

11 411111

RIG VEDA

VOLUME XII

Chandogya Upanishad

With English Translation

with English Translation and Commentary

IN THE PUBLICATION DIVISION

Government of India

Ministry of Education, Government of India

New Delhi, India

RIG VEDA

(Volume XII)

ऋग्वेद

द्वादशो भागः

RIG VEDA

Volume XII

[Book X, Hymns 87-191]

ऋग्वेद

द्वादशो भागः

[दशमं मण्डलम्, सूक्तानि 87-191]

DAV PUBLICATION DIVISION
10, JALALI STREET, DELHI-110034
INDIA

Translated by

Swami Satya Prakash Saraswati

and

Satyakam Vidyalkar

•

DAV Publication Division

Delhi-110034

Contents

Epilogue by Swami Satya Prakash Saraswati

Prayerful Thanksgiving by Dr. L.M. Singhvi

English Translation: Book X

Hymns 87 to 191 4462 - 4741

Notes Book X 4743 - 4838

Rishi Sūchi 4839 - 4847

Devata Sūchi 4848 - 4862

Index 4863 - 4938

Epilogue

by

Swami Satya Prakash Saraswati

In 1967, I retired from the University Professorial Chair, and for a few years I continued in my University of Allahabad as a research professor. In 1971, I entered into the holy discipline of *Samnyāsa*. As a devotee of Maharshi Dayananda Saraswati, I was deeply interested in the study of the Vedas, the Upanishads and the Upangas. In the early months of 1974, my friend, an eminent figure, Shri Prakash Vir Shastri, whom I had known for the past several years, sounded me if I could help the Veda Pratishthana, New Delhi, (of which another friend of mine, Dr. Govardhan Lal Datta was the Chairman) in editing and translating the four Vedic Samhitas, the Rik, the Yajur, the Sama and the Atharva, and he promised that he would arrange with a number of Sanskrit scholars to help me in the project. I assured Shri Prakash Vir (a unique and distinguished Parliamentarian, and a person richly endowed with human qualities) that I would be able to undertake the task, if I could be assured of a decent and neat printing.

In the meanwhile, we had to face all types of difficulties. We decided among ourselves to work on the Rig Veda first which, if completed, would mean half of the entire Job finished (since out of the total mantras 20,416, the Rig Veda alone has 10,589 mantras). I am thankful to my colleague, Pandit Satyakama Vidyalkar, a scholar, writer and an editor of repute; he worked with me incessantly for about ten years on the Rig Veda. For days together, we sat at different centres — New Delhi, Bombay, Khapoli,

Hyderabad, Hardwar, Chandigarh, Kanpur, Allahabad and Meerut, thankfully enjoyed the hospitality of our numerous hosts and patiently discussed each and every verse. On the Rig Veda, the commentaries of Skandasvami, Udgitha, Venkata Madhava and Sayana are available. Swami Dayananda (1824-83) gave us a new insight into the meanings of the Vedas, but his life was cut short, and as such, his translation on the Rig Veda could proceed up to Book VII, Hymn 61, verse 2 only.

Our task was much more difficult than of Griffith and of Wilson. Wilson completed his translation near about 1857-58. W.F. Webster who revised and edited Wilson's translation before print writes in his Preface (1868) thus: "The distinguishing feature of Prof. Wilson's translation, whether for good, or for evil, is its *adherence to Sayana*, and this, so far from modifying, I have, if anything, intensified." He further says: "Professor Wilson has, it seems to me, translated Sayana's paraphrase, rather than the original text, and has often used a stilted or a prosaic word instead of the homely, quaint or a poetic word, which the original suggests."

Both Venkata Madhava and Sayana represented post-Mahabharata traditions of scholarship, when the Vedic texts were taken out of their real contexts, and were forced upon to be utilized for ritual-ridden traditions. By this time, they had ceased to inspire and arouse the static lifeless society of India. Both Dayananda and Aurobindo could see deeper meanings into the lines of the Vedic mantras. Long long ago, much before the currency of traditional rituals, they inspired the Aryan society to develop its culture, its philosophy and its sciences; it inspired the Risis of the Upanishads in the spiritual parameter as well.

The Vedas have come down to us in a language, which was original, most natural, and which had to be interpreted on the etymological principles outlined by Yaska, and which have been further elaborated by Dayananda and Aurobindo. In this context, Aurobindo says: "It was the curiosity of a foreign culture that broke after many centuries the seal of final authoritativeness which Sayana had fixed "on the ritualistic interpretation of the Veda." While even Western scholars were feeling shy of breaking this seal of ritualistic

interpretation (in fact, they further tightened it up), it goes to the credit of Dayananda in freeing the Vedic mantras from the ritualistic viniyoga. These Vedas, in our earliest human history, inspired mankind with dynamism in all walks of life—they inspired a farmer, a labourer, a soldier, a businessman and a householder in his daily routine life, and on the other hand inspired a mystic, a sage, a devotee, a seer in spiritual parameters and as such, they encouraged the Arya of our ancient times to evolve a theistic benevolent dynamic society based on morality and high values of life.

And, therefore, I say, our task was much more difficult than of Griffith, Max Muller, Wilson and others who translated the Vedic hymns mainly on the basis of Sayana's interpretations. Vedas do not constitute a text for anthropological, archaeological or mythological (history and culture) studies. Aurobindo has very ably discussed all these themes in his *The Secret of the Veda*. Dayananda has clearly worked on these lines when he wrote his inspiring unique book *The Rigveddādi-Bhashya-Bhumika*. He has shown lacuna in Sayana's interpretations. Nobody would deny Sayana's unique position as one of our greatest commentators on the Vedic Texts; he is our distinguished Acharya, but he followed the rotten traditions of his times. Dayananda had the insight of a Rishi, and he very clearly said that the *viniyogas* are the impositions on the Vedic verses. Dayananda was the greatest living authority on the Vedic language, next to Yaska, Patanjali and Panini only, and he gave us a new vision, quite in line with the vision possessed by the Rishis of the Upanishadic, the Vedanga and the Upanga periods.

Since Dayananda wrote his commentary on the Vedas, our Vedic scholars rightly popularized the *Nirukta* and the *Nighantu* of Yaska. Today in market, we have about half-a-dozen excellent commentaries on the *Nirukta* in Hindi and Sanskrit. Among the classical commentators on the *Nirukta* and the *Nighantu* are Skandasvamin, Devarājajayvan, and the most notable Durgā (13th-14th century). Among the recent ones are Svami Brahmamuni, Bhagavatdatta, Chandramani, Aryamuni and Rajarama. Dr. Lakshman Swarup has extensively worked on the *Nirukta*, and translated it into English also. In my critical notes, I have tried to accomodate the commentary of Yaska as much as I could; Yaska's

renderings of the Vedic verses would be a help to our critical scholars. On certain topics, I have given detailed notes as on the Vāikhilya Suktas, and on Soma Pavamana Suktas.

In the earliest stage, we tried to have our transliteration of the Vedic text in Roman script with our latest diacritical marks and the work was assigned to Dr. (Km) Usha Jyotishmati. But later on, since we could procure Theodor Aufrecht's excellent transliteration into the Roman script, we thought it more convenient to accept it for our purpose. Of course, the diacritical marks adopted these days are slightly different from those adopted by T. Aufrecht. Our printers also showed reluctance in providing diacritical marks in their entire printing, and thus we had no other recourse left. For this, we offer regrets and apologize to our readers. In our critical notes also, we could not provide diacritical marks, but the deficiency has been well compensated by reproducing Sanskrit quotations in the Devanagari script. For Aufrecht's key to diacritical marks, see our Introductory Volume (Vol. I, p. 81). We hope to provide the diacritical marks in our volumes on the Yaj'uh and other Vedas.

We are obliged to our colleague Shri Udaivir Viraj for his labour on the complete index given at the end of the Volume XII. We are also reproducing the Devatā and Rishi indexes (in Devanagari script). We offer our profused apologies for numerous misprints and negligences which should not have been there in a project like this. We are thankful to Shri Jagannatha Vidyānkar who laboured hard while going through press-proofs in spite of his physical handicaps.

So far as printing and other details are concerned, we had the advantage of the matured experience of Shri Vishwa Nath of Messrs. Rajpal & Sons, who supervised the printing.

New Delhi

August 24, 1986

Prayerful Thanksgiving

by

Dr. L.M. Singhvi

I

With the publication of this, the last volume of the Rig Vêda Samhita, my colleagues in Veda Pratishthan and I have the satisfaction of seeing the completion of an important and substantial phase of the project of publishing an annotated English translation of the Vedas based on Indian and international perspectives and expositions. We began some eight years ago with a firm resolve in our hearts, with a sense of sublime purpose, and in sincere humility. We knew that the journey of a thousand miles must begin with one step and that even mighty rivers may have modest beginnings. Our resolve of more than eight years ago could at that time be described only as an act of faith. The fabric of our faith was woven with the warp of prayerful aspiration and woof of consecrated effort.

II

I take this opportunity to offer our prayerful thanksgiving on behalf of all my colleagues and on my own behalf. We rejoice in the completion of the most important phase of our project which was in the nature of a pilgrimage of the spirit, uplifting, ennobling and fulfilling. We celebrate not only our arrival, but also our joyous journey. Predictably and understandably, there were in this journey transient travails and triumphs, swift and slow phases, alternating

anxiety and enthusiasm, passing disappointments and a residual sense of abiding satisfaction. There was always an inspiring, introspective awareness of that perennial striving and prayer which found expression in the Rig Veda in which the very first Sukta invokes cosmic inspiration. We asked ourselves in all humility as the great seers of yore taught us: "How may the mind draw near you to please you, O foremost divine? What hymn of praise shall bring us greater blessings? Who were the illustrious ones who gained your favour through worship? How shall we pay you our reverent homage?" Trusting in that fundamental divine principle and its eternal immanence, we sought and found inspiration and guidance in the message of Vedas. In that perspective, our modest but meaningful project assumed the aspect of a Vedic yajna in the workaday world of the householder and in the manner and tradition of cosmic worship at the threshold of cosmic consciousness on the altar of creativity and realization. To go back to the Rigvedic imagery, the Vedic — hymns are like the weaving shuttles of cosmic threads, the great sages, seers and samhitakarakas weaving forth and weaving back, extending them and unbending them.

III

Sri Aurobindo described the chants of the Rig Veda as episodes of the lyrical epic of the soul in its immortal ascension. Rig Veda is truly the high aspiring song of humanity in which, to adapt the words of the great poet Kalidasa, meaning and expression are indivisibly integrated. Profoundly humane and compassionate, untrammelled and emancipated in its universality, deeply spiritual in its mystical depths, sincere and upright in its ethical rectitude, evocative and affirmative in the ardent enjoyment of life and its gifts, spontaneous in its sense of human togetherness, and cosmic in its reach and its world-view, the Vedic literature is undoubtedly mankind's most precious treasure. It is a treasure of the Experience of Reality and the Reality of Experience. We find in the Vedic experience the Nature of Harmony and discover the

Harmony of Nature.

In the world in which we live today, the Vedas have a uniquely harmonising relevance. The Vedic vision is neither archaic nor archival. The Vedic heritage proves that the primeval is not primitive and the old is not otiose. The Vedas enshrine an inherited remembrance of the primordial revelations, the inner experience of the sages and seers. Indeed each Vedic hymn is a landmark in the spiritual odyssey of Man, celebrating at every step humanity's ceaseless quest for the True, the Good and the Beautiful. The Vedic hymns exude the glowing awareness of pure consciousness and the elevating effulgence of bliss. The reason for the ageless veneration for the Vedas is not mere scriptural authority or some sacerdotal sanctity or an awe for the esoteric. We venerate the Vedas not merely because the Vedas are the oldest books known to man; nor because we collect and are connoisseurs of the "relics of former ages." There are profounder, more transcendental reasons. We venerate the Vedas above all because they enshrine the eternal verity of cosmic harmony and the enduring quality of universal humanity, because the Vedas give us a vision beyond Time and beyond artificial, man-made barriers and frontiers, because the Vedas convoke and unite all the elements of terrestrial and transcendental life and proclaim the reign of peace, rule of Rita and charter of justice. That is why the message of the Vedas remains a living legacy for our age and time. The indestructible spoken word of Vedic seers "stands untouched by time or the elements" and has continued to travel through countless centuries "like a great wave through the living substance of mind."

IV

We embarked on this simple venture of publishing an English translation of Vedas because we felt that we owed it to ourselves and to the world to imbibe and share the Vedic vision more widely and because the many nineteenth century western translations, some of them extensive and others fragmentary, notable and pioneering

in their own ways, were far from being quite satisfactory. We cannot be oblivious of the fact that in the nineteenth century, western Vedic scholarship, though original and erudite, was still insufficiently aided by deeper and more sensitive exposition of the Vedas and that the western discovery of the Vedic lore and literature came in an age when unrepentant colonialism and self-opinionated missionary activity were in the ascendant. The traditional indigenous repositories of the Vedic heritage in its Indian homeland were in a state of intellectual decline and social disarray. The Vedic vision was somewhat eclipsed by an ethnic amnesia and isolation of centuries. There was an overpowering sense of the devastation of our identity and dignity and a denuding loss of self-respect and self-confidence. In that state of decay and disillusionment and of penury and paralysis of critical Indian scholarship, Swami Dayanand Saraswati's interpretation of the Vedas came as a breath of fresh air, creating a new ambiance for understanding, a new striving of resurgence and a new equation of independence. Swami Dayananda naturally saw the Vedas as an Indian, steeped in that tradition, as a living and universal scripture of mankind containing "a plenary revelation of religious, ethical and scientific truth." Shri Aurobindo's poetic, philosophical, psychological, mystical and spiritual approach to Vedas represents the flowering of that renaissance. Western translators and commentators whose contribution to Vedic learning is, in a historical sense, monumental and memorable, however, lacked that temperamental empathy to enable them to identify themselves with Vedic culture which enabled Swami Dayanand and Shri Aurobindo to give an integrated interpretation of the social ethos, religious spirit and spiritual values of the Vedas. As Shri Aurobindo put it:

"It was the curiosity of a foreign culture that broke after many centuries the seal of final authoritativeness which Sayana had fixed on the ritualistic interpretation of the Veda. The Ancient scripture was delivered over to a scholarship laborious, bold in speculation, ingenious in its flights of fancy, conscientious according to its own

lights, but ill-fitted to understand the method of the old mystic poets; for it was void of any sympathy with that ancient temperament, unprovided with any clue in its own intellectual or spiritual environment to the ideas hidden in the Vedic figures and parables. The result has been of a double character, on the one side the beginning of a more minute, thorough, careful as well as a freer handling of the problems of Vedic interpretation, on the other hand, a final exaggeration of its apparent material sense and the complete obscuration of its true and inner secret."

V

Not surprisingly, Wilson, who followed Sayana closely, found most of the verses of the Vedas "singularly prosaic." Cowell found the poetry of Rig Veda "singularly deficient in that simplicity and natural pathos or sublimity which we naturally look for in the songs of an early period of civilization." Another notable translator and commentator, Griffith, pointed out the "intolerable monotony of the great number of the hymns." Griffith regarded the study of Sanskrit as central to the science of comparative philology and the study of Veda as indispensable for the comparative history of religions of the world," but that homage was more philological and historical than holistic. Roth, in St. Petersburg Lexicon, preferred the philological path to the translation and interpretation of Vedas. Even Max Muller, whose admiration and appreciation for the Vedic heritage was no doubt genuine and many-splendoured, was also somewhat apologetic. He was constrained not only by his own objective and legitimate critical scholarship but also by what I discern to be a trace of a compulsive concession to the overriding derrominational claims of Christianity, an encounter with which would make us uneasy. Among his contemporaries, Max Muller was one of the most respectful and sympathetic in his approach to Indian thought and traditions but in some of his writings he too refers to Christianity as "that faith which we hold to be the only true one." I may be forgiven if I confess to a sense of dismay

in what that observation of that scholar extraordinary unravels and implies. Nor was that observation a solitary flourish or a casual lapse of thought or expression. For instance, he advocated the elaboration of the science of Religion by a comparison of Christianity and other religions so as to help towards confirming that Christianity was better and superior. Apparently, with contemporary European Christians in mind, and perhaps to enthuse them, Max Muller added (and I quote verbatim):

"But this is not the only advantage of a comparative study of religions. The Science of Religion will for the first time assign to Christianity its right place among the religions of the world; it will show for the first time fully what was meant by the fulness of time; it will restore to the whole history of the world, in its unconscious progress towards Christianity, its true and sacred character."

VI

In another passage Max Muller argued persuasively how a comparative study of the religions of mankind would be of the greatest assistance to the missionary and footnoted the statement of a native Indian convert to Christianity who said: "Now I am not going to India to injure their feelings by saying your scripture is all nonsense, is good for nothing; anything outside the old and New Testament is a humbug. No, I tell you I will appeal to the Hindu philosophers, and moralists, and poets, at the same time bringing to them my light, and reasoning with them in the spirit of Christ." In a letter Max Muller is believed to have written to his wife in 1868, he wrote...." yet this edition of mine and the translation of the Vedas will hereafter tell to a great extent on the fate of India and on the growth of millions of souls in that country. It is the root of their religion, and to show them what the root is, is, I feel sure, the only way of uprooting all that has been sprung from it during the last three thousand years." In the context, I find the attitudinal stance of Max Muller's intimate

epistolary expression baffling, and his "chips from a German workshop" somewhat wanting in that standard of objectivity and empathy which we have been accustomed to associate with him and some of the leading nineteenth century western scholars of ancient oriental heritage.

All this is neither to question the undoubted contribution of Christian religion to world culture, nor to raise a polemical debate about missionary precepts and practices, nor to detract from the epoch-making scholarly work of Max Muller and other Western scholars in the field of Vedic studies. We need, however, to put ourselves on guard against denominational or colonial imposition in any guise. We must endeavour in all humility to achieve a more complete and comprehensive understanding of the Vedic traditions, culture and literature in a holistic perspective

VII

There are no doubt many unanswered questions in Vedic scholarship. What we know in our limited understanding of the Vedas is perhaps no more than a fraction of the totality of the Vedic universe, of ideas, values, institutions, culture and language. We do know, however, that the subtle and sophisticated philosophical efflorescence of Upanishads and Buddhist and Jain philosophies was intimately intertwined with the Vedic roots. As Shri Aurobindo put it:

"Such profound and ultimate thoughts, such systems of subtle and elaborate psychology as are found in the substance of the Upanishads, do not spring out of a previous void. The human mind in its progress marches from knowledge to knowledge, or it renews and enlarges previous knowledge that has been obscured and overlaid, or it seizes on old imperfect clues and is led by them to new discoveries. The thought of the Upanishads supposes great origins anterior to itself....."

There is eloquent awareness and acknowledgement of that Vedic "anterior" throughout the history of Indian thought but its

radiant richness was lost on those who either saw the Vedas only as pristine pastoral poetry or as a sourcebook of ritual incantation of elemental gods. Interestingly, Max Muller came to the conclusion that "the authors of the Brahmanas were blinded by theology, the authors of the still later Niruktas were deceived by etymological fictions, and both conspired to mislead by their authority later and more sensible commentators such as Sayana". Adding that Sayana's scholastic notions did not allow him to accept "the free interpretation which comparative study of these venerable documents forces upon the unprejudiced scholar", Max Muller said meaningfully: "We must therefore discover ourselves the real vestiges of these ancient poets". And that is truly the task to which we should address ourselves in the best traditions of the Vedic heritage, always remembering that to commune with the Vedas is to share in a cosmic vision and a universal faith, that what we do know of the Vedas at present may only be a small part of what we may yet discover, and that we are nowhere near the end of the road.

VIII

To revered Swamiji, and the intrepid team of translators including Pandit Satyakam Vidyalankar and Shri Udaivir Viraj Vidyalankar, who have assisted Swamiji, we owe the quality and the steady progress of this work. To my colleagues, Shri Shiv Kumar Shastri, Professor Ved Vyasji, Shri Vishwa Nathji, Shri Naunitlal advocate, Shri Subhash Vidyalankar, I convey my cordial thanks for their unfailing support in our labour of love. There are many other friends and workers of the project who have quietly and unobtrusively extended a helping hand and to whom I owe a word of appreciation. On this occasion my thoughts go to the late Dr. G.L. Datta and the late Dr. Suraj Bhan who were associated with the project closely. An affectionate homage is due in particular to the everlasting memory of my dearest friend, the late Shri Prakash Vir Shastri who was the principal architect and prime mover of this project.

I close my prayerful thanksgiving on this happy occasion by invoking the luminous vastness of Truth in the form of Saraswati, the goddess of learning and inspiration, who awakens our consciousness, enlightens our understanding of the universe, and showers her bountiful blessings on noble pursuits.

"Kamlalaya"

B-8, South Extension-11,

New Delhi-110049

Pitrismiti, June 21, 1986

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'L.M. Singhvi', written over a horizontal line.

L.M. SINGHVI

RGVEDA SAMHITA

ऋग्वेद संहिता

ऋग्वेद संहिता

दशमं मण्डलम्

(८७) उक्तासीतितमं सूक्तम्

(१-२५) पञ्चविंशत्युक्त्वाप्य सूक्तस्य यापदायः पातुर्भूमिः । रक्षोहराग्निर्देवता । (१-२९) मध्यमाद्येकविंशत्युक्त्वां विदुः, (२९-२५) द्वाविंशत्यामिषासम्पन्नानुपं प्रवृत्सी ॥

१५॥

रक्षोहणं वाजिनमा जिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठसुपं यामि शर्मे ।
शिश्नानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा स र्षिषः पातु नक्तम् ॥१॥
अयोदंष्ट्रो अर्चिषा यातुधानानुपं स्पृश जातवेदुः समिद्धः ।
आ जिह्वया मूदेवान्रमस्व क्रव्यादो वृक्तव्यपि धत्स्वासन् ॥२॥
उभोभयाविन्नपं धेहि दंष्ट्रा हिंस्रः शिश्नानोऽवरं परं च ।
उतान्तरिक्षे परि याहि राजञ्जम्भेः सं धेह्यमि यातुधानान् ॥३॥

87.

Rakshohanam vājinamājigharmi mitram
prathishthamupa yāmi śarma | śiṣāno agniḥ kratubhiḥ
samiddhaḥ sa no divā sa rishaḥ pātu naktam ||1||
ayodamshtro arcishā yātudhānānupa spriṣā jātavedaḥ
samiddhaḥ | ā jihvayā mūradevānrabhasva kravvādo vṛikt-
vyapi dhatsvāsan ||2|| ubhobhayā vinnupa dhehi damshtra
himsraḥ śiṣāno'varam param ca | utāntarikshe pari yāhi rā-
jañjambhaiḥ sam dhehyabhi yatudhānān ||3||

RGVEDA SAMHITĀ

BOOK TEN

87

I offer clarified butter to the powerful fire-divine, the destroyer of the wicked. I approach the friendly (fire-divine) for obtaining comfort. Enkindled, sharpened (and thus aroused) by our pious devotees, may the fire divine guard us from evils, by day and by night. ¹

O all-knowing, the one with the teeth, as if, of iron, consume with your kindled flame, the malignant germs of diseases; destroy the destructive elements with your tongue; cut up the eaters of flesh and put them within your mouth.²

The fire-divine is the destroyer of the wicked; it has two rows of teeth. May it sharpen them both, apply them to the wicked elements; and thereby, preserve both the upper and the lower worlds. May you, the radiant fire-divine, march against the wicked in the firmament, and seize the malignant germs of disease with your jaws. ³

यज्ञेरिषूः संनममानो अग्ने वाचा शल्यो अशनिभिर्दिहानः ।
 तामिर्विध्य हृदये यातुधानान्प्रतीचो वाहन्प्रति भद्रयेषाम् ॥४॥
 अग्ने त्वचं यातुधानस्य भिन्धि हिंसाशनिर्हरसा हन्त्वेनम् ।
 प्र पर्वाणि जातवेदः शृणीहि क्रव्यात्कविष्णुर्वि चिनोतु वृक्कणम् ॥५॥

yajñairishūh

samnamamano agne vāca śalyam aśanibhirdihānaḥ | tābhir
 vidhya hṛdaye yātudhānān prātīco bāhunprati bhan dhyesh-
 ām ||4|| agne tvacaṁ yatudhanasya bhindhi himsraśanir
 harasā hantvenam | pra parvāṇi jātavedaḥ śṛṇīhi kravyat
 kravishṇur vi cinotu vṛikṇam ||5||

॥ यज्ञेदानीं पश्यसि जातवेदस्तिष्ठन्तमग्न उत वा चरन्तम् ।
 यद्वान्तरिक्षे पृथिभिः पतन्तु तमस्ता विध्य शल्यो शिशानः ॥६॥
 उत्तलब्धं स्पृणुहि जातवेद आलेभानादृष्टिभिर्यातुधानान् ।
 अग्ने पूर्वं नि जहि शोशुचान आमादः क्ष्विन्कास्तनदन्त्वेनीः ॥७॥
 इह प्र ब्रूहि यतमः सो अग्ने यो यातुधानो य इदं कृणोति ।
 तस्मा रभस्व समिधा यविष्ठ नृचक्षुश्चक्षुषे रन्धयेनम् ॥८॥
 तीक्ष्णेनग्निं चक्षुषा रक्ष युह्य प्राश्नं वसुभ्यः प्र णय प्रचेतः ।
 हितं रक्षीस्वमि शोशुचानं मा त्वा दभन्यातुधाना नृचक्षः ॥९॥
 नृचक्षु रक्षः परि पश्य विस्रु तस्य त्रीणि प्रति शृणीष्यमा ।
 तस्माभि पृष्टीर्हरसा शृणीहि त्रेधा मूलं यातुधानस्य वृक्ष ॥१०॥

yatredanīm paśyasi

jātavedas tishṭhanta magna uta vā carantam | yadvantarikshe
 pathibhiḥ patantam tamastā vidhya śarvā śiśanaḥ ||6|| ut-
 ālabdham sprīṇuhi jātaveda ālebhānā drishṭibhir yātudhānāt
 | agne pūrvo ni jahi śosucāna āmādaḥ kshvīnkās tamadantve-
 nīḥ ||7|| iha pra brūhi yatamah so agne yo yātudhāno ya idam
 kṛṇoti | tamā rabhasva samidhā yavishṭha nṛcakshasaś
 cakshushe randhayainaṁ ||8|| tīkshṇenagne cakshushā
 raksha yajñam prāñcam vasubhyaḥ pra ṇaya pracetaḥ |
 himsraṁ rakshaṁsyabhi śosucānaṁ mā tva dabhanyātudh-
 ānā nṛcakshaḥ ||9|| nṛcakshā rakshaḥ pari paśya vikshu tasya
 trīṇi prati śṛṇīhyagrā | tasyāgne prishṭirharasā śṛṇīhi tredhā
 mūlam yatudhānasya vṛiṣca ||10||

O fire-divine, may you, bending your arrows by means of our offerings at the sacrifices and by our praises, and sharpening the javelins with your splendour, pierce with them the hearts of the malignant elements and break their arms when raised against you. 4

O fire-divine, knower of all, may you cut through the skin of the malignant elements; let your thunder-bolt consume them with its flames; may you sever their joints. May the flesh-desiring, flesh-eater devour their mutilated body. 5

O all-knowing fire-divine, wherever and whenever, whether standing or moving, or traversing along the paths in midregion, you behold a malignant and wicked, may you, like an archer, sharpen your weapon and transfix him with your shaft. 6

And defend me, O all-knowing, with your darts when I am seized. Defend me from malignant germs of disease, who so often seize me. May you, O fire-divine, blazing fiercely, slay the wicked elements. May the swift-flying vultures, the flesh-eaters, devour the wicked element. 7

O fire-divine, youngest of Nature's bounties, may you at this place of worship, tell me which that malignant element is that seizes me. Catch hold of him and destroy him with your kindled flame; O beholder of men, consume him with your brilliance. 8

Protect this place of worship, O sage, with your keen insight; lead it forward to the acquisition of riches; let not the evil spirit, O beholder of men, O destroyer of wicked, harm you while you blaze fiercely. 9

O beholder of men, take due cognition of the wicked element in the surroundings; cut off his three heads; demolish with your flames his flanks; cut off his triple foot. 10

१११ त्रिधातुधानः प्रसितिं त एतुतं यो जग्मे अर्चतेन हन्ति ।
 तमर्चिषा स्फूर्जयज्जातवेदः समक्षमेनं गृणते नि वृद्धि ॥११॥
 तदमे चक्षुः प्रति धेहि रेभे शफारुजं येन पश्यसि यातुधानम् ।
 अयुर्ववृषोतिषा दैव्येन सत्यं धूर्वन्तमचितं न्योष ॥१२॥
 यदमे अद्य मिथुना शपातो यदाचन्नुष्टं जनयन्त रेभाः ।
 मन्योर्मनसः शरण्यां जायते या तया विध्य हृदये यातुधानान् ॥१३॥
 परां शृणोहि तपसा यातुधानान्परस्मि रक्षे हरसा शृणीहि ।
 परार्चिषा मूरदिवाञ्छृणीहि परासुतृपो अभि शोशुचानः ॥१४॥
 पराद्य देवा वृजिनं शृणन्तु प्रत्यगेनं शपथा यन्तु नृपाः ।
 वाचास्तेनं शरव क्रच्छन्तु मर्मन्विश्वेस्येन प्रसितिं यातुधानः ॥१५॥

trir yātudhānaḥ prasitīm ta
 etvṛitam yo agne anṛitena hanti | tamarcishā sphūrjayañj-
 ātavedaḥ samakshamenam grīṇate ni vṛindhi ||11|| tadagne
 cakshuḥ prati dhehi rebhe śaphārujaṃ yena paśyasi yātudhā-
 ṇam | atharvavajjyotishā daivyaṇa satyaṇa dhūrvanta-
 macitaṇa nyoṣha ||12|| yadagne adya mithunā śapāto yadvācas
 trishṭaṇa janayanta rebhāḥ | manyormanasaḥ śaravyā jāyate
 yā tayā vidhya hṛdaye yātudhānaḥ ||13|| parā śṛṇīhi tapasā
 yātudhānaḥ parāgne raksho harasa śṛṇīhi | parārcishā
 mūradevān chṛṇīhi parāsutṛipo abhi śośucanaḥ ||14|| par-
 ādya devā vṛjinaṇa śṛṇantu pratyagenam śapathā yantu tris-
 ṭhaḥ | vācāstenam śarava ricchantu marman viśvasyaitu
 prasitīm yātudhānaḥ ||15||

११२ यः पौरुषेयेण कृविषा समुक्ते यो अश्व्येन पशुना यातुधानः ।
 यो अघ्नया भरति क्षीरमेमे तेषां क्षीपाणि हरसापि वृद्ध ॥१६॥
 संवत्सरीणं पयं उक्षिपायास्तस्य माश्रियातुधानो नृचक्षः ।
 पीयूषमेमे यतमस्तिदृप्सात् प्रत्यक्षमर्चिषा विध्य मर्मे ॥१७॥

yāḥ pauruṣheyaṇa kraviṣhā samaūktē yō āsveyena pa-
 śunā yātudhānaḥ | yō aghnyāya bhāratī kshīraṇa agne té-
 śhāṇa śṛśhāṇi hārasāpi vṛiṣca 16 E samvatsarīṇam pāya
 urīyāyās tāsyā māsīd yātudhāno nṛicakshaḥ | pīyūṣhaṇa
 agne yatamās tītripsāt tāṇa pratyāṇcam arcishā vidhya mār-
 man || 17 ||

O all knowing fire-divine, let the evil spirit, who defeats your truth (health) with falsehood (i.e. poison), come thrice into the confinement of your flames; you crush him with your might, and cast him down in presence of your worshipper. ¹¹

O fire-divine, may you cast upon the two roaring demons (the wicked biting creatures, worms or insects) that eye, wherewith you behold that evil creature who strikes you with hoofs or nails. May you, like the physician with celestial radiance burn down the fool, who assails truth (or peace) with falsehood (wickedness). ¹²

May you, O fire-divine, pierce the heart of the wicked with your arrow, as to give that pain which is experienced by a married couple, when in discord, start quarelling and cursing each other, or when the praisers (or singers) in annoyance address to each other while in a wrathful mood. ¹³

Destroy the evil-spirited creatures with your scorching fire; exterminate the wicked, O fire-divine, with your heat; destroy with your blazing flame those who believe in vain gods, and fiercely blazing destroy the insatiable (monsters). ¹⁴

Let all the divine forces (or your heat radiations) today destroy the wicked worms and germs; may our bitter feelings blast him; may the arrows hit the person of undependable words in his vital part; may the evil-doer be caught into the trap of the all-pervading fire-divine. ¹⁵

O fire-divine, may you tear off the heads of the evil-spirited cannibal who lives on the flesh of men and who satisfies himself with the flesh of horses and cattle and who steals for himself the milk of milch-cow. ¹⁶

O fire-divine, the beholder of men, let not the devil, the wicked, consume the milk of the cow, which she gives all the year round. Whosoever usurps this embrosja to satiate himself, may you, O fire-divine, pierce his vital parts with your flames. ¹⁷

विषं गवीं यातुधानाः पिबन्त्वा वृश्च्यन्तामर्दितये दुरेवाः ।
 परैरान्देवः सविता ददातु परा भागमोपधीनां जयन्ताम् ॥१८॥
 सनादमे मृणसि यातुधानाम् त्वा रक्षीसि पृतनासु जिग्युः ।
 अनु दह सहस्रान्क्रव्यादो मा ते हेत्या मुक्षतु देव्यायाः ॥१९॥
 त्वं नो अमे अधरादुदक्तात्त्वं पश्चादुत रक्षा पुरस्तात् ।
 प्रति ते ते अजरसुस्तपिष्ठा अधर्षसं शोशुचतो दहन्तु ॥२०॥

vishāṃ gāvāṃ yātudhānāḥ pibantv ā vṛṣcya-
 tāṃ āditaye durévāḥ | pārainān devāḥ savitā dadātu pārā
 bhāgām ōśadhīnām jayantām || 18 || sānād agne mṛiṇasi
 yātudhānān nā tvā rākshāsi prītanāsu jigyuḥ | ānu dāha
 sahasrān kravyādo mā te hetyā mukshata daivyaṃyāḥ
 || 19 || tvām no agne adharād ūdaktāt tvām paścād utā ra-
 kṣhā purastāt | prāti té te ajarāsas tāmishthā aghāṣaisam
 śośucato dahantu || 20 || १८

पश्चात्पुरस्तादधरादुदक्ताकविः काव्येन परि पाहि राजन् ।
 सखे सखीयमजरो जरिम्णेऽग्ने मर्तो अमर्त्यस्त्वं नः ॥२१॥
 परि त्वग्ने पुरं वयं विप्रैः सहस्य धीमहि ।
 धृषद्वर्णं दिवेदिवे हन्तारं भङ्गुरावताम् ॥२२॥
 विषेण भङ्गुरावतः प्रति प्य रक्षसो दह ।
 अमे तिग्मेन शोचिषा तपुर्ग्राभिर्ऋष्टिभिः ॥२३॥

paścāt purastād adharād ūdaktāt kavīḥ kāvyena pāri
 pāhi rajan | sākhe sakhāyam ajāro jarimṇé 'gne mātān
 amartyas tvām naḥ || 21 || pāri tvāgne pūram vayām vip-
 raṃ sahasya dhīmahi | dhṛishādvaram divē-dive hantā-
 ram bhaṅgurāvataḥ || 22 || vishēṇa bhaṅgurāvataḥ prāti
 śma rakṣhāso dāha | āgne tigmeṇa śocishā tāpuragrābhir
 ṛishthībhiḥ || 23 ||

Let the fiends drink poison from the cattle; may you cast off the evil-doers, difficult to be brought into control, for the sake of mother eternity; may the divine creator give them over to destruction; may they be deprived of the food of herbs. 18

O fire-divine, from the days of yore, you have been destroying the evil-doers; these wicked ones have never overcome you in fight; burn the murderous flesh-eating creatures one by one; let none of them escape your divine weapons. 19

May you, O fire-divine, protect us from below, from above, from behind us and from the front. May your fervent heat, undecaying, scorching and glowing consume the perpetuator of wickedness. 20

O royal fire-divine, sagacious and wise, protect us by your wisdom on the west, on the east, on the south, and on the north; may you, O our undecaying friend, preserve us, your friends, for a long long period, to our old age; O immortal, protect us who are mortals. 21

O fire-divine, the strength born, the accomplisher (of sacred works), the sage, possessor of fearful form, the day-to-day destroyer of the treacherous beings, we accept you with full reliance. 22

O fire-divine, consume the treacherous crooked devils with your all-pervading sharp flame, with your flame-pointed darts. 23

प्रत्यग्ने मिथुना देह यातुधानां किमीदिना ।
 सं त्वा शिशामि जागृह्यदर्धं विप्र मन्मभिः ॥२५॥
 प्रत्यग्ने हरंसा हरः शृणीहि विश्वतः प्रति ।
 यातुधानस्य रक्षसो बलं वि रुज कीर्यम् ॥२६॥

prāty agne mithuna dāha yatudhāna kīmī
 dīnā | sāṃ tva śiśāmi jāgrīhy ādardham vipra mānumabhiḥ
 || 24 || prāty agne hārāsa hāraḥ śṛṇīhi viśvataḥ prati | ya
 tudhānasya rakshaso bālam vi ruja kīryam || 25 ||

(८८) अष्टाशीतितमं सूक्तम्

(१-२५) एकोनविंशत्युपन्यास्य सूक्तस्याङ्गितमो अग्नयेभ्यो वा उपन्यासुः ।

पूर्वो वैश्वानरोऽग्निश्च देवते । मिथुप एन्द्रः ॥

॥ २५ ॥ हविष्पान्तमजरं स्वर्चिर्दि दिविस्पृश्याहुतं जुष्टमग्ने ।
 तस्य भर्मेण भुवनाय देवा धर्मेण कं स्वधया पप्रथन्त ॥१॥
 ग्रीणं भुवनं तमसापगूळमाविः स्वर्गभवज्जाते अग्ने ।
 तस्य देवाः पृथिवी द्यौरुतापोऽरण्यक्षोर्षधीः सुरज्ये अस्य ॥२॥
 देवेभिर्यजितो यज्ञियेभिरग्निं स्तोपाप्यजं ब्रुहन्तम् ।
 यो मानुना पृथिवीं यामुतेमामाततान् रोदसी अन्तरिक्षम् ॥३॥
 यो होतासीत्प्रथमो देवजुष्टो यं समाज्जन्नाज्येना वृणाताः ।
 स पत्न्यौत्वरं स्वा जगद्यच्चावमभिररुणोज्जातवेदाः ॥४॥

55

Hayish pāntam ajaram sy arya ūdi divi prīsy ahutam jūṣṭam
 agnau | tāsa bhārmaṇe bhūvanaya devā dhārmaṇe kām sva
 dhāyā paprathanta 1 | grīṇam bhūvanam tāmasāpagūḷham
 avīḥ svār abhavaḥ jatē agnau | tāsa devāḥ pṛithivī dyaūr
 ntāpō ranayana aranyakṣhōrṣadhīḥ surajye asya 2 | devēbhīr
 yajitēbhīr agnīm stoshany ajaram brīhantam | yō bhamāna
 pṛithivīm dyām utēmām atatāna rōdasi antārikṣham 3 |
 yō hōtāsīt prathamō devā jūṣṭo yām samājjannam ājyena vṛi
 ṇātāḥ | sā pātatrītvaram sthā jagad yāc chvatrām agnau
 akrīnoḥ jatāvedah 4

O fire-divine, may you consume these pairs of germs (*yatudhanus*) and worms (*kimidins*). I incite you, O sage, the invincible, with my praises; please wake up. ₃

Shoot forth, O fire-divine, with your flame, to demolish the impetuous strength of the devil; break the vigour of the wicked. ₂

88

The herbal libation, undecaying and agreeable to Nature's bounties, is offered to the fire-divine, which knows the sun and touches or extends high to the distant sky. For its maintenance, existence and support, people of enlightenment feed the fire-divine, the giver of happiness, with food. ₁

The whole world (at its initial stages), as if swallowed up and hidden in darkness, comes in visibility only after when fire-divine, the cosmic fire, is born. The divine powers, broad earth and heaven, the waters and the plants rejoice in his friendship and association. ₂

Inspired by adorable divines, I praise the mighty fire-divine, free from ageing and decay, who by his radiance has spread forth the earth and this heaven, a pair of these two worlds, and the inter-space. ₃

He, the fire-divine, is propitiated by Nature's bounties; he has been the first recipient of oblations. His worshippers anoint him with clarified butter. To, the winged-one, the "omniscient fire", who has all created beings as his property, we owe the quick creation of all that is full of activity, which is stationary, and which suffers change. ₄

यज्ञातवेदो भुवनस्य मूर्धन्नतिष्ठो अग्ने सह रोचनेन ।
तं त्वहिम मृनिभिर्गीभिरुक्थ्यैः स यज्ञियो अभवो रोदसिप्राः ॥५॥

yāj jatavedo bhuvanasya murdhaum
atishtho agne saba rocanēpa tam tyahema matibhiḥ sa
bhīr ukthāñ sá yajñīyo abhavo rodasiprāḥ ॥ 5 ॥

॥५॥
मूर्धा भुवो भवति नक्तममिस्ततः सूर्या जायते प्रातरुद्यन् ।
मायामु तु यज्ञियानामेतामपो यत्पृथिवींश्चरति प्रजानन् ॥६॥
इशेन्यो यो महिना समिद्धोऽरोचत दिवियेनिर्विभावा ।
तस्मिन्मग्नी सूक्तवाकेन देवा हविर्विभ्र आहुहवुस्तनुपाः ॥७॥
सूक्तवाकं प्रथममादिदग्निमादिद्विर्विजन्मन्त देवाः ।
स एषां यज्ञो अभवत्तनुपास्तं योर्वेदं तं पृथिवी तमापः ॥८॥
यं देवासोऽज्जनयन्तामि यस्मिन्नाहुहवुर्भुवनानि विश्वा ।
सो अर्चिषां पृथिवीं यामुतेमाम्जुयमानो अतपन्महित्वा ॥९॥
स्तोमेन हि दिवि देवासो अग्निमजीजनञ्चत्किमीरोदसिप्राः ।
तम् अकृण्वन्नेषा भुवे कं स ओषधीः पचति विश्वरूपाः ॥१०॥

murdhā bhavo bhavati naktam agnīś tatāḥ sūryo jā
yate pratār udyān ' mayām u ti yajñīyanām etām āpo yāt
tūṇiś carati prajānān ' 6 ' dīśēnyo yo mahinā sāmiddho
' rocata diviyonir vibhāva ' tasmīn agnau sūktavakēna devā
havir vīśva ājuhavyas tamapāḥ 7 sūktavakām prathamām
ād id agnīm ād id dhavir ajamayanā devāñ ' sá eshañ
yajñō abhavat tamapas tām dyanir veda tām prithivī tām
āpah ' 8 ' yām devāso ' janayantagnīm vasmīm ājuhavar
bhūvanāni vīśvā ' sō arcishā prithivīm dyām utēmām rījā-
yāmāno atapan mahitvā ॥ 9 ॥ stōmena hī ģivī devāso agnīm
ājjanāñ chāktibhiḥ rodasiprām ' tām ū akṛiṇvan tredhā bhuvē
kāṁ sá ōshadhiḥ pacati viśvarūpāḥ ॥ 10 ॥ u ॥

O omniscient fire-divine, cognizant of all, you abide on the brow of the universe, with the sun, the refulgent one. We come to you with praises, with hymns and with prayers. You fill heaven and earth, and verily you alone deserve adoration.

The fire-divine is of supreme importance during the night-time; in the form of the sun, it rises early morning. According to the wise (men), it is considered to be an act of great wisdom that the divine powers have made the sun appear to move with precision across the vastness of the firmament. 6

He is visible to all who shine through his greatness. Seated in the heaven, he is resplendent with his own refulgence. The universal cosmic powers, the guardians of men's bodies, present oblation with resonant hymns to this cosmic fire. 7

Natural forces first create the divine words of hymns; this is followed by the creation of the fire (by attrition), and lastly the creation of the material oblation. The fire-divine is the object of sacrifice of these Nature's bounties. The fire promotes and protects the body. Him the heaven knows; him the earth and waters know. 8

The fire-divine, whom the enlightened sages generate, in whom all beings offer oblations, and who is ever straight-going — he, by his radiance and by his grandeur, warms the earth and this heaven too. 9

Nature's bounties, by their planning enkindle fire-divine in sky; it is he (the fire-divine) that fills heaven and earth by his strength and vigour. They (the bounties) assign joy-bestowing fire-divine his three-fold functions (as the terrestrial fire, as the lightning and as the sun). He, verily, ripens plants to their maturity. 10

यदेदेत्तन्मर्दधुर्यज्ञियांनो दिवि देवाः सूर्यमादिनेयम् ।
 यत्रा चरिष्णु मिथुनावभूतामादिप्रापयन्भुवनानि विश्वा ॥११॥
 विश्वस्मा अग्निं भुवनाय देवा वैश्वानरं केतुमद्भानकृष्णम् ।
 आ यन्तृतानोपमो विष्णुर्नारयो उर्णोति तमां अरिषा यन् ॥१२॥
 वैश्वानरं कवयो यज्ञियामोऽग्निं देवा अजनेयन्तुर्पम् ।
 नक्षत्रं प्रवममितश्चरिष्णु यक्षस्याध्वक्षं तविषं दृष्टन्तम् ॥१३॥
 वैश्वानरं विश्वहा दीदिवान्सं मन्त्रैरग्निं कविमच्छा वदामः ।
 यो महिम्ना परिबभूवोर्वी उनावस्तादुत देवः पुरस्तात् ॥१४॥
 द्वे स्मृती अशृणवं पितृणामहं देवानामुत मर्त्यानाम् ।
 ताम्भामिदं विश्वमेतत्समेति यदेन्तरा पितरं मानरं च ॥१५॥

yadéd enam ádadhur yajñíyāso diví devāḥ sūryam ādi-
 teyām | yadā carishṇú mithunāv abhūtāni ád ít prāpasyan
 bhúvanāni víśvā || 11 || víśvasmā agním bhúvanāya devā
 vaiśvānarām ketúm āhnām akṛiṇvan | á yás tatānoshāso vi-
 bhātír āpo ūrṇoti támo arcishā yān || 12 || vaiśvānarām ka-
 váyo yajñíyāso 'gním devā ajanayann ajuryām | nákschatram
 pratnām áminae carishṇú yaksbhāsyádhyaaksham tavishām
 bṛihāntam || 13 || vaiśvānarām víśvāhā dīdivānsam mántraír
 agním kavím áchá vadāmah | yó mahimná paribabbhúvorví
 utāvástād utá devāḥ parástāt || 14 || dvé srutí aṣṛiṇavam pi-
 trīṇām ahām devānām utá mártiynām | tábhyām idām víś-
 vam éjat sām eti yád antarā pitáram mātáram ca || 15 || 12 ||

११० द्वे समीची बिभ्रिताः शीर्षतो जातं मनसा विमृष्टम् ।
 स प्रत्यङ्मिच्छा भुवनानि तस्यावप्रयुच्छन्तरणिर्भ्राजमानः ॥१६॥

dvé samīcī bibhṛitae cārantam śīrsható jātām mánasā
 vímṛiṣṭam | 'sā pratyān víśvā bhúvanāni tasthāv āprayu-
 chan tarāṇir bhrājamānah || 16 ||

When the adorable divine powers place him (the terrestrial fire) and the sun, the son of Mother Eternity, in heaven, when the swift-moving pair (of celestial and the terrestrial fires) is born, then the entire creation looks upon them (with astonishment and admiration). ¹¹

The divine powers make the fire-divine the leader of the whole universe and the indicator of days, for the sake of the whole world; he spreads out the radiant dawns; and as he moves along, he dispels and disperses darkness with his light. ¹²

The wise and adorable divine powers engender the imperishable fire-divine, who is the leader of the universal cosmic forces; he overcomes with his light the eternal ever-wandering galaxy of constellations; he is the presiding lord of the living beings, also mighty and great. ¹³

We glorify daily with holy verses the sage and ever-beaming fire-divine, the leader-in-chief, who surpasses by his might both heaven and earth in strength and greatness. He scorches and dries up both the worlds, below and above. ¹⁴

I have heard that there are two pathways open to the experienced elders (fathers), to enlightened persons (divines), and to ordinary mortals. All this universe which is between the paternal heaven and the maternal earth, proceeds on its way by these two paths. ¹⁵

These associated two (i.e. heaven and earth) support him (the fire) in motion, born from the sun, the head of all and glorified by praises. He stands distinct from all existing things — ever in action, quick to act and effulgent. ¹⁶

यत्रा बदेते अवदः परम यज्ञान्योः क्तुरो नो वि वेद ।
 आ शैकुर्त्तिस्ध्रुमावृ सखायो नक्षन्त यज्ञं क इदं वि वोचत् ॥१७॥
 कत्यमयः कति सूर्यसिः कत्युपासुः कत्यु स्विदार्यः ।
 नोपस्पर्जं वः पितरो वदामि पृच्छामि वः कवयो विघ्ने कम् ॥१८॥
 यावन्मात्रमुपसो न प्रतीकं सुपण्योऽवसते मातरिभ्यः ।
 तावद्दधात्युप यज्ञमायन्त्राहृणो होतुरवरो निषीदन् ॥१९॥

yātrā vādetē ávarah páras
 ca yajñanyòh kataró nau ví veda | á šekur ít sadhamādam
 sákhāyo náksbhanta yajñām ká idām ví vocat || 17 || káty
 agnáyah káti sūryāsah káty ushásah káty u svid āpah | nó-
 paspñjam vah pitaro vadāmi prichāmi vah kavayo vidmāne
 kām || 18 || yāvanmātrām ushāso ná prátikam suparṇyò vá-
 sate mātariṣyah | távad dadhāty ūpa yajñām āyān brāh-
 maṇó hótur ávaro nishīdan || 19 || 13 ||

(८९) पञ्चोपनिषत्सु पद्यम्

(१-१८) सहाय्यार्थेऽस्मात्पुत्रस्य देवादिभ्यो देवुर्लुकि । (१-१७, १-१८) यज्ञमादिभ्यो नक्षन्तः ।
 पञ्चमादिभ्योऽस्मात्सोऽनी देवते । निदुष्यं पद्यम् ।

११७ इन्द्रं स्तवा नृत्तमं यस्य मुक्ता विववाधे रौचुना वि जमो अन्तान् ।
 आ यः पशो चर्वणीवृद्धरोभिः प्र सिन्धुभ्यो रिरिचानो महित्वा ॥१॥
 स सूर्यः पर्युरु वरास्येन्द्रो ववृत्त्याद्रत्येव चुक्रा ।
 अतिष्ठन्तमपस्यं न समं कृष्णा तमोसि त्विष्या जघान ॥२॥
 समानमस्मा अनपावृदर्व क्षमया दिवो अस्तमं ब्रह्म नव्यम् ।
 वि यः पृष्ठेव जनिमान्युष इन्द्रश्चिकाय न सखायमिगे ॥३॥

८९.

Índram stavā nṛitamam yásya mahná vibabādhé rocaná
 ví jmo ántān | á yáh papraú carshanīdhṛíd várobhiḥ prá
 sindhubhyo riricāno mahitvá || 1 || sá sūryah páry urú vá-
 rānsy éndro vavṛityād ráthyeva cakrá | átiṣṭhantam apas-
 yam ná sárgam kṛishná támānsi tvishyā jaghāna || 2 || sa-
 mānām asmā ānapāvṛíd arca kshmayā divó ásamam bráhma
 návyam | ví yáh prishthéva jānimāny aryá indraṣ cikāya ná
 sákhāyam ishó || 3 ||

When the fires of lower and upper regions (terrestrial and celestial) dispute, as to "which of us, the twain leaders of cosmic worship, knows the secrets of sacrifice the best," the priests, the friends, competent to offer sacrifice, come to the place of worship, but none can give satisfactory answer to the question. ¹⁷

How many fires are there? how many are the suns in number? how many dawns? how many waters? — I address you, O elders, not jestingly, neither with rivalry, nor with jealousy; I ask you, O sages, (I ask you) in order to know the truth. ¹⁸

As long as the cosmic wind moves and as long as the swiftly moving (nights) cover the face of the dawn, till then the *Bruks*, the inferior priest, would sit down to work as invoker and, coming to the place of worship, conduct the ceremony. ¹⁹

89

May you glorify the resplendent sun, whose glory surpasses the lustre of others, and extends to the limits of the earth and beyond; who is the sustainer of men, and who surpassing the ocean in his magnitude, fills heaven and earth with his radiance. ¹

The heroic sun-divine causes beams of light to revolve as a charioteer (effects the rotation of) the wheels of the chariot. He, by his radiance, destroys the black-hued darkness like a restless vigorous horse (in enthusiasm). ²

May you adore Him (the Sun or resplendent Lord) with ever-new songs, who is mighty, matchless and in extension, surpasses heaven and earth; He, like the sacred *prstha* praises, (associated with particular sacrifices) overcomes enemies; the resplendent one desires no friend (though He is friendly to all). ³

इन्द्राय गिरो अनिशितसगा अपः प्रेरयं सगरस्य बुधात ।
 यो अक्षेणेव चक्रिया शचीभिर्विष्वक्त्तन्मन् पृथिवीमृत याम् ॥८॥
 आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिर्मवाञ्छम्मां यजोषी ।
 सोमो विश्वान्यतसा यनानि नार्वागिन्द्रैः प्रतमानानि देभुः ॥९॥

indrāya gīro anaiṣitasargā apāḥ prēra-
 yaṁ sāgarasya budhāt | yó ākṣheṇeva cakrīyā śacībhir
 viśhvak tastāmbha prithivīm utā dyām ॥ 4 ॥ āpāntamanyus
 tripālaprabharmā dhūniḥ śimivāñ chārumāñ yajīṣhī | sómo
 viśvāny atasā vānāni nārvāg indram pratimānāni debhuh
 || 5 || १४ ||

११५॥ न यस्य शीवापृथिवी न धन्यु नान्तरिक्षं नादयुः सोमो अक्षाः ।
 यदस्य मनुयुरधिनीयमानः शृणोति वीळु रुजति मिथुराणि ॥६॥
 जघान वृत्रं स्वधितिर्वनेव रुरोज पुरो अर्दुन्न सिन्धून् ।
 बिभेद गिरिं नवमित्रं कुम्भमा गा इन्द्रो अकृणुत स्वयुग्भिः ॥७॥
 त्वं ह त्वद्वेण्या इन्द्र धीरोऽमित्रं पर्वं वृजिना शृणोति ।
 प्र ये मित्रस्य वरुणस्य धाम युजं न जनां मिनन्ति मित्रम् ॥८॥
 प्र ये मित्रं प्रार्यमणं दुरेवाः प्र संगिरः प्र वरुणे मिनन्ति ।
 न्यमित्रेषु वधमिन्द्र तुमं वृषन्वृषाणमरुषं शिशिहि ॥९॥

ná yásya dyāvāprithivī ná dhánva nántárikṣhaṁ nádra-
 yaḥ sómo akshāḥ | yád asya manyúr adhinīyámānaḥ śri-
 náti vilú rujāti sthirāṇi || 6 || jaghána vṛitrāṁ svádhitir vá-
 neva rurója púro áradan ná síndhūn | bibhēda girīm nāvam
 in ná kumbhām ā gā indro akṛiṇuta svayúgbhiḥ || 7 || tvām
 ha tyád ṛiṇayā indra dhīro 'sīr ná párvatā vṛijina śṛiṇāsi |
 prá yé mitráśya váruṇasya dhāma yújaṁ ná jánā minánti
 mitráṁ || 8 || prá yé mitráṁ práryamāṇaṁ durévāḥ prá
 saṁgīraḥ prá váruṇaṁ minánti | ny āmītreshu vadbhām indra
 tūmraṁ vṛiṣhaṁ vṛiṣhāṇaṁ arushām śiṣiḥi || 9 ||

I will send forth praises to the resplendent Lord in unceasing flow, like waters from the depth of an ocean (or the firmament). He has fixed heaven and earth to His both sides like the wheels of a chariot fixed at the ends of an axle. 5

This exhilarating elixir of herbs, active with infused energy, shaker, rushing to the attack, intimidating foes, a great hero, and forming and leaving a stale residue, surpasses all plants and trees. None of the counter measures can deceive the resplendent Lord. 6

May the exhilarating elixir flow to him, whom neither heaven nor earth, nor the waters, nor the firmament, nor the mountains dare oppose; when heightened in his wrath, he breaks the firm and destroys the strong. 6

The resplendent Lord destroys evil nescience as an axe cuts down a tree; he demolishes the strongholds of the foes; he digs out the rivers; he shatters the cloud to pieces like a new pitcher; with his vital energies, he restores the light of wisdom. 7

O resplendent Lord, you, who are all-wise, punish the guilt of worshippers; you cut off their sins as a sword cuts off the limbs of victims; you cut off the people who ignorantly go against the established tradition based on benevolence and justice. Besides you, who else could be their close friend! 8

Against those enemies who sinfully offend against benevolence, against justice, against friendliness, against all that is vital and virtuous, may you sharpen, O resplendent Lord, the showerer of benefits, your rapid showering radiant thunder-bolt. 9

इन्द्रो दिव इन्द्रं ईशं पृथिव्या इन्द्रो अपामिन्द्र इत्यर्वातानाम् ।
इन्द्रो वृधामिन्द्र इन्मेधिराणामिन्द्रः क्षेमे योगे हव्य इन्द्रः ॥१०॥

indro divá

indra iṣe prithivyā indro apām indra it párvatānām | indro
vṛidhām indra in médhiraṇām indrah kshéme yóge hávya
indrah || 10 || 16 ||

प्राकुभ्य इन्द्रः प्र वृषो अहभ्यः प्रान्तरिक्षस्य समुद्रस्य घासे ।
प्र वासस्य प्रथमः प्रभो अन्तस्त्र सिन्धुभ्यो रिरिचे प्र क्षितिभ्यः ॥११॥
प्र शोचयत्या उपसो न केतुरसिन्वा ते वरतामिन्द्र हेतिः ।
पत्नैव विभ्य दिव आ सृजानन्तापेष्टेन हवसा द्रोघमित्रान् ॥१२॥
अन्वद् नासु अन्विहन्तान्यन्वीषधीम्न पर्वताम् ।
अन्विन्दे रौदसी वावशाने अन्यापौ आजहत जायमानम् ॥१३॥
कहि त्वित्सा ते इन्द्र चेत्सासदधस्य यद्विजुषो रक्ष णपत् ।
मित्रक्रवो यच्छसते न गावः पृथिव्या आपृगनुया शयन्ते ॥१४॥
शुवृयन्तो अभि ये नस्ततस्ते माहि जाधन्त ओगणसा इन्द्र ।
अन्धेनामित्रास्तनसा सयन्तां सुभ्योनिषो अक्षवस्तीं अभि प्युः ॥१५॥

práktúbhya indrah prá vṛidhó áhabhyaḥ prántárikshāt
prá samudrásya dhāséh | prá vátasya práthasaḥ prá jmo
ántāt prá síndhubhyo ririce prá kshítibhyaḥ || 11 || prá śó-
sueatyā ushásó ná ketúr asinvá te vartatām indra hetih |
áṣameva vidhya divá á srijánás tápiśtṭhena hésasā drógha-
mitrān || 12 || ánv áha māsā ánv íd vānāny ánv óshadhīr
ánu párvatāsah | ánv indram ródasī vāvaśāné ánv ápo aji-
hata jáyamānam || 13 || kárhi svit sá ta indra cetyāsad
aghásya yád bhinádo ráksha éshat | mitrakrávo yáe chá-
sane ná gávah prithivyā aprig amuyā śáyante || 14 || śatrū-
yunto abhi yé na tatasré máhi vrádhanta ogaṇása indra |
andhénāmitrās tāmāsā sacantām sujoytīsho aktávas tāñ abhi
shyuh || 15 ||

The resplendent Lord rules over heaven, rules over earth, over waters, and over the clouds; the Lord rules over the great and over the wise; the resplendent Lord is to be invoked for the acquirement and preservation of wealth. ¹⁰

The resplendent Lord is vaster than the nights, vaster than the days, vaster than the firmament or the receptacle of the ocean, vaster than the wind, or space and extension; He is vaster than the bounds of the earth; the resplendent Lord is vaster than the rivers and our lands. ¹¹

O resplendent Lord, may your invincible arrow proceed, like the banner of the shining dawn, and like a stone cast down from heaven. May this loud-sounding weapon pierce those whose friendship is deceitful. ¹²

The months fully depend on the course of the resplendent sun; the forests, plants, and the mountains also follow his course; and verily the affectionate or illumined heaven and earth follow him, and the waters or oceans also attend upon him. ¹³

O resplendent Lord, when would your sin-destroying shaft of justice shall be hurled to exterminate the evil forces bent on outraging and when will the enemies of friendly people lay on the ground there in confusion like cattle at the place of immolation. ¹⁴

O resplendent Lord, may those adversaries, who gather in groups and create enmity among us, and who fiercely oppose us, be over-whelmed with gloom and darkness, and may the bright shining days and dull nights go against them in the fulfilment of their mal-intentions. ¹⁵

पुरुणि हि त्वा सर्वानां जनानां ब्रह्माणि मन्दन्त्युत्तमर्षाणाम् ।
 इमामाधोपुन्नवसा सहति तिरो विश्वौ अर्चतो यादृर्वाद् ॥१६॥
 एवा ते वयमिन्द्र मुञ्जतीनां विद्याम सुमतीनां नवानाम् ।
 विद्याम वस्तोरवसा गूणन्तो विश्वामित्रा उत ते इन्द्र नूनम् ॥१७॥
 शुनं हुवेम मघवानिमिन्द्रमस्मिन्मरे नृतमं वाजसातो ।
 भृष्वन्तमुग्रमूतये समस्तु घन्तै वृत्राणि संजितं घनानाम् ॥१८॥

puruṇi hi tvā sávanā jánānām bráhmāṇi mán-
 dan grīṇatām řśhiṇām | imām āghróshann ávasā sáhūtim
 tiró viśvāñ árcato yāhy arvāñ || 16 || evā te vayām indra
 bhuñjatinām vidyāma sumatinām návānām | vidyāma vástor
 ávasā grīṇānto viśvāmित्रा utá ta indra nūnām || 17 || ṣunām
 huvema maghávānam — || 18 || 16 ||

(१०) नवतितमं भूतान्

(१-१६) ब्रह्मर्षेऽस्यास्य सुकृत्य मायायन कणि । पुरुषो वेत्ता । (१-१७) वयमविपश्चरार्षाणामुपुष्प ।

(१८) नोदस्यास्य विदुर् छन्दसी ।

॥१७॥

सहस्रंशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
 स भूमिं विश्वतो वृत्वात्यतिष्ठदशङ्गुलम् ॥१॥
 पुरुष एवेदं सर्वं यद्वृत्तं यच्च भव्यम् ।
 उतामृतत्वस्थेऽनो यदक्षेनातिरोहति ॥२॥
 एतावानस्य महिमातो ज्यायैश्च पूरुषः ।
 पादोऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं विवि ॥३॥

90.

Sahásrasřirshā púrushah sahasrákshah sahasrapāt | sá
 bhūmim viśvato vṛitváty atishṭhad daśāṅgulām || 1 || pú-
 rusha evédām sárvam yád bhūtām yác ca bhávyam | utá-
 mritatvásyésāno yád ánnenātiróhati || 2 || etávān asya mahi-
 máto jyáyāñś ca 'púrushah | pádo 'sya viśvā bhūtāni tri-
 pād asyāmṛitam divi || 3 ||

May plentiful oblations and praises of men and invocations of the wise seers, who sing sacred hymns, rejoice you, and may you, disregarding all other faithless worshippers, come to us with your protective measures (to help us). ¹⁶

O resplendent Lord, may we be able to avail all your fresh favours and benefits; and may we, the friends of all, who sincerely praise you with love and devotion, obtain your blessings, and day to day protections. ¹⁷

In this world of conflicts, we invoke the bounteous resplendent Lord, who, as a hero, is most reliable and strong in fights, who listens to our invocations, and destroys evil tendencies in life-conflicts, and who takes away riches from the wicked to give to the needy and virtuous. ¹⁸

90

The Cosmic Man has thousands of heads, thousands of eyes, and thousands of feet. Enveloping this whole universe, He exceeds by ten finger-breadths all around. ¹

Whatever all this is, whatever has been in the past, and whatever is going to be in future, all that is in fact, the Cosmic Man himself. He is the Lord of Immortality, and of all what grows by food. ²

Such is His grandeur. But in fact, the Cosmic Man is greater even than this. The entire creation is only a quarter part of His being; other three quarters are immortal in heaven. ³

त्रिपादूर्ध्व उदेत्पुरुषः पादोऽस्तेहामवत्पुनः ।
 ततो विष्वक्कामस्मादनामज्ञो अग्नि ॥४॥
 तस्माद्विराज्जायत विराजो अधि पुरुषः ।
 स जातो अत्यरिच्यत पञ्चाहमिमथो पुरः ॥५॥

tripād ūrdhvā úd ait pūrushaḥ
 pādo syehābhavat pūnaḥ | tāto vishvañ vy ākrāmat sāṣa-
 nānaśané abhi ॥ 4 ॥ tasmād virāḥ ajāyata virājo ādhi pūru-
 shaḥ | sá jātó áty aricyata paścād bhīmim átho purāḥ
 ॥ 5 ॥ 17 ॥

3129

यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत ।
 वसन्तो अस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः ॥६॥
 तं यज्ञं बर्हिषि प्रोक्षन्पुरुषं जातमग्रतः ।
 तेन देवा अयजन्त साध्या कर्षयश्च ये ॥७॥
 तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभूतं पृषदाज्यम् ।
 पशून्तौषके वायुव्यानारण्यान्ग्राम्याश्च ये ॥८॥
 तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतं क्रचः सामानि जज्ञिरे ।
 छन्दांसि जज्ञिरे तस्माद्यज्ञस्तस्मादजायत ॥९॥
 तस्मादग्धा अजायन्त ये के चोभयादतः ।
 गावो ह जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता अजावयः ॥१०॥

yāt pūrushēṇa havishā devā yajñām ātanvata | vasantó
 asyāsīd ājyam grīshma idhmaḥ śarād dhaviḥ ॥ 6 ॥ tām
 yajñām barhiṣi praukshan pūrusham jātām agratāḥ | tēna
 devā ayajanta sādhyā rishayaḥ ca yé ॥ 7 ॥ tasmād yajñāt
 sarvahútaḥ sāmbrītam priśadājyām | paśūn tānś cakre
 vāyavyān āraṇyān grāmyās ca yé ॥ 8 ॥ tasmād yajñāt sarva-
 hūta rīcaḥ sāmāni jajñire | chándānśi jajñire tasmād yajus
 tasmād ajāyata ॥ 9 ॥ tasmād āśvā ajāyanta yé ké cobhayā-
 dataḥ | gāvo ha jajñire tasmāt tasmāḥ jātā ajāvayaḥ ॥ 10 ॥ 18 ॥

Three-fourths of that Cosmic Man rises above the heaven. The one-fourth is still here on the earth. Then He starts spreading in all directions towards all that eats and eats not. ¹

From that Cosmic Man, super-luminiscence is born and from super-luminiscence again the creative factor is born. Expanding, He exceeds the earth backward and forward both. ²

In the Cosmic Sacrifice arranged by Nature's Bounties with the Cosmic Man as an oblation, spring is the melted butter, summer the fire wood, and autumn is the offering. ³

The Cosmic Man, who is born earliest of all, is placed on the Cosmic Sacrificial altar, and is anointed. With Him, the enlightened ones, the realized ones, and the sages perform the sacrifice. ⁴

From that Cosmic Sacrifice, to which all things have been offered as oblations, milk, curd (sustaining food) are obtained. Thereon He makes creatures that fly in the air and the animals, wild and domestic. ⁵

From that Cosmic Sacrifice, in which everything has been offered as oblations, the *Rks* (verses), and the *Samans* (songs) were born. The *Chandas* (metres) of the *Atharva* and the *Yajuh* are also born from that Sacrifice. ⁶

From that Cosmic Sacrifice horses are born, and all other cattle having two rows of teeth. Cows are born out of it and so are goats and sheep. ¹⁰

११९१

यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् ।
 मुखं किमस्य कौ बाहू का ऊरू पादा उच्येते ॥११॥
 ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्बाहू राजन्यः कृतः ।
 ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत ॥१२॥
 चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षुः सूर्यो अजायत ।
 सुखादिन्द्रश्चाभिर्भ्य प्राणद्वायुरजायत ॥१३॥
 नाभ्यां आसीदुत्तरिक्षे शीर्ष्णो योः समवर्तत ।
 पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकौ अकल्पयन् ॥१४॥
 सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः ।
 देवा यद्यद्वा तन्वाना अवधन्पुरुषं पशुम् ॥१५॥
 यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्वासन् ।
 ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥१६॥

yát puruṣhaṃ vy ádadhuḥ katidhā vy ākalpayan | mū-
 kham kīṃ asya kau bāhú kā ūrú pádā ucyete || 11 || brāh-
 maṇo 'sya mūkham āsīd bāhú rājanyaḥ kṛitāḥ | ūrú tát
 asya yád vaiśyaḥ padbhyām śūdró ajāyata || 12 || candráma
 mánaso jātáś cākshoḥ sūryo ajāyata | mūkhaḍ indraś cā-
 gniś ca prāṇád vāyúr ajāyata || 13 || nābhyā āsīd antāri-
 kshaṃ śirshṇó dyaúḥ sám avartata | padbhyām bhūmir dí-
 śaḥ śrótrāt táthā lokāñ akalpayan || 14 || saptāsyāsan pari-
 dhāyas triḥ saptá samídhaḥ kṛitāḥ | devā yád yajñām tan-
 vānā ábadhnan puruṣham paśúm || 15 || yajñéna yajñām
 ayajanta devās táni dhármāni prathamāny āsan | té ha ná-
 kam mahimānaḥ sacanta yáttra púrve sādhyāḥ sánti devāḥ
 || 16 || 19 ||

The Man (the mankind) they create, in what portions do they figurize it? What is His mouth? Which the two arms, which the two thighs and which are said to be His feet? ¹¹

The *Brahmana* (the intellectual) is His mouth, the *Ksatriya* (*Rajanya* or administrator) is made His two arms; what is the *Vaisya* (producer of wealth) is His two thighs and *Sudra* (labourer) is born of His two feet. ¹²

The moon is created from His mind and the sun is born from His eyes. The wind and the life-breath are born from His ear and the fire from His mouth. ¹³

The mid-space is created from His navel, and the sky from His head; the earth from His feet; various quarters from His ear, and in this way, all these worlds are formed. ¹⁴

Seven are the enclosing pillars and thrice seven ($3 \times 7 + 21$) the pieces of fire-wood, when the enlightened ones preparing for the sacrifice, tie up the Cosmic Man as an offering. ¹⁵

Gods (Nature's Bounties) worshipped the Supreme Lord with the sacrifice. These have been the earliest ordinances. They, the great ones, thus attain heaven, where the earlier realized ones dwell in their resplendence. ¹⁶

[तपाश्मोऽनुवाकः ॥]

(* १) एकवचनितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशपद्यास्य सूक्तस्य वैतद्वचनोऽयम् । अतिर्वचना । (१-१५) प्रथमादिपा-
द्वार्षा वयसी, (१५) पञ्चदशपादं त्रिषु पञ्चमी ॥

४१.०॥

सं जागृवद्भिर्जरमाण इध्यते दमे दमूना इष्यन्निळस्पदे ।
 विश्वस्य होता हुविषो वरेण्यो विभुर्विभावा सुपर्वा सखीयते ॥१॥
 स दर्शतश्चरतिथिर्गृहेगृहे वनेवने शिश्रिये तक्वविरिव ।
 जनंजनं जन्यो नाति मन्यते विश आ क्षेति विश्योऽं विश्विशम् ॥२॥
 सुदक्षो दक्षेः क्रतुनासि सुक्रतुरग्ने कविः काव्येनासि विश्ववित् ।
 वसुर्वसूनां क्षयसि त्वमेक इक्ष्वावा च यानि पृथिवी च पुष्वतः ॥३॥
 प्रजानग्ने तव योनिमृत्विज्मिळायस्पदे घृतवन्तमार्सदः ।
 आ ते विकित्र उपसामिवेनयोऽरेपसः सूर्यस्येव रश्मयः ॥४॥
 तव श्रियो घृप्यंस्येव विद्युतश्चित्राश्चिकित्र उपसां न केतवः ।
 यदोपधरभिलष्टो वनानि च परि स्वयं चिनुपे अन्नमास्ये ॥५॥

91.

Sām jāgrivádbhir járamāṇa idhyate dāme dāmūnā ishā-
 yann ilās padé | vīṣvasya hótā havīṣho vāreṇyo vibhúr vi-
 bhāvā sushákhā sakhīyaté || 1 || sá darṣatasrír átithir grīhé
 -grīhe vāne-vane śiṣriye takvavír iva | jānaṃ-janaṃ jānyo
 nāti manyate viṣa ā ksheti viśyò vīṣaṃ-vīṣaṃ || 2 || sudákṣho
 dákṣhaiḥ krátunāsi sukrátur ágne kavīḥ kávyenāsi viṣvavít |
 vásur vásūnām kṣhayasi tvám éka íd dyāvā ca yāni pṛi-
 thiví ca púshyataḥ || 3 || prajānānn agne táva yónim ṛitvī-
 yam ṛlāyās padé gbṛitāvantaṃ áśadaḥ | á te cikitra ushā-
 sām ivétayo 'repásah sūryasyeva raśmāyah || 4 || táva śrīyo
 varshyāsyeva vidyútaḥ citráś cikitra ushāsām ná ketávaḥ |
 yád óshadhír abhísrishto vánāni ca pári svayám cinushé
 ánnam āsyè || 5 || 20 ||

91

The fire-divine, the generous giver (of blessings), the object of veneration of the conscientious sacrificers (or the public workers), the acceptor of homage (or libations) at the altar of sacrifice performed on the base of earth, is kindled in the chamber; he is the lord, effulgent, and friend of all who crave for his friendship. ,

Evidently full of glory, he resorts as a guest to every house (of his worshippers); he is friendly to men, friendly to every one who lives in sundry forests, friendly to every one in our society; he disregards none; he is kind to all; he is like one, who goes revivifying every one. He dwells among all men, presiding over every one, every individual. ,

O fire-divine, you are most vigorous for those who are with vigour; you are active with those who act, you are very wise to them who work with wisdom and insight; you know everything. You are the dispenser of wealth; and you abide alone. You are lord of the treasures which exist in heaven and are on earth. ,

O sagacious fire-divine, you sit at your altar with earth as the base suited for worship and anointed with purified butter. Your quick-moving rays are manifested like those of the dawns, beautifully shining as those of the sun. ,

Your glories, O fire-divine, are like the lightnings from the rain-cloud and are manifested many-tinted, like the multi-coloured rays of the beautiful dawns. When you march in the midst of plants and trees in forests, you gather on all sides food for your mouth i.e. for your flames. ,

०९११

तमोषधीर्दधिरे गर्भमृत्विद्यं तमापो अग्निं जेनयन्त मातरः ।
 तमित्समानं वृनिर्ध्व वीरुयोऽन्तर्वेतीश्च सुवते च विश्वहा ॥६॥
 वातोपधूत इषितो वशीं अनु तृषु यदन्ना वेविषद्धितिष्ठसे ।
 आ ते यतन्ते रथ्योऽथ यथा पृथक्छधीस्वमे अजराणि धक्षतः ॥७॥
 मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनमग्निं होतारं परिभूतमं मुतिम् ।
 तमिदमं हविष्या समानमित्तमिन्मुहे वृणते नान्यं त्वत् ॥८॥
 त्वामिदमं वृणते त्वायवो होतारमग्ने विदथेषु वेधसः ।
 यदेवयन्तो दधति प्रयांसि ते हविष्मन्तो मनवो वृक्वर्हिषः ॥९॥
 तवमि होत्रं तव पोत्रमृत्विद्यं तव नेष्ट्रं त्वममिहतायतः ।
 तव प्रज्ञासं त्वमध्वरीयसि ब्रह्मा चासि गृहपतिश्च नो दमे ॥१०॥

tām ōshadhīre dadhire gārbham ṛitvīyaṃ tām āpo agnīm
 janayanta mātāraḥ | tām it samānāṃ vanīnaḥ ca virūdho
 'ntārvatiḥ ca sūvate ca viśvāhā || 6 || vātupadhūta ishito vā-
 śāṁ ānu trishū yād ānnā vāvishad vittishthase | ā te yatanto
 rathyò yāthā prīthak chārdhānsy agne ajārāṇi dhāksataḥ
 || 7 || medhākārāṃ vidāthasya prasāadhanam agnīm hōtāram
 paribhūtamam matīm | tām id ārbhe havishy ā samānāṃ
 it tām in mahé vṛiṇate nānyāṃ tvāt || 8 || tvām id ātra vṛi-
 nate tvāyāvo hōtāram agne vidātheshu vedhāsaḥ | yād de-
 vayānto dādhatī prāyānsi te havishmanto mānava vṛiktā-
 barbishaḥ || 9 || tāvāgne hotrām tāva potrām ṛitvīyaṃ tāva
 neshtṛām tvām agnīd ṛitāyataḥ | tāva praśāstrām tvām
 adhvariyaḥ brahmā cāsi grīhāpatiḥ ca no dāme || 10 || ११ ||

०९१२

यस्तुभ्यमग्ने अमृताय मर्त्यः समिधा दाशदुत वा हविष्कृति ।
 तस्य होता भवसि चासि दुत्युप ऋषे यजत्यध्वरीयसि ॥११॥

yās tūbhyam agne amṛitāya mārtyaḥ samīdhā dāśad utā
 vā havishkrīti | tāśya hōtā bhavasi yāsi dūtyāṃ ūpa brūshe
 yājasy adhvariyaḥ || 11 ||

The plants bear the fire-divine like an embryo (conceived) in due season; the maternal waters bring him to life; in the like manner, the trees and the creepers bear him within themselves every day as they grow. 6

When agitated by the wind, and when quickly moving through the beloved trees, you spread about, devouring your food according to your liking, you possess imperishable energies, O fire-divine, the devourer; you rush forth on every side like men driving chariots. 7

You are the giver of intelligence to the priests who invoke you. You are the accomplisher of worship, the invoker of Nature's bounties, the chief overcomer of foes, and the counsellor (for sound advice). You equally respond to the offerings, small or great. One would like to invoke you alone, and none else. 8

O fire-divine, the performers of sacred rites, with all devotions to you, would select you alone as the ministrant priest at the place of worship in this world. The devout worshippers, bearing oblations and strewing the clipt sacred grass offer you and none else the sacrificial food. 9

O fire-divine, yours is the function of the invoker (*hotṛ*); you perform the duty of the sanctifier (*potṛ*); you perform the function of the conveyor or leader (*neṣṭṛ*); you are the fire-kindler (*agnīdhṛa*); you act as conductor (*adhvaryu*); you are the priest-in-chief, the *Brahman*; you are the master of the home, the host or the *Yajamāna*. 10

O immortal fire-divine, when the mortal man presents to you his fuel or his sacred oblation, then you become his invoker of the sacred worship; you go on his errand (to Nature's bounties); you direct the details of the ceremony and offer the sacrifice. In fact, you act as the officiating priest. 11

इमा अग्ने मतया वाचा जुसादीं क्रवो गिरः सुष्ठुतयः समन्तत ।
 वसुधवो वसेव जातवेदसे वृक्षासु विद्धधनो यामुं चाकनत् ॥१२॥
 इमा प्रवार्ध सुष्ठुति नवीधसी वोचेयमसा उशने शृणोतु नः ।
 भया अन्तंग हव्यस्य निस्पृष्टो जायेव पत्यं उशती सुवासाः ॥१३॥
 वसिष्ठश्चास क्रपुभास उक्षणी वशा मेवा अवमुष्टान् आहताः ।
 कीलापे सोमपृष्ठाव वेधसे हृदा मतिं जनये चारुमग्नये ॥१४॥
 अहव्यमे हविरास्ये ते सुवीव घृतं चन्वीव सोमः ।
 वाजसनिं रयिमसे सुवीरं प्रशस्तं धेहि यशस् वृहन्तम् ॥१५॥

imā asmai matāyo vāco asmād
 āñ rīco gīrah sushtutāyah sām agmata , vasūyāvo vāsavo
 jātāvedase viddhāsu cid vārdhano yāsu cakānat | 12
 imām pratnāya sushtutīm nāvīyasīm vocēyam asmā uṣat-
 grīnōtu naḥ | bhūyā āntarā hridy asya nisprīṣe jāyēva pātya
 uṣatī suvāsāḥ || 13 || yāsminn āsvāsa ṛishabhāsa ūkshāṇo
 vaṣā meshā avasṛishāsa āhutāḥ | kilālapé sōmapṛishthāya
 vedhāse hṛidā matīm janaye cārum agnāye || 14 || āhāvya agne
 havīr āsyē te srucīva ghṛitām canvīva sōmaḥ | vājasāniṁ
 rayīm asmé suvīram praśastām dhehi yaśāsam bṛihāntam
 || 15 || २२ ||

(१.२) दिनपत्रिकां तृतीय

(१-१५) पञ्चदशर्चनस्य सुकस्य मानवः प्रायान्तं क्रतिः । विशेषे देशे देवताः । अगती छन्दः ५

॥१३॥ यज्ञस्य वो रप्यं विस्पतिं विशां होतारमुक्तोरतिथिं विभार्यमुम् ।
 शीघ्रज्जुष्कासु हरिणीषु जभुरदृषां केतुयंजतो यामशायत ॥१॥

92.

Yajñāsya vo rathyām viṣpātīm viṣām hōtāram aktōr
 ātithīm vibhāvasum | śocāñ chāshkāsu hāriṇīṣhu jārbhurad
 vṛishā ketūr yajatō dyām aśāyata || 1 ||

May these holy hymns, these songs and eulogistic verses, reach him, who is the giver of wealth, and cognizant of all things; when all these sacred devotional words expressed for gaining prosperity are perfected, the perfecter Lord is pleased. ¹²

I address this new laudatory hymn, with all sincerity of heart to the fire-divine or the eternal adorable Lord, who loves it; and appreciates; may He hear our voice; may I be in the centre of His heart; may my words move Him with love, like a loving well-attired wife meeting her husband. ¹³

I offer my words of appreciation with all sincerity at my heart to the fire-divine, the absorber of water, to whom the oblations of herbal juices (mixed with curds) are offered and to whom every living being like vigorous horses, bulls, milching cows and barren ones, sheep and goat (and even men) are consigned after their death (i.e. to the *Kravya-agni*, the cremating fire) ¹⁴

O fire-divine, the oblations have been offered into your mouth, like butter taken into the ladle or like the herbal juice in a spoon; may you confer on us the rich food; bless us with male children, and award us fame and excellence, and every type of prosperity in abundance. ¹⁵

92

I praise (the fire), the charioteer of cosmic sacrifice (O Nature's bounties), who is the lord of men, the invoker of all forces, and the guest of night. Blazing amid the dry plants and preying upon the green, he, the showerer of desires, the banner of light, and the adorable; his domain extends to the celestial region. ¹

दुर्ममं ब्रह्मासुभवे अकुण्वत धर्माणामग्निं विदधेभ्यु सार्धनम् ।
 अक्तुं न यक्षमुपसः परेति न तनुनपातमस्यस्य निंसते ॥२॥
 बळम्य मीथा वि पुणेध मन्नहे युवा अस्य प्रुता आमुगत्तये ।
 यदा घोरासां अमृतत्वमाहुतादिजनस्य देव्यस्य चकिरन् ॥३॥
 हृतस्य हि प्रसितियोक्त व्यचो नमो मध्यधर्मतिः पनीवसी ।
 इन्द्रो मित्रो वरुणः से चिकित्तिरुधो मः सविता पुनद्वसः ॥४॥
 प्र रुद्रेण युयिता यन्ति सिन्धवस्तिरो महासुग्मांते द्यध्निर ।
 येभिः परिज्मा परियद्गुरु जयो वि गरुवज्जठरे विश्वमुज्ञते ॥५॥

imām añjaspām
 ubhāye akrinvata dharmānam agnīm vidādhasya sādhanam |
 aktum ná yahvām ushásah puróhitam tamónápātam aru-
 shásya niंसate || 2 || bál asya mīthā ví pañéś ca manmahe
 vayā asya práhutā āsur áttave | yadā ghoráso amṛitatvām
 áśatād ij jánasya daívyasya carkiran || 3 || řitásya hí prá-
 sitir dyaúr urú vyáco námo maby áramatiḥ pániyasī | índro
 mitró várunaḥ sām cikitriré 'tho bhágah savitā pūtádaksha-
 saḥ || 4 || prá rudrēṇa yayínā yanti síndhavas tīró mahīm
 arámatim dadhanvire | yébbiḥ párijmā pariyánn urú jrāyo
 ví róruvaj jaṭhāre víśvam uksháte || 5 || 23 ||

॥२४॥ क्राणा रुद्रा मरुतो विश्वकृष्टयो दिवः स्येनासो असुरस्य नीलयः ।
 तेभिश्चोष्टे वरुणा मित्रो अयमेन्द्रो देवेभिरवशेभिरवशः ॥६॥
 इन्द्रे भुजं शशमानास आशत सरो दशोके धूर्षणश्च पौंस्ये ।
 प्र च न्वन्वाहणां ततक्षिर युजं यज्ञं नृपदेनेषु कारवः ॥७॥

krāṇā rudrā marúto viśvákrīṣṭayo diváh syenāso ásu-
 rasya nilāyah | tébbiś cashṭe váruno mitró aryaméन्द्रo de-
 vébbhir arvaśébbhir árvaśah || 6 || índre bhújam śaśamānáśa
 āśata sūro dṛīśike vṛīṣhaṇaś ca paúnsye | prá yé nv ásyā-
 rhāṇā tatakshiré yújam vájram nṛishádanesu kārāvah || 7 ||

Both (men and divine power) make this fire-divine the chief protector, the upholder of all works, and the accomplisher of the sacred worship. They have recourse to him, who is great is the precursor of the dawn, and the offspring of the brilliant (cosmic wind). .

We ver much wish that our notions regarding that adorable (fire-divine) come to be true. May our oblations, presented to him, be rightly consumed. While the formidable flames (of the fire) reach the immortal world, may our priests extoll the divine being. ;

The vast heaven, the spacious firmament, and the glorious unbounded earth, pay homage to the fire divine, Lord of the cosmic sacrifice; and Nature's bounties, such as the lightning, the sun, the water, the wind, and the cosmic intelligence, with potentialities purified, recognize him with one accord. ,

The rivers flow along with the dashing storms (and the cloudy winds) and sweep over the boundless earth, with them the circumambient lightning, spreading over a wide space, thundering in the belly (of the firmament), bedews every thing that lies within. ;

The cloud-bearing winds, the offspring of the mighty storms, mixing with every one, flying like the hawks, high in the sky, the co-residents of the same firmament, are engaged in their function. With these swift-moving powers, may our bounties, like waters, the fire, and the sun, look on us with favour (and be of timely use to us). .

They who love Lord and Nature's bounties, are blessed with protection under the resplendent Lord; the sun also blesses them with fine vision; they are also blessed with manly vigour received from the vigorous forces. These worshippers, who diligently offer adoration to Lord, get full protection from the thunderbolt of Lord's justice and they prosper amidst the assemblies of men. ;

सूर्यभिदा हरितो अस्य रीरमदिन्द्रादा कश्चिद्भयते तवीयसः ।
 भीमस्य वृष्णो जठरादभिधसो दिवेदिवे सहुरिः स्तन्नवाधितः ॥८॥
 स्तोमं वो अय रुद्राय शिक्से क्षयदीराय नमसा दिदिष्टन ।
 योभिः शिवः स्वर्वा एवयावभिर्दिवः सिषक्ति स्वयंशा निकांमभिः ॥९॥
 ते हि प्रजाया अभरन्त वि श्रवो बृहस्पतिर्वृषमः सोमजामयः ।
 यज्ञैर्यवा प्रथमो वि वारयद्वा दक्षेर्मृगवः सं चिकित्तिरे ॥१०॥

sūraṣ cid ā harīto asya rīramad indrād ā kās cid bhayate
 tāviyasah | bhīmasya vṛṣṇo jathārād abhiṣvāso divé-dive
 sāhuri stann ābādhitah | 8 || stómam vo adyá rudráya śik-
 vase kshayádvīráya námasā didiṣṭana | yébbih śiváh svá-
 vān evayāvabhir diváh śiṣakti sváyaśā nīkāmabhiḥ || 9 ||
 té hí prajāyā ābharanta ví śravo bṛhaspátir vṛishabháh
 sómajāmayah | yajñair ātharvā prathamó ví dhārayad devā
 dākshair bhrīgavaḥ sām cikitre || 10 || 24 ||

ते हि यावापृथिवी भूरिरेतसा नराशंसधनुरङ्गो यमोऽदितिः ।
 देवस्त्वष्टा द्रविणोदा ऋभुक्षणः प्र रोदसी मरुतो विष्णुरहिरे ॥११॥
 उन स्य न जुशिजोमृत्रिया कविरहिः शृणोतु बुध्यो हवीमनि ।
 सूर्यामासा विचरन्ता दिक्षिज्ञिता धिया शमीनहृषी अस्य बोधतम् ॥१२॥
 प्र नः पूषा चरथ विश्वेदेव्योऽपां नपादवतु वायुरिष्टये ।
 आत्मानं वस्यो अभि वार्तमर्चत तदंभिना सुहवा यामनि श्रुतम् ॥१३॥

té hí dyāvāpṛithivī bhūriretasā nārāśānsaṣ cāturaṅgo
 yamó 'ditiḥ | devás tvāṣṭā dravinodā ṛibhukshānaḥ prā
 rodasī marūto vīṣṇur arhire || 11 || utá syá na uśjām
 urviyá kavir áhiḥ śṛiṇotu budhnyò hávīmani | sūryāmāśā
 vicārantā divikshītā dhiyá śamīnabhushī asyá bodhatam
 || 12 || prá naḥ pūshā carātham viśvādevyo 'pām nāpād avatu
 vāyúr ishtāye | ātmānam vāsyò abhī vātam arcata tād
 aṣvinā śuhavā yāmani śrutam || 13 ||

Sun's radiations are under His full control, every divine power fears the resplendent Lord and accepts Him as the mightiest of all. From the vault of the firmament thunders day by day the loud triumphant breathing of the mighty Lord, the showerer of blessings. ⁸

With humility and reverence, pay your homage to the Lord of mighty forces, the powerful, the subduer of all the heroic powers of obstruction and accompanied by the mounted cavalry of forces. Under His care, the devotees go ahead. He, our Lord, the self-bright, auspicious and strong comes to our help (unheard and unseen as if) from the distant heaven.

Verily, the Lord of this vast universe, the showerer of benefits, and the close associate of the divine elixir, bestows food for the support of people. The steadfast seers of the by-gone age have churned out the fire for the first time, and so long as this fire is preserved by the offer of oblations, the society shall prosper (with wealth and cattle, harnessing the blessings of Nature). ¹⁰

They, the earth and heaven, with their abundant waters, the wind, the Mother Infinity, the divine architect, the wealth-givers, the solar rays, the attributes of cosmic vital principles, and the sun are worshipped by us in the fourfold fire ritual. ¹¹

And may the vigilant fire of the firmament hear the copious praise of our ardent worshippers at the offering of oblations; may the revolving sun and moon resting in celestial region, the earth and sky, comprehend by their intelligence the contents of our this praise. ¹²

May the universal nourisher protect all our moveable property; may the wind, the friend of all universal powers, the offsprings of the waters, preserve us for the celebration of the worship. May you worship air, the life-principle, to obtain excellent food. May the twin divines, who are worthy to be invoked, hear us on their way. ¹³

विशामासामभयानामधिक्त्रिर्न गीर्भिः स्वयंशसं गृणीमसि ।
 माभिर्विश्वाभिरदितिमन्वर्णमक्तोर्युवानं नृमणा अधा पनिम् ॥१४॥
 रेभदन्नं जनुषा पूर्वो अङ्गिरा मावाण ऊर्ध्वो अभि चक्षुरध्वरम् ।
 येभिर्विहाया अमवद्विचक्षणः पायः सुमेकं स्वधित्विर्वनन्वति ॥१५॥

viśām āsām ābhayā-
 nām adbhikshītam gīrbhīr ॥ sváyashaśam grīṇīmasi | gnābhir
 viśvābhir āditim anarvāṇam aktór yúvānam nṛimāṇā ādhā
 pātim ॥ 14 ॥ rébbhad ātra janúshā pūrvo āṅgirá grāvāṇa
 ūrdhvā abhī cakshur adhvarām | yébbhir víhāyā ābhavad vi-
 cakshanāḥ páthah sumékaṁ svádhitir vānanvati ॥ 15 ॥ २५ ॥

(१.१) निवर्तितयं सुतन्

(१-१५) पञ्चदशमस्यास्य सूक्तस्य पार्दन्तान् कृषिः । विषे देवा देवताः । (१, ४-८, १०, १२,

१५) नयनार्थमनुष्यादिपञ्चानां वशमीदृशतीक्ष्णतुर्दीपाश्च मस्तकपङ्क्तिः, (२, १, १३)

दितीवातृवीयाभयोदशीनामनुष्यः, (१) नयन्या अङ्गैः पङ्क्तिः, (११) पञ्चदश्या
 न्यङ्क्यातिथी, (१५) पञ्चदश्याश्च पुनस्तद्वाहती ऋष्याणि ॥

॥११॥ महिं यावापृथिवी भूतमुर्वी नारीं यङ्क्षी न रोदसीं सदै नः ।
 तेभिर्नः पातं सहसं शुभिर्नः पातं शूषणिं ॥११॥
 यज्ञेयज्ञे समर्थो देवान्संपर्यति । यः सुमेदीधुश्चुतम आचिवासात्येनाव ॥२॥
 विश्वेपामिरज्यवो देवानां वामहः । विश्वे हि विश्वमहसो विश्वे यज्ञेषु यज्ञियाः ॥३॥
 ते घा राजानो अमृतस्य मन्द्रा अर्जमा मित्रो वरेणः परिज्मा ।
 कद्रुद्रो नृणां स्तुतो मरुतः पूज्यो भगः ॥४॥

98.

Māhi dyāvāpṛithivi bhūtam urvī nārī yahvī ná ródasī
 sādām naḥ | tébbhir naḥ pātām sáhyasa ebhīr naḥ pātām
 sūshāṇi ॥ 1 ॥ yajñé-yajñe sá mártyo devān saparyati | yáh
 sumnaír dīrghaśrúttama āvívāsaty enān ॥ 2 ॥ víśveshām
 irajyavo devānām vār mahāḥ | víśve hí víśvámahasó víśve
 yajñéshu yajñīyāḥ ॥ 3 ॥ té ghā rájāno amṛtasya mandrá
 aryamá mitró várunaḥ párijmā | kád rudró nṛimāṇaṁ stató
 marútaḥ pūshāṇo bhágah ॥ 4 ॥

We glorify with praises the fire-divine, the self famous, who dwells amongst these fearless beings, we praise the irresistible Mother Infinity, together with all creativities of Nature's bounties, we praise the young Lord of night, the moon; we praise the sun, the friend of men and above all, we praise the over-all Lord. 11

There, at first the churner of the fire proclaims the initial rites then the highly lifted clouds exalt the sacrifice, and invoke the Lord and His lightning with thunder brings forth the excellent water, and produces food on the water-drenched fields. 12

93

O heaven and earth, please be mighty and far-extended; may both of these worlds be gracious to us like the young dames. May you with your protections bring security to us against our strong adversaries: and may you protect us by giving us full strength. 1

That man pleases the divine powers at every service, who being most versed in the inner meanings of texts, serves people with gratifying offerings. 2

O Nature's bounties, give us, to one and all, physical and spiritual powers. Verily, all of you are endowed with great glory. All of you are to be invoked at the time of our sacred acts of benevolence. 3

These Nature's bounties are the joyful lords of ambrosia and are adorable. They are known under different names: *Aryaman* (being the regulator of cosmic order), *Mitra* (the principle of effulgence behind the sun), circumambient *Varuṇa* (being the master of oceanic forces), *Rudra* (the mighty forces behind the storms), *Maruts* (the cloud-bearing winds), *Puṣan* (the nourishing principles), and *Bhaga* (the power behind prosperity). 4

उत नो नक्तंमपां वृषण्वसु सूर्योमासा सदानाय सधन्या ।
सचा यत्साचेपांमहिर्बुधेपु बुध्न्यः

॥५॥

utā no náktam apāp vṛi-
shanvasū sūryāmāsā sádanāya sadhanyā | sácā yát sády
eshām áhir budhnés̥hu budhnyāḥ || 5 || 26 ||

॥३॥ उत नो देवावश्विना शुमस्पती धर्ममित्रावरुणा उरुष्यताम् ।
महः स राय एतस्ति धन्वेव दुरिता ॥६॥
उत नो रुद्रा चिन्मृळतामश्विना विश्वे देवास्तो रयस्पतिर्भगः ।
ऋभुर्वाजं ऋभुक्षणः परिज्मा विश्ववेदसः ॥७॥
ऋभुर्ऋभुसा ऋभुर्विधतो मद आ ते हरीं जूजुवानस्य वाजिनः ।
दुष्टरं यस्य सामं चिद्वधं गृह्यो न मानुषः ॥८॥
कृषी नो अहयो देव सवितः स च स्तुपे मघोनाम् ।
सहो न इन्द्रो बर्हिभिर्वेषां चर्षणीनां चक्रं रुद्रिभ न योयुवे ॥९॥
ऐपु व्यावापृथिवी घाते महदुसो वीरेषु विश्वचर्षणि श्रवः ।
पृक्षं वाजस्य सातये पृक्षं रायोत त्रुर्वणे ॥१०॥

utā no devāv aśvīna śubhās pāti dhāmabhir mitrává-
runā urushyatām | mahāḥ sā rāyā éshaté 'ti dhānveva dar-
itā || 6 || utā no rudrá cin mṛīḷatām aśvīnā viṣve devāso
ráthaspátir bhāgaḥ | ṛibhūr vāja ṛibhukshaṇaḥ párijmā viṣ-
vavedasaḥ || 7 || ṛibhūr ṛibhukshā ṛibhūr vidható máda ā te
hári jūjuvānāsya vājīnā | dushtāram yāsya sāma cid ṛidhag
yajñó ná mánushaḥ || 8 || kṛidhī no ábrayo deva savitaḥ sā
ca stushe maghónām | sahó na índro vābñibhir ny éshām
carshaṇinām cakrām rasmīṃ ná yoyuve || 9 || aishu dyāvā-
pṛithivī dhātam mahād asmé viréshu viṣvācarshaṇi śrá-
vaḥ | pṛikshām vājasya sātāye pṛikshām rāyótā turvāṇe
|| 10 || 27 ||

May you, the twin divines, the showerers of wealth and may you, the sun and moon, and may you, the lords of our waters, come by day and night to our dwellings, whilst clouds set themselves in the firmament in clusters of different shades

And may the twin divines (food and fuel), the lord of water, and the sun and ocean protect us with their benevolence. The one, whom they offer protection, gets ample opulence even through adversities, as a traveller goes safe across a desert.

And may the terrible bounties and twin divines make us happy, O omniscient one of universal approach, great and gracious bounties: may the factors leading to sustenance, prosperity, wisdom, strength and also the circumambient wind make us happy. 7

Great is the force of lightning; great is the joy of the worshipper; vigorous are the two driving energies of yours, O rapidly approaching divines. This sacrifice is different; it is divine, not human and its hymn of reverence is unassailable. 8

O the impeller Lord, make us divine and free from shame and faults; you are praised by the priests of nobility. May the resplendent Lord accompanied by the vital forces guide the reins and the chariot-wheel of our life. 9

O heaven and earth, may you grant to our sons name and fame, extending to all quarters of people; may you grant them sustenance for the acquisition of strength; grant them sustenance and wealth for gaining victory over adversaries. 10

पुनं शंसमिन्द्रास्त्रयुद्धं कृचिन्सन्तं सहसावप्रभिष्टये सदा पाह्यभिष्टये ।
 मेदतां वेदतां यसो ॥११॥
 पुतं मे स्तोमं तन्ना न सूर्ये द्युतद्यामानं वावृधन्त नृणाम् ।
 संवनन् नृणां नाश्व्यं तष्टेवानपच्युतम् ॥१२॥
 वावर्तं येषां राया युक्तेषां हिरण्यवी
 नेमधिता न पौर्या व्यथेव विष्टान्ता ॥१३॥
 प्र तद्दुःशीमे पृथिवाने वेने प्र रणे वोचमसुरे मघवन्सु ।
 ये युक्त्वायु पथं शतास्त्रयु पथा विश्राज्जेषाम् ॥१४॥
 अधीष्ट्वधं सप्ततिं च सप्त च ।
 सद्यो दिदिष्ट तान्वः सद्यो दिदिष्ट पार्थ्यः सद्यो दिदिष्ट मायवः ॥१५॥

etām śāṁsam indrāsmayúṣh tvām kácit śántam sahasā-
 vann abhíshtaye sádā páhy abhíshtaye | medátam vedátā
 vaso || 11 || etām me stómaṁ tanā ná sūrye dyutádyāmā-
 nam vāvṛidhanta nṛṇām | samvānanāṁ nāśvyam tāshtevā-
 napacyutam || 12 || vāvárta yéshām rāya yuktaishām hiraṇ-
 yáyi | nemádhitā ná paúṁsyā vṛitheva vištántā || 13 || prā
 tād duṣṣhne prīthavāne vené prā rāmé vocam ásure ma-
 ghāvatsu | yé yuktvāya páṁa śatāsmayú pathā viśrávy
 eṣhām || 14 || ádhín nv átra saptatim ca saptá ca | sadyó
 didishṭa tánvaḥ sadyó didishṭa pārthyāḥ sadyó didishṭa
 māyavāḥ || 15 || २१ ||

(१५) वसुन्यनितम् सुतम्

(१-१५) वसुन्यनितम् सुतम् वसुन्यः सूर्योऽर्जुनः कृचिः । प्रायानो यवता । १५, १

८-१३) वसुन्यनितम् वसुना मघवन्वादिषण्मात्र वसुनी, (५, ७, १५) पञ्चमी

वसुनीवसुन्यनितम् विष्टम् वसुनी ॥

१०१४ प्रैते वदन्तु प्र युयं वदाम मावभ्यो वाचं वदता वदद्भ्यः ।
 यदद्भ्यः पवताः साक्माशत्रुः शोकं घोषं भग्वेन्द्राय मोमिनः ॥१॥

Praité vadantu prā vayām vadāma grāvabhyo vācam
 vadatā vādadbhyaḥ | yād adrayaḥ parvatāḥ sākām āśāvāḥ
 ślókam ghóṣham bhārathéन्द्रāya somínāḥ || 1 ||

O mighty, splendid Lord (we know that) you are favourably inclined towards us; may you ever protect us, your worshippers, wherever you may be; so that your devotees attain their desires. Award me wisdom, O Lord of riches, for my prosperity. 11

May the priests strengthen this my hymn, which is the destroyer of the enemies and which guides us on brilliant path right up to the sun, and as the carpenter constructs the yokes firmly set in a horse-driven car. 12

The chariot car has come full of wealth, and laden with gold indicating that many powers have fought the battle to the finish, attaining victory, as if, without an effort. 13

I am seeing before me the vast heaven extending to limitless distances; the sun also rises high to its zenith, then sets into the darkness of nights, and so often the demons of clouds keep it in hiding. In the midst of all this, I proclaim the glory of Nature's bounties, who have come yoked with five hundred chariots, and their affection for us is renowned on the road (which they have traversed). 14

The devotee of extensive noble acts promptly implore for seven-and-seventy cows, the devotee possessing vast lands also prays for it and the one who has keen intellect also prays for it with the same promptness. 15

94

Whilst the venerable priest recites the sacred hymns of praises addressed to the resplendent Lord, we have all around us a serene atmosphere of divine bliss; in response to him, let these other learned sages also speak; let us also speak to the preaching learned sages, and may you also sing praises. 1

एते वेदन्ति शतयत्सुहस्रवद्भिः कन्दन्ति हरिर्तिभिः ।
 विष्ठी आवाणः मुकुतः मुकुल्या होतुश्चित्पूर्वो हविरयमाशत ॥२॥
 एते वेदन्त्यविदन्नाना मधु न्यूह्यन्ते अधि पक्व आमिषि ।
 वृक्षस्य शाखामरुणस्य वपस्वस्ते सूर्वा वृषसाः प्रेमराविषुः ॥३॥
 बृहद्वदन्ति मदिरैर्वा मन्दिनेन्द्रं क्रोशन्तोऽविदन्नाना मधु ।
 संरभ्या धीराः स्वर्गभिरनर्तिपुराघोषयन्तः पृथिवीमुपविविभिः ॥४॥
 सुपर्णा वाचमकृतोप यव्यास्वरे कृष्णा इषिरा अनर्तिषुः ।
 न्यङ्क्षि युन्त्युपरस्य निष्कृतं पुरु रेतो दधिरे सूर्यभित्तः ॥५॥

eté vadanti

sāśvat sahasravat abhi krandanti haritebhir āsābhiḥ |
 viṣṭvī grāvāṇaḥ sukṛitaḥ sukṛityāyā hōtuṣ cit pūrve ha-
 virādyam āṣata || 2 || eté vadanty āvidann anā mādhu ny
 ūṅkhayante ādhi pakvā āmishi | vṛikshāsya śākhām aru-
 nāsya bāpsatas té sūbharvā vṛishabhāḥ prēm arāvishuḥ
 || 3 || bṛihād vadanti madirēṇa mandínēndram krōśānto 'vi-
 dann anā mādhu | samrābhya dhīrāḥ svāsribhir anartishur
 āghoshāyantaḥ pṛithivim upabdībhiḥ || 4 || suparṇā vācam
 akratōpa dyāv yākharē kṛishṇā ishirā anartishuḥ | nyāṇ nī
 yanty ūparasya nishkṛitām purū réto dadhire sūryaśvītaḥ
 || 5 || 20 ||

॥२॥ उग्र इव प्रवहन्तः समायसुः साकं युक्ता वृषणो विभ्रन्तो धुरः ।
 यच्चुसन्तो जगसाना अराविषुः शृण्व एषां प्रोचयो अर्चितामिव ॥६॥
 दशविन्ध्यो दशकक्ष्येभ्यो दशयोक्तेभ्यो दशयोजनेभ्यः ।
 दशाभीक्षुभ्यो अर्चताजरेभ्यो दश धुरो दश युक्ता बहद्भ्यः ॥७॥

ugrā iva pravāhantaḥ samāyamuḥ sākām yuktā vṛi-
 shano bībhṛato dhūrah | yāc chvasānto jagrasānā ārāvishuḥ
 śṛiṇvā eṣhām prothātho ūrvatām iva || 6 || dāśāvanibhyo
 dāśakakshyebhyo dāśayoktrebhyo dāśayojanebhyah | dā-
 śābhīṣubhyo arcatājārebhyo dāśa dhūro dāśa yuktā vā-
 hadbhyah || 7 ||

They recite loudly like a hundred, like a thousand men; they sing aloud with bright faces, and obtain the sacrificial food. The pious priests through their piety partake of the sacrificial food, even before the invoker (the fire divine). ,

They speak, they receive into their mouths the sweet elixir; they enjoy it just as people enjoy the sweet juices of the ripened fruits; and then continue recitations of the devotional Vedic hymns with the vigour of a bull

They chant aloud the glory of the resplendent Lord with the exhilarating hymns of praises. They grasp the sweet elixir (the herbal juices mixed with milk) by their fingers and tongue, and through ecstasy of joy dance filling the earth with chants. ,

The well-gliding clouds roar in the firmament; they dance like the black deer in the stall; they shower down the expressed ambrosia (of rains) from the upper layers and becoming bright as the sun shines, they yield abundant moisture. ,

Bearing the burthen of the cosmic sacrifice, yoked with the divine love, they (the clouds) exert themselves like spirited horses; when panting and expressing devotion, they cry aloud and their snorting is heard like that of horses. ,

Honour those formidable equipments of performing cosmic sacrifice which have ten workers, ten girths, ten yokes, ten agents, ten encompassers, which are possessed of ten burthens used in performing the sacrifice. 7

ते अद्रयो दशयन्त्रास आशवस्तेषामाधाने पर्वीत हवन्तम् ।
 त ऊ सुनत्ये सोम्यस्यान्वसांशोः प्रीयुषं प्रथमस्य भेजिरे ॥८॥
 ते सोमादौ हरी इन्द्रस्य निंसतेऽं दुहन्तो जघ्यांसते गवि ।
 तेभिर्दुग्धं पपिवान्तोऽम्यं मध्विन्द्रो वर्धते प्रथते वृषायते ॥९॥
 वृषो वो अंशुर्न किल रिषाघनेष्ठावन्तः सदमिन्त्युनाशिताः ।
 रवेत्येव महसा चारवः स्यन् वस्यं मावाणो अजुषं मध्वरम् ॥१०॥

té ádrayo dāṣayantrāsa āśavas téshām
 ādhānam páry eti haryatām | tā ū sutāsyā somyāsyān-
 dhaso 'ṇṣōḥ pīyúsham prathamāsyā bhejire ॥ 8 ॥ té somādo
 hārī índrasya nīnsate 'ṇśūm duhānto ádhy āsate gāvi
 tébhir dugdhām papivān somayam mādhw indro vardhate
 práthate vṛishāyáte ॥ 9 ॥ vṛisha vo aṇśúr ná kilā rishā-
 thanélāvantaḥ sādām ít sthanāśitāḥ | raivatyéva máhasā
 cārava sthana yāsyā grāvāṇo ájushadhvam adhvarām
 ॥ 10 ॥ ३० ॥

१११ तृदिला अत्रिदिलासो अद्रयोऽश्रमणा अश्रृथिता अमृत्यवः ।
 अनानुरा अजराः स्थानविष्णवः सुपिवसो अत्रिपिता अत्रिष्णवः ॥११॥
 ध्रुवा एव वः पितरो युगेयुगे क्षेमकामासुः सदसो न युञ्जते ।
 अजुर्यासो हरिपाचो हरिद्रव आ चां रवेण पृथिवीमशुश्रुवुः ॥१२॥
 तदिहदन्त्यद्रयो विमोचन्ते यामेज्जज्ञस्या इव चेदृषद्विभिः ।
 वपन्तो बीजनिव धान्याकृतैः पृथन्ति सोमं न भिनन्ति वपसतः ॥१३॥

tridilā ātridilāso ádrayo 'śramaṇā āśrithitā āmṛityavaḥ |
 anāturā ajārā sthāmaviṣṇavaḥ supivāso ātrishitā ātrishṇa-
 jah ॥ 11 ॥ dhruvā eva vaḥ pitāro yugé-yuge kshémakāmā-
 saḥ sādaso ná yuñjate | ajuryāso harishāco haridrava ā
 dyām ráveṇa pṛithivīm aśusravuh ॥ 12 ॥ tād id vadanty
 ádrayo vimócane yāmann añjaspā iva ghéd upabdībhiḥ |
 vāpanto bījam iva dhānyākṛitāḥ pṛiñcānti sōmam ná mi-
 nanti bāpsataḥ ॥ 13 ॥

These stones (of pressing juices) having ten reins, swiftly-moving, their delightful whirling goes round; they first taste the ambrosia of the fragment of food of the expressed elixir. ⁹

These devourers of the divine elixir kiss the horses – the resplendent sun. They mix in it the milk, taken from the cosmic cow. It is the privilege of the resplendent self to quaff the sweet elixir juice milked forth by them. Thereupon he increases, waxes broad and grows vigorous.

The divine elixir is your showerer (O stones) of benefits; you are unharmed, and abound in food. You are constantly feeding, like the wealthy possessed of splendour. You, O stones, are charming. You make that person happy for whom you perform cosmic sacrifice. ¹⁰

Splitting, but unsplit, you, O sacred stones, are untiring, never weary, immortal, free from disease, undecaying, rising and falling, powerful, unthirsting, but generating thirst in others. ¹¹

O stones, your progenitors (the mountains) verily stand firm from age to age; they though desirous of rest, are not displaced from their seat; they are exempt from decay. Enjoying the elixir, they do not lack flowing green juice, and with their voice they make heaven and earth resound with their clamour. ¹²

These sacred stones proclaim it with their clamour at the time of extracting elixir, like the quick-protecting chariots on the road; and like cultivators of the land when they are sowing seed, they relish the elixir without devouring. ¹³

They being effused at the sacrifice, raise their voice for elixir like children at play, striking their mother. They proclaim the praise of the stones, which have effused the elixir. Let the honoured stones revolve. ₁₄

95

[P = *Pururavas* = cloud, loud sounding; and lover

U = *Urvasi* = Lightning; and beloved.

The sun is cloud's father and hence is Urvasi's father-in-law.]

O my indignant lady, turbulent in mind, keep yourself calm. Let us coolly talk to each other. How long shall we keep our thoughts secret? Let us talk them out, since the unspoken words shall not provide us happiness even up to the last day. ₁

What shall we achieve by such a dialogue? I had to fly away from thee like the first of the dawn, O highly sounding cloud, go back to your home. You cannot catch me as none can catch wind. ₂

इषुर्न श्रिय इषुधेरसन गोषाः शतसा न रदिः ।
 अवीरे क्तौ वि दविद्युतजोरा न माधुं पितयन्त धुनयः ॥३॥
 सा वसु दधती श्वशुराय वय उषो यदि वष्टयन्तिष्टहत् ।
 अस्तं ननक्षे यस्मिन्नाकन्दिवा नक्तं श्रयिता वैतसेन ॥४॥
 विः स्म माहः श्रययो वैतसेनोत स्म मेऽज्यत्यै पृष्ठासि ।
 पुरुरवोऽनु ते केतमायं राजा मे वीर तन्वस्तदासीः ॥५॥

'ishur ná śriyā ishudhér
 asaná gosháḥ śatasā ná ráñhiḥ | avíre krátaví davidyu-
 tan nórā ná māyūm citayanta dhúnayaḥ || 3 || sá vāsu dá-
 dhati śvaśurāya váya úsho yádi vāshṭy ántigrihāt | ástam
 nanakshe yāsmiñ cākān divā náktam śnathitá vaitaséna || 4 ||
 trīḥ sma mánhnaḥ śnathayo vaitasénotá sma mé 'vyatyai
 pṛiṇāsi | púrūravó 'nu te kétam āyam rájā me víra tanvās
 tád āsiḥ || 5 || १ ||

११ या सुजूर्णिः श्रेणिः सुमनापिर्देवकुर्न ग्रन्थिनी चरन्त्युः ।
 ता अज्योऽरुणयो न ससुः श्रिये गावो न धेनवोऽनवन्त ॥६॥
 समस्मिन्नायमान आसतु मा जुतेमवर्धन्नयः स्वर्गताः ।
 महे यत्वा पुरुरवो रणायावर्धयन्वसुहत्याय देवाः ॥७॥
 सचा यदासु जहतीष्वत्कुममानुषीषु मानुषो निषेवे ।
 अर्प स्म मत्तरसन्ती न भुज्युस्ता अत्रसत्रयस्पृशो नाश्वाः ॥८॥

yá sujūrñiḥ śreṇiḥ sumnāāpir hradécakshur ná grantbīnī
 caranyūḥ | tā añjāyo 'ruṇāyo ná sasruḥ śriyé gāvo ná dhe-
 návō 'navanta || 6 || sām asmiñ jāyamāna āsata gnā utém
 avarḍhan nadyāḥ svágūrtāḥ | mahé yát tvā purūravo rāṇā-
 yāvardhayan dasyuhātyāya devāḥ || 7 || sácā yád āsu jáha-
 tiṣhv átkam āmānushishu māmusho nishéve | āpa sma māt
 tarāsanti ná bhujyús tā atrasan rathasprīṣo nāśvāḥ || 8 ||

My arrow is not to be cast from the quiver for obtaining glory; no desires are left in me to capture cattle (of enemy). I am no longer keen to make hundredfold riches. My prowess, having lost its strength, no longer flashes forth; my warriors, the terrifiers of the foes, are not able to shout in the firmament. 3

O dawns, if the lightning, offering food and wealth to father-in-law (the sun), loves her husband (the cloud), she has repaired from the neighbouring house to her husband's home, where she loves (her lord), being delighted by his embraces night and day. 4

O loud-sounding clouds, you embrace me thrice a day; you love me without a rival; I have followed you to your dwelling; you have been the sovereign of my person. 5

The lightnings are of different characteristics; they are known as *Sujurni* (swift in flash), *Sreni* (moving in progression), *Sumna-Api* (of high potential), *Hrde-Caksu* (water-nymph), *Granthinc* (Knot-like), and *Caranyu* (serpentine). They are bright decorative, flashing and flickering and like milch-kine, they love to stay for protection. 6

As soon as he is born, the wives, i.e. all the creativities surround him, the spontaneously flowing rivers nourish him, and the divine powers rear you, O loud-sounding clouds, for a mighty conflict, for destroying the wicked and infidels. 7

When I, a mortal, make love, these immortal nymphs, having abandoned their bodies, flee from me like a timid snake, like horses harnessed to a chariot. 8

यदासु मर्तो अमृतासु निस्पृक्सं क्षोणीभिः क्रतुभिर्न पृक्के ।
 ता आतयो न तन्वं शुम्भत स्वा अन्धासो न क्रीळयो दन्दशानाः ॥९॥
 विद्युन्न या पतन्ती दर्वियोद्भरन्ती मे अप्या काम्यानि ।
 जनिष्टो अपो नर्यः सुजातः प्रोर्वशी तिरत दीर्घमायुः ॥१०॥

yád āsu mārto amṛitasu nisprīk saṁ kṣhombhīḥ krátubhir
 ná prīṅkté | tá atayo ná tanvāḥ śumbhata svā āsvāso ná
 krīḷāyo dāndaśānāḥ || 9 || vidyún ná yá pátantī dávidyod
 bhárantī me ápyā kāmāni | jānīṣṭo apó nāryaḥ sújātaḥ
 prórvāśī tirata dīrghám āyuh || 10 || २ ||

॥१॥ जज्ञिष इत्या गोपीथ्याय हि वृथाय तत्पुरुषो म ओजः ।
 अशांसं त्वा विदुषी सस्मिन्नह्न म आशृणोः किमुसुखं दासि ॥११॥
 कदा सुनुः पितरं जात इच्छाश्चक्रमाश्रु वर्तयद्विजानन् ।
 को दंपती समनसा वि यूयोदध यवभिः शशुरिषु दीदयत् ॥१२॥
 प्रति ब्रवाणि वर्तयते अश्रु चक्रम क्रन्ददाच्ये शिवार्ये ।
 म तत्ते हिनवा यत्ते अस्मे परेह्यस्तं नहि मूर मापः ॥१३॥
 सुदेवो अद्य प्रपतेदनाधृत्परावतं परमां गन्तवा उ ।
 अथा शयीत निर्रितेरुपस्थेऽर्धेनं वृका रभसासो अशुः ॥१४॥

jajñishá itthá gopíthyāya hí dadhātha tát purūravo ma
 ójaḥ | áśāsam tvā vidúṣhī sāsminn āhan ná ma áśṛiṇoḥ kíṁ
 abhūg vadāsi || 11 || kadā sūnúḥ pitáram jātá ichāc cakrán
 náśru vartayad vijānán | kó dāmpatī sámanasā ví yūyod
 ádha yád agníḥ śvāsureshu dídayat || 12 || práti bravāṇi
 vartáyate áśru cakrán ná krandad ādhyè śiváyai | prá tát
 te hinavā yát te asmé párehy ástam nabí mūra mápah
 || 13 || sudevó adyá prapáted ánāvrit parāvátanam paramám
 gántavá u | ádhā śáyita nírriter upástthé 'dhainam vṛikā ra-
 bhasāso adyúḥ || 14 ||

When a mortal mixing with these immortal nymphs has conversed with them with words and actions, they becoming ducks do not show the beauty of their bodies, and like playful horses in their play, they bite and nibble. 9

She, who flashes brilliant like the lightning, bringing me the desirable dews of heaven, appears; then from waters a son, strong and sturdy and friendly to man, is born; may lightning prolong my life for long long times. 10

You have been born thus to protect the earth; you have deposited this vigour in me; why do you now address me, neglectful of my instructions? 11

When shall a son born of you claim me as a father, and, crying, shed drops of tear on recognizing me? What son shall sever husband and wife who are of one mind, now that the fire shines upon your husband's parents? 12

Let me reply. Your son will shed tears, crying out and calling aloud when the expected auspicious moment arrives; I will send you that child which is yours in me. Now please depart to your house; you cannot, O simpleton, detain me further. 13

Your lover, who sports with you, may now depart, never to return, depart to proceed to a distant region. Either let him sleep upon the lap of misfortune, or let the swift-moving wolves devour him. 14

पुरुषो मा मृषा मा प्र पप्तो मा त्वा वृकसो अर्धिवास उ क्षत् ।
न वै सौणानि सख्यानि सन्ति सालवृक्षाणां हृदयान्येता ॥१५॥

púruravo mǎ mṛithā mǎ prá pāpto
mǎ tvā vṛikāso áśivāsa u kshan | ná vai stráñāni sakhyāni
santi sālāvṛikāṇām hṛidayāny etá || 15 || ३ ||

यद्विरूपाचरं मर्त्येष्ववसं रात्रीः श्रुदन्वर्तसः ।
घृतस्य स्तोत्रं सहृदयं आश्रमं तादेवेदं तादृपाणां चरामि ॥१६॥
अन्तरिक्षं रजसो विमानेषुपं शिक्षाम्युर्वशीं वसिष्ठः ।
उप त्वा रातिः सुफुत्सु तिष्ठन्नि वर्तसु हृदयं तप्यते मे ॥१७॥
इति त्वा देवा इम आहुरेल्ल यथेमेतद्भवति मृत्युबन्धुः ।
प्राजा ते देवान्हविषा यजाति स्वर्गं उ त्वमपि मादयासे ॥१८॥

yád vírūpācaram mǎrtyeshv ávasam rátrīḥ śarādaḥ oá-
tasrah | ghṛitāsya stokām sakṛd ābna āṣṇām tád evédām
tātripāṇā carāmi || 16 || antarikshaprām rájaso vimānim úpa
śikshāmy urvāṣīm vásishṭhah | úpa tvā rātiḥ sukṛitāsya
tiṣṭhān ní vartasva hṛidayam tapyate me || 17 || iti tvā
devā imā āhur aila yáthem etád bhávasi mṛityúbandhuh |
prajā te devān havishā yajāti svargá u tvám ápi mādayāse
|| 18 || ४ ||

(९९) अन्वर्तितं मृत्युम्

(१-११) यथोदयार्पणस्यास्य सुहृदयस्त्विरसो वरेष्वा सर्वदरिषां कृपिः । इतिर्वक्ता । (१-११)

प्रथमोऽयं वक्ता । (१२-१३) इत्यसौ यथोदयोऽथ विदुः क्ववसी ॥

प्र ते महे विदये शंसिषं हरी प्र ते वन्वे वृनुषो हर्त्येतं मर्दम् ।
घृते न यो हरिभिश्चाह सेवतु आ त्वा विशन्तु हरिर्वपसं गिरः ॥१॥

96.

Prá te mahé vidáthe śaṁsisham hári prá te vanve va-
núsho haryatám mádam | ghṛitám ná yó háribhiḥ cāru
śécata á tvā viśantu hárivarpasam gírah || 1 ||

Die not, O clouds, nor vanish; let not the hideous wolves devour you. (Please remember that) with women there can be no lasting friendship; their hearts are the hearts of jackals. ¹⁵

When changed in form I wandered amongst mortals, I spent four delightful years. I for my meals took once a day a bit of butter; satisfied with that I now depart. ¹⁶

I, her best lover, bring under subjection the lightning who fills the firmament with lustre and measures out the region. May the bestower of the auspicious rite, abide near you; come back — my heart is bruning. ¹⁷

O Aila, the loud-sounding clouds, these divines say to you, since you are indeed subject to death, "let your progeny propitiate your revered cosmic forces with oblations, then alone you shall rejoice (with me) in heaven". ¹⁸

96

(O Sun), I glorify your two vigorous steeds (the mighty driving forces of repulsion and attraction) at the cosmic sacrifice. May we be exhilarated by your blessings. You drive away, and even destroy, the demon clouds. What a wonder, that the bright-tinted clouds shower the torrents of pure water from above like beautiful butter! may my praises reach you. ¹

हरिं हि योनिममि ये समस्वरन्तिवन्तो हरीं दिव्यं यथा सद्ः ।
 आ यं पृणन्ति हरिभिर्न धेनव इन्द्राय शृणुं हरिवन्तमर्चत ॥२॥
 सो अस्त्य वज्रो हरितो य आयुसो हरिर्निकामो हरिरा गर्भस्थोः ।
 पुष्पी सुशिप्रो हरिमन्युसायक इन्द्रे नि रूपा हरिता मिमिक्षिरे ॥३॥
 दिवि न केतुरधि धायि हर्यतो विज्यचुद्वज्रो हरितो न रक्षा ।
 तुददहि हरिशिप्रो य आयुसः महस्रशोका अभवद्धरिभरः ॥४॥
 त्वत्त्वमहयथा उपस्तुतः पूर्वैर्भरिन्द्र हरिकेश यज्वभिः ।
 त्वं हर्यसि तव विश्वमुक्थ्यममामि गवो हरिजात हयन्तम् ॥५॥

hāriṃ hi yó-

nim abhī yé samásvaran hinvānto hāri divyāṃ yāthā sá-
 daḥ | á yām priṇānti hāribhir ná dhenáva índrāya sūshám
 hārivantam arcata || 2 || só asya vājro hārīto yá āyasó hārir
 nīkāmo hārir á gābhastyoḥ | dyumnī suśipró hārimanyusā-
 yaka índre ní rūpā hāritā mimikshire || 3 || divī ná ketúr
 ádhi dbāyi haryató vivyácad vājro hārīto ná ráñhya | tudád
 áhim hāriṣipro yá āyasáh sahasrasaṣokā abhavad dharim-
 bharáh || 4 || tvám-tvam aharyathā úpastutaḥ pūrvebhir in-
 dra harikeṣa yájvabhiḥ | tvám haryasi táva viśvam ukthyām
 ásāmi rádho harijāta haryatám || 5 || ॥

“ ता वज्रिणं मन्दिनं स्तोम्यं मदु इन्द्रं रथे वहतो हर्यता हरीं ।
 पुरुष्यस्यै सर्वानां हयंत इन्द्राय सोमा हरयो दधन्विरे ॥६॥
 अरु कामाय हरयो दधन्विरे स्थिराय हिन्वन्हरयो हरीं तुरा ।
 अर्वैर्द्विष्यो हरिभिर्जोषमीयते सो अस्त्य कामं हरिवन्तमानशे ॥७॥

tā vajrīṇam mandīnam stómyam máda índram ráthe va-
 hato haryatā hāri | purúṇy asmai sávanāni haryata índrāya
 sómā hārayo dadhanvire || 6 || áram kāmāya hārayo dadhan-
 vire sthirāya hinvan hārayo hāri turā | árvadbhir yó hāri-
 bhir jósham íyate só asya kāmam hārivantam ānase || 7 ||

May you all praise the vigour of the two horses of the Sun, who drive the chariot in the firmament. These horses take the Sun to the assembly of the great Cosmic Sacrifice. May you all worship the Sun, who derives his might from his horses who drive his chariot. At this sacrifice, the entire creation, every one, participates in the enjoyment of the golden-tinted blissful elixir, just as milch-kine are satisfied with their milk. ₂

That is his thunderbolt, yellow, made of iron, the destroyer of foes, desirable, it is in his hands, he is possessed of riches, handsome-jawed, possessed of a shaft and anger which destroys enemies—many golden-tinted forms are mixed in our resplendent Lord (or the Sun). ₃

He has been placed by His worshippers in the sky, like the banner of light, the sun. His desirable bolt reaches the foe, as the bay horses (of the sun attain their final goal) through speed. The iron thunderbolt, with yellow jaws smites the nescience, the wicked; He, our resplendent Lord, Lord of horses, shines with thousand lustres. ₄

O resplendent Lord (or the sun) with yellow locks, when praised by ancient worshippers, you are pleased to receive the oblation. You, who are manifested of a golden hue, deserve your universal praise. These praises are your superb and delightful sustenance. ₅

These two delightful horses yoked to the sun bring the thunderer, the rejoicing and laudable radiant sun, in his car to the place of blissful activities. For him, the beloved one, many libations of the brilliant devotional offerings are stored up (at the cosmic sacrifice). ₆

The golden-hued cosmic exhilarating elixirs are stored up ₁, furnish him full satisfaction. The golden-hued saps urge the two swift-horses to serve the stalwart (sun). The chariot rushes with spirited vigour to the place of conflict, reaches the destination, where the sweet devotional elixir is being presented. ₇

हरिश्मशाहृकिश आयसस्तुरस्पेये यो हरिपा अवर्धत ।
 अर्वद्वियो हरिभिर्वाजिनीवसुरति विश्वा दुरिता पारिषदरी ॥८॥
 श्रुवेव यस्य हरिणी विपेतुः शिघ्रे वाजाय हरिणी दविष्वतः ।
 प्र यत्कृते चमृते मर्षेजुदरी पीत्वा मदस्य हर्यतस्यान्धसः ॥९॥
 उत स्म सधं हर्यतस्य पुस्त्योदुरत्यो न वाजं हरिवो अचिक्रदत् ।
 मही चिचि धिषणाह्यदोर्जसा बृहदयो दधिषे हर्यतश्चिदा ॥१०॥

háriṣmaṣārur hárikeṣa āyasás turaspéye yó haripā ávar-
 dhata | árvadbhir yó háribhir vājínivasur áti víṣvā duritá
 páriṣhad dhári || 8 || srúveva yásya hárinī vipetátuḥ śpre
 vājāya hárinī dávidhvataḥ | prá yát kṛité camasé mármri-
 jad dhári pítvā mādasya haryatásyāndhasaḥ || 9 || utá sma
 sádma haryatásya pastyòr átyo ná vājāṃ hárivāñ acikra-
 dat | mahí cid dhí dhishánābharyad ójasā bṛihád váyo da-
 dhishe haryatás cid á || 10 || ॥

आ रोदसी हर्यमाणो महित्वा नव्यनव्यं हर्यसि मन्म नु प्रियम् ।
 प्र पुस्त्यमसुर हर्यते गोरविष्कृधि हरये सूर्याय ॥११॥
 आ त्वा हृयन्तं प्रयुजो जनानां रथं वहन्तु हरिश्शिप्रमिन्द्र ।
 पिबा यथा प्रतिभृतस्य मध्ये हर्यन्त्यहं सधमादे दक्षोणिम् ॥१२॥
 अपाः पूर्वेषां हरिवः सुतानामथो इदं सर्वं केवलं ते ।
 ममदि सोमं मधुमन्तमिन्द्र सत्रा वृषजुठर आ वृषस्व ॥१३॥

á ródasī haryamāno mahitvā návyam-navyam haryasi
 mánma nú priyám | prá pastyām asura haryatám gór áviṣh
 kṛidhi háraye sūryāya || 11 || á tvā haryántam prayújo já-
 nānām ráthe vahantu háriṣipram indra | píba yáthā práti-
 bhrítasya mádhvo háryan yajñám sadhamáde dáṣoṇim || 12 ||
 ápāḥ pūrvēṣām harivaḥ sutánām átho idám sávanam ké-
 valam te | mamaddhí sómam mádhumantam indra satrá
 vṛishañ jathára á vṛishasva || 13 || ॥

The golden-bearded, golden-haired, iron-hearted resplendent sun, the drinker of the golden elixir, has been invigorated by the elixir, which he has quickly quaffed. The elixir is rich in sacrificial food brought by the swift vigorous horses; may the sun drive his two bay horses safe through all possible difficulties. ⁸

He (the sun) is praised, whose driving horses alight (upon the elixir) like two ladies, whose yellow and bright jaws tremble with eagerness for the sacrificial food, who tastes the delicious exhilarating beverage in the appropriate cup, and who rubs down the sturdy horses (yoked to his chariot). ⁹

The dwelling of the gracious (sun) is in heaven down to the earth. Exhilarated by the divine elixir, he rushes impetuously as a charger to battle. The earnest prayer for the fulfilment of his desires invokes him (endowed with) strength. (O sun), you amply provide food to your ardent and sincere (devotee). ¹⁰

You (O sun, or the resplendent Lord), who are the object of love, fill the entire space from heaven to earth with your glory and greatness. You are worthy of tributes ever new and new. O powerful one, you are always quick in finding out the stores of water for the sake of the water-seizing sun. ¹¹

Let your horses yoked to the cosmic chariot bring you, O sun, (or O Lord of resplendence), the yellow-jawed, ever desirous of sacrifice, in the midst of the other cosmic participants. (O Sun), fully taking part in the cosmic sacrifice, you enjoy the divine elixir, sweetly flavoured, and pressed by ten fingers. May you be fully invoked in the cosmic activity. ¹²

O sun, lord of divine horses, you have been accepting previous libations. This sacrifice is also exclusively for you. O resplendent sun, exhilarate yourself, with the sweet elixir. O showerer of copious rains, shower it on the lands over which you are supreme. ¹³

(१७) मातनवतितमं तृकम्

(१-१७) त्रयोविंशत्युपपन्नं तृकम् अथर्ववेदो विष्णुः । ओषधयो देवताः । अमुद्रोप उन्द्रः ॥

॥८८॥

या ओषधीः पूर्वा जाता देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा ।
 मनै नु बभ्रुर्णामहं शतं धामानि सप्त च ॥१॥
 शतं वो अम्ब धामानि सहस्रं सुत वो रुहः ।
 अर्धा शतकत्वं युयुभिर्मं मे अगदं कृत ॥२॥
 ओषधीः प्रति मोदध्वं पुष्पवतीः प्रसूवरीः ।
 अम्बा इव सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्ण्वः ॥३॥
 ओषधीरिति मातरस्तद्वो देवीरुपं ब्रुवे ।
 सनेयमश्वं गां वासं आत्मानं तव प्ररुप ॥४॥
 अश्वत्ये वो निषदं पणं वो वसतिष्कृता ।
 गोभाज् इत्किर्लासथु यत्सुनवथु प्ररुपम् ॥५॥

97.

Yā óshadhīḥ pūrvā jātā devēbhyas triyugám purā | mā-
 nai nú babhrūṇām ahām ṣatām dhāmāni saptā ca || 1 || ṣa-
 tāṁ vo amba dhāmāni sahasram utā vo rūhaḥ | ádhā ṣa-
 takratvo yūyám imám me agadám kṛita || 2 || óshadhīḥ prāti
 modadhvam púshpavatīḥ prasūvariḥ | áṣvā iva sajítvarīr vī-
 rúdhah pārayishṇvāḥ || 3 || óshadhīr iti mātaraś tād vo de-
 vīr úpa bruve | sanéyam áṣvam gām vāśa ātmānaṁ tāva
 pūrusha || 4 || aṣvatthé vo nishādanam paṇé vo vasa-
 tiśh kṛitā | gobhāja it kilāśatha yāt sanāvatha pūrusham
 || 5 || ॥

॥८९॥

यत्रोषधीः समग्मत राजानः समिताविव ।
 विप्रः स उच्यते भिषग्वेदोहार्मीवचार्तनः ॥६॥

yātraúshadhīḥ samágmata rájānaḥ sámitāv iva | víprah
 śá ucyate bhishág rakshohāmīvacātanaḥ || 6 ||

97

I know the hundred and seven applications of the brown-tinted plants, which have been growing since ancient times, much before men were born and thriving during the three seasons (spring, rains and autumn). १

You are like mothers of mankind; a hundred are your applications, a thousandfold is your growth; may you who fulfil a hundred functions make this my (man) free from disease. २

Rejoice, plants, bearing abundant flowers and fruit, triumphing together (over disease) like victorious horses, sprouting forth, bearing men safe beyond disease. ३

"Plants!" thus I hail you; you are the divine mothers of mankind. Oh physician, I shall give you a horse, a cow, and a garment, even myself (in case you cure the sick). ४

Your abode is in the holy tree (*aśvattha*), your dwelling is established in the *palāśa* leaves; you shall assuredly become the winner of cattle, if you could effectively cure and thus save this man for me. ५

Where, plants, you are congregated like princes in battle, thereby the sage is designated a physician, the destroyer of evil infections and extirpator of virus disease. ६

अ॒श्व॒वृ॒तीं सो॒मा॒वृ॒तीमूर्ज॑यन्तीमु॒दो॒जस॑म् ।
 अ॒वि॒त्सि सर्वा॑ ओष॒धीर॑स्या अ॒रि॒ष्टता॑तये ॥७॥
 उ॒च्छृ॒ष्म॒ ओष॑धीनां गावो गो॒ष्टादि॑वेरते ।
 ध॒नं स॒नि॒ष्यन्ती॑नामा॒त्मानं॑ तव॑ पू॒रुष ॥८॥
 इ॒ष्कृ॒तिर्नाम॑ वो मा॒नायो॑ यु॒यं स्य॑ निष्कृ॒तीः ।
 सी॒राः प॑त॒त्रिणी॑ स्यन् य॒दाम॑र्यति निष्कृ॒थ ॥९॥
 अ॒ति वि॒श्वाः परि॑ष्टाः स्तेन॑ इव॒ व्रज॑म॒कमुः॑ ।
 ओष॑धीः प्रा॒वृ॒त्त्यवृ॑त्तिं च त॒न्वो॒रु रपः॑ ॥१०॥

asvāyatīm so-

māvatīm ūrjāyantīm ūdojasam | āvitsi sārva ōshadhīr asmā
 ariṣṭātātaye || 7 || ūc chūshmā ōshaūhīnām gāvo gosṭhād
 iverate | dhānam sanishyantīnām ātmānam tāva pūrusha
 || 8 || ishkrītir nāma vo mātātho yūyām stha nishkrītīḥ | si-
 rāḥ patatrīṇī sthana yād āmayati nish krītha || 9 || āti
 vīśvāḥ parishthā stenā iva vrajām akramuḥ | ōshadhīḥ
 prācucyavur yāt kim ca tanvō rāpaḥ || 10 || ० ||

१०॥

यदि॒मा वा॒जय॑न्नु॒हमोष॑धीर्ह॒स्ते आ॒वृ॒धे ।
 आ॒त्मा य॑क्ष्मस्य न॒दय॑ति पु॒रा जी॒वृ॒ष्टमो॑ यथा ॥११॥
 य॒स्योष॑धीः प्र॒सर्प॑याङ्ग॒मङ्गं॑ प॒रुष॑रुः ।
 ततो॑ य॒क्ष्मं वि॑ बा॒धध्व॑ उ॒ग्रो म॑ध्य॒स्त्रि॒वि॒व ॥१२॥
 सा॒कं य॑क्ष्म प्र॒ प॑त॒त्रिणी॑ कि॒कि॒दी॒विना॑ ।
 सा॒कं वा॑र्त॒स्य प्रा॒व्या सा॒कं न॑दय॒ निहा॑क॒या ॥१३॥

yād imā vājāyann aham ōshadhīr hāsta ādadhé | ātmā
 yākshmasya naṣyati purā jīvagrībho yathā || 11 || yāsyau-
 shadhīḥ prasārpathāṅgam-aṅgam pārush-paruḥ | tāto yāksh-
 mam vi bādhadhva ugró madhyamaśrī iva || 12 || sākām
 yakshma prā pata cāshena kikiđivīnā | sākām vātasya dhṛā-
 jyā sākām naṣya nibākayā || 13 ||

I praise here the virtues of belonging to four categories: (i) *asvavati*, the curatives; (ii) *somavati*, the sedatives, (iii) *urjayanti*, the energizing and (iv) *ud-ojasa*, the rejuvenating. All these plants, I praise for the purpose of overcoming this disease. 7

O man, the healing virtues of the plants stream forth (from these herbs) like cattle from the stall; they have the competency of restoring the richness of health to you. 8

(O plants), verily your mother is *Iṣkṛti*, the Reliever, and therefore, you are called *Niṣkṛti*, the restorer; whensoever a man is ill, you cure him. 9

The universal all-pervading plants assail diseases as a thief attacks a cow-shed; they drive out all types of infirmities of body whichsoever. 10

As soon as I take these plants in my hand, the vanished strength is restored, and the soul or the root of the malady perishes before the sick succumbs to disease. 11

From him, O plants, in whom you creep from limb to limb, from joint to joint, you drive away disease like some strong arbiter of strife. 12

Fly forth, sickness, with the jay, with the blue jay, with the velocity of the wind; vanish together with the iguana. 13

अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत ।
 ताः सर्वाः संविदाना इदं मे प्रावता यवः ॥१४॥
 याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा यान्धं पुष्पिणीः ।
 बृहस्पतिप्रसूतास्तो नो मुञ्चन्वहेसः ॥१५॥

anyā vo anyām avatv
 anyānyāsyā upāvata | tāḥ sārvaḥ samvidānā idam me prā-
 vatā vacaḥ || 14 || yāḥ phalínir yā aphalā apuṣhpā yās ca
 puṣhpínīḥ | bṛhaspátiprasūtās tā no muñcantv ānhasaḥ
 || 15 || 10 ||

११॥

मुञ्चन्तु मा शपथ्यादयो वरुण्यादुत ।
 अथो यमस्य पर्द्धिज्ञात्सर्वसादेवकिल्बिषात् ॥१६॥
 अवपतन्तीरवदन्द्वा ओषधयस्परि ।
 ये जीवमश्नवानमहे न स रिप्याति पूरुषः ॥१७॥
 या ओषधीः सोमराज्ञीर्विद्धीः श्रुतविचक्षणाः ।
 तासां त्वमस्युत्तमार्गं कामाय शं इदे ॥१८॥
 या ओषधीः सोमराज्ञीर्विष्टिताः पृथिवीमनु ।
 बृहस्पतिप्रसूता अस्यै सं दत्त वीर्यम् ॥१९॥
 मा वो रिपत्स्वनिता यस्मै चाहं खनानि वः ।
 द्विपद्यन्तुष्पदस्माकं सर्वमस्त्वनानुरम् ॥२०॥

muñcantu mā śapathyād átho varuṇyād utá | átho ya-
 māsya páṭbīṣāt sárvasmād devakilbīṣhāt || 16 || avapátantīr
 avadan divá óshadhayas pári | yām jívām aṣṇāvāmabhai ná
 sá rishyāti púrushaḥ || 17 || yā óshadhīḥ sómarājñīr bahvīḥ
 śatávicakṣaṇāḥ | tāsām tvám asy uttamāram kāmāya śam
 hṛidé || 18 || yā óshadhīḥ sómarājñīr víśbṛhitāḥ pṛthivím
 ánu | bṛhaspátiprasūtā asyaí śam datta víryam || 19 || mā
 vo rishat khanitā yásmai cāhám khánāmi vaḥ | dvipác cá-
 tushpad asmákam sárvam astv anāturám || 20 ||

O plants, let each of you go to the other, lend assistance to the other; thus being all mutually joined together, attend to this my invocation. ¹¹

Whether bearing fruit or barren, whether flowering or flowerless, may they, the progeny of the supreme protector, liberate us from our pain and grief. ¹²

May they liberate me from the pain and sickness produced by negligence and ignorance, from the sin caused by a disregard to natural ways of life. May they liberate us from the fetters of death, and from all guilt caused by disobeying Nature's bounties. ¹⁶

The plants, descending from heaven, said, "no evil shall befall a man, whom, while he lives, we nourish." ¹⁷

Of all the plants, which have the divine elixir, the Master Cure, for their king, which are numerous and all-seeking, you, O divine elixir, are the best; be prompt to the wishful and sweet to the heart. ¹⁸

May the plants, which have the divine elixir, the Master Cure, for their king, which are scattered all over the earth, which are the offspring of our supreme protector, give vigour to this infirm body. ¹⁹

Let not the digger hurt you, nor the sick person for whom I dig you up; may all my bipeds and quadrupeds be free from disease. ²⁰

याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरं परागताः ।
 मवीः संग्रहं वीरुधोऽस्यै सं दत्त वीर्यम् ॥२१॥
 ओषधयः सं वेदन्ते सोमेन सह राज्ञा ।
 यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तं राजन्पारयामसि ॥२२॥
 त्वमुत्तमास्योषधे तव वृक्षा उपस्तयः ।
 उपन्तिरन्तु सोऽस्माकं यो अस्मौ अभिदासति ॥२३॥

yāṣ cedām

upasṛiṇvānti yāṣ ca dūrām parāgataḥ | sārvaḥ saṅgrāhya
 vīrudho 'syai sām datta vīryam || 21 || śśhadbhayaḥ sām va-
 dante sōmena sahā rājñā | yāsmāi kṛiṇōti brāhmaṇās tāṁ
 rājan pārayāmāsi || 22 || tvām uttamāsy ośhadhe tāva vṛikṣhā
 ūpastayaḥ | ūpastir astu so 'smākam yō asmāu abhidāsati
 || 23 || ॥ ॥

(१८) यद्वनपतितं वृक्षम्

(१-१९) द्वादशसर्गस्यास्य वृक्षत्वादिनेनो देवाभिर्देवि । देवा देवताः । मित्रोऽग्नेः ॥

११९९ वृहस्पते प्रति मे देवतामिहि मित्रो वा यदङ्गणे वासि पूषा ।
 आदित्यैर्वा यदमुमिर्मरुत्वान्स पर्जन्यं शतंनवे वृषाय ॥१॥
 आ देवो द्रुतो अजिरश्चिकित्वान्वहेवापे अभि मामगच्छत ।
 प्रतीचीनः प्रति मामा ववृत्स्व दधामि ते शुमतीं वाचमासन् ॥२॥
 अस्मे धेहि शुमतीं वाचमासन्वृहस्पते अनमीवामिषिराम् ।

११९

Br̥haspate prāti me devatām ihi mitró vā yád váruno
 vási pūshā | adityair vā yád vásubhir marútvān sá parján-
 yam sāmānave vṛishāya || 1 || á devó dūtó ajiráś cikitvān
 tvád devāpe abhī mām agachat | praticināḥ prāti mām á
 vāvṛitsva dádhāmi te dyumátim vācam āsān || 2 ||

All the plants that hear this invocation and those which are removed far off, come together and give vigour and health to this (sick body). ²¹

All the plants, in the presence of the divine elixir, the king, declare, "O king, we save him who on the advice of the expert physician, takes us as medicine." ²²

O divine herb, Soma, you are the best of the plants; to you other plants pay obeisance and salute. Let him be subject to us whosoever attacks us. ²³

98

O Lord Supreme, may you on my behalf, approach Nature's bounties, such as the sun, the ocean, or nourishing elements. May you come with vital principles, solar rays, natural resources of wealth, cosmic vital elements, and let the clouds pour rain water for the thirsty lands. ¹

Let a divine messenger, quick and intelligent, the meteorologist, i.e., the foreteller of rains and thunder, send light and come to me. Come, O Lord Supreme to me, turning towards me; I have reverential words of brilliant eulogium for you. ²

यथा वृष्टिं शतंनवे वनां च द्विवो द्रुप्सो मधुमौ आ विवेश ॥३॥
 आ नो द्रुप्सा मधुमन्तो विशन्तिन्द्रं देहाधिरथं सहस्रम् ।
 नि पादं होत्रन्तुथा यजस्व देवान्देवापि हविषा सपर्य ॥४॥
 आष्टिषेणो होत्रमृषिर्निषीदन्देवापिर्देवमुमतिं चिकित्वा ।
 स उत्तरस्मादधरं समुद्रमुपो दिव्या अस्तृजहृष्या अभि ॥५॥
 अस्मिन्तमुद्रे अध्युत्तरस्मिन्नापो देवेभिर्निवृता अतिष्ठन् ।
 ता अद्रवन्नाष्टिषेणेन सृष्टा देवापिना प्रेषिता मृक्षिणीषु ॥६॥

DHT

dhehi dyumátim vācam āsān bṛhaspate anamivām ishirām
 yáyā vṛishtīm śāmtanave vānāva divó drapsó mādhumāñ
 viveṣa || 3 || ā no drapsā mādhumanto viṣantv índra deb
 ádhiratham saháśram | ní shīda hotráṁ ṛituthā yajasva d
 vān devāpe havishā saparya || 4 || ārshtīshenó hotráṁ ṛish
 niśhīdan devāpir devasumatīm cikityān | śá úttarasmād ádha
 ram samudráṁ apó divyā asṛijad varshyā abhí || 5 || asmi
 samudré ádhy úttarasminn āpo devébhir nívṛitā atishṭhar
 tā adravann ārshtīshenéna ṛishtā -devāpinā prēshī
 mṛikshīnīshu || 6 || 12 ||

॥३॥ यो देवापिः शतंनवे पुरोहितो होत्राय वृतः कृष्यजदीधेत् ।
 देवश्रुतं वृष्टिर्वनि रराणो बृहस्पतिर्वाचमस्मा अयच्छत् ॥४॥
 यत्त्वा देवापिः शुश्रूषानो अग्न आष्टिषेणो मनुज्यः समीधे ।
 विश्वेभिर्देवेरेनुमुचमानः अ पर्जन्यमीरया वृष्टिमन्तम् ॥५॥

yád devāpiḥ śāmtanave puróhito hotráya vṛitāḥ kṛipá
 yann ádidhet | devasṛutam vṛishtivānim rārāṇo bṛhaspatí
 vācam asmā ayachat || 7 || yám tvā devāpiḥ śuśrucānó agn
 ārshtīshenó manushyāḥ samidhé | viśvebhir devaír anumad
 yāmānaḥ prá parjánayam irayā vṛishtimántam || 8 ||

O Lord Supreme, may I have reverential words of a brilliant eulogium, prompt and free from defect, by which we two may obtain rain from heaven for the thirsty lands; the sweet rain drops sent by you (from heaven) have come down and entered into realm of the earth. 1

May the sweet drops of rain fall upon us. Grant us, O Lord of resplendence, a thousand chariot-loads (of harvest). Sit down, O foreteller of rains and thunder, to your duties as a priest. At the proper season, offer sacrifice to the Nature's bounties, and worship them with oblations (i.e. in due seasons, cultivate the land, and give water and maize to it). 2

The sage, *Devapi*, i.e., the foreteller of rains and thunder (the rain-scientist or meteorologist), the son of the weather-scientist (*R̥ṣiṣeṇa*), knowing how to propitiate the divine powers, has sat down to his functions as priest. He has brought down the rain waters from high heaven, from the upper to the lower regions of midspace. 3

In this upper region of space, the waters stand dammed up by Nature's forces; set free by *Devapi*, i.e. the rain meteorologist, the disciple of a weather-scientist (*R̥ṣiṣeṇa*) the water-bearing clouds are sent forth over the plains. 4

When the cosmic meteorologist (*Devapi*), the expert adviser in respect to dry lands, coolly gives advice to Him, the Supreme Lord listens and thereon commands rains to come down and they obey His words. 5

O fire-divine, when the mortal meteorologist, the son of weather-scientist, has kindled you, and when all Nature's bounties have been invoked, you send down the rain-laden clouds. 6

त्वां पृवं क्रपयो गीर्भिरायन्त्वामध्वरेषु पुरुहूत विश्वं ।
 सहस्राण्यधिरथान्यस्मे आ नो यज्ञं रोहिदुशोप याहि ॥९॥
 एतान्यग्ने नयतिनव त्वे आहुतान्यधिरथा सहस्रा ।
 नेभिर्वधस्व तन्वः शूर पुर्वीर्दिवा नो वृष्टिमिषिनो रिरिह ॥१०॥
 एतान्यग्ने नयति सहस्रा सं प्र वच्छ वृष्ण इन्द्राय भुगम् ।
 विद्वान्पथ ऋतुशो देवयानानप्यौत्थानं द्विवि द्वयेषु धेहि ॥११॥
 अग्ने वार्धस्व वि मृधो वि दुर्गहापामीवामपु स्थांसि सेव ।
 अस्मात्समुद्रादह्नो दिवो नोऽपा भुमानसुप नः सजेह ॥१२॥

tvām

pūrva rīshayo gīrbhīr āyan tvām adhvaréshu puruhūta
 vīṣve | sahásrāny ādhirathāny asmé ā no yajñām rohi-
 dushópa yāhi ॥ 9 ॥ etāny agne navatír náva tvé áhutāny ādhi-
 rathā sahásra | tébbhir vardhasva tanvāḥ sūra pūrvír divó
 no vṛishṭīm ishító ririhī ॥ 10 ॥ etāny agne navatīm sahásrā
 sām prá yacha vṛishṇa índrāya bhāgām | vidvān pathá ṛi-
 tusó devayānān ápy aulánām diví devéshu dhehi ॥ 11 |
 ágne bāddhasva ví mṛídho ví durgáhápāmivām ápa rákebhānsi
 sedha | asmāt samudrád bṛiható divó no 'pām bhūmánam
 úpa nah sṛijehá ॥ 12 ॥ १३ ॥

(१९) कन्यकित्तवं वृषण

(१-१२) द्यवर्धस्व त्वं देवयानो वा वाहि । इन्द्रो देवता । विष्णु उक्तः ।

॥१०॥ कं नमिषिष्यसि पिष्टिस्वामृष्यमानं वाश्रं वावृष्यै ।
 कतस्य दातु शक्नो व्युष्टौ तस्यै वृत्रनुरमिष्वत् ॥११॥

Kām naṣ citrām ishanyasi cikitrān pṛithugmánam vā-
 rām vāvṛidhādhyai | kát tāsya dātu śávaso vyūshṭau
 tákehad vájram vṛitratóram ápinvat ॥ 1 ॥

The ancient sages have been approaching you with hymns; O invoked of many, O Lord of radiant energies, all worshippers address you at worship. May you grant us thousands of chariot-loads (of grain), and may you come to our sacrifices (i.e. bless us in all our efforts of public service). 9

O fire-divine, ninety-and-nine thousands of chariot-load harvest have been offered to you; with them, O hero, the fire-divine nourish all your flames; and thus solicited, send us rains from heaven. 10

O fire-divine, give these ninety thousands to the showerer, as his share; knowing the paths traversed by Nature's forces in due seasons, may you place our water resources in heaven amongst the divine powers. 11

O fire-divine, demolish our enemies, demolish their strongholds, drive away disease, drive away the wicked from this ocean; from vast heaven, may you send down upon us here abundance of rain. 12

99

O resplendent Lord, knowing our needs, what marvellous, comprehensive laudable wealth do you bestow upon us for our advantage. With all His strength at the maximum, He fabricated the wicked-slaying thunderbolt, and let the waters flow (from the clouds). That has been His wonderful gift to us. 1

स हि शुना विद्युता वेति सामं पृथुं योनिमसुरत्वा संसाद ।
 स सर्वाब्धिभिः प्रसहानो अस्य भ्रातुर्न ऋते सप्तथस्य मायाः ॥२॥
 स वाजं यातार्पदुष्पदा यन्त्स्वर्षाता परं शदत्सन्निष्यन् ।
 अनर्वा यच्छतदुरस्य वेदो गृञ्जिभदेवो अभि वर्षेता भूत् ॥३॥
 स यज्ञयोऽज्वनीर्गोष्वर्वा जुहोति प्रधन्यासु ससिः ।
 अपादो यत्र युज्यासोऽथा द्रोण्यश्वास ईरते घृतं वाः ॥४॥
 स रुद्रेभिरशस्तवार क्रन्वा ह्रित्वी गयमारेअवण आगात् ।
 वम्रस्य मन्ये मिथुना विवर्मी अर्जसूमीत्यारोदयन्मुषायन् ॥५॥
 स इरातं तुविरं पतिर्दन्वळक्षं त्रिशीर्षाणं दमन्यत् ।
 अस्य त्रितो न्वोजस्ता वृषानो विषा वराहमयोअग्रया हन् ॥६॥

sá hí dyutá vidyútā
 véti sáma prithám yónim asuratvá sasāda | sá sánibbhiḥ
 prasahāno asya bhrátur ná rité saptáthasya māyāḥ || 2 || sá
 vājam yátápadushpadā yán svārshātā pári shadat sanish-
 yán | anarvá yác chatádurasya védo ghnāñ chisnádevāñ
 abhí várpasā bhút || 3 || sá yahvyò 'vánir góshv árvā juhóti
 pradhanyāsu sásriḥ | apádo yátra yújyāso 'rathā droṇyā-
 svāsa frate ghritám vāḥ || 4 || sá rudrébhir áṣastavāra řibhvā
 hitví gáyam áréavadya ágāt | vamrásya manye mithunā ví-
 vavri ánnam abhityārodayan mushāyán || 5 || sá íd dāsam
 tuvirávam pátir dán shalākshám triřirshāṇam damanyat |
 asyá tritó nv ójasā řridhānó vipá varāhám áyoagrayā han
 || 6 || 14 ||

११५ स रुद्रेभ्यो ननुष ऊर्ध्वसान आ साविषदर्शसानाय इराम् ।
 स इरातो ननुषोऽजस्तुजः पुरोऽभिनदईन्दस्युहत्ये ॥७॥

sá drúhvane mánusha ūrdhvasānā á sāvishad asasā-
 náya sárum | sá řritamo nábushe 'smát sújātaḥ puro 'bhi-
 nad árhan dasyuhátye || 7 ||

Armed with lightning and thunder, he (the resplendent Sun) goes to accomplish his task; endowed with might, he establishes Himself in the spacious cosmic space. He is triumphant with His associates (the cloud-bearing winds). With them and with all his helping hands, He, the seventh (or the sliding) Sun counter-acts the tricky talents of His wicked opponents. 2

Marching with ease and prestige, he goes to battle; he toils to get hold of the spoils; he, the invincible, destroys the lust-worshipping demons and seizes by his prowess whatever wealth is concealed in the strongholds of the demons with hundred gates. 3

The victorious resplendent Sun, roaming amongst the dark clouds, quickly moves and releases torrents of water for the rich fields. He associates (with rivers), which are fast moving and which without conveyance pour out pitchers of water and yet keep moving with the speed of a horse. 4

May he, (the Cosmic Sun), our unsolicited benefactor, the mighty one, the blameless, having left his dwelling, come with the cosmic vital elements. I think of the two (i.e. parents) of this wise (Cosmic Divine), who are free from infirmity. He conquers the food of enemy (the Demon of Cosmic Darkness) and roars while winning it. 5

The sovereign Lord of resplendence, attacking him, subdues the loud-shouting, six-eyed, three-headed enemy and the three-fold Cosmic Divinity; invigorated by His strength, He smites the water-laden cloud with his iron-tipped finger. 6

Raising himself on high, he launches his arrow against the malignant aggressive foe. He, the Cosmic Sun, the Chief Leader of men emerges out from the invisibility, for the sake of our help, shatters the strongholds of adversaries while destroying the wicked niggards, the malevolent elements. 7

सो अ॒भ्रियो न य॒वान उ॒द॒न्यन्त॑दा॒य गा॒तुं वि॒द॒ज्ञो ज॒से ।
 उप॒ य॒स्तीवृ॒दिन्दुं शरी॑रिः श्ये॒नोऽयोंपा॑टिर्ह॒न्ति व॒त्स॒न् ॥८॥
 स प्रा॒र्धतः श॒वसाने॑भि॒रन्ता॑ कु॒त्सां॒गु जु॒ष्णो कृ॒षणे॑ परा॒दात् ।
 आ॒यं क॒विर्मे॒नच॒क्ष॒स्यमा॑नु॒मत्कं॑ वो अ॒त्य स॒नि॒तो॒न नृ॒णाम् ॥९॥
 अ॒यं दे॒वस्त्व॒र्येभि॑र॒स्य द॒स्मो दे॒वेभि॑र्व॒र॒णो न गा॒धी ।
 अ॒यं वृ॒त्ती॒नं ऋ॒तुपा॑ अ॒वे॒द्या॒निमी॑तार॒णं य॒ध॒नु॒ष्पात् ॥१०॥
 अ॒त्य स्तो॒मेभि॑री॒क्षिज॑ ऋ॒जि॒श्वा घृ॒जं व॑र॒य॒दृष॑भे॒ण पि॒त्रोः ।
 तु॒त्या य॒ज॒न्तो दृ॒ढ॒य॒ज्ञीः पु॒रं द॒या॒नो आ॒भि वर्ष॑न्ता भू॒त ॥११॥
 पु॒वा महो॑ अ॒नुर॑ वृ॒क्षया॑च॒ प॒ञ्च॒कः प॒ङ्क्ति॑र्य॒ सर्प॑दि॒न्द्रम् ।
 स इ॒वानः॑ क॒रति॑ स्व॒स्ति॒र॒स्मा॒ ऽप॒मृ॒जं तु॒ष्टि॒ति वि॒श्रु॒मा॒नाः ॥१२॥

só abhriyo ná yávasa udanyán
 ksháyāya gātúm vidán no asmé | úpa yát sídad índum śá-
 riraiḥ syenó 'yopāśhtir hanti dāsyūn || 8 || śá vrādhataḥ śa-
 vasanébbhir asya kútsāya śúshṇam kṛipānc páradāt | ayám
 kavím anayac chasyámānam átkam vó asya sánitotá urí-
 ṇām || 9 || ayám daśasyán náryebbir asya dasmó devébbhir
 váruṇo ná māyí | ayám kaníva řitupá avedy úmimitārurum
 yás cátuśhpāt || 10 || asyá stómebbhir auśijá řijíśvā vrajám
 darayad vṛishabhéna píproḥ | sútva yád yajató dīdáyad gíḥ
 púra iyānó abhi várpasā bbút || 11 || evá mahó asura
 vaksháthāya vamrakáh paḍbbhir úpa sarpad índram | śá iyā-
 náḥ karati svastim asmā ísham úrjam sukshítim víśvam
 ábbhāḥ || 12 || 15 ||

Ashṭamo 'nuvākah.

Like the aggregated cloud, that rains on the pasturage, he finds the way to our dwelling. When he gets exhilarated with divine elixir, he, like a hawk with heel of iron, smites the wicked niggards, the malevolent elements.

He overthrows the formidable (adversary) with powerful weapons; he destroys the exploiter in the interests of the liberator devotee; he humiliates the leader poet who offers praises. He is the giver of form to the brave leader and his fellow-men. ⁹

Bountiful to his worshippers, and his associates, friendly to men, and wonderful with his brilliance, having benign power like the venerable Lord, he is known as wise and as guardian of the seasons. He destroys the obstructive force, which assails from all the four directions. ¹⁰

Through his lauds, the wise sincere sage (fire or the Sun) shatters the strongholds of greedy man. When the sage sings praises and shines as singer, he seizes the hiding places of evil elements and subdues them with his craft. ¹¹

In this manner, O mighty Lord, the devotee approaches the inner soul step by step, to offer a big oblation. May he, being approached, grant us prosperity; may he bring us food, drink, a secure dwelling and all (desirable and appropriate things). ¹²

अथ भगवोऽनुयाकः ॥

(१००) आताम सुकम्

(१-१२) द्वावसर्पन्त्यान् सुकस्य बान्धवो दुषस्त्वर्कभिः । विषे देवा देवताः । (१-११) प्रपन्थायेकदत्तार्थं
अगती, (१२) इत्यस्याथ विष्णुं उन्वसी ॥

॥ १ ॥

इन्द्र दृष्टं मघवन्त्वावदिभुज इह स्तुतः सुतपा बोधि नो वृधे ।
 देवेभिर्नः सविता प्रावतु श्रुतमा सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥१॥
 भराय सु भरत भागमृत्विष्यं प्र वायवे शुचिषे क्रन्ददिष्टये ।
 गौरस्य यः पर्यसः पीतिमान्श आ सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥२॥
 आ नो देवः सविता साविषद्वयं ऋजूयते यजमानाय सुन्वते ।
 यथा देवान्प्रतिभूषेम पाकवदा सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥३॥
 इन्द्रो अस्मे सुमना अस्तु विश्वहा राजा सोमः सुचितस्याध्वेनु नः ।
 यथायथा मित्रर्धितानि संवधुरा सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥४॥
 इन्द्र उक्थेन शर्वसा परुदधे बृहस्पते प्रत्नरीतास्यायुषः ।
 यज्ञो मनुः प्रमर्तिर्नः पिता हि कृमा सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥५॥
 इन्द्रस्य नु सुकृतं देव्यं सहोऽभिगृहे जरिता मेधिरः कविः ।
 यज्ञम् भूहिदधे चारुन्तम आ सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥६॥

100.

Índra dr̥hiya magbavan tvávad íd bhujá íbā stutáḥ su-
 tapā bodhi no vṛidhé | devébbir naḥ savitá právatu śrutám
 á sarvátātim áditim vṛiṇīmahe || 1 || bhāraya sū bharata
 bhāgām ṛitvīyam prā vāyave śucipé krandádisṭaye | gau-
 rāsyā yáḥ páyasah pitám ānaśá á sarvátātim áditim vṛiṇī-
 mahe || 2 || á no deváh savitá sāviśhad váya ṛijūyaté yāja-
 mánāya sunvaté | yáthā deván pratibhūśhema pākavád á
 sarvátātim áditim vṛiṇīmahe || 3 || indro asmé sumānā astu
 viśvábhā rájā sómah svitáśyādhy etu naḥ | yáthā-yathā mi-
 trádhitāni samdadbhūr á sarvátātim áditim vṛiṇīmahe || 4 ||
 indra ukthéna śávasā pānur dadhe bṛihaspate prataritáśy
 áyushbah | yajñó mánuḥ prāmatir naḥ pitá hí kam á sarvā-
 tātim áditim vṛiṇīmahe || 5 || indrasya nú súkritam dai-
 vyam sábo 'gnír grihé jaritá médhiraḥ kavíḥ | yajñás ca
 bhūd vidáthe cārur ántama á sarvátātim áditim vṛiṇīmahe
 || 6 || 10 ||

100

O affluent resplendent Lord, well-known as acceptor of devotional prayers, praised on this occasion, may you be favourable to our progress. May the impeller, associated with other divine powers, hear us and protect us. We love all-pervading Infinity, the common mother of us all. १

Offer to the resplendent Lord, the cherisher of all, the share appropriate to the season: offer it to the divine wind, the drinker of the pure elixir, who clamours as he travels, who obtains a draught of pure milk. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. २

May the divine impeller generate well-dressed food for every one of our devoted house-holders, who serve with libations, and thereby are in good favour with Nature's bounties. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ३

May the Lord of resplendence be favourably disposed towards us every day; may the sovereign blissful Lord accept our praises, and be pleased to bestow upon us friendly treasure. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ४

By His laudable strength, the Lord of resplendence sustains every limb of mine; O Lord Supreme, you are the lengthener of my life. May the devotion, may the intellect and wisdom grant us happiness. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ५

The divine force of the Lord of resplendence is just and appropriate; the fire-divine abides in our dwelling. He is the praiser of Nature's bounties, the receiver of oblations, the sage, and is worthy of sacrifice at the altar, beautiful, and most near. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ६

११ ३० न वो गुहां चक्षुः गृहिं दुष्कृतं नाविष्टयं वसवो देवहेळनम् ।
 माकिर्ना देवा अर्नृतस्य वर्षम् आ सर्वनातिमर्दिति वृणीमहे ॥७॥
 अपामिवां सविता साविपृच्यग्वर्ग्य इदं सैधन्त्यद्रयः ।
 ग्रावा यत्र मधुपुदुच्यते बृहदा सर्वनातिमर्दिति वृणीमहे ॥८॥
 ऊर्ध्वो ग्रावा वसवोऽस्तु स्रोतश्च विश्वा द्वेपांसि मनुतर्वुपोत ।
 स नो देवः सविता पायुरीड्य आ सर्वनातिमर्दिति वृणीमहे ॥९॥
 ऊर्जं गावो यवसि पीवो अत्तन क्रतुश्च याः सद्गते कोशे अर्ध्वे ।
 तनूरेव तन्यो अस्तु भेषजमा सर्वनातिमर्दिति वृणीमहे ॥१०॥
 क्रतुग्रावो जरिता शश्वतामव इन्द्र इद्धद्रा प्रमतिः सुतावताम् ।
 पूर्णमूर्धदिव्यं यस्य सिक्तय आ सर्वनातिमर्दिति वृणीमहे ॥११॥
 चित्रस्ते भानुः क्रतुग्रा अभिष्टिः सन्ति स्पृधो जरणिषा अर्घुष्टाः ।
 रजिष्ठया रज्या पृश्न आ गोस्तृत्पति पर्यग्रै दुवस्तुः ॥१२॥

ná vo gúhā cakṛima bhūri dashkṛitām nāvīśhtyaṃ va-
 sava devahēlanam | mākīr no devā ānṛitasya vārpasa ā
 sarvātātīm āditīm vṛṇīmahe || 7 || āpāmivāṃ savitā sāviśhan
 nyāg vāriya id āpa sedhantv ādrayaḥ | grāvā yātra madhu-
 shūd ucyāte bṛihād ā sarvātātīm āditīm vṛṇīmahe || 8 ||
 ūrdhvō grāvā vasavo 'stu sotāri viśvā dvēśhānsi sanutār
 yuyota | sā no devāḥ savitā pāyūr idya ā sarvātātīm āditīm
 vṛṇīmahe || 9 || ūrjam gāvo yāvase pīvo attana ṛitāsyā yāḥ
 sūdane kōṣe aṅgdhvē | tanūr evā tanvō astu bheshajām ā
 sarvātātīm āditīm vṛṇīmahe || 10 || kratuprāvā jaritā śāsva-
 tāṃ āva indra id bhadra prāmatīḥ sutāvatām | pūrṇām
 ūdhar divyām yāsyā siktāyā ā sarvātātīm āditīm vṛṇīmahe
 || 11 || citrās te bhānūḥ kratuprā abhishtīḥ sánti sprīdhō ja-
 raniprā ādbṛishtāḥ | rājishthayā rājyā paśvā ā gōs tūtūr-
 shaty pāry āgram duvasyūḥ || 12 || ११

O Lord of wealth, we have not committed any great sin against you secretly, nor any open action causing the anger of Nature's forces, let not, O divine powers, any of us adopt falsehood of any form in our life. We love the all pervading universal Infinity, the common mother of us all. 7

May the divine sun drive away our disease; may the mountains ward off our most heinous (crimes); may we live there where the austere enlightened sages sing praises in loud voice. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. 8

O possessor of wealth and wisdom, may our prestige be high in our sacred selfless offerings; may you disperse all my secret adversaries; the divine impeller is our adorable protector. We love the all-prevading Infinity, the common mother of us all. 9

O cows, revered and respected in the cow-stall, on sacred occasions, may you eat abundant fodder in the pasture; may your body be the remedy for our body. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. 10

The Lord of resplendence is the fulfiller of pious acts, the glorifier of all, the guardian of the offerers of libations, and the auspicious forethought. For his libation the heavenly pitcher is filled (with divine elixir of sweetness). We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. 11

O resplendent Lord, your splendour is wonderful, is fulfiller of our pious aspirations, and is most desirable; your divine actions are capable of replenishing the wealth of your worshippers and are irresistible, therefore, may you lead us, as a servant (the bullock driver) leads a bullock on a straight path by fastening a pain-giving rope through his nostrils. 12

(१०१) पञ्चोत्तराततमं सूक्तम्

(१-१२) द्वावर्षाभ्याम् सतस्य सौम्यो जुष क्रधिः । विभे देवा क्रन्विजो वा देवता ।

(१-३, ७-८, १०-११) प्रथमविश्वस्य सतस्यष्टमीदक्षमेकादशीयाष्टयाद्य

निदुष्टः, (४, ५) चतुर्थविश्वमोर्मयमी, (५) पञ्चम्या इहारी, (९, १२)

पञ्चमीद्वावनयोश्च नयती छन्दसि ॥

११८९ उद्धृच्यच्चं समनसः सखायः सममिर्मिन्ध्वं ब्रह्मवः सनीळाः ।
 बुध्निक्राममिमुषसं च देवीमिन्द्रावतोऽवसे नि कृये वः ॥१॥
 मन्त्रा कृणुष्व धिय आ तनुष्वं नावमश्नित्रपरणीं कृणुष्वन् ।
 इष्टकृणुच्यमायुधारं कृणुष्वं प्राञ्चं युज्ञं प्र णयता सखायः ॥२॥
 युनक्त्वा सीरा वि युगा तनुष्वं कृते योनीं वपतेह बीजम् ।
 गिरा च भ्रुष्टिः समरा असंक्षो नेदीय इत्सूप्यः पक्वमेयात् ॥३॥
 सीरा युज्जन्ति कुषयो युगा वि तन्वते पृथक् । धीरा देवेषु सुहृन्वा ॥४॥
 निराङ्गान्क्षोत्सु स वरत्रा दधातन ।
 सिन्धुनावा अवतमुद्रिणं वपं सुषेकमनुपक्षितम् ॥५॥
 इष्टं ताहवमवतं सुवरत्रं सुषेचनम् । उद्रिणं सिन्धे अक्षितम् ॥६॥

101.

Ud budhyadbham sámanasah sakhāyah sám agnīm in-
 dbham babāvah sánílāḥ | dadbhikráṁ agnīm ushásam ca de-
 vīm indrávatō 'vase ní hvaye vah || 1 || mandrá kṛiṇudhvaṁ
 dbhya á tanudhvaṁ návaṁ aritrapáraṇīm kṛiṇudhvaṁ |
 ishkrṛiṇudhvaṁ áyudhāraṁ kṛiṇudhvaṁ práñcam yajñam prá-
 ṇayatā sakhāyah || 2 || yunákta sīrā ví yugā tanudhvaṁ
 kṛité yónau vapatehá bíjam | girā ca śṛushtīḥ śábharā ásan
 no nédiya ít śṛinyaḥ pakvám éyāt || 3 || sīrā yuñjanti ka-
 váyo yugā ví tanvate prīthak | dhīrā devéshu sumnayā
 || 4 || nír āhāvān kṛiṇotana sám varatrā dadbhātana | síñcā-
 mahā avatām udrīṇam vayām sushékam ánupakshitam || 5 ||
 ishkrīśbhāvam avatām suvaratrām sushecánām | udrīṇam
 síñce ákshīḥam || 6 || 10 ||

101

Awake friends, and kindle fire-divine; may you be of one mind
— you, who are many in number, and dwell together under one-
roof; I invoke you, O vital breath, fire-divine, and dawn; may
you be associated with radiant sun for our protection. 1

Compose pleasant hymns, spin out your songs and praises,
construct the ship which is propelled by oars, prepare your
weapons, make all things ready, and let the sacrificial fire be
enkindled. 2

May you harness the ploughs, and fit on the yokes; now that
the womb of earth is ready, sow the seed therein, and through
our benedictions may there be abundant food; may the grain
fall ripe towards the sickle. 3

The wise farmers, aspiring happiness with reliance in Nature's
bounties, harness the ploughs, and lay the yokes apart. 4

May we set up the cattle-troughs, and securely fasten on the
straps to it; let us supply water in copious streams (to our
fields), from our wells, unfailing and full. 5

I pour out water from the well, whose cattle-troughs are ready
for the purpose—water that is nice for watering the fields and
taken from wells not to be exhausted. 6

११५॥ प्रीणीताम्भान्द्रितं जयाय स्वस्तिवाहं रयमितर्कणध्वम् ।
 द्रोणाहावमवतमश्मचक्रमसत्रकोशं सिद्धता नृपार्णम् ॥७॥
 अजं कृणुध्वं स हि वो नृपाणो वरं सीव्यध्वं बहुला पूयूनि ।
 पुरः कृणुध्वमार्यसीरपृष्टा मा वः सुखोद्यमसो ददंता तम् ॥८॥
 आ वो धियं यज्ञिषीं वर्त ऊतये देवा देवीं यजतां यज्ञिषामिह ।
 सा नो दृष्टीयध्वसेव गत्वी सहस्रधासु पर्यसा मही गोः ॥९॥
 आ तू पिंशु हरिमीं द्रोणस्ये वाङ्मिस्तप्तताम्मुन्मयीभिः ।
 परिष्वजध्वं दशं कक्ष्यामिरुमे धुरो प्रति वक्षिं युनक्त ॥१०॥
 उमे धुरो वक्षिरापिध्वमान्तेऽन्तयेनिष चरति द्विजानिः ।
 वनस्पतिं वन आस्थापयध्वं नि पू दधिध्वमखनन्त उत्तम् ॥११॥
 कर्पूरः कपूयसृष्टघातन चोदयत खुदत वाजसातये ।
 निष्ठिष्यः पुत्रया च्यावयोतय इन्द्रं सन्वाध इह सोमपीतये ॥१२॥

prīṇitāśvān hitāṃ jayātha svastivāhaṃ rātham it kṛi-
 ṇudhvam | dróṇāhāvam avatām āśmacakram āṇsatrakoṣaṃ
 siṇcatā nṛipāṇam | 7 || vrajāṃ kṛiṇudhvam sá hí vo nṛipāṇo
 vārma sívyadhvam bahulá prithūni | púraḥ kṛiṇudhvam áya-
 sir ádhrishtā má vaḥ susroc camasó dróṇhatā tām || 8 || á
 vo dhíyam yajñíyām varta ūtáye dévā devīm yajatām ya-
 jñíyām ihá | sá no duhiyad yāvaseva gatvī sahásradhārā pá-
 yasā mahí gaúḥ || 9 || á tū shiñca hárīm im drór upásthe
 váśibhis takshatāśmanmáyiḥ | pári shvajadhvam dáśa
 kakshyābhir ubhé dhúrau práti váhniṃ yunnakta || 10 || ubhé
 dhúrau váhnir āpíbdamāno 'ntár yóneva carati dvijāniḥ |
 vānaspátim vāna ásthāpayadhvam ní shú dadhidhvam
 ákhananta útsam || 11 || káprin naraḥ kaprithám úd dadbhā-
 tana codáyata khudáta vājasātaye | nishtīgryāḥ putráṃ á
 cyāvayotáya indraṃ sabádha ihá sómapítaye || 12 || 10 ||

Refresh the horses, and take from them the good work of ploughing. Equip a chariot laden with good fortune. Give water to your fields taken from wells, having wooden cattle troughs and a stone rim along with a receptacle like armour. Sweet water (of well is) for the drinking of men also. ;

Construct the cow-stall, for that is the drinking place of your leaders (of your men), fabricate armour, manifold and ample. Make cities of iron strong and impregnable; let not your ladle leak; make it strong and unbreakable. 8

O holy divine powers, I would like to draw your attention at this place of dedication and worship towards me for my protection. Our sacrifice pours milk for us, like a stately cow, yielding thousand streams of milk after having eaten fodder in plenty and having returned to their home (in the evenings). 9

Pour out the golden-tinted elixir into the wooden pitcher, fabricated with axes forged out of stones and girded one by one; fill up the herbal elixir in ten pitchers and process the juice. May you also harness the beast of burden (ox or horse) to the two poles of the chariot. 10

Within the two chariot-poles beast of burden, the car-horse goes pressed closely, as in his dwelling or at the sacrifice moves the person with two wives. May you place the "Lord of Forests" (the herbal elixir) in a wooden pot, and store up the juice in it without digging. (The wooden pot full of elixir is like a well which has not been dug). 11

O men, Lord of resplendence is the giver of happiness. May you invoke and evoke this giver of bliss and pleasure; love Him, be sportive with Him and then He would provide all food and sustenance. Invoke Him that He, the son of the suns, comes to you here in your closest proximity to your sacrifice and accepts your devotional expressions. 12

(१०२) इषुत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-१२) षडशार्यन्वास्य सूतस्य नाम्नां चो जुहोत क्रमि । मुष्ण इन्द्रो वा देवता । (१. ३, १२)

प्रथमाह्वनीयाह्वानीनाधुषां वृद्धी, (२ ४-११) द्वितीयावाधुषां घृष्टानाम् मिश्रं पृन्सी ॥

२०॥

प्र ते रथं मिथुकृतमिन्द्रोऽवतु घृष्णया ।
 अस्मिन्नाजौ पुरुहूत श्रवाय्ये धनमुक्षेपु नोऽव ॥१॥
 उत्सु वातो वहति वासो अस्या अधिरथे यदजयत्सहस्रम् ।
 रथीरं मून्मुद्गलानी गविष्टो भरे कृतं व्यचेदिन्द्रसेना ॥२॥
 अन्तर्यच्छ जिघांसतो वज्रमिन्द्राभिदासतः ।
 दासस्य वा मघवन्नायस्य वा सनुतर्यवया वधम् ॥३॥
 उद्रो ह्रदमपि वज्रह्वेषाणः कूटं स्म तूहदभिमानिमेति ।
 प्र मुष्कभारः श्रवं इच्छमानोऽजिरे बाहू अभरुत्तिपांसन् ॥४॥
 न्यक्रन्दयन्मुपयन्त एनममेहयन्वृषामं मध्यं आजैः ।
 तेन स्रमवं शतवत्सहस्रं गवां मुद्गलः प्रघने जिगाव ॥५॥
 कृकृदिव वृषभो युक्त आसीदवावचीत्सारं धिरस्य केशी ।
 दुधैर्युक्तस्य ब्रवतः सहानस श्रुच्छन्ति प्मा निष्पदो मुद्गलानीम् ॥६॥

102.

Prá te rátham mithūkṛitam indro 'vatu dhrishṇuyá
 asmín ājaú puruhūta śravāyye dhanabhakshéshu no 'va
 || 1 || út sma váto vabati váso 'syā adhiratham yád ájayat
 sahasram | rathír abhūn mudgalám gávishtau bhāre kṛitām
 vy aced indrasena | 2 | antár vaccha jīghānsato vājram in
 drábhidásatah | dasasya va maghavann áryasya vā sanutá
 yavayā vadhām | 3 | udró hradám apibaj járhṛishāṇaḥ kú
 ṭam sma tṛinhád abhimātim eti | prá mushkábbhāraḥ śráva
 ichāmāno 'jirám bahú abharat síshāsan || 4 || ny ākranda
 yann upayānta enam ámechayan vṛishabhām mādhyā ājéḥ
 tēna sūbharvam śatāvat sahasram gāvām mudgalāḥ pra
 dhāne jigāya || 5 || kakārdave vṛishabhó yuktá āsíd ávāvaci
 śārathir asya keśī | dúdher yuktásya drávataḥ sahanasa ri
 chānti shmā nishpado mudgalānīm | 6 || 20 ||

May the resplendent head or leader, by His powers protect your chariot that has been left alone. Defend us, O much invoked, in this glorious fight against the raiders for the recovery of our wealth. ₁

The wind makes her garments flap, when she, the prowess of our resplendent Lord, wins a cart-load worth a thousand. In the quest of cattle, Mudgalani, the prowess of our Lord, has been the charioteer. The army of the resplendent king recovers the wealth seized in battles. ₂

O resplendent king, please strike with your bolt the assailants, who would kill us otherwise; ward off, O bounteous, the secret weapon of our foe, be he a heathen or one of our cultured race. ₃

Rejoicing, it (the bull yoked or the armoured tank or car) drinks to its full a pool of waters or liquid fuel; it cleaves the mountain peak, it goes against the enemy. Endowed with vigour, eager for fame, assailing the quick-moving foe, it seizes him, the foe, with both of its mechanized arms. (A conflict between the sun and clouds, or the soul and the evil tendencies). ₄

They approach the bull and make him roar in the midst of the battle. I, the resplendent sun, the subduer of the high spirits of the foes or clouds (*mudgala*), thereby gain in war hundreds and thousands of milch-cattle, well-nourished. ₅

The bull (or the armoured car) has been yoked for the destruction of the enemy; his long-haired, well-trained driver, the yoke-fellow, makes him roar; rushing on with the wagon of the irresistible yoked armoured car, the warriors coming forth go to pay tributes to the prowess of the king (*mudgalani*). ₆

५११०

उत प्रधिमृदहवस्य विद्वानुपायुनग्वंसगमत्र शिक्षन् ।
 इन्द्र उदावत्पतिमध्यानामरंहत पथाभिः ककुद्भाव ॥७॥
 शुनर्मण्ड्यवत्कर्पदीं वरत्रायां दार्वानह्रमानः ।
 नृग्णानि कृष्वन्वहवे जनाय गाः पस्पशानस्तविषीरधत् ॥८॥
 इमं तं पश्य वृषभस्य सुञ्जं काष्ठाया मध्ये द्रुघुणं शयानम् ।
 येन जिगाये श्रुतवत्सहस्रं गवां सुद्वेलः पृतनान्येषु ॥९॥
 आरे अघा को न्वित्था देदशं यं युञ्जन्ति तम्वा स्यापयन्ति ।
 नास्मै तृणं नोदकमा भरन्त्युत्तरो धुरो वहति प्रदेदिशत् ॥१०॥
 परिवृक्तेव पतिविद्यमानद् पीप्याना कृचक्रेणेव सिञ्चन् ।
 एषेप्यां चिद्व्यां जयेम सुमहत्त्वं मिनवदस्तु सातम् ॥११॥
 त्वं विश्वस्य जगत्सृष्टुर्निद्रासि चक्षुषः ।
 वृषा यदाजिं वृषणा सिपांसमि चोदयन्वध्रिणा युजा ॥१२॥

utá pradhím úd abann asya vidván úpāyunag vánsa-
 gam átra śikshan | indra úd āvat pátim ághnyānām
 ārañhata pádyābhiḥ kakúdmān || 7 || ṣunām asbtrāvy ācarat
 kapardī varatrāyām dāiv ānābyamānaḥ | nṛimṇāni kṛiṇvān
 bahāve jānāya gāḥ paspaśānās táviśhīr adhatta || 8 || imām
 tām paśya vṛiṣhabhāsya yūñjam kāśhṭhāyā mādhye dru-
 ghanām śáyānam | yéna jigāya śatāvat sabāsraṁ gāvām
 mūdgalah pṛitanājyeshu || 9 || āré aghā kó nv itthā dadarṣa
 yām yuñjānti tām v ā sthāpayanti | nāsmāi tṛiṇam nódā-
 kām ā bharanty úttaro dburó yabati pradédiṣat || 10 || pa-
 rivṛiktéva pativídyam ānat pípyānā kúcakreneva siñcān |
 eshaishyā cid rathyā jayema sumaṅgālam śinavad astu sā-
 tām || 11 || tvām viśvasya jāgataṣ cākshur indrásī cākshu-
 shaḥ | vṛiṣhā yád ājīm vṛiṣhanaḥ śiśhāsasi codāyan vādhrinā
 yujā || 12 || 21 ||

The sage (the King) has fitted up the frames of the car, has also harnessed the bull, and has trained him for his work. The resplendent king protects the lord of the inviolable (cows), and the bull or buffalo, rushes along with speed. 7

Wielding the goad, (the resplendent king) with the braided hairs proceeds happily, fastening the strap to the wooden pole of the car or waggon, and distributing riches to many people, and caressing the oxen he acquires vigour. 8

Behold this mace, the ally of the bull car, lying midway in the field of the battle, with which I, the swallower of passions and pride, have won hundreds and thousands of riches in war. 9

Who sees the evils near so closely? They stop the bull which they yoke; they stop; to him they provide neither fodder nor water. Being above (the bull), he bears the chariot-pole of the car and declares (victory of his lord on the opponents). 10

Just as a wife, who has been abandoned, rejoices to find her husband coming back again; and as a cloud expanding when pouring forth rain with the aid of the earth's disc, fully determined to succeed for our charioteer in the conflicts, may we win (the award). May good fortune (peace and prosperity), together with food, be given to all of us. 11

O resplendent Lord (or O resplendent sun), you are the eye of the whole world, when, O showerer (of benefits), urging on your two vigorous steeds, yoked to your car, you proceed to win battle with full confidence. 12

103

The powerful king is swift. He, like a formidable bull sharpens his horns; he is terrific; he stirs up the people, and slays his foes. He is loud-shouting, ever-vigilant, the chief of heroes; he conquers at once a hundred hosts. १

With the powerful king, who is loud-roaring, ever vigilant, the victorious, the warlike, the unconquerable, the daring, the hurler of arrows, the showerer, may you, O warriors, and leaders, overcome enemies in the combat. २

The king rules with the help of arrow-bearing warriors who are armed with swords. He is the subduer, the warrior, and is one who encounters a multitude of foes. He conquers those who encounter him. He is the drinker of the elixir. Being strong-armed and having a powerful bow, he shoots with well-aimed arrows. ३

Come with your chariot, O Lord of vast kingdom, the slayer of wicked, driving off your enemies, crushing off enemies and demolishing them. O victorious in battle, may you be the defender of our chariots. ४

O glorious king, you are known by the strength; you are mighty, heroic, overpowering, vigorous, enduring, and fierce. You are attended by heroes; assisted by mighty men, you are source of strength and the winner of wealth; may you ascend your triumphant chariot. ५

O kindred warriors, fellow friends, follow the powerful king, who is the breaker of mountains, and the acquirer of water; who is armed with the thunderbolt, and who conquers the swift foe and destroying the enemy by his might, shows his zeal and courage. ॥

अभि गोत्राणि सहासा ग्राहमानां दुयो वीरः शतमन्युर्गिन्द्रः ।
 दुश्च्यवनः प्रतनापाळयुष्योऽस्माकं सेना अवतु प्र युत्सु ॥७॥
 इन्द्र आसां नेता वृहस्पतिर्दक्षिणा युज्ञः पुर गंतु सोमः ।
 देवसेनानां भिभञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो यन्त्वग्रम् ॥८॥
 इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आदित्यानां मरुतां शर्व उग्रम् ।
 महामनसा भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयन्तमुदस्यात् ॥९॥
 उदर्पय मघवन्नायुधाम्युत्सवन्तां मामकानां मनींसि ।
 उह्वहन्वाजिनां वाजिनान्युद्धानां जयन्तां यन्तु घोषाः ॥१०॥
 अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु ।
 अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्यस्मां उ देवा अवता हवेषु ॥११॥
 क्षमीषी चित्तं प्रतिलोभवन्ती गृहाणाङ्गान्यथे परेहि ।
 जानि प्रेहि निर्दह ह्यस्तु शोकैरुधेनामित्रास्तमसा सचन्ताम् ॥१२॥
 प्रेत्य जयन्ता नर इन्द्रो वः शर्म यच्छतु ।
 वृथा वः सन्तु ब्राह्मणावृष्या यथासथ ॥१३॥

abhi gotrāṇi sāhasā grāhamāno 'dayo virāḥ śatāmanyur
 indrah | duṣcyavanāḥ pritanāśhā | ayudhyo 'smākaṁ sēnā
 avatu prā yutsu || 7 || indra āsām netā bṛhaspátir dākṣhiṇā
 yajñāḥ purā etu sōmaḥ | devasenānām abhibhañjatīnām jā-
 yantīnām marúto yantv ágram || 8 || índrasya vṛiṣṇo váru-
 ṇasya rájña ādityānām marútāṃ śárdha ugrām | mahāma-
 nasam bhevanacyavānām ghósho devānām jāyatām úd asthāt
 || 9 || úd dharshaya maghavanm āyudhāny út sātvanam mā-
 makānām mānaṁsi | úd vṛitrahān vājīnām vājīnāny úd rá-
 thānām jāyatām yantu ghóshāḥ || 10 || asmākaṁ indrah
 sāmṛiteshu dhvajéshv asmākaṁ yā iśhavas tā jayantu | asmā-
 kaṁ virā úttare bhavantv asmān ū devā avatā háveshu
 || 11 || amīśhām cittām pratilobháyanti grīhāṇāṅgāny apve
 pārehi | abhi prēhi nṛ daha bṛitsū śókair andhénāmītrās
 tāmasa sacantām || 12 || prētā jāyatā nara índro vaḥ śārma
 vachatu | ugrā vaḥ santa bahāvo 'nādhṛishyā yāthāsatha
 || 13 || 2s ||

May the king, who is pitiless and heroic, who is invincible and irresistible, with hundredfold powers, and who overthrows armies, destroy the strongholds of enemies, and protect our armies in battles. 8

May the powerful king, the leader of these armies, may the spirit of wise and wealthy worshippers, and well-wishers be aroused; let the warriors march in the van of the destroying and victorious armies of divine powers. 9

May the mighty force of the showerer king, and of the royal protector, of the enlightened sages and brave soldiers, be ours. Very much high is the tempo of the magnanimous and high-minded warriors who cause the worlds tremble. 10

Bristle up, O bounteous; our weapons excite the spirits of our heroes; O slayer of evils, let the speed of the horses be accelerated; let the noises of the conquering chariots be increased. 10

When our banners and flags are raised high in concurrence, may the powerful king be our defender; may the arrows shot from our side be victorious; may our warriors be triumphant; O enlightened powers, protect us in battles. 11

Bewildering the senses of our foes, O poison-fed wind, seize their limbs and depart, attack them, causing injury to their hearts, with burns and pains; let our enemies be submerged in utter darkness. 12

Advance, O warriors, advance and conquer; the resplendent king is your sure repose and happiness. May your arms be strong, so that none injures you and victory becomes yours. 13

(१०४) अनुत्तरपठितमं सूक्तम्

(१-११) ऋग्वेदसप्तम्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रोऽहम् ऋषिः । इन्द्रो देवता । मिहिर उक्त्वा ॥

११०० असावि सोमः पुरुहूत तुभ्यं हरिभ्यां यज्ञसुपं याहि तूर्यम् ।
 तुभ्यं गिरो विप्रवीरा इयाना दधन्विर इन्द्र पिवा सुतस्य ॥१॥
 अप्सु धूतस्य हरिवः पिबेह नृभिः सुतस्य जठरं पृणस्व ।
 मिमिक्षुर्ममत्रय इन्द्र तुभ्यं नेभिर्वधस्व मदमुक्थवाहः ॥२॥
 प्रोष्मा पीति वृष्ण इयमि सुत्यां प्रये सुतस्य हर्यश्च तुभ्यम् ।
 इन्द्र धेनाभिरिह मादयस्व धीभिर्विश्वाभिः शच्यां गृणानः ॥३॥
 ऊती शचीवस्तव वीर्येण वयो दर्शना उशिजं क्रतुज्ञाः ।
 प्रजावदिन्द्र मनुषो दुरोणे तस्वर्गुणन्तः सधमायासः ॥४॥
 प्रणीतिमिष्टे हर्यश्च सुष्टोः सुप्रभस्य पुह्रस्वो जनासः ।
 मदिष्टामृति वित्तिरे दर्शनाः स्तोतारं इन्द्र तव सुदृताभिः ॥५॥

104.

Āsāvi sōmaḥ puruhūta tūbhyam hāribhyām yajñām ūpa-
 yāhi tūyam | tūbhyam gīro vipravīrā iyānā dadhanvirā
 indra pīhā sutāsya || 1 | apsu dhūtāsya harivaḥ pibehā nṛi-
 bhiḥ sutāsya jathāram pṛiṇasva | mimikshūr yām ādraya
 indra tūbhyam tébhir vardhasva mādāma ukthavābah || 2 ||
 prōgrām pītīm vṛiṣṇa iyarmi satyām prayai sutāsya hary-
 aśva tūbhyam | indra dhénābbhir ihā mādayasva dbibhīr
 viśvābhiḥ śacyā gṛiṇānāḥ || 3 || ūtī śacīvas tāva vīryēna
 vāyo dādhanā ushja ritajñāḥ | prajāvad indra mānusho du-
 roné tasthūr gṛiṇāntaḥ sadhamādyāsaḥ || 4 || prāṇitibhiḥ te
 haryaśva susbtōḥ sushumnāsya pururūco jānāsaḥ | māñhi-
 shthām ūtīm vitīre dādhanā stotāra indra tāva sūnṛitābhiḥ
 || 5 || ३५ ||

104

O much-invoked effulgent Lord (or the Sun), the elixir has been effused for you; please come quickly to this place of sacrifice with your two steeds—the two energies to cherish our offerings; our praises recited by the mighty singers are flowing to you; may you accept our homage. ₁

O Lord of vigorous energies, at this ceremony, accept our offerings of divine elixir mixed with water (homage supplemented with a will to act), and fill your belly with the libation offered by the sages, which the constant efforts have expressed out for you (just as juice of a plant extracted with stones). May those of you who are carried by hymns enhance their exhilaration with (our words of praise accompanied with sacred rites). ₂

(O resplendent sire) of vigorous energies, showerer of benefits, I send you strong exhilarating elixirs that you may proceed (forward on your assignments). O resplendent, so well known for your prowess, be exhilarated at this ceremony with praises and with all customary rites. ₃

O powerful resplendent sire, people have assembled here in the house of the person (who is the institutor of the sacred public rite); these people are such noble persons as enjoy food, not alone, but along with their offsprings (and dependents), and are cognizant with the knowledge of eternal law and they have a full reliance in your protection and prowess. They glorify you and share your exhilaration. ₄

O Lord of vigour and energy, you are deservedly praised for your generosity as a bestower of wealth and happiness; through your guidance and munificence, people obtain most liberal help; every one praises you for your excellent favours, given to all and sundry without discrimination. ₅

उप ब्रह्माणि हरिव्यो हरिभ्यां सोमस्य याहि पीतये सुतस्य ।
 इन्द्रं त्वा युजाः क्षममाणमानद् दाश्वी अस्यध्वरस्य प्रकृतः ॥६॥
 सहस्रवाजमभिमातिपाहं मुनेरणं मघवानं सुवृक्तिम् ।
 उप भृषन्ति गिरो अप्रतीतिमिन्द्रं नमस्या जर्जितुः पनन्त ॥७॥
 सप्तापो देवीः सुरणा अमृच्छा याभिः सिन्धुमतर इन्द्र पृथिव ।
 नृवन्ति श्रोत्या नवं च स्ववन्तीर्देवेभ्यो गानुं मनुषि च विन्दः ॥८॥
 अपो महीरभिर्शस्तेरमुषोऽजंगरास्वधि देव णकः ।
 इन्द्र यास्व वृत्रतये चकर्व ताभिर्विश्वायुस्तन्वं पुपुष्याः ॥९॥
 वीरेण्यः क्रतुरिन्द्रः सुशस्तिरुतापि धेनां पुरुहूतमीदृ ।
 आर्दयद्ब्रमकृणादु लोकं ससाहे शक्रः पृनेता अभिष्टिः ॥१०॥
 शुनं हवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतम् वाजसातो ।
 भृष्यन्तमुग्रमृतये समस्तु इन्तं वृत्राणि मंजिनं धनानाम् ॥११॥

ūpa bráhmāṇi harivo hāribhyaṃ sōmasya yāhi pītāye
 sūtāsya | indra tvā yajñāḥ kshámamāṇam ānaḍ dāṣvān asy
 adhvarāsya praketaḥ || 6 || sahasravājam abhimātishāhaṃ su-
 téraṇam maghávānam suvṛiktīm | ūpa bhūshanti gíro ápra-
 titam índraṃ namasyá jaritúḥ pananta || 7 || sapṭápo devīḥ
 surāṇā ámrīktā yābhiḥ síndhum átara indra pūrbhít | na-
 vatīm srotýā náva ca srávanti devébhyo gātúm mánushe
 ca vindat || 8 || apó mahír abhíṣaster amuñcō 'jāgar āsv ádhi
 devá ékaḥ | indra yās tvám vritratūrye cakārtha tábhir
 viśvāyus tanvām pupushyāḥ || 9 || vīrényaḥ krátur índraḥ
 suṣastír utápi dhénā pruhūtám itte | árdayad vritráṃ ákri-
 nod n lokám sasāhé śakraḥ prītanā abhishīṭḥ || 10 || śunām
 buvema maghávānam índram — || 11 || 26 ||

Lord of vigour and energy, come with your two powers to our adorations to accept our elixir of love and homage; O effulgent, the offering reaches you, who are enduring; cognizant of worship, you are the donor of the reward. 6

Our praises celebrate the irresistible resplendent sire (Lord, or sun or the sire), the dispenser of abundant food, the overcomer of enemies, the delighter in the libation, the possessor of opulence, the well-praised, the adorations of the worshipper glorify him. 7

The seven divine meandering rivers with which you, O resplendent sire, the destroyer of cities, replenish the ocean, flow unimpeded; you discover the nine and ninety flowing rivers and their path for Nature's bounties and men. 8

You release the great waters from the malignant obstracter; you have been the only divine who watches over them; with those waters which you have employed for the destruction of darkesses, may you, all-vivifying resplendent sire, cherish your own glory. 9

The radiant sun, the resplendent sire, is the chief of heroes, the accomplisher of great deeds, to whom praise is well-offered; the voice of praise lauds him, the invoked of many. He destroys devil of darkesses and creates light; he is radiant, the conqueror and overcomer of hostile forces. 10

We invoke for our protection the opulent radiant sun, distinguished in this combat; he is the leader in the food-bestowing conflicts; he is terrible in battles, the destroyer of foes, and the conqueror of wealth. 11

(१०५) पञ्चोत्तराक्षरं सूत्रम्

(१-११) ऋकानामस्यास्य सुतस्य कौस्तो दुर्मतेः शुमित्रो शुभतः विपयन्ताया वा कृषिः । इन्द्रो देवता :

(१) अयमर्चो गायत्र्युष्णिगा, (२, ७) द्वितीयान्तस्यो विषीतकवप्या, (३-९, ८-१०)

द्वितीयान्तस्योऽष्टम्याऽष्टम्याऽष्टम्या चोष्णिगः, (११) ऋकानामस्या विषय उत्तमि ।

॥२९॥

कदा वसो स्तोत्रं तयंत आव ऋशा कथदाः ।

दीर्घं मुतं वाताप्याय ॥१॥

हरी यस्य सुयुजा विव्रता वर्यन्तानु अपा ।

उमा रजी न केशिना पतिर्वन ॥२॥

अप योरिन्द्रः पापज आ मर्तो न शश्रमाणो विभीवान् ।

शुभे ययुजे तविषीवान् ॥३॥

सचायोरिन्द्रश्चक्रेण औ उपानुसः संपुर्णम् ।

नदयोर्विव्रतयोः शूर इन्द्रः ॥४॥

अधि यस्तस्यो केशवन्ता व्यपस्यन्ता न पुष्ट्ये ।

वनोति शिप्रभ्यां शिप्रिणीवान् ॥५॥

105.

Kadā vaso stotrām hāryata āva śmaśā rudhad vāh |
 dirghām sutām vātāpyāya || 1 || hārī yāsya` suyújā vívratā
 vér árvantānu śépā | ubhā rajī ná keśinā pátir dán || 2 ||
 āpa yór indrah pápaja ā mārto ná śaśramāṇó bibhivān |
 śubhé yád ynyujé távishivān || 3 || sácāyór indraṣ cārkaṣha
 ān upānasāḥ saparyān | nadāyor vívratayoh śūra indrah
 || 4 || ādhi yās tasthaú kēṣavantā vyācasvanta ná pushtyaí |
 vanóti śprābhyām śiprīṇivān || 5 || 26 ||

॥३०॥

प्रास्तौदृष्वोजा ऋषेभिस्तुतश्च शूरः शवसा ।

ऋभुर्न क्रतुभिर्मान्त्रिषो ॥६॥

वज्रं यश्चक्रे सुहताय दस्यवे हिरीमुञ्जो हिरीमान् ।

अर्चनहनुरदुते न रजः ॥७॥

prāstaud rishvaujā rishvébbis tatāksha śūraḥ śavasā |
 řibhúr ná krátubhir mātariṣvā || 6 || vājraṁ yāṣ cakré su-
 hānāya dāsyave hirīmaṣó hīrīmān | árutahanur ādbbutam
 ná rájah || 7 ||

105

When will our praise reach you, O Lord of wealth, O lover of praises? When will you accept it and let loose the long-protracted blessings for showering rain? ।

To you belong the two vital energies, which like war-steeds, are well-trained, active, swift, courageous, brilliant as the two worlds. May you, O Lord of vital energies, bestow wealth upon us. ॥

The sun repels obstructions and like a mortal tired and affrighted in the combat with the obstructive force (i.e. with dark clouds) and being associated with the forces of vital energies prepares for glorious victory. ॥

The sun, the hero, the possessor of two energies, neighing and prancing like horses, the friend of man, for his exhilaration, comes mounted in his chariot, granting him prosperity ।

He, who has mounted the two long-maned and all-pervading steed-like energies for the nourishment of the sacrificer, asks for love and devotional praise. The sun roars as if with his mighty jaws. ॥

Possessor of glorious strength and associated with the glorious vital winds he inspires adoration; the hero abiding in the firmament works with his strength as the wise architects with their supreme designs and structures. ॥

He is golden-bearded and Lord of vital powers, who makes the thunderbolt for the easy destruction of the demon of darkness, and who has irresistible jaws like the vast firmament. ॥

Commminute, O the resplendent, our sins and shortcomings, may we by our hymns win over those who offer no hymns. The offering unaccompanied by sincere prayer and a will to exert accordingly, is not acceptable to you. ॥

When three-fold fire burns high for you and rises up and rests on the top of cosmos, then accompanied by the sacrifice, you, the friend of man, ascend with joy on the glorious boat of heaven. ॥

May the earth yield water (or may the cow furnish milk) for mixing with your love, the elixir; may the ladle for the mixture wherewith you pour it into your own vessel be free from defect. ॥

When you, O mighty, give hundredfold riches, believers or the friendly ones praise you thus; unbelievers or unfriendly ones also praise you thus; you help the wise man, and destroy the wicked. ॥

106

You both, twin divines (pair of day and night), hold the time-space creation (the ceremonials) spread out as two weavers weave cloths. The institutor of the rites praises you for the fulfilment of his desires. May both of you come united and hence this reminding. Please spread out food for us on this charming day. ॥

उष्टरेव फर्वरेषु श्रयेथे प्रायोगेव श्रान्या शासुरेयः ।
 दुतेव हि षो यज्ञसा जनेषु माप स्यात् महिषेवावपानात् ॥२॥
 सक्पुत्रो शकुनस्येव पक्षा पक्षेव चित्रा यजुरा गमिष्टम् ।
 अग्निरिव देवयोदींदिवांसा परिज्मानेव यजथः पुरुत्रा ॥३॥
 आपो वो अस्मे पितरेव पुत्रोग्रैव रुचा नृपतीव तुर्ये ।
 इत्येव पुष्ट्यै किरणेव भुज्ये श्रुष्टीवानेव हवमा गमिष्टम् ॥४॥
 वंसमेव पूष्या इम्वता मित्रेव ऋता शतरा शान्तपन्ता ।
 वाजवोच्चा वयमा घर्म्येष्टा मेषेवेषा संप्र्याः पुरीषा ॥५॥

ushtāreva phārvareṣu śrayethe
 prāyogēva śvātryā śāsura éthaḥ | dūtéva hí śthó yaśásā
 jāneshu māpa sthātam mahishévāpānāt || 2 || śākamyújā
 śakunāsyeva pakṣhā paśvéva citrā yājura ā gamiṣṭam
 agnir iva devayór dīdivānsā párijmāneva yajathaḥ purutrā
 || 3 || āpí vo asmé pitāreva putrógrēva rucā nṛpātīva tur-
 yaí | íryeva puṣṭyaí kirāṇeva bhujyaí śrushṭīvāneva hávam
 ā gamiṣṭam || 4 || vānsageva pāśharyā śimbātā mitréva rītā
 śatārā śátapantā | vājavoceā váyasā gharmyeshṭhā mēshe-
 veshā saparyā pūrīṣhā || 5 ||

सृण्वेव जर्भरी तुर्धरीतु नैतोऽवे तुर्धरी पर्धरीका ।
 उदन्यजेव जेमाना मदरु ता मे जराय्वजरा मरायु ॥६॥
 पज्रेव चर्वरं जारं मरायु क्षद्वेवाथेषु तर्नरीथ उग्रा ।
 ऋभु नार्यन्वग्मज्रा खर्ज्वर्यायुने पर्धरन्धवद्र्योणाम् ॥७॥

śṛiṇyēva jarbhāri turphārītū naitośēva turphārī parpha-
 rīkā | udanyajēva jēmanā maderū tā me jarāyva ajāram ma-
 rāyu || 6 || pajrēva cārcaram jāram marāyu kshādmevārthe-
 va tartarītha ugrā | rībhū nāpat kharamajrā kharājru-
 rūr nā parpharat kshayaḥ rayiṇām || 7 ||

Like two plough bulls, you move towards those who fill you with oblations; you approach like two horses prepared for the fray in order to bring treasure; you are like two glorious messengers among the people. Please do not refuse to accept our offerings like two buffaloes forcibly taken away from the drinking trough. ₂

Connected together like the two wings of a bird, you come to our place of noble acts. Like two beautiful animals, you visit our place again and again. You are radiant as fire of the devout worshipper. Like two perambulating priests, you simultaneously bless many of our noble performances at several places. ₃

You are our kinsmen. Like two sons, or like two ferocious or fierce shining fires, or like two princes hastening to give protection, or like two bestowers of food you come to feed us. And again, like two luminaries for our joy and like two quick listeners, you come to our invocation. ₄

You are like two pleasantly moving well-fed bulls. You are like two bestowers of comforts. You are voracious; you are possessors of infinite wealth and you are happy. You may be compared to two horses plump with fodder or to two rams abiding in the firmament. You are to be nourished with food of knowledge and to be cherished with oblations. ₅

You are like two mad elephants bending their forequarters and smiting the foe, or you are like the two sons of brave men destroying foes, and cherishing friends; you are as bright as two water-born jewels; may you, O twin divines, render my decaying mortal body free from decay. ₆

Fierce twin divines, like two powerful heroes, you enable this moving, perishable mortal frame to cross over the obstructions as over water; extremely intelligent, like two artisans, your chariot, swift as the wind, attains its destination; it pervades all space and it freely distributes riches. -

घृमेव मधु जुठरे सनेन भोग्यता तर्पणी पारिवारम् ।
 पुत्रेवं चक्षरा चन्द्रनिषिञ्चनक्रद्धा मनुष्याः न जग्मी ॥८॥
 बृहन्नेव गुम्भरेषु प्रतिष्ठां पादेव गाधं तर्गेन विदाधः ।
 कर्णेव शासुरनु हि स्मराथोर्देव नो भजतं चित्रमग्नः ॥९॥
 आरङ्गरेव मध्वरेवैथे सारधेव गवि नीचीनवारे ।
 कीनारव स्वेदमासिष्विदुना क्षामेवोर्जा मूयुगुमान्वेये ॥१०॥
 क्रुध्याम स्तोमं सनुयाम वाजमा नो मन्त्रं सरथेहोप यातम् ।
 यशो न पुंस्ते मधु गोप्यन्तग भूतांशो अश्विनोः काममप्राः ॥११॥

gharveva madhu

jathare sanera bhagevita turphani pharivaram | patareva
 cacara candranirnin manaranga mananya na jagmi | 8 || bri-
 hanteva gambhareshu pratishtham paleva gadham tarate
 vidathah | karveva sasur anu hi smaratho 'nseva no bha-
 jatam citram apnab | 9 || arangareva madhv erayethē sara-
 ghēva gavi nemabare | kinareva svedam asishvidana ksha-
 mevorja suyavasāt sacethe || 10 || ridhyāma stōmam sanu-
 yama vajam a no mantram sarathchopa yatam | yaso na
 pakvam madhu goshy antar a bhutanso asvinoh kamam
 aprab || 11 || 2 ||

(१०७) भूतोत्तपन्नमं मूलम्

(१-११) एकादशधर्मस्य मूलमर्थाङ्गमस्मि दिव्यं क्रयिः प्राज्ञापन्या यक्षिणा वा क्रयिता ।

दक्षिणा दक्षिणादत्ताने वा दत्तः । (१-१, ५-११) यथमादितृभक्त्य यक्षिणादि

पत्न्यादि विष्णुः । (१) यत्पुण्याश्च जगती छन्दसी ॥

११० आविरभून्महि माघोनमेपां विश्वं जीवं तमसो निरंमोचि ।
 महि ज्योतिः पितृभिर्दत्तमाणादुरुः पन्था दक्षिणाय अदर्शि ॥१॥

107.

Avir abhun mahi māghonam esham visvam jvam ta
 maso nir amoci | mahi jyotiḥ pitribhir dattam agad urūḥ
 pantha dākshinaya adarṣi || 1 ||

With your bellies full of heavenly elixir, and like two sauce pans, you preserve wealth. You are the destroyer of enemies Armed with hatchets, moving like two flying birds, and with forms, beautifully shining like the moon, with speed of the mind, and both of you laudable, may you come forward to bless our benevolent deeds. 9

Like two expert swimmers (men) in deep waters, you find a resting place. Like two feet crossing a ford you find the fording place. Like two ears you recognize the voice of the reciter of your praises. Like two shoulders supporting the sacred works come to attend and assist our sacred undertakings. 10

Like two loud-sounding clouds, you send forth the sweet rain. Like two bees, you bring to us your honey to bee-hive, which has its opening turned downwards. Like two labourers, you are dripping with perspiration and like a tired cow eating sweet herbage, you obtain strength. 10

May we have more and more of our praises. May we earn and give nourishing wealth and wisdom to others. May you come hither in the same chariot to our worship; and accept the sweet sacred oblations prepared out of milk products. Thus, a great naturist fulfils the aspirations of the seekers. 11

107

The great splendour of the bounteous Lord (the sun) has become manifest for the rites of these pious men; the whole world (a part of this globe) is set free from the darkness; the vast light, bestowed by our ancestors, has come to us well in time. A clear gesture for the award of remunerative honorarium or charity has been made. 1

उष्वा द्विवि दक्षिणावन्तो अस्थुर्ये अश्वदाः सह ते सूर्येण ।
 हिरण्यदा अमृतत्वं भजन्ते वासादाः सोमं प्र तिरन्तु आयुः ॥२॥
 देवीं पूर्तिर्दक्षिणा देवयज्या न कवारिभ्यो नहि ते पूषन्ति ।
 अथा नरः प्रयतदक्षिणासां वद्यभिषा बहवः पूषन्ति ॥३॥
 शतधारं वायुमकं स्वर्विदं नृचक्षसस्ते अभि चक्षते हविः ।
 ये पूषन्ति प्र च यच्छन्ति संगमे ते दक्षिणां दुहते सुसमातरम् ॥४॥
 दक्षिणाग्रान्प्रथमो हुत एति दक्षिणावान्प्रामृणीरग्रमेति ।
 तमेव मन्ये नृपतिं जनानां यः प्रथमो दक्षिणामाविवाय ॥५॥

neea divi dākshinavanto
 asthur ye asvadah saha te suryena | hiranyadā amritatvam
 bhajante vasodah soma pra tiranta ayuh || 2 || daivi purtir
 dakshina devayajya na kavāribhyo nabi té prinanti | atha
 narah prayatadakshinaso 'vadyabhiya bahavah prinanti
 || 3 || satadharam vayum arkam svarvidam nricākshasas té
 abhi cakshate havih | ye prinanti pra ca yāchanti sangamé
 te dākshinam duhate saptamataram || 4 || dākshinavan pra-
 thamo huta eti dakshinavan gramāṇi agram eti | tam evā
 manye nripatim jananam yāh prathamó dākshinam avivāya
 || 5 || ॥

॥५॥ तमेव ऋषिं तमुं ब्रह्माणमाहुर्ब्रह्मन्त्यं सामगामुक्थशासम् ।
 स शुक्रस्य तन्वो वेद तिस्रो यः प्रथमो दक्षिणया रराध ॥६॥
 दक्षिणाशुं दक्षिणा गां ददति दक्षिणा चन्द्रमुत यच्चिरण्यम् ।
 दक्षिणां वनुते यो न आत्मा दक्षिणां वमै कृणुते विजानन् ॥७॥

tam eva rishim tam u brahmanam ahur yajnanyam sa
 magam ukthasasam | sā sukrasya tanvo veda tisro yah pra-
 thamo dākshināya raradha || 6 || dākshinasvam dākshinā
 gam dadati dākshina candram utā yād dbiranyam | dākshi-
 nannam vanute yo na atma dākshinam vārma krinute vi-
 janan || 7 ||

The donors of charity rise high up in the society and are thus blessed in heaven. Those who give speed-horses in charity dwell with the sun; the givers of gold obtain immortality, and the givers of raiment prolong their life, O Dear. ₂

The divine nourishing charity, which is a part of the sacrifice and public duty to the enlightened ones is not for those who go wrong and are sinful, for they do not gratify (any one with sacrifice). However, there are many men who through fear of incurring sin liberally give charity, and thereby gratify the divine ones. ₃

Many of them out of the worshippers rightly offer oblation to the wind of the hundred streams, and several of them to the all conscious sun, and to the men-beholding divine ones. Many persons give charity in plenty at the time of festivities. This category of charity has been said to be the mother of seven i.e. the sustainer of seven priests. ₄

He who brings charity is invited first; the head of a village bearing charity goes in front. I regard him as a king amongst men who initiates or first offers charity. ₅

They call such a person a Ṛṣi (the seer), the Brahmana, (the learned), the leader of the sacred work, the chanter of the hymns, the reciter of the prayer; knower of the three forms of light, who while participating in any public activity starts with charity. ₆

The one who gives horses in charity, gives cows in charity, gives gold and also silver in charity and bestows food, he himself, knowing the value of charity, puts on charity as his armour. ₇

न भोजा मञ्जुर्न न्यधर्मयुर्न रिप्यन्ति न व्यथन्ते ह भोजाः ।
 इदं यद्विष्टं भुवंतं स्वर्ध्वतत्सर्वं दक्षिणेभ्यो ददाति ॥८॥
 भोजा जिग्युः सुगभि योनिमये भोजा जिग्युर्वध्वं या सुवासाः ।
 भोजा जिग्युरन्तःपेयं सुराया भोजा जिग्युर्ये अहताः प्रयान्ति ॥९॥
 भोजायाश्च सं नृजन्त्याशु भोजायास्ते कन्याश्च शुभ्रमानाः ।
 भोजस्येदं पुष्करिणीञ्च धेनुं परिप्लुतं देवमानेव चित्रम् ॥१०॥
 भोजमन्वाः सुषुवाहो वहन्ति सुवृद्धो वतति दक्षिणायाः ।
 भोजं देवासोऽज्यता भरेषु भोजः शत्रुत्समनीकेषु जेता ॥११॥

ná bhoja mamrur na nyartham iyur na rishyanti
 na vyathante ha bhojah | idam yad vísvam bhuvanam svas
 caitat sarvam dákshinaibhyo dadati || 8 || bhojá jigyuḥ su-
 rabhīm yonim agre bhojá jigyur vadhvam yá suváśah |
 bhojá jigyur antahpeyam suraya bhojá jigyur yé áhataḥ
 prayanti || 9 || bhojayasvam sam mrijanty asuṁ bhojáyaste
 kanya sumbhamana | bhojasyedám pushkaríníva vesma pa-
 rishkritam devamaneva citram || 10 || bhojam asvaḥ sussthu-
 váho vabanti suvrid ratho vartate dákshinayah | bhojáṁ
 devāso vata bhareṣhu bhojah satrun samanikeshu jeta
 || 11 || ४ ||

(१०८) अष्टोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-११) एकदशमोऽस्य सूक्तस्य (१, २, ३, ४, ५) प्रथमावृत्तीयाधर्मगतमीनवर्मीनासुचो
 वनयोऽसुरा मत्स्यः, (२, ४, ६, ८, १०-११) द्वितीयावृत्तीषष्ठवर्मीवसन्त्येकादशानाद्य
 सरमा कविष्ठा । (१, ३, ५, ७, ९) प्रथमावृत्तीयाधर्ममीनवर्मीनासुचो सरमा,
 (२, ४, ६, ८, १०-११) द्वितीयावृत्तीषष्ठवर्मीवसन्त्येकादशानाद्य
 वनयो देवताम् । पिबुवुः शत्रुः ॥

०१२ किमिच्छन्तीं सरमा प्रेदमानइ दूरे ह्यध्वा जगुरिः पराचैः ।
 कासोहिंतिः का परितक्म्यासीत्कथं रसाया अतरः पर्याप्ति ॥१॥

108.

Kīm ichánti saramā prédám ānad dūrē hy ádhvā jágu-
 riḥ parācaḥ | kásméhitiḥ ká páritakmyāsīt kathám rasāyā
 atarah páyānsi || 1 ||

The givers of charity meet no death, they do not face destruction; they suffer no injury; the givers of charity suffer no pain. Charity gives them all this world and the world beyond. ॥

The givers (of charity) obtain fragrant home in the first priority, and then they win the cow and other sources of food. The givers win a bride who is beautifully attired. In the enjoyment provided to others verily lies the enjoyment of the givers. Such givers of enjoyment win the affection of those who might not have been cordial and friendly to them. ॥

For the giver of enjoyment, they deck out a fleet horse, such a giver verily gets a bride beautifully adorned; to the giver of enjoyment belongs this dwelling, adorned like a lake full of lotus flowers, delightful like a dwelling of the divine ones. ॥

Giver of enjoyments to others verily gets the horses capable of bearing heavy burdens. Highly prized luxury chariots and cars adorn the premises of the givers of charity. O divine, protect such a liberal giver in combats; may the giver be the victor over his foes in battles. ॥

108

(A dialogue between Saramā, the Intuition Faculty, a messenger of the Self, and Panis, the hoarders of wealth, the plunderers of divine cows, the obscurers of right understanding; Indra may be the Sun; cows may be the sun-rays and clouds, the obstructors of the sun rays, are the Panis).

(*Panis*.) With what objective has the Intuition Faculty come to this place? Verily, the way is long and difficult to be traversed by the persevering. What is the mission of your coming to us? What sort of wandering has been yours? How have you crossed the waters of the roaring firmament, the region of inner-most conflicts? ॥

इन्द्रस्य दुतीरिषिता चरामि मह इच्छन्तीं पणयो निधीन्यैः ।
 अतिष्कदो भियसा तन्न आवत्तथां रसाया अतरं पर्यासि ॥२॥
 कीदृश्विन्द्रः सरमे का ईशीका यस्येदं दुतीरसरः पराकात् ।
 आ ण गच्छान्निव्रमेना दधामाणा गवां गोपतिर्नो भवति ॥३॥
 नाहं तं वेदुं दभ्यं दमत्स यस्येदं दुतीरसरः पराकात् ।
 न तं गृह्णन्ति स्रवतो गभीरा हता इन्द्रेण पणयः शयध्वे ॥४॥
 इमा गावः सरमे या ऐच्छः परि दिवो अन्तान्सुभगे पतन्ती ।
 कस्त एना अव सृजादयुध्युतास्माकमावुधा सन्ति तिम्मा ॥५॥

Indrasya dūtīr ishita carami maha
 ichantu panayo nidhir vah | atishkado bhiyasa tām na avat
 tātha rasaya ataram payansi || 2 || kīdrinn indrah sarame
 ka drisika yāsyedam dutir āsarah parakat | ā ca gachan
 mitram ena dadhamatha gavam gopatir no bhavāti || 3 ||
 naham tam veda dābhyam dabhat sa yasyedam dutir asa-
 ram parakat | na tām gubhanti sravāto gabhira hata indrena
 panayah sayadhve || 4 || ima gavah sarame ya aichah pari
 divo antan subhage patantī | kas ta ena ava srijad āyudhv
 utāsmākam āyudhā santi tigmā || 5 || 5 ||

१०८ असेन्या वः पणयो वचास्पनिष्व्यास्तन्वः सन्तु पापीः ।
 अध्रिष्टो व एतवा अस्तु पन्था ब्रह्मस्पतिर्व उभया न मृळ्यात् ॥६॥
 जयं निधिः सरमे अध्रिबुध्नो गोभिरश्वेभिर्वसुभिर्वृष्टः ।
 रक्षन्ति ते पणयो ये सुगोपा रेकु पदमलकमा जगन्त्य ॥७॥

asenya vah panayo vacaṁsy anishavyas tanvah santu
 papih | ādhrishto va étavā astu pantha brīhaspātir va
 ubhayā na mṛilāt || 6 || ayam nidhiḥ sarame adribudhno
 gobhir asvebhir vasubhir nyrishtah | rākshanti tam panayo-
 ye sugopa reku padam alakam a jagantha || 7 ||

(*Saramā:*) I have come as the appointed messenger of the Lord of resplendence, seeking our great treasures forcibly taken by you. O dark clouds of evil thoughts, my strong determination has sustained me all through the danger involved in crossing the waters. And thus I have passed over the waters of the river. ₂

(*Panīs:*) O messenger, O Sarama, what this resplendent Lord is like? What is the appearance of that person as whose messenger you have come to this place from afar? (Now Panīs say to one another:) Let her approach; let us make friends with her, and let her be the Lord of our cattle. ₁

(*Saramā:*) I do not believe that he can be subdued; he as whose messenger I have come to this place from afar, can defeat all of you. The deep rivers do not conceal him. You, O Panīs, when slain by Him, shall all of you sleep eternally (i.e. shall die). ₁

(*Panīs:*) O auspicious envoy, here are the cows, the rays, which you seek, stretching to the extremities of the sky. Who would give them up to you without resistance, without a combat? And (may you know) our weapons are sharp. ₃

(*Saramā:*) Your words, O Panīs, are not sufficient to defend you; your sinful bodies will not be equal to his arrows. May you have innumerable hurdles in your path. May our Lord of vast universe show no favour to either your words or to your persons. ₄

(*Panīs:*) O envoy, this treasure, secured in the (cave of the) mountain consists of cows, horses and riches; We, Panīs, protect it who are good watchers. All in vain, shall be your approach to this solitary spot. ₇

एह गमन्नुपयुः सोमशिता अयान्यो अङ्गिरसो नवगवाः ।
 न एतमूर्ध्वं वि भजन्त गोनामथेतद्वचः पणयो वसन्ति ॥८॥
 एवा च त्वं संगम आजगन्तु प्रवीधता सहसा दव्येन ।
 स्वसारं त्वा कृण्वे मा पुनर्गा अप ते गवां सुभगे भजाम ॥९॥
 नाहं वेद भ्रातृत्वं नो स्वसृत्वमिन्द्रो विदुरङ्गिरसश्च घोराः ।
 गोकामा मे अच्छदयुन्यदायुमपात इत पणयो वरीयः ॥१०॥
 दुरमित पणयो वरीय उद्गावो यन्तु मिन्तांर्कतेन ।
 वृहस्पतिर्या अविन्दुन्निर्गच्छाः सोमो ग्रावाणं कपयश्च विप्राः ॥११॥

éhá gamann

rishayah sómasita ayasyo angiraso navagvāh | tā etam ur-
 vam ví bhajanta gonam áthaitad vacāh panayo vamann ít
 || 8 || eva ca, tvam sarama ajagantha prabadhitá sahasa daf-
 vyena | svasaram tva krinavai ma pūnar ga apa te gavam
 subhage bhajama || 9 || naham veda bhratritvam no svasri-
 tvám índro vidur angirasaś ca ghorāh | gokāma me acha-
 dayan yad ayam apata ita panayo varyah || 10 || duram ita
 panayo varya ud gāvo yantu minatír riténa | brihaspatir
 ya ávindan nigulbah somo gravana ríshayas ca víprāh
 || 11 || ॥

(१०९) गवोत्पन्नानाम् सृत्वम्

(१-३) गमन्नुपयुः सृत्वम् पुनर्गां प्रवीधतां प्रबोधितां कृण्वे, मा अप कृण्वे, मा अप कृण्वे । विभे देव
 देवताः । (१-१) प्रयमादिपञ्चानां विपुः, (६-७) पर्वोत्पन्नयोः भानुदुर् अन्वी ॥

१०९ तेष्वदन्प्रथमा ब्रह्मकिल्वियेऽङ्कूपारः सलिलो मातरिश्वा ।
 वीर्यहारास्तप उग्रो मय्येभ्रातापौ देवीः प्रथमजा ऋतेन ॥१०॥

Te 'vadan prathamā brahmakilbishé 'kuparah salilo ma-
 tarisva | viluharas tapa ugró mayobbhūr apo devīh pratha-
 majā riténa || 1 ||

(*Saramā:*) Inspired with the celestial elixir, the seers, the fire-born enlightened ones of profound wisdom, acquainted with the intricacies of Nine Month's rites, led by a person of strong determination, shall come hither; they will divide this herd of cattle; then you, Panis, shall realize that you should not have spoken these words. ॥

(*Panīs:*) You have indeed come hither, O divine messenger, constrained by divine power; we will share the wealth with you, O auspicious one. ॥

(*Saramā:*) I know neither fraternity nor sisterhood; the resplendent Lord and the fire-born know (my kindred); my masters, seeking the treasure, have, in fact, by now taken full control of your habitation when I have come; depart hence, O Panis; depart to a distant land. ॥

Go hence, O Panis, to a far-off distant land; please let the concealed cattle be now free; let them come forth in due order. No more their concealment, no further hiding. All of us, the Preceptor, the Lord of universe, the blissful, the seers of wisdom and the men of determination have found out their place of hiding. ॥

109

(Brahma = Bṛhaspati = Vacaspati = Lord Supreme, the same as Lord of Divine Speech. The latent, unmanifest or unspoken speech is called *Brahmajaya*, literally meaning the wife of Brahma. During the period of dissolution or *pralaya*, the speech left the husband or Brahma, as if the dissolution had been a sin on behalf of Brahma. The speech was restored to Brahma in a form which was audible and intelligible; this speech is known as *juhu*, and is used as the Vedic verses in the performance of *yajnas* or sacrificial rituals).

Several prime powers, e.g. the boundless one (*akuparah* or the Sun), the fluid plasma (*salilah*), the cosmic wind, the wide-consuming fire (*viduhara*), the intense heat, the bliss-bestowers, the divine or cosmic waters, who are the first-born sons of the Law-Born, discussed and reconsidered about the sin of Brahma (i.e. the entire ethics of *pralaya*). ॥

सोमो राजा प्रथमो ब्रह्मजायां पुनः प्रायच्छदहणीयमानः ।
 अन्वर्तिता वरुणो मित्र आसीदुमिर्होता हस्तगृह्या निनाय ॥२॥
 हस्तेनैव ग्राह्य आधिरस्या ब्रह्मजायेयमिति चेदवोचन् ।
 न दूताय प्रह्ये तस्य एषा तथा राष्ट्रं गुपितं क्षत्रियस्य ॥३॥
 देवा एतस्याभवदन्त पूर्वे सप्तक्रूपयस्तपसे ये निषेदुः ।
 भीमा जाया ब्राह्मणस्योपनीता दुर्ध्वा दधाति परमे व्योमन् ॥४॥
 ब्रह्मचारी चरति वेविषद्विषः स देवानां भवत्येकमङ्गम् ।
 तेन जायामन्यविन्दुहस्पतिः सोमेन नीतां जुह्वं न देवाः ॥५॥
 पुनर्वै देवा अददुः पुनर्मनुष्या उत ।
 राजानः सत्यं कृण्वाना ब्रह्मजायां पुनर्ददुः ॥६॥
 पुनर्दार्यं ब्रह्मजायां कृत्वी देवेभिरिक्त्विषम् ।
 ऊर्जं पृथिव्या भुक्तायोरुगयमुपासते ॥७॥

some raja prathamō brahmajayam punah
 prayachad áhriniyamanah | anvartita varuno mitrá ásid agnir
 hōta hastagrihyá ninaya || 2 || hastenaiva grahya adhír asya
 brahmajayéyam iti céd avocan | na dutaya prahye tastha
 esha tatha rashtram gupitam kshatriyasya || 3 || deva eta-
 syām avadanta púrve saptarishayas tapase ye nisheduh |
 bhima jaya brahmanasyopanita durdham dadhati paramé
 vyōman || 4 || brahmacari carati vevishad víshah sá devanam
 bhavaty ékam angam | tena jāyām anv avindad bríhaspatih
 somena nītām juhvam ná devah || 5 || pūnar vaí deva adaduh
 punar manushya utá | rajanaḥ satyam kṛiṇvāna brahmaja-
 yām pūnar daduh || 6 || punardāya brahmajayam kritví de-
 vaír nikilbisham | ūrjam prithivyá bhaktváyorugayām úpā-
 sate || 7 || १ ||

First, Divine Love (*Soma*) without hesitation restored unspoken speech (*Brahmajaya*); in this supreme performance or sacrifice the cosmic water (*Varuna*) becomes the inviter, the pair of sun and fire (*Mitra-Agni*) become the ministrant priests, and they take her (the Speech, the bride of Lord Supreme) by the hand, and lead her (to her husband). 2

They, the divine powers speak to Supreme Lord: "This pledge of hers is to be taken by the hand. She is the wife of Lord Supreme (*Brahmajaya*). She has not made herself known to the messenger sent to seek her, so is the kingdom of ruling clan, the *ksattriya*, protected." 3

The ancient divine powers again speak about her; the seven seers are engaged in penance. She, the terrible and yet dear to God like wife, has been brought back (to her husband). The penance elevates sin to the highest heaven. 4

He leads the life of a Brahmacarin (life of celibacy) even adoring all Gods; he becomes a portion of the Gods; therefore, the Great Priest, the Lord Supreme, obtained his wife, brought to him first by Divine Love (*Soma*), as the Gods receive an offering. 5

The divine powers give her back again; men also give her back, and kings confirming the gift restore the lady of divine speech back again. 6

The divine powers, having given back God's speech, made her free from obscurity, and having partaken of the food of the earth, they sit down in the cosmic sacrifice where hymns and lyrics are sung in the praise of Lord Supreme. 7

(६६ =) दशोत्तराक्षरमयं सूक्तम्

१०. पञ्चमपञ्चमस्य सुप्तस्य नासिन् । अमरप्रधानद्वयोः शनो वा ऋक् । (१) वधवधो
 इत्येव सवित्रो वाग्निः, (२) विरिषिवापान्ननुवाजः, (३) वृषिवाया इन्द्रः, (४) वसुध्यां वसिः, (५)
 वधस्यां वेषिमात्रिः, (६) वसत्रा उरुवाकपत्रः, (७) नाभ्यां देव्यो होतारि त्र्यम्बको,
 (८) भृगुव्यापिभिर्योः (९) पञ्चमर्षिर्वाभ्यस्तः, (१०) वधव्यापिभिर्योः (११) इन्द्राया
 वनसतिः, (१२) पञ्चमर्षिर्वाभ्यस्तः, (१३) वधव्यापिभिर्योः देवताः । त्रिषु पञ्चः ।

समिद्धा अथ ननुपो दुरोणे देवा देवाम्यजसि जातवेदः ।
 आ स्र वह मिप्रमहर्षिस्त्रिवान्तं द्रुतः कुविरसि प्रचेताः ॥१॥
 तनूनपात्पुत्र ऋतस्य यानान्मध्या समञ्जस्त्वदया सुजिह्व ।
 मन्मानि धीमिस्त यज्ञामृचन्देव्या च कृणुष्वध्वर नः ॥२॥
 अनुज्ञान ईद्वो वन्यश्वा वाह्यभे वनुभिः सजोपाः ।
 तं देवानामनि यक्ष होता स पनान्यक्षीषितो यर्जयान् ॥३॥
 प्राचीनं बृहिः प्रदिशा पृथिव्या वस्तोरुसा वृग्यते अग्रे अह्नाम् ।
 प्यु प्रयते वितुरं वरीयो देवेभ्यो अदितये स्योनम् ॥४॥
 व्यचस्वतीरुर्विया वि श्रयन्तां पतिभ्यो न जनयः शुग्ममानाः ।
 देवीर्हारा बृहतीर्विम्बनिन्वा देवेभ्यो भवत सुप्रायणाः ॥५॥

110.

Samiddho adya manusho duroné devo devan yajasi ja-
tavedah | a ca vaha mitramahas cikitvan tvam dutāh kavir
asi pracetaḥ || 1 || tanunapat pathā ṛitasya yanan madhva
samanjan svadaya sujihva | manmani dhibhir utā yajam
ṛindhan devatra ca krinohy adhvaram nah || 2 || ājuhvāna
idyō vandyas ca yahy agne vasubhih sajōshah | tvam de-
vanam asi yahva hota sa enan yakshishito yajyan || 3 || pra-
cinam barhiḥ pradisa prithivya vastor asya vṛijyate agre
ahnam | vy u prathate vitaram variyo devēbhyo aditaye
syoman || 4 || vyacasvatir urviya vī śrayantām pātibhyo na
janayab sūmbhamanah | devir dvāro bṛihatir viṣvaminvā
devēbhyo bhavata suprayanah || 5 || ॥

110

You have been kindled today, O all-pervading fire-divine, in the dwelling of the worshipper; you are divine; you sacrifice to the divine powers. Bearing oblation you pay respect to your intelligent friends: you are the wise, you are the far-seeing messenger (of the cosmic forces). (*Idhma*). ₁

O pure tongued eternal fire-divine, may you flavour the paths of the sacrifice (that leads to success) and moisten them with the sweet elixir; elevating our praises and our ceremony by good understandings, convey our sacrifice to Nature's bounties. (*Tanunapat*). ₂

O fire-divine, you deserve praises and adoration; you are the invoker. Please come, being propitiated, along with wealth and treasure. O mighty, you are the invoker of Nature's bounties; may you, who deserve most our worship, carry our oblations to other Nature's bounties also. We solicit you for this favour. (*Idyah*). ₃

In the early hours of the day, the sacred grass, pointing eastwards, is strewn with the prescribed text as a covering for the earth (of the altar); then they spread it out far and wide as a pleasant seat for the divinities and the Mother Eternity to sit on. (*Barhis*). ₄

Expanding wide, throw the doors open to receive Nature's bounties, just as gracefully decorated wives receive their husbands. May these doors be spacious and wide capable of admitting all, and of giving them easy entrance. (*Devir-dvarah*). ₅

१०३

आ सुश्वयन्ती यजते उपकि उपासानक्ता सदतां नि योनीं ।
 दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे अधि श्रियं शुक्रपिशुं दधनि ॥६॥
 देव्या हंतारा प्रथमा सुवाचा मिमांसा यज्ञं मनुषो यजध्ये ।
 प्रचोदयन्ता विदथेषु कारु प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशां दिशन्ता ॥७॥
 आ नो यज्ञं भारती तूयमेत्विळा मनुष्वदिह चेतयन्ती ।
 तिस्रो देवीर्बहिर्दं स्योनं सरस्वती स्वपसः सदन्तु ॥८॥
 य इमे द्यावापृथिवी जनित्री रूपैरपिशुर्द्वनानि विश्वा ।
 तमद्य हंतरिषितो यजीयान्देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान् ॥९॥
 उपावस्यन् तमन्या समञ्जन्देवानां पथं ऋतुथा हवींषि ।
 वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन ॥१०॥
 सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञमग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः ।
 अन्व होतोः प्रदिश्यतन्म्यं वाचि स्वाहाकृतं हविर्दन्तु देवाः ॥११॥

a sushvayantī yajate upake ushasanāktā sadatam ni
 yonau | divye yoshane brihatī surukmé ādhi śrīyam sukra-
 pīsam dādbhāne || 6 || daivya hotara prathama suvaca mī
 mana yajnam manusho yājadhyaī | pracodayanta vidatheshu
 karu pracinam jyotih pradīsa disānta || 7 || ā no yajnam
 bharatā tūyam etv īla manushvad ihā cetayanti | tisro de-
 vir barbhir edam syonam sarasvatī svāpasah sadantu || 8 ||
 yā ime dyavaprithivī jānitri rūpāir āpiṁsad bhuvanani
 vīsva | tām adya hotar ishito yajīyan devām tvāshtaram
 ihā yakshi vidvan || 9 || upavasrija tmanyā samanjan deva-
 nam patha rituttha havīnshi | vanaspatih samita devo agnīsh
 svādanta havyam madhunā ghritēna || 10 || sadyo jāto vy-
 amimīta yajnam agnir devanam abhavat purogaḥ | asya
 hotuh pradīsy ritasya vacī svabakritam havir adantu devah
 || 11 || ० ||

Pouring sweet dew, may the sacred day and night, even quite close to each other, sit down in the assigned place, like two celestial, majestic and richly ornamented damsels bearing beauty of glittering brilliance. (*Usasa-nakta*). 6

May the two celestial divine ministers, prior (to the terrestrial ones), instituting sacrifice, come and sit down to inspire us at our place of worship. They are the composers and reciters of praises and the invokers of the eastern fire with fine verses. (*Daivyau-Hotarau*). 7

May *Bharati* (Goddess of Enlightenment) and *Ida* (Divine Speech) come quickly to our place of worship, personified in features, and may *Sarasvati* (Divine Knowledge) also—the three gracious goddesses — sit down on their assigned seats. (*Tisro devih*). 8

To the Divine Architect, whom we have solicited here today, may you wise and venerable priests, offer oblations. He is the one who has decked the parental heaven and earth, and all the worlds with living forms. (*Tvastṛ*). 9

May you offer on your own initiative, at the proper season the anointed food and oblations invoking Nature's bounties. Let our Lord of Forests, the Immolator and the fire divine sweeten the oblation with honey and butter. (*Vanaspatih*). 10

The fire-divine, as soon as he is born, constructs a sacrifice. He has been the preceder of Nature's bounties. May the bounties partake of the oblation presented with the utterance of the syllable *svaha* through the voice of the invoker of the worship in the eastern direction. (*Svahakṛti*). 11

(१११) "कादशोपनिषत्तन्मं स्यात्

(१-१०) उग्रयम्बान्य सत्यस्य विष्णोऽष्टादंष्ट्रं कृषिः । इन्द्रो देवता । विष्णुः पन्तः ॥

मनीषिणः प्र भरध्वं मनीषां यथायथा मनुयुः सन्ति नृणाम् ।
 इन्द्रं सत्यैरेयामा कृतेभिः स हि वीरो गिरवण्म्युर्विदानः ॥१॥
 कृतस्य हि सदसो धीतिर्योत्सं गाँध्र्यो वृषभो गोभिर्गनतः ।
 उदनिष्ठतविषेणा रवेण महान्नि चित्सं विव्याचा रजांसि ॥२॥
 इन्द्रः किल श्रुत्या अस्य वेदुः स हि जिष्णुः पथिकृतमयीयः ।
 आन्मेनो कृष्वन्नच्युतो भुवद्भोः पतिर्दिवः सनुजा अप्रतीतः ॥३॥
 इन्द्रो मल्ला महतो अणवस्य व्रतमिनादङ्गिरोभिर्गणानः ।
 पुरुषि चित्रि तताना रजांसि द्वाधारं यो ध्रुवः सत्यताना ॥४॥
 इन्द्रो दिवः प्रतिमानं पृथिव्या विश्वा वेदुः सर्वाना हन्ति शुष्णाम् ।
 महीं चिद्वयामाननोत्स्येण चास्कम्भं चित्कम्भनेन स्कसीयान् ॥५॥

111.

Manishinah pra bharadhvam manisham yatha-yatha ma-
 tayah santi nrinam | indram satyaír erayama kritébhih sa
 hi viro girvanasyur vídanah || 1 || ritasya hí sadaso dhítir
 ádyaut sam garsht-yo vrishabho gobhir anat | úd atishthat
 tavishena ravena mahanti cit sam vivyaca rajañsi || 2 || in-
 drah kila srutya asya veda sa hí jishnúh pathikrit súr-
 yaya | an menam krinvann acyuto bhuvad goli patir diváh
 sanaja apratitah || 3 || indro malha maható arnavasya vra-
 taminád angirobbhir grinanah | puruni cin ní tatana rájañsi
 uadhara yo dharanam satyatata || 4 || indro diváh pratimá-
 nam pṛithivya víśva veda savana hanti śúshṇam | mahim
 cid dyam atanot suryena caskambha cit kámbhanena ská-
 bhyan || 5 || 10 ||

111

O worshippers, offer your devotion to resplendent Lord in accord with your thoughts. Let us invoke our Lord with sincere adoration, for He loves songs of praise and is capable of granting our wishes. ₁

Sustainer of the firmament, the sun shines brightly, like the offspring of a cow which has borne only once, (and never the second time). He, the showerer of benefits, arises with loud roar and pervades the spacious regions. ₂

When He hears our praise, the resplendent Lord knows our wishes. He, the victorious, opens a path for the sun. Revealing the sacred knowledge, He, the unassailable, becomes the sovereign lord of the eternal earth, the sky and the whole universe. ₃

Sustained by the numerous energy principles, the resplendent sun by his might disperses the shrouding clouds, or makes them pour down abundant rain. He supports the wide-spread clouds also in the midspace. ₄

The resplendent Lord is verily the counterpart of heaven and earth; he is cognizant of all cosmic sacrifices. He is the slayer of obstructive forces (or clouds); He spreads out the spacious heaven, and illumines it with the light of the sun. Best of proppers, he props up the heaven with a prop, a beam of support. ₅

॥११॥

वज्रेण हि वृत्रहा वृत्रमन्तरदेवस्य शशुवानस्य मायाः ।
 वि धृष्णो अथ धृपता जघन्शर्थाभवो मघवन्महोजाः ॥६॥
 सचन्त यदुपसुः सूर्येण चित्रामस्य केतवो रामविन्दन् ।
 आ यज्ञशत्रुं ददृशे दिवो न पुनर्यतो नकिरद्वा नु वेद ॥७॥
 इरं किल प्रथमा जग्मुरासामिन्द्रस्य याः प्रसवे सन्तुरापः ।
 कं स्विदग्रं कं बुध्न आसामापो मध्यं कं वो नूनमन्तः ॥८॥
 सृजः सिन्धूरहिना जगमानौ आदिदेताः प्र विविज्र जुवेन ।
 सुसुक्षमाणा उत या मुमुक्षेऽधेदेता न रमन्ते नितिकाः ॥९॥
 सधीचीः सिन्धुमुक्षतीरिवायन्सनाञ्जार अरितः पुभिदासाम् ।
 अस्तमा ते पार्थिवा वसून्यसे जग्मुः सुतृता इन्द्र पूर्वीः ॥१०॥

vājrena hi vritraha vritram astar adevasya susuvanasya
 mayah | ví dhrishno átra dhrishata jagbanthabhabhavo ma-
 ghavan bahvojah || 6 || sacanta yád ushasah suryena citram
 asya ketavo ram avindan | a yan nakshatram dádrīṣe divo
 na punar yató nákir addha nu veda || 7 || duram kila pra-
 thamā jagmur asām indrasya yāḥ prasave sasrúr āpah |
 kvā svid ágram kva budhna asam āpo mādhyam kva vo
 nānām ántah || 8 || srijāḥ sindhuir ahina jagrasanaḥ ad íd
 etah pra vivijre javena | mumukshamana uta ya mumucré
 dhéd etá na ramante nítiktāḥ || 9 || sadhrīcīḥ síndhum usa-
 ur ivayan sanaj jará aritah purbhíd asam | astam á te
 parthiva vasuny asme jagmuḥ sunṛita indra pūrvīḥ
 || 10 || 11 ||

The slayer of the cloud of Nescience, you lay him low with the bolt of justice; O resolute supreme Lord, you always overcome by your powerful bolt, the devices of the impious wicked. Sure of your own strength, O bounteous Lord, you are verily strong armed. ॥

When the dawns are associated with the sun, his rays acquire wonderful beauty; but when (during the day-hours) the constellations of heaven are not seen, no one really knows his rays as he moves (across the space). 7

The first of those waters, which issue forth at the resplendent Lord's command, run away very far. Where is your beginning, O waters? Tell me as to where your root is and where your centre. Where indeed is your termination? ॥

You set at liberty the streams of water which have been swallowed by serpentine clouds. These streams rush forth with rapidity; the waters which verily long to be liberated are set free, and thenceforth, the pure streams never come to a stop. ॥

Combined into one, these streams hasten to the ocean, like loving wives to their husbands; the resplendent Lord, the witherer of foes, the demolisher of cities, has been their impeller from ancient times. May our oblations, the treasures of earth, and our copious praises proceed to the dwelling of the resplendent Lord. 10

सुतस्य प्रातःमावस्तव हि ज्वरीतिः ।

(१-१०) सुतस्य प्रातःमावस्तव हि ज्वरीतिः । सुतस्य प्रातःमावस्तव हि ज्वरीतिः ।

इन्द्रं पितृं प्रतिक्रामं सुतस्य प्रातःमावस्तव हि ज्वरीतिः ।
 हर्षस्व हन्तवे शूरं गर्वनुकथेभिष्टे वीर्यांश्च प्र ब्रवाम ॥१॥
 यस्ते श्रो मर्तमो जयीयानेन्द्र तेन सोमपेयाय याहि ।
 त्वमा ते हरयः प्र द्रवन्तु येभिर्याम वृषभिर्मन्दमानः ॥२॥
 हर्षित्वा वचमा सूर्यस्य श्रेष्ठे स्पृष्टुं न्यं स्पर्शयस्व ।
 अस्माभिरिन्द्र सखिभिर्हुवानः संप्रीचीनो मादयस्वा निष्य ॥३॥
 यस्य त्यते महिमानं मदेत्यमे मही रोदसी नाविविक्ताम ।
 तदोक् आ हर्षिभिर्गिन्द्र युक्तेः प्रियेभिर्याहि प्रियमन्नमच्छ ॥४॥
 यस्य शश्वत्पिपीं इन्द्रं गर्वननानुकृत्या रण्यां चकथ ॥
 स ते पुरंधिं तविपीमियति स ते मदाय सुत इन्द्र सोमः ॥५॥

112.

Indra pīṣa pratikāmāṃ sutāsya pratahasvas tava bhī
 purvapītiḥ | harshasva hantave sura satrun ukthebbish te
 virya prā bravāma || 1 || yās te ratho manaso javiyan endra
 tena somapeyaya yāhi | tuyam a te harayah pra dravantu
 yēbbir yasi vrishabhir mandamanah || 2 || haritvata varcasā
 sūryasya śreshṭhai rūpāis tanvam sparsayasva | asmabhir
 indra sūkhibhir buvanah sadbhicino madayasva nishadya
 || 3 || yasya tyāt te mahimanam madeshv inné mahi rodasī
 nāviviktām | tād ōka ā hāribhir indra yuktaśh priyēbbir
 yāhi priyām ānam ācha || 4 || yasya sasvat papivān indra
 satrun anānukṛitya ranyā cakārtha | sa te puramdhim ta-
 viṣṭum iyarti sa te madaya suta indra somah || 5 || 12 ||

112

O resplendent Lord, accept our laudations or loving praises.
expressed at our morning prayers. You are the first to be thus
invoked. O brave Lord, you verily rejoice in slaying your foes
We shall glorify your heroic deeds with hymns .

Come, O resplendent Lord, to our place of worship with your
chariot, which is swifter than thought. Let your rays, the
vigorous steeds, with whom you move delighted with good
speed, hasten hither. ,

Decorate your form with most beautiful colours—with the
golden radiance of the sun. Invoked by us, your friends, O
resplendent Lord, please come with your associates, the vital
elements, and be seated; please come here and be exhilarated. ,

O Lord, the vast heaven and earth cannot comprehend your
exhilarating grandness. With your beloved strong bay-horses,
harnessed to your chariot, you please come to our dwelling to
partake of the sacrificial food that you love to have. ,

O resplendent Lord, you have ever been enjoying the elixir of
joy, and in that exhilaration, you have been constantly destroy-
ing your enemies with your inimitable weapon. All glory to
your divine elixir of love; it has been effused for you, for your
exhilaration. .

११३॥

इदं ते पात्रं सनवित्तमिन्द्र पित्रा सोममेना शतकतो ।
 पूर्णं आहवो मदिरस्य मध्वो यं विश्व इदमिहयन्ति देवाः ॥६॥
 वि हि त्वामिन्द्र पुरुधा जनासो हितप्रयसो वृषभ द्वयन्ते ।
 अस्माकं ते मधुमत्तमानीमा भुवन्त्सवना तेषु हर्य ॥७॥
 प्र ते इन्द्र पूज्याणि प्र नुनं वीर्यां वोचं प्रथमा कृतानि ।
 सतीनमंसुरश्रयायो अद्रिं सुवेदनामकृणोर्व्रह्मणे गाम् ॥८॥
 नि पु सीदं गणपते गृणेषु त्वामाहुर्विप्रतमं कवीनाम् ।
 न ऋते त्वत्क्रियते किं चनारं महामर्कं मघवश्चित्रमर्च ॥९॥
 अभिरूपा नो मघवन्नार्धमानान्तस्त्रे बोधि वसुपते सखीनाम् ।
 रणं कृधि रणकृत्सत्यशुष्मार्भक्ते चिदा भजा राये अस्मान् ॥१०॥

idam te patram sanavittam indra pītra somam ena sa-
 takrato | purna ahavo madirasya madhvo yam vīśva id
 abhihāryanti devah || 6 || vī hī tvam indra purudha janaso
 hitāprayaso vrishabha hvāyante | asmakam te madhumatta-
 mānima bhuvan savana teshu harya || 7 || pra ta indra pur-
 vyani pra nanam virya vocam prathama kritani | satina-
 manyur asrathayo adrim suvedanam akrinor brāhmane gam
 || 8 || nī shu sīda ganapate ganeshu tvam abur vipratamam
 kavnam | na ritē tvāt kriyate kīm canare maham arkām
 maghavan citram arca || 9 || abhikhya no maghavan nādha-
 mānān sākhe bodhī vasupate sakhinam | ranam kridhi
 rapakrit satyasushmabhakte | cid a bhaja rayē asman
 || 10 || 13 ||

Navamo 'navākah.

O resplendent Lord, your cup of devotional elixir, full of our love, has been long since provided by us; please drink the elixir from it; O performer of cent per cent selfless deeds, the goblet is full of the sweet elixir, a favourite of all divinities. ८

O resplendent Lord, showerer of benefits, men in so many places offer sacrificial food for your acceptance and invoke you. At all these sacrifices, you are invariably offered the sweet devotional elixir. May you take pleasure in them. ९

I will proclaim now, O resplendent Lord, your ancient first-achieved laurels. Determined to send rain to us, you do cleave the cloud; you make the (stolen) kine easily discoverable for the Supreme Lord. १०

O Lord of the mortals, please be seated among the associates. They regard you as the supreme sage among sages; without you, nothing is done here or at a distance; O bounteous Lord, listen to our great and wondrous adoration. ११

O bounteous Lord, friend of friends, Lord of treasure, we implore you; make us your devotee, make us wise, and be kind to us. O warrior, you are endowed with real strength; please fight for us and give us a share in the undivided riches. १२

[अथ दशमोऽनुवाकः ॥]

(१११) यथादेवीतन्मातनसं मृगम्

(१-१०) दशमोऽनुवाकः सूक्तस्य षष्ठ्यः दानवभेदनं क्रियते । इन्द्रो दधत् । (१-१) यथादेवीतन्मातनसं मृगम् । (१०) दशमोऽनुवाकः विष्णुः पृथुर्मा ।

तमस्य द्यावापृथिवी सचेतसा विश्वेभिर्दुर्वैरनु शुष्मसावताम्
 यदेत्कृष्णानो महिमानमिन्द्रियं प्रीत्वी सोमस्य क्रतुर्मा अवर्धत ॥१॥
 तमस्य विष्णुर्महिमानमोजसांशुं दधन्वान्मधुनो वि रञ्जते ।
 इवेभिरिन्द्रो मधवा स्यावभिर्वृद्धं जघन्या अमवहरेण्यः ॥२॥
 वृत्रेण यदहिना विश्वदायुधा समसिंथा युधये शंसमाविदे ।
 विश्वे ते अत्र मरुतः सुह त्मनावर्धन्त्य महिमानमिन्द्रियम् ॥३॥
 जज्ञान एव व्यवाधत स्पृधः प्रापश्यहीरो अभि पौन्यं रणम् ।
 अवृश्चद्विभवं तस्यदः सृजदस्तेन्नासाकं स्वपम्यया पृथुम् ॥४॥
 आदिन्द्रः सुत्रा तर्विपीरपत्नत् वरीयो द्यावापृथिवी अत्राधत ।
 अवाभग्दृष्टितो वज्रमायुसं शेषं मित्राय वरुणाय दाशुपे ॥५॥

115

Tām asya dyavapṛithivī sacetasā viṣvebhīr devaīr ānu
 sushmanī avatam | yād aīt kṛinvano mahīmanam indriyam
 pṛivī somasya krātumai avardhata || 1 || tam asya vīshnur
 mahīmanam ojasansum dadhanvan madhuno vī rapsate |
 devēbhīr īndro maghava sayavabbīr vritram jaghanvan
 abhavad varenyah || 2 || vritrena yad ahina bībhṛad ayudha
 samasthitha yudhaye sansam avīde | viṣve te ātra marutah
 saba tmanavardhanm ugra mahīmanam indriyam || 3 || jajñanā
 evā vy abadhata spridhah prapasyad viro abhī pṛensyam
 ranam | āvrisead adrim ava sasyādah sṛijad āsābhnan
 nakam svapasyaya pṛithum || 4 || ad īndrah satra tavīshir
 apatyata vanyo dyavapṛithivī abadhata | avabharad dhri-
 shito vajram ayasam sevam mitraya varunaya dasushe
 || 5 || 14 ||

113

May the concurring heaven and earth, together with all the bounties, preserve that strength of the sun, whereby he obtained his vigorous might. When he comes showing his majesty and power, he drinks the elixir and becomes exceedingly strong. ₁

The divine all-pervading luminary (the sun), offering the portion of the life-giving elixir, glorifies his own vigour and greatness. The sun, the Lord of wealth, with the associated cosmic forces, having slain the clouds, becomes deserving of honour. ₂

When you encounter the indestructible dark cloud, wielding your weapons for combat, you acquire renown. All the associated vital principles of their own accord magnify the appropriate might, which rightly is yours, the resplendent sun. ₃

As soon as he comes to life, he encounters his assailants; the great hero entirely relies on his own manly prowess in war; he divides the cloud, sends forth the flowing waters, and with the determination to accomplish his benevolent assignments, sustains the vast celestial region. ₄

The sun advances with his vast forces; he overcomes with his might the foes, stationed far from each other between heaven and earth; with confidence, he wields his iron thunderbolt to do good to friendly and virtuous people, and the liberal donors

११३

इन्द्रस्यात्र तविषीभ्यो विरप्सिना ऋघायतो अरंहयन्त मन्थवे ।
 वृवं यदुग्रो व्यवृश्चदोर्जसापो विभ्रतं तमसा परीचृतम् ॥६॥
 या वीर्याणि प्रथमानि कर्त्वा महित्वेभिर्यतमानो समीयतुः ।
 ध्वान्तं तमोऽव दध्वसे हुत इन्द्रो मङ्गा पूर्वहतावपत्यत ॥७॥
 विश्वे देवास्तो अघ वृष्ण्यानि तेऽवर्धयन्त्सोमवत्या वचुस्थया ।
 रुदं वृत्रमहिमिन्द्रस्य हन्मनामिर्न जम्भैस्तृचर्जमावयत् ॥८॥
 भूरि दक्षेभिरवचुनेभिर्ऋकभिः सख्येभिः सग्न्यानि प्र वीचत ।
 इन्द्रो धुनि च जुसुरि च दुम्भयञ्छ्वामनस्या शृणुते दुर्भानये ॥९॥
 त्वं पुरुष्या भरा स्वश्व्या येभिर्मसं निवचनानि शंसत् ।
 सुगेभिर्विश्वा दुरिता तरेम विदो पु षे उर्विया गाधमय ॥१०॥

indrasyatra tavishibhyo virapsina rigbayato aranhamanta
 manyave | vritram yad ugro vy avriscad ojasapo bibhratam
 tamasa parivritam || 6 || ya viryani prathanani kartva ma-
 hitvebbhir yatamanau samiyatuh | divantam tamo 'va da-
 dhvase hata indro mahna purvahutav apatyata || 7 || visve
 devaso adha vrishnyani te 'vardbayan somavatya vacas-
 yaya | raddham vritram ahim indrasya hanmanagnir na
 jambhais trishv annam avayat || 8 || bhuri dakshebbhir vaca-
 nebbhir rikvabbih sakhyebbih sakhyani pra vocata | indro
 dhunim ca cumurim ca dambhayan chraddhamanasya sri-
 nute dabhutaye || 9 || tvam purany a bhara svasya yebhir
 mansai nivacanani sansan | sugebbhir visva durita tarema
 vido shu na urviya gadham adya || 10 || 15 ||

Then the waters rush forth to proclaim the might of the sun shouting loudly, and crushing (his foes), when fiercely he cuts such devilish forces to pieces by his strength as try to obstruct the water, and are encompassed by darkness. 6

In the first of those heroic acts performed by them both the groups (the sun and the clouds) make every effort to win with their utmost might. The sun wins and the devil cloud is slain; the thick darkness is destroyed. Verily, the sun through his might comes out victorious at the first challenge. 7

Then all Nature's bounties, magnify (O sun) your efforts with praise; they offer libations of loving elixir; and quickly defeat the devil, who is the obstructor of water. He is crushed by the slaughtering weapon of the sun, the supreme luminary just like the fire devours food with his teeth. 8

Celebrate the numerous benevolent acts of the resplendent sun, with clever affectionate praises, together with sacred hymns. May the resplendent sun always subdue the wicked, the cruel and the oppressor. He verily deserves the praise offered to him for glorification. 9

May you, O resplendent sun, (or the Supreme Lord) grant me ample riches and excellent horses (food and fuel) with which I may honour divine powers, proffering praise. With properly earned riches, let us cross over all our troubles and handicaps. May you accept our well-composed praises today. 10

(१४) चतुर्धातिगणनम् मूलम्

(१-१०) दशवन्वात्म्य मूलस्य वैभवः सधियापयो पयोः सा कपि । विश्वं देवा इवमा । १ १ १ १ १ १ १ १ १ १

प्रपमादिभूतस्य पञ्चम्यादिषुचाऽऽ त्रिष्टुप्, १४। चतुःशब्द गगनी एतन्मा ४

४१५१

धर्मा समन्ता त्रिघृतं व्यापनुस्तथोर्जुष्टिं मातृश्विं जगाम ।
 दिवस्पयो दिधिषाणा अवेपन्विदुर्देवाः सहस्रमात्मर्कम् ॥१॥
 तिस्रो देष्ट्राय निर्रितीर्यासते दीर्घश्रुतां वि हि जानन्ति वह्नयः ।
 तासां नि चिक्युः कवयो निदानं परेषु या शुद्धेषु व्रतेषु ॥२॥
 चतुष्कपर्दा युवतिः सुपेजा घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते ।
 तस्यां सुपर्णा वृषणा नि पदतुर्धने देवा दधिरे भागधेयम् ॥३॥
 एकः सुपर्णः स समुद्रमा विवेश स इदं विश्वं भुवन् वि चष्टे ।
 तं पाकेन मनसापश्यमन्ति तस्तं माता रेव्हि स उ रेव्हि मानस्य ॥४॥
 सुपर्णं विप्राः कवयो वचोभिरैकं सन्तं बहूधा कल्पयन्ति ।
 छन्दोसि च दधन्ता अध्वरेषु ग्रहान्तोर्मस्य मिमते द्वादश ॥५॥

114

Gharmā sāmāntā trivṛtā vy āpatuṣṭayor juṣṭim ma-
 tarīṣva jagamā | divās payo didbishaṇa aveshan vidur de-
 vāḥ sahasamananam arkam || 1 || tisro deshtraya nirritir āpa-
 sate dīrghasruto vī hī jananti vahnayab | tasam nī cikyuḥ
 kavayo nidanam | areshu ya gūḃyeshu vratēṣhu || 2 || catuṣh-
 kaparda yuvatīḥ supeṣa ghṛitāpratīka vayumani vaste |
 tāsyām suparnā vṛishana m shedatur yatra devā dadhirē
 bhagadhēyam || 3 || ēkah suparnah sā samudrām ā vivesa
 sa idam visvam bhuvanam vī cashte | tam pakena mana-
 sapasyam antitas tam mata relhi sa u relhi mataram || 4 ||
 suparnam viprah kavayo vacobhir ekam santam bahudha
 kalpayanti | chandañsi ca dadbato adhvareshu graban su-
 masya mimate dvadasa || 5 || 16 ||

114

The two sources of heat, fire and the sun, spreading to the limits of the horizon, have pervaded the threefold universe; the cosmic wind has come to give them service. The shining rays with the brilliance of the *Saman*, reach the adorable sun as well as they water the heaven (resulting in rainfall). ₁

Three types of forces¹ are operative in this universe: disruptive, conjunctive and motivating. This fact is so well known to the widely-enlightened learned persons. The poet sages also verily know the source of generation of these forces—some of them are potential (or hidden), and the others active and kinetic. ₂

The quadrangular altar, (as if, a maiden) youthful, handsome and decorated, bright with oblations, clothes herself in pious rites; the two birds (soul and the universal self)², the showerers of oblations, sit down thereon where the cosmic forces receive their share. ₃

One of the birds passes across the firmament; he looks around and takes an integral view of this whole world; with innocent heart, I behold him from close quarters; his mother³ kisses him, and he kisses the mother. ₄

The wise seers through their art, portray the bird⁴ into many forms, though he is only one and holding the seven metres at the sacrifice worship, they measure twelve community-cups of divine elixir. ₅

1. *Three Nritis* = three regions, earth, midspace and heaven or three forces = disruptive, conjunctive and motivating (rotational, vibrational and translatory energies) or three deities Agni, Vayu and Aditya

2. Two birds = Supreme Self and lower self, *Brahman* and + *iva*, or husband and wife, or the pair of *yajamana* (householder) and priest.

3. Mother = *Madhyamika vac*—sound of mid heaven, thunder

4. One bird = *Ekam Suparnam* = Supreme Self, *Paramatman*

॥ १ ॥

पदत्रिंशोश्च चतुरः कल्पयन्तश्छन्दोसि च वर्धत आढादुशम ।
 युक्तां विमार्य कवयो मनीष ऋक्सामाभ्यां प्र रथं वर्तयन्ति ॥६॥
 चतुर्दशान्ये महिमानो अस्थ तं धीरा वाचा प्र णयन्ति मम ।
 आपानो तीर्थं क इह प्र वोच्येन पथा प्रपिबन्ते मृतम् ॥७॥
 सहस्रधा पञ्चदशान्युक्था यावदद्यात्पृथिवी तावदित्त ।
 सहस्रधा महिमानः सहस्रं यावद्ब्रह्म विष्टितं तार्यन्ती वाक् ॥८॥
 कश्छन्दसां योगमा वेद धीरः को धिष्यतां प्रति वार्ष पपाद ।
 कमृत्विजामष्टमे शर्माहुर्हरी इन्द्रस्य नि चिकाय कः स्त्विह ॥९॥
 भूम्या अन्ते पर्येके चरन्ति रथस्य धूर्ध्वं युक्तासो अस्थुः ।
 श्रमस्य दायं वि भजन्त्येभ्यो यदा यमो भवति ह्यम्ये हितः ॥१०॥

shattrinsans ca caturah kalpayantas chándānsi ca dá-
 dhata advadasam | yajnam vimayo kavayo manisha riksa-
 mabhyam pra rátham vartayanti || 6 || caturdasanyé mahi-
 mano asya tam dhira vaca pra nayanti sapta | apnanam
 tirtham ka iha pra vocad yena patha prapibante mृतasya
 || 7 || sahasradha pancadasany uktha yavad dyavapritihivi
 távad it tát | sahasradha mahimanah sahasram yavad brahma
 vishthitam távati vak || 8 || kas chandasam yogam a veda
 dhurah ko dhishnyam prati vacam papada | kam ritvijam
 ashtamam suram ahur hári indrasya ní cikaya kah svit
 || 9 || bhūmya antam pary eke caranti rathasya dhurshu
 yuktaso asthuh | sramasya dāyam ví bhajanty ebhyo yada
 yamo bhāvati harmye hitah || 10 || 17 ||

Filling thirty-six and four¹ vessels, and holding the metres as far as twelve, detailing out the ceremony by their intelligence, the sages complete sacred Yajna with the verses of *Rc* and *Saman*. ⁶

There are fourteen others in his magistracy; seven sages conduct him by prayer who may declare to us the vast place of sanctity at this ceremony, and which is the path whereby they drink this life-giving elixir. ⁷

The fifteen chief forms are found in thousands of places; this is as vast as heaven and earth in measure; the thousand great cosmic powers are in a thousand cosmic places; the divine speech (*vak*) spreads forth as much and as far as the Creator (*Brahma*). ⁸

What sage knows the application of the metres? Who utters the words (the speech, *vak*) appropriate to the spirit of the functions of the different priests? Whom do they call the eighth of the priests, the independent? Who has done honour to the two bay-steeds (*Rk* and *Saman*) of the resplendent one? ⁹

Several of the rays (the steeds) proceed to the terminus of the earth; these rays, like horses, stand still harnessed to the yoke of the chariot; when the charioteer, the sun settles in his home, then other cosmic powers divide the labour-fatigue among them, as to provide relief. ¹⁰

1. Forty cups of wood or earthen ware in the *Agnistoma* sacrifice (Yv. VII-VIII.)

(११५) पथदशोत्तराततमं सूक्तम्

(१) नवपथस्यास्य सूक्तस्य धार्ष्ट्येन उपस्तुत कषिः ॥ अभिर्दयता । (१-७) प्रपमादिभिरर्था जगती.

(८) अष्टम्यान्विदुषः । (९) नवम्याश्च शकरी उन्वसि ॥

११८॥

चित्र इच्छिशोस्तरुणस्य वक्षथो न यो मातरावप्येति धातवे ।
 अनुधा यद्वि जीर्जनदधो च नु ववक्ष सद्यो महि द्रुत्यं चरन् ॥१॥
 अभिर्ह नाम धायि दक्षपस्तमः सं यो वना युवते भस्मना दत्ता ।
 अभिप्रसुरा जुह्वा स्वध्वर इतो न प्रोथमानो यवसे वृषा ॥२॥
 न वो वि न द्रुषदै देवमन्धस इन्दुं प्रोथन्तं प्रवपन्तमर्णवम् ।
 आसा वह्नि न शोचिषा विरुद्रिन्तं महिभ्रतं न सुरजन्तमर्ध्वनः ॥३॥
 वि यस्य ते अयसानस्याजर् धधोर्न वाताः परि सन्त्यच्युताः ।
 आ रण्वासो युयुधयो न संत्वमं त्रितं नेशन्त प्र क्षिपन्तं द्रुष्टये ॥४॥
 स इदुमिः कर्ष्वतमः कर्ष्वसखार्यः परस्यान्तरस्य तरुषः ।
 अमिः पातु गृणतो अमिः सुरीन्मिर्ददानु तेषामवो नः ॥५॥

11F

Citra te chisos tarunasya vakshatho ná yo matastav
 apyeti dhatave | anudha yádi jjanad adhā ca nu vaváksha
 sadyo máhi dutyam caran || 1 || agnir ha nama dhayi Jann
 apastamah sám yo vana yuvate bhásmana data | abhipra-
 mura juhva svadhvara mo na prothamano yavase- vrisbā
 || 2 || tám vo vim na drushadam devam andhasa índum pro-
 thantam pravapantam arnavam | asa váhnim na šocisha
 virapsinam mahivratam ná sarájantam ádhvanah || 3 || ví
 yásya te jrayasanasyajara dhakshor na vatah pari santy
 acyutah | a ranvaso yuyudhayo na satvanam tritam nasanta
 pra sishanta ishtáye || 4 || sa íd agníh kanvatamah kánvasa-
 kharyah parasyantarasya tarushah | agníh patu grīṇatō
 agníh surm agnir dadatu tesham ávo nah || 5 || 18 ||

115

Wonderful is the conveying capacity of this tender infant (i.e. of the fire-divine in carrying oblations to distances); he does not come to his parents to drink; indeed the udderless heaven and earth have given him birth. He immediately bears oblations to Nature's bounties; he is verily their messenger, and he fulfils this office with earnestness. 1

The most active fire-divine, the giver of wealth, is nourished with purified butter by the worshippers. His flames are like tooth to consume the forest which he can devour in no time. Devoutly worshipped with the uplifted goblet he is nourished like a lordly well-fed bull amidst fresh pasture. 2

(O devotees), glorify him, who like a bird rests upon a tree, demanding sacrificial food; he is clamorous, wood-consuming, water-shedding; he is like one who bears the oblation in his mouth. He is mighty with radiance; whilst he moves, he simultaneously illuminates paths, like the great luminary, the sun. 3

O imperishable fire-divine, the invincible, uninterrupted winds spread around you, while you are in rapid movement, always eager to consume forests. The priests with loud chants, like combatants shouting in a contest, offer you oblations. We glorify this mighty fire-divine stationed in the three regions. 4

This fire-divine is the most earnest of the worthiest resounder; he is the friend of those who praise him, the Lord, the destroyer of enemies, whether far off or near. May the fire-divine protect those who adore him. May he preserve those who offer oblations; may the fire-divine give us all that is good and also protection. 5

११६ वाजिन्तमाय सद्यसे सुपित्र्य तृषु च्यवानो अनु जातवेदसे ।
 अनुद्रे चियो धृपता वरं सुते मुहिन्तमाय धन्वनेदविष्यते ॥६॥
 एवाभिर्मतेः सह सूरिभिर्वसुं हवे सहसः सुनरो वृभिः ।
 मित्रासो न ये सुधिता क्रतायवो द्यावो न द्युश्चेरमि सन्ति मानुषान् ॥७॥
 ऊर्जो नपात्सहसावृजिति त्वोपस्तुतस्य वन्दते वृषा वाक् ।
 त्वां स्तोषाम त्वया सुवीरा द्राघीय आयुः प्रतरं दर्शानाः ॥८॥
 इति त्वामे वृष्टिहव्यस्य पुत्रा उपस्तुतासु ऋषयोऽवोचन् ।
 तौश्च पाहि गृणतश्च सूरिन्वपुषस्त्युर्ध्वासोऽनक्षन्मो नम इत्युर्ध्वासोऽनक्षन् ॥९॥

vājintamāya sāhyase supitrya trishū cyāvāno ānu jāta-
 vedase | anudré cid yó dhrishata varam saté mahíntamāya
 dhānvanéd avishyaté || 6 || evagmr martaih sabá sūribhir
 vāsu shtave sāhasah sūnáro nribhih | mitraso ná ye sú-
 dhitā ritayavo dyavo ná dyumnaśr abhí santi mánushan
 || 7 || ūrjo napāt sahasāvann íti tvopastutásya vandate vṛisha
 vāk | tvam stoshama tvaya suvira draghiya ayuh pratarám
 dādubānāh || 8 || íti tvagne vrishtibhavyasya putra upastutasa
 rishayo 'vocan | tans ca pāhi gṛṇatāṣ ca surm vashad va-
 sha| íty ūrdhvaso anakshan namo nania íty urdhvaso ana-
 kshan || 9 || 10 ||

(११६) ऋषयोऽवोचन्

(१-९) ऋषयोऽवोचन् कृतस्य सूरिणोऽभिस्तुतोऽभिस्तुतो वा कति । इत्यो देवता । मित्रा वृषा ।

११६ पिब सोमं महत इन्द्रियाय पिबा वृत्राय हन्तवे शविष्ठ ।
 पिब शये शवसे ह्यमानः पिब मध्वस्तूपदिन्द्रा वृषस्व ॥१॥

Pibā somam mahatā indriyāya piba vṛitrāya hāntave
 savishtha | piba raye savase huyāmanah piba mādhras tri-
 pad indra vṛishasva || 1 ||

O fire-divine, you have fair ancestors; I have arrived without delay to praise you. You are the most bountiful bestower of food, the overcomer of foes, and the all-knowing. I offer my best to this (fire-divine), who is the most mighty, all-pervading, and our protector in all calamities. ॥

In this manner, this fire-divine, the source of strength, is glorified by us, his worshippers, and other pious mortals, for the sake of wealth. Men who are well-disposed as friends, who are true to the eternal order, overcome hostile men through his divine might. ७

“O source of strengthening food, O victorious fire-divine”, with such praises and invocations, let us shower forth oblations, and revere you. Through you let us obtain brave sons, enjoying long protracted life. ॥

Thus, O fire-divine, the seers, the chanters, the worshippers during the season of rains, celebrate you. May you protect them and protect other pious worshippers. With uplifted faces, calling out “*Vasat*, (hail! hail!), they reach you; with uplifted faces they reach you, calling out “*namas*, *namas* (salutations! respects!)”. ॥

116

O resplendent, O mighty one, drink the divine elixir for the invigoration of your good virtues; drink it for the destruction of evil tendencies; drink when invoked for wealth, for strength. Drink the exhilarating elixir, and being satisfied, O resplendent, shower down (blessings). १

अस्य पिब क्षुमतः प्रस्थितस्येन्द्र सोमस्य वरमा सुतस्य ।
 स्वस्तिदा मनसा मादयस्त्वावाचीनो रेवते सोमगाय ॥२॥
 ममत्तु त्वा दिव्यः सोम इन्द्र ममत्तु यः सुयते पार्थिवेषु ।
 ममत्तु येन वरिवश्चकथं नमत्तु येन निरिणासि शत्रून् ॥३॥
 आ द्विवर्ही अमिनो यास्विन्द्रो वृषा हरिभ्यां परिषिक्तमन्वः ।
 गव्या सुतस्य प्रभृतस्य मध्वः सत्रा खेदमिच्छाहा वृषस्व ॥४॥
 नि तिग्मानि आशयन् आशयान्यव स्थिरा तनुहि यातुजूनाम् ।
 उग्राय ते सहो बलं ददामि प्रतीत्या शत्रुन्विगृहेषु वृश्च ॥५॥

asya piba kshumatah prasthita-
 syendra somasya varam a sutasya | svastida manasa mada-
 yasvarvacno revate saubhagaya || 2 || mamattu tva divyah
 soma indra mamattu yah suyate pártbhiveshu | mamattu
 yena varivas cakartha mamattu yena nirinasi satrun || 3 ||
 á dviharha amino yatv indro vrisha haribhyam parishiktam
 andhah | gavy á sutásya prábhritasya madhvah satra khe-
 dam arusaha vrishasva || 4 || ní tigmáni bhrasayan bhras-
 yany ava sthira tanuhi yatujunam | ngraya te saho balam
 dadami pratitya satrun vigadéshu vrisea || 5 || 20 ||

११११ व्यर्थ इन्द्र तनुहि श्रवांस्योजः स्थिरेव धन्वनोऽभिर्मातीः ।
 अस्राग्र्यग्वावृषानः सहोमिरनिष्टस्तुर्व वावृधस्व ॥६॥
 इदं इविर्मयन्तुम्य रातं प्रति सम्राज्ज्ञानो गृमाय ।
 तुम्य सुतो मध्वन्तुम्य पक्वोऽर्धेन्द्र पिब च प्रस्थितस्य ॥७॥

vy arya indra tanuhi aravansy oja sthireva dhanvano
 bhimatih | asmadryag avridhanah saobhir anibhrishtas
 tanvam avridhasva || 6 || idam havir magbavan tubhyam
 ratam prati samra ahrinano gribhaya | tubhyam suto ma-
 gbavan tubhyam pakvo 'ddhindra piba ca prasthitasya
 || 7 ||

Drink, O resplendent, your excellent portion of this renowned elixir effused and poured forth. O giver of prosperity, please be delighted in your mind, and please turn towards us to bless us with riches and for the sake of happiness. .

O resplendent, may the celestial elixir exhilarate you, may that which is effused at our terrestrial rites and performances exhilarate you. May that exhilarate you since under its influence, you have been bestowing wealth to us. May this elixir exhilarate you whereby you scatter all our foes (or all our wickedness). .

O resplendent, who deserves the two-fold adoration, who goes everywhere, who is the showerer of benefits, please come to bless the offered sacrificial food with your two-fold bay-steed-like energies (physical and spiritual). O slayer of enemies, exhilarated at our sacrifice by drinking the elixir effused upon the earth, please rush like a bull upon our exhausted enemies. .

O sun, brandishing your penetrating shining radiations, pierce the solid bodies of our wicked and evil worms and germs. I give such oblations to you as would eradicate henceforth vicious pollutions, and then you with your might would be able to assail the enemies (virus infection), and cut them to pieces in the midst of their clamour and activity. .

O resplendent, please stretch out for us food of various kinds; stretch out your strength like strong bows against our enemies. You are mighty and possess immense vigour. You have irresistible strength indeed; please do augment your form (for our sake). .

O sovereign, the bounteous, to you we present this oblation; accept it, not displeased; for you, O bounteous one, the libation is effused; for you the cake has been toasted; accept it, resplendent, and drink the libation poured (upon the altar). 7

अर्द्धादिन्द्र प्रसितेमा हवींषि चनो दधिष्व पचतोत सोमम् ।
 प्रयस्वन्तः प्रति हर्यामसि त्वा सत्याः संनु यजमानस्य कामाः ॥८॥
 प्रेन्द्राग्निम्यौ सुवचस्यामियमि सिन्धविव प्रेरय नायमर्कैः ।
 अया इव परि चरन्ति देवा ये अस्मभ्य धनदा उद्भिदश्च ॥९॥

laddhul indra prāsthitema baviṁshi cano dadhishva pa-
 catōtā somam | prāyasantah prati baryamasi tva satyāḥ
 santu yajamanasya kamah ॥8॥ prēndraḡnibhyāṁ suvacasyam
 iyamni sīndhav iva prērayam navam arkaiḥ | āyā iva pari
 caranti deva ye asmābhyam dhanadā udbhidaḥ ca ॥ 9 ॥

(११५) समदगोतपचततयं मूलम्

(१-९) नवर्षस्यास्य मूलस्याङ्गिरसो मिश्रुर्कफि । यनाग्रदानं देवता । (१-९) ययमादिलीगो-
 क्रोचोर्बण्डी, (१-९) कृतीकारित्तानाञ्च विदुष्व् ५२९सी ॥

०२२॥ न वा उं देवाः क्षुद्रमिद्वधे ददुरुताशितुमुषं गच्छन्ति मूलवः ।
 उतो रयिः पृणतो नोप दस्यस्युतापृणम्भितारं न विन्दते ॥१॥
 य आग्राय चकमानाय पित्वोऽन्नवान्सन्नफितायोपजग्मुषे ।
 स्थिरं मनः कृणुते सेवते पुरोतो चित्स मर्दितारं न विन्दते ॥२॥
 स इन्द्रो जो यो गृहवे ददात्यन्नकामाय चरति कृशाय ।
 अरमसो भवति यामहता उतापरीपु कृणुते सखायम् ॥३॥

117

Nā vā n devāḥ kshūḍham id vadham dadur utāṣitam
 upa gachanti nṛityavah | utō rayiḥ prinatō nōpa dasyat
 utapriṇan marditāram na vindate ॥ 1 ॥ yā ādiraya cakamā-
 nāya pitvō 'nnavāu sām raphitayopajagmushe | sthirāni
 manah krinutē sévate purōto cit sā marditāram na vindate
 ॥ 2 ॥ sa id bhojo yo grīhāve dādāty ānnakamaya carate
 krisāya | aram asmai bhavati yamahuta utaparishu krinute
 sakhayam ॥ 3 ॥

Accept, O resplendent, these oblations placed upon the altar; accept the food, cooked herbs, and the elixir. With these sacrificial viands, we delight you. Let the aspirations of the institutor of the ceremony be fulfilled. ॥

I direct my eulogy to the Lord of resplendence and to fire-divine. Through the sacred prayers, I direct my praises like a boat launched upon the ocean. Nature's bounties seem to favour us like priests. They are the bestowers of riches and they utterly destroy our foes. ॥

117

The divine powers have not assigned hunger as the cause of death; since deaths come to them also who have been eating well. The riches of the one who liberally gives do not diminish; on the other hand, he finds no consoler who gives not. ॥

If the man, possessed of food, hardens his heart against the person famishing for want of nourishment and does not give to a person who comes abegging and is needy and if the miser pursues his own enjoyment even before him, that man also finds none to console him. ॥

Bounteous is he who gives food to the needy and helps a person who wanders in distress; to him there is an ample recompense, and he ultimately contracts friendship with those also who now oppose him. ॥

न स सखा यो न ददाति सख्यं सचाशुव सचमानाय पितृवः ।
 अपास्मात्प्रेयाञ्च तदोको अस्ति पृणन्तमन्यमरणं चिदिच्छेत् ॥४॥
 पूर्णयादिन्नाधमानाय तव्यान्द्राधीयासमनु पश्येत् पन्थाम् ।
 ओ हि वर्तन्ते सख्येव चक्रान्यमन्यसुषं तिष्ठन्त रायः ॥५॥

na sā sakha yo na dadati sākhye sacabhavo
 sacamanaya pitvah : apasmat preyan na tad oko asti pri-
 nantam anyam aranam cid ichet || 4 || priniyad in nadha-
 manaya tavyan dragniyansam anu pasyeta pantham | o hi
 vartante rāthyeva cakranyam-anyam upa tishṭhanta rayah
 || 5 || 22 .

॥१३॥ मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः सत्यं ब्रवीमि वृध इत्स तस्य ।
 नार्यमणं पुष्यति नो सखायं केवलघो भवति केवल्यदी ॥६॥
 कृषत्तिफाल आदितं कृणोति यन्नजान्तमपं वृद्धे चरित्रैः ।
 यदन्वद्वावदतो वर्नयान्पूणज्ञापिरपृणन्तमुभि प्यात् ॥७॥
 एकपाद्भयो द्विपदो वि चक्रमे द्विपात्रिपादमुभ्येति पृश्नात् ।
 चतुष्पादेति द्विपदोमभिखरे संपश्यन्पृक्कीरुपतिष्ठमानः ॥८॥
 समो चिद्धस्तो न समं विविष्टः समतरो चिन्न समं दुहाते ।
 यमयोश्चिन्न समा वीर्याणि ज्ञाती चित्सन्तो न समं पृणीतः ॥९॥

mogham annam vindate apracetāḥ satyāṁ bravimi va-
 dha it sa tasya | naryamanam pushyati no sakhayam keva-
 lagho bhavati kevalad | 6 || krishann it phala asitam kri-
 noti yann adhvnam apa vrinke caritrah | vādan brahmā-
 vadato vanyan prinann apir aprinantam abhi shyat || 7 ||
 ekapad bhuyo dvipado vi cakrame dvipat tripadam abhy
 eti pascat | eatushpad eti dvipadam abhi-vara sampasyan
 panktir upatishthamanah | 8 || samau cid dhastau na samam
 vivishtah sammatara cin nā samam duhate | yamiayos cin
 nā sama viryani jnatī cit santau nā samām printah
 || 9 || 23 ||

He is not a friend and comrade who gives not food to a friend, to an associate, to a companion. (What a pity if) disappointed goes the needy from his house. Let him rather seek help at the door of a more liberal person. 4

It is expected of every rich man to satisfy the poor implorer; let the rich person have a distant vision (for a rich of today may not remain rich tomorrow). Remember that riches revolve from one man to another, as revolve the wheels of a chariot. 5

The foolish man, that shows no hospitality, acquires food in vain. I speak the truth (when I say) that food shall cause his ruin. He finds no faithful comrade nor a friend; he who eats alone verily eats nothing but a sin. 6

The ploughshare furrowing the field provides food (for the ploughman to eat). Having left his foot prints, a man travelling along a road cuts a path for others to follow. The wise preceptor expounding the Vedas (for others) is better than one who is not expounding it to others. The honour of kinsmanship goes to one who gives, and not to him who gives not. 7

He, who has but one foot, takes a longer time on a journey than he who has two; he who has two feet comes after him who has three; he who has four feet comes up overtaking the two-footed and the three-footed, beholding their traces as he passes by. 8

The two hands are alike, but they do not perform the same work; two cows calving at the same time do not yield the same milk; two twins have not the same strength; two persons of the family do not display equal liberality. 9

(११८) अष्टादशोत्तराष्टातमं सूक्तम्

(१-५) नवर्चस्यास्य सूक्तस्यानदीयस्य ऋक्षस्य अग्निः । शतोऽग्निर्देवता । पापभी छन्दः ॥

॥१५॥

अग्ने हंसि न्यऽत्रिणं दीद्यन्मर्त्येष्व । स्वे क्षये शुचिमत ॥१॥
 उत्तिष्ठसि स्वाहुतो घृतानि प्रति मोदसे । यत्वा शुचः समस्थिरन् ॥२॥
 स आहुतो वि रोचतेऽग्निरिदं गिरा । शुचा प्रतीकमज्यते ॥३॥
 घृतेनाग्निः समज्यते मधुप्रतीक आहुतः । रोचमानो विभावसुः ॥४॥
 जरमाणः समिध्यसे देवेभ्यो हव्यवाहन । तं त्वा हवन्त मर्त्याः ॥५॥

118.

Āgne hānsi ny ātrīṇaṁ didyaṁ mārtyeshv ā | své kshaye
 śucivrata || 1 || ūt tishṭhasi svāhuto ghrītāni prāti modase |
 yāt tvā srúcaḥ samasthiran || 2 || sá āhuto ví·rocate 'gnír
 idēnyo girā | srucā prātīkaṁ ajyate || 3 || ghrīténāgnīḥ sám
 ajyate mādhu·pratīka āhutah | rócamano vibhāvasuḥ || 4 ||
 jāramanaḥ sam idhyase devébhyo havyavāhana | tam tva
 havanta mārtyāḥ || 5 || 21 ||

॥२५॥

तं मर्ता अमर्त्यं घृतेनाग्निं संपर्यत । अदाभ्यं गृहपतिम् ॥६॥
 अदाभ्येन शोचिपात्रे रक्षस्त्वं देह । गोपा क्रतुस्य दीदिहि ॥७॥
 स त्वमग्निं प्रतीकेन प्रत्योष यातुधान्यः । उरुक्षयेषु दीर्यत ॥८॥
 तं त्वा गीर्भिरुक्षयौ हव्यवाहं समीधिमे । यजिषं मानुषे जने ॥९॥

tam marta amartyam ghrītenagnīm saparyata | adabhyam
 grihapatim || 6 || ādabhyena śociśhagñe rakshas tvam dāha |
 gopā rītāsya didihi || 7 || sa tvam agne prātīkena praty
 osha yatudhanyah | urukshayeshu dīdyat || 8 || tam tva gir
 bhīr urukshaya havyavāham sam idhire | yajīshtham ma
 nushē jane || 9 || 25 ||

118

Fire-divine, the purifier, the destroyer of the devouring gloom
shines among men in the altar, its own home. 1

It springs up when invoked with devotion, delights in the obla-
tions, when the ladies are brought near it. 2

The fire-divine is to be glorified with songs; it blazes up when
invoked; prior to others (in reverence). it is sprinkled with
butter from a ladle. 3

The fire-divine is invoked, anointed with butter and honey; it
is refulgent and radiant and makes everything bright and
shining. 4

O glorified by the worshippers, you are kindled for the divines;
and as such mortals adore you. 5

With offerings of clarified butter, mortals worship immortal fire-
divine. who is indestructible, and enshrined in homes. 6

With your indestructible flame, O fire-divine, defender of
sacred works, may you consume the wicked and vicious (germs
and virus) and shine. 7

May you, O fire-divine, with your glowing effulgence, burn the
disease—spreading mother-germs, shining in your outspread
altars. 8

The worshippers and dignitaries of repute by their praises,
kindle you, O fire-divine, the bearer of oblations; you are most
adorable among mankind. 9

(११९) एकोनविंशत्युत्तरात्मकं ध्रुवम्

(१-१३) षपोदशवर्षस्यास्य सप्तवैश्वदेवो हवः कर्मः । आत्मा देवता । गायत्री उच्यते ॥

॥१॥ इति वा इति मे मनो गामश्च सनुयामिति । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१॥
 प्र वाता इव दोधत उन्मा पीता अयंसत । कुवित्सोमस्यापामिति ॥२॥
 उन्मा पीता अयंसत रथमश्वा इवाश्वः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥३॥
 उपे मा मतिरस्थित वाश्वा पुत्रमिव प्रियम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥४॥
 अहं तष्टेव धन्धुरं पर्याचामि हृदा मतिम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥५॥
 नहि मे अक्षिपच्चनाच्छान्तसुः पञ्च कृष्टयः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥६॥

119

iti vā iti me mano gam asvam sanuyam iti | kuvit so-
 masyapam iti || 1 || pra vata iva dodhata un ma pita ayan-
 sata | kuvit — || 2 || un ma pita ayansata rātham asvā ivā-
 savah | kuvit — || 3 || upa ma matir asthita vasra putram
 iva priyam | kuvit — || 4 || aham tāshteva vandhuram pary-
 acami hrida matim | kuvit — || 5 || nahī me akshipac ca-
 nachantsuh panca krishtāyah | kuvit — || 6 || 2c |

॥७॥ नहि मे रोदसी उभे अन्य पक्षं चन प्रति । कुवित्सोमस्यापामिति ॥७॥
 अभि धां महिना भुवमभीदुमां पृथिवीं महीम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥८॥
 हन्ताहं पृथिवीमिमां नि दधानीह वेह वा । कुवित्सोमस्यापामिति ॥९॥
 ओषमित्पृथिवीमहं जङ्घनानीह वेह वा । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१०॥
 दिवि मे अन्यः पक्षोऽथो अन्यमचीकृषम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥११॥

nahī me rodasī ubhe anyam paksham cana prati | kuvit
 — || 7 || abhi dyam mahina bhuvam abhumam prithivim ma-
 him | kuvit — || 8 || hantaham prithivim imam nī dadhānīh
 vehā vā | kuvit — || 9 || osham it prithivim aham janghāna-
 nīhā veha vā | kuvit — || 10 || divī me anyah paksho dho
 anyam acikrisham | kuvit — || 11 ||

119

Thus, indeed, my mind resolves, "full of spirits, I shall go to battle to win cow and to win horses", for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₁

Like the winds violently shaking the trees, the devotiona' love lifts me up, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₂

The divine love lifts me up like swift horses drawing a chariot, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₃

Sound of sacred hymns reaches me like a lowing cow to meet her beloved calf, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₄

I recite the hymn of praise in my heart as a carpenter or wright carves out a chariot's body, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₅

The five classes of people dare not elude the glance of my eye, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₆

Both heaven and earth have not grown equal to one half of me, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₇

I excel the sky in greatness; and so I excel this spacious earth; for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₈

Lo! I will deposit this earth (to my choice) either here or there, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₉

In no time, I (in my fury) can render this earth red-hot, and carry it to a place anywhere, here or there, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₁₀

One of my wings is in the sky; the other trail I drag below, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₁₁

अहमस्मि महामहोऽभिनभ्यसुदीपितः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१२॥
गृहो वाभ्यर्कृतो देवभ्यो हव्यवाहनः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१३॥

॥ इत्यहमाहके ऋतोऽध्यायः ॥

[अष्टादशोऽंशः १२, सूक्तानि १७, श्लोकः १५०]

aham asmi mahamaho
bhimbhyaṇ údishitah | kuvit 12 gṛhó yamy aram
krito devabhyaḥ havyaavahanah | kuvit 13
Shashtho 'dhyayah.

अथ सप्तमोऽध्यायः ॥

(१२०) विष्णुतुल्यगततमं सुतम

(१२०) नवचम्पास्य मृगन्वाथर्वयो दृढविषं क्रमिः । इन्द्रो देवता । त्रिषुषु उत्तः ॥

॥ तदिदं सा भवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञा उग्रस्त्वेषुपत्नम्णः ।
सद्यो जज्ञानो नि रिणात् शत्रुननु यं विश्वे मदन्त्यूमाः ॥१॥
वावृधानः शवसा भूर्वाजाः शत्रुदृसायं भियसं दधान ।
अव्यनश्च व्यनश्च ससि सं ते नवन्त प्रभृता मदेषु ॥२॥
त्वे क्रतुमपि वृजन्ति विश्वे द्विषन्ते विभ्वन्त्यूमाः ।
स्वादोः स्वादीयः स्वाद्वना सृजा समदः सु मधु मधुन्भि योधीः ॥३॥

120

Tād id asa bhavaneshu jyēshṭham yāto,jajna ugrās tve
shanrinnah | sadyo jajñāno ní rinati satrun anu yam vísve
mádanty umah . 1 | vavridhanah savasa bhuryojah satrun
asaya bhiyasam dadhati | avyanae ca vyanae ca sasni sam
te navanta prabhrita madeshu | 2 | tvé krátom ápi vṛinjanti
visve dvir yad ete trir bhavanty umah | svadoh svadiyah
a una srija sam adah su madhu madhunabbí yodhah . 3 |

I am supreme, the greatest of the great, raised to the firmament and beyond, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ¹²

Receiving the offering, I oblige the worshippers and bear their oblations to Nature's bounties, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ¹³

120

That (Brahman verily) has been the best and eldest in all the worlds, wherefrom the fiery and fierce (sun), rich in radiance, is first born. As soon as born, he overcomes the foes; he is the one, in whom all creatures feel happy and delighted. ¹

Grown mighty in strength, with powerful vigour, our resplendent Lord implants fear in the heart of malignant; both the worlds, inanimate and animate, are readily won by him. Happy in your exhilaration, all creatures sing their praises and pay homage. ²

All devotees offer adoration, and concentrate on you, at times twice or thrice. May you blend a more tasteful one to the tasty and savoury. May you mix honey with another honey to make it further exhilarating. ³

इति चिद्धि त्वा धनु जयन्तं मदेमदे अनुमदन्ति विप्राः ।
 ओजीयो धृष्णो स्त्रिमा तनुष्व मा त्वा दभन्यानुधाना दुरेवाः ॥४॥
 त्वया वयं शिशवेहे रणेषु प्रपश्यन्तो युधेन्यानि भूरि ।
 चोदयामि त आयुधा वचोभिः सं ते शिशामि ब्रह्मणा वयोसि ॥५॥

ti eid dhī tvā dhānā jāyantam mādē-mādē anumādanti
 viprah | ōjīyo dhrishno sthirām ā tanushva mā tvā dabhan
 yātudhāna durevah || 4 || tvāyā vayan śāśadmahe rāneshu
 prapāsyanto yudhēnyāni bhūri | codāyāmi ta āyudhā vāco-
 bhīh sām te sisami brāhmaṇa vāyānsi || 5 || 1 |

१२७ स्तुपेय्यं पुरुषैःसमृम्बमिनतममाप्त्यमाप्त्यानाम् ।
 आ दर्पते शर्वसा सप्त दानुन्म साक्षते प्रतिमानानि भूरि ॥६॥
 नि तदधिषेऽर्वरं परं च यस्मिन्नाविषावसा दुरोणे ।
 आ मातरा स्थापयसे जिगत्तु अत इनोषि कर्वरा पुरुषा ॥७॥
 इमा ब्रह्म बृहद्विवो विवृक्तीन्द्राय शूषर्माग्रियः स्वर्षाः ।
 महो गोत्रस्य क्षयति स्वराजो दुरश्च विश्वो अवृणोदपु स्वाः ॥८॥
 एवा महान्बृहद्विवो अधर्वावोचत्स्वां तन्वमिन्द्रमेव ।
 स्वसारी मातरिर्ब्वरीररिप्रा हिन्वन्ति च शर्वसा वर्धयन्ति च ॥९॥

stushéyyam puruśārpasam rībhvam inātamam āptyām
 āptyanām | a darshate śāvasā saptā dānūn prā śākshate
 pratimānāni bhūri || 6 || nī tād dadhishé 'varam páram ca
 yāsminn āvithāvasā duroṇé | ā mātārā sthāpayase jigatnú
 āta inoshī kārvarā purāṇi || 7 || imā brāhma brihāddivo vi-
 vaktīndrāya śūshām agriyāh svarshāh | mahó gotrásya
 kshayati svarājo dūraṣ ca vīsvā avṛiṇod āpa svāh || 8 || evā
 mahān brihāddivo ātharvāvocat svām tanvām indram evā |
 svāsāro mātārībhvarīr ariprā hinvānti ca śāvasā vardhā-
 yanti ca || 9 || 2 ||

Verily the pious praise you. O the giver of wealth, in your repeated exhilaration. O resolute Lord of resplendence, spread out for us, great and lasting affluence; may the malignant and wicked never harm you. 4

Through your help, we destroy our foes in battles; we bravely face the numerous opponents against whom we have to fight. I evoke you with my prayful words with full reliance in your weapons. I consecrate the food grains with a sacred verse. 5

I praise Him who is worthy of praise, multiform, vast, supreme, most accessible of the accessible ones; he strikes with might the seven types of clouds (or seven evil impulses). He verily subdues many-opposing evils. 6

You bestow lower (i.e. material) and higher (i.e. the spiritual) wealth both to the houses of your devotee, whom you love and provide protection. You maintain the two ever-revolving Mothers (Earth and the Sun) in dynamic equilibrium, and with your glory, you accomplish many wondrous deeds. 7

The wisest, the foremost, the most enlightened person repeats these prayers to gratify the Lord of resplendence. He dominates over the great self-luminous folds of regions and throws open all his doors of divine knowledge and treasure. 8

Thus the great and most enlightened one in divine wisdom repeats his praise to our Lord of resplendence. The spotless sisters, the streaming channels of consciousness, who are his mothers, go to Lord of resplendence, speak high of Him and impel Him onward (for our support). 9

(१२१) परमिषात्पुत्रप्राप्तये भूतस्य

(१-१०) वराहस्यास्य भूतस्य प्रावापत्तो हिरण्यगर्भः कश्चिः । कः (वराहपतिः) देवता । ऋग्वेदः १०. १२१

१२१

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
 स दाधार पृथिवीं धामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥१॥
 य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपास्ति प्रशिष्यं यस्य देवाः ।
 यस्य स्यात्तुं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥२॥
 यः प्राणतो निमिषतो महित्वेक इवाजा जगतो बभूव ।
 य ईशो अस्य द्विपदम्बनुषपदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥३॥
 यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रं रसाया साहाहुः ।
 यस्येमाः प्रदिशो यस्य वाह कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥४॥
 येन द्यौरुषा पृथिवी च दृक्का येन स्वः स्तमितं येन नाकः ।
 यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥५॥

121.

Hiranyagarbhāḥ sām avartatagre bhūtasya jataḥ patir
 ēka asit | sā dadhara pṛthivīm dyām utémām kásmāi de-
 vāya havishā vidhema || 1 || yā atmadā baladā yāsya viśva
 upāsate prasīṣham yāsya devāḥ | yāsya chāyāmṛitam yāsya
 mṛityūḥ kásmāi devāya havishā vidhema || 2 || yāh pranatō
 nimishatō mahitvaika id rājā jāgato babhūva | yā īṣe asyā
 dvipādas cātushpadah kásmāi devāya havishā vidhema || 3 ||
 yāsyemé himāvanto mahitvā yāsya samudrām rasāya saha-
 hūḥ | yāsyemāḥ pradīśo yāsya bābū kásmāi devāya havishā
 vidhema || 4 || yéna dyaúr ugrā pṛthivī ca drillhā yéna svā
 stabhitām yéna nákah | yó antárikṣhe rájaso vimānaḥ ká-
 smāi devāya havishā vidhema || 5 || ३ ||

121

The sustainer Lord of illuminant celestial cosmos has been present from the very beginning. He has ever been the sole Lord of all created beings. He upholds this earth and heaven. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₁

He is the giver of strength, spiritual and physical as well, His commands all beings, the enlightened ones, obey, under His shadow alone, one enjoys immortality and death as well. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₂

He by His greatness, has verily become the sole king of breathing and seeing world; He rules over this aggregate of bipeds and quadrupeds. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₃

The one through whose greatness these snow-clad mountains exist; whose majesty is proclaimed by ocean and rivers; these quarters of space are whose two outstretched arms. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₄

By whom, the sky is made profound and the earth solid? By Him, heaven and solar sphere are fixed. Who in the firmament has set the shining region like the flying birds? Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₅

RVB

यं क्रन्दसी अवंसा तस्तभाने अभ्यर्क्षेतां मनसा रजमाने ।
 यत्राग्निं सूर उदितो विभाति कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥६॥
 आपो ह यद्बृहतीर्विश्वमायुनाभं दधाना जनयन्तीरग्निम् ।
 ततो देवानां समवर्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥७॥
 यश्चिदापो महिना पर्यपश्यदधं दधाना जनयन्तीर्यज्ञम् ।
 यो देवेष्वधि देव एक आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥८॥
 मा नो हिंसीजनिता यः पृथिव्या यो वा दिवं सत्यधर्मा ज्ञानं ।
 यश्चापश्चन्द्रा बृहतीर्जज्ञान कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥९॥
 प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव ।
 यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥१०॥

yām krāṇdasī āvasā tastabhāne abhy aikshetam manasa
 réjamāne | yātrādhi sūra údito vibhāti kāsmāi devaya ha-
 vishā vidhema || 6 || āpo ha yād bṛihatīr viśvam āyan gār-
 bham dādihānā janāyantīr agnīm | tāto devānām sām avar-
 tatāsura ékaḥ kāsmāi devāya havishā vidhema || 7 || yāḥ cid
 āpo mahinā paryāpasyad dakṣhaṁ dādihānā janāyantīr ya-
 jñām | yō devéshv ādhi devā éka āsīt kāsmāi devāya havi-
 shā vidhema || 8 || mā no hīnsij janitā yāḥ prithivyā yō vā
 divaṁ satyādharmā jajāna | yāḥ cāpāś candrā bṛihatīr ja-
 jāna kāsmāi devāya havishā vidhema || 9 || prajāpate nā tvād
 etāny anyō viśvā jātāni pari tā babhūva | yātkāmās te ju-
 humās tān no astu vayāṁ syāma pātayo rayiṇām || 10 || 4 ||

Supported by whose protection, heaven and earth, shining brightly, and inspired in their spirit manifest this glory, with whose effulgence the risen sun shines forth? Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? _c

What is that hour when the vast and mighty waters for the first time overspread the surface of the earth with universal germ (of life, within it), the fire-force also becomes operative, and Nature's bounties also are set to full function — (think of that supreme source). Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? _d

He who by his might surveys the waters all around containing creative powers and giving birth to cosmic sacrifice, He who among the divine bounties was the one most supreme — whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? _e

Never may He do us harm, who is the parent of the earth, or He whose laws are inviolable and who creates heaven, and who generates the vast and delightful waters — whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? _f

O Lord of people, there is none other than you who has given existence to all these beings; may our aspirations for which we dedicate ourselves to you be ours; may we be the possessors of grand riches. ₁₀

(१२३) दाक्षिण्यवृत्तगद्यतमं सूक्तम्

(१-८) अष्टवस्यास्य सूक्तस्य यातिहविर्ब्रह्मा ऋषिः । अग्निर्देवता । (१, ५) मयमायजम्योरुषोऽस्मिभुवः,
(२-४, ६-८) द्वितीयादितृषस्य पञ्चमादितृषस्य च ऋषी उन्मती ॥

१२३

वसुं न चित्रमहसं गृणीषे वामं शेषमतिथिमद्विषेष्म ।
 स रसते शुरुषो विश्वधायसोऽग्निर्होता गृहपतिः सुवीर्यम् ॥१॥
 जुषाणो अग्ने प्रति हव्यं मे वचो विश्वानि विद्वान्वयुनानि सुक्रतो ।
 घृतनिर्णिग्ब्रह्मणे गानुमेरय तव देवा अजनयमानु वृतम् ॥२॥
 सप्त धामानि परियन्नमर्त्यो दाशद्वाशुषे सुकृते मामहस्य ।
 सुवीरेण रयिणाग्ने स्वाधुवा यस्तु आनन्दं समिधा तं जुषस्य ॥३॥
 यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितं हविर्प्सन्त ईळते सप्त वाजिनम् ।
 शृण्वन्तमुग्धिं घृतपृष्ठमुक्षणे पृणन्तं देवं पृणते सुवीर्यम् ॥४॥
 त्वं दूतः प्रथमो वरेण्यः स ह्युमानो अमृताय मत्स्व ।
 त्वां मज्जयन्मरुतो दाशुषो गृहे त्वां स्तोमेभिरभृन्वो वि रुरुधुः ।

122.

Vāsūṃ nā citrāmahasam grīṇiṣhe vāmāṃ śevam ātithinī
 advishenyaṃ | sā rāsate śurūdho viśvādāhāyaso 'gnīr hōtā
 grīhāpatiḥ suvīryam || 1 || jushāṇó agne prāti harya me vāco
 viśvāni vidvān vayūnāni sukrato | ghrītanirniḡ brāhmane
 gātūni éraya tāva devā ajanayann ānu vratām || 2 || saptā
 dhāmāni pariyaṇn amartyo dāśad dāśúshe sukrīte māmā-
 hasva | suvīreṇa rayināgne svābhūvā yās ta ānat samīdhā
 tāṃ jushasva || 3 || yajñāsya ketūm prathamām puróhitam
 havishmanta ilate saptā vājīnam | śṛiṇvāntam agnīm ghrītā-
 priṣṭham ukshānam priṇāntam devām priṇaté suvīryam
 || 4 || tvām dūtāḥ prathamó vārenyaḥ sā bhūyāmāno amṛi-
 tāya matsva | tvām marjayan marúto dāśúsḥo grīhé tvām
 stómebhir bhrīgavo ví rurucuḥ || 5 || ॥

122

I glorify him who is of wonderful radiance like the sun, who is the giver of happiness, lovely, benevolent and the one whom all welcome like a guest. He bestows vigour upon the worshippers, may he, the fire-divine, remove our sorrow and give us heroic strength and all sustaining riches. ₁

O fire-divine, being well-pleased, accept my praise; you are the accomplisher of great deeds, and cognizant of all ordinances; Anointed with butter, may you stimulate the movements of the wise sages; Nature's bounties bestow on us rewards according to your holy law. ₂

Traversing the seven regions of universe, O immortal fire-divine, bestow wealth on us and give liberally to the pious devotee. May you grant easily - obtainable riches, together with worthy children to those who present offerings to you. ₃

The seven priests bearing oblations worship fire-divine, the emblem of reverence, the first of the divine powers, the foremost, the wise, the hearer of our prayers, effulgent and the shedder of moisture. The prayful worshipper, propitiates the fire-divine endowed with excellent virility. ₄

You are the chief and most excellent messenger; may you, invoked by us, enjoy the elixir and get exhilarated; the vital divine forces decorate you at the votary's place; the illustrious sages have glorified you with hymns. ₅

१५३

इषं दुहन्तुदुषां विश्वधांसं यक्षप्रिये यजमानाय सुक्रतो ।
 अग्ने घृतस्रुसिर्कृतानि दीर्घवृत्तिर्यज्ञं परियन्तुः क्रतूयसे ॥६॥
 त्वामिदस्या उषसो व्युष्टिषु द्रुतं कृष्णानां अयजन्त मानुषाः ।
 त्वां देवा महयाय्याय वावृषुराज्यमग्ने निमृजन्तो अध्वरे ॥७॥
 नि त्वा वसिष्ठा अहन्त वाजिनं गृणन्तो अग्ने विदधेऽपु वेधसः ।
 रायस्पोयं यजमानेषु धारय यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥८॥

isham duhan sudugham visvadhayasam yajñapriye ya-
 jamānāya sukrato | āgne ghṛitāsnuṣ trīr ṛitāni dīrdyaḥ vartir
 yajñām pariyaṇ sukratūyase || 6 || tvām id asyā ushāso vy-
 ūshtishu dūtām kṛiṣvānā ayajanta mānushāḥ | tvām devā
 mahayāyyāya vāvṛidhur ājyam agne nimṛjānto adhvarē
 || 7 || nī tvā vāsishṭhā ahvanta vājinaṁ gṛiṇānto agne vidā-
 theshu vedhāsaḥ | rāyās pōsham yājamāneshu dhāraya yū-
 yām pāta svastibhiḥ sādā naḥ || 8 || ० ||

(१२३) अयोर्विद्युत्सुतस्य तस्यं सुक्रतुः

(१-८) महर्षत्यास्य सुक्रतुः आग्नेव वेन क्रतिः । वेनो देवता । विदुः उन्मः ०

१५४

अयं वेनभ्योदयत्यृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायु रजसो विमानं ।
 इममपां संगमे सूर्यस्य विशुं न विप्रो मृतिर्भी रिहन्ति ॥१॥
 समुद्राद्गमिसुदिपति वेनो नभोजाः पृष्ठं हर्यतस्य दक्षि ।
 ऋतस्य सानावधि विष्टपि भ्राद् समानं योनिमुम्यन्वषत् माः ॥२॥

123.

Ayām venāḥ codayat priṣṇigarbhā jyōtirjarāyū rajaso
 vimāne | imām apām saṁgamē sūryasya śīṣum nā vipra
 matibhī ribhanti || 1 || samudrād ūrmim ūd iyarti veno na-
 bhajāḥ priṣṭhām haryatāsyā darṣi | ṛitāsyā sūnāv adhi
 vishtāpi bhrāt samānām yonini abhy ānūshata vrāḥ || 2 ||

O fire-divine, milking the prolific cow as if for all-sustaining food, you assist the sacrifice for the benefit of the pious institutor of the rite. Anointed with butter, you enlighten the three regions. You encircle the sacrifice; you are the accomplisher of these noble acts of public service. ⁶

Men worship you, O fire-divine, at the opening of the present dawn, appointing you their messenger to Nature's divine forces, which have magnified you for their adoration, sprinkling butter upon you at the sacrifice. ⁷

Praising you, O mighty fire-divine, the most pious sages invoke you at the sacrificial meetings. May you ever provide sustenance to noble men, the institutors of the rite, and may you, O divine, ever cherish us with blessings. ⁸

123

See this charming one (*Vena* or *Venus*)¹, born with the halo of the sun, in the midst of clouds or mist, in the regions of mid-space, like a bird soaring high — a baby of the sun in waters. Men of wisdom sing his glory and caress him with special hymns. ¹

The *Vena* draws up his waves from out the ocean. Born, surrounded with the halo of mist, the fair one's back alone is visible brightly; he shines almost on the top of *Rta*, the cosmic waters.² Both of them (the Sun and *Vena*) have the same region — the learned gazers of the sky, *Ṛsis* or the astronomers know this fact and they sing the glory. ²

1. *Vena*, the same as the planet Venus; or the Madhyandina shining one (the mid-region god) or the sun arising in the mist and dew.
2. *Rta*, cosmic waters and dew, or the cosmic law.

समानं पूर्वैरभि वावशानास्तिष्ठन्वत्सस्य मातरः सनीळाः ।
 श्रुतस्य सानावधि चक्रमाणा रिहन्ति मध्वो अमृतस्य वाणीः ॥३॥
 जानन्तो रूपमकृपन्त विप्रा मृगस्य घोषं महिषस्य हि म्मन् ।
 श्रुतेन यन्तो अधि सिन्धुमस्युषिदं द्रन्धवो अमृतानि नाम ॥४॥
 अप्सरा जारमुपसिष्मियाणा योषा बिभर्ति परमे व्योमन् ।
 चरन्प्रियस्य योनिषु प्रियः सन्त्सीदत्पक्षे हिरण्ये स वेनः ॥५॥

samanām pūrvīr abhī vāvaśānās tīṣṭhan vatsāsya mātārah
 sānilāh | ṛitāsya sānāv ādhi cakramāna rihānti mādhu
 amṛtasya vāṇih || 3 || janānto rupām akripanta viprā mri-
 gāsya ghōṣham mahishāsya hī ḡmān | ritēna yānto ādhi
 sīndhum asthur vidād gandharvō amṛtāni nāma || 4 || apsarā
 jarām upasishmiyāṇā yōṣhā bibharti paramē vyoman | carat
 priyāsya yōniṣhu priyāh sām sīdat pakshē biranyāye sā
 venāh || 5 || 7 ||

१८० नाके सुपर्णमुप यत्पतन्ते हृदा वेनन्तो अम्यचक्षत त्वा ।
 हिरण्यपक्षं वरेणस्य दूते यमस्य योनीं शकुनं सुरप्युम् ॥६॥
 ऊर्ध्वो गन्धर्वो अधि नाके अस्यात्प्रत्यङ्चित्रा बिभ्रदुस्यामुधानि ।
 वसानो अर्कं सुरभिं हृद्गे कं स्वर्णं नाम जनत प्रियाणि ॥७॥
 द्रप्सः समुद्रमुभि यमिर्गतिं पश्यन्पृथ्वस्य चक्षसा विधर्मन् ।
 भानुः शुकेण शोचिषा चकानस्तृतीयं चक्रे रजसि प्रियाणि ॥८॥

nāke suparnām ūpa yāt pātantaṁ hṛidā vēnanto abhy
 ācakṣhata tva | hiraṇyapakṣhaṁ vāraṇasya dūtām yaṁāsya
 yōnau sakunām bhuraṇyūm || 6 || ūrdhvō gandharvō ādhi
 nāke asthāt pratyāṁ citrā bibhrad asyāyudhāni | vāsāno
 ātkam surabhīm dṛiṣē kām svār nā nāma janata priyāni
 || 7 || drapsah samudrām abhī yāj jīgāti pāśyan grīdhrasya
 cākṣhaṣā vīdharman | bhānūh sukrēna soṣṣhā cakānās tri-
 tiye cakre rājasi priyāni || 8 || 8 ||

Full to the capacity, lowing to their joint possession, staying together at the same dwelling, stand the mothers of the darling calf. Ascending the lofty height of Rta (the cosmic waters), the great singers utter the praises, tipped with sweetened elixir of immortality. 4

The pious sages, knowing the form of this Vena praise him, for they understand the great roar of this mighty showerer (the sun) behind the clouds. Approaching him with prayful mind, they reach the flowing stream of elixir, for, the *Gandharva*¹, the sustainer of the rays (the sun) knows the secret of cosmic waters. 5

The lightning (*apsara*), the lady smiling affectionately, like a wife at her lover, cherishes him in the highest heaven; she wanders as a friend in the abodes of his higher friend; he, the Vena, makes her sit down on his golden pinion. 6

They, with a longing in their hearts, gaze at you while you, Vena, travel as a strong-winged bird in the sky; you are the golden-winged messenger of our venerable Lord, the bird that moves on with speed to the central abode of the Ordainer. 7

Gandharva, the sun (the retainer of the rays) stands erect upon the firmament, brandishing towards us his wonderful weapons. The objects (on the earth) become visible, only when the sun comes up, clad in sweet raiment, beautiful to look on. 8

As a spark or just a drop in the sky, he comes near the ocean, still looking at us with a vulture's eye. His lustre shines in its own bright splendour and as he shines high in the sky, he illumines the regions below. 9

¹ *Gandharva*, another name of the sun, meaning the sustainer of rays.

(१२४) षण्णवित्तुनासातमं सूक्तम्

(११) नवम्यास्य सूक्तम् (१, ५-९) प्रथमार्धः प्रथम्यादिपद्यानामाग्निस्त्वसोमा, (२-४)

द्वितीयादिवृत्तस्य चाग्निस्त्वसः । (१) प्रथमार्धोऽग्निः, (२-४) द्वितीयादिवृत्तस्याग्नेपन्या,

(५, ७-८) त्रयमीतस्यहवीर्वा प्रकृताः, (६) षष्ठ्याः सोमः, (९) नवम्याग्नेर्वा

देवताः । (१-६, ८-९) प्रथमादिवृत्तस्याहवीर्वाग्नेर्वा मिष्टुः,

(७) सप्तम्याश्च वयती प्रवृत्ती ॥

इमं नो अम उपे यज्ञमेहि पश्यामं विवृतं ससर्तन्तुम् ।
 असौ हव्यवाकुत नः पुरोगा ज्योगेव दीर्घं तम आशेषिष्ठाः ॥१॥
 अदेवादेवः प्रचता गुहा यन्प्रपश्यमानो अमृतत्वमेभि ।
 शिवं यस्तन्तुमशिवो जहामि स्वात्सख्यादरणीं नाभिमेभि ॥२॥
 पश्यन्नस्य अतिथिं वयायां ऋतस्य धाम वि मिते पुरुषि ।
 शंसामि पित्रे असुराय शोवमयज्ञियाष्टज्ञियं भागमेभि ॥३॥
 बृह्तीः समा अकरमुन्तरस्मिन्निन्द्रं वृणानः पितरं जहामि ।
 अग्निः सोमो वरुणस्ते च्यवन्ते पुर्योर्वर्द्धाष्टं तर्दवाम्यापन् ॥४॥
 निर्माया उ त्वे असुरा अभूवन्त्वं च मा वरुण कामयासि ।
 ऋतेन राजन्नृतं विविशन्मम राष्ट्रस्याधिपत्यमेहि ॥५॥

124.

Imāṃ no agna ūpa yajñām éhi páñcayāmam trivṛitam
 saptátantum | áso havyavál utá naḥ purogá jyóg eva dīr-
 ghām táma áśayishthāḥ || १ || ádevād devāḥ pracātā gúhā
 yān prapásyamāno amritatvām eni | śivām yát sántam
 ásivo jáhāmi svát sakhyád áranim nábbhim emi || 2 || pásyann
 anyasya átithim vayáya ṛitasya dbāma ví mīme puruni |
 śánsāmi pitre ásuraya sevam ayajñīyád yajñíyam bhāgām
 emi || 3 || bahvīb sámā akaram antár asminn índram vrinā-
 nāh pitaram jahāmi | agníḥ somo várunas té cyavante pa-
 ryavard rāshṭrām tād avāmy áyān || 4 || nirmāyā ū tyé ásurā
 abhūvan tvām ca mā varuṇa kāmáyāse | ṛiténa rájann anṛi-
 taṃ vivīcān máma rāshṭrásyádhipatyam éhi || 5 || ॥

124

Come, three-fold (3) O fire-divine,* to this our place of worship, which has five (5) divisions, spread out by seven (7) threads; be the bearer of our oblations; be our preceder; you have long been laid dormant during darkness. ॥

(Fire-divine speaks): From being a power without divinity, I become divine and attain immortality when I come from secret pathways and manifest myself at the solicitation. When being inauspicious, I desert the auspicious. I leave my own friends and seek the shelter of wood. ॥

Beholding the sun, the ever-moving guest of another lineage, I perform many actions based on eternal law and order; I repeat praises, wishing good luck to the paternal foe-destroying; I pass from a place unfit for sacrifice to a place where sacrifice can be offered. ॥

I spend many years within this altar; in preference to Lord of resplendence, I leave the Father away; go away the bounties like fire the sun and moon. Rule always changes, when my turn comes. I return with superiority and favour. ॥

These deluding people are deprived of their delusion; O sun, the venerable, separating truth from falsehood, come and share in sovereignty over my realm, if you really cherish my love. ॥

*6 — Five classes of men, *pancājanya*, or five *Mahayajnas* — *Brahmayajna*, *Devayajna*, *Pitryajna*, *Atithiyajna*, *Balivatsvadeva Yajna*. 3 — The *Pakayajna*, *Haviryajna* and *Somayajna*. 7 — *Sapta tantu* — *Agnostoma*, *Atyagnistoma*, *Ukthya*, *Sodasi*, *Vajapeya*, *Auratra* and *Aptoryama*.

१०० इदं स्वरिदमिदोस वाममयं प्रकाश उर्वर्गन्तरिक्षम् ।
 हनाव वृत्रं निरेहि सोम हविषा सन्तं हविषा यजाम ॥६॥
 कविः कवित्वा दिवि रूपमासज्जदप्रभृती वरुणो निरपः सृजत् ।
 क्षेमं कृष्णाना जनयो न सिन्धवस्ता अस्य वर्णं शुचयो भरिभ्रति ॥७॥
 ता अस्य ज्येष्ठमिन्द्रियं संचन्ते ता ईमा क्षेति स्वधया मदन्तीः ।
 ता ई विशो न राजानं वृणाना बीभत्सुवो अर्प वृत्रादतिष्ठन् ॥८॥
 बीभत्सुनां सयुजै हंसमाहुरपां दिव्यानां सख्ये चरन्तम् ।
 अनुष्टुभमनु चर्चुर्यमाणमिन्द्रं नि धिक्पुः कवयो मनीषा ॥९॥

idāṃ svār idāṃ id āsa vamaṃ ayāṃ prakāśā urv ān-
 tarikṣham | hanāva vṛitraṃ nirehi soma havish tva sāntam
 havisha yajama ॥ 6 ॥ kavīḥ kavitva divi rūpām āvajad āpra-
 bhuṭi vārūṇo nīr apāḥ sṛijāt | kṣhēmam kṛiṇvānā jānayo
 nā sindhavaṣ tā asya vārṇam śūcayo bharibhṛati ॥ 7 ॥ tā
 asya jyēsthāṃ indriyāṃ sacānte tā īm ā kṣheti svadhāyā
 madantiḥ | tā īm viśo nā rājanam vṛiṇānā bibhatsūvo āpa
 vṛitṛād atishṭhan ॥ 8 ॥ bibhatsūnām sayūjām haṃsām āhur
 apām divyānam sakhye cārautam | anuṣṭūbbham ānu car-
 curyamaṇam indram nī cikyuḥ kavāyo mānuṣhā ॥ 9 ॥ १० ॥

(११५) यथावशात्सुतरावतम गृह्यन्

(१) अहयन्माम्य सूतम्यान्भूमी वाएविका । आत्मा दवता । (१, १-८) यथमर्थमन्वीपादिगन्ताय
 विष्टुषु, (२) द्वितीयापाय जगती पन्दरी ॥

११५ अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यहमादित्यैरुत विश्वेदेवैः ।
 अहं मित्रावरुणोभा विभर्म्यहमिन्द्रासी अहमग्निनोभा ॥१॥
 अहं सोममाहुनसं विभर्म्यहं त्वष्टारमुत पूषणं भगम् ।
 अहं देवाभि द्रविणं हविष्मते सुप्राध्येऽनु यजमानाय सुन्वते ॥२॥

125.

Ahām rudrēbhīr vāsubhiḥ carāmy ahām ādityair utā
 visvadevaih | ahām mitrāvārūṇobhā bibharmy ahām in-
 draḥni ahām asvinobhā ॥ 1 ॥ ahām sōmam āhanāsam bi-
 bharmy ahām tvāṣṭāram utā pūṣhānam bhāgam | ahām
 dadhāmi drāviṇam havishmate supṛāvyē yājamānāya su-
 nvaté ॥ 2 ॥

(Fire of life, *Agni*, speaking to Love, *Soma*): O Love, the life — giving force, this is heaven; this verily is beautiful, this is the light, the broad firmament; let us two (the Fire of Life and Love) destroy the devil of Nescience; come forth; we worship you (O Love!) you yourself are the personified oblation. 6

The sage, the Sun, by his transcending wisdom fixes himself in the sky; O venerable, O Lord of waters, with but a slight effort, you have let loose the rivers, conferring happiness, like wives, and assuming colourful forms as they gleam and glow. 7

They, the streams, wait upon the Lord of waters, who is most powerful. The Lord receives these delightful streams, who pay homage to Him. Terribly afraid of the devil of Nescience, they have run away from him and have accepted a complete reliance in their king. 8

The sages call him swan, the sun, the ally of those who are affrighted, moving in the proximity of the cosmic waters; the wise honour the sun, the supreme, with their praise; verily, He is worthy of praises, composed in the metre of *Anustubh*. 9

125

I associate with all the learned men called as VASU (young preceptors), and ADITYA (the matured professors). I support all Nature's bounties such as the sun, ocean, fire, lightning, and the pair of twin divines. 1

I support the foe-destroying herbs, the sun, the strength-giving food and the riches; I bestow wealth upon the institutor of worship offering the oblation and deserving careful protection and upon those who perform selfless noble deeds. 2

अहं राष्ट्री संगमनी वसन्तां चिकितुषीं प्रथमा युज्ञियानाम् ।
 तां मा देवा व्यदधुः पुरुत्रा मूर्तिस्वात्रां सूर्यावेष्टयन्तीम् ॥३॥
 मया सो अन्नमसि यो विपश्यति यः प्राणिति य ई शृणोत्युक्तम् ।
 अमन्तवो मां त उप क्षियन्ति श्रुधि श्रुत श्रद्धिवं ते वदामि ॥४॥
 अहमेव स्वयमिदं वदामि जुष्ट देवेभिरुत मानुषेभिः ।
 यं कामये तंतमुग्रं कृणोमि तं व्रद्धाणं तनृषिं तं सुमिधाम् ॥५॥

aham rāshtrī sangāmani vāsūnām ekitūshī pra-
 thama yajñīyānām | tām mā devā vy ādadhuḥ purutrā
 bhūristhātrām bhūry āveṣāyantīm || 3 || māyā sō ānnam atti
 yō vipāśyati yāḥ prāṇiti yā im śṛṇōty uktām | amantāvo
 mām tā ūpa kshiyanti śrudhī śruta śraddhivām te vadāmi
 || 4 || aham evā svayām idām vadāmi jūshṭam devēbhir utā
 mānushebbhiḥ | yām kāmāye tām-tam ugrām kṛṇomi tām
 brahmāṇam tām rīshim tām sumedhām || 5 || ॥

१२५ अहं रुद्राया धनुरा तनोमि ब्रह्मद्विषे शरवे हन्तवा उ ।
 अहं जनाय समर्द्धं कृणोम्यहं यावापृथ्वा आ विवेश ॥६॥
 अहं सुवे पितरमस्य मूर्धन्मम योनिरप्स्वन्तः समुद्रे ।
 ततो वि तिष्ठे भुवनानि विश्वोत्तमं यां वर्ष्मणोपे स्पृशामि ॥७॥
 अहमेव वारं ह्य प्र वान्यारम्भमाणा भुवनानि विश्वा ।
 परो दिवा पर एना पृथिव्येतावन्ती महिना सं वसूव ॥८॥

aham rudrāya dhānur ā tanomi brahmadvīshe śarave
 hantavā u | aham jānaya samārdham kṛṇomy aham dyavapri-
 thivī ā viveṣa || 6 || aham suve pitāram asya mūrdhān mama
 yōnir apsv āntāḥ samudrē | tāto vi tiṣṭhe bhūvanānu viṣ-
 votāmām dyāni varshmanōpa sprīśāmi , 7 | aham evā vata
 iva prā vamy arābhmanā bhūvanani viśvā | parō divā parā
 enā prithivyaitāvati mahinā sām bahhuva || 8 || ॥

I am the sovereign queen (the Supreme Speech) of the state who collects treasure; (I am) full of wisdom, first among those who deserve reverence; and as such learned people honour me under all circumstances—in many problems and in numerous functions. 1

Through me alone, who never eats, eats food. It is through me that one sees, breathes, hears, and speaks; those who are ignorant of me are sure to perish. May all hear, one and all, I tell you the truth, and you have to accept it. 4

I verily of myself announce the truth that is approved of by both, the divine ones and men; I make him formidable, a sage, a seer, and wise whomsoever I choose. 5

I bend the bow of the Lord, so that His arrow may strike and destroy enemy of learned and pious devotees, I wage war against the hostiles (O infidels); I pervade heaven and earth

I establish the father, the heaven, at the summit of the world; my birth place is in the midst of the celestial waters; thence I spread through all beings, and touch even yonder heaven with my glory. 7

I breathe a strong breath like the wind, giving form to all created worlds; beyond the heaven, beyond this earth, I become powerful in my grandeur. 8

यथा ह स्वइसवा गोयं चित्पदि पिताममुंशता यजत्राः ।
एवो प्वःस्नुंशता व्यंहः प्र तायिमे प्रतरं न आद्युः ॥८॥

yāthā ha tyād
vasavo gauryaṁ cit padī shitām āmuñcatā yajatrāḥ | evó
shv āsmán muñcatā vy ánhah prá tāry agne pratarān na
āyuh ॥ 8 ॥ 13 ॥

(१२७) सप्तविंशत्युत्तरातमं सूत्रम्

(१-८) अथर्वत्यास्य सूक्तस्य सौमरः कुशिकः कृषिर्मांशदायी यथिर्मां कृषिश्च । यथिर्मेवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ रात्रौ व्यत्यदायती पुत्रा देव्यक्षभिः । विश्वा अधि श्रियोऽधित ॥१॥
ओर्विष्ठा अमर्त्या निवतो देव्युद्धतः । ज्योतिषा बाधते तमः ॥२॥
निरु स्वसारमस्कृतोषसं देव्यायती । अपेदु हासते तमः ॥३॥
सा नो अद्य यस्या वयं नि ते यामन्नविक्षमहि । वृक्षे न वसुति वयं ॥४॥
नि ग्रामासो अविक्षत नि पद्वन्तो नि पक्षिणः । नि ज्येनासंभिवृधिनः ॥५॥
यावया वृक्यं वृकं यवय स्तेनमृम्ये । अथा नः सुतरां भव ॥६॥
उप मा पेपिषत्तमः कृष्ण व्यक्तमस्थित । उप ऋणेव यातय ॥७॥
उप ते गा इवाकरं वृणीष्व इदितर्किवः । रात्रि स्तोमं न जिम्युषे ॥८॥

127.

Rātri vy ākhyad āyatī purutrā devy ākshābhiḥ | vīśvā
ādhi ariyo 'dhita ॥ 1 ॥ ōrv āprā āmartyā nivāto devy ūd-
vātaḥ | jyōtishā bādḥate tāmaḥ ॥ 2 ॥ nīr u svāsāram askṛito-
shāsam devy āyatī | āpēd u hāsate tāmaḥ ॥ 3 ॥ sá no adya
yāsyā vayāṁ ní te yāman āvikshimāhi | vṛikshé ná vasa-
tīm váyah ॥ 4 ॥ ní grāmāso aviksbata ní padvānto ní pa-
kshīnaḥ | ní syenāsaḥ cid arthīnaḥ ॥ 5 ॥ yāvāyā vṛikyāṁ
vṛikam yavāya stenām ūrniye | áthā naḥ sutārā bhava ॥ 6 ॥
ūpa mā pépiṣat tāmaḥ kṛishṇām vyāktam asthita | ūsha
ṛiṇēva yātaya ॥ 7 ॥ ūpa te gā ivākaram vṛiṇīshvá dubitar
divaḥ | rātri stōmam ná jigyúshe ॥ 8 ॥ 14 ॥

126

Neither peril nor sorrow, O enlightened, affect the man with whom law-abiding, friendly and virtuous men are pleased; being alike pleased, they, of one accord, conduct him beyond the reach of his enemies. ₁

O virtuous, friendly and law-abiding guide, we implore that protection of yours, whereby you preserve a man from sin, and lead him safe beyond the reach of his enemies. ₂

May these virtuous, friendly and law-abiding leaders be our protection; may they lead us to the spot to which we should be led, and take us across to a spot beyond the reach of our enemies. ₃

O virtuous, friendly and ordainer leaders, may you protect the world; and may we abide in your blessed felicity, O excellent leaders, beyond the reach of our enemies. ₄

May the persons, enlightened, virtuous and friendly and also maintainers of law and order lead us beyond the reach of the malignant; let us invoke Nature's bounties, vital wind, clouds, and fire—divine for our welfare, so that they may place us beyond the reach of our enemies. ₅

May the leaders, virtuous and friendly, also the maintainers of law and order keep us away from wicked; may the authorities to look after the welfare of men deprive us of our iniquities and place us beyond the reach of our enemies. ₆

May the persons, virtuous and friendly, and maintainers of law and order bestow upon us felicity for our protection; may the enlightened sages grant us that abundant happiness which we solicit, and lead us beyond the reach of our enemies. ₇

(१२६) षड्विंशत्युत्पाततमं सूक्तम्

(-८) अर्चयन्तास्य सूक्तस्य दीक्षिः कुलना अर्धयो यामदेन्मोहोसुखा जपि । विभे देवा देवता
(१-७) मधनादितवयोनुपगिष्टादुदती, (८) मरुत्प्राथ मिदुप् उन्दमी ॥

न तमंहो न दुरितं देवांसो अष्ट मर्त्यम् ।
सजोपेतो यमर्यमा मित्रो नर्यन्ति वरुणो अति द्विषः ॥१॥
तच्चि वुचं वृणीमहे वरुण मित्रार्यमन् ।
येना निरंहसो वुर्य पाथ नेथा च मर्त्यमति द्विषः ॥२॥
ते नूनं नोऽयमुत्तये वरुणो मित्रो अर्यमा ।
नर्यिष्ठा उ नो नेपणि पयिष्ठा उ नः पर्षण्यति द्विषः ॥३॥
युर्यं विश्वं परि पाथ वरुणो मित्रो अर्यमा ।
युष्माकं शर्माणि प्रिये स्वामं सुप्रणीतयोऽति द्विषः ॥४॥
आदित्यासो अति स्निघो वरुणो मित्रो अर्यमा ।
उग्रं मरुद्वा रूद्रं हुवेमेन्द्रमग्निं स्वस्तयेऽति द्विषः ॥५॥
नेतार ऊ पु षस्तिरो वरुणो मित्रो अर्यमा ।
अति विश्वानि दुरिता राजानश्चर्षणीनामति द्विषः ॥६॥
शुनमृषाभ्यमृतये वरुणो मित्रो अर्यमा ।
शमं यच्छन्तु सगथ आदित्यासो यदीमहे अति द्विषः ॥७॥

126.

Na tām āñho nā duritām dēvāso ashta mārtyam | sajo-
shaso yām aryamā mitrō nayanti vāruṇo āti dvishah || 1 ||
tād dhī vayām vṛiṇīmahe vāruṇa mītrāryaman | yēnā nir-
anhaso yūyam pāthā nethā ca mārtyam āti dvishah || 2 ||
tē nūnām no 'yām ūtāye vāruṇo mitrō aryamā | nāyishthā
u no neshāni pārshishthā u naḥ parshāny āti dvishah || 3 ||
yūyām viśvam pari pātha vāruṇo mitrō aryamā | yushmā-
kam śarmanī priyé syāma supraṇītayó 'ti dvishah || 4 ||
ādityāso āti sṛidho vāruṇo mitrō aryamā | ugrām marudbhi
rudrām huvemēndram agnīm svastāyē 'ti dvishah || 5 || ne-
tāra ū shū naś tirō vāruṇo mitrō aryamā | āti viśvāni dur-
itā rājānaś carshaṇinām āti dvishah || 6 || sunām asmā-
bhyam ūtāye vāruṇo mitrō aryamā | śarīna yachantu sa-
pratha ādityāso yād imahe āti dvishah || 7 ||

As you, O adorable bounteous Lord, set free the cow fastened by her foot, in the same way, please remove sin away from us and prolong, O fire divine our protracted life. ॥

127

The divine queen of night, as it comes, beholds various spots with all her eyes. She assumes her entire splendour. १

The immortal divine queen extensively fills the sky, fills the places low and high alike. She completely replaces darkness with her lustre. २

The advancing divine queen prepares the way for her sister dawn, and then the darkness departs. ३

May she be favourable to us today upon whose approach we re-enter our dwellings, as birds re-enter their nests upon the tree. ४

Men re-enter their homes, and so the beasts and birds and also the swift-moving hawks (come to rest and sleep). ५

Keep off, O queen of night, the she-wolf from us, keep off the wolf and the robber, and make our sleep comfortable. ६

The all-embracing darkness, dull and diffused, has come near me. O morning dawn, take it away, clear it off, as if it were a debt. ७

I have brought these verses before you like milch kine; O Queen of Night, daughter of the sky, please accept my homage or oblation — the eulogy of one eager to conquer. ८

(१२८) अष्टाविंशत्युक्तास्तमं सूक्तम्

(१-५) नवर्षम्यास्य सूक्तस्याहिरसो विद्वन् मयि । विधे देवा वेयताः । (१-८) प्रयथायदृशं
मिष्टुर्, (५) नवम्याश्च वयती ज्योती ॥

८१५०

मम॑सि॒ वचो॑ वि॒हवे॑ष्वस्तु॒ वयं॑ त्वे॒न्धानास्त॑न्वं पु॒षेम ।
 म॒ह्यं नम॑न्तां प्र॒दिशु॑ध्व॒र्त॒मृ॒स्त्वया॑र्ध्यक्षेण॒ पृ॒त॒ना जये॑म ॥१॥
 मम॑ दे॒वा वि॒हवे॑ सं॒न्तु सर्व॑ इन्द्र॒वन्तो॑ मृ॒क्तो वि॒ष्णुर॑ग्निः ।
 म॒मा॒न्तरि॑क्षमु॒रुलो॑कमस्तु॒ म॒ह्यं वा॑तः प॒वतां॑ कामे॒ अ॒स्मिन् ॥२॥
 मयि॑ दे॒वा द्र॒विण॑मा य॒जन्तां॑ म॒य्या॒शीर॑स्तु॒ मयि॑ दे॒वह॑न्तिः ।
 दे॒व्या हो॑तारो व॒नुष॑न्त॒ पूर्वे॑ऽरि॒ष्टाः स्या॑म त॒न्वा सु॒वीराः ॥३॥
 म॒ह्यं यज॑न्तु म॒म या॑नि ह॒व्याकृ॑तिः त॒त्या म॑न॒सो मे॒ अस्तु॑ ।
 ए॒नो मा॒ नि गा॑ क॒तम॑श्च॒नाहं॑ वि॒श्वे दे॒वास्तो॑ ज॒धि वो॑च॒ता नः ॥४॥
 दे॒वीः प॒ळुर्वी॑रु नः कृ॒णोत॑ वि॒श्वे दे॒वास्त॑ इ॒ह वी॑रयध्वम् ।
 मा हा॑सहि प्र॒जया॑ मा त॒नुभि॑र्मा र॒धाम॑ द्वि॒पते॑ सोम॒ राज॑न् ॥५॥

128.

Mámāgne várco vihavéshv astu vayám tvéndhānās tan-
 vām pushema | máhyam namantām pradiṣaṣ cātasras tváyā-
 dhyakshheṇa prītanā jayema || 1 || ināma devā vihavé santu
 sārva indravanto marūto víshnur agñiḥ | māmāntáriksham
 urúlokam astu máhyam vátaḥ pavatām káme asmin || 2 ||
 máyi devā draviṇam ā yajantām máyy āśír astu máyi de-
 váhūtiḥ | daivyā hótāro yanushanta pūrvé 'rishtāḥ syāma
 tanvā suvīrah || 3 || máhyam yajantu māmā yāni havýākū-
 tiḥ satyā mānāso me astu | éno mā ní gām katamāc oanā-
 hām víṣve devāso ádhi vocatā naḥ || 4 || déviḥ shaḥ urvīr
 urú naḥ kṛiṇota víṣve devāsa ibá vírayadhvam | mā hās-
 mahi prajāyā mā tanúbhir mā radbāma dvishaté soma rā-
 jan || 5 || 15 ||

128

O fire-divine, let me win glory in the battle; may we, kindling you, cherish your form; may the inhabitants of the four quarters bow down before me; may we with you as our guide overcome hostile armies. ₁

May all the divine forces be on my side in life-struggles — the vital principles with sun, wind and fire; may the expanding firmament be mine; may the wind blow propitiously fulfilling my wishes. ₂

May the divine powers bestow wealth upon me; may their blessings be upon me. May the sacred worship in which the divine powers are invoked be beneficial to me. May my invokers of the divines be the first to propitiate them. May we be physically unharmed and may we be blessed with nice brave children. ₃

Let them (i.e. my priests) present to me my due oblations; may the purpose of my mind be accomplished; may I not fall into any kind of sin. May all universal divine powers bless us. ₄

O six mighty divine powers, bestow upon us ample wealth. O universal divine forces, may you display your prowess here; let us not be bereft of our offspring, or be harmed in our bodies. May we not become subject to our enemy, O sovereign Lord of bliss. ₅

॥११॥ अग्नें म॒न्युं प्र॑तिनुदन्परेषामर्दब्धो गो॒पाः परि॑ पाहि नृस्त्वम् ।
 प्र॒त्यर्धो॑ यन्तु नि॒गुतः पु॒नस्ते॒भ्येषां॑ चित्तं प्र॒वृधां॑ वि नेशत् ॥६॥
 धा॒ता धा॒तॄणां॑ भुवनस्य यस्पतिर्दिवं त्रा॒तारं॑ मभिमातिपाहम् ।
 इ॒मं य॒ज्ञम॒भिनो॒मा वृ॒हस्पति॑र्देवाः पा॒न्तु य॒जमानं॑ न्यु॒यात् ॥७॥
 उ॒रुव्य॒चा नो॑ महिषः शर्मे यंसदु॒स्मिन्हवे॑ पु॒रुहुतः॑ पु॒रुशुः॑ ।
 स नः॑ प्र॒जायै॑ हर्यश्च सृ॒ष्टयेन्द्र॑ मा नो रीरिषे मा परो दाः ॥८॥
 ये नः॑ स॒पत्ना अप॑ ते भवन्तिव॒न्द्राभि॒भ्यामव॑ वाधामहे ताव ।
 वस॑वो रु॒द्रा आ॒दित्या॑ उपरिस्पृ॒ष्टा मोघं॑ चेत्तारमधि॒राजम॑कव ॥९॥

ágne manyúm pratinudán páreshām ádabbdho gopāḥ pári
 páhi pas tvám | pratyāñco yantu nigútaḥ púnas tè 'maí-
 sham cittam prabúdhām ví neṣat || 6 || dhātā dhātrīṇām
 bhuvanasya yás pátir devām trātāram abhimātishābām |
 imām yajñām aṣvínobhā brīhaśpátir devāḥ pāntu yájamā-
 nam nyarthāt || 7 || uruvyácā no mahishāḥ śárma yaṁsad
 asmín bāve puruhūtāḥ purukshuh | sá naḥ prajāyai haryasva
 nrīlayéndra má no ririsho má pára dāḥ || 8 || yé naḥ sa-
 pātunā ápa té bhavantv indrāgnibhyām áva bādhamāhe táu |
 vásavo rudrá ādityā upariśprīṣam mogrām cettāram adbhīrā-
 jām akran || 9 || 16 ||

Daśamo 'nuyākaḥ.

[अथैकादशोऽनुवाकः ॥]

(१२०) एकोनविंशदुत्तरचतुर्थमं सूक्तम्

(१-७) सप्तमस्यास्य सूक्तस्य षण्ण्येष्टी प्रथमतिर्गता । आसहृतं देवता । मित्रपू. छन्दः ॥

॥१०॥ नास॑दासी॒ञ्चो सदा॑सी॒त्तदानीं॑ नासी॒द्रजो॑ नो व्यो॒मा परो॑ यत् ।
 किमा॑वरी॒वः कु॒ह कस्य॑ शर्म॒न्नम्मुः॑ किमासी॒द्रहनं॑ गभी॒रम् ॥१॥

Nasad āsīn nó sād āsīt tadānīm nāsīd rájo nó vyómā
 paró yát | kīm ávarivaḥ kúha kāsya śarmann āmbhaḥ kīm
 āsīt gāhanam gabhīrām || 1 ||

O fire-divine, an invincible protector as you are, may you defend us, baffling the wrath of our opponents. Let these foes, dejected, defeated, and frustrated go back to their homes. May the shrewdness of my opponents be completely made ineffective. ₆

He is the creator of creators, a protector of the universe, the divine defender, and the destroyer of enemies; may the twin-divines and the Lord of vast universe and the divine powers, protect our selfless public deeds of service and save the accomplisher, the head of the family, from disappointment. ₇

May the omnipresent (Lord), the mighty, invoked by many, bless our noble public deeds and give protection; O resplendent Lord, lord of vigour, be gracious to our offspring; harm us not; desert us not. ₈

Let those who are our foes be driven off; may we through the blessings of resplendent Lord, and fire-divine destroy them; may the Lord of wealth, our Lord of vitality, and all luminaries make me vested with high authority, fierce and powerful, intelligent, and invincible as a ruler. ₉

129

Neither there was non-existent, nor the existent; nor there was any realm or region. How could there be existing this unfathomable profound plasma? ₁

न मृत्युरासीदुमृतं न तर्हि न रात्र्या अह्ना आसीत्प्रकेतः ।
 आनीदवातं स्वधया तदेकं तस्माद्धान्यन्न परः किं चनाम ॥२॥
 तम आसीत्तमसा गुब्धमग्नेऽप्रकेतं सलिलं सर्वमा इदम् ।
 तुच्छेनाभ्यपिहितं यदासीत्तपस्तन्महिनाजायतेकम् ॥३॥
 कामस्तदग्ने समवर्तताधि मनसो रेतः प्रथमं यदासीत् ।
 सनो बन्धुमसति निरविन्दन्हृदि प्रतीप्या कुवयो मनीषा ॥४॥
 तिरश्चीनो विततो रश्मिरपापुधः स्विदासीद्दुपरि स्विदासीत् ।
 रेतोधा आसन्महिमान आसन्स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात् ॥५॥
 को अद्वा वेद क इह प्र वोचुक्तु आजाना कुत इयं विस्पृष्टिः ।
 अर्वाग्देवा अस्य विमर्जनेनाथा को वेद यत आवभूव ॥६॥
 इयं विस्पृष्टिर्यत आवभूव यदि वा दधे यदि वा न ।
 यो अस्याध्वक्षः परमे व्योमन्तो अद्भ वेद यदि वा न वेद ॥७॥

na mrityúr āsīd amṛitaṁ na
 tarhi na ratrya ahna āsit praketaḥ | ānd avatām svadhāya
 tād ēkaṁ tasmad dhanyaṁ na parāḥ kiṁ canāsa ॥ 2 ॥ tāma
 asīt tāmasā gulhām āgre 'praketaṁ salilam sārvaṁ a idam |
 tuchyēnabhy āpihitam yad asīt tāpasas tām mahinājayatai-
 kam ॥ 3 ॥ kamas tād agre sam avartatādhi mānaso rētaḥ
 prathamam yād āsit satō bāndhum āsati nīr avindan hridi
 pratishyā kavāyo māniṣa | 4 tiraṣemo vītato raṣmīr eshām
 adhāḥ svid āsīd upāri svid āsīt | retodhā āsan mahimāna
 āsan svadbā avastāt prāyatiḥ parastāt ॥ 5 ॥ kó addhā veda
 ká ihā prá vocat kúta ājātā kúta iyám víśṛiṣṭīḥ | arvāg
 devā asyá visárjanenāthā kó veda yāta ababhūva ॥ 6 ॥ iyám
 víśṛiṣṭīr yāta ābabhūva yádi vā dadhé yádi vā ná | yó
 asyádhvakṣaḥ paramé vyòman só aṅgá veda yádi vā ná
 véda ॥ 7 ॥ 17 ॥

Neither there was death nor at that period immortality. There was no indication of day or night. That breathless one breathed upon as if by its own automation. Apart from that one, there was nothing else whatever. ₂

Darkness there was; covered by darkness, a plasmic continuum, in which there was nothing distinguishable. And thence, an empty (world), united under a causal covering came out on account of the austere penance (of that Supreme one). ₃

In the beginning, there was the Divine Desire, which was the first seed of the Cosmic Mind. The sages, seeking in their hearts, have discovered by their wisdom the bond that operates between the existent (the manifested) and the non-existent (the unmanifested). ₄

Their controls (rays or reins) were stretched out, some transverse, some below and others above. Some of these were shedders of the seed and the others strong and superb — the inferior, the causal matter here, and the superior, the creator's effort there. ₅

Who really knows, who in this world can declare it, whence came out this (manifested) creation? Whence was it engendered? Whence will it end? Nature's bounties came out much later, and hence who knows whence this creation came into manifestation? ₆

He from whom this creation arose—verily He may uphold it or He may not (and then of course, none else can do so). The one who is the sovereign in this highest heaven, He assuredly knows, or even He knows not (and then none else would ever know the secrets). ₇

(१३०) विष्णुतत्पत्तात्वं सूक्तम्

(१-७) छत्रर्षस्यस्य सूक्तस्य शशापत्नो-नक्ष कफि । आषट्पत्तं देवता । (१) प्रथमो वयसी,

(२-७) द्वितीयादिषण्ण्योऽत्र विष्णुः छन्दसी ॥

०१८०

यो यज्ञो विश्वतस्तन्तुभिस्तत् एकशतं देवकर्मैभिरार्षतः ।
 इमे वयन्ति पितरो य आंययुः प्र वयार्प वयेत्यासते तते ॥१॥
 पुनौ एनं तनुत उत्कृणन्ति पुमान्वि तले अधि नार्के अस्मिन् ।
 इमे मयूक्त्वा उर्प सेदुरु सदः सामानि चक्रुस्तसराण्योतवे ॥२॥
 कासीत्प्रमा प्रतिमा किं निदानमाज्यं किमासीत्परिधिः क आसीत् ।
 छन्दः किमासीत्प्रउगं किमुक्थं यदेवा देवमयजन्त विश्वे ॥३॥
 अक्षेर्गोयज्यमवत्सयुभोष्णिहया सविता सं वमूव ।
 अनुष्टुभा सोम उक्थैर्भह्रस्वान्बृहस्पतेर्बृहती वार्वमावत् ॥४॥
 तिराष्मिन्नावरणयोरभिश्च्रीरिन्द्रस्य त्रिष्टुबिह भागो अक्षः ।
 विश्वान्वेवाञ्जगत्या विविश तेन चाकूप्त्र ऋषयो मनुष्याः ॥५॥
 चाकूप्त्रे तेन ऋषयो मनुष्या यज्ञे जाते पितरो नः पुराणे ।
 पश्यन्मन्ये मन्सा चक्षसा तान्य इमं यज्ञमयजन्त पूर्वे ॥६॥

130.

Yó yajñó viṣvátas tántubhis tatá ékaśatam devakarmé-
 bhir áyataḥ | imé vayanti pitáro yá áyayūḥ prá vayápa
 vayéty ástate taté || 1 || púmāñ enam tanuta út kṛiṇatti pú-
 mām ví tatne ádhi náke asmín | imé mayúkhā úpa sedur ū
 sádaḥ sāmāni cakrus tásarāṇy ótave || 2 || kāsīt pramá pra-
 timá kíṃ nidānam ājyam kíṃ āsit paridbhí ká āsit | chāndaḥ
 kíṃ āsit práūgam kíṃ ukthám yád devá devám áyajanta
 víśve || 3 || agnér gāyatri ābhavat sayúgvoshñihayā savitá
 sám babhūva | anushtúbhā sóma ukthaír máhasvān brīhas-
 páter brīhatí vācam āvat || 4 || virāñ mitrávaruṇayor abhi-
 śrír indrasya trishtubhá ihá bhāgó áhnaḥ | víśvān devāñ já-
 gaty á viveṣa téna cāklipra rīshbayo manushyāḥ || 5 || cāklipré
 téna rīshbayo manushyā yajñé jāté pitáro naḥ purāṇé | páśyan
 manye mánasā cākshasā tán yá imām yajñām áyajanta
 pūrve || 6 ||

130

The sacrifice is drawn out with threads on every side and spread out by Nature's Cosmic Sacrifice for years—hundred and one. Our fathers, who have preceded us, weave it, weaving forwards, weaving backwards, thus they worship (the creator Lord) when the world is woven. 1

The First Man (our Lord) spreads out this web, the First Man rolls it up, He spreads it above in this heaven; these His rays occupy the seat of cosmic sacrifice; they have made the prayers serve as shuttles for weaving. 2

What was the authority, what was the model, what was the purpose, what was the oblation (butter), what was the enclosure, what was the metre, what was the *pra-u-ga* text, when the universal divine powers offered worship to Nature's bounties? 3

Closely associated was GAYATRI with Agni, the Fire-divine; USHNIK combined with the Impeller Lord. SAVITA; SOMA, the Blissful, combined with ANUSTUBH, BR HATI was voiced by BRHASPATI, the Lord Supreme. 4

The metre VIRAJ joined with Mitra, the Lord of Light and Varuna, the Lord of Venerability. TRISTUBH was portion of the midday oblation at this worship: JAGATI was voiced by VISVEADEVAS. Nature's all bounties; By this cosmic worship seers and men were created. 5

When this ancient sacrifice was accomplished, by it seers, men, and our progenitors were created; with the eye of the mind, I clearly behold them who first performed this sacrificial worship. 6

सहस्रोमाः सहस्रन्दस आवृताः सहस्रमा ऋषयः सप्त दैव्याः ।
पूर्वेषां पन्थामनुददय धीरां अन्वालेभिरे रथ्यो न रश्मीन् ॥७॥

sahástomāḥ saháschandasa āvrītaḥ sabápramā
rīshayaḥ sapta daívyāḥ | púrveshām panthām anudrīṣya dhírā
anválebhire rathyò ná rashínīn || 7 || 18 ||

(१३१) एकमिन्द्रावृतास्तस्य सप्तम् ।

(१-७) सप्तसंख्यास्य सप्तस्य कार्यावृताः सुधीर्दिव्यैः । (१-३, ६-७) ऋषमावितृषस्य ऋषी-
स्तस्योक्तैर्योभिरेः, (४-५) ऋषीणामनुददय धीरान् देवताः । (१-३, ५-७) ऋषमावितृषस्य
पन्थामानुददय च विदुः, (४) ऋष्यां सप्तमावृतां पश्यती ॥

॥१॥ अप प्राच इन्द्र विश्वो अमित्रानपापांचो अभिभूते नुदस्व ।
अपोदीचो अपं शूराधराच उरो यथा तव शर्मन्मदेम ॥१॥
कुविदुः यवमन्तो यवं चियथा दान्त्यनुपूर्वं विवृय ।
इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्ति न जग्मुः ॥२॥
नहि स्थूर्यनुथा यातमस्ति नोत श्रवो विविदे संगमेपु ।
गव्यन्त इन्द्रं सख्याय विप्रा अश्वायन्तो वृषणं वाजयन्तः ॥३॥
युवं सुराममश्विना नर्मुचावासुरे सचा ।
विपिपाना शुभस्पती इन्द्रं कर्मस्वावतम् ॥४॥

131.

Āpa prāca indra vísvān amītrān āpāpāco abhibhūte
nudasva | āpódico āpa śūrādharāca urau yātbā tāva śārman
mādema | 1 || knvíd aṅgā yávamanto yávam cid yātbā dānty
anupūrvām vivṛya | ihēhaisham kṛiṇuhi bhójanāni yé bar-
bīsho nāmovṛiktīm ná jagmúḥ 2 || nabí sthūry ūtuthá yā-
tām ásti nótá śrávo vivide sangamēshu | gavyānta índram
sakhyāya víprā aśvāyānto vṛīṣhaṇap vājāyantaḥ || 3 || yu-
vām surāmam aśvinā námucāv asuré sácā | vipipānā śubhas
patī índram kármasv āvatam || 4 ||

They, who are well-versed in the rituals, metres, hymns and rules, are the seven divine seers. Cognizant of the path of their predecessors, the sages take up the reins, like drivers of chariots. १

131

O victorious Lord of resplendence, drive off all our foes, those who dwell in the east, and those who dwell in the west; drive off, O hero, those foes who dwell in the north, and those who dwell in the south, so that we may thrive happily under your kind love. १

Just as the growers of barley often cut the barley, and separate it (the grain from the husk) in due order, so may you bestow here and there nourishment upon those who have not neglected their duty of performing selfless deeds (according to your command). २

The car (laden with food) has not arrived yet in due season; nor has he acquired fame in battle. Let the sages, desiring cattle, desiring horses and desiring food, pray to the resplendent Lord, the showerer, for acquiring friendly help. ३

O twin-divines (the pair of day and night), lord of light, having drunk the elixir of divine love, you have jointly assisted Lord of resplendence at the time of conflicts against wicked evils. ४

पुत्रमिव पितरावश्विनोमेन्द्रावधुः काव्यैर्वसनाभिः ।
 यत्सुरामं व्यपिबुः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्नमिष्णक् ॥५॥
 इन्द्रः सुत्रामा स्ववौ अवोभिः सुमृलीको भवतु विश्ववेदाः ।
 वार्षतां द्वेपो अमये कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥६॥
 तस्य वयं सुमती यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ।
 स सुत्रामा स्ववौ इन्द्रो अस्मे आराचिद्वेषः सनुतयुयोतु ॥७॥

putrām iva pitārāv aśvīno-
 bhéndrāvāthuḥ kāvyair daśnānābhiḥ | yāt surāmam vy āpi-
 baḥ śacībhiḥ sárasvati tvā maghavann abhishnak || 5 || in-
 draḥ sutráma svávān ávobhiḥ sumṛīlikó bhavatu viśvāve-
 dāḥ | bádhatām dvésho ábhayaṁ kṛṇotu suvīryasya pátayaḥ
 syāma || 6 || tāsya vayāṁ sumatau yajñīyasyāpi bhadre sau-
 manasé syāma | sá sutráma svávān indro asme ārac cid
 dvéshaḥ sanutár yuyotu || 7 || 10 ||

(१३२) दाम्निगुल्लसतवर्गं वृत्तम्

(१-७) सप्तम्यस्थस्य सूक्तस्य नामैकं सकृदुक्तं कृत्विः । (१) प्रथमवर्गे सुमृग्यश्विनः, (२-७)

द्वितीयाविकृषद्वयस्य च विषयभक्तौ देवताः । (१) प्रथमवर्गे व्याघ्रसारिणी, (२, ३) द्वितीया-

वृत्तयोः सप्तारपङ्क्तिः, (४-५) तृतीयाविकृषस्य विषयभूयाः,

(७) सप्तम्याश्च व्याघ्रसतोद्भवती इन्द्रांसि ॥

०२-॥

ईजानमिह्यौर्गृतावसुरीजानं भूमिरमि प्रभुषणं ।
 ईजानं देवावश्विनावमि सुसैर्वर्धताम् ॥१॥
 ता वी मित्रावरुणा धारयत्क्षिति सुपुञ्जैर्वितुवता यजामसि ।
 युवोः क्राणाय सख्यैरमि प्याम रक्षसः ॥२॥

132.

Ījānām id dyaúr gūrtāvasur ījānām bhūmir abhī pra-
 bhūshāni | Ījānām devāv aśvīnāv abhī sumnaír avardhatām
 || 1 || tá vām mitrāvaruṇā dhārayátkṣiti sushumnéshitatvātū
 yajāmasi | yuvóḥ krāṇāya sakhyaír abhī śhyāma rakshāsasā
 || 2 ||

Both the twin-divines defend every brave person, like parents a son with their wondrous efforts. When triumphing through the deeds of valour, you drink refreshing tasty elixir and the divine intellect comes to your aid, O brave man. 5

May Lord of resplendence, the protector, the possessor of great wealth, the all-knowing, be favourable to us with His blessings. May He disperse our enemies; may He make us free from fear; may we be the possessors of excellent vigour and progeny. 6

May we enjoy favour of that adorable divinity, and may we enjoy His blessed loving kindness; and may the protecting and opulent Lord drive away and keep far from us all such infidels who hate us. 7

132

The heaven blesses in numerous ways only those who work with sacrifice. The earth also decorates them with treasures, who dedicatingly serve. The twin-divines also shower favours on the sacrificer. 1

O Lord of light and Lord of sovereignty, the sustainers of the earth and the givers of comforts, we worship you for the sake of attaining our wishes. May we, through your support to the worshipper, overcome evil-spirited men. 2

अधो चिन्नु यद्विधिषामहे वाम्नि त्रियं रेकणः पत्यमानाः ।
 वृद्धौ वा यत्पुन्यति रेकणः सम्भारन्नकिरस्य मुधानि ॥३॥
 असावन्यो अंसुर स्यतु योस्त्वं विधेषां वरुणासि राजा ।
 मूर्धा रयस्य चाकमेतावतेनसान्तकुष्ठम् ॥४॥
 अस्मिन्त्वेतत्तच्छकपूत एनो द्विते मित्रे निर्गताहन्ति वीरान् ।
 अवोर्षा यदात्तनूत्वंः त्रिपासु यक्षियास्वर्षी ॥५॥
 युवोर्हि मातादितिविचेतसा योनौ भूमिः पयसा पुपुतनि ।
 अव त्रिया दिदिष्टन् सूरौ निनिक्ता रश्मिभिः ॥६॥
 युवं प्रमराजावसीदतुं तियुग्रं न धूर्ध्रं वनर्धम् ।
 ता नः कण्ठकयन्तीर्निर्मेघस्तत्रे अहंसः सुमेघस्तत्रे अहंसः ॥७॥

ādha cin mā yād didhishāmahe vām abhi priyāṇi rēk-
 ṇaḥ pātyamānāḥ | dadvāṇi vā yāt pūshyati rēkṇaḥ sām v
 āran nākir asya maghāni || 3 || asāv anyo asura sūyata dyaus

tvām viśveshām varuṇāsi rājā | mūrdhā rāthasya cākan
 naftāvatainasāntakadhruk || 4 || asmīn sv etāc chākapūta
 ēno hitē mitrē nigatān hanti vīrān | avor vā yād dhāt ta-
 nūshv āvaḥ priyāsu yajñīyāsv ārvā || 5 || yuvor hi mātāditir
 vicetasā dyaūr nā bhūmih pāyasā pupūtāni | āva priyā
 didiṣṭana sūro ninikta raśmibhiḥ || 6 || yuvāṃ hy āpnarājāv
 āsīdātāṃ tishṭhad rātham nā dhūrsbādāṃ vanarshūdāṃ | tā
 naḥ kaṇṭhakayāntīr nirmēdhas tatre ānhasaḥ sumēdhas tatre
 ānhasaḥ || 7 || 20 ||

(१३) यक्षियपुत्राधमर्षी एकम्

(१-७) तत्पुन्यस्य पुन्यस्य यक्षियः पुत्रः एकः । अन्यो देवः । (१-३) यक्षियपुत्रस्य
 वरुणः, (४-५) यक्षियपुत्रस्य यक्षियः, (६) तत्पुन्यस्य यक्षियः अन्यः ।

१३ प्रो ध्वंसो पुरोत्यमिन्द्राय शुभमर्षत ।
 अमीके चिदु लोकहस्तगे सुमस्तु वृत्रहासार्क बोधि चोदित
 नर्मन्तामन्त्रकेषी ज्याका अधि धन्वस्त ॥३॥

133.

Pró shv āsmāi purorathām indrāya śūshām arcata | abhīke
 cid u lokakṛt saṃgē samātsu vṛtrahāsmākam bodhi coditā
 nābhantām anyakēśhām jyākā ādhi dhānvasa || 1 ||

May we, while paying homage to you, quickly acquire desirable wealth, and when the pious and liberal devotee augments his wealth, may his riches not forsake him. ॥

O Heaven (i.e. Mother Eternity, *Dyau* ~ *Aditi*), you have given birth to this life-giving sun (*Mitra*), as well as to the other one, air (*Varuna*), a sovereign bounty over us all. They two (the Sun and air, i.e. *Mitra* and *Varuna*) constitute the head of the sacrifice (*ratha* = chariot = *yajna*), an antilogy of death. May this ritual or sacrifice be not vitiated by the smallest defeat. ॥

When the institutor of the sacrifice with his best efforts propitiates or appeases the sun (*Mitra*) alone, it leads to iniquity, that may prove to be disastrous to children (and family). This (iniquity) is only atoned when the approaching (sacrificer) offers oblations of food to air (*Varuna*) also (i.e. when he in the sacrificial rite gives oblations for *Mitra* and *Varuna* both). ॥

O Nature's bounties (air and the sun), endowed with various characteristics, your Mother Infinity, takes away all sins (or pollutions) from you and purifies you through these libations, just as the heaven purifies atmosphere through rains. You display before us the priceless treasure and wash us with the sunshine. ॥

O both of you, the brilliant ones, *Mitra* and *Varuna*, (the sun and air personified) occupy your venerable seats. Now mount each of you your chariot, which rests on the yoke; and which moves in the forests to subdue our foes who clamour against us. The social structure (the *Nṛmedha*, serving the interests of men at large) flourishes under your protection, free from sin, and so also the pious worshipper, (the individual) is saved from sin (by your blessings). ॥

133

Adore fervently the might of that Lord of resplendence which leads His cosmic chariot; He makes room for us in the close conflicts of life and destroys the demon of darkness while fighting against Nescience; He is our encourager. May the strings on the bows of our enemies (such as passions, greed etc.) be destroyed. ॥

त्वं सिन्धूर्वांस्रजोऽधराचो अहवहिम् ।
 अशत्रुरिन्द्र जज्ञिषे विश्वं पुष्यसि वार्यं ते त्वा परि प्वजामहे
 नर्मन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥२॥
 वि पु विश्वा अरातयोऽर्यो नशन्त नो धियः ।
 अस्तासि शत्रि वधं यो न इन्द्र जिघांसति या ते रातिर्दिवसु
 नर्मन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥३॥
 यो न इन्द्रामितो जनो वृकायुरादिदेशति ।
 अधस्पदं तमीं कृधि विवाधो असि सासृहिर्नर्मन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥४॥
 यो न इन्द्राभिदासति सनाभिर्यश्च निष्ट्वः ।
 अव तस्य वलं तिर महीव धौरघु त्मना नर्मन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥५॥
 वयमिन्द्र त्वायवः सखित्वमा रमामहे ।
 ऋतस्य नः प्रथा नयति विश्वानि दुरिता नर्मन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥६॥
 अस्मभ्यं सु त्वमिन्द्र तां शिक्ष या दोहते प्रति वरं जरित्रे ।
 अच्छिद्रोमी पीपयथा नः सहस्रधारा परसा मही गौः ॥७॥

tvām śin-

dbhūr āvāsrijo 'dharāco āhann āhim | aṣatrūr indra jajñiṣhe
 viśvam puṣhyasi vāryam tām tvā pāri shvajāniahe nābhantām
 anyakéśhām jyākā ādhi dhānvasu || 2 || vi shú viśvā árātayo
 'ryó naṣanta no dhíyah | ástāsi sátrave vadham yó na in-
 dra jígñāisati yá te rātír dadśr vāsu nābhantām anyaké-
 shām jyākā ādhi dhānvasu || 3 || yó na indrabhíto jáno vṛi-
 kāyúr ādīdesati | adhaspadām tām im kṛidhi vibādhó asi
 sāsahśr nābhantām anyakéśhām jyākā ādhi dhānvasu || 4 ||
 yó na indrabhidāsati sánābhír yās éa náshṭyah | áva tāsya
 bālam tira māhíva dyaúr ādha tinānā nābhantām anyaké-
 shām jyākā ādhi dhānvasu || 5 || vayām indra tvāyévah sa-
 khitvām á rabhāmahe | rītasyā naḥ pathá nayāti viśvāni
 duritā nābhantām anyakéśhām jyākā ādhi dhānvasu || 6 ||
 asmábhyam sū tvām indra tām śikṣha yá dóhate prāti vá-
 ram jaritré | áchidrodhnī pipáyad yátbā naḥ sahasradbhārā
 páyasā mahí gaúh || 7 || ३॥

You send the rivers away down to earth; you destroy the serpent of ignorance; O Lord of resplendence, you are enemy to none; you grant (to everyone) all that is desirable, as such we embrace you (with love and adoration). May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₂

May all the infidels and wicked, who make no offerings, quickly perish; may our praises be successful; O Lord of resplendence, you hurl the weapon at the foe who seeks to harm us. May your bounty give us wealth in plenty. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₃

The man who, like a wolf, prowls around us, O Lord of resplendence, trample him down under your feet, for you are the resister, the overcomer of foes. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₄

O Lord of resplendence, may you bring down the strength of the one who assails us, whether he be the stranger or a kin, or his strength be vast and extensive as heaven. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₅

O Lord of resplendence, devoted to you, we strive to gain your friendship; lead us by the path of eternal truth beyond all evils and miseries. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₆

Give to us, O Lord of resplendence, the cow, the knowledge, the divine speech, that gives the milk of divine wisdom to the worshipper according to his desires, so that the mighty cow, the source of divine wisdom, possessed of an unfailing udder, the shedder of a thousand streams, may supply us plentifully with milk of divine knowledge. ₇

(१३४) षड्विंशतुत्तरात्मनः पृथग्

(१-२) सप्तचन्द्रास्य सूर्याय (१-५. ६) प्रथमादिषड्विंशो मरुताः पूर्वापरस्य च मरुताचो मरुताः क्रतिः,

(१-३) पञ्चम उत्तरायेत्य सप्तम्याथ गोम्या क्रपिष्ट । इन्द्रो देवता ॥ (१-६) प्रथमादिषड्विंशो

मरुतापदि, (५) सप्तम्याथ पञ्चिन्द्रावती ॥

५३४ उभे यदिन्द्र रोदसी आप्राघोषा इव ।
 महान्तं त्या महीनां सुभ्राजं चर्षणीनां देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥१॥
 अब स्म दुर्हणायतो मर्तस्य तनुहि स्थिरम् ।
 अधस्त्यदं तमी कृधि यो अस्मौ आदिदेदति देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥२॥
 अय त्या वृहतीरिषो विश्वभन्त्रा अभिग्रहन् ।
 शचीभिः शक्र धनुहीन्द्र विश्वाभिरुतिभिर्देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥३॥
 अय यत्त्वं शतक्रतुविन्द्र विश्वाभि धनुषे ।
 रयिं न मुन्वते सचा सहस्रिणीभिरुतिभिर्देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥४॥
 अय स्वेदा इवामितो विष्वक्पतन्तु वियवः ।
 दूर्वाया इव तन्तवो व्यस्मदेतु दुर्मतिर्देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥५॥
 दूर्वां ह्येन्द्रा यथा शक्तिं विमर्षि मन्तुमः ।
 पूर्वैण मघवन्पदाजो वृथा यथा यमो देवी जनित्र्यजीजनद्भ्रा जनित्र्यजीजनत् ॥६॥
 नकिर्देवा मिनीमसि नकिरा योपयामसि मन्त्रश्रुत्यं चरामसि ।
 पक्षेभिरपिक्लेभिरश्रामि से रमामहे ॥७॥

194.

Ubbē yād indra rōdasi āpaprāthoshā iva | mahāntaṃ
 tvā mahinām samrājāṃ carṣaṇīmām devī jānītry ajījanad
 bhadrā jānītry ajījanat || 1 || āva sma darbaṇāyatō mārtaśya
 tanuhi sthirām | adhaspadām tām im kṛidhi yō asmān ādīdeṣati
 devī jānītry ajījanad bhadrā jānītry ajījanat || 2 || āva tyā bṛi-
 hatīr iśho viśvāścandrā amitrahan | śacībhiḥ śakra dhīmū-
 bindra viśvābhir ūtibhir devī jānītry — || 3 || āva yāt tvām
 ṣatakṛataṃ indra viśvāni dhīmnuścē | rayīm nā sunvatē śacā
 sahasrītibhir ūtibhir devī jānītry — || 4 || āva svēdā ivābhitō
 viśhvak patantu didyāvah | dārvāyā iva tāntavo vy āsmād
 etu durmatīr devī jānītry — || 5 || dīrghām hy āṅkuṣām yathā
 śaktim bibharṣi mantumah | pūrveṇa maghavan padājō va-
 yām yathā yamo devī jānītry — || 6 || nākir devā minimasi
 nākir ā yopayāmasi mantrasṛūtyām carāmasi | pakṣébhir
 apikakṣébhir ātrābhi sām rabhānabe || 7 || ॥

134

O sun, the resplendence, you fill both heaven and earth (with light) like the dawn; the divine progenitress has given birth to you, the mighty of the mighty (bounties), the sovereign of men. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. 1

May you enfeeble the strength of the malicious man; trample him down under your foot who tries to destroy us. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. 2

Destroyer of enemies, O effulgent and resplendent, bestow upon us by your grace the abundant, splendid viands, accompanied with all your protections. The goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. 3

O Lord of resplendence, performer of hundreds of selfless deeds, when you bestow upon us all blessings, then bestow wealth also upon the offerer of the devotion and also bless him with your thousandfold protections. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. 4

Let your radiant weapons (to kill pollutions and evils) fall down everywhere round about like drops of perspiration; let lightning flashes fall; let the enemy depart from us like the stems of the green grass. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. 5

You, O great counsellor, wield your might like a long hook; you drag your foes, O bounteous Lord, as a goat drags with its forefoot a branch. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. 6

O divine powers, we never offend you; we never inflict annoyance on you; we follow the teaching of the holy text; closely we clasp and cling to you under your loving shelter. 7

(१३५) यमविद्युत्तरपातनं सुखम्

(१-७) सप्तवर्षास्य सुतस्य यामायनः कुमारः कृषिः । यमो देवता । अतुष्टुः छन्दः ॥

१३३८

यस्मिन्वृक्षे सुपलाशो देवेः संपिबते यमः ।
 अत्रा नो विस्पतिः पिता पुराणो अनु वेनति ॥१॥
 पुराणो अनुवेनेन्तं चरन्तं पापयामुया ।
 असूयन्नभ्यचाकृशं तस्मा अस्पृह्यं पुनः ॥२॥
 यं कुमारं नवं रथमचक्रं मनसाकृणोः ।
 एकैध विश्वतः प्राश्नमपश्यन्नधि तिष्ठसि ॥३॥
 यं कुमारं प्रावर्तयो रथं विप्रेभ्यस्परि ।
 तं सामानु प्रावर्तत समितो नाव्याहितम् ॥४॥
 कः कुमारमजनयद्रथं को निर्वर्तयत् ।
 कः स्विच्छव्यं नो ब्रूयादनुदेयी यथामवत् ॥५॥
 यथामवदनुदेयी ततो अग्रमजायत ।
 पुरस्ताद्बुध आततः पश्चान्निरयणं कृतम् ॥६॥
 इदं यमस्य सार्दनं देवमानं यदुच्यते ।
 इयमस्य धम्यते मालीरयं ग्रीभिः परिष्कृतः ॥७॥

185.

Yāsmiṇ vṛikṣhe supalāśe devaiḥ sampibate yamaḥ | ātrā
 no viṣpātiḥ pitā purāṇān ānu venati || 1 || purāṇān annve-
 nantam cārantam pāpāyamuyā | asūyānn abhy ācākaṣam
 tasmā asprihayann punaḥ || 2 || yam kumāra nāvaṁ rātham
 acakrām mānasākṛiṇoḥ | ékesham viśvātaḥ prāñcam āpaṣ-
 yann ādhi tiṣṭhasi || 3 || yam kumāra prāvartayo rātham
 viprebhyas pari | tam sāmānu prāvartata sām ito nāvya āhi-
 tam || 4 || kām kumārām ajanayad rātham kó nīr avartayat |
 kām svit tād adyā no brūyād anudéyī yāthābhavat || 5 ||
 yāthābhavad anudéyī tāto āgram ajāyata | purastād budhnā
 ātataḥ paścān nirāyaṇam kṛitām || 6 || idām yamāsyā sādā-
 nam devamānān yād ucyāte | iyām asya dhamyate nālīr
 ayām gīrbhīḥ pāriṣhkṛitah || 7 || ॥

135

In the leafy tree (of human body), where along with sense organs (the gods), the *Yama* (individual soul) enjoys (or drinks), fruits of his past actions, our father, the Lord of universe invites us with love to join all mortals of by-gone days. ₁

(At first), I behold the man with anguish who still lingers to the lust of old deeds of sins, and suffers pains but (the surprise is that) afterwards I also start loving the same person and become prey to the similar lust. ₂

O my child, you are mounted on a new chariot, which is wheel-less and single-poled, but it turns everywhere (and on all sides). You have fashioned it mentally; you stand thereon though you know not the mystery of it. ₃

O my child, you have been driving the chariot (of body) through the aid of the sense organs (the sages); let it have tranquility and balance to carry you across as if on a boat. ₄

Who gives birth to this youth? Who has driven the chariot off? Who can tell us how it takes a subsequent body? ₅

How does the subsequent body come into existence after the previous one? Before that the causal matter is held outstretched; and subsequently, the form comes out of it. ₆

This is the dwelling of the Self, the *Yama*, which is called the fabric of gods (the organs of senses); this pipe is sounded for his gratification and he is propitiated by hymns. ₇

(१३६) पदविभाङ्गप्रधानतमं सूक्तम्

(१-७) स्वर्गान्यान्व सृक्तस्य वस्तरक्षणाः [(१) प्रथमयो गृतिः, (२) द्वितीयाया वातवृत्तिः, (३) तृतीयाया विषगृतिः, (४) चतुर्थ्या वृषाणकः, (५) पञ्चम्याः करिकताः, (६) षष्ठ्या गलगाः, (७) सप्तम्याश्च मन्वश्चक्रः] कृपयः । केसिकाः (अग्निबाहु-
सूपाः) देवताः । अनुसुप् छन्दः ॥

॥२७७॥

केस्यग्निं केशी विपं केशी विभर्ति रोदसी ।

केशी विश्वं स्वर्दशे केशीदं ज्योतिरुच्यते ॥१॥

मुनेयो वार्तरक्षणाः पिशङ्गा वसते मला ।

वातस्यानु प्राजिं यन्ति यदेवासो अविक्षत ॥२॥

उन्मदिता मूनेयेनु वाताँ आ तस्थिमा वृषम् ।

शरीरेदस्माकं युयं मर्तांसो अभि पश्यथ ॥३॥

अन्तरिक्षेण पतति विश्वा रूपावचाकशत् ।

मुनिर्देवस्यदेवस्य मीकृत्याय सखा हितः ॥४॥

वातस्याश्वो वायोः सखाथो देवेपितो मुनिः ।

उभो समुद्रावा क्षेति यश्च पूर्वं उतापरः ॥५॥

अप्सरसां गन्धर्वाणां मृगाणां चरणे चरन् ।

केशी केतस्य विद्वान्सखा स्वादुर्मदिन्तमः ॥६॥

वायुरस्मा उपामन्थत्युनष्टि स्मा कुनन्तमा ।

केशी विषस्य पात्रेण यद्वृत्रेणापिबत्सह ॥७॥

136.

Kesya āgnīm keśī vishām keśī bibharti rōdasi | keśī
vīśvaṃ svār dṛiṣé keśīdāṃ jyótir ucyate || 1 || mūnayo vā-
tarasānāḥ piśāṅgā vasate mālā | vātasyānu dhrājīm yanti
yād devāso āvikshata | 2 || ūmmaditā maūneyena vātāḥ ā
tasthimā vayām | śārīréd asmākam yūyām märtāso abhī
pasyatha || 3 || antārikshena patati vīśvā rūpāvacaśat |
mūnir devāsya-devasya saūkṛityāya sākḥā hitāḥ || 4 || vā-
tasyāśvo vāyōḥ sākḥātho devēshito mūniḥ | ubhau sam-
udrāv ā ksheti yāś ca pūrva utāparaḥ || 5 || apsarāsām gan-
dharvāṇām mṛigāṇām cāraṇe cāran | keśī kētasya vidvān
ākḥā svādūr madīntamaḥ || 6 || vāyūr asmā ūpāmanthat
pināśṭi smā kunannamā | keśī vishāsya pātreṇa yād rudrē-
nāpibat sahā || 7 || 24 ||

136

The radiant (sun) supports fire, the radiant one supports water, the radiant one supports the heaven and earth, the radiant one is for the visibility of the whole diffused (universe)—this light is called the radiant one (*Muni-Juti*). 1

The *munis*, or pulsating stars, the sons of cosmic vital winds, wear the vestments soiled of dirty yellow hue; they follow the course of cosmic vital winds and assume the path of Nature's bounties (*Muni-Vatajuti*). 2

Exhilarated by the sanctity of the *muni*, the pulsating star, we mount upon the cosmic vital winds; O mortals, behold our forms in them! (*Muni-Viprajuti*). 3

The *muni*, the pulsating star, flies through the firmament, illumining all objects; he is the friend of each divine power, endowed with supreme cosmic design. (*Muni-Vrsanaka*). 4

The *muni*, the pulsating star, has the swiftness of wind. He is the friend of air and is instigated by the bounty, repairing to both oceans, eastern and western. (*Muni-Karikrata*). 5

Wandering on the track of the clouds (the *gandharvas*) and the lightning (the *apsaras*), and the constellations (wild beasts), the radiant (sun) is cognizant of all that exists and is knowable. He is my sweet and most delightful friend. (*Muni-Etasa*). 6

The cosmic wind churns for him, the inflexible thunder grinds it when the radiant (sun), along with cosmic vital principles drinks the water with his cup (*Muni-R̥syasṅga*). 7

(१००) ताम्रिभानुतपतामर्षं वृत्तम्

(१-०) ताम्रिभानुतपतामर्षं वृत्तम् [(१) प्रथमर्षो यथाऽङ्गः, (२) द्वितीयायाः कल्पः, (३) तृतीयायाः मोक्षः, (४) चतुर्थ्याः क्षितिः, (५) पञ्चम्याः निष्कामिका, (६) षष्ठ्याः कल्पः, (७) सप्तम्याः वसिष्ठः] इत्यम् । विभे देवा देवताः । मनुष्यं कल्पः ॥

१३५०

उत देवा अवहितं देवा उभयथा पुनः ।
 उतान्श्चकुर्य देवा देवा जीवयथा पुनः ॥१॥
 दक्षिणौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः ।
 दक्षे ते अन्य आ वातु परान्यो वातु यद्रपः ॥२॥
 आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि यद्रपः ।
 त्वं हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे ॥३॥
 आ त्वाममं शन्तातिभिरथो अरिष्टतातिभिः ।
 दक्षे ते भद्रमामर्षं परा यस्मै सुवामि ते ॥४॥
 श्रयन्तामिह देवास्त्रायतां मुहूर्तां गणः ।
 श्रयन्तां विश्वा भूतानि यथायमरूपा अस्त ॥५॥
 आप इहा उ भेषजीरापो अमीवचातनीः ।
 आपः सर्वस्य भेषजीस्तास्ते कृषन्तु भेषजम् ॥६॥
 हस्ताभ्यां दशशस्त्राभ्यां जिह्वा वाचः पुरोगवी ।
 अनुमयिष्युभ्यां त्वा ताम्भ्यां त्वोप स्पृशामसि ॥७॥

137.

Uta devā āvalitaṃ devā ūn nayathā pūnaḥ | utagaḥ
 cakrīṣhaṃ devā devā jīvayathā pūnaḥ || 1 || dvān imau
 vātan vāta ā sindhor ā parāvataḥ | dākṣhaṃ te anyā ā vāta
 pārānyo vāta yād rāpaḥ || 2 || ā vāta vāhi bheshajāṃ vi vāta
 vāhi yād rāpaḥ | tvāṃ hi viśvābheshajō devānāṃ dūtā
 īyase || 3 || ā tvāgamam śāntātībhīr ātho arisṭātātībhīḥ |
 dākṣhaṃ te bhadrām ābhārshaṃ parā yākṣhaṃ suvāmi
 te || 4 || trāyantām ihā devās trāyatām marūtām gaṇāḥ |
 trāyantām viśvā bhūtāni yāthāyān arāpā āsat || 5 || āpa id
 vā n bheshajīr āpo anūvarātāniḥ | āpaḥ sārvasya bheshajās
 tās te kriyantu bheshajān || 6 || hāstābhyām dāśaśūkha
 bhyām jihvā vācāḥ purōgav | anūmayitnūbhyām tva tā-
 bhyām tvōpa sprīṣāmasi || 7 || 25 ||

137

O enlightened sages, raise up once more the man, who has been down-trodden; restore him to life; raise him also, who has committed sin. (*R̥ṣi-Bharadvaja*). ₁

These two winds blow to the regions which are far beyond the ocean; may the one bring you vigour, and may the other blow away all your evils. (*R̥ṣi-Kasyapa*). ₂

O wind, blow medicinal balm; and blow away, O wind, all evil; for you are, verily, the universal medicine; you move as the messenger of the divine powers. (*R̥ṣi-Gotama*). ₃

I have come to you to give pleasures and protections; I have brought for you fortunate vigour; I drive away your disease. (*R̥ṣi-Atri*). ₄

May the divine powers give us protection in this world; may the company of cloud-bearing winds protect us; may all beings grant protection so that this person may be free from evil, pain and sorrow. (*R̥ṣi-Visvamitra*). ₅

Waters, verily, have their healing power; waters are the dissipators of disease; waters are the medicines for everything; may they act as medicine to you. (*R̥ṣi-Jamadagni*). ₆

The tongue which is cleansed by the ten-branched hands is (i.e. the ten fingers) the forerunner of speech; with two hands, which are the removers of disease, we gently touch you. (*R̥ṣi-Vasistha*). ₇

(१३८) अष्टाभिनामुत्तरपाततमं मृक्य

(१-१) वृषभ्यास्य सुतन्वीर्योऽङ्गं मणिः । इन्द्रो देवता । वयसी ऋषिः ॥

०११० तसु त्व इन्द्र सुख्येषु वक्ष्यम ऋतं मन्वाना व्यदर्दिर्बलम् ।
यत्र दशस्यन्नुवतो रिणमपः कुत्साय मन्ममृष्यश्च वंसये ॥१॥
अवाप्तजः प्रस्वेः श्वयौ गिरीनुदाज उक्ता अपिबो मधु प्रियम् ।
अवर्धयो वृन्निनो अस्य वंससा शुशोच सूर्य ऋतजात्पया गिरा ॥२॥
वि सूर्यो मर्त्ये असुचद्रथं दिवो विदहासाय प्रतिमानुमार्यः ।
दृक्कहानि पिप्रोरसुरस्य मायिन इन्द्रो व्यास्यश्चकृवो ऋजिश्चना ॥३॥
अनाष्टृष्टान घृष्टितो व्यास्यन्निर्वीरदेवो अमृणव्यास्यः ।
मासेव सूर्यो वसु पुष्यमा ददे गृणानः शत्रूरश्रुणाद्विस्वमता ॥४॥
अमुचसेनो विभ्वा विभिन्दता दाशद्विहा तुज्यानि तेजते ।
इन्द्रस्य वज्रोदविभेदमिश्रयः प्राक्रामच्छुभ्यूरजहादुषा अनः ॥५॥
प्रता त्या ते श्रुत्यानि केवला यदेक एकमकृणोरयद्वायम् ।
मासा विधानमदधा अधि यवि त्वया विभिन्नं भरति प्रधि पिता ॥६॥

198.

Táva tyá indra sakhyéshu valmaya ritám manvāná vy
ādaridirur valám | yátrā dasasyānu ushāso riṇānu apāh kú-
tsāya mánmann ahyāṣ ea daśásāyaḥ || 1 || ávāsrijah prasvāh
ṣvañcāyo girin úd āja usrá āpiho mádhm priyām | ávar-
dhayo vanīno asya daśasasā ṣusóca sūrya ritājātayā girā
|| 2 || ví sūryo mádhye amucad rátham divó vidád dāsāya
pratimānam áryah | drīhāni pípror āsurasya māyīna indro
vy āsyac cakrivān rijīṣvanā || 3 || ānādhrishṭāni dhṛishitó vy
āsyān nidhūr ádevān amṛipad ayāsyah | māsēva sūryo vāsu
pūryam ā dade gṛiṇānāḥ śātrūr asṛinād virúkmatā || 4 ||
āynddhaseno vibhvā vibhindatā dāśad vṛitrahā tūjyāni te-
jate | indrasva vajrād abibhed abhiśnāthah prākramac chundh-
yūr ājahad ushā ānah || 5 || etā tyā te śrūtyani kóvala yád
ēka ékam ākṛiṇor ayajñām | māsām vidhānam adadhā ádhi
dyāvi tvāyā vibhinnam bharati pradhīm pitā || 6 || २० ||

138

O resplendent cosmic power, through your friends, these kindled fires, the bearers of oblations, smite the devil of mighty clouds to pieces. When the praises are chanted to bestow dawns to wise sages, you are busy in letting the waters flow free (from clouds) and in foiling the dragon's (again the darkest clouds) exploits. ₁

You send forth the productive (waters); you cleave the mountains; you fetch forth the cows; you quaff the delicious elixir of devotion and cause the trees of the forest to grow; through your blessings and by means of the cosmic voice produced during cosmic sacrifice, the shrouded sun again comes out bright and shining. ₂

The sun unyokes his chariot in the midst of the sky. The Arya (the resplendent mighty power) encounters the darkness. Associated with radiant rays, he, the resplendent power, destroys the stronghold of the guileful dark clouds. ₃

He (the resplendent cosmic power) boldly annihilates the hitherto undefeated hosts of the dark clouds; unwearied, he despoils the impious of their treasures. The sun and moon together, seize upon the wealth of strongholds of darkness; glorified, he, the resplendent, demolishes the foe with his blazing thunderbolt. ₄

Leading an irresistible army, and destroying darkness with the prevading piercing bolt, he (the resplendent cosmic power) gives wealth to his worshippers and wields his bolt of justice to punish the entire host of evils—they have to be attacked and subdued. Already they were afraid of wide-destroying thunderbolt. The purifying sun, after all, comes forth and shines and the dawn leaves her waggon i.e. she withdraws from her position in the firmament. ₅

These wondrous achievements are your alone. In them, you unaided punish the chief neglecter of sacrifice; you have placed in the sky the regulator of the months (the moon); through your aid, the wind upholds the circumference of the wheel of the sun's car (which, it is surmised, has been shattered by the demon of clouds). ₆

(१३९) एकोनयन्त्राग्निवृत्तप्राततमे सूक्तम्

(१-९) गन्धर्वाणाम् सूक्तम् गन्धर्वो विश्वावसुर्कपिः । (१-३) अथमाविश्वस्य सविता,

(४-९) अतुष्यादिवृषस्य यान्ता देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

१२७॥

सूर्यरश्मिर्हारिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयौ अर्जस्रम् ।
 तस्य पूषा प्रसुवे याति विद्वान्संपश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः ॥१॥
 नृचक्षो ऽप दिवो मध्यं आस्त आपप्रिवान्नोदसी अन्तरिक्षम् ।
 स विश्वार्चरभि चष्टे घृतार्चरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥२॥
 रायो बुध्नः संगमनो वसूनां विश्वा रूपाभि चष्टे शचीभिः ।
 देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे धनानाम् ॥३॥
 विश्वावसुं सोम गन्धर्वमापो ददृशुषीस्तदृतेना व्यायन् ।
 तद्वन्वैदिन्द्रो रारहाण आसां परि सूर्यस्य परिधीरपश्यत् ॥४॥
 विश्वावसुरभि तन्नो गृणानु दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः ।
 यद्वा वा सत्यमुत यन्न विश्व धियो हिन्वानो धिय इन्नो अय्याः ॥५॥
 सस्निमविन्दुश्चरणे नदीनामर्षावृणोऽपरो अस्मन्नजानाम् ।
 प्रासां गन्धर्वो अमृतानि वोचदिन्द्रो दक्षं परि जानाद्दहीनाम् ॥६॥

139.

Sūryaraṣmīr hārikeśaḥ purāstāt savitā jyōtir ūd ayañ
 ājasram | tasya pūshā prasavé yāti vidvān sampāśyan viśvā
 bhūvanāni gopāḥ || 1 || nṛcākshā eśhā divó mādhyā āsta
 āpaprivān ródasī antārikṣham | sá viśvácīr abhī cashte
 ghrítácīr antará pūrvam āparam ca ketúm || 2 || rāyó budh-
 nāḥ saṃgrāmano vāsūnām viśvā rūpābhi cashte śácibhiḥ |
 devā iva savitā satyādharméन्द्रo ná tasthan samaré dhā-
 nānām || 3 || viśvāvasuṃ soma gandharvām āpo dadṛiṣūshis
 tād ṛitēnā vy āyan | tād anvāvaid indro rārahānā āsām
 pāri sūryasya paridhīr apasyat || 4 || viśvāvasur abhī tán
 no gṛṇātū divyó gandharvó rājaso vimānaḥ | yād vā ghā
 satyām utā yān ná vidmā dhīyo hinvāno dhīya in no avyāḥ
 || 5 || sāsniṃ avindae cāraṇe nadīnām āpāvṛṇod dūro āsma-
 vrajanām | prāsām gandharvó amṛtāni vocad indro dākṣham
 pāri jānād ahīnām || 6 || 27 ||

139

Golden and yellow-rayed sun, the impeller, sends without break his light from the east; and shortly afterwards, at his impulsion the morning breeze, the preserver, blows, taking good care of all creatures like a herdsman. 1

Beholding mankind he (the sun) sits amidst the sky, filling the heaven and earth and the firmament; he illumines the all-pervading quarters of space; the bright-pervading, intermediate points, and the mid-most, the foremost, and the hind-most ensigns of the sky. 2

He, the root of riches, the acquirer of treasure, illumines by his functions all forms and figures; the divine impeller, like the bounty whose law is truth, stands like the Supreme Lord, the Lord of resplendence, in the battle for wealth and prosperity. 3

O Darling, waters from the cosmic sacrifice come to the roaring cloud as soon as they see it; the Lord of resplendence could immediately see whither the cloud is moving. Then He also looks round the rims of the sun. 4

May the celestial roaring cloud, the measurer of the water, declare to us what really the truth is and also that which we do not know. Accepting our praises, may he sharpen our intellect, may he enhance our intelligence. 5

The sun discovers the cloud in the region of cosmic rivers: he sets open the portals of the waters whose dwelling is in the clouds; the sun, getting into the roar of cloud, proclaims the ambrosial (water). He knows the limit to which a cloud, the dragon, can resist (i.e. withhold waters). 6

(१४०) यत्पारिषुतुल्यतमं सृक्तम्

(१-२) पशुपत्यास्य सृक्तस्य पावकोऽग्निर्हि । अद्विष्टता । (१-२) वपमाद्वितीयपोदयो
मिष्टारपि, (३-५) क्षीयविदस्य चतोद्गती, (६) पशुपत्योपरिष्ठान्त्योतिरुन्दांसि ॥

४९८३

अग्ने तव श्रवो वयो माहि भ्राजन्ते ऊर्चयो विभावसो ।
 वृहद्भानो शर्वसा वाजमुक्थ्यः । दधासि द्वाष्टुषे कवे ॥१॥
 पावकवर्चाः शुक्रवर्चा अनून्वर्चा उदियर्षि मानुना ।
 पुत्रो मातरा विचरुषुपावसि पूषसि रोदसी वृभे ॥२॥
 ऊर्जो नपाज्ञातवेदः सुशस्तिभिर्मन्दस्व धीतिभिर्हितः ।
 त्वे इषुः सं दंष्टुर्भूस्वर्षसश्चित्रोत्तयो वामजाताः ॥३॥
 इरज्यन्मि प्रथयस्व जन्तुमिरस्मे रायो अमर्त्य ।
 स दर्शतस्य वपुषो वि रजसि पूषसि सानसि क्रतुम् ॥४॥
 इष्कर्तारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षरन्तं रक्षसो महः ।
 सति वामस्य सुमर्गा महीमिषं दधासि सानसि रयिम् ॥५॥
 श्रुतावानं महिषं विश्वदर्शतममि सुह्रायं दधिरे पुरो जनाः ।
 श्रुत्कर्णं सप्रथस्तमं त्वा गिरा दैव्यं मानुषा युगा ॥६॥

140.

Āgne tāva śrāvo vāyo māhi bhrājante arcāyo vibhāvaso |
 bṛihadbhāno śāvasā vājam ukthyam dādhasi daśushe kave
 || 1 || pāvakāvarecāḥ śukrāvarecā ānūnavarecā úd iyarshi bha-
 nūnā | putrō mātārā vicārann ūpāvasi prīṇākshi rōdasi
 ubhé || 2 || ūrjo napāj jātavedaḥ suśastībhīr māndasva dhītībhīr
 hitāḥ | tvé śhaḥ sām dadhur bhūrivarpasas citrūtayo vamaḥja-
 tāḥ || 3 || irajyānn agne prathayasva jantūbhīr asmé rāyo amar-
 tyā | sá darśatāsyā vāpusho ví rājasi prīṇākshi sānasīm krā-
 tum || 4 || ishkartāram adhvārasya prācetasam kshāyantam
 rādhaso mahāḥ | rātīm vānīasya subhāgam mahīm śhaḥ
 dādhasi sānasīm rayīm || 5 || rītāvanam mahishām viśvadar-
 śatam agnīm sumnāya dadhire purō janāḥ | śrūtkaṇṇam
 śaprāthastamam tvā girā daivyaṁ mānuṣā yugā || 6 || ३४ ||

140

O fire-divine, yours are life-power and fame; your flames blaze fiercely; you are wise and widely luminous. May you bestow the choicest food and strength upon your worshippers. ॥

O fire-divine, you blaze with total splendour along with your purifying radiance, unsoiled lustre, and you visit your parents and serve them as a son. You verily unite both heaven and earth. ॥

O source of strength and omniscient, be delighted with our adorations, and be satisfied by our offerings; the devotees have placed before you strengthening food of many sorts, of wonderful efficacy and procured from excellent sources. ॥

O fire-divine, contending with adversaries, bestow upon us immortal riches; you shine with a graceful form; you fulfill all our desires, which prompt us to perform the acts of dedication. ॥

(Our praises go to you) as you are the inspirer of noble deeds. You are a sage, the Lord of great wealth, and the giver of what is worth having. May you bestow upon us auspicious and abundant food, and enjoyable riches. ॥

Men honour the fire-divine for the sake of happiness. He is the emblem of truth; he is mighty and the contemplator of all. The human race, from the earliest men and women alike, has been adoring you. Your ears are open to their praises; you are the most renowned, and are the best invoker of Nature's bounties. ॥

[१४९] एकमत्वारिद्विदुतपाततमं सुहृन्

(१-६) यदुपस्थास्य सुहृत्स्य तापतोऽग्निर्देहि । विधे देवा देवताः । भृगुर्ब्रह्म ॥

१२५४

अग्ने अच्छा वदेह नः प्रत्यङ्गः सुमना भव ।
 प्र नो यच्छ विशस्पते धनुदा असि नस्त्वम् ॥१॥
 प्र नो यच्छत्वर्षमा प्र भगः प्र बृहस्पतिः ।
 प्र देवाः प्रोत सुमृता रायो देवी दंदातु नः ॥२॥
 सोमं राजानमवसेऽग्निं गीर्भिर्हवामहे ।
 आदित्यान्विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम् ॥३॥
 इन्द्रवायू बृहस्पतिं सुष्टेवह हवामहे ।
 यथा नः सर्वे इक्षन्तः संगत्यां सुमना असन्त ॥४॥
 अर्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय ।
 वातं विष्णुं सरस्वतीं सवितारं च वाजिनम् ॥५॥
 त्वं नो अग्ने अग्निभिर्ब्रह्म यज्ञं च वर्धय ।
 त्वं नो देवतातये रायो दानाय चोदय ॥६॥

141.

Ágne áchā vadehā naḥ pratyāñ naḥ sumānā bhava |
 prā no yacha viśas pate dhanadā asi nas tvām || 1 || prā
 no yachatv aryamā prā bhāgaḥ prā bṛhaspātiḥ | prā devāḥ
 prótā sūnṛitā rāyó devī dadātu naḥ || 2 || sūnam rájānam
 ávase 'gnīm gīrbhír havāmahe | ādityāñ víshṇum sūryam
 brāhmānam ca .bṛhaspátim || 3 || indravāyū bṛhaspátim
 suhávehá havāmahe | yáthā naḥ sārva īj jānaḥ sámgyatyañ
 sumānā ásat || 4 || aryamānam bṛhaspátim índram dānāya
 codaya | vātam víshṇum sárasvatim savitāraṁ ca vājīnam
 || 5 || tvām no agne agnībhir brāhma yajñam ca vardbaya |
 tvām no devātātaye rāyó dānāya codaya || 6 || 29 ||

141

O fire-divine, speak out to us here; be favourably disposed towards us. O protector of the people, bestow upon us riches, as you are the giver of wealth to us. ।

May the ordainer, gracious protector of vast universe shower blessings on us; may the truth-preserving divine words bestow riches upon us. ॥

For our protection, we invoke the divine Lord of bliss and the fire-divine with praises; we invoke the solar rays, the wind, the sun, the cosmic preceptor and protector of this vast universe. ॥

We invoke the adorable Lord of resplendence, divine air, and the protector of vast universe on this occasion, that in acquisition of wealth and prosperity, every member of our society, with one mind, should favourably contribute his best. ।

May you urge the preserver and keeper of law and order, the lightning, the clouds, the air, the divine scripture and the sun, so that every one of them favour us with its liberality. ॥

Bless our prayer and our noble deeds, O adorable Lord, O fire-divine, with your fires, with your splendour. May you, at our worship urge Nature's bounties to give us wealth. ॥

(१४२) द्विपत्यारिक्तुलप्यतमं मूलम्

(१-८) अथमम्यस्य स्याम्य वाहोः [(१-२) अथमादितीययोर्कौशेयिता. (३-४) तृतीयाद्युज्ज्वलाः,

(५-६) पञ्चमीषष्ठयोः सारितुका, (७-८) सप्तम्यष्टम्योश्च सप्तमिभ्यः] कपया । अग्निर्वेस्ता ।

(१-२) अथमादितीययोर्कौशेयिता, (३-६) तृतीयादिष्ववृणं विष्टुः,

(७-८) सप्तम्यष्टम्योश्चातुष्टुप् ण्यसि ॥

११०८

अथममे जरिता त्वे अभूदपि सहसः सूनो नाह्यन्यदस्याप्यम् ।
 भद्रं हि शर्म त्रिवर्यमस्ति त आरे हिंसानामप दिद्युमा ऊधि ॥१॥
 प्रवतं अमे जनिमा पितृयतः साचीव विश्वा भुवना न्यूजसे ।
 प्र सतयः प्र सनिषन्त नो धियः पुरश्चरन्ति पशुपा इव त्मना ॥२॥
 उत वा उ परि वृणसि वप्सद्बहोरम उलपस्य स्वधावः ।
 उत खित्वा त्वरराणां भवन्ति मा ते हेति तर्विषीं चुकुधाम ॥३॥
 यदुद्धतो निवतो यासि वप्सत्पृथगेषि प्रगृधिनीव सेना ।
 यदा ते वातो अनुवति शोचिर्वसेव स्मश्रु वपसि प्र मूम ॥४॥
 प्रत्यस्य श्रेणयो ददश्रु एकं नियानं बहवो रयांसः ।
 बाहू यदमे अनुमर्गजानो न्यूक्तानामन्वेषि मूमिम् ॥५॥
 उते शुष्मा जिहतामुते अचिरुते अमे शशमानस्य वाजाः ।
 उच्छ्रवस्व नि नम वर्धमान आ स्वाय विश्वे वसवः सदन्तु ॥६॥

142.

Ayám agne jaritá tvé abhūd ápi sáhasaḥ sūno nahy
 anyād ásty ápyam | bhadrāṃ hi śarma trivárūtham ásti ta
 aré hínsanām ápa didyūm á kṛidhi || 1 || pravát te agne
 janima pitúyatáḥ sacíva vísvā bhúvanā ny riñjase | prá
 sáptayaḥ prá sanishanta no dhiyaḥ puráś caranti paśupá
 iva tmánā || 2 || utá vá n pári vṛiṇakshi bāpsad bahór agna
 úlapasya svadhāvaḥ | utá khilyá ūrvārāṇām bhavanti má
 te hetim távishim cukradhāma || 3 || yád udvāto nivāto yāsi
 bāpsat prīthag eshi pragardhínīva sēnā | yadā te vāto anu-
 vāti śocír vāpteva śmāśru vapasi prá bhūma || 4 || prāty
 asya śrēṇayo dadrīṣra ékam niyānam bahāvo ráthāsaḥ |
 bāhú yád agne anumármṛijāno nyāññ uttānām anvēshi bhū
 mim || 5 || út te śúśhmā jihatām út te arcír út te agne śa-
 śamānāsya vājāḥ | úc chvañcasva ní nama vārdhamāna á
 tvādyā víśve vāsavaḥ sadantu || 6 ||

142

This person, O fire-divine, is your praiser; O source of strength, the happiness derived from you is auspicious, giving three-fold protection (to the praiser). May you remove far from us destructive forces and your scorching flame. ₁

Your manifestation in the form of blazing flames, consuming oblations, is very auspicious. Like a head of a council, you preside over all created beings; our praises flowing smoothly proceed to you. These prayers proceed to you on their own accord, as a herdsman goes to his flock. ₂

O enkindled fire-divine, you destroy many a shrub, when you blaze and burn. It is our wish that on such occasions, keep within limits, and do not exhibit your wrath. Please see that our tilled fields are not scorched and go waste. ₃

When you move burning above and burning below, you scatter yourself like a devastating host; when the wind fans your flame, you shave the earth as a barber shaves a beard. ₄

His lines of flame are visible, like an array of many chariots. Clearing away the forests with your arms of flame, you march, O fire-divine, over the prostrate earth. ₅

O fire divine, may your withering flames go upwards high; and when praised, your light and the swift movements go high. May you rise up; may you stoop down; may you increase in might. May all the Lords of wealth this day serve you. ₆

अपासिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम् ।
 अन्यं कृणुष्वेतः पन्थां तेन याहि वशौ अनु ॥७॥
 आर्यन्ते ते परार्यन्ते दूर्वा रोहन्तु पुष्पिणीः ।
 ह्रदाश्च पुण्डरीकाणि समुद्रस्य गृहा इमे ॥८॥

॥ ३४ ॥

॥ इत्यष्टमाहके सप्तमोऽध्यायः ॥

[सप्तमोऽध्यायः पार्श्वे १०, दक्षिणे २३, बाया १५२]

apāni idāṃ nyāyanam
 samudrāsya nivēṣanam | anyāṃ kṛiṇuṣhvetāḥ pānthāṃ tēna
 yahi vāśān ānu || 7 || āyane te parāyaṇe dūrvā robantu
 puṣhpīṇiḥ | hradaś ca puṇḍarikāṇi samudrāsya grīhā ime
 || 8 || ३४ ||

Saptamo 'dhyāyaḥ.

अथाष्टमोऽध्यायः ॥

(१४३) विषयसामान्यतयात्मनः सत्त्व

(१-१) यद्वचसात्म्यं सत्त्वस्य साहचर्यविरहितम् । अस्मिन्नेव विषये । अत्रापि प्रन्दः ॥

॥ हरिः ३३४ ॥

॥

सं चिदविभक्तजुरमर्थमश्वं न यातवे ।
 कृक्षीवन्तु यदी पुनः रथं न कृणुयां नवम् ॥१॥
 तं चिदश्वं न वाजिनमरेणवो यमज्जेत ।
 इच्छं ग्रन्थि न वि श्येतमग्निं यविष्ठमा रजः ॥२॥

143.

Tyāṃ cid ātrīṃ ritajūram ārtham āśvaṃ nā yātave |
 kakshivantaṃ yādī pūnā rātham nā kṛiṇutho nāvam || 1 ||
 tyāṃ cid āśvaṃ nā vājīnam areṇāvo yām ātnata | dṛiḥhām
 granthīṃ nā vi shyatam ātrīṃ yāvishtham ā rājah || 2 ||

This is the abode of the waters, the dwelling of the ocean; pursue, O fire-divine, a path different from this; go by that path according to your pleasure. 7

Both at your arrival, O fire-divine, and at your departure, may the flowering green grasses spring up; may lakes be again full and lotuses bloom therein. All of them look to the ocean (*samudra* = ocean = clouds) for their source of water. 8

143

You have made this person free from three-fold attachments, ever diligent in worship, swift to run to win the goal like a horse, and you rejuvenate the strong-willed man as a wheelwright renews a car. 1

This detached sage, whom the irresistible evil impulses drag and bind like a swift horse, may you unloose his strong knot, and make him the youngest born upon the earth. 2

नरा दंसिषुवत्रपि शुभ्रा सिपांसतं धियः ।
 अथा हि वाँ दिवो नरा पुन स्तोमो न विशसे ॥३॥
 चिते तर्हा सुराधसा गतिः सुमतिरभिना ।
 आ यन्नः सदेने पृथो समने पर्वथो नरा ॥४॥
 युवं भुज्युं समुद्र आ रजसः पार ईक्षितम् ।
 यातमच्छ पतत्रिभिर्नासत्या सातये कृतम् ॥५॥
 आ वाँ सुभेः शंयू इव मंहिष्ठा विश्वविदसा ।
 समसे मूषते नरोत्सं न पिप्युषीरिषः ॥६॥

nārā dānsishthav ātraye śubhra sishāsataṁ dhiyaḥ | āthā
 hī vām divó narā pūna stómo ná viśāse || 3 || cité tād vām
 surādhasā rātiḥ sumatir asvinā | á yān naḥ sādane pṛithau
 sāmāne pārshatho narā || 4 || yuvām bhujyūṁ samundrā á
 rájasaḥ pārā īnkhitaṁ | yātām áchā patatribhir násatyā
 sātáyo kṛitam || 5 || á vān sunmaih samyú iva mánhishthā
 viśvavedasā | sám asmé bhūshataṁ narótsam ná pipyúshir
 íshaḥ || 6 || 1 ||

(१४४) ऋग्वेदार्थानुसंगतम् सूत्रम्

(१-६) ऋग्वेदस्य ऋषिः सुपथो यामाषन ऊर्ध्वह्वानो वा ऋषिः । इन्द्रो देवता ।

(१, ३-४) यममर्षस्तुनीयाचतुष्योश्च यामर्षी, (२) दितीयाया इहती, (५) यजम्याः
 सतोहृती, (६) यजम्या विह्वयद्विह्वयति ॥

अयं हि ते अमर्त्य इन्दुरत्यो न पत्यते ।
 दक्षो विश्वायुर्वेषसे ॥१॥
 अयमस्मासु काव्य ऋमुर्वज्रो दासति ।
 अये विमत्यूर्ध्वकृशन् मदमृगुर्न कृत्यं मदम् ॥२॥

144.

Ayām hī te ámartya indur átyo ná pátyate | dáksho
 viśváyur vedhāse || 1 || ayām asmāsu kāvya ṛibhūr vājro
 dāsvate | ayām bibharty ūrdhvákṛiṣanān mādām ṛibhūr
 ná kṛitvyam mādām || 2 ||

O Leaders, possessed of wondrous and radiant attributes, may you accept praises of the detached sage, so that the praises of your worshipper continue to be chanted again and again. 3

O munificent twin-divines, my offerings and praises are for your acceptance, because, O leaders, you protect us against calamities which come to us in our new dedicated ventures (or in the sacrifices conducted in spacious halls). 4

You come speedily as if with winged steeds to help and save the soul caught in the waves of the ocean at the world's end; O ever-true divines, you restore him to life; you restore him to your worship. 5

O most liberal, Lords of all riches, divine leaders, most adorable, come to us and grant us blessings, as the udder (of a cow) is blessed with abundant food. 6

144

This immortal joy-giving elixir (the divine love) is the giver of strength, the giver of long life to all, and it hastens like a swift horse to you, O creator of the universe. 1

He (the resplendent Lord) is adorable and brilliant among us, is a thunderbolt for the donor of oblations (against his foes); he cherishes the exhilarating worshipper who aspires for higher life, and as the man of wisdom cherishes the exhilarating celebrator of holy rites. 2

घृपुः श्येनाय कृत्वेन आसु स्वासु वंसगः ।
 अव दीधेदहीशुवः ॥३॥
 यं सुपर्णः परावतः श्येनस्य पुत्र आभरत् ।
 शतचक्रं योद्दुःखो वर्तनिः ॥४॥
 यं ते श्येनश्चारुमवुकं पदाभरदरुणं मानमन्धसः ।
 एना वयो वि तार्यायुर्जीवस एना जागार वन्धुतां ॥५॥
 एवा तदिन्द्र इन्दुना देवेषु चिद्धारयाते महि त्यजः ।
 कत्वा वयो वि तार्यायुः सुक्रतो कत्वायमस्सदा सुतः ॥६॥

ghrīṣuḥ syenāya kṛtvana āsu
 svāsu vāṁsagaḥ | āva dīdhed abīṣuvah || 3 || yam suparnāḥ
 parāvataḥ syenasya putra ābharat | śatācakram yo 'hyo
 vartaniḥ || 4 || yam te syenaś cārum avrikām padābharad
 aruṇām mānām āndhasaḥ | enā vāyo vī tary āyur jivāsa
 enā jāgāra bandhūtā || 5 || evā tād indra indunā devēshu
 cid dhārayāte māhi tyājaḥ | krātvā vāyo vī tary āyuh su-
 krato krātvāyam asmād ā sutāḥ || 6 || २ ||

(१७५) पञ्चमत्वारिंशदुत्तरपद्यतमं सूक्तम्

(१-५) षड्विंशत्यास्य सूक्तस्येन्द्राणी क्रियन्ते । सप्तमीवायमन्धसोऽयं देवता । (१-५) षषमादि-
 पञ्चमामनुष्टुप्, (५) षष्ठ्याश्च पङ्क्तिस्तन्वती ॥

१३१

इमां स्वनाम्योर्षधि वीरुधं बलवत्तमाम् ।
 यया सपत्नीं वार्यते यया संविन्दते पतिम् ॥१॥
 उत्तानपणे सुमगे देवजूते सहस्वति ।
 सपत्नीं मे परा धम पतिं मे केवलं कुरु ॥२॥

145.

Imāṁ khanāmy ōśadhiṁ vīrūdham bālavattamām | yāyā
 sapātnīm bādhatē yāyā samvindate pātim || 1 || ūttānapaṇe
 subhage devajūte sāhasvati | sapātnīm me pārā dhama pātim
 me kévalam kuru || 2 ||

May the most effulgent (the resplendent Self), who is a benefactor amongst his own people, bestow light upon active workers and upon our children. ३

The loving elixir, whom the fine-winged, the son of a falcon, brought from afar, is the bestower of hundreds of boons and inspirer of clouds. ४

The falcon brings to you (the resplendent self) this elixir, which is beautiful, unassailable, purple-tinted, and the producer of food. This vital elixir lengthens our life, and by it, the kinship is established. ५

So through the strength of this elixir of divine love, the soul among other sense organs obtains great brilliancy. O doer of good deeds, pleased by our sacrifice, that is, pleased by our actions of selfless dedication, food and viands come to us in plenty and may we live to a prolonged old age. We are pouring out the loving elixir of devotion to you on this occasion. ६

145

I dig up this most effective medicinal herb, wherewith the lady quells the magical influence of a rival wife, and by which she secures to herself her husband. १

O powerful plant, with charming up-turned leaves, nourished by divine powers, remove my rival and make my husband mine alone. २

उत्तराहसुत्तर उत्तरेदुत्तराभ्यः ।
 अर्था सुपत्नी या ममाधरा साधराभ्यः ॥३॥
 नृहंस्वा नामं गृह्णामि नो अस्मिन्नमते जने ।
 परमिव परावती सुपत्नीं गमयामसि ॥४॥
 अहमस्मि सहमानाथ त्वमसि सासुहिः ।
 उमे सहस्रती भूषी सुपत्नी मे सहावहै ॥५॥
 उप तेऽथां सहमानामभि त्वाधां सहीयता ।
 मामनु प्र ते मनो दुस्तं गौरिव धावतु पुथा वारिव धावतु ॥६॥

ūttarāhām ūttara ūttarēd ūttarā-
 bhyah | āthā sapātnī yā māmādhara sādharābhyah || 3 ||
 nahy āsyā nāma gṛihṇāmi nō asmiñ ramate jāne | pārām
 evā parāvātāṁ sapātnīm gamayāmasi || 4 || ahām asmi sā-
 hamānātha tvāni asi sāsahih | ubhē sāhasvati bhūtvī sa-
 pātnīm me sahāvahai || 5 || ūpa te 'dhām sāhamānām abhī
 tvādhām sāhiyasā | mām ānu prā te māno vatsām gaūr iva
 dhāvatu pathā vār iva dhāvatu || 6 || ३ ||

(१४१) इत्यन्तरिक्षमुत्तराहसुत्तरं सूत्रम्

(१-१) यदुत्तराहसुत्तरं सूत्रम् इत्यन्तरिक्षमुत्तराहसुत्तरं सूत्रम् । अस्यानी वेदा । अतदुत्तरं सूत्रम् ।

अरण्यान्यरण्यान्यसी या प्रेव नश्यसि ।
 कथा ग्रामं न पृच्छसि न त्वा भीरिव विन्दतीई ॥१॥
 वृषारवाय वदते यदुपवति चिच्छिकः ।
 आद्यादिभिरिव धावत्यन्तरण्यानिर्महीयते ॥२॥

146.

Āraṇyāny āraṇyāny asau yā prēva nāsyasi | kathā grā-
 mam nā prichasi nā tvā bhīr iva vindatī ॥ 1 || vṛishāra-
 vāya vādāte yād upāvati ciccikāḥ | āghātībhir iva dhāvā-
 yann araṇyānī mahīyate || 2 ||

O brilliant plant, may I too be brilliant, excellent amongst excellent, and may she who is my rival become low amongst the lowest dames. ३

I will not even utter her name; no woman takes pleasure in that person; may we drive out the other rival wife to a distance. ४

I am unyielding to her, and O herb, you are also triumphantly effective; we two being powerful will subdue this rival of mine. ५

(O husband), I am trying this triumphant herb on you against my rival; may I be triumphant in gaining your love. May your love hasten to me as a cow to her calf, or like water on its way down a slope. ६

146

O queen of wild life, O Goddess Queen of forest, this wild forest seems to be deserted and looks as if, its no trace would be left hither onwards. How is it that you make no enquiry in the village? Is there anything you are afraid of? १

When the grasshopper, the *ciccika* replies to the crying *vraṇa* (insects), Queen of forest is exalted; the forest seems to resonate as if with tinkling bells (or cymbals). २

उत गाव इवादन्त्युत वेदमेव दृश्यते ।
 उतो अरण्यानिः सार्धं शकुटीरिव सर्जति ॥३॥
 गामङ्गैष आ ह्वयति दार्वङ्गैषो अपावधीत् ।
 वसन्नरण्यान्त्यां सायमकुक्षदिति मन्यते ॥४॥
 न वा अरण्यानिहन्त्यन्यश्चेन्नाभिगच्छति ।
 स्वादोः फलस्य जग्ध्वाय यथाकामं नि पद्यते ॥५॥
 आज्ञनगन्धिं सुरभिं वङ्क्ष्यामकृषीवलाम् ।
 प्राहं मृगाणां मातरमरण्यानिर्मशंसिषम् ॥६॥

utá gāva ivādanty utá vēs-
 meva dṛisyate | utó aranyānīḥ sāyām śakatīr iva sarjati || 3 ||
 gām āṅgaishā ā hvayati dārv āṅgaishó āpāvadhīḥ | vāsann
 aranyānyām sāyām ākrukshad iti manyate || 4 || ná vā araṇ-
 yānīr hantī anyāś cēn nābhigāchati | svādōḥ phālasya
 agdhvāya yathākāmaṁ nī padyate || 5 || āñjanagandhiṁ su-
 'abhiṁ bahvannām ākṛishivalām | prābām mṛigāṇām mā-
 āram aranyānīm aśaṁsisham || 6 || 4 ||

(१४७) समन्तवारिण्युत्तरागत्यं सूक्ष्म

(१-५) पञ्चमस्यास्य सूक्ष्मस्य शेरिणि सुवेदा कनिः । इन्द्रो वेवता । (१-५) प्रपसादिभक्तुर्कषां
 जगती, (५) पञ्चम्याय विदुर्, उन्वली ॥

१५१ अत्रे दधामि प्रथमाय मन्यवेऽह्न्यद्वृत्रं नये विवेरपः ।
 उमे यत्त्वा भवतो रोदसी अनु रेजेते शुष्मात्पृथिवी चिदद्रिवः ॥१॥

Śrāt te dadhāmi prathamāya manyavé 'han yád vṛitrām
 nāryam vivér apāḥ | nbhé yāt tvā bhāvato ródasī ānu ré-
 jate gūshmat prithivī cid adrivah || 1 ||

And yonder when cows are grazing, then it appears a dwelling place, or else at eve the Forest Goddess Queen seems to dismiss the waggons of dry wood. ३

Here is a man who calls his cow; here is another one that cuts down the timber; and another one, tarrying in the forest, seems to have heard some one screaming. ४

But the Queen of wild life injures none unless some one assails the creatures; men feeding upon the sweet fruit, are free to take with them the fruits, as much as they wish. ५

I praise the musk-scented, fragrant, fertile, uncultivated, the Queen of forest, the mother of wild animals, who toil not, but get stores of food. ६

147

O resplendent wielder of punitive justice, I trust in your first wrathful action whereby you destroy the evil, and undertake a work that serves the interests of man. When both heaven and earth surrender to you, verily, the firmament trembles at your force. १

त्वं मायाभिरनवद्य मायिनं श्रवस्यता मनसा वृत्रमर्दयः ।
 त्वामिहरो वृणते गविष्ठिषु त्वां विश्वासु हव्यास्विष्ठिषु ॥२॥
 ऐषु चाकन्धि पुरुहूत सूरिषु वृधासो ये मघवन्नानुमुघम् ।
 अर्चन्ति तोके तनये परिष्ठिषु मुधसाता वृजितुमर्हये धने ॥३॥
 स इह रायः सुष्टतस्य चाकनुन्मवु यो अंस्य रक्ष्य चिकेतति ।
 त्वावृधो मघवन्वाश्वध्वरो मक्षू स वाजं भरते धना नृभिः ॥४॥
 त्वं शधीय महिना रृणान उरु कृधि मघवञ्छुग्धि रायः ।
 त्वं नो मित्रो वरुणो न मायी पित्वो न दंस दयसे विभुक्ता ॥५॥

tvāṁ mayābhir ana-
 vadya māyīnaṁ śravasyatā mānasā vṛitrān ardayaḥ | tvāṁ
 īn nāro vṛiṇate gāvishtīṣhu tvāṁ viśvāsu havyāśv īstīṣhu
 || 2 || aīṣhu cākandhi puruhūta sūrīṣhu vṛidhāso yé magha-
 vann ānaśūr maghān | ārcanti toké tinaye pārishtīṣhu me-
 dhāsātā vājīnam āhraye dhāne || 3 || sā īn nū rāyāḥ sūbhī-
 tasya cākānan mādāṁ yó asya rāñhyam ciketati | tvāvṛi-
 dho maghavan dāśvādīhvaro makshīḥ sā vājam bharate
 dhānā nṛībhiḥ || 4 || tvāṁ śardhāya mahinā grīṇānā urū kṛi-
 dhi maghavañ chagdhī rāyāḥ | tvāṁ no mītró varuṇo ná
 māyī pitvó ná dasma dayase vibhuktā || 5 || * ||

O irreproachable resplendent Lord, with mind intent on glory, you have by your power crushed down the deceptive Nescience (or the dark cloud). The worshipper thinks of you when he seeks to restore his stolen wisdom (the cattle), and in all sacred works invokes you for your blessing. 2

O resplendent and bounteous Lord, much-invoked, be gracious to these noble men; they would thereby surely prosper and attain heights in respect to opulence. They adore you, O powerful Lord, on all sacred occasions for the sake of obtaining sons and grandsons and thereby, their desires are fulfilled and the well-earned wealth comes to them. 3

That man obtains well-procured riches, who knows how to promote the gospel of the resplendent Lord. Exalted by your favour, O bounteous Lord, the worshipper, performing beneficial works, speedily obtains through the learned preceptors, the desired food and wealth. 4

Glorified by great praise, O bounteous Lord, spread forth your might, and bestow riches upon us; O beautiful resplendent Lord, may you, like friendly and virtuous divine powers, be the distributor of riches, and give us food. 5

(१५८) सहस्रत्वारिंशदुत्तरधानमं सुतम्

(१-५) यद्यप्यस्यास्य सुतस्य वैभ्यः वृष्युर्केभिः । इन्द्रो देवता । निद्रुम् एन्द्रः ॥

१५९

सुष्वाणास इन्द्र स्तुमसि त्वा सस्रवांसश्च तुविष्टम्ण वाजम् ।
 आ नो भर सुवितं यस्य चाकन्मना तना सनुयाम त्वोताः ॥१॥
 ऋध्वस्त्वमिन्द्र शूर जातो दासीर्विशः सूर्येण सखाः ।
 गुहा हितं गुह्यं गूळहमुष्पु बिभ्रमसि प्रस्रवणे न सोमम् ॥२॥
 अर्यो वा गिरो अभ्यर्च विद्वानृषीणां विप्रः सुमतिं चकानः ।
 ते स्याम ये रणयन्तु सौमिरेनोत तुभ्यं स्थोळ्ह भुक्तेः ॥३॥
 इमा ब्रह्मेन्द्र तुभ्यं शंसि दा नृभ्यो नृणां शं शवः ।
 तेभिर्भव सक्नुयेषु चाकन्नुत त्रायस्व यणत उत स्तीन् ॥४॥
 शुधी हवमिन्द्र शूर पृथ्या उत स्तवसे वेन्यस्युर्केः ।
 आ यस्ते योनिं घृतवन्तमस्वाकूर्मिर्न निशेद्रैवयन्त वक्राः ॥५॥

148.

Sushvāṇāsa indra stumāsi tvā sasavāṇasaḥ ca tuvinṛiṇa
 vājam | ā no bhara suvitāṃ yasya cākān tnanā tñā sanu-
 yāma tvótāḥ || 1 || rishvās tvām indra śūra jāto dāsīr vīśaḥ
 sūryeṇa sahyāḥ | gūhā hitāṃ gūhyam gūḥam apśu bibhri-
 māsi prasrávaṇe ná sómam || 2 || aryó vā gīro abhy ārea
 vidvān rīṣiṇām vipraḥ sumatīṃ cakānāḥ | tó syāma yé
 ranáyanta sómair enótá túbhyam ratholha bhakshaśiḥ || 3 ||
 imā brāhmendra túbhyam śānsi dā nṛbhyo nṛiṇāṃ śūra
 śāvah | tébhir bhava sákratur yéshu cākān utá trāyasva
 grīnatá utá stīn || 4 || śrudhi hávam indra śūra pṛithyā utá
 stavase venyasyārkaśiḥ | ā yás te yóniṃ ghrítāvantaṃ ásvār
 ūrmīr ná nimnair dravayanta vákvāḥ || 5 || ॥

148

O bounteous Lord of resplendence, we pay you our homage; we present you the sacrificial food along with praises. Please bring us prosperity as every-one longs for. Under your protection and with your blessings, may we acquire wealth and wisdom. ₁

O brave almighty Lord, as soon as born, you overcome the dark forces through the radiant sun and bring divine joy-bestowing powers, which remain close-hidden behind deep dark caves of ignorance. We now present to you our love as if coming in copious streams from the fountain of our heart. ₂

O all-wise sage, lover of the praises sung by seers, may you accept our prayers; may we be also one of those who gratify you with loving devotion; O Lord, conductor of the cosmic chariot, these sweet melodies with sincere feelings are presented to you only. ₃

O resplendent Lord, these prayers have been addressed to you: grant, O hero, strength to the leaders of men; be of one mind with those whom you trust and who are your faithful devotees, and protect those who praise you, and bless your worshippers who are constant in their loyalty to you. ₄

O resplendent Lord, O brave, hear the invocation of widely renowned devotee; you are glorified by the praises of the men of spiritual experience, who grace the place of your enkindled worship and whose stream of melodious songs rush to you like a torrent through precipitous banks. ₅

(१७५) एकोनपञ्चासदुत्तराध्यायं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षत्यास्य सूक्तस्य द्विग्यम्पूर्वोऽर्षेन्दुभिः । सविता देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ।

४७४

सविता युन्त्रेः पृथिवीमरम्यादस्कम्भने सविता धामदंहत् ।
 अश्वमिवाधुक्षदुनिमन्तरिक्षमूर्ते वृद्धं सविता समुद्रम् ॥१॥
 यत्रा समुद्रः स्कम्भितो व्यौन्दर्षा नपात्सविता तस्य वेद ।
 अतो भूतं आ उत्थितं रजोऽतो धावापृथिवी अंप्रयेताम् ॥२॥
 पुश्वेदमन्यदमवद्यजत्रममर्त्यस्य भुवनस्य भूना ।
 सुपर्णो अङ्ग सवितुर्गत्मान्पूर्वो जातः स उ अस्यानु धर्म ॥३॥
 गाव इव ग्रामं यूयुधिरिवाश्वान्वाश्रेवं वत्सं सुमना दुहान् ।
 पतिरिव जायामभि नो न्येतु धर्ता दिवः सविता विश्ववारः ॥४॥
 हिरण्यस्तूपः सवितुर्यथा त्वाङ्गिरसो जुह्वे वाजे अस्मिन् ।
 एवा त्वावर्चवसे वन्दमानः सोमस्येवांशु प्रति जागराहम् ॥५॥

149.

Savitā yantraiḥ prithivīm aramṇād askambhané savitā
 dyām adṛinhat | āśvam ivādhukshad dhūnim antāriksham
 atūrte baddhām savitā samudrām || 1 || yātrā samudrā ska-
 bhitó vy aīnad āpām napāt savitā tāsyā veda | āto bhūr
 āta a ūtthitam rājó 'to dyāvāprithivi aprathetām || 2 || paś-
 cādām anyād abhavad yājatram amartyasya bhūvanasya
 bhūnā | suparnó aṅgá savitūr garútmān pūrvo jātāḥ sá n
 asyānu dhárma || 3 || gāva iva grāmaṃ yūyudhir ivāśvān
 vāśréva vatsāṃ smānā duhānā | pátir iva jāyām abhi no
 ny etu dhartā divāḥ savitā viśvāvārah || 4 || hiraṇyastūpaḥ
 savitar yāthā tvāṅgirasó juhvé vāje asmín | evā tvārcann
 āvase vādamānaḥ sómasyevāṅśúm prāti jāgarāhām || 5 || 7 ||

149

The divine creator has fixed the earth with a mechanism of dynamic equilibrium; He has made the heaven firm in a place where there was no support; the creator with His vigour draws water from the cloud of the firmament, which is bound to the eternally living (ether) like a trembling horse. ₁

The Sun, the grandson of waters or the impeller lord, the withholder of plasma, alone knows the realm where the cloud, thus sustained in the sky, sheds moisture; thence (from the Sun) proceeds the earth; thence arise celestial bodies and the firmament and thus the heaven and earth are spread out. ₂

Afterwards the other realm is born, holy and high, through the immortal strength of creator consisting of a host of divine powers. All this comes out as the glory of this bright-winged eagle (the sun) ever-rigid in following the eternal law. ₃

As cattle hasten to the village, or as the warrior hurriedly proceeds to his horses, or as affectionate milk-giving cows to their calves, or again as a husband to his wife, so may the blessings of the supreme creator, the upholder of the cosmos, whom every one reveres, hasten to us. ₄

O creator and impeller Lord, just as the divine men of intelligence, effulgent on their golden glory, summon you for spiritual nourishment, similarly I am also invoking you for protection. I solicit your favour, as worshippers watch before the filament of the holy creeper (i.e. the Soma stalk). ₅

(१५०) पञ्चाषादुत्तरातमं धृतम्

(१-५) यज्ञयन्त्यास्य सक्तस्य यामिष्ठो मृळीक कनिः । अग्निर्वेत्ता । (१-३) प्रथमादितृषस्य हृदयी

(५) यजुष्यो ऋच इतिष्टाज्योतिर्गङ्गा वा. (१) पञ्चम्याधोपरिष्टाज्योतिर्गङ्गासि ॥

॥८॥

समिद्धिस्तमिध्यसे देवेभ्यो हव्यवाहन ।
 आदित्ये रुद्रैर्वसुभिर्न आ गंहि मृळीकाय न आ गंहि ॥१॥
 इमं यज्ञमिदं वचो जुजुषाण उपागंहि ।
 मतांसस्त्वा समिधान हवामहे मृळीकाय हवामहे ॥२॥
 त्वासु जातवेदसं विश्ववारं गृणे धिया ।
 अग्ने देवाँ आ वह नः प्रियव्रतान्मृळीकाय प्रियव्रताम् ॥३॥
 अग्निर्देवो देवानामभवत्पुरोहितोऽग्निं मनुष्याभ्यं ऋषयः समीधिरे ।
 अग्निं महो धनंसातावहं हुवे मृळीकं धनंसातये ॥४॥
 अग्निरत्रिं भरद्वाजं गविष्ठिरं प्रावन्नः कण्वं वृसदं सुमाहवे ।
 अग्निं वसिष्ठो हवते पुरोहितो मृळीकाय पुरोहितः ॥५॥

150.

Sāmidhṣaḥ cit sām idhyase devébhyo havyavāhana ।
 adityaḥ rudrair vāsuhir na ā gahi mṛṣīkāya na ā gahi
 ॥ 1 ॥ imāṃ yajñāṃ idāṃ vāco jujushāṇā upāgahi । mātāsas
 tva samidhnaa havāmahe mṛṣīkāya havamahe ॥ 2 ॥ tvām u
 jātāvedasaṃ viśvāvāraṃ gṛiṇe dhiyā । āgne devāṃ ā vaha
 naḥ priyāvratān mṛṣīkāya priyāvratān ॥ 3 ॥ agnir devō de
 vānām abhavat purōhito 'gnīm manushyā rīshayaḥ sām
 idhire । agnīm mahō dhānasātāv ahāṃ huve mṛṣīkāṃ dhā
 nasātaye ॥ 4 ॥ agnir ātrīm bharādvājaṃ gāvishṭhīram prāvan
 naḥ kāṇvaṃ trasādasyum āhavé । agnīm vāsishṭho havate
 purōhito mṛṣīkāya purōhitaḥ ॥ 5 ॥ ॥

150

O (fire-divine) bearer of oblations, when kindled, you blaze out for the divine powers; come to us with heavenly bounties, with the bounties of the midspace, and with the terrestrial bounties. Come for our happiness. ॥

Come and accept with delight our worship and the hymns; we mortals invoke you. O blazing fire-divine, we invoke you for our happiness. ॥

I glorify you with my praise, O cognizant of all, loved by all. O fire-divine, may you bring Nature's all bounties to us who are delighted by our offerings. May you bring hitherward those gratified by our offerings for our happiness. ॥

The divine fire is the foremost of the divine powers. The seers, the descendants of prime men, kindle this holy fire. I invoke the same fire-divine for the acquisition of abundant wealth, and for happiness. ॥

May the fire-divine protect us in the conflicts of life, protect the persons who are free from threefold attachments, are full of wisdom and are learned warriors. The foremost preceptor invokes the fire-divine, the foremost, for our happiness. ॥

(१५१) एकवर्थापानुसंधानम् सूक्तम्

(१-५) पञ्चमस्तस्य सूक्तस्य कामावनी भद्रा अपिच । भद्रा देवस्य । अनुसृष्टं ॥

१५१

श्रद्धयाग्निः समिध्यते श्रद्धया हयते हविः ।
 श्रद्धां भर्गस्य मूर्धनि वचसा वेदयामसि ॥१॥
 प्रियं श्रद्धे ददतः प्रियं श्रद्धे दिदासतः ।
 प्रियं भोजेषु यज्वस्विदं मं उदितं कृधि ॥२॥
 यथा देवा असुरेषु श्रद्धामुग्रेषु चक्रे ।
 एवं भोजेषु यज्वस्वस्माकमुदितं कृधि ॥३॥
 श्रद्धां देवा यजमाना वायुगोपा उपासते ।
 श्रद्धां हृदय्ययाकूत्या श्रद्धया विन्दते वसु ॥४॥
 श्रद्धां प्रातर्हवामहे श्रद्धां मध्यर्दिने परि ।
 श्रद्धां सूर्यस्य निमृचि श्रद्धे श्रद्धापयेह नः ॥५॥

151.

Śraddhayagnih śim idhyate śraddhāya hnyate haviḥ
 śraddhām bhāgasya mūrdhāni vācasā vedayamasi || 1 || pri-
 yām śraddhe dādataḥ priyām śraddhe didāsataḥ | priyām
 bhojēshu yajvasv idām na nditām kṛidhi || 2 || yāthā devā
 āsureṣhu śraddhām ugrēshu cakriré | evām bhojēshu yaj-
 vasv asmākam nditām kṛidhi || 3 || śraddhām devā yājamānā
 vāyūgopā ūpāsate | śraddhām hṛdayyayākūtyā śraddhāya
 vindate vāsu || 4 || śraddhām prātāu havamāhe śraddhām
 madhyāmdinani pāri | śraddhām sūryasya nimrūci śraddhe
 śrād dhāpayechā naḥ || 5 || ॥

Ekādāśo 'nuvākah.

151

(*Srad-dha* = Faith = adoption of *truth* for life.

Srad = *bat* = *satra* = *addha* – *itha* = *pṛta* = *satya* = *truth*-
Nigh. III. 10)

Sacred fire-divine is kindled by *SRADDHA*. 'aith; by *faith* is the devotion or oblation offered; on the height of fortune, we glorify *faith* with praises. ₁

O *faith*, may you bless the man who gives; O *faith*, bless the man who desires to give; bless the aspirants of enjoyment, bless the sacrificers; may you bless my words. ₂

Divine powers do have *faith* in their grim fight against evil forces. And so grant the boon which has been asked for to our sacrificers who solicit happiness. ₃

Learned enlightened persons, and worshippers, protected by vital air, solicit *faith*. They cherish *faith* with heartfelt devotion. Through *faith*, a man verily acquires wealth, (wordly and spiritual). ₄

We invoke *faith* early at dawn, and again at midday, and also at the setting of the sun; O *SRADDHA*, inspire us in this world with (the truth—abiding) *faith*. ₅

[अथ दशस्रोऽनुपाकाः १]

(१५२) विषयापानुत्तरातर्गं सूक्तम्

(१-५) वज्रर्षस्तास्य सूक्तस्य भाग्यायः शस्य कविः । इन्द्रो देवता । मनुष्य इन्द्रः ॥

११०४

शस्य इत्या म॒हौ अ॒स्यमित्र॒खादो अ॒र्द्धतः ।
 न यस्य॑ ह॒न्यते सखा॑ न जी॒यते कदा॑ चन ॥१॥
 स्व॒स्तिदा वि॒शस्पति॑र्ष॒त्रहा वि॒मूधो व॒शी ।
 वृ॒षेन्द्रः पुर॑ ए॒तु नः सोम॑पा अ॒भय॑करः ॥२॥
 वि र॒क्षो वि मृ॒धो जहि॑ वि वृ॒त्रस्य॑ ह॒नू रुज॑ ।
 वि म॒न्युमिन्द्र॑ वृ॒त्रह॒न्मित्र॑स्याभि॒दास॑तः ॥३॥
 वि न इन्द्र॑ मृ॒धो जहि॑ नी॒चा यच्छ॑ पृ॒तन्य॑तः ।
 यो अस्मि॑ अभि॒दास॑त्य॒धरं॑ गम॒या तमः॑ ॥४॥
 अपे॑न्द्र दि॒प्यतो॑ मनोऽपि जि॒ज्यास॑तो व॒धम् ।
 वि म॒न्योः शर्म॑ यच्छ॒ वरी॑यो यव॒या व॒धम् ॥५॥

152.

Śāsā itthā mahān asy amitrakhādó-ádbhutah | ná yasya
 hanyáte sakhā ná jīyate kādā canā || 1 || svastidā viśas pátir
 vṛtrahá vimūdhó vaśi | vṛshéndrah purā etu naḥ somapá
 abhayamkarah || 2 || ví rāksho ví mṛdhó jahi ví vṛtrāsya
 hánū ruja | ví manyúm indra vṛtrahaun amitrasyābhidāsa-
 tah || 3 || ví na indra mṛdhó jahi nīcā yacha pṛtanyatāḥ |
 yó asmān abhidāsaty ádharan gamayā tāmāḥ || 4 || ápendra
 dvisható mánó 'pa jijyāsato vadhām | ví manyóḥ śarma
 yacha váriyo yavayā vadhām || 5 || 10 ||

(१५२) विषयापानुत्तरातर्गं सूक्तम्

(१-५) वज्रर्षस्तास्य सूक्तस्य भाग्यायः इन्द्रायः कविः । इन्द्रो देवता । मनुष्य इन्द्रः ॥

११११

इ॒न्द्रं जा॒तमु॒पास॑ते । भे॒जाना॑सः सु॒वीर्य॑म् ॥१॥
 त्वमिन्द्र॑ ब॒ल्यदधि॑ स॒हसो॑ जा॒तं ओज॑सः । त्वं वृ॒षन्वृ॒षेद॑सि ॥२॥

153.

Īnkhāyantir apasyūva indram jātām ūpasate | bhejānāsaḥ
 suvīryam || 1 || tvām indra bālād ádhi sáhaso jātā óasaḥ |
 tvām vṛshan vṛshéd asi || 2 ||

152

O seer, master of his senses, thus praise the Lord, who is mighty, the destroyer of foes, the wonderful, whose friend is never killed nor ever meets a defeat . 1

May the resplendent Lord come to us and be with us; he is the granter of prosperity, the Lord of men, the slayer of dark forces, the warrior, the subduer, the showerer, the cherisher of divine love and the assurer of safety. 2

O resplendent Lord, destroy the evil-spirited persons of wickedness, and also the enemies; tear asunder jaws of Nescience, the darkness. O resplendent ones, the subduer of Nescience, baffle the wrath of our adversaries who always threaten us. 3

O resplendent Lord, destroy our enemies; humble those who are in array against us; send him to the deep dungeoun who seeks to harm us. 4

May you frustrate the purpose of him who hates us, deprive him of his weapon who seeks to overpower us, grant us full security against his fury and wrath, and ward off his weapon. 5

153

With full enthusiasm, people of state, approach the king and honour him as soon as he is coronated. They get his blessings in respect of progeny and prosperity . 1

त्वमिन्द्रासि वृत्रहा व्यन्तरिक्षमतिरः । उदयामस्ताम्ना ओजसा ॥३॥
 त्वमिन्द्र सजोषसमर्कं विमर्षि ब्राह्मोः । वज्रं शिशान ओजसा ॥४॥
 त्वमिन्द्राग्निमूर्सि विश्वा ज्ञातान्योजसा । स विश्वा भुव आर्गवः ॥५॥

tvām indrāsi vṛtrahā vy-
 antārikṣham atirah | ūd dyām astabhnā ōjasā || 3 || tvām
 indra sajoṣhasam arkām bibharṣi bāhvoḥ | vajraṁ śiśāna
 ōjasā || 4 || tvām indrabhihūr asi viṣvā jñātāny ōjasā | sā
 viṣvā bhūva ābhavaḥ || 5 || 11 ||

(१५४) पशुपञ्चसङ्कृतसंस्तुति सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षिणां सूक्तस्य वैवस्वतो धनी कनिष्ठा । मावद्वतं देवता । मनुहुर् अन्यः ०

॥१॥

सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपोस्ते ।
 येभ्यो मधु प्रधावति तौभिर्देवापि गच्छतात् ॥१॥
 तपसा ये अनाघृष्यास्तपसा ये स्वर्ग्ययुः ।
 तपो ये चक्रिरे महस्ताँभिर्देवापि गच्छतात् ॥२॥
 ये युध्यन्ते प्रघनेषु शूरासो ये तनूत्यजः ।
 ये वा सहस्रदक्षिणास्ताँभिर्देवापि गच्छतात् ॥३॥
 ये चित्पूर्वं कृतसापे क्रतावान् क्रतावृधः ।
 पितृन्तपस्वतो यम तौभिर्देवापि गच्छतात् ॥४॥
 सहस्रणीयाः कवयो ये गोपायन्ति सूर्यम् ।
 ऋषीन्तपस्वतो यम तपोजो अपि गच्छतात् ॥५॥

154.

Sōma ékebhīyaḥ pavate ghr̥itām éka ūpāsate | yébhyo
 mādhu pradhāvati tāñś cid evāpi gachatāt || 1 || tāpasā yé
 anādhr̥ishyās tāpasā yé svār yayūḥ | tāpo yé cakriré māhas
 tāñś cid evāpi gachatāt || 2 || yé yūdhyante pradhānesu
 śūrāso yé tanūtyājaḥ | yé vā sahasradakṣiṇās tāñś cid
 evāpi gachatāt || 3 || yé cit pūrva ṛitasāpa ṛitāvāna ṛitā-
 vṛidhaḥ | pitṛīn tāpasvato yama tāñś cid evāpi gachatāt || 4 ||
 sahasraṇūthaḥ kavāyo yé gopāyānti sūryām | ṛishīn tāpas-
 vato yama tapojān āpi gachatāt || 5 || 12 ||

O resplendent king, you have been chosen to the mighty position on account of your strength and energy. You, O showerer, are indeed a blessing. ₂

O resplendent king, you are the slayer of enemies; you (like the sun) spread out light in your firmament; you uphold the sovereignty by your power. ₃

O resplendent king, you bear your well-beloved and adorable bolt of justice and authority in your arms, sharpening it with your supreme might. ₄

O resplendent king, you overpower all beings by your might; your glory reaches all worlds. ₅

154

O the departed soul, the divine elixir is prepared for some like you, others accept clarified butter; there are still others who go to those to whom the honey flows. ₁

There are some who through penance have become unassailable; there are others who through austerity have gone to heaven, and there are others who have performed rigorous austerity. (O departed soul), all these paths of asceticism are open to you. ₂

There are some who fight in battle, there are heroes who cast their lives, and there are others who have presented thousands of offerings. (O departed soul), these paths (of heroism and bravery) are also open to you. ₃

(O departed soul), in your next life, may you have a nice parentage, consisting of observers of truth. ₄

(O departed soul), in your new life, may you be re-born in the family of *rsis*, notable for their austerity, who keep the light of knowledge burning, and are the leaders of thousands, who are intelligent. ₅

155

We scare you away, the miserable, ill-favoured, deformed,
ever-railing misfortune (famine) to distant deserted mountains,
we scare you away with the help of the rain-loaded clouds. ₁

May she, (Lady Distress) the destroyer of each embryo, be
scared away from this world, be scared away to the next world
O wise preceptor, armed with piercing rays of light, come and
drive away this distress. ₂

Far off from here, at the river's edge, floats a wooden (boat)
without a man Seize it. It is not easy to avoid or kill the
distress; with its help go to the distant shore. ₃

When utterers of discordant sounds as that of the swiftly mov-
ing clouds depart, all the adversaries of the resplendent sun-
divine (i.e. the clouds) disappear like bubbles (from the surface
of water). ₄

These Nature's bounties bring back the lost wealth; they
enkindle the fire of hope; they provide food for the enligh-
tened. Who has the courage to challenge them? ₅

156

May our religious performances, rituals and others, bring
sacred fire hither like a swift charger in battle; may we through
him acquire all wealth. ₁

Send us, O adorable Lord, for the acquisition of wealth, that
army with which we may acquire cattle and other riches
through your protection. ₂

आग्नें स्थूरं रयिं भरं पूयं गोमन्तमश्विनम् । अङ्घ्रि खं वर्तयां पुणिम् ॥३॥
 अग्ने नक्षत्रमजरमा सूर्यं रोहयो दिवि । दधुज्योतिर्जनभ्यः ॥४॥
 अग्ने केतुर्विशामसि श्रेष्ठः श्रेष्ठ उपस्थसत् । वोषां स्तोत्रे वयो दधत् ॥५॥

āgne sthūrāṃ
 rayīm bhara prithūm gōmantam aśvinam | āṇhī khām
 vartāyā paṇīm || 3 || āgne nākshatram ajāram ā sūryam ro-
 hayo divi | dādhaḥ jyōtir jānebhyah || 4 || āgne ketūr viśām
 asi prśbthah śrśbtha upasthasāt | bōdhā stotrē vāyo dā
 dhat || 5 || 16 ||

(१५७) कव्यशास्त्रानुसृतानि सूत्रम्

(१-५) पञ्चपञ्चाशत् सूक्तानाम् अथवा, यौनः सान्नो वा कविः । निवे देवा देवताः । दिव्या भित्तुः कल्पः ॥

॥५॥ इमा नु के भुवना सोषधामेन्द्रम् विश्वे च देवाः । १
 युज्ञं च नस्तुन्वे च भुजां चादित्यैरिन्द्रः सह चीकृपाति ॥१॥ २
 आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिरस्माकं भूत्विता तनूनाम् । ३
 हत्वार्य देवा असुरान्यदार्यन्तेवा देवत्वमभिरक्षमाणाः ॥२॥ ४
 भूत्वश्चमर्कमनयुञ्जन्चीभिरादित्सुधामिषिरां पर्यपश्यन् ॥३॥ ५

157.

Imā nū kam bhūvanā sishadbhāmēndras ca viśve ca
 devāḥ || 1 || yajñām ca nas tanvām ca prajāṃ cādityaír ín-
 draḥ sabā cīkṛipāti || 2 || ādityaír indraḥ sāgaṇo marúdbhir
 asmākam bhūtv avitā tanūnām || 3 || batvāya devā āsurān yād
 āyan devā devatvām abhirākshamāṇāḥ || 4 || pratyāñcam
 arkām anāyañ chācibhir ād it svadhām ishirām pāry apas-
 yan || 5 || 16 ||

Bring us, O adorable Lord, substantial and extensive wealth, consisting of cattle and horses; sprinkle the sky with rain; please expel the black marketeer (miser and wicked), or change his nature. ₃

O adorable Lord, you have elevated the eternal sun in the firmament, giving light to the people. ₄

O adorable Lord, you are the best beloved and most excellent ensign of the people; may you appreciate our love and grant good life to the praiser. ₅

157

May we, along with the resplendent power behind the Sun and the universal bounties of Nature, bring into subjugation all these worlds. ₁

May the power behind the sun and the solar rays, perfect our worship and our bodies and our offspring. ₂

May the power behind the sun and the solar rays, associated with the cloud-bearing winds, be the protector of our bodies. ₃

When the forces of Nature could successfully subdue and slay the evil forces, then really it becomes evident that the deities really have divinity well preserved. ₄

When the worshippers with their sincerity offer praise in honour of Nature's bounties, then men behold around them all blessings descending swiftly like rain. ₅

(१५८) अहमयाऽनुसरतामं सुतम्

(१-५) पश्यन्त्यास्य सुतस्य सौर्यमनुदेहि । सुयो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ सूर्यो नो दिवस्यानु यातो अन्तरिक्षात् । अमिनः पार्थिवेभ्यः ॥१॥
 जौषा सवितर्यस्य ते हरः श्रुतं सर्वो अहेति । पाहि नो द्रियुतः पतन्त्योः ॥२॥
 चक्षुर्नो देवः सविता चक्षुर्न उत पर्वतः । चक्षुर्धाता दधातु नः ॥३॥
 चक्षुर्नो धेहि चक्षुषे चक्षुर्विरल्ये तनूभ्यः । सं चेदं वि च पश्येम ॥४॥
 सुसंद्दर्शं त्वा वृषे प्रति पश्येम सूर्य । वि पश्येम नृचक्षतः ॥५॥

159.

Sūryo no divās pātu vāto antārikshāt | agnir naḥ pāṛ-
 thivebhyah || 1 || jōshā savitar yāsyā te hārah śatām savām
 ārbhati | pahī no didyūtaḥ pātantyāḥ || 2 || cākshur no devāḥ
 savitā cākshur na utā pārvataḥ | cākshur dhātā dadhātu
 naḥ || 3 || cākshur no dheeli cākshushe cākshur vikhyai ta-
 nūbhyah | sām eedām vi ca paśyema || 4 || susaṁdrīṣaṁ tvā
 vayām prāti paśyema sūrya | vi paśyema nṛcākshasah
 || 5 || 10 ||

(१५९) अहमयाऽनुसरतामं सुतम्

(१-५) पश्यन्त्यास्य सुतस्य सौर्यो गायत्री छन्दः । गायत्री छन्दः ॥

०१३१

उदसी सूर्यो अगादुदस्य मामको भगः ।
 अहं नदिद्वल्य पतिमभ्यसाक्षि विषालुहिः ॥१॥
 अहं केतुरहं मूर्धाहमुग्रा विवाचनी ।
 ममेदनु क्रतुं पतिः सेहानाया उपार्चरेत् ॥२॥

169.

Ūd asau sūryo agād ūd ayām māmako bhāgaḥ | ahām
 tād vidvalā pātim abhy āsākshi vishāsalīḥ || 1 || abām ketūr
 ahām mūrdhāhām ugrā vivācanī | māmēd ānu krātum pātih
 m'ahānāyā upārcaret || 2 ||

158

May the sun protect us from miseries dwelling in heaven, and the vital wind from those adversities dwelling in the firmament, and fire from those foes dwelling on this earth. ₁

May the sun, whose radiance merits a hundred acknowledgements, be propitiated by our praises; may it protect us from the falling bolts (of our enemies). ₂

May the divine sun grant us sight; may the clouds grant us sight; may earth grant us sight. ₃

Give sight, O sun, to our eyes; bestow sight to our children born of our bodies. May we look upon (with this sight) the world, and look into (the inner mysteries of it). ₄

May we look upon you, O sun, the bright beholder of all; may we look into the things which are visible to human eyes. ₅

159

The sun has gone up; my prosperity and happiness also have mounted high. Quite sure, I have regained the love of my husband, triumphing over my rivals. ₁

I am the emblem, I am the head, I am supreme and now I dictate; my husband must conform to my will; rivals now I have none. ₂

मम पुत्राः शत्रुहणोऽयों मे दुहिता विराट् ।
 उताहमेसि संजया पत्न्यौ मे श्लोक उत्तमः ॥३॥
 येनेन्द्रो हविषा कृत्वाभवद्युम्नुत्तमः ।
 इव तदकि देवा असपत्ना किलाभुवम् ॥४॥
 असपत्ना सपत्न्यी जयन्त्यभिमूर्वरी ।
 आवृक्षमन्यासां वचो राघो अस्थेयस्तामिव ॥५॥
 समजेषमिमा अहं सपत्नीरभिमूर्वरी ।
 यथाहमस्य वीरस्य विराजानि जर्नस्य च ॥६॥

māma putrāḥ śatrubhāṇo 'tho me
 dubitā virāt | utāhām asmi samjavā pātyau me ślōka utta-
 mātḥ || 3 || yēéndro havishā kṛitvā ābhavad dyumny ūt-
 tamātḥ | idāṃ tād akri devā asapatnā kilābhuvam || 4 ||
 asapatnā sapatnaghñī jāyanty abhibhūvarī | āvṛikṣam anyā-
 sām vāreo rādho āstheyasām iva || 5 || sām ajaisham imā
 ahām sapātūr abhibhūvarī | yāthāhām asyā virāsya virājāni
 jānasya ca || 6 || 7 ||

(१६०) ऋग्वेदस्य अष्टमोऽङ्कः

(१-५) यजमानस्य सुतास्य वैश्वामित्रः पूरय कवि । इन्द्रो देवता । विदुर्गच्छन् ।

॥६॥ : अस्माभिर्यतो अस्य पतिर्विराट् । इह सुखम् ।
 इन्द्र मा त्वा यजमानासो अन्ये नि रीरमन्तुम्यमिमे सुतासः ॥१॥
 तुम्यं सुतास्तुम्यं सोत्वासत्त्वां गिरः श्वान्य आ ह्वयन्ति ।
 इन्द्रेदमय सर्वान् जुषाणो विश्वस्य विद्वो इह पतिर्गच्छन् सोमम् ॥२॥

160.

Tivrásyābhivayaso asyā pāhi sarvarathā ví hārī ihā
 munēa | indra mā tvā yājamānāso anyē nī rīraman tūbhyam
 imē antāsaḥ || 1 || tūbhyam sūtās tūbhyam n sōtvāsas tvām
 gīrah śvātryā ā hvayanti | indredām adyā sāvānam juṣhāṇo
 vīśvasya vidvāḥ ihā pāhi sōmam || 2 ||

My sons are the destroyers of my enemies; my daughter is a queen; and I am victorious. My and my husband's mutual love has a wide reputation. 3

O enlightened, I have offered that oblation which has been offered by the one, the most illustrious and thus I have become renowned and most powerful; I have freed myself from my rival damsels. 4

I am free from rivals; I am now the destructress of rivals, victorious and triumphant; I have seized other's glory as if it were the wealth of weaker dames, who do not endure long. 5

I have gained victory over these my rivals, so that I have my imperial sway over this hero and his people. 6

160

Taste this divine elixir, combined with sacrificial food; unyoke here your energies yoked to your swift cosmic chariot; let no other worshipper detain you; these libations are for your alone. 1

For you are the devotional elixir juices that have been poured out; for you are those which are to be poured out. Our resonant songs invite you, O Lord of resplendence, cognizant of all things, may you, delighted with our present worship, accept the loving devotions and enjoy. 2

य उञ्जता मनसा सोमंमस्मे सर्वहृदा देवकामः सुनोति ।
 न गा इन्द्रस्तस्य परा ददाति प्रशस्तमिच्छात्मस्मे कृणोति ॥३॥
 अनुस्पष्टो भवत्येषो अस्म्य यो अस्मे रेवाञ्च सुनोति सोमम् ।
 निररुन्तो मधवा तं दधाति ब्रह्मद्विषो हव्यनानुदिष्टः ॥४॥
 अश्वयन्तो गव्यन्तो वाजयन्तो हवामहे त्वोपगन्तवा उ ।
 आभूयन्तस्ते सुमतौ नवायां वयमिन्द्र त्वा शुनं हुवेम ॥५॥

ya nṣatā mānasā

sóman asmai sarvahṛidā devākāmaḥ sunoti | nā grā indras
 tāsyā parā dadāti praśastām ic cāram asmai kṛṇoti || 3 ||
 ānuaspashto bhavaty esho asya yó asmai revān nā sunóti
 sómam | nīr aratnau maghāvā tāṃ dadhāti brahmadvisho
 hantya ānanudishtaḥ || 4 || asvāyānto gavyānto vājāyānto hā-
 vāmahe tvópagantavā u | ābhūshantas te sumatau nāvāyāṃ
 vayām indra tvā śunām huvema || 5 || 18 ||

(१६१) पञ्चदशसुक्तस्योत्तमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चपञ्चास्य सूक्तस्य प्राश्नापत्यो व्यसनाशनं अग्निः । इन्द्राग्नी यजयस्मान्नरोऽप्यो वा देवता ।

(१-४) यजमादित्युक्तयो विष्णुः, (५) पञ्चपञ्चाभायुक्त्युक्त्यौ ।

११५४

मुञ्चामि त्वा हविषा जीवनाय कर्मज्ञातयुक्मादुत राजयिष्मात् ।
 आहिर्जग्माह यदि वेतदेनं तस्या इन्द्राग्नी प्र मुमुक्तमेनम् ॥१॥
 यदि क्षितायुर्वयिदि वा परेतो यदि मृत्योरेन्तिके नीत एव ।
 तमा हरामि निर्रैतेकपस्थादस्पापमेनं श्रुतशारदाय ॥२॥

161.

Muñcāmi tvā havishā jīvanāya kām ajñātayakshmād
 utā rājayakshmāt | grāhir jagrāha yādi vaitād enaṃ tāsyā
 indrāgnī prā munuktam enam || 1 || yādi kshitāyūr yādi vā
 pāreto yādi mṛityōr antikām nīta evā | tām ā harāmi nīr-
 rīter upāsthād āspārsham enam śatāśārudāya || 2 ||

Whosoever submits to the Lord with full reliance and sincerity and offers the devotion to Him with all his heart and spirit, the Lord does not deprive him of his wealth, but gives him beautiful and excellent riches. ₃

He looks with loving favours on the man who like a rich man offers sweet devotion to Him. The bounteous Lord supports him with hundred arms, and He destroys them who are malicious against godly people. ₄

Wishing for vigour, for wealth, for food (or horses, cows and viands), we invoke you, O Lord of resplendence, that you may come to us; fully satisfied with your latest favours, we invoke you, O Supreme Lord, the giver of happiness. ₅

161

By means of the oblation, I set you (O patient,) free to live safe from undeveloped consumption and from royal consumption; and if the seizer (i.e. the consumption) has already seized (the patient), then you, O resplendent Lord and fire-divine, set him free. ₁

If he (the patient) be of wasted life, or already dead, or he lies to the verge of death, I shall try to bring him back from the lap of Probability I make him strong enough to live for a hundred years. ₂

सहस्राक्षेण शतशरदेन शतायुषा हविषाहार्षमेनम् ।
 शतं यथेमं शरदो नयातीन्द्रो विश्वस्य दुरितस्य पारम् ॥३॥
 शतं जीव शरदो वर्धमानः शतं हेमन्ताञ्जुतष्टु वसन्तान् ।
 शतमिन्द्राग्नी संविता बृहस्पतिः शतायुषा हविषेमं पुनर्दुः ॥४॥
 आहार्ष त्वाविदं त्वा पुनरागाः पुनर्नव ।
 सर्वान् सर्वं ते चक्षुः स्वेमायुश्च तेऽविदम् ॥५॥

saha-

śrākṣhēna śatāśārādēna śatāyushā havishāhārsham enam |
 śatām yāthemām śarādo nāyātīन्द्रō vishvasya duritāsya
 pārām || 3 || śatām jīva śarādo vārdhamānaḥ śatām hema-
 tān chatām u vasantān | śatām indrāgni savitā brīhaspatīḥ
 śatāyushā havishemām pūnar duḥ || 4 || āhārsham tvāvidam
 tvā pūnar āgāḥ panarava | śārvāṅga śārvam te cākṣubh
 śārvam āyus ca te 'vidam || 5 || १० ||

(११२) विरक्तपुष्पस्तम्भं लक्ष्म

(१-५) यदुपस्थात्वं लक्ष्म्यं यच्छो रक्षोहा इति । गर्भस्य यन्मयोऽर्धो देवता । अमुकम् इत्यम् ॥

३१०३

ब्रह्मणाग्निः संविदानो रक्षोहा बध्बतामितः ।
 अमीवा यस्ते गर्भं दुर्णामा योनिमाशये ॥१॥
 यस्ते गर्भममीवा दुर्णामा योनिमाशये ।
 अग्निष्टं ब्रह्मणा सह निष्कृव्यादमनीनशत् ॥२॥
 यस्ते हन्ति पतयन्तं निष्कृष्टं यः संरीतुपम् ।
 जातं यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥३॥

162.

Brāhmaṇāgnīḥ samvidāno rakshohā bādhatām itāḥ |
 āmivā yās te gārbham durṇāmā yōnim āśāye || 1 || yās te
 gārbham āmivā durṇāmā yōnim āśāye | agniḥ tām brāh-
 maṇā sahā nish kravyādam anīnaśat || 2 || yās te hānti pa-
 tāyantam nishatsnūm yāḥ sarīripām | jātām yās te jīghān-
 satī tām ito nāśayāmasi || 3 ||

I have rescued him with an oblation having a thousand eyes, conferring a hundred years, giving life for a century, so that the Lord of resplendence may conduct him beyond all harm for a hundred years. ३

Regaining your strength, O patient, live for a hundred autumns, a hundred winters, a hundred springs; may the sun, fire-divine, creator and universal god, propitiated by this century-yielding oblation, give this man back to us for a hundred years. ४

I have rescued you, O patient, I have found you; come back again; yes, now you are young again, quite sound in body; I have obtained for you all your senses, your whole life. ५

162

May adorable Lord, the destroyer of the wicked, consenting to our prayer, remove all the evil causes (infections, contagions and virus), who in the form of sickness assails your embryo, and who, as the disease DURNAMAN, assail your womb. १

May adorable Lord, concurring in our prayer, destroy the cannibal who, as sickness, assails your embryo, who, as the disease DURNAMAN, assails your womb. २

May we exterminate hence the evil causes, (virus and others), which destroy the impregnating energy, the germ as it settles, the moving embryo, who seeks to destroy the babe when born. ३

यस्ते ऊरु विहरत्यन्तरा दंपती शये ।
 योतिं यो अन्तरिरेच्छि तमिती नान्शयामसि ॥४॥
 यस्त्वा भ्राता पतिर्भूत्वा जारो भूत्वा निपद्यते ।
 प्रजां यस्ते जिघांसति तमिती नान्शयामसि ॥५॥
 यस्त्वा स्वर्गेन तर्पसा मोहयित्वा निपद्यते ।
 प्रजां यस्ते जिघांसति तमिती नान्शयामसि ॥६॥

yās ta ūrū viharaty antarā
 dāmpatī śāye | yōnim yō antār āreṣhi tām itō nāśayāmasi
 || 4 || yās tvā bhrātā pātir bhūtvā jārō bhūtvā nipādyate |
 prajāṃ yās te jīghāṃsati tām itō nāśayāmasi || 5 || yās tvā
 svāprena tāmasā mohayitvā nipādyate | prajāṃ yās te
 jīghāṃsati tām itō nāśayāmasi || 6 || 20 ||

(१६३) निष्कृतप्रकरणं अथर्व

(१-६) यदुक्तमथ अथर्व प्रकरणे निष्कृतं अथर्व । यन्मन्त्राणां योऽर्थो देवता । यदुक्तं अथर्व ।

१११

अक्षीभ्यां ते नासिकाम्यां कर्णाभ्यां चक्षुष्कादधि ।
 यक्ष्मं शीर्षभ्यां मस्तिष्कादिह्यायां वि वृहामि ते ॥१॥
 ग्रीवाभ्यांस्त उष्णिहाभ्यां कीर्कसाभ्यां अनुक्यात् ।
 यक्ष्मं दोषुभ्यां मत्स्यभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते ॥२॥
 आन्त्रेभ्यस्ते शुदाभ्यां वनिष्ठोर्द्धयादधि ।
 यक्ष्मं मतंस्राम्यां यकः प्लक्षिभ्यो वि वृहामि ते ॥३॥

163.

Akshibhyām te nāsikābhyām karnābhyām chūbukād
 ādhi | yākshmanam śirshanyām mastīshkāj jihvāyā vi vṛihāmi
 te || 1 || grīvābhyas ta uṣṇihābhyah kīkasābhyo anūkyāt |
 yākshmanam doṣhanyām ānsābhyām bāhūbhyām vi vṛihāmi
 te || 2 || antreḇhyas te gūdābhyo vaniṣṭhór hṛdayād ādhi |
 yākshmanam mātasnābhyām yaknāḥ plāṣṭibhyo vi vṛihāmi te
 || 3 ||

May we exterminate hence the evil causes who separate your thighs, who lie between husband and wife, who, entering your womb, devour the seed. 4

May we exterminate hence the evil causes, who in the form of brother, husband, or paramour, approach you, and seek to destroy your offspring. 5

May we exterminate hence the evil causes (mental, physical and environmental), who having beguiled you by sleep or darkness, approach you, and seek to destroy your offspring. 6

163

I, the master physician, and the disease specialist, banish disease (phthisis) from your eyes, from your nose, from your ears, from your chin, from your head, from your brain, from your tongue. 1

I banish disease from your neck, from your sinews, from your bones, from your joints, from your upper arms, from your shoulders, and from your fore-arms. 2

I banish disease from your entrails, from your anus, from your abdomen, and from your heart, from your kidneys, from your liver, from your other viscera. 3

कुरुभ्यां ते अष्टिवद्भ्यां पार्ष्णिभ्यां प्रपदाभ्याम् ।
यक्ष्मं श्रोणिभ्यां भासद्वाङ्मंससो वि वृहामि ते ॥४॥
मेहनाद्धनं करणालोर्म्यस्तो नुस्तेभ्यः ।
यक्ष्मं सर्वस्माद्वात्मनस्तमिदं वि वृहामि ते ॥५॥
अङ्गादङ्गालोर्म्योलोर्मो जातं पर्वणिपर्वणि ।
यक्ष्मं सर्वस्माद्वात्मनस्तमिदं वि वृहामि ते ॥६॥

ūrúbhyām te asṭhivádbyām pársṇibhyām prápadá-
bhyam | yákshmaṃ śrōṇibhyām bhásadād bhānsaso ví vṛi-
hāmi te || 4 || méhanād vanamkaraṇāl lómabhyas te nakhé-
bhyah | yákshmaṃ sárvasmād ātmānas tām idām ví vṛi-
hāmi te || 5 || āṅgād-aṅgāl lómno-lomno jātām párvanī-par-
vani | yákshmaṃ sárvasmād ātmānas tām idām ví vṛihāmi
te || 6 || 21 ||

(१६४) षष्ठ्युत्तरसप्तमं सूक्तम्

(१-५) यक्ष्मस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरस्य श्रुतेना कृतिः । सुस्वप्ननाशनकोऽयं वेत्ता । (१-३, ४) प्रपदा-
द्वितीयाष्टुपीनायुषाम्युत्तुर्, (३) स्तीयायाङ्गिभुर्, (५) यक्ष्मस्याय पक्ष्मिभ्यांसि ॥

१२३०

अपेहि मनसस्यतेऽप काम पुरश्चर ।
पुरो निर्ऋत्या आ चक्ष्व बहुधा जीवतो मनः ॥१॥
भद्रं वै वरं वृणते भद्रं युञ्जन्ति दक्षिणम् ।
भद्रं वैवस्वते चक्षुर्वहुत्र जीवतो मनः ॥२॥
यदाशसा निःशसाभिःशसोपारिम जाग्रतो यत्स्वपन्तः ।
अग्निर्विश्वान्यप दुष्कृतान्यजुष्टान्यारे असहधातु ॥३॥

164.

Ápehi manasas paté 'pa krāma parás cara | paró nír-
ṛityā á cakshva bahudhā jívato mánah || 1 || bhadráṃ vai
varam vṛṇate bhadráṃ yuñjanti dákshinam | bhadráṃ vai-
vasvaté cákshur bahutrā jívato mánah || 2 || yád āśāsā niḥ-
śāsābhiśāsopārimá jágrato yāt svapántah | agnír víśvāny
ápa dushkritāny ájushṭāny āré asmád dadhātu || 3 ||

I banish disease from your thighs, from your knees, from your heels, from your toes, from your loins, from your buttocks, from your private parts. ॥

I banish disease from your urethra, from your bladder, from your hair, from your nails, from your whole person. ॥

I banish disease from each limb, from each hair, from each joint where it is generated, from your whole person. ॥

164

O the mental sickness (causing evil dreams), begone, depart, proceed to a distance; look at distress far off; the mental behaviours of a human being are manifold. ,

Men solicit the boon of good fortune; they acquire abundant affluence. I see the suspicious sight of the Lord ordainer; the human mind is so complex. ॥

Whatever sin we have committed by speaking to others, speaking against others, speaking evil about others, whether waking or sleeping, may the adorable Lord remove all such abhorring sins far from us. .

यदिन्द्र ब्रह्मणस्पतेऽभिद्वोहं चरामसि ।
 प्रचेता न आङ्गिरसो द्विप्तां पात्वंहसः ॥४॥
 अजैष्वाद्यासनाम् चामुमानांगसो वयम् ।
 जाग्रत्स्वप्नः संकल्पः पापो ये द्विप्मस्तं स ऋच्छतु यो नो द्वेष्टि तमृच्छतु ॥५॥

yád

indra brahmanas pate 'bhidrohám cárāmasi | prācetā na
 āṅgirasó dvishatām pātv ānhasaḥ || 4 || ājaishmādyāsanāma
 cābhūmánāgasō vayām | jāgratsvapnāḥ saṁkalpāḥ pāpō
 yām dvishmās tām sá ṛichatu yó no dvēshti tām ṛichatu
 || 5 || 29 ||

(१६५) पञ्चमपुस्तकात्मर्षि सूक्तम्

(१-५) पञ्चमपुस्तकस्य सूक्तस्य वैर्मलः कपोतः कृषिः । विभे देवा वेषताः । निद्रुः कन्दः ॥

१२११ देवाः कपोतं इषितो यदिच्छन्दुतो निष्कृत्या इदमाजगाम ।
 तस्मा अचाम कृण्वाम निष्कृतिं शं नो अस्तु द्विपदे शं चतुस्पदे ॥१॥
 शिवः कपोतं इषितो नो अस्त्वनागा देवाः शकुनो गृहेषु ।
 अग्निर्हि विप्रो जुपतां हविर्नः परि हेतिः पक्षिणी नो वृणक्तु ॥२॥
 हेतिः पक्षिणी न दमात्यस्मान्नाष्ट्राणां पदं कृणुते अग्निधानं ।
 शं नो गोभ्यश्च पुरुषेभ्यश्चास्तु मा नो हिंसीद्विह देवाः कपोतः ॥३॥
 यदुच्छेको वदति मोग्धमेतद्यत्कपोतः पदमग्नी कृणोति ।
 यस्य दूतः प्रहितं पुष पततस्मै यमाय नमो अस्तु मृत्यवे ॥४॥

165.

Dévāḥ kapóta ishitó yád ichán dūtó nīrṛityā idám āja-
 gāma | tasmā arcāma kṛiṇāvāma nīshkritim śām no astu
 dvipāde śām cātushpade || 1 || śivāḥ kapóta ishitó no astv
 anāgā devāḥ śakunó gṛihéshu | agnír hí vípro jushátām
 havír naḥ pári hetih pakshīni no vṛiṇaktu || 2 || hetih pakshīni
 ná dabhāty asmán āshṭryām padām kṛiṇute agnidhāne |
 śām no góbhyaḥ ca pūrushebhyaḥ cāstu má no hīnsīd ibá
 devāḥ kapótah || 3 || yád ūlūko vādati moghām etád yát
 kapótah padām agnaú kṛiṇóti | yāsya dūtāḥ práhita eshá
 etát tásmāi yamāya námo astu mrityāve || 4 ||

O Lord of resplendence, O Lord of divine wisdom, whatever sin we run into, save us therefrom, and may the wisest of the enlightened ones protect us from the malignity of our enemies. ₄

We have triumphed today, we have won, we have become free from guilt; may evil designs cherished in waking state or while asleep be transferred to him whom we hate, be transferred to him who hates us. ₃

165

(*Kapota*, dove or pigeon, comes as a messenger of Death. Many of us have premonitions or the prior feelings of the approaching death. *Kapota* is the *udana prana*, or that vital force which takes us away from the body).

O Nature's bounties, let us appreciate the mission of the bird, the pigeon, for which he has been sent to us as the messenger of calamity, the uncertainty, and for which he so often comes. Let us make atonement. May prosperity be given to our bipeds and quadrupeds. ₁

O Nature's bounties, may the dove, the harmless bird, sent to our dwellings, the messenger, be auspicious. May the wise fire-divine approve of our oblation, and may the weapon borne on wings (i.e. the arrow with winged tails) not fall on us. ₂

May the weapon borne on wings (of the dove) do us no harm; he takes his place upon the touchwood, the seat of fire-divine. May prosperity attend our cattle and our people. Let not the messenger dove, O Nature's bounties, do us any harm here. ₃

May that which the bird owl shrieks be in vain. May he (the dove) take his place by the side of the fire-hearth. May this reverence be paid to the ordainer, the Lord of Death, since it is he, who sends the messenger (the dove or pigeon). ₄

ऋचा कुपोतं नुदत प्रणोदमिषं मर्दन्तः परि गां नयध्वम् ।
संयोपर्यन्तो दुरितानि विश्वा हित्वा न ऊर्जं प्र फात्पतिष्ठः ॥५॥

ricā kapótam

nudata praṇódam ísham mádantah pári gā́m nayadhvam |
samyopáyanto duritáni víśvā hitvá na ū́rjam prá patāt
pátishthah || 5 || 23 ||

(१५१) ऋचमुत्तरासतमं सुतम्

(१-५) ऋचर्षस्वात्म सुतस्य वैप्राः साधने वा कथम कति । सपञ्चमरूपोऽर्थो देवता ।

(१-५) वचसादिचार्कषाम्बुधुः, (५) वचसाद्य मन्त्राद्विरूपयती ॥

०२५०

ऋचमं मां समानानां सपत्नानां विशासुध्वम् ।
द्वन्ताहं शत्रूणां कृचि विराजं गोपतिं गवांम् ॥१॥
अहमस्मि सपत्नहेन्द्रं इवारिष्टो अर्जतः ।
अधः सपत्ना मे पदोरिमे सर्वे अभिश्रिताः ॥२॥
अत्रैव वोऽपि नष्टाम्युमे आसीं इव ज्यया ।
वाचस्पते नि वेषेमान्यथा मदध्वं वदान् ॥३॥
अभिमूर्हमाणं विश्वकर्मेण घात्रा ।
आ वंश्चित्तमा वो व्रतमा वोऽहं समितिं ददे ॥४॥
योगक्षेमं व आदाय्माहं मृपासमुत्तम आ वो मूर्धानमक्रमीम् ।
अधस्पदान्म उददत मण्डूका इवोदकान्मण्डूका उवकाधिं ॥५॥

166.

Rishabhām mā samānānām sapātnānām vishāsahm |
bantāram śātrūṇām kṛidhi virājam gópatim gāvām || 1 ||
ahām asmi sapatnahéndra-ivárishto ákshatah | adháh sa-
pātnā me padór imé sárve abhishṭhitāḥ || 2 || átraivá vo 'pi
nahyāmy ubhé ártñi iva jyáyā | vācas pate ní shedhemān
yáthā mád ádharam vādān || 3 || abhibhūr ahām ágamam
viśvákarmena dhāmnā | á vaṣ cittām á vo vratām á vo
'hām sámitim dade || 4 || yogakshemām va ādāyāham bhū-
yāsam uttamā á vo mūrdhānam akramīm | adhaspadān ma
úd vadata maṇḍūkā ivodakān maṇḍūkā udakād iva || 5 || २३ ||

May you, praised by our hymns, O Nature's bounties, drive out the messenger bird who deserves to be driven out; exhilarated may you grant us food and cattle, and dissipate all our misfortunes; abandoning our food, may the swift bird of death fly away. १

166

Make me, O resplendent Lord, strong among my equals, victor over my rivals, the slayer of my enemies, a sovereign, and a lord of wealth and wisdom. १

I am the destroyer of my adversaries like Supreme Lord, unharmed and unwounded; may all these my foes be cast down under my feet. २

I bind you here, like the two bow-ends with the bow-string; restrain them, O Lord of speech, that they may speak with humility to me. ३

I have come triumphant with my power—a power that is capable of achieving any victory. I prevail on all your thoughts, on your synod and on all your plans. ४

I am the highest, I have crushed your war-strength, I have crushed your peace plans, my feet have trodden on your heads. Now you speak to me, as one beneath my feet; like frogs from below the water, like frogs from below the water. ५

(१६७) वातपृथुवरदात्म सुकम्

(१-४) वातपृथुवरदात्म सुकम् विश्वामित्रमदभी कृती । (१-२, ४) वयमादिदीवास्तुर्षीना-
पृथामित्रः, (२) कृतीवापाथ सोमवरुणहस्तास्तुमतिमपरादात्मिषातारो
देवता । वातपृथुवरदात्म ।

४७५४

तुभ्येदमिन्द्र परि पिच्यते मधु त्वं सुतस्य कुलशस्य राजसि ।
 त्वं रयिं पुरुवीरामु नस्तृधि त्वं तपः परितप्याजयः स्वः ॥१॥
 स्वर्जितं महि मन्दानमन्धसो हवामहे परि शक्रं सुतो उप ।
 इमं नो युजामिह बोध्या गहि स्पृधो जयन्ते मघवानमीमहे ॥२॥
 सोमस्य राक्षो वरुणस्य धर्मणि बृहस्पतेरनुमत्या उ शर्मणि ।
 तवाहमय मघवन्नुपस्तुतो धातुर्विधातः कुलशोऽमक्षयम् ॥३॥
 प्रसृतो भक्षमकरं चरावपि स्तोमं चेमं प्रथमः सुरिरुन्मृजे ।
 सुते सातेन यथागमं वां प्रति विश्वामित्रजमदभी दमे ॥४॥

167.

Túbhyyedám indra pári shicyate mádhu tvám sutásya
 kalásasya rájasi | tvám rayim puruvíram u nas kridhi tvám
 tápah paritápyājayah svah || 1 || svarjítam máhi mandánám
 ándhaso hávāmahe pári šakram sutān ūpa | imām no ya-
 jñām ihá bodhy ā gahi sprīdho jáyantam maghávānam imāhe
 || 2 || sómasya rájño vārunasya dhármaṇi brīhaspāter ānu-
 matyā u śārmaṇi | távāhām adyā maghavann ūpastutau
 dhātār vídhātah kalāśān abhakshayam || 3 || prásūto bha-
 kshām akaraṇi carāv ūpi stómam cemám prathamah sūrīr
 ūn mṛije | suté sātēna yādy āgamam vām prāti viśvāmitra-
 jamadagni dāme || 4 || 25 ||

(१६८) वातपृथुवरदात्म सुकम्

(१-४) वातपृथुवरदात्म सुकम् वातपृथुवरदात्म सुकम् । वातपृथुवरदात्म । वातपृथुवरदात्म ।

४७५५

वातस्य नु मंदिमानं रयस्य रुजमेति स्तनपंक्तस्य घोषः ।
 दिविसृज्यात्यरुणानि कृष्वस्तुतो एति पृथिव्या रेणुमत्स्य ॥१॥

168.

Vātasya nú mahimānam rāthasya rujānn eti stanāyann
 asya ghóśah | divisprīg yāty aruṇāni kṛiṇvānn utó eti prī-
 thivyā reṇúm ásyann || 1 ||

167

For you, O resplendent Lord, is this heart-felt devotion (as an elixir filled in a jar) expressed; may you bestow upon us riches with numerous brave sons; your cosmic austerity wins for you heaven. ॥

We invoke, while performing our noble deeds, the mighty Lord of pure radiance, the conqueror of heaven, who is delighted by sacrificial food; may you, O Lord, take notice of our devotion here and come. We pray to bounteous Lord, victorious over evils. ॥

My tributes to the sovereignty of our Lord of Love and Bliss, to the benevolent functions of Lord of venerability, to the concurrence of the Supreme Lord, and to His blessings; my praises today to the Lord of wealth, to the shelter-giver, to the creator. By His grace, we have been ever fed, pitcherfull, with the best of viands. ॥

Whenever I come to you as a seeker of divine wisdom and with sincerity and spiritual purity, impel me to go along a right path, and make me worthy of rich enjoyments. ॥

168

I proclaim the greatness of the impetuous midspace wind; crashing it goes and with a voice of thunder; it moves along sweeping the sky; tinting purple the quarters of the horizon, it advances, raising the dust of the earth. ॥

सं प्रेरति अनु वातस्य विष्टा ऐनं गच्छन्ति समनं न योषाः ।
 ताभिः सयुक्स्तरथं देव ईयतेऽस्य विश्वस्य भुवनस्य राजा ॥२॥
 अन्तरिक्षे पृथिविरीयमानो न नि विशते कतमश्नुनाहः ।
 अपां सखा प्रथमजा ऋतावा कं स्विलातः कुत आ बभूव ॥३॥
 आत्मा देवानां भुवनस्य गर्भी यथावशं चरति देव पुषः ।
 घोषा इदस्य शृण्विरे न रूपं तस्मै वाताय हविषा विधेम ॥४॥

sām prérate ānu vātasya viśthā
 aīnam gachanti sāmanam ná yóshah | tábhiḥ sayúk sará-
 tham devá īyate 'syá víśvasya bhúvanasya rájā || 2 || antá-
 rikshe pathíbhīr íyamāno ná ní viṣate katamác canābhaḥ
 apām sákhā prathamajā rítāvū kvā svij jātāḥ kúta ā ba-
 bhūva || 3 || ātmā devánām bhúvanasya gárbho yathāvaśānu
 carati devá eshāḥ | ghośhā íd asya śṛiṇvire ná rūpām
 tásmāi vātāya havishā vidhema || 4 || 26 ||

(१६९) एकोनसप्तत्युत्तरसप्ततमं सूक्तम्

(१-४) ऋक्संस्थानस्य सूक्तस्य कारीवतः शम्भरः कविः । शायो देवताः । विष्णुर्ऽऽनः ॥

११-४४ मयोमूर्वातो अभि वातुषां ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्ताम् ।
 पीवस्वतीर्जीवधन्याः पिबन्त्ववसायं पद्वते रुद्र मृळ ॥१॥
 याः सरूपा विरूपा एकरूपा यासामग्निरिष्टा नामानि वेद ।
 या अङ्गिरस्तपसेह चक्रुस्ताम्यः पर्जन्यं महि शर्मं यच्छ ॥२॥
 या देवेदु तन्वमैर्यन्त यासां सोमो विश्वा रूपाणि वेद ।
 ता असाम्यं पर्यसा पिबमानाः प्रजावतीरिन्द्र गोष्ठे ईरीहि ॥३॥

169.

Mayobhūr vāto abhī vātūsrā ūrjasvatīr óshadhīr ā ri-
 śantām | pīvasvatīr jivádhanyāḥ pibantv avasāya padvāte
 rudra mṛiḷa || 1 || yāḥ sārūpā vírūpā ékarūpā yāsām agnīr
 íshṭyā nāmāni véda | yā āngirasas tāpasehá cakrús tábhyah
 parjanya máhi śarma yacha || 2 || yā devéshu tanvām aīra-
 yanta yāsām sómo víśvā rūpāṇi véda | tá asmábhyam pá-
 yasā pīnvamānāḥ prajāvatīr indra goshthé riribi || 3 ||

Solid masses advance to meet the cosmic wind; the lady, the flash of lightning, goes along the sky. Associated with them and in the same chariot, the divinity behind the cosmic wind proceeds, who is the sovereign of all this world. ₂

Traversing the firmament by its paths, the wind-divine rests not for a single day; it is the friend of the waters, the first-born and the emblem of true laws. Who can tell us where its origin is and who can tell us whence it gets its first momentum! ₃

It is the life-force of the divine powers, it is the germ of the world and moves according to its own will; its voice is heard, though its form is not seen. May we pay tributes to the power that presides over the cosmic wind. ₄

169

May the refreshing wind blow upon our cows; may they enjoy the juicy grasses; let them drink the nutritious life-sustaining waters. O terrible Lord, have compassion upon the nutrition-giving cows; they are quadrupeds (living machines) to provide us delicious milk. ₁

O clouds, grant great felicity to those cows who are of similar forms, of different forms, or of single forms, whose various names the sacred fire-divine knows through the sacrifice. Our genetic experts have been always improving their race with austerity and patient trials. ₂

Bring, O Lord of resplendence, to the dairy-farm the cows who copiously offer their milk to our men of learning. Bring such cows as of which the milk-yielding capacities are known to experts; bring us cows that nourish us with their milk, and that have calves (equally worthy). ₃

प्रजापतिर्महमेता रराणो विश्वेदेविः पितृभिः संविदन्तः ।
शिवाः सुतीरुप नो गोष्ठमाकुस्तासां वये प्रजया सं संदेम ॥४॥

pra-

jāpatir māhyam etā rārāṇo vīṣvair devaṣṣṭiḥ pitṛibhiḥ sam-
dānāḥ | śivāḥ satīr ūpa no goṣṭhām ākas tāsām vayām
prajāyā sām sadema || 4 || 27 ||

(१७०) कान्तुजसस्तम सुम्य

(१-५) अमित्रहास्य सक्तस्य सौम्यं विश्वपुत्रिः । सौम्यं देवता । (१-५) प्रपुषापितृवस्य अगती.

(५) अमित्रां कृषधातमपतिरुच्यते ।

१७०

विभ्राद्बृहत्पितु सोम्यं मध्वायुर्दधंयज्ञार्पतावविदुतम् ।
वातजुतो यो अभिरक्षति त्मनां प्रजाः पुषोष पुरुधा वि रंजति ॥१॥
विभ्राद्बृहत्सुधृतं वाजसातमं धर्मेन्द्रिवो ध्रुवे सत्यमर्पितम् ।
अमित्रहा वृत्रहा दस्युदंतं ज्योतिर्जहो असुरहा संपन्नहा ॥२॥
इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमं विश्वजिह्वन्जिह्वयते कृष्टम् ।
विश्वभ्रादभ्राजो महि सूर्यो दृश उरु पप्रथे सहा ओजो अभ्युतम् ॥३॥
विभ्राजज्योतिषा स्वर्गच्छो रोचनं दिवः ।
येनेमा विश्वा भुवनान्याभृता विश्वकर्मणा विश्वदेव्यावता ॥४॥

170.

Vibhrād bṛihāt pibatu somyām mādhy āyur dādhad
yajñāpatāv āvihrutam | vātajūto yó abhirákshati tmánā pra-
jāḥ puposha purudhā ví rājati || 1 || vibhrād bṛihāt sūbhṛi-
tam vājasātāmam dhārman divó dharūṇe satyām ārpitam |
amitrahā vṛitrahā dasyuhāntāmam jyótir jājūe asurahā sa-
patnahā || 2 || idām śrēṣṭham jyótishām jyótir uttamām
viṣvajīd dhanajīd ucyate bṛihāt | viṣvabhṛād bṛhājó máhi
sūryo dṛiṣā urú paprathe sāha ójo ácyutam || 3 || vibhrājāñ
jyótishā svàr ágachō rocanām divāḥ | yénemā vīṣvā bhū-
vanāny ābhṛitā viṣvākarmaṇā viṣvādevyāvatā || 4 || 28 ||

May our Lord of people bless us with excellent cows. May all Nature's bounties take care of our cows. May our dairy experts and elders bring cattle of good breed to our cow-pen, and may we have good calves (progeny). 4

170

Let the radiant sun copiously draw sweet herbal juices, bestowing unbroken life upon the Lord of the cosmic sacrifice. Impelled by the wind, the sun protects his people of his own accord, nourishes them and shines over many a land. 1

The radiant light (of the sun) is born mighty and well-cherished. It is the abundant bestower of food; it is, as if, existing, since long long times. It is deposited in the vast celestial region and is the supporter and sustainer of the sky. It is the slayer of adversaries, the slayer of the darkness, abundantly slaying the wicked, the slayer of pollutions and infections, (the malignant causes of diseases), and the slayer of rivals. 2

This light, the best of lights, supreme, is all-conquering and winner of wealth. The all-illuminating, radiant, mighty sun brings to visibility his vast domain; his is the unfailing lustre. 3

Illuming the whole world with your radiance, you attain the highest luminous region of heaven. With this radiance, you urge people to serve with dedication. Under the impulse of your radiance, all Nature's bounties are set into activity, and (under your benevolence) all living beings are cherished. 4

(१७१) एकमास्तुत(सुतम्) सुतम्

(१-५) षण्मन्त्रस्य सुतस्य भार्गव इह क्रतिः । इन्द्रो देवता । गावो वृक्षः ॥

१७१

त्वं त्यमिन्द्रो स्यमिन्द्र प्रवः सुतावतः । अशृणोः सोमिनो हवम् ॥१॥
 त्वं मुखस्य दोधन्तः शिरोऽवत्त्वचो भरः । अगच्छः सोमिनो गृहम् ॥२॥
 त्वं त्यमिन्द्र मर्त्यमास्त्रुभार्य वेन्यम् । सुहुः श्रमा मनुस्यवे ॥३॥
 त्वं त्यमिन्द्र स्यं पश्चा सन्तं पुरस्कृधि । देवानां चित्तिरो वशम् ॥४॥

171.

Tvám tyám itáto rátham indra právaḥ sutávataḥ | áśṛi
 noḥ somíno hávam || 1 || tvám makhásya dódhataḥ śró 'va
 tvacó bharah | ágachah somíno gṛihám || 2 || tvám tyám in-
 dra mártyam āstrabudhnāya venyám | múbuh śrathnā ma-
 nasyáve || 3 || tvám tyám indra sūryam paścá śántam purás
 kṛidhi | devánām cit tiró váṣam || 4 || 29 ||

(१७२) द्विसप्ततुत्तरसतम् वृक्षम्

(१-५) षण्मन्त्रस्य सुतस्य भार्गव इह क्रतिः । इन्द्रो देवता । द्विसप्त विपद वृक्षः ॥

१७२

आ याहि वनसा सह गावः सचन्त वर्तन्ति यदूर्ध्वभिः । १
 आ याहि वस्त्र्या धिया मर्दिष्टो जारयन्मखः सुदानुभिः ॥१॥ २
 पितृभृतो न तन्तुमित्सुदानवः प्रति दध्मो यजामसि । ३
 उषा अप स्वसुस्तम् सं वर्तयति वर्तन्ति सुजतान् ॥२॥ ४

172.

Ā yāhi vānasā sahā gāvaḥ sacanta vartanīm yád ūdha-
 bhiḥ || 1 || ā yāhi vāsyaḥ dhiyā mānbishṭho jārayānmakhah
 sudānubhiḥ || 2 || pitubhrīto ná tāntum it sudānavah prāti
 dadhmo yājāmasi || 3 || uṣhā āpa svāsus tāmah sām varta-
 yati vartanīm sujātātā || 4 || 30 ||

171

You protect, O sovereign king, the resplendent, this chariot of the wise and dedicated devotee; may you hear the invocation of the chanters of sweet and loving melodies. ₁

You remove him from the high position who tries to put obstructions to your sacrifices (the benevolent projects of public good). You go to the houses of those who present to you loving offerings. ₂

O king, may you drive off the evil-spirited person to save the learned preceptor. ₃

O resplendent Lord, may you bring forward the sun to the east, who is lingering behind other bounties of Nature, concealed under dark clouds. ₄

172

Come, O dawns, with all your dewy charm; let the rays which are full of radiance accompany your chariot. ₁

Come, O dawn, with loving thoughts and well-meant prayers. Dawn is the right time for generous offerings and liberal donations, which make the sacrifice fruitful. ₂

Like a nourisher, swift in providing food and liberal in gifts, we spread the thread of a sacrifice at the coming of dawn, and we worship (her). ₃

Dawn drives away the darkness of her sister night; and through her inborn benevolence, she makes her retrace her usual path. ₄

(१३३) विष्णुसंहितासम्बन्धे सूत्रम्

१-६) ध्रुवस्यास्य सत्सर्वार्थमो ध्रुवः कथिः । तन्मनुतिदेवता । अतएव तन्

६३०

आ त्वाहार्पमन्त्रंरधि ध्रुवस्तिष्ठविचाचलिः ।
 विशिष्ट्वा सर्वो वाञ्छन्तु मा त्वद्वाप्त्रमधि भ्रगात् ॥१॥
 इहेवेधि मापं च्योष्टाः पर्वत इवाविचाचलिः ।
 इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठेह राष्ट्रं धारय ॥२॥
 इममिन्द्रो अदीधरद्भुवं ध्रुवेण हविषा ।
 तस्मै सोमो अधि ववत्तस्मां उ ब्रह्मणस्पतिः ॥३॥
 ध्रुवा योर्धुवा पृथिवी ध्रुवासः पर्वता इमे ।
 ध्रुवं विश्वमिदं जगद्भवो गजा विशामयम् ॥४॥
 ध्रुवं ते राजा वरुणो ध्रुवं देवो बृहस्पतिः ।
 ध्रुवं त इन्द्रश्चाग्निश्च राष्ट्रं धारयतां ध्रुवम् ॥५॥
 ध्रुवं ध्रुवेण हविषाभि सोमं गृह्णामसि ।
 अथो त इन्द्रः केवलीविशो बलिदत्तंस्करत् ॥६॥

173.

Ā tvāhārsham antār edhi dhruvās tishṭhāvicācaliḥ 'viśas-
 tvā sārva vāñchantu mā tvād rāshṭrām ādhi bhrasat , 1

ihaivaīdhi māpa cyoshthāḥ pārvata ivāvicācaliḥ | indra ivehā
 dhruvās tishṭhehā rāshṭrām u dhāraya || 2 || imām śudro adī-
 dharad dhruvām dhruvēṇa havishā | tasmai sōmo ādhi bra-
 vat tasmā u brāhmaṇas pātiḥ || 3 || dhruvā dyaūr dhruvā
 pṛithivī dhruvāsah pārvatā imē | dhruvām viśvam idām
 jāgad dhruvó rājā viśām ayām | 4 || dhruvām te rājā vā-
 ruṇo dhruvām devó bṛihaspātiḥ | dhruvām ta indraś cāgniś
 ca rāshṭrām dhārayatām dhruvām || 5 | dhruvām dhruvēṇa
 havishābhī sōmam mṛiśāmasi | ātho ta indrah kēvalīr viśo
 balibṛītas karat || 6 || ॥

173

O duty-chosen king, O head of the state, I (the Royal Priest of Coronation) have consecrated you; come amongst us, be steady and unvacillating; may all your subjects wish you well; may you always continue to be the master of this Nation (State or Empire). ॥

Come to your domain; may you never be deposed; remain unvacillating as a mountain; stand firm here like the un; establish firmly your kingdom in this world. ॥

May the supreme Lord, delighted by your services to people, firmly establish you; may the blissful Lord, the protector of vast universe, bless you with divine words. ॥

Firm is the heaven, firm is the earth, firm are these mountains, firm is this entire world, so may this king of men be firm in (his state) (firm in executing his benign power). ॥

O King, O head of this state, all Nature's bounties (*Varuna*) are firm in their places; all spiritual forces (*Bṛhaspati*) are constantly active; all the offices of the state (*Indra*) and all means of public prosperity (*Agni*) may also be firm and stable; may they all provide stability to your kingdom. ॥

With a firm reliance and full confidence in you, O King (*Soma*), we have chosen you as our head for the stability of our state. May our resplendent Lord, as such, make your people pay their taxes and tributes to you and you alone. ॥

(१७५) यथासुतपुत्रपतनं सुतम्

(१-५) यथासुतपुत्रपतनं सुतम् । यथासुतपुत्रपतनं सुतम् । यथासुतपुत्रपतनं सुतम् ॥

१७५

अभीवृतेन हविषा येनेन्द्रो अभिवावृते ।
 तेनास्मान्ब्रह्मणस्पतेऽभि राष्ट्राय वतस्य ॥१॥
 अभिवृत्य सपत्नानभि या नो अरातयः ।
 अभि पृतन्यन्तं निष्ठाभि यो न इरस्यति ॥२॥
 अभि त्वा देवः सविताभि सोमो अवीवृतत ।
 अभि त्वा विश्वा भूतान्यभीवृतो यथाससि ॥३॥
 येनेन्द्रो हविषा कृत्यमवहयुन्युत्तमः ।
 इदं तदकि देवा असपन्नः किलाभुवम् ॥४॥
 असपन्नः संपन्नहाभिराष्ट्रो विषासहिः ।
 यथाहमेषां भूतानां विराजानि जनस्य च ॥५॥

174.

Abhivartēna havīshā yēnēndro abhivāvṛitē | tēnāsmān
 brahmanas pate 'bhī rāshtrāya vartaya || 1 || abhivṛitya sa-
 patnān abhī yā no ārātayah | abhī prītanyāntam tishṭhābhī
 yō na irasyāti || 2 || abhī tva devāḥ savitābhī sōmo avivṛi-
 tat | abhī tvā vīṣvā bhūtany abhivartō yāthāsasi || 3 || yē-
 nēndro havīshā kṛitvy ābhavad dyumny ūttamāḥ | idam tād
 akri devā asapatnāḥ kilābhuvam || 4 || asapatnāḥ sapatnabhā-
 bhīrāshtrō vishāsahī | yāthābām eshām bhūtānām virājāni
 jānasva ca || 5 || ३१ ||

(१७५) यथासुतपुत्रपतनं सुतम्

(१-५) यथासुतपुत्रपतनं सुतम् । यथासुतपुत्रपतनं सुतम् । यथासुतपुत्रपतनं सुतम् ॥

१७५ प्र वो प्रावाणः सविता देवः सुवन्न धर्मेणा । धूर्ध्रं युज्यध्वं सुनुत ॥१॥
 प्रावाणो अप दुच्छन्नामप सेधत उर्मतिम् । उस्माः कर्तन मेवजम् ॥२॥

175.

Prā vo grāvāṇaḥ savitā devāḥ suvata dhārmanā | dhūr-
 shū yujyadhvam sunutā || 1 || grāvāṇo āpa duchhūnām āpa
 sedhata durmatīm | usrāḥ kartana bheshajām || 2 ||

174

O Lord of divine knowledge, may you augment our state and government by fully effective measures of authority just as the resplendent sun spreads his authority (and conquers darkness). १

Having overcome our rivals and our enemies, may you attack him who assails us, and him who behaves insolently towards us. २

May the divine creator, may the blissful Lord, establish you firmly; may everyone work for your stability and authority, so that you become supreme. ३

(The King speaks:) I have been offering that oblation whereby the sun becomes glorious, renowned, and eminent, O Nature's bounties, may I now become free from my rivals. ४

May I become without a rival; may I be the destroyer of my rivals; and obtaining the sovereignty, overcome my foes so that I may reign over these beings (friends or rivals) and over my people.

175

O highly critical philosophers, may the divine impeller urge you for impulsion by His sustaining action. Please be yoked to proper debates (as horses) to the chariot poles, and bring out the best (i.e. the most logical truth out of the discussions). १

(The poles are the two sides of the discussion—for and against). १

O philosopher, drive away the fallacious arguments; drive away evil intentions, and thus make the logical speech a remedy (against distress). २

आवाणो उपरेष्वा महीयन्ते सजोषसः । वृष्णे दधतो वृष्ण्यम् ॥३॥
 प्रावाणः सविता नु वो देवः सुवतु धर्मेणा । यजमानाय सुवते ॥४॥

grāvāṇaḥ

úpareshv á mahiyante sajóshasah | vṛishṇe dádbhato vṛish
 nyam || 3 || grāvāṇaḥ savitā nu vo devāḥ suvatu dhármanā
 yájamānāya sunvaté || 4 || 31 ||

(१७६) षडसामन्वितप्रातर्त्वं सुवतु

(१-७) षडसामन्वितप्रातर्त्वं सुवतुः । (१) प्रथमं ऋषिः । (२-४) द्वितीयवितुष्यम्
 प्रातिर्विता । (१, २-४) प्रथमं तृतीयवितुष्यम् । (२) द्वितीयवितुष्यम् ।

१७७

प्र सुनवं ऋभूणां बृहन्नवन्त वृजना ।
 क्षामा ये विश्वधांसोऽश्नन्धेनु न मातरम् ॥१॥
 प्र देवं देव्या धिया भरता जातवेदसम् ।
 हव्या नो वक्षदानुषक ॥२॥
 अयमु प्य प्र देवयुर्होता युजाय नीयते ।
 रथो न योरभीवृत्तो घृणीवाशेतति त्मना ॥३॥
 अयमग्निरुष्यत्यमृतादिव जन्मनः ।
 सहसमिहोत्साहीयन्देवो जीवातवे कृतः ॥४॥

176.

Prá sūnáva ṛibhūṇām bṛihān navanta vṛijānā | kshāmā
 yé viśvādhāyasó 'śnan dhenūṃ ná mātāram || 1 || prá de-
 vām devyā dhiyā bhāratā jātāvedasam | havyā no vakshad
 ānushák " 2 || ayám u shyā prá devayúr hótā yajñāya nī-
 yate | rātho ná yór abhívṛito ghṛṇīvāñ cetati tmānā || 3 ||
 ayám agnir urushyaty amṛitād iva jānmanah | sāhasas cid
 sáhiyān devó jivātave kṛitāḥ || 4 || 34 ||

The wise philosophers consentient with the central pivot are honoured, giving energy to the loving devotees. .

May the divine wise impeller quickly urge you, O philosophers, by His sustaining action for the sake of the worshipper, the truth-seeker, who makes the libation (i.e. who devotes to study and learning). ॥

176

The sons of skilled technicians, with the enterprising boldness against all odd situation spread everywhere on the earth, as a calf over the mother cow (to suck milk). ॥

Please bring forward the fire-divine with wisdom and praise; he bears our oblations to Nature's bounties in succession. .

This god-devoted technician (or the priest) is most welcome to participate and help in the public project (the sacrifice). The fire-divine, surrounded by the priests (the specialists), knows of himself (how to honour Nature's divine powers). ॥

This fire-divine saves (the society) from peril caused by human negligences, as well as from peril caused by Nature's forces. It is a super-power stronger than other powers, created for the sustenance of our life. ॥

(१७७) ममपामनुत्पथानाम् सृजन्

(१-३) वृषस्यास्य सृजन्स्य ममपाम् पतङ्गं कर्षः । मायानेदो देवता । (१) वषमर्षो जगती,

(२-३) द्वितीयादतीययोश्च विदुर् पृथ्वी ॥

१७५०

पतङ्गसूक्तमसुरस्य मायया हृदा पश्यन्ति मनसा विप्रश्चितः ।
 समुद्रे अन्तः कवयो वि चक्षते मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः ॥१॥
 पतङ्गो वाचं मनसा विभर्ति तां गन्धर्वोऽपद्रुहर्षे अन्तः ।
 तां द्योतमानां स्वयं मनीषामृतस्य पदे कवयो नि पान्ति ॥२॥
 अपश्यं गोपामनिपद्यमानमा च परां च पृथिविभ्ररन्तम् ।
 स मरीचीः स विपृचीर्वसान् आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः ॥३॥

177.

Patamgāni aktām āsurasya māyāyā hṛidā pasyanti mā-
 nasā vipaścitāḥ | samudrē antāḥ kavāyo vī cakshate mārī-
 cīnām padām ichanti vedhāsah | 1 | patamgō vācam mā-
 nasā bibharti tāṃ gandharvo 'vadaḥ gārbhe antāḥ | tāṃ
 dyótamānām svaryām manīṣhām ṛitāsya padē kavāyo nī
 pānti || 2 || āpaśyam gopām ānīpadyamānam ā ca, pārā ca
 pathfbhiḥ cārantam | sā sadbrīciḥ sā vīshūcīr vāsāna ā va-
 rivarti bhūvaneshv antāḥ || 3 || ३७ ||

(१७८) अदसमनुत्पथानाम् सृजन्

(१-३) वृषस्यास्य सृजन्स्य मायानेदो देवता । मायानेदो देवता । विदुर् पृथ्वी ॥

१७५१

त्यमु पु वाजिनं देवजुतं सहावानं तरुतारं रथानाम् ।
 अरिष्टनेमिं पृतनार्जमाशुं स्वस्तये तार्क्ष्यमिहा हुवेम ॥१॥
 इन्द्रस्येव रातिमाजोहुवानाः स्वस्तये नार्वमिवा केशम् ।
 उर्वी न पृथ्वी बह्वले गभीरे मा वामेतौ मा परेतौ रिषाम् ॥२॥

178.

Tvām ſi shū vajinaṃ devājūtaṃ sahāvānaṃ tarutāraṃ
 rāthanam āriṣṭanemim pūtanaśjam aśuṃ svastāye tār-
 kshyam iha huveṃa | 1 | indrasyeva rātim ajōhuvanāḥ svas-
 tāye navam ivā ruheṃa || ūrvī nā pṛithvī bāhule gābhīre
 mā vām étau mā páretau rishāma || 2 ||

177

The wise sages intellectually realize with their mind and emotionally feel within their heart the divine light (of the Sun) manifest by the grace of our Lord, the vitality behind the vital forces. The sages try to seek his origin (or the region of his orb) whilst his worshippers are keen to study solar spectra. 1

The sun bears the sacred word in his mind, the celestial divine forces keep the sacred word in their womb, while our human sages (poets) speak out the bliss-giving divine word with clarity during sacrifice. 2

I clearly see this never-resting sun, going along his rigid paths to the east and to the west, he, clothed in concentrated and diffusive splendour, travels constantly in various regions.

178

Let us explore and use for our welfare that *potential source* (the sun), which is mighty, commissioned by Nature's forces, ever-victorious, moving with a speed, beyond that of any chariot, having strong felines, who is ever triumphant. 1

Let us repeatedly invoke the liberality of the radiant sun (for our mental sojourn); let us mount upon his chariot for our welfare as upon a ship; move all along the space, around heaven and earth, which are vast, expanded, manifold and profound. May we not suffer any harm from the sun, when he comes or departs. 2

नृयश्च्यः जन्मा पदं कृटीः सूर्य इव ज्योतिष्पस्तनान् ।
सहस्रमाः अन्तमा जस्य गृहिर्न स्मा वरन्ते युवतिं न शयीम् ॥३॥

sadyas cid yāh śā-
vasā pāñca kṛṣṭiḥ sūrya iva jyōtishāpās tatāna | sahasra-
śāh śatasā asya rāñhir nā smā varante yuvatīm nā śāryām
3 ॥ ३॥

(१७६) एकान्तोत्पत्तयुतपत्तयम् पृक्तम्

१-३ युवत्यस्य वरन्ते (१) अपमर्च्य भवेतिनाः शक्तिः, (२) द्वितीयायाः कात्तिपदः वरन्ते,

३ द्वितीयायाः पतिद्वयोः वरन्ते कस्य । इन्द्रो वरन्ते । (१) अपमर्च्योऽनुदुः,

३-३ द्वितीयायाः पतिद्वयोः वरन्ते पृक्तम् ॥

१७७

उत्तिष्ठतायं पश्यतेन्द्रस्य भागमृत्विष्यम् ।

यदि श्रानो जुहोतान् यद्यश्रानो ममत्तन ॥१॥

श्रानं हविरो विन्दन् प्र वाहि जुगाम् सूर्यो अर्चन्तो विमज्ज्यम् ।

परि त्वासते निधिभिः सखायः कुलपा न व्राजपतिं चरन्तम् ॥२॥

श्रानं मन्यु ऊर्ध्वनि श्रान्तमग्नीं सुश्रानं मन्ये तदुत नवीयः ।

माध्वन्दिनस्य सर्वनस्य दुधः पिबेन्द्र वज्रिपुरुकुलपाणः ॥३॥

179.

Ūt tiṣṭhātāva paśyatēndrasya bhāgām ṛitvīyam | yādi
śrātō juhōtana yādy āśrātō mamattāna || 1 || śrātām havir
ō shv indra prā yāhi jagāma sūro ādhvano vimadhyam |
pāri tvāsate nidhībhiḥ sākḥāyaḥ kulapā nā vrājāpatiṃ cā-
rantam || 2 || śrātām manya ūdhani śrātām agnau sūśrātām
manye tād ṛitām nāvīyaḥ | mādhyam̐dinasya sāvanasya da-
dhnāḥ pibendra vajrin purukṛij jushāṇāḥ || 3 || ॥

(१८०) अग्नीमुत्पत्तयुतपत्तयम् पृक्तम्

(१-२) वृषस्यास्य सन्त्येन्द्रो वयः कृषिः । इन्द्रो देवता । निदुष्ट पृक्तम् ॥

१८०

न संसाहिषे पुरुहूत शत्रुज्येष्ठस्ते शुष्मं इह गतिरस्तु ।

इन्द्रा मेरु दक्षिणेना वसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम् ॥१॥

180.

Prā sasāhishe puruhūta śātrūṇ jyēsthā te śūshma ibā
rātīr astu | indrā bhāra dākshinēnā vāsūni pātīḥ śīndhūnām
asi revātīnām || 1 ||

On his own, he with enormous speed spreads the fluids (he being the potential source of energy) out of the nuclear plasma for all the five classes of people, just as the sun spreads light by his radiance. His strength provides hundreds and thousands of its gifts and blessings in his course, like an unfailing arrow. None can, of course, stop it. 3

179

(O priest or O performers of the fire rituals), now rise and look to the portion of the resplendent divine, suitable to the seasons. If the cooked offering is ready, offer it; if not ready, till then offer prayers to the resplendent divine. 1

O resplendent divine, come to us; the oblation is ready. The sun has travelled over half of his journey. Your friends are already sitting around you with their offerings, waiting like lords of a family for the arrival of a wandering chieftain. 2

I consider the oblation as cooked in the udder of the cow, I consider it cooked in the fire, I consider this pure and fresh oblation well-cooked; O resplendent divine, wielder of the bolt of justice, doer of many deeds, accept with delight the curd of the noon-day fire-ritual. 3

180

O resplendent Lord, invoked of many, and triumphant over your enemies, you are pre-eminent, and full of strength; may your generosity be shown on this occasion; bring treasures with your right hand; you are the Lord of the wealth-conveying rivers. 1

मृगो न भीमः कुचगे गिरिष्ठाः परावत् आ जंगन्या परंस्याः ।
 सूक्तं सुंशास्यं पुविमिन्द्र तिम्रं वि शत्रुन्ताच्छि वि सृषो नुदस्व ॥२॥
 इन्द्र क्षत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ चर्षणीनाम् ।
 अपानुदो जनमभिप्रयन्तमुहे देवेभ्यो अकृणोह लोकम् ॥३॥

mṛigo nā bhīmāḥ kucaró girishṭhāḥ pa-
 raváta á jaganthā pārasyaḥ | srikām saṁśāya pavīm indra
 tigmām ví śátrūn tālhi ví nṛídhó nudasva || 2 || indra ksha-
 trām abhi vāmām ōjō 'jāyathā vṛishabha carshanīnām |
 āpanudo jānam amitrayāntam urūm devébhyo akṛiṇor v
 lokām || 3 || ३८ ||

(१८१) पञ्चावतुल्यपातनं सूक्तम्

(१-३) सूक्तस्य सूक्तस्य (१) प्रथमर्षो वासिष्ठः प्रथः, (२) द्वितीयाया यागदात्रः तमयः,

(३) तृतीयाया सीषो बर्षः तमयः । विषे देवा देवताः । शिशुः प्रसूः ॥

०३५॥

प्रथश्च यस्य सुप्रथश्च नामानुष्टुभस्य हविर्षो हविर्यत् ।
 धातुर्युतानात्सवितुश्च विष्णो रयन्तरमा जभारा वसिष्ठः ॥१॥
 अविन्दन्ने अतिहितं यदासीद्यज्ञस्य धाम परमं गुहा यत् ।
 धातुर्युतानात्सवितुश्च विष्णोर्मरद्वाजो बृहदा चक्रे अग्नेः ॥२॥
 तैर्जवन्दन्मनसा दीध्याना यजुः धृक् प्रथमं देवयानम् ।
 धातुर्युतानात्सवितुश्च विष्णोरा सूर्योदभरन्धर्ममेते ॥३॥

181.

Práthaṣ ca yásya sapráthaṣ ca nāmānushṭubhasya ha-
 visho havir yāt | dhātūr dyútānāt savitūṣ ca víshṇo ra-
 thamtarām ā jabhārā vāsishṭhaḥ " 1 | " ávindan té átihitam
 yád āsíd yajñāsya dhāma paramām gūhā yāt | dhātūr dyú-
 tānāt savitūṣ ca víshṇor bharádvājo bṛihád ā cakre agnēḥ
 || 2 || tè 'vindan mánasā dídhyanā yáju shkarnám pratha-
 mām devayānam | dhātūr dyútānāt savitūṣ ca víshṇor ā
 sūryād abharan gbarmām eté || 3 || ३९ ||

Terrible are you as a wandering lion who roams on the mountain, come from a farthest distance. O resplendent, may you sharpen your bolt and sharpen its edges, crush the dark forces and put to flight our enemies. ₂

O resplendent since your inception, you have ever been endowed with protecting and appropriate vigour; O benefactor of mankind you drive away the man who is unfriendly to us, and you furnish a spacious region for the god-loving persons. ₁

181

The most celebrated sage first comprehends and then reveals the meaning of the *rathantara* chants in the *anustup* metres, recited in favour of the suns so well known under the names: *dhatr* (sustainer), *savitr* (the impeller) and *visnu* (the all-pervading). ₁

Thus the worshippers discover the most excellent essence of the worship (the *Brhat-Saman*), which was hidden heretofore. The learned sage discovers the secret of BRHAT metre and assigns it to the suns known as sustainer (*dhatr*), radiant impeller (*savitr*), and all-pervading (*visnu*) and foremost adorable (*agni*). ₂

By this intelligence, they, the brilliant sages, discover a pathway leading to the knowledge of all divine powers and the principal means of worship. They obtain the warm and hot essence from the sustainer, the radiant impeller and the all-pervading sun. ₃

(१८८) द्युर्धामानुत्तरागतमं वृत्तम्

(१-३) द्युर्धामानुत्तरागतमं वृत्तम् । द्युर्धामानुत्तरागतमं वृत्तम् । द्युर्धामानुत्तरागतमं वृत्तम् ।

॥४८८॥

बृहस्पतिर्नयतु दुर्गहा तिरः पुनर्नैपद्यशसाय मम्म ।
 क्षिपदशस्तिमप दुर्मति हृत्तया कर्यजमानाय शं योः ॥१॥
 नराशंसो नोऽवतु प्रयाजे शं नो अस्त्वनुयाजो हवेषु ।
 क्षिपदशस्तिमप दुर्मति हृत्तया कर्यजमानाय शं योः ॥२॥
 तपुर्मूर्धा तपतु रक्षसो ये ब्रह्मद्विषः शरवे हन्तवा उ ।
 क्षिपदशस्तिमप दुर्मति हृत्तया कर्यजमानाय शं योः ॥३॥

182.

Brhaspátir nayatu durgāhā tirāḥ púnar neshad aghā-
 śaṁsāya mánma | kshipád āśastim āpa durmatīm hann áthā
 karad yájamanāya śám yoh || 1 || nārāśāṁso no 'vatu pra-
 yājé śám no astv anuyājó hāveshu | kshipád āśastim āpa
 durmatīm hann áthā karad yájamānāya śám yóḥ || 2 ||
 tápurmūrdhā tapatu rakshāso yé brahmadvīshaḥ śārave
 hāntavā u | kshipád āśastim āpa durmatīm hann áthā ka-
 rad yájamānāya śám yóḥ || 3 || 40 ||

(१८८) द्युर्धामानुत्तरागतमं वृत्तम्

(१-३) द्युर्धामानुत्तरागतमं वृत्तम् । द्युर्धामानुत्तरागतमं वृत्तम् । द्युर्धामानुत्तरागतमं वृत्तम् ।

॥४८८॥

अपश्ये त्वा मनसा चेकितान् तपसो जानं तपसो विभूतम् ।
 इह प्रजामिह रयिं रराणः प्र जायस्व प्रजया पुत्रकाम ॥१॥
 अपश्ये त्वा मनसा दीर्घानां स्वायीं तनू ऋत्ये नार्धमानाम् ।
 उप मामुष्वा युवनिर्वभूयाः प्र जायस्व प्रजया पुत्रकामे ॥२॥

183

Āpaśyam tvā mánasā cēkitānam tāpaso jātām tāpaso
 vibhūtam | ihā prajām ihā rayīm rārāṇaḥ prā jāyasva pra-
 jāyā putrakāma | 1 | āpaśyam tvā mánasā dīrdhyānām svā-
 yām tanū ṛitve nārdhamānām | ūpa mām uccā yuvatīr ba-
 bhūyāḥ prā jāyasva prajāyā putrakāme | 2 ||

182

O Supreme Lord of the universe, lead us safely over troubles, and let the evil eye be turned towards the sinners. May He take away the curses from us, drive away the ill-feelings and bestow upon the worthy worshipper health and prosperity. ॥

May our Lord, adored by men, assist us at the great sacrifice (*prayaja*); may He also bless us at the secondary (succeeding) sacrifice (*anuyaja*). May He take away the curses from us, drive away the ill feelings, and bestow upon the worthy worshipper health and prosperity. ॥

May our Lord of effulgent intellect, consume the wicked who are the enemies of the intellectuals; then may He slay the malignant (chief). May He the Great, Lord crush down the inglorious enemy, and baffle the wicked and bestow upon the worthy worshipper health and prosperity. ॥

183

(Wife speaks to her husband, the house-holder:) I see in you a man full of wisdom. You have been leading a life of austerity and purity. You desire to have your offspring; may your wish be fulfilled and may you obtain progeny and prosperity. ॥

(Husband, the householder, speaks to his wife:) I also very well see in you a lady radiant with beauty. You have to wait for a proper season when you can mate your body with mine. May you come up to me as a young maiden, keen to have a child. ॥

आ गर्भमदधाभाषधीन्वहं विश्वेषु भुवनेष्वन्त ।
अहं प्रजा अजनयं पृथिव्यामहं जनिभ्यो अपरीक्षुं पुत्रान् ॥३॥

ahām gārbham

adadhām ūśhadhishv ahām vīśveshu bhūvaneshv antāḥ
aham prajā ajanayam pṛthivyam ahām janibhyo aparish-
putrān || 3 || ४१ ||

[१८५] अतर्पितपुत्रराजतमं सूतम्

(१-१) गृध्रम्यास्य सूतस्य गर्भधर्ता नृपः प्राजापत्यः । विश्वेषु भुवनेषु । गायत्री छन्दः ।
अतर्पितः, २ । इति यावत् सिनीवाल् नोदात्म्यमर्थिनः, ३ । इति यावत् भाषिणी देवताः मनुस्मृत्यु ४८३ ।

४७३

विष्णुर्योनिं कल्पयन् त्वष्टा रूपाणि पिंसतु ।
आ सिंसतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥१॥
गर्भं धेहि सिनीवाल् गर्भं धेहि सरस्वति ।
गर्भं ते सुधिनीं द्वावा घन्तां पुष्करस्रजा ॥२॥
हिरण्यदीं अरुणीं दं निर्मम्वतीं अश्विनी ।
तं ते गर्भं हवामहे दक्षमे मासि सूतवे ॥३॥

184.

Vishṇur yōniṃ kalpayatu tvāshtā rūpāṇi piṃsatu | ā
siṃcatu prajāpatir dhātā gārbham dadhātu te || 1 || gārbham
dhehi sinivali gārbham dhehi sarasvati | gārbham te aśvinau
devāḥ ā dlattām pūshkarasrajā || 2 || hiranyāyī aruṇī yām
nirmānthato aśvinā | tāṃ te gārbham havāmahe daśamē
māsi sūtave || 3 || ४२ ||

[१८५] गायत्रीपुत्रराजतमं सूतम्

(१-१) गृध्रम्यास्य सूतस्य गर्भधर्ता नृपः प्राजापत्यः । विश्वेषु भुवनेषु । गायत्री छन्दः ।

४७३ महिं त्रीणामवोऽस्तु दुक्षं मित्रस्यार्यम्णाः । दुराधर्षं वरुणस्य ॥१॥
नृहिं तेषाममा चून नार्वसु वारुणेयु । ईशं रिपुरघर्षसः ॥२॥
यस्य पुत्रासो अर्दितेः प्र जीवसे मर्त्येय । स्योतिर्यच्छन्त्यजसम् ॥३॥

185.

Māhi triṇām āvo 'stu dyukshām mitrasyāryamṇāḥ | dur-
ādharsham varuṇasya || 1 || nahī tēshām amā canā nādhasu
vāraṇeshu | īśe ripūr agharṣaṇsah || 2 || yāsmāi putrāso ādi-
teḥ prā jīvase mārtyāya | jyōtir yāchanty ājasram || 3 || ४३ ||

(The priest, representing the cosmic Lord, speaks:) I implant the seed in the plants and herbs, a germ in all existing beings. I engender progeny upon the earth. All women today, and hereafter too shall have children in the same way. ॥

184

May the all pervading Lord construct the womb; may the divine architect fashion the form; may man, the father-divine, provide (the seed, the semen) (to the lady) and the sustainer cherish the embryo. ॥

O loving wife (*sinivali*), may you sustain the embryo; sustain the embryo, O learned lady (*sarasvati*); may the twin divines (the *Asvins*), garlanded with lotuses, sustain your embryo. ॥

We invoke (O lady), your embryo which the twin divines have cherished with the golden rays, like two sacred sticks (producing fire by attrition). May you bring it (the baby) forth in the tenth month. ॥

185

May, (by Lord's grace) the great protection of the friendly sun (of springs), the brilliant protection of the ordainer sun (of summers), and the unassailable protection of the venerable sun (of the winters) be granted to me. ॥

Let not their malignant enemy assail our dwellings, assail our roads, and assail our enclosures. ॥

None can harm that mortal man upon whom the sons of Mother Eternity (*Aditi*), the three suns (the *Aditya* of the seasons springs, summers and winters) bestow eternal light of life, i.e. grant all sorts of protection. ॥

(१८६) वतश्चैत्युत्पत्त्यात्मनं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्य वतात्मन आ क्रधि । वायुर्वेता । वायवी उन्मः ॥

॥१॥ वात आ वतु मेषजं शंसु मयोभु नो हृदे । प्र ण आर्यैषि तारिषत् ॥१॥
 उत वात पितासि न उत आतोत नः सखा । स नो जीवातवे कृधि ॥२॥
 यदो वात ते गृहेऽमृतस्य निधिर्हितः । ततो नो देहि जीवसे ॥३॥

186.

Vāta ā vātu bheshajām sambhú mayobhú no hṛidé
 praṇa āyūṁshi tārishat ॥ 1 ॥ utā vāta pitāsi na utā bhrā-
 totā naḥ sākha | sá no jīvātave kṛidhi ॥ 2 ॥ yád adó vāta
 te grībè 'mṛitasya nidhir hitáḥ tāto no debi jīvāse
 ॥ 3 ॥ 44 ॥

(१८७) सताधीत्युत्पत्त्यात्मनं सूक्तम्

(१-५) वृषस्यास्य सूक्तस्याग्नेयो वत्स क्रधि । अग्निर्वेता । वायवी उन्मः ॥

॥१॥ प्रामये वाचमीरय वृषभाय क्षितीनाम् । स नः पर्षदति द्विषः ॥१॥
 यः परस्याः परावतस्तिरो धन्वातिरोचति । स नः पर्षदति द्विषः ॥२॥
 यो रक्षामि निजूर्वति वृषा शुक्रेण ओचिषा । स नः पर्षदति द्विषः ॥३॥
 यो विश्वाभि विपश्यति भुवना सं च पश्यति । स नः पर्षदति द्विषः ॥४॥
 यो अत्य पारे रजसः शुक्रो अमिरजायत । स नः पर्षदति द्विषः ॥५॥

187.

Prāgnāye vācam īraya vṛishabhāya kshitinām | sá naḥ
 parshad āti dvishah ॥ 1 ॥ yāḥ pārasyaḥ parāvātas tiro dhān-
 vātirōcate | sá naḥ parshad āti dvishah ॥ 2 ॥ yó rākshānsi
 nijūrvati vṛisha śukreṇa ſocīshā | sá naḥ parshad āti dvi-
 shah ॥ 3 ॥ yó visvabhī vipāsyati bhūvata sām ca pāsvati
 sá naḥ parshad āti dvishah ॥ 4 ॥ yó asyā pāré rájasaḥ śukró
 agnir ājāyata | sá naḥ parshad āti dvishah ॥ 5 ॥ 45 ॥

186

May the Cosmic Breath (the divine vitality) fill our hearts with health and bring happiness; may he prolong our lives. १

O Cosmic Breath, you are both our father and our brother and also our friend. Please give us strength that we may live long. २

O Cosmic Breath, you have the treasure of immortal elixir, placed in your celestial region. Give us of it that we may live long. ३

187

I send forth the hymn to the adorable Lord, the benefactor of mankind, may He bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). १

May that adorable Lord, who (like the sun) shines brilliantly from a great distance upon the desert tract, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). २

May the adorable Lord, the showerer of benefits, who, with His pure radiance, destroys the evil-spirited or wicked creatures or evil tendencies, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ३

May the Lord, who very well takes care of all the worlds, and looks to every one with benevolent eye, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ४

May the pure and brilliant adorable Lord, who has His creation far across the regions we see, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ५

(१८८) भट्टासीत्युत्तरापातनं सूक्तम्

(१-२) वृषस्यास्य सूक्तस्याप्येव स्वेन क्रमिः । जातवेदा अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

१४९० प्र नूनं जातवेदसमर्थं हिनोत वाजिनम् । इदं नो वहिरासदे ॥१॥
 अस्य प्र जातवेदसो विप्रवीरस्य भीष्महृषः । महीमिर्यमि सुष्टुतिम् ॥२॥
 या रुचो जातवेदसो देवत्रा हव्यवाहनीः । ताभिर्नो यज्ञमिन्वतु ॥३॥

188.

Prá nūnām jātavedasam āśvam hinota vājīnam | idām
 no barhīr āsāde || 1 || asyā prá jātavedaso vípravīrasya mīhū-
 shah | mahīm iyarmi suṣṭutīm || 2 || yā rúco jātavedaso
 devatrā havyavāhaniḥ | tābhir no yajñām invatu || 3 || 48 ||

(१८९) एकोनवत्युत्तरापातनं सूक्तम्

(१-२) वृषस्यास्य सूक्तस्य सार्वपात्री क्रमिः । जातवा सूचो वा देवता । गायत्री छन्दः ॥

१४९१ जायं गौः पृश्निरक्रीदसदन्मातरं पुरः । पितरं च प्रयन्त्स्वः ॥१॥
 अन्तश्चरति रोचनास्य प्राणादपानती । व्यस्यन्मह्वो दिवम् ॥२॥
 त्रिंशदाम वि राजति वाक्पतुर्ज्ञाय धीयते । प्रति वस्तोरह युभिः ॥३॥

189.

Āyam gauḥ priṣṇir akramīd āśadan mātāram purāḥ
 pitāram ca prayān svāḥ || 1 || antāś carati rocanāsyā prā-
 ṇād apānati | vy ākhyan mahishó divam || 2 || triṁśad dhāma
 vi rājati vāk patamgāya dhīyate | prāti vāstor āha dyūbhiḥ
 || 3 || 47 ||

(१९०) वसत्युत्तरापातनं सूक्तम्

(१-२) वृषस्यास्य सूक्तस्य वसत्युत्तरापातनं क्रमिः । गायत्री छन्दः ॥

१४९२ अतं च सत्यं चार्मीद्धातपसोऽर्णजायत ।
 ततो रार्णजायत ततः समुद्रो अर्णवः ॥१॥

190.

Ritām ca satyām cābhīddhāt tāpasó 'dhy ajāyata | tāto
 rātry ajāyata tātaḥ samudró arṇavāḥ || 1 ||

188

May you urge the force-giver, widely-present and fast-moving fire-divine, named as *Jatavedus* (i.e. the one who knows all that is born) to come to our dedicated works (and bless) . 1

I offer earnest and ample praise to this fire-divine, the one who knows all that is born, who is the showerer (of blessings) and whose sons are intelligent and dedicated worshippers. 2

May he invest our sacrifice with those bright flames of fire-divine, that are the bearers of the oblation to Nature's bounties. 3

189

This earth (*gauh*) moves round and round in the space (*prsnih*); she carries waters (*mataram*) on her front. Further she revolves round her father (*pitaram*), the sun. 1

The brilliant radiance of the sun penetrates internally in the cosmic body, drawing the air down, after having taken it up, like the in-breath and out-breath (in a living body). The great sun illumines the entire celestial space. 2

Praises are showered upon this divine bird—the sun. He rules supreme through thirty stations of the day and night. 3

190

The Eternal Law and Truth are born of arduous penance, and thence is night generated, and thence also the space-parameter, the plasmic ocean. 1

समुद्रार्द्रादधि संवत्सरो अजायत ।
 अहोरात्राणि विदधद्भित्तस्य मिषतो वशी ॥२॥
 सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत् ।
 दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमयो त्वः ॥३॥

samudrād arṇa-
 vād ādhi samvatsaró ajāyata | ahorātrāṇi vidádhad viśvasya
 misható vaśí || 2 || sūryācandramásau dhātá yathāpūrvám
 akalpayat | divam ca pṛthivīm cāntáriksham átho svàḥ
 || 3 || ४९ ||

(१९१) एतन्मन्त्रस्तुतारक्तस्य सूक्तम्

(१-४) सप्तमिषत्वात् सूक्तस्याग्निस्तु संनम कृषि । (१) अयमर्षीऽग्निः, (२-४) द्वितीया-विदधत्तस्य च
 सप्तमिषत्वे । (१-२, ४) अयमग्निर्द्वितीयाप्यर्षीणावृषावगुह्य, (२) द्वितीयाप्यग्निर्गुह्य इत्यसी ।

४९१।

संसमिषुवसे वृषभ्यो विश्वान्यर्य आ ।
 इलस्पदे समिष्यसे स नो कसुन्या भर ॥१॥
 सं गच्छच्चं सं वदच्चं सं वो मनीसि जानताम् ।
 देवा भागं यथा पूर्वं संजानाना उपासति ॥२॥
 समानो मन्त्रः समितिः समानी समानं मनः सह चित्तमेवाम् ।
 समानं मन्त्रममि मन्त्रये वः समानेन वो हविषा जुहोमि ॥३॥

191.

Sám-sam íd yuvase vṛishann ágne víśvāny arya á bhā-
 padé sám idhyase sá no vásūny á bhara || 1 || sám gach-
 dhvam sám vadadhvam sám vo mánānsi jānatām | devā
 bhāgām yáthā pūrve samjānānā upāsate || 2 || samānó mán-
 traḥ sámitiḥ samānī samānám mánah sahá cittám eshām |
 samānám māntram abhi mantraye vaḥ samānéna vo havishā
 juhomi || 3 ||

From the plasmic ocean is the time-parameter, the year, thereafter produced, ordainin nights and days, the controller of every moment. 2

The sustainer (or creator) in this cycle, as in the previous ones creates the sun and moon, the celestial region, the earth, the mid-space and the region of bliss. 1

191

O adorable Lord, showerer of blessings, the supreme master, you are the universal unifying factor; you are enkindled in the heart of every one, i.e. at the seat of divine revelation. May you bring to us riches (of spirituality and prosperity). 1

May you move together, speak together in one voice; let your minds be of one accord; and like the ancient sages, may you enjoy your assigned share of fortune. 2

May our counsel or the public prayers be common, and common be our assembly. May our minds move in accord; may our thinking be in harmony,—common the purpose, and common the desire. May our prayers and worship be alike, and may our devotional offerings be one and the same. 3

समाना व आकृतिः समाना हृदयानि वः ।
समानमस्तु वो मनो यथा वः सुसहासति ॥४॥

॥ इत्यष्टमाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः ॥

[अष्टमाध्याये सर्गाः ४९, सूक्तानि ४९, जाका २१८]

[अष्टमाष्टके अध्यायाः ८, सर्गाः २४९, सूक्तानि १४६, जाका १९८१]

॥ इत्यष्टमोऽष्टकः ॥

[दशममण्डलेऽध्यायकाः १९, सूक्तानि १९१, जाकाः १८१४]

॥ इति दशमं मण्डलम् ॥

samānī va ākūtiḥ samānā hṛdayāni vaḥ | sa-
mānām astu vo māno yāthā vaḥ sūśahāsati || 4 || 49 ||

Dvādaśo 'nuvākaḥ.

DAŚAMAM MAṆḌALAM.

Aṣṭamo 'dhyāyāḥ.

ASHTAMO 'SHṬAKAḤ.

May your resolves be one; may your hearts feel alike, may your thinking be one; and thus may all of you live happily with thorough union. ,

NOTES

Book X

Hymns 87–191

दशम् मंडलम्

सूक्तानि ८७-१९१

Notes on Book

Hymn 87

The topic of this hymn is fire, the consumer of malignant and vicious elements. The Rsi is Payuh (पयु), the son of Bharadvaja.

1. **Raksohanam**, रक्षोहणम्, agni or fire is the killer of rakasas (रक्षसा हन्ताम्) and hence it is called raksohan. See the following references in the Rk Samhita;

रक्षऽहनम्	— I. 129.11; II. 23.3; X. 87.1
रक्षऽहना	— VII. 73.4
रक्षऽहा	— I. 129.6; VII. 8.6; IX. 1.2; 37.3; 67.20; X. 97.6; 103.4; 162.1

Sisanah, शिसानः, Sharpening the flame of fire; causing to blaze with vigour; arousing (शिसानः ग्वास्तास्तीक्ष्णोऽश्विनः).

2. **Ayodamstrah**, अयोदंष्ट्रः, अयःश्लेष्मः, one with iron teeth (bitting and sharp); see also

अयःश्लेष्मः	— X. 87.2
अयःश्लेष्मन्	— I. 88.5

Yatudhanam, यतुधनम्, malignant germs of diseases; normally a synonym of rakasas, रक्षस्. For the term, see

यतुधान	— VII. 104.15; 16
यतुधानः	— VII. 104.15; X. 97.8; 11; 15-17
यतुधानम्	— VII. 104.24; X. 87.12
यतुधानस्य	— X. 87.5; 10; 15
यतुधाना	— X. 87.24
यतुधानाः	— X. 87.9; 18; 120.4
यतुधानात्	— X. 87.7
यतुधानवान्	— I. 35.10; X. 87.2-4; 13; 14, 19
यतुधान्यः	— I. 191.8; X. 118.8

From the word यतु, we have such terms derived as यतुञ्जित् (X. 116.5); यतु-भलीनाम् (I. 133.2); and यतु-नावान् (VII. 1.5).

The word yatudhanah has been variously (however unsatisfactorily) derived: (i) यतुगन्ता अपिधोयन्त इति, (ii) यतुनादु यं ते दधाति स ।

The word yatu, according to some scholars, stands for "sorcery" According to these scholars, those who used to practice the craft of sorcery in the cure of diseases, were known as Yatudhanas and opposed to it, there, were physicians, who used to treat cases with medicines: such persons were known as Ghora Angires (घोरा अंगिरस) and Bhisaj Atharvana (भिशज् आथर्वण). We have such popular terms as अथर्वण (atharvanah) and आयुर्वेदानि connected with the science of healing (वैद्यज्ञः). (see Pancavimsa Br., XII. 9.10; XVI. 10.10)

In the Rgveda (I. 191.4), and also in the Atharveda (VI. 52.2), we have a term *adrsta* (अद्रष्ट), used to designate a species of vermin. The sun is also described as a slayer of the unseen (अद्रष्टन्) referring to the unseen worms producing diseases (Rv. I. 191.9; Atharva V. 23.6 and VI. 52.1). Its counterpart, i.e. the worms which are seen were called "*drsta*" (द्रष्ट) (Atharva, II. 31.2, VIII. 8.15). Again in some of the passages of the Atharvaveda (V. 23.6; 7), the epithets seen and unseen are applied to the worm (Krimi, क्रिमी), clearly showing that in several cases, the diseases are due to the worms, whether discernable by examination or not.

The word *raksas* (रक्षस् or रक्स), *yatudhana*, and *kimidin* (किमिदिन्) should be taken in the same context. The Rg Text of this hymn is definitely against the concept of sorcery to be used in the treatment of disease. Against it is the fire (terrestrial as well as celestial sunlight) which is invoked to kill the *yatudhanas*, *raksas*, etc. the disease producing germs (*adrsta*) and worms (*drsta*). Macdonell and Keith in their Vedic Index write — "Yatudhana in the Rgveda and later denotes a sorcerer, wizard, or magician. The sense of the Rgveda is clearly unfavourable to sorcery. The term *Yatudhani* (यतुपत्नी, i.e. यतुपत्न्य) is also found in the Rgveda (I. 191.8; X 118.8) and also the Atharvaveda I. 28.24; II. 14.3; IV. 9.9; 18.17; XIX. 37.8 etc."

The word *Yatuvīd* (यतुविद्), i.e. those who know sorcery occurs in the Satapatha Brahmana (X. 5.2.20).

The solar radiations are invoked to kill the disease-producing germs—

अघ्नन्मदित्वा किमिदं हन्तुं निमोचनं हन्तुं रश्मिभिः ।

ये अग्नो हिमियो गति

(Av. II. 32.1)

दृष्टमद्रष्टात्मनो कुरुस्मत्तुहम्

(Av. II. 31.2)

7 *Sosucanah*, शोमुच्यन्, blazing fiercely (प्रत्यस्तन् — *Sayana*)

Ksvinkah, श्विचट्का, the noisy-creatures, vultures (शब्दफालिण्य, or पक्षिविशेष — *Sayana*)

Amā'adah आमसद, those who eat uncooked meat.

10 *Harasa*, हरस with your might; with your blazing vigour

Sṛñh, सृणीहि, kill or crush.

Vṛsca, वृश्च, cut off.

Tredha yatudhanasya mulam, त्रेधा यतुपानस्य मूलं, triple foot of that malignant person (तस्य त्रयस्य मूलं पादम् — *Sayana*)

12. *Atharva'vat jyotisā daivgena*, अथर्वज्यत् न्योऽंश देव्येन, like a physician with celestial radiance.

Satyam, सत्यं, truth (peace).

Dhurvantam, धूर्वन्तम्, assails with falsehood (wickedness) (धूर्वन्तम् असत्येन हिंसन्तम् — *Sayana*)

Acitam, अविताम्, fool, ignorant (अविता अज्ञा — Sayana)

(Again, in this context, Sayana refers to अविद अविद)

13. **Sapatah**, सपता, in mutual annoyance and excitement or when enraged (सपता परस्परमग्नता — Sayana)

Rebhuh, रेभ, singers, praisers (रेभ स्तौता — Sayana)

Manyoh, मन्यो, of the excited, of the one in anger provoked (मन्यो दोलम्ब कृदन्त्य ॥ यत्र — Sayana मन्यु मन्यतेऽतीवजर्मणं व्रणकर्मणे वपकर्मणे च), **Manyu** (anger) is derived from the verb *man*, मन्, meaning to shine, or to be angry or to slay (Nir. X. 29 on X. 84.1)

Athithuna, मिथुना, couple, married pair

14. **Harsa**, हस्त, with heat, with vigour or strength

15. **Vacustenam**, वक्ता संनम्, persons of undependable words, liars (अनृत वचनान् यदुक्तानम् — Sayana)

Sapatha, सपथा, bitter feelings, the protests

Prasitim, प्रसितिम्, trap, (प्रसिति जलम् — Sayana).

17. **Samvatsarinam**, सवत्सरेणम्, all the year round, throughout the year

marman, मर्म, vital parts.

Piyusam, पीयूषम्, by ambrosia, or the clot of milk (पीयूष पीयूषेण, a case of विशक्ति-व्यापय — Sayana)

21. **Visena**, विषेण, by the all pervading (विषेण व्याप्तेन — Sayana)

Raksah, रक्षस, of the demon or devil, injuring ones, disease-producing germs of invisible bodies (रक्षसिर्हविर् कौटम् — V. 83.2); **Raksas**, रक्ष, is so called because life has to be protected, रक्ष, from him, or because he attacks (हन्) in solitary places (रक्षि), or he approaches (रक्ष) at night (एतौ) — (रक्षो रक्षितव्यमस्यात् । रक्षि क्षणेतीति च । एतौ रक्षत इति च — Nir. VI. 18)

Any person, creature, insect, worm, germ, virus etc against whom protection is sought is *raksas*, night usually is the time when he or it attacks. *Raksas* has to be destroyed. Hot radiations from fire and actinic rays of light help us best in killing these creatures and infections (Nir. on V. 2.9, V. 83.2)

A few of the important references are:

रक्षस	— I. 35.10; II. 23.14; III. 15.1; IV. 4.1; V. 42.10; VI. 21.7; VIII. 23.14; IX. 63.29; X. 76.4; 87.23.25.
रक्षसम्	— IX. 104.6
रक्षसा	— IX. 85.1
रक्षाणि	— I. 79.12; VI. 16.29, VII. 15.10, VIII. 23.13, IX. 17.3; X. 36.4; 87.9, 98.12, 187.3

Later Sanskrit literature uses the term *रक्षस* in the sense of the wicked person, but the Vedic term is *रक्षस्* (रक्षस, born of रक्ष).

Raksas is the cause of disease; this is clear from the passage: अन्न वायस्य वि
वृजे वि दुर्द्विषामोवायपरक्षसि सेष — X. 98.12. (amivam — disease). drive away disease.
drive away raksas — Wilson).

Tigmena socisa, तिमनेन सोषिका, by actinic radiations (or sharp flames)

24. *kimidina* (किमोदिना) is a malignant creature i. e. a vagabond, who goes
about saying 'what now? what now? or what is this, what is this?' (किम्, किम्) (or
the sake of back-biting. Mosquito or bug is a *Kimidin* (किमोदिने । किमिदमोदिमि चते ।
किमिदं किमिदमिति वा — Nir. VI. 11 on VII. 104.2). The word occurs only at three
places in the Rgveda,

किमोदिना — VII. 104.23; X. 87.24

किमोदिने — VII. 104.2

See in the Atharvaveda the passages like.

समुपातव पुनर्होत किमोदिन (or किमोदिनी) (II. 24. 1-8).

For *Krimi*, क्रिमि, see Av. II. 31. 1-5 — दृष्टमदृष्टम् (2); शिष्यनशिकारम् (3); present
on hills, forests, plants and cattle (5); also Av. II. 32. 1-5.

Hymn 88

For verses 1, 4, 6, 10, 11, 17 and 19, see Nir. VII. 25; V. 3; VII. 27;
VII. 28, (II. 13; VII. 29); VII. 30 and VII. 31 respectively.

The deities (or the topics) are fire (*Agni*) in the form of *Vaisvanara*
(leader-in-Chief) and the Sun (*Surya*), and the *Rsi* is *Murdhnavat*, of the race
of *Angaras* (सूर्यवामणिरस) *Agni*, अग्नि — the *Nirukta* deals with the subject of
Agni (fire: fire-divine also one of the names of God). Its sphere is the earth
he is the foremost leader (अग्निं यान्तात् अग्नीर्भवेति — Nir. VII. 14), he is leader
foremost in sacrifices; (अग्ने यज्ञेषु प्रदीप्यते), he makes everything to which it inclines
a part of itself (अर्ह्यं नयति सन्मननः),

According to *Sthaulasthivi* (स्थौलास्थिवि) *Agni* is also so called because he
is a drying agent (अन्नाप्यो वृषणीति), it does not make wet it does not moisten (न
क्रोमययति न स्नेहयति — Nir. VII. 14).

According to *Sakapuni* (शकपुनि), it is derived from three verbs from
going, from shining, or burning and from leading (इत्तात् अन्ताद् दग्धादवा नीत्तात्) Nir.
VII. 14). He, indeed takes the letter *a* from the root *i* (to go), the letter of *g*
(ग्) from the root *anj*, अज् (to shine); or *dah* to burn, with the root *na*, नी (to
lead), as the last member (त छल्वेरेकारायादते गजदममसेवी दाहतेकी नो वे — Nir. VII. 14)

Again, according to *Yaska*, *Agni* is all the deities (अग्निं सर्वदेवता — Nir.
VII. 17); and in this connection, the *ṛc* मित्रे यज्ञयन्मिषाद् — I. 166.16, verse is
quoted.

This explains why the word Agni is twice repeated in this verse the second Agni is the all names-embracing Agni, सर्वदेवा अग्नि, whilst the first one is bracketted with Indra, Mitra, Varuna, Agni, Divyah, Suparnah, Garutman, Yama and Matarisvan.

(i) एकं सर्वदेवानां वदन्ति अग्निम् — Agni (the all-names embracing) is spoken of by seers under different names.

(ii) They address Him as; इन्द्र, मित्र, वरुण, अग्नि, दिव्यं सुपर्णं गरुत्मनम् (divine Garutman of beautiful wings), यम, and मतरिश्वाणम् (Nir. VII. 18).

Jataveda — Agni is also known as jatavedas (we shall call it omniscient-fire since he knows all created beings; he is known to all created beings, or else he pervades every created being, or he has all created beings as his property or wealth, or he has all created beings as his knowledge i.e. discernment. (जातवेदः कस्मात्? जातानि वेद । जातानि कैः विदुः । कस्मै कानि विदत इति वा । जतविदो वा । जतपन् । जतविदो वा जतप्रज्ञाः — Nir. VII. 19).

Vaisvanara — We shall name this Agni or Fire as Leader-in-Chief. He is called Vaisvanara because he leads all men, or all men lead him; or else Vaisvanara may be a modified form of visvan — ara (विश्वान्+आ), i.e. who pervades all created beings. (वैश्वानरः कस्मात्? विश्वान् पश्यन् यक्षि । विश्व एव यो गम्यतीति वा । अग्निं वा विश्वान् एव स्पृष्ट । प्रकृतं सर्वानि भूतानि । तस्य वैश्वानरः — Nir. VII. 21).

1. Normally, it is regarded that this hymn (X.88) is dedicated to Vaisvanara, the sun, but according to Yaska, this is devoted to the very terrestrial fire (एतद् अग्निप्राज्ञोऽयं भूतो सौर्यवैश्वानरं पतितयस्यैव क्व पश्यति — Nir VII. 24; 25)

The undecaying and pleasant libation to be drunk is sacrificed in fire which touches heaven and knows the sun. For its maintenance, existence and support, the gods spread it with food.

We have in VI. 8.7, that "the messenger brought Agni from the sun, and Matarisvan brought Vaisvanara from afar. (अत्र द्रुतो अग्निपमरद् विश्वस्ततो वैश्वानरं मतरिश्वा पुरका, VI. 8.4). Matarisvan is Vayu or air; it breathes in the atmosphere and hence it is so called.

4. *So patatritvaram stha, jagat yat svatram agorir kṛnot jatavedah* — स पतत्री त्वर स्था जगत् क्व स्थये अग्नि. कृणोत् जातवेदः — And he the winged one, Agni, who has all created beings as his property made quickly whatever moves (यत्), the immovable (स्था), and the movable.

The word स्वत्रम् (Svatram) is a synonym of quick; it is of swift motion (स्वचरिणो विप्रचम । आतु अत्रानं भवति — Nir V. 3. The word svatram is not listed by Yaska in Nigh. II. 15 with 26 synonyms of क्वि).

6. At night, Agni becomes the head of the world. Then in the morning he is born as the rising sun. This is the supernatural power of the holy ones, that with full knowledge, he accomplishes the work so quickly.

Murdha, मूर्ध, the head, is so called because the body depends on it. He who is the head of all beings at night is Agni, thence he himself is born as the sun rising in the morning. They know this profound wisdom of the holy gods who accomplish sacrifices, the work that he performs with all knowledge i.e. hastening he goes through all places. (मूर्धं मूर्धस्मिन् ष्यते । मूर्धं यः सर्वेषां भूतानां पवति यस्तस्मिन् सति मूर्धो जायते प्रतच्छन्त एव । प्रज्ञां त्वेतां वन्द्यते यज्ञियानां देवानां यज्ञसंपादिनाम् । अथो यत् कर्म चरति प्रज्ञानन्तस्मिन् स्थितान्मन्त्रवर्तिव त्वरमान — Nir. VII. 27)

10. With a hymn, in heaven, the gods generated Agni, who fills both heaven and earth, with powers. They make him for threefold existence indeed. He ripens herbs of every kind.

Tredha bhuve, त्रेधाभुवे — for threefold existence, i.e. for the terrestrial, atmospheric, and celestial (according to Sakapuni) (वमकुर्वं स्वेधाभावाय । पृथिव्या, मन्त्रादि दिवीति शक्यं — Nir. VII. 28).

11. When the holy gods set him, the son of Aditi in heaven. When the ever-wandering pair come to life, then they behold all the worlds.

Carisau mithunau चरिषु मिथुनौ, the wandering couple, i.e. the couple that always wanders together, i.e. the sun and the dawn, were created (चरिषु मिथुनौ प्रादुरभूतां सर्वदा सहचरिणौ उवाचचरिष्यन्त च Mithunau, मिथुनौ, the couple; now is the word mithuna derived? It is derived from the root mi, मि, meaning to depend (मिथुनौकस्मात् मित्रेति व्रजति कर्मा), with the suffix (thi, तु or tha, थ, having the root ni (ने) or van (वन्) as the last member (तु इति नापकलन । यकस्तेन । वयसि. वा. कनिष्ठा). Depending on each other, they lead each other, or win each other.) — Nir. VII. 29.

Aditya, अदित्य, the son of Aditi, i.e. the sun. There are numerous adityas, such as Mitra, Varuna, Aryaman, Daksa, Bhaga, Amsa (अदित्य कस्मात् आदितेरसम् । आदिते चासं ज्योतिषां । अदितो वासतेति वा । अदितिं पुत्र इति च — From what roof is Aditya derived? He takes the fluids; he takes (i.e. eclipses) the light of the luminaries, or he blazes with lustre, or he is the son of Aditi; अल्प प्रयोगे त्वस्ये - तदर्थंभ्यामात्रे सुक्तपादः) this last epithet, however, is rarely applied to him in the text of the R̥gveda, and he has only one hymn addressed — "सूर्यनादि वेद्यम् — X. 88.11) — Nir. II. 13.

17. Where the lower (अग्न) and the higher (अ) dispute (वदते), as to which of us, the two leaders of sacrifice (वेद्यमग्नः सूर्य), knows more. The friends who enjoy together, and accomplish the sacrifice, were competent. Now who will decide this?

The lower is the terrestrial Agni, and the higher is the atmospheric

19. The above verse (17) should be read in conjunction with the present verse. O Matarsvan, as long as the birds of beautiful wings (सुवर्णं सुवर्णं) wear directly the illumination of dawn (पश्यन् मात उषसं प्रत्यक्षत भवन्ति प्रतिदर्शनमिति वा) so long the Brahmana sitting lower than the sacrifice and approaching the sacrifice, bears it.

The particle of comparison (३) is here used in the sense of directly: as place is directly here (अद्भुतमनसं नमस्यथं प्रयोगः) As long as birds of beautiful wings, which fly in a beautiful manner, i.e. these nights, O Matarisvan, wear the light of the bright colour, so long the Brahmana sacrificer, who approaches the sacrificer and sits lower than this sacrificer, i.e. this Agni bears it (सुतो यजन्तं वसतः भर्ताश्विनमग्निवर्चसम् । त्रायद्वयदधति यज्ञमवापन्नं प्रायथो हविस्तस्यावतनुतेति निवेद्यं Nir. VII 31)

For verses 5, 6 and 10, see Nir. V. 12, V. 3 and VII. 2 respectively.

The theme is Indra, and the Ṛsi is Renu of the family of Visvmitra (रेणुर्वैश्वमित्रः)

3. Again, Indra means here either the sun or the resplendent Lord.

Samanam, समानं, along with me (समानं मय्यसह — Sayana)

Agatnai, अग्नै, for him, for Indra.

Anapayita, अनपयित, unceasing, continuous (अनपयित् अपगतिरहितम्)

Navyam brahma, नव्यं ब्रह्म, new song (ब्रह्म स्तोत्रम्)

Prstheva, प्रस्तेव, like particularised praises. (प्रस्तेव एष राजकानि स्तोत्राण्येव *Sayana*)

Janimai, जनिमाले, born at sacrifices (जनिमालि येषु जतानि), See also III. 4.10, 38.8, IV. 1.7; 27.1, VII. 2.10, 42.2; 60.3; IX. 83.4, 108.3; X. 89.3

Aryah, अर्य, enemies (अर्य अर्येणु शत्रून् — Sayana)

Vicikaya, विचिकष्य, overcomes (विचिन्वत्य विजिन्वति); also knows

Sakhyam na ise, सख्यं न इषे, desires no friend.

4. *Sagarasya budhnat*, सगस्य बुध्नात्, from the depths of an ocean or the firmament, *sagara* and *samudra* are synonyms of *antariksa* (Nigh. 13).

5. With infused energy, rushing to the attack, shaker, impetuous, great hero and foaming, Soma surpasses all plants and trees. All the counter measures did not deceive Indra.

This verse is applicable to Soma and Indra both. Indra is called Soma also.

Apantamanyuh, अपान्तमनु, with infused energy (आपान्तित मनुः — Yaska, *Sayana*) appeasing wrath — *Wilson*).

Tṛpala'prabharma, तृपलप्रभर्मा, striking quickly; rushing to the attack (तृपलप्रभारो — *Sayana*; धिप्रारमो, सुप्रारमो, तुप्रारमो — Nir. V. 12)

Dhūnhi, धुनि, shaker (धुनि-धुनोतेः — *Yaska*; शङ्खं कम्पयित्वा, intimidating foes — *Sayana, Wilson*).

Simivan, सिमोष्मन्, doer of great deeds (or impetuous) (सिमोष्मन् कर्मणः — *Sayana*; शिबोति कर्मणः । तस्यपतेर्ब । शक्नोतेर्बो — Nir. V. 12).

Saruman, सारमान्, possessor of weapons or armed with weapons (साम् विस्त्रयपुष्पम्, रस्मान् आयुधम् — *Sayana*, i.e. a great hero), see the follow terms: सः — I. 172.2; 186.9; VIII. 67.15; 20, सस्वः VII. 71.1; VIII. 18.19; X. 99.7 सस्वस्वः — X. 89.5.

Rjisi Soma, रजसीरो सोमः, possessing the stale residue; foaming Soma. (रजसीरो सोमः । कसोमस्य पूष्यवनास्पतिदिश्वते तद् रजसीरमथजितं भवति । तेनजसीरो सोमः — that which remains as residue after Soma is strained is called rjisi, रजसीरम्, i.e. something which is thrown away; hence Soma is called rjisi, i.e. containing the residue — Nir. V. 12).

Rjisi is an epithet of Indra also, the wielder of thunderbolt. (cf. रजसीरो वज्रो — V. 40.4)

Indra is also called rjisi, because his steeds are fed on the residue of Soma (cf. कस्यां ते वृतेषां उपरजसीरं शिखाम् — *Kuntapa Adhyaya* 66); perhaps an untraced reference; Nir. V. 12).

Wilson writes about this verse: "This verse is obscure, partly because the words are unusual, partly because there is a confusion between Indra and Soma. *Yaska* does not afford much aid."

6. Soma whose (greatness) neither heaven nor earth, nor waters, nor atmosphere, nor mountains (fathomed), has flowed.

Aksah, अक्षः, flows; according to some *Aksah* is derived from अक्ष्, to go; see also IX. 107.9; *Samaveda*: अक्षे योमन् योमिरक्षः । सोमेदुग्धोमिरक्षः 1 — when the cowherd dwells with kine in a watery place. Soma flows from the milked cows — Nir. V. 3; अक्षः कति — *Sayana*; Rv. IX. 107.9; *Samaveda* II. 3.2.12.2 (998)

Viluh, वीलुः, firm (वीलुः दृढम् — *Sayana*).

10. **Indro diva Indra** ise **prthivyah**, इन्द्रेण इन्द्रो रितो पृथिव्याः — Indra rules heaven, Indra the earth — As an illustration of the indirectly addressed verses composed in all the cases of nouns, but the verb of the third person — परोक्षवृत्तः सर्वोपनिषदिवक्तिपरिपूर्व्यते । प्रथमं पुरुषैश्चाल्लताम् — Nir. VII. 2).

Medhīranam, मेधिरणाम्, men of wisdom.

Ksme-yoge, क्षमे-योगे, for the preservation (क्षमे), and acquirement (योगे).

योगश्चेकम् — X. 166.5

योगे क्षमे — V. 37.5; VII. 54.3; 86.8; X. 89.10

11. **Ksistibhyah**, क्षिस्तिभ्यः, than the mankind; than the land (क्षिस्तिभ्यः मनुष्येभ्यः) (क्षिस्तिः मनुष्यनाम् Nigh. II.3; क्षितिः पृथिवी नाम Nigh. I.1)

Aktubhyah, अक्षुभ्यः, than the nights (क्षिस्तिभ्यः)

Dhaseh, धासे than the receptacles, the holding space (धासे धारकस्थानम् — *Sayana*)

Jmah, जम् , then the earth (जम् पृथिवीतन्त्रम् — Nigh. 1.1)

Prathasah, प्रथस . than the extension or space (प्रथसः प्रथितम् — *Sayana*)

12. **Hetih**, हेतिः , bolt or weapon (वज्रकण्टकपुष्पम् — *Sayana*)

Hesasa, हेसस , with loud-sounding bolt or arrow (मन्दकणिष्ठा हेससा — *Sayana*).

Aslava, असिन्वा , invincible (असिन्वा वेदनशीलम् — *Sayana*).

13. **Anu**, अनु , follow, in service of, attend.

14. **Karhi**, कर्हि, कर्हिस्त्रिंश , when (कर्हिस्त्रिंश)

Raksah, रक्षः Raksas, wicked persons, evil forces.

Bhindah, भिन्द , to cleave; to exterminate (भिन्दः भिन्धि. — *Sayana*).

Mitrakruvab, मित्रकृव , enemies of friendly people (मित्रकृवः मित्रानां क्रूरस्य कर्तृणः कर्तारो जनः — those people who treat or injure friends with cruelty. — *Sayana*)

The term *mitrakruvab* does not occur anywhere else in the Rgveda.

According to Wilson, *Mitrakrus* are a kind of demon.

15. **Ognasah**, ओगन्तसः , they who gather in groups. (ओगन्तसः संश्लेषुः — *Sayana*)

Andhena tamasa, अन्धेन तमसा , with dense, thick or gloomy darkness.

16. **Sabutin**, सवृत्ति, collective praises (सवृत्ति सवृत्तिम् — *Sayana*); mass-prayers; community praises.

17. **Visvamitrah**, विश्वमित्रः, friends of universal popularity; friendly to everyone.

Hymn 90

For verse 16, see Nir, XII. 41

The deity or the devata is Purusa, the Cosmic Man, and hence it is called the Purusa Sukta. The Rsi is Narayana, नारयण, a conceptual name. — not a historical person. The entire hymn has 16 verses in the Anustup metre (32 syllables), except the last verse in Tristubh (44 syllables). It is repeated in the Yajurveda also with verbal and sequence variances, (XXXI, 1-11); and also in the Atharvaveda (XIX.6). The word "purusa" (पुरुष) means "living spirit embodied". The soul, when born in a body of annamaya, pranamaya, manomaya, vijñanamaya and anandamaya sheaths, is known as "purusa". God, present as if (as He is) in His entire creation is also known as the Virat Purusa (Cosmic Person) or Cosmic Man. The Society Organism, with all classes of men and other living beings, is also called purusa.

Purusah (पुरुष, person) puri + sadah (पुसिश्चद) i.e., one who sits in a city); or is derived from the root प, to fill i.e. he fills the interior with reference to the inner soul (पुरुष पुसिष्चद । पुरिसय । पूरयत्येय । पूरयत्यन्तर्गत्यन्तरपुरुष परिप्रेक्ष्य — Nir. II.3)

This entire universe is filled by that inner soul, to whom there is nothing subsequent, than whom there is nothing more minute, nor more great, and immovable like a tree, who alone lives in heaven

यस्मात्सर्वं नापरमस्ति किञ्चित्,
यस्मान्नाण्येयो न ज्यायोस्ति कश्चित् ।
पुरुष इव सत्त्वो दिव्यतिष्ठत्येव -
कस्तोनेदं पूर्णं पूरयेन सर्वम् ॥

—Tait. Aranyaka.

X. 10 23; also Sveta. up III.9

In another passage of the Nirukta, we have purusa (पुरुष, man) puri +saya (i.e. city-dweller (पुरुष पुरितय इत्यावसीत — Nir I.13; पुरि संसारे शैले सर्वमभिध्याप्य वसति, स पुरुष परमेश्वरः । God rests in the complete creation and He is also purusa. *Daya* The soul rests in a city (the human body, for example) which has eight cakras and nine doors (अष्टाध्वका नवद्वारा देवतेन पूर्यमाण — Atharvaveda XII.2.31)

Why God, the creator, the all-pervading, is purusa or city-dweller, Dayananda writes: पुरि सर्वस्मिन्संसारप्रणिभ्याप्य सोढति वर्तत इति, पूरयेत्यां या स्वयं परमेश्वर इदं सर्वं जगत् स्वस्वरूपेण पूरयति व्यप्योति तस्मात्त पुरुषः । The entire universe, being omnipresent, is our Lord's city; He fills it up completely by His own nature; He is all-pervading, and hence our Lord is called purusa, The verses of the Purusa-Sūkta occur in all the four Vedas, with occasional differences. The concordance is given in the following table:

R̥gveda, X.90	Yajuh. XXXI	Atharva, XIX.6
1. सहस्रशीर्षा०	1	1*
2. पुरुष एवेदं०	2	4
3. एतावानस्य०	3	3*
4. त्रिपादूर्ध्व०	4	2*
5. तस्माद् विराट्०	5	9*
6. यत्पुरुषेण०	14	10
7. ते यो वसिषि०	9	11*
8. तस्माद् द्यावास्वर्ग्य०	6	14
9. तस्माद्भद्रास्वर्ग्यह्व श्रुय०	7	13
10. तस्मादह्वा०	8	12
11. यत्पुरुष०	10	5
12. आह्वण्यैऽस्य०	11	6*
13. चन्द्रमा मनसो०	12*	7
14. नाम्ना आसीद्०	13	8
15. सप्ततन्वा०	15	15
16. यज्ञेन यज्ञ०	16	—

(Asterisks indicate verbal differen

The thirty-first chapter of the Yajurveda has in all 22 verses, the last six of which are unique by themselves. The Atharvaveda verses have significant verbal differences (particularly those marked with asterisks. The last one (16). मूर्ध्नि देवस्य बृहतो अश्वः सप्त सप्तवै does not occur anywhere else in the Rgveda or the yajurveda. In the Samaveda Samhita, the verses 617 to 621 (1.6.3.4, 3-7) have the Rsi as Narayana, and Purusa as devata. (सहस्रशीर्ष ०) विप्रादूर्ध्व ०, पुल्ल एवेद ०, तद्वानस्य महिमा ०, and तत्रै विपुल ० — verbal differences)

Sayana and Mahidhara concur in identifying Purusa with Viraj, the aggregate of all living beings, spirit embodied in the egg of Brahina, i.e. the universal spirit animating all creation. (तस्मात् अविपुल्यात् विपद् ब्रह्माण्डं देहं अनायत उत्पन्न । विविधानि धनानि वस्तून्प्रेति विपद् । । यस्मात्ता स्वयमेव स्वकीयया प्रायणा विपद् देहं ब्रह्माण्डरूपं सृष्ट्वा तत्र जीवरूपेण प्रविश्य ब्रह्माण्डमिहानी देवतात्मा ज्योतिष्मत् — Sayana on X. 90.5). Sayana was unnecessarily influenced with Sankara's Neo-Vedantism. Dayananda also commented on the Purusa Sukta in his Rgvedadi-bhasya-bhumika, the Yajurveda version. This hymn has also been translated by Colebrooke (Misc. Essays), Burnouf (Intro. to the Bhagavata Purana).

1. Sa bhumim visvatah vṛtva dasangulam ati-atisthata, स भूमिं विश्वतः पृथ्व दशहगुलं अति अतिष्ठत् — investing the earth in all dimensions exceeds it by a space measuring ten fingers.

2. Sahasra sirsah, सहस्र शीर्षः, a thousand heads, by thousand is meant an infinite number (सहस्राणि असंख्यतानि अस्मदादीनां शिरांसि यस्मिन् पूर्वं पुरुषे यस्मात्पति स सहस्रशीर्षः पुरुषः) — thousands of heads, of men and other creatures are in His creation, and hence He is called as one with a thousand heads. And similarly, He is one with infinite number of eyes, feet etc. (सहस्राक्षः सहस्रपात्) — Daya.

Atya atisthat dasangulam, अत्यतिष्ठत् दशहगुलम्, Mahidhara and Sayana both interpret on same lines. According to Mahidhara, it may also mean that the human soul, extending from the navel, takes up its abode in the heart — a doctrine supported by the upanisads also. Hence Colebrooke renders it "Stands in the human breast".

According to Dayananda, the whole creation is of ten-fingers measure (दशहगुलम्) . by analogy: the ten are 5 gross elements (earth, fire, air, water and ether), 5 subtle elements in the casual form — thus the ten components; the ten may equally by 5 vital breaths (prana, apana, vyana, samana and udana) and 4 antahkarana catustaya — the mental system, mind intellect, citta, and ego (मन, बुद्धि, चित्त, and आत्मक) and the tenth, the soul itself. (दशहगुलमिति ब्रह्माण्डं हृदयोपलक्षणम् । अंगुलमित्यवयवोपलक्षणेन चित्तस्य जगत्तोऽत्र ग्रहणं भवति — See Rg. Bhumika — Dayananda).

2. Yat annena atirohati, यत् अन्नेन अतिरोहति, for He mounts beyond his own

condition for the food of living beings (*Wilson*). He rises beyond by food, or He is that which expands by nourishment (*Muir*); that which grows by nourishment (*Colebrooke*); according to Dayananda, the material cause, the Prakṛti is the anna or food, by which He creates (पुरुषो यद्यस्यादेन पृथिव्याद्वेना जगत् सङ्गतिर्गृह्णीत इत्येति सत् जन्मादि यद्विद्येति, तस्मात् स्वयमनः सन् सर्वं जनयति; स्वसायध्यादि कारणात् कर्णं जगदुत्पादयति); by His own nature. He as the First Cause creates the entire universe out of the material cause, the Prakṛti, while He himself remains aloof and undergoes no change — *Daya*.). According to Sayana, the food of living beings is anna. (यत् यस्मात् कारणात् अनेन निमित्तपूर्वेन, अतिरिक्तं स्वकीयां कारणावस्थामतिक्रम्य प्रीदुमयवर्णा जगदवस्था प्राप्नोति तस्मात् प्राणिना कर्मफलयोगेन जगदवस्था स्वीकृतयेदं तस्य वस्तुत्वम् — *Sayana*

Brahman or the Supreme Reality assumes the condition of the world in order that sentient beings may enjoy the fruit of their acts; but that is not his true condition. The notion is that the supreme spirit, which in its own state is inert (inactive) and undiscernible, becomes the visible world, that living beings may reap the fruits of their acts, and in-as-much-as-they may thereby acquire mokṣa or final liberation, the supreme spirit is the lord or distributor of immortality (anna = matter or Prakṛti — *Max müller* — *Wilson*.)

Uta amṛtatvasya *Isanah*, उतममृतत्वस्य ईशानः lord of immortality (दिव्यत्वस्य अयं ईशानः स्वयमे — *Sayana*); He is the giver of immortality, i.e. giver of mokṣa, or final liberation (अथपि न एवेतान् ईशानां तः सर्वैरवष्टेभ्यस्तत्त्वस्य मोक्षभावस्य स्वयमेदतामिति — *Daya*.)

3. *Padah asya viśva bhūtāni*, अष्टोऽस्य विरवाभूतानि — all beings are only one-fourth of Him. God is all pervading. The entire cosmos occupies only a quarter of Him. The rest three-fourth of our Lord is void (अत्यन्ततत्त्ववर्त्मन्येवैवात्म्यं विरवानि प्रकल्पति पृथिवी-पर्वतानि सर्वानि भूतान्येकः पादोऽस्ति एवमित्यन् देतांते सर्वं विरवं व्रति — *Daya*.).

Tripadaśya'mṛtam divi, त्रिपादस्त्र्यङ्गुलं दिवि, His other three-fourths being immortal abide in heaven (अस्मदिह प्रोक्तात्मके स्वत्वस्त्र्यङ्गुलं मोक्षतुल्यमस्ति । तत्रास्य दिविचोक्तं संसारे विद्यामयमस्ति । प्रकाशमानं जगत् जगदेक - तुल्यमस्ति, प्रकाशकं च तस्मात् त्रिगुणमिति — The manifested world is only in one-fourth of Him while the manifestor Himself is three-times that much — *Daya*.).

4. *Saśananasane abhī'ryakramat*, ससत्त्वनासने अभिर्यक्रामत्, went to all animate and inanimate creation (यदेकमानेन योजनं कल्पेन सत् सर्वान् जगत्सर्व-भूतानि संहतिं जगत्, द्वितीयमननमभिर्यक्रामतः योजनं योजनसत् पृथिव्यादिकं च यजगत् जेवस्त्वन्मूर्तिव जगदवस्ति, तदुपरं तस्मात् पुरुषस्य सत्यव्यक्तव्यदेव जगत् — *Daya*.). The one is the living world of embodied souls, and the rest is the life-less inert creation.

5. *Tatah*, ततः, from Him; from that one-fourth (ततः अदिपुरुषन्, from the adi-purusa; from the first one — *Sayana*).

Virajo puruṣah, विरजेपुरुषः, from the first man, from the adi-purusa; *puruṣah* (पुरुषः) the presiding male or spirit; "life"; the Supreme Spirit who by His delusion (मय of the Vedantins) created the body of Viraj, i.e. the

Brahmunda, the egg of Brahma and entered into it in the form of life (Wilson : Sayana)

6. The sacrifice is conceptual or mental (मनसा हविर्हवेन सकल्प्य — Sayana!). Here is a reference to the cosmic sacrifice which always proceeds on. The spring season (with months madhu and madhava — Caitra and Vaisakha (मधु मघव, चैत्र-वैशाख) are its butter; the Summer season is the fuel (corresponding to the months sukra and suci jyestha and Asadha, सुक्र-सुषि, ज्येष्ठ-अश्विन; शु), and the autumn season is the oblation — material corresponding with months isa and urja. Asvina and Karttika. (एष-ऊर्ज, अश्विन् — कर्तिक).

Season	Vedic Months	Constellation Months
Spring, Vasanta	Madhu-Madhava	Caitra-Vaisakha
Summer, Grisma	Sukrah-Such	Jyestha-Asadha
Rains, Varsa	Nabhah-Nabhasya	Sravana-Bhadra
Autumn, Sarada	Isah-Urjah	Asvina-Karttika
Snowy Winter, Hemanta	Sahah-Sahasya	Margasira-Pausa
Winter, Sisira	Tapah-Tapasya	Magha-Phalguna

(See Yv. XIII.25; XIV.6; XIV.15, XIV. 16; XIV.27; XV.57 respectively).

According to Sayana and others, the Gods immolated the Cosmic Man as the victim upon the sacred grass (मनुष्येण हविकदेव यजमान्यत) ; and from this victim the creation started as given in verses 8 to 11.

7. Devah, देवाः, men of enlightenment (देवाः विद्वान् — Daya.).

Rsayah, रसयः, seers of the secrets of the Vedic verses (रसयः मन्त्राद्याः — Daya.). Persons possessing direct intuitive insight into duty; i.e. dharma, knowledge and its application. They by oral instructions handed down the hymn to later generations, who were destitute of the direct intuitive insight. The later generations, declining in power of oral communication, compiled this work, the Veda and the auxiliary Vedic treatises, in order to comprehend the meaning. (संस्कृत्य धर्माय श्रवयो मनुष्यः । ईश्वरोऽप्येकैकान् धर्मयन्त्र उद्वेगेन मन्त्राणां श्रुतः । उद्वेगेन मन्त्रान्नोऽग्रे विद्वान्प्रवृत्तये प्रत्येकं सत्यमस्तिवुः । वेदे च वेदांगानि च — Nir. I.20).

Sadhyah, सध्याः — competent persons; according to Sayana, such persons as are competent in creation like Prajapati and others (सध्याः सृष्टिसमन योग्याः सध्याः मनुष्याः — Sayana); according to Dayananda in human society, Sadhyas are not conceptual persons; they are adepts in any sphere of competency, scientists and technologists (सध्याः सध्याः कृतसध्याः) ; and in that sense, an enlightened person, or an expert may be called a Sadhya सध्याः जनिः — Daya.). This word is used twice in the Purusa Sukta, and once in the First Book of the Rgveda.

सध्या — 1.16.4.50 (अग्न्यन्वयेयुतः) . X. 90.7, 10 and no where else in the Rgveda. (In the Cosmic Creation, God, the creator, does not take help from any Jiva, either mukta or in bondage.)

Barhiś, बरिहि, in the barhi or vajra बरिषि यजता यज्ञ — *Savana* : in the cavity or space in the heart (बरिषि हृदयन्तरे — *Daya*).

Barhi, बरि, is a word of wide connotations and it has been used with several modifications in the Rg Samhita, the most common being barhiḥ and barhiś

- बरिः — I.13.5; II. 3.8, III. 4.4; IV. 9.1 VI. 11.5 VII. 2.4 VIII. 1.8, IX.5.4; X. 30.15 and numerous other entries
 बरिह — (all anudatta) — II. 3.4; X. 70.4
 बरिह इय — I.116.1, V. 12.5
 बरिह इत्ययम् — III. 42.2
 बरिहि — VI. 12.1; VII. 13.1; 43.3; VIII. 13.4; 15.5; X. 35.9, 131.2
 बरिहिमि — I.12.4; II. 6.8, III. 35.6, IV. 6.4, V. 11.2; VI. 16.10, VIII. 13.24, IX. 19.3; X. 14.5, and others
 बरिष्ठम् — III. 13.1
 बरिष्ठ्यती — I. 117.1
 बरिष्ठ्यते — I. 51.8; 53.6, V. 2.12
 बरिष्ठ्यतुःमि — VIII. 70.14
 बरिष्ठ्यान् — IX. 44.4
 बरिष्ठ्येयु — X. 15.5
 बरिष्ठसद — IX. 68.1; X. 15.3; 4
 बरिष्ठसदन् — II. 3.3; V. 44.1
 बरिष्ठसदा — VII. 2.6
 बरिः — IV. 16.12

8. **Yajnat**, यज्ञत्. Here, according to Dayananda, the word Yajnat is used for God, the creator, "from Him" (सर्व्वदानन्द लक्षणत् पूर्णात् पुरुषत्)

Sarvahuṭah, सर्वहुत, from the most revered, most invoked all-powerful God, (सर्व्वपूर्यात् सर्व्वेषां स्यात् सर्व्वशक्तिमतः परब्रह्मण — *Daya*).

Tasmat Yajnat sarvahuṭah, तस्मात् यज्ञत् सर्वहुत — from that victim in whom the universal oblation was offered, (सर्व्वैकम् पुरुषं यस्मिन् यज्ञं हुषते, सोऽयं सर्व्वहुतः । तस्मात् मानसात् यज्ञत् — *Sayana*, *Wilson*).

Prśadajyam, प्रसादज्यम्, any food that sustains is Prśad, derived from "पुष्टिसेवनेपातु । पयोनि सिन्धिमिति क्षुनिवृत्त्यादि घराकम्प्यादि यस्तु यस्मिन्तत्पुष्ट — *Daya*).

Ajyam, अज्यम्, clarified butter or ghee. Butter, honey, milk, all these are *ajya* (पुष्टे येषु दुग्धादिकं अज्यम् — *Daya*).

Three kinds of animals, wild animals (आरण्यं वनस्य), cultivated or

domesticated like cattle (गा, अश्व, अज and अरि, cow, horse, goat and sheep and vayavya, or birds, i.e. those who fly in air (वायुसह चरिषन् पक्षिणः — *Daya.*).

Vayavyan, वायव्यन्, birds and the like. Also over whom Vayu presides (वायव्यन्, वायु-देवताव्यंल्लोकप्रसिद्धान् — *Sayana*; वायव्यं स्येन्नाह वायुवी अन्तरिक्षस्याध्यक्षः अन्तरिक्षं दयत्यो वायुः ये पशवः वायव्य एवेनाभ्यरिददति — *Tait. Br. III. 2.1.3*)

9 Tasmāt yajnat, तस्माद्यज्ञात्, from that yajna, yajna = Visnu - the all pervading Lord (यज्ञोर्वै विष्णुः SBr 1. 1.2.13) or from that cosmic sacrifice (यज्ञः पूजार्त्तं पुरुषात् सर्वदुःखात् सर्वपूज्यात् सर्वोपायस्य सर्वशान्तिमतः परब्रह्मणः — *Daya.*). "From that simple portion surnamed the universal sacrifice", meaning Purusta as the world (Colebrooke); yajna means the material of sacrifice (यज्ञः = यज्ञसाधनं) i.e. victim

Rcāh, ऋचः, the Rgveda or poems.

Samanī, समानि, the Samaveda or lyrics, the songs

Chandansi, छन्दसि, the Atharvaveda, the metres

Yajuh, यजुः, the Yajurveda, the prose, the formulas

10. Asvāh ca ubhayadantāh, अशवा च उभयादन्ताः the horses were born, as well as the animals having two rows of teeth: That is camels, asses, and donkeys were also born early in the creation. (ये कैः वायव्यतिरिक्ता गर्दभादयोऽश्वस्तथा च उभयादन्ताः उभयोर्भागयोर्दन्ता येषां ते उभयादन्ताः — *Mahidhara*; उभयोर्दन्तो येषां त उभयादन्ता, ये केचित् उभयादन्ता इदम् । गर्दभादयस्तौऽप्यश्वयमन्ता — *Daya.*)

11. Yat puruṣam vyadadhuh, यत्पुरुषं व्यदधुः, from that cosmic Man, or the Cosmic Creator, Lord Paramesvara, or in that society, comprising of human population.

Katidha vyakalpayaṇ, how many social divisions did come out. (सप्तस्य दंते पुरुषं पश्येत्तत्र कतिधा कियत्पञ्चकरी व्यकल्पयन् सामर्थ्यागुणकल्पने कुर्वन्तीत्यर्थः — *Daya.*)

The Society represents a person, then on this allegory, what constituted its mouth, its arms, its belly or thighs, and its feet. The answer is given in the next verse.

12. The Brahmana the class representing intelligentsia is mouth; that working for defence and safety, i.e. Kṣatriya represents the two arms. The producers and distributors of wealth represent the thighs (the Vaisya); the labour class or the Sudra represents the feet. Ajayat is as good as jayate (अजायते = जायते) because in the Vedic language, there is no restriction of tense: छन्दसि लुङ् लङ् लिट्: — *Panini III. 4.6*; सामर्थ्यकाले त्रयो लक्षण विधीयन्ते — *Daya.*)

Brahmana, men of learning and of exemplary character (ये विद्यादयो मुखमनुजः सत्यभाषणोपदेशादीनि कर्मणि च सन्ति, तेभ्यो ब्राह्मण आसीत् इत्यन्तो यवन्ति — *Daya.*)

Kṣatriyah, or Rajanyah, क्षत्रियः = क्षत्र्यः, persons with strength, valour and courage — बलवीर्यवैरिहृत्तत्त्वान्वितो राजन्यः क्षत्रियः । तेन कृता आज्ञात आसीदुपनो यवन्ति — *Daya.*).

Vaisyah, वैश्यः, persons devoted to agriculture, animal husbandry, trade and business (कुम्भि व्याघ्रहृदयोगं मध्यमस्तोत्रो वैश्यः बलिभूतः. — *Daya*.).

Sudrah, सुद्र, the labour class, uneducated or illiterate, but good at manual work, of good physique, handsome, loyal, reliable and of high character (पदेन्द्रिय नीचत्वमर्थाव्यह मुक्तिर्दि गुणैश्च सुद्रः सेवागुणविशिष्टः पण्योत्तमः प्रवर्तमानः — *Daya*.).

13 and 14. The allegory of the Cosmic Man continues:

Mind — Moon	Indra — Agni (Lightning and fire)
Eyes — The sun	Breath — Air or wind
Navel — Firmament	Feet — Earth
Head — Heaven	Ear — Quarters of space

15. Seven are enclosures (paridhis) —

1. Samudra or ocean	— समुद्र	
2. Vayu	— वायु	
3. Clouds	— मेघमण्डल	
4. Rain water	— वृष्टि-जल	
5. Wind	— वायु	
6. Dhananjaya	— सुख धनञ्जय	
7. Sutrātma	— सूत्रात्मा	(Dayananda)

According to Sayana, the seven metres, Gayatri etc. are the seven paridhis; or the seven shallow trenches, three dug round the Ahavaniya fire place, three round the utara Vēdi, the northern altar, and the seventh dug round the sun, to keep off evil spirits.

Three into seven Samidhah, तिस्रस तमिषः — Twenty one pieces of fuel wood, representing 12 months × 5 seasons + 3 worlds + 1 sun = 21 (रुद्रतामसाः पञ्चार्धवत् त्रय इमे लोकः असावर्दिष्व एकविंशः — *Tart. Sam. V. 1.10.3*) or the three classes of seven metres, (3x7): (i) with correct number of syllables; (ii) with a few syllables less, and (iii) with a few syllables more. According to Dayananda, 21 fuel sticks represent:

- 1 subtle triad of Prakṛti, mind (buddhi) and the soul.
- 5 Organs of senses (eye, ear, nose, tongue, touch)
- 5 Organs of action (speech, foot, hand, urinary, organ, bowels)
- 5 Tan-matras (colour, taste, smell, sound and touch)
- 5 Elementary principles (earth, fire, air water and ether).

Total 21

Parum puruṣam, पुरु पुरुषं, puruṣa as seer (पुरु सर्वदृष्टः पश्यतीति पुरुः, whosoever sees is pasu, one who sees the inner meaning, a ṛṣi, a seer (पुरु पश्यते — *Nir. III.16*).

Also the bound purusa as the victim, (अबध्नन् विपद् — दुष्कृतेषु पशुत्वेन बधितयन्तः — *Sayana*) The word pasu is derived from the verb पशुः to see (an independent root, according to Yaska, not from दृश्), (see also SBr. VI. 2.1.4 — मनु पश्यतस्मादेते पशवस्तो ज्योतेः परा पततामः देवैरे पशवः).

16. The gods worshipped sacrifice with sacred rites. Those were the first ordinances. Becoming great, they verily obtained heaven, where dwell the earlier gods who are to be propitiated.

Gods worshipped Agni by performing sacrifices (i.e. by kindling fire). There is a Brahmana passage: Agni was the victim. They immolated him, with him they made sacrifice. Those were the first ordinances. Having become great, they verily enjoyed heaven together, where dwell the earlier goods who are to be propitiated i.e. who lead straight to the goal. "They are a group of gods whose sphere is heaven" say the etymologists. The tradition is that that was the first epoch of gods. (अग्निना अग्निमयजन्त देवाः । अग्निः पशुपसीत् । वामतामन्त । देवायजन्त — Ait. Br. 1.16.36, 38-40, Tait. Sam. VII. 7.26.1); तस्मिन् धर्माणि ध्रुवयन्तासन् । ते ह नाके महिमान् संशेव्यन्त । यत्र पूर्वैस्तथ्यः सति देव सायनाः । दुत्यान्ने देवगण इतिः वैश्वन्तः । पूर्वं देवपुत्रमित्याश्रयान्म् — Nir. XII. 41)

Hymn 91

The theme of the hymn is Agni, the fire, the energy, fire-divine and the adorable Lord — The R̥si of this hymn is Aruna, the son of Vithavya (अरुणो वैश्वानरः), most likely a historical person. The indication to the dravya-yajna (ecclesiastical) is indicated by the verse 10 (which contains terms like Potṛ, R̥viya, Nestṛ, Agnit (Agnidhra), Prasastṛ, Adhvarya, Brahma and Gṛhapati (The verse occurs in Book II also as II. 1.2.

1. *Damuna*, दम्न, the generous giver; the liberal; this is an epithet of Agni. We have in the Nirukta (IV.4) — *Damunas*, one who is inclined towards kindness, or one who is inclined to charity, or one who is inclined to self-control (दम = self-control). (दम्नो दमस्त वा । दमस्त वा । दमस्त वा); or also the word *dama* is a synonym of home, and hence the word *damunas* may mean "one who is devoted to home. (अपि वा दम इति गृहनाम । तन्नाम स्यात् — Nir. IV. 4; दम गृहनाम — Nigh. III. 4; see दुष्ये दम्न अतिथिः दुषेणः — V. 4.5)

For *damuna*, see —

दम्नस्तः	— V. 42.12
दम्नस्तम्	— I. 141.11; III. 2.15; IV. 11.5; V. 8.1; X. 41.3
दम्नसि	— VIII. 50.10
दम्नः	— I. 60.4; 68.5; 123.3; 140.10; III. 1.11; 17; 3.6; 5.4; 31.16; IV. 4.11; V. 1.8; 4.5; VI. 19.3; 71.4; VII. 9.2; X. 31.4; 46.6; 91.1

Idaspade, इडस्पदे = इड. पदे — at the foot or foot-mark or base of *Iḍa*, *Ida*, इड, is a synonym of earth also (Nigh. 1.1). In the ritual-literature, *idaspada* represents the *Uttara Vēdi*, an altar constructed the north side (इडः इडपदे पदे स्थानं उत्तरवेदिम् — *Sayana*). In verse 4, see इडपदे पदे ।

For इडः, इडस्पति and इडस्पदे, see. इड III. 4.3; VII. 47.1; X. 17.9. इडस्पति — V. 42. 14; VI. 58.4

इडस्पदे — I. 128.1; II. 10.1; VI. 1.2; X. 70.1; 91.1; 191.1.

2. The emphasis: गृहे-गृहे, वने-वने, जने-जने, विराडिराम् — a charming construction.

3. Another charming construction: सुदत्ता दक्षे, ऋतुया सुकृतुः, कश्यपेन कश्यपे, असूते वसुः

10. Repetition of II. 1.2.

12. *matayah*, *vacah*, *rcah*, *girah*, *su-stutayah*, मत्तय, वाचः, रचः, गिरः, सुस्तुत्य, laudatory words (मत्तयः); eulogistic words and voices etc. — almost synonyms for words, *R̥ks*, words of praises, for obtaining wealth.

13. *Jaya'iva patye usati suvasah*, जयाइवपत्ये उत्तसी सुवसातः — like a loving well-attired wife attracting her husband.

For *jaya'iva* (जयेव = जयाइव), see I. 66.3; 124.7; IV. 3.2; IX. 82.4; X. 10.7; 71.4; 91.13, of these, I. 124.7; IV. 3.2; X. 71.4; and 91.13 are जयेव पत्ये उत्तसी सुवसातः.

Hymn 92

The *Visvedevah*, Nature's all bounties, are the *devata*; and the *R̥si* *Saryata*, the son of *Manu* (सार्धतो मनुषः)

Hymn 93

The *devata* are the *Visvedevah*, all-gods or Nature's all bounties. The *R̥si* is *Tanva*, the sun of *Pr̥thu* (तन्वः पृथ्विः)

These names occur in verse 15.

1. *Dyava-pr̥thivi mahi bhutam uryim*, द्यावाऽपृथिवी महि भूते उर्यीम्, heaven and earth be great (महि) and spacious.

Yahvi nari na rodasi sadam nah, यद्गो नरो न रोदसी सदं नः, mighty *rodasi* be ever with us like wives (ladies). There are 24 synonyms of *dyava* — *pr̥thivi* — Nigh. III. 30.

7. For *Rbhu Vaja*, and others, see earlier notes

15. For *tanvāh*, see III. 31.2 and X. 93.15, for *parthyah* (पथ्य), there is no other reference in the Rgveda

Hymn 94

For verse 1, 2, 7, 9 see Nir. IX. 9, VII. 7, III. 9, II. 9 respectively

The deity is *gravanah* (ग्रवान्), a word, which has various meanings. In the Soma ritual, the word stands for the stores, used for bruising the Soma plant, and so extracting the sap. The 1st is *Arbuda*, a conceptual term (perhaps meaning the serpent also, the son of Kadru. In the latter Sanskrit literature, there are certain parables relating to Kadru and Vainateya.

The word Kadru occurs only once in the Rgveda (VIII. 45.26), it is interpreted by Ludwig as the name of a priest, but it more probably means a Soma vessel अस्मिन् कद्रुः सुतमिन्द्र सहासकाह्वे । अन्नदेदिष्ट घैम्यम् — VIII. 45.26)

For *Arbuda*, see अर्बुदम् — I. 51.6; II. 11.20; 14.4; VIII. 32.26 अर्बुदम् — VIII. 3.19; 32.3; X. 67.12

1. Let them proclaim. Let us proclaim. Address the stones who speak in return, when ye, O unsplit mountains, quick and rich in Soma, together bear the sound; i.e. invocation for Indra.

Sloka, श्लोक, call, it is derived from the root) (श्च्. to break open. (श्लोक शृणोते — Nir. IX. 9).

Ghosom, घोषम्, sound the word is derived from the root, घृष्, to sound (घोषो घुम्पते — Nir. IX.9)

Sominah, सोमिन्, you are rich in Soma, or you are in the abodes of one who is rich in Soma. (सोमिन् ययं स्येति वा । सोमिन् गृह्णन्ति — Nir. IX. 9)

2. Hotuscit purve havih adyam asata, हेतुः किं पूर्वे हविः अद्यम् आसत् — Even before the sacrificer, they taste the delicious oblations. (This is a panegyric of stones. Or else they may be both anthropomorphic and unanthropomorphic or else the unanthropomorphic appearance of the gods, who are really anthropomorphic, i.e. their counterself in the form of action.

Abhe krandanti haritabhirasubhih, अभिक्रन्दन्ति हरितेभिरसुभिः They shout with their green mouths. This is a panegyric of stones. As to the view that they are praised as associated with anthropomorphic objects, (we reply) that it is just the same (in the case of inanimate objects). (यथैव एतत्पौष्पविधिकैः इत्यसंयोगैर्विषेदमपि तदुदाहरणम् — Nir. VIII. 7).

7. Worship them, who have ten protectors, ten girdling circles, ten yoke-straps, ten binding thongs, ten reins, who are immortal, who bear ten car-pole, and when yoked are ten.

Avanayah, अवणय , fingers; so called because they promote actions (अधनयोऽङ्गुल्यो वणन्ति - भवन्ति कर्माणि — Nir. III. 9), also they are so called because go foremost, or they act foremost, or they move foremost or they mark or they bend or from decorating (अङ्गुल्य कस्मात्? अग्रगण्येणो वदन्तीति वा । अग्रगतिनो वदन्तीति वा । अग्रकारिणो वदन्तीति वा । अग्रसरिणो वदन्तीति वा । अङ्गुलना धवन्तीति वा । अन्वना धवन्तीति वा । अण्डिकाभ्यन्मन्त्रादेव स्यु (Nir. III.8)

Kaksebhayah, कक्षेभ्य , girdling circles, since they illumine actions (कक्ष्याः प्रकाशयन्तीति कर्माणि — Nir. III.9)

Yakebhayah, योकेभ्य yoke straps is explained by binding thong (योक्त्राणि — Nir. III.9).

Yojanbhayah, योजनेभ्य , reins, since they penetrate actions (योजयन्तीति व्यालक्षाय — Nir. III.9)

Abhisubhyah, अभिसृज्य , carpoles, अभीसृज्योऽप्यसृज्यते कर्माणि

Dhuh, धृ , poles; the word is derived from the root dhurv, धूर् , meaning to hurt; the other meaning of the same root is to support (धूर्ध्वतेर्धवर्कसः । इयमधैत-गधूर्ध्व तस्मादेव — Nir. III.9).

9. Hari, हरी , two horses (हरी, अरवी — Sayana); the two forces' centripetal and centrifugal.

Gavi, गवि , with adhisavana carm, skin for filtration; also in the mid-space, (गवि अधिषवन् चर्मणि — Sayana),

Amsum, अंशुम्, Soma (अंशुं सोमम्; the elixir component.)

Indrah, इन्द्र , the sun.

Hymn 95

For verses 5, 7, 10 and 14, see Nir. III.21, X.47, XI.36; and VII.3 respectively.

Here we have in this hymn a dialogue between Pururavas and Urvasi, and therefore, conceptual (in no way historical) are also the persons named as Pururava and Urvasi (पुरुवर-उर्वशी) of the verses ascribed to them. The devata, or the theme, is the purport of the remarks of both of them.

रसि पुस्तका ऐक्य for verses 1, 3, 6, 8-10, 12, 14, 17 (देवता-उर्वशी)

उर्वशी for verses 2, 4, 5, 7, 11, 13, 15, 16, 18 (देवता पुस्तका ऐक्य.)

Traditionally, Pururavas (पुरुवस) is regarded as a hero, and Urvasi (उर्वशी) an apsara or nymph. We have a mention of them in the Satapatha Brahmana also (XI.5.1.1); see also III.4.1.22; also Kathaka Samhita (VIII.10); and Nir. X.46-47. Here in these texts several verses of the Rgvedic dialogue find a setting in a continuous story. In the later Sanskrit literature, Pururavas is regarded as a king (another reference to him in the Rg verse 1.31.4. His epithet Aila, ऐला, (SBr. XI.5.1.1), descendent of Ida (इदा), a sacrificial goddess) shows that Pururavas has not been a historical figure; most likely, he is mythological. The hymn is variously described by Yaska in his Nirukta. For references in the Rgveda, see -

उर्वशी - V.41.19; X.95.10

उर्वशी - IV.2.18

उर्वशी - X.95.17

उर्वशी - VII.33.1

पुरुवस - X.95.2; 5; 7; 11; 15.

पुरुवस - I.31.4

Sayana narrates a legend, which we shall give in abstract. Mitra and Varuna excited by the charms of Urvasi gave birth to Agastya, pronouncing at the same time an imprecation upon the nymph and condemning her to descend to earth and cohabit with a mortal. Ila or Ida, a Raja, having gone out hunting with the sons of Manu came to a place, where Uma, the daughter of the mountain, with her attendant nymphs, was worshipping Siva. In punishment for his intrusion, he was changed into a woman. Having prayed to Siva to be restored to manhood, he was referred to Devi, who allowed him to be alternately male and female, six months at a time. In the latter condition, Budha, the son of Soma became enamoured of her, and had a son by her who was called Pururavas and was Raja of Pratisthana (प्रतिष्ठान).

Pururavas became enamoured of Urvasi, who became his mistress on condition that if he should be ever naked in her sight except in bad, she should return to heaven; he was also to take charge of two par rams belonging to her. They lived together four years, when one night, hearing the bleating of the rams, as they were being carried off by the gods, Pururavas sprang from the bed in pursuit, when a flash of lightning exhibited him to Urvasi naked. She consequently left him. Pururavas went in quest of her, and wandered about like one distracted, until he at length discovered her sporting

with her fellow-nymphs. He implored her to return, but she refused, calling him by various opprobrious names, as horse, brute, and the like (Sayana merely says vajra). This is the occasion of the dialogue of the present sukta, in which, however, Urvashi does not express herself in such unlady like language, nor are other particulars of the legend adverted to, beyond an allusion to the past cohabitation of the Raja and the nymph, and the unwillingness of the former to let her mistress depart. The Pauranika story is a very corrupt version conceived on the basis of a most natural dialogue in the present hymn. Sayana, in his commentary, quotes the Vajasancyaka, or White Yajuh. But, in fact, we have not a trace of this dialogue in the Sukla Yajurveda Samhita. (Wilson).

5. Trih sma mahnah snathayo vaitasena, त्रि स्म माह. हनयो वैतसेन, thrice during the day hast thou embraced me (thrice a day, you used to have an intercourse with me)

Vaitasena, वैतसेन, with penis; vaitasah and sepah (सेप) are synonyms of penis. Sepah, सेप, is derived from root स्पर्, to touch; and Vaitasah, वैतस, it is faded (सेप रागते स्मृतिकर्षण । वैतसो विनाते भवति - Nir III 21, for Sepam, सेप, see पश्यपुस्तक प्रथम सेपम् - X. 85 37)

7. On his being born, the goers (gnah), sat together and the rivers flowing by themselves strengthened him, when, O Pururavas, the gods strengthened thee for the great battle, for slaying the barbarian.

Gnah, ग्ना, goers, i.e. waters, so called from going, or else the divine women, sat together (ग्ना गमनाद् गतः । देव स्त्रियो यः).

Svagurtah, स्वगूर्त, flowing by themselves (स्वगूर्त स्वदेहमिन्य - Nir X. 47)

10. Urvashi, उर्वशी, a name of naiad, or nymph, so called because she pervades wide regions (उर्व+अश्, to pervade), or she pervades by means of thighs (ऊर्ध्व+अश्); or her desire is great (उर्व+अश्, to desire). (उर्वरपक्षेण । उर्वर्यरतुः । उर्वर्यरतुः । ऊर्ध्व यतोऽस्याः - Nir.V.13).

Apsarah, अप्सराः, a naiad, a nymph, is one who moves on water. Or else, the word अप्सम्, apsas, is a synonym of beauty, it is derived from the negative of root ऋ, to devour; it is not to be devoured, but to be gazed at, or to be made pervasive (अप्सरा अप्सरिणी । अग्निं वाप्स इति रूपनाम । अप्सराते । अप्सरातेने भवति । आदर्शनेयम् । व्यापनेय च - Nir. V.13)

Apsara is one who possesses a beautiful person (तदा भवति रूपवती), the beauty is either acquired by her or given to her (तदनयागमिति या । तदस्ये दत्तमिति या । On seeing her, the seminal fluid of Mitra and Varuna fell down (तस्या दर्शनमित्रावरुणयो देवप्रसक्त - Nir.V.13; Yaska refers to the verse- इतस्मि वैश्रवणे धसिदो यंत्रया यक्ष्मन्मयोऽथि) जात । इत्ये स्मन्ने ब्रह्मण ईध्वेन विश्वोदेवा पुण्ये स्वाद दत्त - VII.33.11 Vaistha was born from the mind of Urvashi).

Urvasi, in fact, is lightning (विद्युत्) - उर्वशीविद्युत् (Durgacarya on the Nirukta: नित्यमसौ तु उर्वशी विद्युत् -Skanda-svami, उर्वश्यामुते, बहुव्याप्नोति उत्तरसो बहुव्याप्तिर्न विद्युत्, since she is pervasive, and hence lightning; उर्वश्यां विद्युताभ्यां यस्याभ्यां शुक्लदर्शिन्यमरमुते व्याप्नोति हि विद्युत्, and thus Urvasi is a synonym of lightning. She flows through dry and wet both, she moves across clouds, across and through and through waters and hence, she is also known as apsara (अप्सरा अप्सरिणी । अप्सुस्रविणी । अपो अनसिष्ठ तम - Nigh. I.3; अन्तरिक्षं स्रविणी; apah, अपः is a synonym of atmosphere or midspace, lightning flashes through the midspace and hence she is apsara.

Apsah is synonym of beauty (अप्सः रूपम् - Nigh. III.7); lightning is charming and beautiful.

The hymn deals with rains, clouds, and lightning.

14. Sudevah adya prapatet anavrti etc, सुदेवो अद्य प्रपतेदनावृत्... the benevolent god may fly forth today and never return (quoted by Yaska, Nir. VII.3)

In conclusion, we may say, that Pururavas in this hymn may be cloud, air, an enlightened person; and consequently urvasi would be lightning (विद्युत्), speech (वक्) or a handsome lady (रूपवती).

Hymn 96

Indra's two horses, हवे, are the deities (हरि स्तुतिः) and Rsi is Baru of the race of Angiras; or Indra's son Sarvahan (सर्वहरिर्वीरः).

The two horses represent the centrifugal and centripetal forces; tending away from a centre (to flee from) is centrifugal; and tending towards a centre is centripetal; They may be called efferent and afferent respectively (efferent, i.e. conveying outward or away; and afferent, i.e. bringing inward as nerves).

In this hymn, we have the usual details which relate to Indra: his two bay horses (1), Indra going to sacrifice, the Soma juice, golden-tinted (2), Indra showering rain like beautiful butter (1); his thunderbolt, or his punitive justice (3); bolt made of iron (3); Indra as the sun placed in the sky, like the banner (4); by His thunderbolt, with yellow jaws, he destroys all foes (Ahi, अहि, 4). Indra has yellow locks (हरिकेश), the moisture -- absorbing rays (5).

The following terms are expressive in verse 5; हरिकेश, हरिकेश, अहर्षण, हर्षण, हर्षण.

हरिकेश - हरितरेणवश्च अयम्, with yellow locks.

हरिकेश - हरितवर्णः, with golden hue.

11. *Atma yaksmanasya nasyati pura jivagrbho yatha*, आत्मा यक्समस्य नश्यति पुरा जीवग्रभो यथा, the soul of consumption perishes before-hand as that of a captive bird. (Nir. III.15)

Atma, आत्मा, the soul; the word is derived from the root अत् (at), to go, or आप् (ap), to obtain, i.e., it may be called "obtained", in the sense that it is omnipresent. (अत्रात् ततोर्वा । आपोर्वा । अपि वाप इव स्यात् । वापत् व्याप्तिवृत्त इति - Nir. III.15)

Jivagrbhah, जीवग्रभः like a captive soul, or like a captive bird. (जीवनां राजन्यादीनां ग्रहकण्डा व्यापाद् यथा जीवनाशयति, तद्वत् - *Sayana*)

A vivid description in favour of plants, to be used for medicinal practices: hundreds are the applications of these herbs, a thousandfold is their growth; they fulfil hundreds of functions (2). They bear flowers and fruits (पुष्पवती प्रसूवते). The physicians are given fee in kind: horse, cow and garments (4).

The plants mentioned by name are *asvattha* and *palasa* (अश्वत्थ, पलाश), *asvavati* (अशवावती), *somavati* (सोमवती), *urjayanti* (ऊर्जयन्ती) and *udojasa* (उदोजस).

13. *Kikidivina*, किकिदीविना, name of a bird; making the cry ki-ki; perhaps an epithet of the bird *casa*, चष (Mahidhara).

Nihakaya, निहकया, iguana (गोपिकया - *Sayana*)

Casena, चलेन, name of a bird; or bird in general. Mahidhara thinks that in this verse, there is an allusion to the several diseases arising from vitiated bile, phlegm and wind. But this is not correct.

These three words किकिदीविना, निहकया and चलेन do not occur anywhere else in the Rgveda.

22. All the medicinal plants enter into a dialogue (सम्पद्यन्त संवादं कृतवत्य) with Soma Raja; "To whomsoever sick person the Brahmana physician administers us, we cure him; we save him from death" (कथं संकादस्तम्यह । ब्राह्मणो यस्मै रुग्णाय करोति, अस्मन् मृतादिना विविक्तां करोति । ते उर्वन् स्वर्गान् खेय, ते रुग्णं न सं वये परमात्मसि परायणः - *Mahidhara*).

23. Among all the herbal plants, you, Soma, are the best. To you all trees bow down.

Hymn 98

For verse 5 and 7, see Nir. II.11; II.12 respectively.

Brhaspati and other devas or gods are the deities, and Devapi, the son of Rsisena, ऋषियेन is the Rsi (देवाभिर्ऋषीण).

In the Nirukta (II.10-11), we have a legend as regards the origin of the particular hymn, which has also been quoted by Sayana.

1. The names of such devas have been quoted in the verse: *Bṛhaspati, Mitra, Varuna, Pusan, Adityas, Vasus, Maruts, and Parjanya*; they have been invoked to send rains for Santanu (सन्तनु). For the devas, see our earlier notes, and also the Nirukta.

बृहस्पतिः – Nir. X.12; Rv. X.68.8 (protector or supporter of great).

मित्र – Nir. X.21-22; Rv. III.59.1 (he preserves us from destruction or because he runs measuring things together).

वसव – Nir. X.3-4; also Nir. X.5; Rv. V.85.3 (He covers) derived from *Vṛ, vr̥*, to cover.

सूर्य – Nir. XII. 16; Rv. VI. 58.1; one of the names of the sun, when he goes on account of the increase of rays.
Nir. II.13; Rv. II.27.1;41.6 (यदनिमं यदेवं वृष्टति जलं वा नवति, He takes the fluids, during eclipse, he takes light of the luminaries, he blazes with lustre; he is the son of Aditi).

मलः – Nir. XI.14; Rv. I.88.1
(they are of measured sound; measured brilliancy, or they run very much).

पर्जन्य – Nir. X.10; Rv. V.83.2
(clouds, one who gives satisfaction; favourable to men; the best conquerer; best progenitor, bestower of juices).

Santanave, सन्तनवे, for Santanu; for getting water (सन्तनुः सन्तनुः इति सन्तनुः, सन्तनुः सन्तनुः इति सन्तनुः) – Nir. II.12.; *santanu* means peace to thee, O body; or peace to him in his body. The word occurs only at three places (सन्तनुवे – X.98.1; 3;7) – only in the hymn, and nowhere else in the Rgveda.

5. The seer *Devapi*, son of *R̥tisena*, acting as the performing priest, knows how to obtain the goodwill of gods. He caused the divine waters to flow from the upper to lower ocean by means of rain.

Ar̥tisennah (अरिषेनः) means the son of *R̥tisena* इतिषेनः, or of *Isitasena* (इषितसेनः) i.e. one whose army is mobilized. Army (सैन्य) is so called because it has a commander, or a uniform mode of marching (अरिषेनः इतिषेनस्य पुत्रः । इषितसेनस्येति वा । सेन्यं सेन्यः सन्तनुमिति वा – Nir. II.11).

7. When *Devapi*, domestic chaplain to Santanu, and selected to be the performing priest, imploring kindled fire, the generous *Bṛhaspati* granted

him speech, which was heard by the gods, and which was the winner of rain (See Nir. II.12).

Purohita, पूरोहितः, chaplain, so called because they place him in front (पूरोहितः पूरु एतं पुरीति) – Nir. II.12.

Hotraya vṛtāh, होत्रापवृत्तः, selected to be the performing priest, he implores kindled fire (होत्राय वृत्तः कृण्वन्मन्त्रोऽन्वप्यन्वाङ् – Nir. II.12).

10. **Navath nava sahasra adhratha**, नवथीः नव सहस्रः अधिरथाः ninety-nine thousand chariot loads (for एकेन स्रतः, one less hundred, the Vedic usage is नवथीः). Or it may mean ninety-nine chariot loads and thousands of cattle, (नवथीः नव च तथा एकेन अधिरधनि सहस्रा गृह्यन्ति च रथयिकानि तथा सहस्रानि च – Sayana).

12. **Durgaha badhasya**, दुर्गहा बधस्य, demolish the strongholds or fortresses (दुर्गहा दुर्गहाणि दुःखेन गच्छितव्यानि यत्रापुणः – Sayana; durga is one that could be captured only with difficulty).

Hymn 99

For verse 12, see Nir. V.3.

The deity is Indra, and Rsi is Vamra, the son of Vikhanasa (वामो वैखनसः).

2. **Saptathasya bhratuh**, सप्तथस्य भ्रातुः, of the seventh brother (or the seventh warden). This represents the seventh Aditya (or the sun) in the series. Bhratṛ (भ्रातृ) means brother, or the warden who takes good care of his ward. It also means the one who shares in the distribution of property (भ्रातुः भार्गवस्तव्यस्य – Sayana. Bhrāta, ब्रह्म; a brother; the word is derived from the root bhr̥ √भृ meaning to take; he takes a share of patrimony or he is to be brought up (अस्यः परोक्षेति कर्मणः । इति भागं परोक्षे परोक्षे च – Nir. IV.26). The twelve Adityas, in series pertaining to twelve months, are Dhatṛ (Caitra); Aryaman (Vaisakha); Mitra (Jyestha), Pusan (Āśadhā); Parjanya (Karttika); Amsa (Mārgasīrṣa), Bhaga (Pauṣa); Tvastṛ (Māgha), Visnu (Phalguṇa). (see our previous notes on p.429, Vol.II). The seventh Sun in the series is Pusan.

3. **Sisnadevan**, शिस्नदेवन्, the phallus worshippers; or in general; who lead a life of luxury in sex affairs; licentious, not a brahmachari. They are to be discouraged; their group is to be demolished. Wilson says "The expression ghanan sisnadevan is very remarkable, both as denoting the contemporary worship of the Linga and its opposition to Brahmanism. According to Sayana the word ghanadevan means incontinent, licentious. (शिस्नदेवन् अङ्गवर्गन् सङ्गतेषु यक्षुः-सङ्गवर्गन् वर्तमानं नन् विभन् – Sayana).

We have in the Nirukta (IV. 19); let the phallus-worshipper, i.e. the unchaste (sisna is derived from root √सृज्, sṛj, to pierce) not approach our sanctuary: न शिस्नदेव अङ्गवर्गः । शिस्नं त्यजेत; also – Rv. VII.21.5 "न शिस्नदेव अग्निं पुषीतः"

Satadurasya, शतदुरस्य , of the hundred gates or doors of or from the city of enemy with hundred gates. (शतदुरस्य शतदुरस्य, शतदुरस्य - *Sayana*).

5. **Vamrasya manye mithunaa**, वमस्य मन्ये मितुना, I think of the two parents of Vamra.

Vamra is one that vomits out the knowledge or learning. The knowledge of truth when given out in a polluted form, then it is called as having been vomitted out.

For vamra, see

वमः - I.51.9; VIII. 102.21

वमरः - X.99.12

वमम् - I.112.15

वमस्य - X.99.5

वम्रीणि - IV.19.9

Vamribhūh and **Upajihvika**, वम्रीणि, उपजिह्विका, are synonymous of emmets. **Vamrayah** (emmets) are so called for vomitting. **Simika** (सीमिका) is also an emmet, so called from crawling and **upajihvika** is an emmet meaning as smellers. (वम्रीणि उपजिह्विका अति सीमिकानाम् । वमर्योवपमरा सीमिका स्मरन् । उपजिह्विका उपजिह्व्य - Nir. III.20; refer to "वम्रीणिः पुत्रपुत्रो मस्तनम्") IV. 19.9; and "यदनुपजिह्विका यद्वनो अतिलपति" - VIII. 102.21)

12. Quoted by the Nirukta: वमरः पद्मिलसर्प दिन्द्रम्, **Vamraka** has approached **Asura**, i.e., **Indra** with a **Soma draught** (Nir. V.3), i.e. with drinks or with beautiful hymns (or with rousing panegyrics - **Vamrakah**, वमरः, one who speaks in praises; the praiser; one who praises through beautiful hymns.

Padbhūh, पदभूहिः पदेः, by legs

Hymn 100

Nature's all bounties, all-gods or **Visvedevah** are the theme; **Rsi** is **Duvasyu**, son of **Vandana** (दुवस्युर्वन्दः).

Devatas referred to are **Indra**, **Savitṛ** and **Aditi** (1); **Vayu** and **Aditi** (2); **Savitṛ** and **Aditi** (3); **Indra** and **Aditi** (4); **Indra**, **Bṛhaspati**, **Manu** and **Aditi** (5); **Indra**, **Agni** and **Aditi** (6); **Aditi** (7); **Savitṛ** and **Aditi** (8), (9); **Aditi** (10); **Indra** and **Aditi** (11) and **Indra** (12). Evidently, most of the hymn is devoted to **Aditi**, the **Mother Infinity** or the **Eternity**.

The burden of the verses is "आ सर्वतामिति वृणीमहे" i.e. we long for or we invoke the universal Aditi.

Sarvatatim, सर्वतामिन्, the universal. (सर्वतामिन् । स्वाधिकस्तामिन् । सर्वा सर्वतामिन् । यद्वा । सर्वे तामनेऽस्यामिति सर्वतामिन् । छन्दसो दीर्घः । – *Sayana*).

Aditim, अदितिम्, indivisible. Mother of Gods; the Mother Infinity, Mother Eternity, the indivisible unity (अदितिम् । अखण्डनीयां देवमातरम् – *Sayana*).

(See Nir. IV.22: अदितिदीना देवमाता – Aditi – unimpaired, mother of gods – see I.89.10–अदितिर्द्यौर्ददितस्तरिषम्)

Aditi is the first among the atmospheric goddesses – त्वसादिति प्रथमं गामिनीं भवति । मध्यस्थाना स्त्रियः – Nir. XI.23; See X. 64.5 – दक्षस्य कदिते जन्मनि०, at the birth and ordinance of Dakṣa, thou attendest, O Aditi etc. The akhanda agni, the imperishable fire divine is also aditi – अग्निरपि अदितिरुच्यते – Nir. XI.23; see I.94.15 – यस्मै त्वं स द्वितीयो दक्षस्तोऽनागात्त्वमदिते०)

7. *Nah devah anṛtasya varpasah makih*, न देवाः अनृतस्य वर्पसः मकिः – Let not, O gods, the possession of an unreal (form pertaining to untruth) form be our (lot); may we never come back to man's body; i.e., having forsaken untruth, we should attain mokṣa or liberation, and be free from the bondage of births and deaths (किं न देवाः न अमृतस्य वर्पसः कस्य प्राप्तिः मकिः भा भूत । इतः परं मनुष्यं कथं या पूरित्वर्यः – *Sayana*).

12. *Duvasyu*, दुवस्यु, the domestic attendant (according to *Sayana*, the name of a Rṣi, who was anxious to serve (दुवस्युः परिश्रमयिष्यन् क्षन्नामर्थं. – *Sayana*).

For *duvasyu*, दुवस्यु, see Nir. X.20 – दुवस्यतिरुच्येति कर्मा; *duvasyati* means to worship; to serve, to attend; see – यथं रुजानं हविष दुवस्य – X.14.1; दुवस्य परिश्रम – *Sayana*).

Hymn 101

For verses 3, 7 and 10, see Nir. V.28; V.26; and IV.19 respectively.

The hymn is devoted to the praise of Ṛtvij, the priests serving at the seasonal ceremonies. The Rṣi is Budha, the son of Soma (बुध सोम्य). Nature's bounties or all-Gods (विरादेवः) have also been invoked in the hymn: such as Agni, Dadhikra, Usas, Indra (1). Indra is regarded as the son of Nistigri, which is another name of Aditi.

3. For this verse, see also Yajurveda. XII.68

Nediya it sṛṇyah pakvameyat, नेदीय इत् सृण्य पक्वमेयात्, from the vicinity of the hook, let him come to ripe grain.

Sṛai, सृणि. means a hook, so called from urging (√sr Ankusah अङ्कुश- (hook) is derived from the root anc (to bend), it is bent (सृणिरङ्कुशो भवति सण्णात् । अङ्कुशोऽञ्वते । आकुञ्चतो भवतीति वा – Nir. V.28).

7. Refresh the horses, win fortune, here make a chariot, that brings prosperity. Pour down in the cavity, the drinks for men, having wooden troughs, furnished with a stone wheel and pails and armour.

Drona-Ahava, द्रोण-आहाव – trough; it is so called from being invoked – आहाव आह्वनात्

Avaha, आवह, conveyance; it is so called from driving (आ + वह, आवह आवहनात् – Nir. V.26)

Dronam, द्रोणम्, wooden troughs – द्रोणे द्रुमे यमे भवति; drona is so called since it is made of wood – Nir. V.26)

10. A tu sinca harim im droh upastha vasibhih laksata as-man'mayibhih – आ तू सिञ्च हरिम् ईम द्रो उपस्थे वशीभि तक्षत् अश्मन्मयीभि. – Pour down the golden juice in the lap of the wood, prepare it with chisels made of stone.

Here in the lap of wood (द्रो उपस्थे) means “in the lap of a wooden cup”.

Harim, हरिम्, Soma or the golden juice, i.e. Soma, so called from its golden colour.

The other meaning of “harih” (हरि) is monkey, while derived from the same root.

Vasibhih, वशीभि, chisels, made of stone (stone-made chisels); or with songs of praise. (हरि स्मेरो हरित वर्णः । अयमपीतरो हस्तिस्मादेव । वशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभि । वशीभिरश्म मयौभिरिति वा – Nir. IV.19; also द्रो द्रुमं विकारस्य पावस्य, हरिं हस्तिवर्णं सोमम् । अश्मन्मयीभि अयः शिलासा – रपृथगभिः । वशीभि तक्षत पाञ्चग्नौ सोमपुण्यानि – Sayana.

Dasa kaksyabhih, दशकक्ष्याभिः, by types ten in number, or ten classes, or attached as flags of ten sorts – Sayana.

Hymn 102

For verses 5 and 9, see Nir. IX. 23 and IX. 24 respectively.

The devata is Drughana (द्रुघ्न) or Indra and the Rsi is Mudgala (मुद्गल) of the family of Bharmyasva (भर्यस्य). .

The word Mudgalani (मुद्गलनी) occurs in verse 2, mudgalah in verse 5, mudgalanim in verse 6. These words do not occur anywhere else in the Rgveda. The word drughana occurs in verse 9.

We shall quote from Macdonell and Keith (*Vedic Index*) : Mudgala and Mudgalani, 'Mudgala's wife, both figure in a hopelessly obscure hymn of the Rgveda, variously interpreted by Pischel (*Vedische Studien* I. 124) and Geldner (*vedische Studien*, I. 138; II 1-22) and von Bradke (*Zeit der Deut. Morgenandischem Gessel*, 46, 445 etc) as telling a real chariot race in which, despite difficulties, Mudgala won by his wife's aid. Indian tradition is as variant as the interpretations of modern authorities. Sadgurusisya explains that Mudgala's oxen were stolen, that he pursued the thieves with the one old ox he had left, and that hurling his hammer (dru-ghana, द्रुघ्न), he caught the marauders. Yaska on the other hand, says that Mudgala won a race with a drughana and an ox instead of with two oxen. It is pretty clear that as Roth (*Nirukta*, Erläuter - ungen, 129) observed, the tradition is merely a guess, and a bad one, at the meaning of an obscure hymn, and this view is accepted by Oldenberg (*Z. Deut. Morgen, Gesel*, 39, 78). Bloomfield has interpreted the legend as one of heavenly, not of human events. Mudgala, probably a variant form of Mudgara (मुद्गर), which in the later language means a hammer or a similar weapon, may be meant as a personification of the thunderbolt of Indra, rather than a real man. Later, Mudgala is a mythical sage (*Av. IV. 29.6; Asvalayana Srauta Sutra XII.12; Bṛhaddevata, VI.46; VIII.12.90*).

5. Thundering they approached him. In the midst of the strife, they made the bull shed water. Through him, Mudgala won a hundred thousand well-nourished kine in battle.

Subharyam, सुभर्यम्, well-nourished. The verb bhary means to eat (पचिषिषी कर्त्ता or पचिषी उचिष्यता - *Sayana*) (इत्यु सुभर्यं सातं गवाम् मुद्गलः ब्रह्मे विभज्य - Nir. IX.23).

Pradhane, ब्रह्मे, in battle (a synonym of battle. Nigh. पद्मबन्धे + ब्रह्मे + प्रथमं यम - Nigh. II.17)

9. Drughanah - द्रुघ्नः, wooden mace, i.e. mace made of wood. With reference to it, there is a legend. A seer Mudgala, a descendent of Bharmyasva, having yoked his bull, and a wooden mace, and having fought in battle, won the contest:

"Look at this yoke of the bull and the wooden mace, lying in the middle of battle, with which Mudgala won a hundred thousand kine in battles. (Nir. IX.24)

Pṛtanajyeṣu, पृतनज्येषु, in the battle (पृतनज्येषु सौमनस्यः । पृतनजयस्यस्य - so called from dispersing or conquering hostile armies.

Mudgalaḥ, मुद्गलः, means one who possesses beans (मुद्गा) or who swallows beans, or passion, or pride or joy (मुद्गलो मुद्गलान् । मुद्गलितो वा । मद्गलितोति वा । मद्गलितो वा । Nir. IX.24)

Bharmyśvaḥ, भार्म्यस्वः, a son of Bhṛmyasva (बृम्यस्व). Bhṛmyasva means one whose horses are always wandering, or he is so called from horse-breeding (भृम्यस्वो बृम्यस्वस्यास्वः । असवस्यस्य - Nir. IX.24)

Hymn 103

For verses 1 and 12, see Nir. I. 15 and IX, 33 respectively.

See Yv. XVII. 33-44 and 46. The whole Sukta is quoted.

1. **Saṁ saṁ ajayat sakamīndrah**, सत् सैन अजयत् सक्मिन्द्रः, Indra vanquished hundred armies together (Nir. I.15). This is quoted by Yaska in support of Kautsa who says that it is useless, for the Vedic stanzas have no meaning or their meaning is contradictory : at one place, we have "O Indra, thou art born without a foe (अस्तुन्द्रिन्द्र जन्मिन् - Rv. X.133.2), and here (X. 103.1) Indra is said to have one hundred armies of the enemy together).

5. **Govit, गोवि**, the possessor of water; knowing or accepting the song of praise (गोविं उदकस्य स्तुतोर्वा लब्ध, वेदित वा । - *Sayana*)

6. **Getrabhidam, गेबिदम्**, breaker of clouds (गेबः गेबाः from गे उदकानि प्रापन् इति गोम गेबाः); breaker of mountains from गे गेभिः । तं गेबन् इति गोमः कर्त्तव्यः । गेबा वेतान् - *Sayana*)

12. **Infatuating the heart of these (our enemies), seize their limbs, O Apva, approach (them), burn their hearts. Let our enemies abide in blinding darkness.**

Clttam, heart or rather intellect (चित्तिनि प्रज्जन्ति); burn their hearts with flames (Nir. IX.33)

Apva, अपवा, disease, fear (अपवा वेदन वा विदोऽस्मैवेत्येव । अपवा । भवे वा - Nir. VI.12) - **Apva, something transfixed with which a man is separated (from life or happiness), i.e. disease or fear.**

Hymn 104

4. Prajavat vayah, enjoying food together with offspring (वयस्य अन्नं प्रजावत् प्रजोपेतम् - Sayana)

9. Vṣvayuh, विश्वाम्यु , all vivifying. Sayana changes विश्वाम्यु to विश्वाम्यु , i.e. सर्वमपि with all those waters.

11. This is the burthen of several suktas, usually of which Visvamitra is the Rṣi. In this respect, no other verse appears to be so popular as this one.

शुनं ह्रवेम मयवानसिन्धे - III.30.22; 31.22; 32.17; 34.11, 35.11, 36.11; 38.10, 39.9; 43.8; 48.5; 49.5; 50.5; X.89.18; 104.11 (Most of the occurrences are in Book III, and two in Book X).

Hymn 105

For verse 1, see Nir. V.12

1. Ava smasa rudhadvah, अव रमसा रुधद्वह - the ridge has held the water back. Smasa, रमस, i.e. something which runs quickly, or runs in the body, (रमसा = कुल्ल, or embankment).

Although the worship of Indra may be impeded by delay, as water in checked by an embankment, yet it will take effect at last, and the water or the rain will spread abroad (Benfey, Wilson).

Hymn 106

For verse 6, see Nir. XIII.5

5. mitra iva, मित्रेव = मित्रावरुण, like two mitras, i.e. like Mitra and Varuna (मित्रं मित्रावरुणम् । मित्रावरुणेन वरुणोऽप्युपलक्ष्यते सहावस्थानात् । मित्रावरुणविष - Sayana)

6. Wilson's comments are:

The epithets of which the verse consists, as well as the objects of comparison, are most unusual terms, and some of them have evidently perplexed the scholiast, Śṇya, शृण्य, is derived from śreni, a goad (सृणिद्वकुल - अद्वकुलादीं यतगजविष), the animals requiring a goad, i.e. elephants Yaska (XII.15) agrees with one of Sayana's explanations of Nitosa, नैतोस, i.e. sons of Nitosa, नितोसः. Sayana gives two contradictory interpretations of parphantka, पर्वणीक, "cherishing (friends)" and "destroying (foes)"

Jarbhari, जर्भरी - जर्भः पार्श्वेऽङ्गुली । जर्भः पार्श्वे भर्त्तास्मिन् - bending their fore-
quarters

Turpharitu, तुर्फरीतु - तर्फितारौ शत्रूणां हन्तारौ, they who smite the foes.

(तुफ तुफ हिताराम् । तुर्फरी शत्रूणां हन्तारौ, तुफति हितारौ)

Parphariku, पर्फरीकः the one who smites foes, पर्फरीका पर्फरीकौ शत्रूणां विदारयन्तारौ or
स्तोतृजनानां प्रसादि दानेन पुरयित्वा from पू. फलतः पूरणम् . i.e. one who gratifies the praisers or
devotees with wealth etc

Also कर्षति पूणाधार्द्द वा ।

For this obscure verse, we quote Yaska (Nir. XIII.5): सृण्वैवेति द्विविधं सुगिर्यन्ति
। भर्ता च हन्ता च । तथश्चिन्तनी यस्मिन् भर्तारौ । तर्फरीतु इत्यसौ नैतोरोव तुर्फरी पर्फरीकः (Turphari and
Parphari, the two sons of Nitosa, नितांरा). नितांरास्यापत्यं नैतोरोवम् । नैतोरोव तुर्फरी विप्रहन्तारौ । उदयजेव
जैमना मदेह । उदयजेवेत्युक्तं इयं । सत्यं सत्युदे चान्द्रमसे वा । जैमने जयमने । जैमना मदेह । ता मे जययज्ञं मयसु एतन्मयसु
शर्वं शस्त्रमधीर्षम् ।

There are two sorts of goads, the friendly one and the smiting one,
(protecting the friends and killing the foes). The two Asvins are also the
protectors, Jarbhari is the cherisher one and Turphari the destroyer. Like the
sons of Nitosa, they are killers and destroyers of foes.

Udanyajaiva, उदयजैव - like the two water born jewels.

Jemana, जैमना, victorious: with mind reposing in victory.

Maderu, मदेह, joy-giving (मदेह हर्षप्रदी, अनन्दकरौ).

Ta me jarayu ajaram jarayuh - ता मे जययज्ञं मयसु - render my decaying
mortal body free from decay.

Hymn 107

For verse 10. See Nir. VII.3.

The subject or duty of this hymn is daksina, दक्षिणा, which normally
means a present, in cash or kind, paid by an institutor or a yajamana (यजमान) of
a religious ceremony to the priests invited by him for the performance of the
ceremony. The word daksina and other terms associated with it are of com-
mon occurrence in the R̥gveda and the other Vedic texts. We have the
following reference in the R̥k Samhita:

दक्षिणा - I. 18.5; 125.5; 168.7; II 11.21. 15.10; 16.9; 17.9; 18.8; 9; 19.9:

20.9; V. 1.3, VI. 27.8; 64.1; VII. 27.4; VIII. 24.21, 29, IX. 71.1, X. 61.8, 62.9; 11, 103.8, 107, 3; 7; 8 (mostly in Book II and X)

दक्षिण - (with anudatta on first two syllables) - II. 27.11; X. 17.9

दक्षिणाऽआवृत् - I. 144.1

दक्षिण - III. 36.5

दक्षिणामि - III. 62.3; VIII. 39.5

दक्षिणाम् - VI. 37.4; X. 107.4; 5; 7

दक्षिणाया - I. 123.1; 164.9; III. 58.1; X. 107.1; 11

दक्षिणाऽवृत् - III. 53.6

दक्षिणदन्तम् - I. 125.6

दक्षिणऽवृत्ति - VIII. 97.2

दक्षिणकले - IX. 98.10, X. 18.10

दक्षिणवत्पुमि - X. 69.8

दक्षिणाऽवृत् - I. 125.6; X. 107.2

दक्षिणाऽवाद् - III. 6.1;

दक्षिणाऽवृत् - X. 107.5

Dayananda's derivation of the word daksina (दक्षिण) is दक्षते कर्पते यया ल (प्रक्षिप्त श्रैवा) i.e. by which the reputation on propriety is enhanced; दक्षिणामि दनेः । दक्षिणम् वयिकम् (वन्दितव्यम्) प्रतिष्ठात्रयं वा ।

According to Yaska, author of the Nirukta, Daksina (दक्षिण, reward) is derived from the root दक्ष, meaning to cause to accomplish, it causes the imperfect to be accomplished. Or else, it may be so called from circumambu-
lating (दक्षिण दक्षते सम्पद्यति कर्मण । च्युष्टं सम्पद्यति । अथ वा प्रदक्षिणाम्भु-
- Nir. 1.7)

The word दक्षिण means the right direction also. It means the quarter; it means the quarter natural to the hand, i.e. the right hand. Daksinah (right) is derived from the root दक्ष, meaning to work strenuously or from दक्ष, meaning to give (दिशमभिप्रेत्य दिग्घत्तं भृक्षिदीक्षिणे हस्त । दक्षवेत्ताहकर्मण । दक्षतेर्वा स्याद् दानकर्मण - Nir. 1.7)

1. maghavan, मघवन्, (Indra and the sun both), from which the term maghonam, मघेनम् is derived, is identified with the sun, at whose rising and at midday, the daksina (a present or reward to priests) is to be given, but never at sunset, (माघेन मघवेन्द्र । इन्द्रश्च सूर्य ।). Sayana refers to "न सायमस्ति देवता अनुष्टम् - Rv. V.77.2: दक्षिणानु यागाद् यामस्तु स्वयकाले न क्षिपते ।

2. Vasodah, the givers of raiment, givers of clothing, the givers of a place for stay, (वसोद त्वदेवत्य वस्त्रावा दद्या - Sayana).

4. Saptamatar, mothers of seven, i.e. which has the seven Samsthas as its children, the Agnistoma etc. or that which has seven mothers or regulators (मिता), the hotṛ and other priests,

6. *Yajñanyam*, यज्ञ्य, the three leaders of sacrifice, the *adhvaryu*, the *udgātṛ* and the *hotṛ*

Tisrah sukrasya tanvab, तिस्रः सुक्रम्य दन्व, three forms of light; *agni*, *vayu* and *aditya* or fire, lightning and sunlight.

10. In reference to the *Rg* verses where there are censure and praise (*निर्याप्रशंसे*), *yaska* quotes a fragment each of the two verses:

(a) केवलायो भवति केवलाहो (X.117.6)
(he alone is guilty who eats alone)

(b) चोन्नत्येदं पुष्पदिलीं बभिवम (X.107.10)
(The dwelling place of a liberal person is beautiful like a lotus-bed). (*Nir.* VII.3).

Hymn 108

For verse 1, See *Nir*, XI.25.

This is one of the dialogue – hymns (dialogue between *Saroma* and *Panis*) of the *R̥gveda*, others being (i) the one between *Indra*, *Aditi* and *Vamadeva*, IV. 18; (ii) *Indra* – *Indrani* and *Vṣakapī* X. 86, (iii) between *Yama* and *Yami*, X.10, (iv) the colloquy of *Indra* and *Agastya*, I.170.

Pani, पणि, is derived from पण, *pana*, *Pana* and *pratipana* (पण and प्रतिपण) have a reference in the *Atharvaveda* (III. 15.4 6), denoting the process of bargaining and selling. Again basically it is derived from root पण् (*pan*), and some of the derived terms from this root occur in some of the *Saṃhitās* and *Brahmanas*. The word *panana* (पणन) in the *Satapatha Brahmana* means "trafficking".

In the *Nirukta*, we have : *Pani* means a merchant (पणिर्वाणिज् पवति), a merchant is so-called from trading, (पण, पण्). A trader is so called because he cleanses the articles of trade (पणि. पणनत् । वणिज् पण्यं वेदेति, see *अथ पणितेव गणः* I.32.11).

Agam *Pani* in the *R̥gveda* denotes a person who is rich but who does not give offerings to the gods, or bestow *Daksinas* on the priests, and who is, therefore, a person very much disliked in a society. And hence, so often, we invoke gods and ask them to attack the *panis*. *Panis* are thus opposed to the pious sacrificer as a niggard, and is spoken off as a wolf, the symbol of enmity. According to mythologists, *panis* appear as fictitious figures, demons, who withhold the cows or waters of heaven, and to whom *Saroma* (सरम) goes on a mission from *Indra* (X.108). Among the *Panis*, *Bṛbu* (बृबु) (VI. 45.31, 33) was apparently important. In one of the verses (VIII. 66.10), they

are described as "usurers" (हन्ते विगवां बेकनतेऽ मधदंता ता प्रज्वा एभीर्यं) or *Bekanatas*. Sometimes they are called *dasyus* (दस्यु) with an appellation *mudhravac* (of hostile speech) and *grathin* (व्यग्रतन प्रथिते मृदवाव फर्धेऽर्द्धा अर्वा अयज्ञान् - VII. 6.3).

According to Roth, the word *Pani* is derived from *pan* (पन्), meaning "barter", and that the *Pani* is properly the man who will give nothing without return, hence the niggard, who neither worships the gods nor rewards their priests. According to Ludwig, *Panis* were all original traders who went in carvans as in Arabia and Northern Africa, prepared to fight, if need be, to protect their goods against attacks which the Aryans would naturally deem quite justified.

According to Hillebrandt (*Vedische Mythologie*), the word *Pani* refers to a real tribe the *PARNIANS* of *STRABO*, and they were associated with the *DAHAE* (दह्य).

1. *Sarama*, सारमा - it is so called from moving (सारय सारयद्)

With what desire has *Sarama* attained this place. The road leads far off to distant regions. What is the errand for us? what was the night? and how has thou crossed the waters of the *Rasa* (रसा).

Jagurih, जगुरिह: leading; it is derived from the intensive form of the verb *gam* (गम्), to go, दूरे, दुरे, i.e winding with curves (जगुरिह: जगृगम्यते: पराव्यनैर्दुपेता)

Paritakmya, परितक्म्य, night, because *takma* or heat surrounds it on both sides. Again *takma* is heat, because it goes away (५ तक्म्)(परितक्म्य उति पति एता तक्म । तक्मेत्युपपन्नम् । तक्ता इति सत - Nir XI.25).

Rasa, रसा - a river, it is derived from the verb √ रस् meaning to make a sound (रसा नदी रसते शब्दकार्त्तव्य - Nir. XI.25)

There is a legend that the bitch of the gods, sent forth by *Indra*, conversed with the demons called *Panis* (दिवसुतेनेन प्रथित पणिभिस्तुते सप्तह । इत्यष्टयवन् - Nir. XI.25).

With the help of the legend, it is tried to explain that the clouds (पयवः) withhold the rays of the sun (cows or गे; the rays are cows), and *Sarama* is the midspace phenomenon, the lightning and thunder, कण वै सारमा (Maitr. Sam), कण्-विद्युत्तपसः.

Aurobindo tries to explain the whole legend of *Sarama* and *Panis* on a psycho - spiritual plane (see our Introduction, Vol.I of this series, p.167). *Sarama* is the discovering - intuition; she penetrates into the cave of sub-

conscient where the niggard lords of sense-action (i.e. the panis, have hidden the radiant herds (cows) of the sun (the enlightenment), and gives information to Indra, the self.

Then comes the Lord of luminous mind and breaks open the cave and drives upward the herds, udajat (उदजत), upwards towards the vast truth-consciousness, the own home of the gods. Our conscious existence is a hill (अद्रि, adri) with many successive levels and elevations (स्तूपि), the cave of the sub-conscious is below. We climb upwards towards the god-head of the truth and bliss, where are the seats of immortality, यशसुक्लम आसते - IX.15.2 (See Aurobindo, collective works, Vol. X.p.319).

The words Sarama and Sarasvati, both derived from, सृ (स्रणात्) represent the streams: the one of discovering intuition, and the other of enlightenment.

For Pani and the derivatives see:

पणय -I.124.10; 151.9; IV.51.3; VI.20.4; X.108.7; 8
 पणय (vocative) - X.108.2; 4; 6; 10; 11
 पणि -I.33.3; 180.7; V. 61.8
 पणिना -IV. 25.7
 पणित्वाद्य -I.32.11
 पणिश्चि -IV.58.4
 पणिश्च्य -IX.22.7
 पणिम् -I.93.4; VI.44.22, 51.14; 61.1, VIII. 45.14, 75.7, X.67.6, 156.3
 पणोन् -I.184.2; VI 33.2; 39.2; VII. 6.3; 19.4, VIII. 26.10; 64.2; 66.10, X. 60.6
 पणोनाम् -II. 24.6; VI. 45.31, 53.5; 7; VII. 9.2; IX. 111.2
 पणो -I.83.4; I.482.3, III. 58.2, V. 34.7, VI. 13.3, 53.3, 6, X.92.3
 पणौ -VIII. 97.2

For Sarama, and the words derived from it, see:

सप्ता -I.62.3; 72.8, III. 31.6; IV. 16.8; V. 45.7; 8; X. 108.1
 सप्ये (Vocative) - X. 108.3; 5; 7; 9
 सारमेय -VII. 55.2; 3
 सारमेयौ -X. 14.10

Hymn 109

The Rsi of this hymn is Juhu, the wife of Brahma or Urdhvanabha, the son of Brahma. A curious legend is ascribed to this hymn. Juhu, जुह, is considered as the same as Vac, वक्, "Speech", the wife of Brahma. But Vacaspati (वाचस्पति), the lord of speech, being the same with Bṛhaspati (बृहस्पति), he also is said to be the husband of juhu or Vac; in fact, Bṛhaspati and Brahma are

identified. On some occasion, his sin, resulted in her losing her husband's affection, and he deserted her. Afterwards, the gods consulted together as to the means of expiation of Br̥haspati's sin, and restored her to her husband (Wilson).

In the initial stages, the divine speech is in unmanifested state. When gods offer this unmanifested speech to cold coals, they do not accept it; being cold coal, this is of no use to a Yajna-ritual, and hence the priest returns unmanifested speech to gods. This speech is then transformed to manifested speech. This is now accepted by the priest Br̥haspati. This speech is then called juhu (जुह). In the unmanifested form it is called Brahmajaya (ब्रह्मजय).

Dayananda derives the words derived from juhu (जुह) as follows:

जुहोमि- यज्ञ-सामन्तैः यज्ञैः (V.1.3); - जुहोति यमि क्रियाणि- (I.58.4)

जुहः - जुहोति दधति इतिउदरे सुष्ठं घनम स अर्सेदो-का जुहः -Tait S. III.3.1.1; तस्यासमेव घोर्जुहः - S.Br. I.3.2.4 - Dyau or the celestial region is juhu; ष्व वै जुह विरा इत्य जुहः S. Br. I.3.4.15 - Ksattrā is juhu, sruc is visa. ऋजुहः - Tait Ar. II.17.2; यजमानो वै जुहः - Mai. S.I.4.13 (ladles and spoons, जुह and जुह) for offering butter and Soma extract to fire).

Hymn 110

For verses 1-11, see Nir. VIII. 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17 and 21 respectively.

This Apri Hymn is fully commented by Yaska in his Nirukta in Chapter VIII. For other Apri Hymns see I.13; I.142; I.188; II.3; III.4; V 5; VII.2; IX.5; X.70 and X.110. They all refer to Agni (अग्नि रूप देवता). These are, in total twelve, but sometimes one or two of them are dropped. The Apri are:

(i) Idhma or Samiddha Agni,	(ii) Tanunpat,
(iii) Narasamsa	(iv) Ida
(v) Barhi	(vi) Devirdvarah
(vii) Usasa-nakta	(viii) Daiivyau-hotarau (pracetasau)
(ix) Three devis-Sarasvati, Ida, Bharati	(x) Tvastṛ
(xi) Vanaspati	(xii) Svahakṛtis

There are Apri hymns in other Vedic Samhitas also. We shall quote here Yaska for these hymns.

"Now therefore the Apri hymns (अप्रीयः). From what root is Apri (अप्री) derived? From the root ap (अप्), to obtain or from pri (प्री), to please (अप्रीयः कल्पम् । अप्रीयेते । प्रीयते । अप्रीयते । इति च ब्राह्मणम् - Nir. VIII.4). There is also a Brahmana passage. One pleases them with Apri hymns (Ait. Br. II.4). Of these Idhma (fuel) comes foremost.

1. Kindled today in the abode of man, O god, having all created beings as thy property, thou offerest sacrifice to gods. And O wise one, having plenty of friends, bring them. Thou art the messenger, thou art the learned bard. Samiddha or idhma (fuel) is so called from being kindled. (समिधस्त - Nir. VIII.4). Idhma is sacrifice, says Kaṭhākya; it is Agni, says Sakapuni (Nir. VIII.5).

2. O bright-tongued Tanunapat (तनुवपत), having anointed the leading paths of the sacred rite with honey, be sweet. Directing the act of worship and our thoughts together with our prayers, carry our sacrifices to gods. (Nir. VIII.6)

Tanunapat, ones own son, i.e. clarified butter, says Kaṭhākya: the word napat, नपत्, is a synonym of offspring which does not immediately succeed a person (i.e. a grandson). It is very much propagated downwards. In this case, the cow is called tanu, because delicious things are prepared (tatah, ततः) from her. Milk is produced from the cow, and the clarified butter is produced from milk. (शैवस्तुष्यते । तदा अस्या घोषः । तस्याः पयो जायते । पयस आन्ये जायते),

But according to Sakapuni, tanunapat is Agni, waters are tanu (तनु) because they are spread in the atmosphere. Herbs and trees are produced from waters, and this fire is produced from herb and trees (अग्निमिति शब्दसूचिः । आयेऽप्य तन्व उच्यते । तत्त अन्तरीक्षे । ताम्य ओषधि-वनस्पतये जायते । ओषधि-वनस्पतिभ्य एव जायते - Nir. VIII.5)

3. Being invoked, thou art to be praised and worshipped. O Agni, come united with the Vasus. O great one, thou art the sacrificer of the gods. As such, O excellent sacrificer, dost thou sacrifice them, invited by (us). (Nir. VIII.8)

Ida (इद) is derived from the root √ इद (id) meaning to praise, or from तप्य (√ indh), to kindle. (इद ईदृते . स्तुतिवर्मण . इत्येतेषा - Nir. VIII.7)

4. The grass in the eastern direction is twisted at day break with injunctions for the covering of this earth. He spreads it further and further to make the best and most comfortable seat for the gods and Aditi. (Nir. VIII.9).

Barhih (बर्हिः), grass, is so called from growing rapidly, (बर्हिः परिधीयन् - Nir. VIII.8)

5. Spacious doors remain wide-open like beautiful wives for their husbands. O divine doors, great and all-impellers, be easy of access to the gods. (Nir. VIII.10)

Dvarah (द्वारः) is derived from the root √ द्रु √ ju, to press forward or from द्रु, to move, or from the casual of वृ √ (वृ), to exclude (Nir. VIII.9)

6. Pressing forward, adorable, brought near each other, dawn and night, the divine women, mighty, shining beautifully and putting forth beauty adorned in a radiant manner, may sit down on the seat (yon). (Nir. VIII.10)

Usasanakta, उपसानक्ता, dawn and night - Usa (उषा) is so called because it shines (√ vas), or from ucch, उच्च्, to disperse, it disperses darkness (उषा कस्यद् । उच्छरीति सत्यम् । एतेषां कालः । It has the time subsequent to night - Nir. II.18; Durga derives usah, उषा, from उच्च्, to disperse. See also Bṛhaddevata, III.9)

The word nakta, नक्ता, is a synonym of night. it anoints beings with dew; or else it is called night because its colour is indistinct. (स्मरतेति एविनाप । अन्विता भूतान्यक्षरमायेन । अपि वा कस्तान्यक्तवर्णा - Nir. VIII.10)

7. The two divine sacrificers are foremost, sweet-voiced, and the measures of sacrifice for the man to worship. They are incense, active in the sacrifices, and with injunctions point out the light in the eastern direction. (Nir. VIII.12)

Daivya hotara, दैव्य होतार, the same as दैव्यो होतारो, means the two divine sacrificers. i.e. the terrestrial and the atmospheric Agni (दैव्य होतार दैव्यो होतारो । अथ चाग्निस्तौ च मध्यमे - Nir. VIII.11)

8. May the light of the sun come to our sacrifice quickly, and speech, here instructing like man May Sarasvati, and the three goddesses of noble deeds sit on this most comfortable seat of grass. (Nir. VIII.13)

Tisrodevih, तिस्रोदेवो means the three goddesses (Nir. VIII.12)

The sun is called bharata (भरत); its light, therefore, is called bharati. (भारती । And may ida, इदम्, speech, instructing here like a man (come to us) (यत आदित्यस्तस्य मा । इदम् च मनुष्यवदिति चेतयमान । तिस्रोदेव्यो बर्हिषि सुष्टे सारस्वती च सुकर्माणि आसीदन्तु - Nir. VIII.13)

9. O wise and excellent sacrificer, incited (by us) sacrifice here today to the god Tvastr, त्वद्, who adorned these two progenitors, i.e. heaven and earth, and all the worlds with beauty (Nir. VIII.14) Tvastr, त्वद्, is so called because it pervades quickly (etymologists say so), or it may be derived from the root tvis, (दिव्य) to shine, or from √ tvaks, त्वक् meaning to do (त्वया कृतमनुत इति नैस्तद् । त्विषेवस्मिन् । यैदितिकर्मण । त्वक्षतेर्वा स्यद् । कथेतिकर्मण - Nir. VIII.13)

10. Preparing the food and the season by oblations to the gods, bestow them thyself, (or bestow thyself on thyself, उपवसुजलत्पनात्पाने). May these three, i.e. the lord of herbs, the god pacifier, and Agni enjoy the oblation with honey and clarified butter. (Nir. VIII.17)

Vanaspati, lord of herbs or vegetation, or of forests. Vanam to win. Vanam, forest, is derived from the root वन्, van, (वन्मन्त इत्येवमादिषु हि वननां पत्य वा वासयित्वा वा । वने वनेते. - Nir. VIII.3).

11. As soon as he was born, he created the sacrifice. Agni became the chief of the gods. May the gods eat the oblations consecrated by the utterance of "hail" (स्वाहा) in the speech of this sacrifice, set up in the eastern direction. (Nir. V.27)

Consecration by saying "hail" - The word svaha (hail) is uttered in them, or speech herself said "well ho" or one addresses himself or one offers oblation consecrated with svaha or "hail". (स्वाहापत्यः । स्वाहोमेतत्सु आहोति वा । स्वा वास्योति वा । स्वं प्राप्तेति वा । स्वाहूतं हविर्जुहोतीति वा - Nir. VIII.20)

Hymn 111

Rsi of the hymn is Astadamstra, the son of Virupa (मय्य दंष्ट्रे वैष्णवः). To him, the Pancavimsa (पञ्चविंश) Brahmana (VIII.9.21) ascribes two Samans.

3. Menam, मेना, to the Divine Speech; to the atman; to my own. In the Rgveda, we have the following terms:

मेना - I.51.13; मेनम् - I.121.2; X.111.3; मेनिम् - X.27.11; मेनेमसि - I.162.7; 95.6; मेनेमेवेति मेनेमस्य - II.39.2.

According to Sayana, mena is the self; or atman (मेना आत्मनम्) we have मेनामयोवृण्व श्वस्य सुजतो - I.51.13).

Yaska interprets मेन as speech (मेन वाच्यम् - Nigh. I.11; मेन-वाच्यी - Daya. I.51.13; मेना निराधुनीवाच्य्यां लब्ध्यां वाच्यम् - Daya. I.121.2; मेने वसतो निराधुनीव (पतिर्दिवे) - Daya. I.95.6; also मेन उतपति पदाति - Nigh. III.29; मेनाम् इति स्त्रीषां मेन मन्यन्त्येव - Nir.III.21 (menah, मेन- and gnah, ग्नः; are synonyms of women. Menah (women) are so called because men honour them (स्वयन्वति)

Hymn 112

The Rsi of this hymn is Nabhah Prabhedana, of Virupa family (नभः प्रभेदेने वैष्णवः).

8. Brahmane, ब्रह्मणे, for Brahman; for the sun; for Brhaspati (ब्रह्मणे बृहस्पतये - Sayana)

Gam, गां, cows, sun's rays (cows stolen by Panis - गां पनीनस्तथा) Adrim, अद्रि, clouds (अद्रि वैष्णव - Sayana)

Hymn 113

The R̥si of the hymn is Sata Prabhedana, सत प्रवेदन . the son of Virupa

Virupa, विरूप, is the name of an Angirasa (this word is twice mentioned in the R̥gveda . I.45.3 and VIII 75.6, and to the secr of this name certain hymns are attributed by the Anukramani (Index)

3. Ahina, अहिना, indestructible, or the dragon : or the one who must be destroyed, or Ahi (अहिना अहिकव्येन - Sayana)

10. Sugebhliḥ visva durita tarem, सुगेभिः विश्वा दुःखिता तरेम . with well-acquired (riches), let us cross over all iniquity (Wilson)

Adya nah gadham urviya su vida, अद्य नः गाधं उर्वीय सु विद - accept our praise today with might, or find us today a ford far and near, i.e. Help us to cross over with ease (Wilson).

9. Dhunim ca cumurim ca, धुनि च कुमुरि च - wicked and cruel; in mythology, the asuras; Cumuri is the name of an enemy of Dabhiṭi, for whom he, along with his friend Dhuni (धुनि) is mentioned in the R̥gveda (VI.20.13; X.113.9; Cumuri alone in VI.26.6) as having been defeated by Indra. Dasas and Dasyus generally are stated to have been subdued for Dabhiṭi (see IV.30.21; II.13.9; also see II.15.9; VII.19.4). Sometimes these two are spoken of, along with Sambara (सम्बर), Pipru (पिप्रु) and Susnu (सुसुन्), as having been crushed by Indra, who destroyed their castles (VI. 18.9).

Dayananda interprets as follows:

Dhunayah, धुनयः शत्रून् कम्पयन्तः (I. 87.3); कविमन्त्रयः radiations (II.30.2), winds (VII.5.5); terrors to the wicked (दुष्टानां कम्पयन्तः, कम्पः घनता (V.60.7). राजानुशतैर्नि कम्पयिष्या (वायवः) Strong winds uprooting trees; (I.64.5).

Dhunim, धुनिम्, they who tease law-abiding people (धुनि श्रेष्ठानां कम्पयिष्यामः; कुमुदिकोरभनम् (VII.19.4); ध्वनितम् - makers of loud noise, thundering clouds (VI.18.8); कम्पन्तं चेष्टाकरणम् - those who heinously attack); Dhunih, धुनिः कम्पन्तं चेष्टाकरणम्, दुष्टानां कम्पकः (विपुलानि.) - terror to wicked (thunder or lightning (I.79.1)

Cumurim, कुमुरिम् - the murderer, the wicked, thief or robber, appellation of Sambara (सम्बर=मेघ) or cloud (VI. 18.8; VII. 19.4; कवन्तस्युक्तो दहन्, oppressor, II.15.9) - Dayananda.

Dabhiṭim, दधीतिम्, the wicked, the slayer, (दधीति द्विसकं प्राणिनः II.15.9); दुःखितं पापिजनम् - I.112.23 (Dava : दधीतिः द्विस . cruel and wicked; enemy - VI.41.4)

Hymn 114

For verse 4, see Nir. X.46.

The R̥si of this hymn is Sadhri of the family of Virupa (सध्रि वैरुपो पत्न्यो वा तापसः)

1. **Dharma**, धर्मा, effulgent Agni and Aditya, fire and the sun.

2. **Tisrah nir-ṛtiḥ**, तिषे निरृति - According to Sayana, nirṛti means the earth, here the three regions - earth, midspace and heaven (or three forces of Nature, the creative, the sustaining and disintegrating).

3. **Suparna**, सुपर्ण, the twinbirds (either husband and wife; or the ya-jamana and the Brahman, the householder and the priest; or the lower self, the jiva, जीव, and the Supreme Self, परमात्मन्) (For suparna, see Nir. IV.3, and VII.24, see also X.114.4 - एकं सुपर्णं स समुद्रवाजिवेरा)

4. One had beautiful winds, he has entered the ocean; he beholds this entire universe. With a pure mind, I saw him from near; him the mother kisses and he kisses the mother.

Mata, माता, mother is the divine sound of midspace (वाय्वयिका धाक्), the sound of mid-heaven, the thunder, which is the mother or source of rain. The deity referred to as the bird who has taken his station in the firmament is Agni or else Vayu

Here the seer who had the intuitive insight into the reality expresses his pleasure in a narration (एति शब्देन्दुवार्थस्य प्रतिभवंति - Nir. X.46)

Hymn 115

The R̥si of this hymn is Upastuta, son of Vṛstihavya (उपस्तुतोवर्षिहव्यः).

1. **Matarau**, मातरौ, parents, heaven and earth or the two fire-kindling sticks.

2. **Nama dhayī**, नाम धायि, is applied to him as a name; or nourished with **Ghi** (नाम नमयन् हविषा स्तोत्रेण वा । वादि मन्त्रयन्धीयते खलु - Sayana)

Hymn 116

For verse 7 and 8, see Nir. VII.6 and VI.16 respectively.

4. Gavya sutasya prabhṛtasya madhvah satra khedam asusha vṛśasya
- गव्या सुतास्य प्रभृतस्य मध्वः सत्रं खेदमशुशः - slayer of enemies (exhilarated) at our sacrifice
(by drinking of the Soma juice effused upon the cow-hide (gavya) and poured
(into the cups) (prabhṛtasya), rush like a bull upon the dispirited (arusaha)
(foe, or alternatively, shower always upon thy mallet the Soma juice effused.
etc. (Wilson)

7. O Indra, eat and drink the (Soma) placed before (thee) (Quoted as
an illustration where gods are praised with regard to anthropomorphic ac-
tions (पौनःपुन्यिकैः कर्तृभिः - Nir. VII.6)

8. Canah, चन - O Indra, none eat these prescribed oblations; bestow
upon us cooked food and Soma - Here the word Canas, चनस्, is a synonym of
food (चन इत्यननाय - Nir. VI.16)

Hymn 117

For verse 6, see Nir. VII.3.

Bounty, the gift of money or of food, or the practice of hospitality in
the devata of this hymn; and the Rsi is beggar or Bhiksu (भिक्षु). (देवता धननयन
प्ररोहः).

5. Draghiyamsam pantham, द्रघीयमसं पन्थम्, a more protracted route or
the road of virtue. (Wilson suggests: "Let him look further along the path of
life, and he will see riches deserting the rich and going to others. Fortune is
fickle."

6. Kevalagho bhavati Kevaladi, केवलगो भवति केवलादी, he alone is guilty who
eats alone. This phrase has been quoted by Yaska to illustrate that in several
Vedic verses, there is apprehension arising from a particular state (अथवा चिद्वेदा
कस्यादिभ्यः पाथम् and अथपि सिद्धाप्ररोहे - Nir. VII.3). The seers have with various inten-
tions, visions of their poetic compositions (एकमुच्यन्तवैरिषिप्रकेशयोगा मन्त्रदृष्टयो वदन्ति).

7. Pṛnan apih apṛnantam abhi pyat, प्रणन् अपिः अप्रणन्तम् अभि पयत् - let the man
who gives become a kinsman to the man who gives not; or the loving kinsman
will prevail over him who loves not.

8. Catuspadeti dvipadam etc., चतुष्पदेति द्विपदम्, he who has four feet comes
up overtaking the two-footed (and three-footed) beholding their traces as he
praises by (a metaphoric expression for: "the man who has four times the
riches of another should be fourtimes as liberal).

Hymn 118

Agni Raksoha (अग्नीरक्षोः) is the devata of the hymn and Rsi **Uruksaya**, the son of Amahiya (or of Amhiya Gotra). उरुक्षय अमहीय is the ṛsi.

8 **Uruksayesu**, उरुक्षयेषु, in the outspread dwellings, or as occupying many mansions; i.e. yajamanas (यिजमानेषु यिजमानेष्वाम् इजमानेष्वाम्)

For uruksaya, see:

उरुक्षय - 1.2.9

उरुक्षयः - X.118.9

उरुक्षयेषु - X.118.8

According to the Vedic index (Mac Donell and Keith), Uruksaya family was notable as singers and worshippers of Agni (X.118.9 and 9).

Hymn 119

For verse 9, see Nir. I.4

The Devata of the hymn is Indra, and Rsi is also the same Indra under the form Laba (Laba Aindra, लबा ऐन्द्र)

Iti va iti me mano gamasvam sanuyamiti इति वा इति मे मनो गमस्वमे सनुयमिति; (thus indeed, thus our mind (resolved) for I have often drunk of the Soma.

Kuvt soṃsasya apam iti, कुवित् सोमस्यपामिति, for I have often drunk of the Soma; the burden of each verse in this hymn.

9. **Hantaham prthivim itam ni dadhanlha vaha va** हन्ताम पृथिवीमिति नि दधन्मिहा वाह वा - (1) Quickly will I drive this earth here or there (*Ludwig*)

(2) Lo, I will place this earth (where I will), either here or there (*Wilson*). Yaska has quoted this fragment of the verse to illustrate the use of **va** (9) in the sense of deliberation (वेति विचारणार्थे - Nir. I.4).

Hymn 120

For verse 6, see Nir. XI.20-21.

For verses 1 to 3, see Samaveda II 6.3.17. 1-3 (1483-1485)

1. Tat, तत्, That, i.e. Brahma (ब्रह्म) the original, First cause of the universe.

2. Sasni, ससि, is properly purified (ससि सत्तात्विदेन सम्पक् रोषितं पशुः - Sayana); or properly derived and purified by sun's rays.

Vyant, with life (व्यन्त् प्राणकण्ठमन्) Avyanat, lifeless; not moving (अव्यन्त् स्वावाम् - Sayana)

3. Dviti and trihi, द्वि . ति . ति - The two or three, i.e. the Yajamana, his wife and child.

6. The word "aptyah" (अपत्यः) is illustrated in this verse. Aptyah, अपत्यः, is derived from अप्, to obtain.

Praiseworthy, multi-form, great, most supreme Lord, worthy of being obtained among those to be obtained (अपत्यमन् अपत्यमन्), he crushed seven demons with his strength and he overpowers many adversaries.

Septa danum, सप्त दन्म्, seven givers or seven gift-makers (सप्तदन्म् इति वा । सप्तदन्मन्त्रिणि वा - Nir. XI.21)

8. Brhad-divah, बृहद्विः, a thorough scholar; Agriyah, अग्रियः, the leader among men of wisdom.

Gotrasya, गेत्स्य, of the herd of cattle; of the divine speech.

For Brhaddivah, see:

बृहद्विः - V. 45.13; X.120.8; 9

बृहद्विषस्य - IV.29.5

बृहद्विः - II.31.4; V.41.19; 42.12; X.64.10

बृहद्विः - X.66.8

बृहद्विषे - II.2.9; IV.37.3; IX.79.1

बृहद्विः - I.167.2

Brhad - deva is a Rsi of the verse X.120.8 and 9; belonging to the Atharva group. He is mentioned in the Altareya Brahmana (IV.14) and is named in the Vamsa (list of teachers) of the Sankhayana Aranyaka as a pupil of Sumnasya (XV.1).

Hymn 121

For verse 1 and 10, see Nir. X. 23 and X. 43 respectively.

The devata or the subject matter of this hymn is kah (क), and the Rsi is Hiranyagarbhah Prajapatyah (हिरण्यगर्भ प्रजापत्यः). The first nine verses have the burden. कस्मै देवाय हविष्यं विधेम. The tenth verse is devoted to Prajapati, Lord of Creatures.

Ka is an interrogation - a question mark regarding the Supreme Reality. The question "To WHOM" in itself incorporates the answer "TO HIM ALONE", or "TO NONE ELSE"

The monosyllabic word ka stands for Prajapati, a synonym; and also to one who is the source of ALL BLISS.

1. **Hiranyagarbhah, हिरण्यगर्भ** - The word has been variously interpreted and translated: (i) the golden embryo, (ii) he who had the golden germ i.e. he who was in the golden mundane egg as an embryo - he is Brahma, the creator.

"In the beginning, the golden foetus took shape, he was the sole existing lord of the universe. He supported this earth and heaven. Let us with oblation worship the god KA. (See also Av. IV.27, Yv. XVIII.4; XXIII.1; XXV.10).

The gold foetus: the foetus made of gold, or he whose foetus is made of gold (हिरण्यगर्भो हिरण्यमये गर्भः । हिरण्यमये गर्भोऽस्म्येति वा ।) the word garbhah, (foetus) is derived from the verb gr̥bh (गृप्), used in the sense of praising or so called because it swallows useless things, (गर्वा गृयेः । गृणात्सर्वे हिरण्यमजन् इति वा). Now when a woman receives the life-germs (gunan, गुणन्) and her own life-germs are brought into contact with them, fertilization takes place. (see details in Durga commentary on the Nirukta).

Kah, कः, क इति पदानाम् (Nigh. V.4).

Kah (क) is called because he is loving, or surpassing or happy (कः कस्मै वा । कस्म्ये वा । सुखे वा — Nir. X.22); blissful lord सुखस्वरूपे देवः — *Daya*. on I.24.1; Prajapati so spoke: I am Kah; and hence Kah, कः, is synonym of Prajapati (कौ वै प्रजापतिः — Ait Br. III.21) Kah is also Aditya, the sun. (को सद्यं पुनो दुरि वा क्वस्य — I.84.16 क्वस्य समष्टि यत्र रूपस्य दुरि कः आदित्यः वा । राश्वेत्; i.e., क आदित्ये दुरि वा Nir. XIII.38 or XIV.25)

2. **Atmada, आत्मदा**, the giver of soul; the giver of spiritual strength; giver of himself (*Mahidhara*); giver of divine enlightenment. (आत्मन् ददाति सः and विद्याविज्ञानदः - *Daya*).

4. **Yasya bahu, यस्य बहू**, His arms are these; whose are the two arms; whose two arms are the protectors of the world. (*Mahidhara*)

6 *Avasa tastabhane*, अवसा तस्तभने, established by His protection (अवसा रक्षणेन हेतुना लोकस्य रक्षणार्थं तस्तभने प्रजापतिः सृष्टेः लब्धस्यैव सत्त्वे - *Sayana*, maintaining living beings by sacrificial food, i. e. generating rain (*Mahidhara*).

7 *Garbham*, गर्भ, germ (of the world), Brahma or Prajapati (गर्भं हितुमर्थान्तरस्य गर्भभूतं प्रजापतिम् - *Sayana*, in the beginning, Prajapati only existed and thence the creation (एकं प्रजापतिं समर्थं समजायत । यत् यं गर्भं दधाना अग्रे विश्वकल्पनावस्थिता ततो गर्भभूतास्तज्जसतेर्देवादेतां प्राजापत्यै यमुस्तायत and so on - *Sayana*).

10. *Prajapati*, प्रजापति, is the protector or supporter of creatures (प्रजापतिं प्रजां पतत वा पालयिता वा - *Nir.* X.42).

O Prajapati, no one except thyself, did encompass all those created things with whatever desire, we sacrifice to this, let that be ours. May we be lords of treasures. (*Nir.* X.43).

Hymn 122

Citramaha, of the family of *Vasistha*, is the Rsi of the hymn (चित्रमहा ऋषिः). In the first verse, we have *Citramahasam*, चित्रमहसं, i. e. the one with glorious halo, or the one of wandrous might (*Griffith*). *Citramahas* term does not occur anywhere else in the *Rgveda*.

3. *Dasat*, दशत, the giver of all blessings or benefits, giving liberally (*Wilson*). (प्रयच्छति - *Sayana*)

Sapta dhamani, सप्तधामनि, the seven regions

Hymn 123

For verse 1, see *Nir.* X.39.

The Rsi as well as the devata of this hymn are *Vena*, वेन, which may mean the sun; or the planet *Venus*, a term which goes after the name of the Rsi *Vena*. For the word *Vena*, see; वेन - I.83.5; 139.10; VIII.3.18. 63.1, X.123.1; 2.5. The word *Vena* means *kanta* (कन्त) or loving or beloved. It may mean *Brahman*, *Indra* or *Parjanya* (rains). In *Yv.* VII.16, *Mahidhara* renders it as the moon (चन्द्र). According to *Wilson*, the general purport of the hymn makes *Vena* equivalent to the thunder cloud.

According to *Dayananda*, *Vena* means (i) loving God (I.43.9), lovely moon (कमनीय चन्द्र - *Yv.* VII.16), a learned man of enlightenment (*Yv.* XXXII.8).

1. The Vena impels them who are in the womb of the variegated one. Light is the chorion in measuring the region of vapours. At the contest of waters and the sun the wise kiss him with thoughts like an infant. (Nir. X.39).

According to Yaska (Nir. X.39). Vena is derived from the root वेन्, meaning to long for (वेने वेने कल्लि कर्मन् - Nir. X.38)

This vena impels them who are in the wauk of the variegated one; i.e. in the womb of one who is endowed with variegated colours, i.e. waters (पुनितर्गार्वा षष्टवर्गार्वा । आप इति वा) Light is the chorion (लोहितिर्नपु.), his light serves the purpose of chorion (ग्योतिरस्य वक्षुस्मान्नीये भवति). This chorion develops with the external membrane of the foetus, or it is joined with the external membrane (वक्षु जस्य गर्भस्य । जाया वृक्ष इति वा). At the coming together of waters and the sun, wise men kiss, lap, praise, cause to grow, or worship with hymns as they do an infant (इषम्या च सप्तमे सूर्यास्य च शिशुमिव शिश्र भक्षिभो रिहति । शिश्रिः । स्तुयति । वक्ष्यति । पूजयन्तीति वा - Nir. X.39)

Slsum, शिशुम्, to the infant. An infant is so called because it is worthy of praise (शस्तनीय) or it is from the root शि, meaning to give (शिशुः शस्तनो यो भवति शिशोतिर्वा स्मत् शनकर्म्मन् - Nir. X.39)

3. On this Wilson says: Dark allusions are here apparently intended to the agency of the thunder-clouds in sending rain, "the Calf (vatsa)", meaning, according to Sayana (vidyutagni, i.e. Agni as the lightning).

8. Grdhrasya, गृध्रस्य, of the sun, desiring to absorb water. (contemplating with the eye of an hawk (Wilson). See Samaveda, II.9.2.13.3(1848).

Hymn 124

Agni and Indra are the deities, whilst Agni, Varuna and Soma are the Rsis, who do not appear to be historic persons, these terms being conceptual.

1. Panch-yamam, पञ्च यमं, five oblations or regulated by five; the Yajamana, the Hotṛ, the Udgatṛ, the Adhvaryu and the Brahman (the Yajamana and four Rtviks).

Trivṛtam, त्रिवृत्, three-fold, i.e. the Paka yajna, the Haviṛ-yajna and the Soma-yajna.

Saptatantum, सप्ततन्तुम्, seven threads or seven priests; Agnistoma (अग्निष्टोम), Atyagnistoma (अत्यग्निष्टोम), Ukthya (अकथ्यं), Sodasi (सोदसी), Vajapeya (वज्रपेय), Atiratra (अतिरात्र) and Aptoryama (अपत्ययम).

2. Asivah, अशिवः, not auspicious; not being beautiful, not being radiant.

Nabhim aranim, नभि अरणम्, the binding touch wood, (नाभि नवनरोत्तं बन्धनशिला : अरणौ अश्वत्थमेव - *Sayana*); also a family of strangers (*Ludwig and Grassmann - fremde sippe*).

3. **Anyasyayah vayayah atithim pasyat**, अन्यस्याया वयाया अतिथिं पश्यत्, behold-
ing the guest of another family. (समस्यानभूतः यः पृथिवीं ततः अन्यस्याया वयाया यनाख्याया दिवं सम्बन्धिने अतिथिं सततगतिनिं सूर्यं पश्यन् जन्तु - beholding, knowing, i.e. following the course
of the guest, i.e. the sun, who is connected with a different region to be
traversed (i.e. the sky, than that which is my abode, viz. the earth - *Sayana & Wilson*).

6. **Soma**, सोम, moon; the bliss-giving element.

7. **Kavih and Kavitra**, the sage by his wisdom Kavi is the sun or Mitra who by his wisdom has fixed his body in the sky

Varunah, the cosmic waters, who with but a slight effort let loose the waters (अप)

9. **Anustubham anu - carcaryamanam**, अनुष्टुभं अनु चरुर्दृश्यमानं, who moves
after the Anustubh, or the ceaselessly moving Indra, who is worthy to be
praised with a Anustubh metre

(चरुर्दृश्यमानं पुन पुनरवततं गच्छन्तम् - *Sayana*).

Hymn 125

The **R̥si** (as well as the devata) of the hymn is **Vac**, वाक्, personified
speech, the daughter of the **R̥si Ambhṛna** (आम्भृन्नी).

The hymn is pretty poetic with a narration in the first person (अस्मददेशः)

Hymn 126

The **R̥si** is **Kulmala Barhisa** (कुल्मल बरिषः), the son of **Silusa** (सिलुषः) or
Amhomuc, अंहेमुन्, the son of **Vamadeva**.

The theme is to get rid of **amhah**, the sin and **durita**, evil, as well as to
get protection from the vice of jealousy and hatred (द्विः अहिः, beyond the reach
of our enemies, who hate us or who are jealous of us).

Hymn 127

The devata or the subject matter of the hymn is **Ratri** or the Night

personified, and the Rsi is Kusika, the son of Sobhari (कुसिकः सोभरी) or alternatively Ratri, the daughter of Bharadvaja (रत्रिः भारद्वाजो).

The approaching night assumes all beauties (दिव्यः अपि अर्चितः), (1), she fills the low and high places both (निम्नं बद्ध्विम्), she fights the darkness with lustre (स्फोटित्वा योधते तम्) (2), she prepares the way for her sister dawn, and at her (i.e. dawn's) appearance, she departs (3); at her approach, we come back to our places of stay like birds coming back to the trees (4). Beasts, birds and hawks also retire to their places (5). Night is the daughter of the sky (सुहृदिनि) (8).

Hymn 128

For verse १, see Nir. X.40

The Rsi of the hymn is Vihavya, belonging to the family of Angiras (विहव्यः अंगिरसः).

१ Devīḥ sat urvīḥ uru, देवीं सद उर्वीं ऊ - ye, six mighty goddesses - heṛyen, earth, day, night, waters and plants (सौर्यं पृथ्वीं चान्नश्च रत्रिश्चयमचौषधमाच - *Savana*)

Ma radhama divisate soma rajan, मा रधम दिवते सोम राजन् - We will not be subjected to the foe. O King Soma (Soma, or moon, a deity of midspace) (Nir. X.40)

Hymn 129

For verses 2 and 3, see Nir. VII.3

The Rsi of the hymn is Parmatma, परमात्मा, the Supreme Self and the Creator, the Paramasthi, परमेश्वर, and the devata is Bhavavyttam, भववृत्तम्, the preservation and dissolution of the various entities.

The hymn is known as the Nasadiya Sukta (नासदीय सूक्त) because it starts with the words नासदासीत्. This hymn is one of the rare hymns which speak of the philosophic heights and depths of the Vedic thoughts.

What is sat? and what is asat? Asat does not mean non-existent; it means invisible existence, unmanifested; or existing in the causal form. Sat is the manifested one, in the visible form. In fact, we have three External, the Supreme Self, who is the First or the Intelligent cause (निमित्तकारण) in the Creation. The Supreme Being does not need creation for His own sake; He creates the universe for the enjoyment and fulfilment of tiny little souls, for their jnana (knowledge), karma (actions) and bhoga (enjoyment) (चैवन्मायुष - योगवर्धनं मुनिः - *Savana*). सततसपर्यव्याप्तः - Kapila in the Samkhya). These souls have also been eternally co-existing with God. The third Eternal is the Prakṛti, or the

causal matter (उपदानकाल) Sayana bases his commentary of this hymn on the Puranas, and the traditional mythology. Dayananda quoted this hymn in his Rgvedadi-Bhasya-Bhumika with special commentary on the first and the seventh verses. Kasya sarman, कस्य रमन्, of what could there be felicity, i.e. of whom or of what living being could enjoyment, or fruition, whether of pain or pleasure, be predicated. there being no life. (कस्य रमन् कस्य वा भोग्युभोगस्य शर्त्तुनि मृतं दुःखं साक्षात्कृतं लक्षणे भोगे निमित्तभूते सति तदावाक्यं तत्त्ववस्तुनाम् - Sayana).

2. Avatah svadhaya tat ekam asit. अवात स्वधया तत् एकमसीत् - breathed of his own existence. Svadha. स्वधा, means Prakṛti, प्रकृति, maya, माया or प्रज्ञा - the source of the phenomenon world (Sayana - माया, illusion or Nature)

Na mṛtyuḥ asid amṛtanna, न मृत्यु आसीत् अमृतं न - There was no death, nor indeed immortality. Yaska quotes this line (Nir VII.3) to illustrate that in the Vedic text, there is occasionally an intention of describing a particular state.

3. Tamah asit tamasa gudhamagre, तम आसीत् तमसा गुद्धमग्रे - In the beginning of the creation, there was darkness hidden in darkness (See Nir. VII.3)

Tapasa, तपसा - through austerity, through penance, but here in the sense of contemplation (of the things which were to be created).

4. Tad agre kamah, तदग्रे काम - Preceding that there was desire (not that the creator has desires. He merely thought of (in the mind of the Supreme)

5. Vitatah rasmih tirascinah, वितत रश्मिः तिरस्चिन् - Their ray was stretched out. This refers to the suddenness of creation according to Sayana, as if every thing appeared in the twinkling of an eye, like a flash of the Sun's ray or lightning. The creation took place simultaneously in all the three regions. The word tirascinah (तिरस्चिन्), on all the four sides or across is significant. Nobody can say that the things in the central space were created first, or those above, or those below. It may mean "zigzag" creation, not on the simple geometric patterns. The so called systematic evolution, step by step, i.e. from atman the space (अकाश); from akasa the wind (vayu, वायु), from vayu the fire (अग्नि), from agni, the water (आप), and from apah, the earth (पृथिवी). The actual occurrence of events is a philosophic myth. The evolution, growth or creation does not take place actually in such series. The actual steps cannot be specified.

Adhah-svit asit; upari-svit asit, अधस्वित् आसीत्, उपरि स्वित् आसीत् - whether below or above.

Svadhā avastat - parastat, prayatih parastat - स्वधा अवस्तात् प्रयति परस्तात्, matter was inferior and the creator was superior.

Alternatively, the food (बोध्य) was inferior and the eater or consumer (भोक्तार) was superior.

6. Kutah ajata, kuta iyam visrst.h. कृत अजाता कृत इयं विस्तृष्टि who has been the creator (the First Cause, the intelligent cause), and which has been the material cause in the creation.

7. Anga veda yadi va na veda, अङ्गं वेदं यदि वा न वेद - He assuredly knows (how do you say), or He knows not, if He does not know, who else then knows!!

Hymn 130

The subject matter (devata) of this hymn is Bhavavyrttam (भववृत्तम्), and the Rsi is Yajnah Prajapatyah (यज्ञप्रजापत्यः). Bhavavyrttam is the devata of X. 190 hymn also, of which the Rsi is Aghamarsana of the family of Madhucchandas (अघमर्षणो माधुच्छन्दसः). All the four hymns with the devata "Bhavavyrttam" occur only in the Tenth Book of the Rgveda. X. 129, 130, 154 and 190; and their Rsis are Prajapatih Paramesthi (प्रजापति परमेश्वरः), Yajna Prajapatyah (यज्ञप्रजापत्यः), Yami (यमी), and Aghamarsana Madhucchandas (अघमर्षण माधुच्छन्दसः). The names of Rsis do not appear to be historical; probably, they are all conceptual. Yami of hymn 154 appears to be different from the Yama-Yami twins of hymn X. 10 (यमो वैवस्वतो and यमो वैवस्वतः).

1. The creation is likened to a weaver's job: the threads are spread out or extended on every side; the weaving is forwards or upwards (प्रय) and backwards (अयवय). Lord Prajapati, the progenitor, is invoked.

By pravaya and apavaya, Sayana understands superior and inferior weaving (intellectual, चेतन and unintellectual, जड, weavings (प्रकाय नाम प्रकृतस्य चेतनस्य चोक्तप्रपञ्चस्य सर्वान्। अपवानं नाम अपकृतस्य निकृतस्य अचेतनस्य चोक्तप्रपञ्चस्य सर्वान् - Sayana).

2. Puman, पुमान्, the First Person, the Cosmic Man. He is the Lord, the Creator, the Purusa of the Purusa Sukta (Rv. X. 90). The first, the foremost one spreads out this web (तन्त्रे), the same Foremost rolls it up (अन्त्रणीति) and then spreads it up in this heaven (तन्त्रं अग्निं विस्तरे).

Nake, नान्के, a place free from akah or pain, i.e. the heaven (नान्के अकं दुःखं नस्तस्मिन्निह नान्कः स्वर्गलोकः - Sayana).

Tasarani, तसरणि, shuttles of a weaver, also तसरणि शिर्षकसरणि शिखरीन् सृष्टिणि - Sayana).

Octave, ओक्तावे, for weaving (सप्तम्यं यज्ञाद्यं वस्त्रमेतन् - Sayana).

3. The creation itself is a great yajna or sacrifice, and hence the natural questions posed in this verse in respect to प्रमा प्रतिमा, निदान, आज्य, परिधि, छन्द, मन्त्र, and उच्य. In the Sulba Geometry, Pra-u-ga is a technical term for a triangle, the yoke of a cart forming the triangle. In the yajna-karma, all these become technical terms of specific definitions.

4. The verse deals with metres - gayatri, usnik, anustubh, brhati and also the uktha, jagati is mentioned in verse 5.

The Purusa Sukta, X.90, describes the pandhu and the ayya of the cosmic sacrifice (verses 8 and 15).

6. The creation involves men (मनुष्या), fathers (पिता), and seers (ऋषय).

7. A reference to Seven divine Rsis, Marici and others (the seven officiating priests); their predecessors are Angiras and the elder Rsi or else the gods involved in the creation.

Sahasam, सहस्रोऽम्ना, the stamas are three-fold (त्रिवृत्), fifteen-fold (पञ्चदश) etc.

Saha-candasah, सह छन्दसः, the metres are the Gayatri etc.

Saha-prama, सहप्रमा - the prama represents the measurements of fire altars (प्रमितिः प्रमा यज्ञस्यैषता परिमाणम् - *Sayana*).

Rsayah, ऋषयः; the seers, Marici and others, seven seers in all or the seven participants in the yajna (सप्तैवि प्रमुखा सप्तर्षयो होत्रादयः सप्त ऋषयः कर्तापि वा - *Sayana*).

Hymn 131

For verses 2,3 and 4, see Yv. X.32,33 and 34.

Sukirti of the family of Kaksivan (सुकृतीति कक्षीयन्त) is the Rsi of the hymn. Indra and Asvins are invoked.

1. Anga, अङ्गा, O dear, O Indra.

2. Yavamantah, यवमन्त, the farmers who grow barley (just as dhanvantah, who grow rice); yavam-cit, यवैकित्, barley etc, or grains or cereals in general, grain is separated from husk and chaff.

4. Namucan, नमुचि, in mythology the name of an asura, who was crushed to death by Indra by a vajra, specially prepared from the foam of water (नमुचिं वज्रसिन्धो अमुं हन्तव्यं - *Sayana*).

For Namuci, see

नमुचिम् - I 53.7; II.14.5; VII.19.5, X.73.7

नमुचि - V.30.7; 8 VI 20.6, VIII.14.13

नमुचौ X 131.4

We are also told that Namuci was originally a friend of Indra, but on a certain occasion, Namuci deprived all vitality of Indra, and thereon, on the advice of Asvins, Indra used his vajra and killed Namuci. In another legend, we are told that once Indra got victory over Asuras. This irritated Namuci (one of the asuras), who in his duel, made Indra his captive. Indra entreated and prayed for relief. On Namuci's asking, he promised that he would not kill him either during the day, nor in the night, neither on the dry land nor on waters. Indra promised to do so, and hence was set to liberty. Now during one evening (which was neither day nor night), Indra took the foam of water (which was neither moist nor dry), and thereby he beheaded Namuci (See S.Br. XII.7.3 1-3; see Yv. X.14 also for Namuci)

Dayananda in his commentary on the Yajurveda interprets the word namuci as, नमुचे - न मुञ्चति पापदायकम् दुष्टाचारम् का यः स्नेहस्ताम् i.e. namuci is that wicked person, a thief, who has taken possession of other's property and does not give it back, nor he forsakes his wickedness (Yv. X.14)

नमुचौ - न मुञ्चति न्यक्तेय कर्म करद्विजित् - one who does not give up his bad habits or deeds is namuci. In the context of Indra, the individual self, namuci is an evil sexual desire or passion which deprives the self or the embodied soul of its vitality and vigour. These passions have to be suppressed tenderly by care (by apam phenam, अम फेनम्, or foam of water).

Hymn 132

The devata, or the subject matter of the hymn is heaven, or earth or Asvins, Mitra and Varuna and the Rsi is Sakaputa, the son of Nṛmedha (सकपुतो नमेधः).

The metre of the verses of this hymn is unusual: that of the first verse is Nyankusarini Bṛhati (12+8+8+8), of the second and sixth verses Prastarapankti, 12+11+7+7 and 11+11+8+8 respectively; of the seventh verse Mahasatohṛati, 14+9+12+11 and of the rest Viradrupa, (3) 21+14, (4) 21+16, and (5) 21+17

Sayana defines the number of syllables in these metres as follows:

1. न्यङ्कुसरिणी - द्वितीय छन्दशक - ऋचकवती - 12+8+8+8+36

2,6, प्रस्तार - पङ्क्ति - द्विदशक द्रुपदक वती - 12+12+8+8+40

7. महसतोयुवती - अष्टक द्विदशशतकतो - 8+8+8+12+12+48

3. 4. 5 - विद्यारूपा - एकशतशिसत्रयोऽष्टक 11+8+8+8+35

1. The heaven, the earth and the Asvins, all of them bring prosperity to the Ijana, ईजन्म, the one who performs the yajna, the act of public good

5 Sakapute, शकपूते, a person sanctified with sacrifice is sakaputa, he should be free from blemishes. This word does not occur anywhere else in the Rgveda

(1) Avah, अव अवित्, the protective; (2) avah अन्न, food (Nigh II 7)

4 Rathasya mardha, रथस्य मूर्ध, the head of the chariot. here it stands for Soma.

7 Dhursadani, धूर्सदम् - one that rests on the yoke, one that stays in the land of horses

Vanarsadam, वनर्षदम्, one who abides in the forests (or in the water, Varuna being said to reside in the ocean)

Hymn 133

For verses 1 and 2, see Nir III.20 and I.15 respectively

The Rsi of the hymn is Sudas of the family of Pijavana (पुत्र वैजन्म) The first six verses are of three lines each with metres as Sakvari (13) and Mahapankti (4-6).

शक्वो — 15 23 14 (1), 14 23 14 (2); 15 24 14

महपक्ति — 16 16 14 (4); 15 16 14 (5), 15 15 14 (6)

विद्युम् — 11 10 10 11

For the first three verses of this hymn, see Samaveda

II. 9.1.14.1-3 (1801-1803)

1. Abhike cidulokakrt, अभिके चिदुलोककृत्, lo! the maker of the room has approached. The words प्रपित्वे (prapitive) and (abhike) are synonyms of near (प्रपित्वेऽमीकइतयसन्नाम्य । प्रपित्वे प्राप्ते अभिकेऽप्यस्ते → Nir. III.20)

2. Asatruindra jajñse, असत्रुन्द्रि जज्ञिसे, Indra, thou art born without a foe. This phrase has been quoted by Yaska as opposite to राजा सेवा अत्रयत् कर्तुमिन्द्रः, Indra vanquished hundred armies together (X.103.1). Yaska quoted such illustrations in support of those who had been of the view that to ascertain the

meaning of the Vedic verses is useless, they have no meaning, or their meaning is impossible or is contradictory. (Nir.1.15)

Hymn 134

The Rsi of the hymn is Mandhatr, the son of Yuvanasha (मान्धातोयवन्धवः) None of these two names occurs in the Vedic text

The burden of the hymn is "देवो जनित्री अजीवन्द् – the divine progenitress has given birth to thee, the auspicious progenitress has given thee birth." (verses 1-6).

7. The last verse (7) is:

O gods (O enlightened ones, or O Nature's bounties"), we never injure you, nor we give you any annoyance. We follow the instructions incorporated in the divine verses. We have complete reliance in you. With wings and arms, we have taken hold of you (See Samaveda, 1.2.2.4.2(176) with some variations.

Hymn 135

For verse 1, see Nir. XII.29.

The devata of the hymn is Yama, and Kumara of the family of Yamayana (कुमरो यमायनः) is the Rsi.

The word yama has been described (Nir. X.20, 21). Yama is so called because he governs (√yam) यमो यच्छति सन् – Nir. X. 19, Rv. X.14.1); Agni is also called Yama (Nir. X.20); Yama indeed is what is born, Yama, what shall be born : 1.66.8.

1 Here where under a tree of beautiful leaves Yama drinks together with the gods, our father, lord of the house, longs for the old ones.

Under a tree of beautiful leaves, i.e. in the chosen dwelling – place of the virtuous.

Vṛkṣe, वृक्षे, on the tree. Vṛkṣa is so called because it is felled. (वृक्षोवृचन्नात् – Nir. XII.29)

Palase, पलसे, on a leaf, it is so called from falling (पलसा पलसन्नात् – Nir. XII.29)

Devah sampibate yamah, देवैः सम्पिबते यमः – Yama goes together with the gods, i.e. the sun with rays (विद्यमिदमित् – Nir. XII.29).

There may be the protector or supporter of us all longing for the old ones (तत्र न सर्वस्य पाता वा पालयिता पुण्यान्नु कायेयत - Nir XII 29)

The entire hymn mystically deals with the richness of spirituality, the wheelless, single-poled chariot, turning every where (3), one stands on it, though he sees it not (2) Three questions are posed in verse 3 regarding the youth, the chariot and restitution, and lastly, in verse 7, we have been told about the dwelling of Yama, the fabric of the gods, and the pipe (Nadi, नदी) sounded for his gratification, and his invocation by hymns

Hymn 136

For verse 1, see Nir. XII.26.

The devatas are Kesins (केसिन), i.e. Agni, Vayu and Surya of the three regions. For each verse, we have a different Muni as Rsi, the seven Munis are: Juti (जुति), Vatajuti (वातजुति), Viprajuti (विप्रजुति), Vṛsanaka (वृषणक), Karikrta (करीकृत), Etasa (एतासा) and Rṣyasrnga (रष्यस्रङ्ग); they are the sons of vatarasana (मुनयो वातारसना). The word munayah vatarasana occurs in verse 2.

The word kesin (केसिन) for the sun occurs in verses 1, 6 and 7, and the word muni in verses 2 (मुनयः), 3 (मूनये), 4 and 5 (मुनिः).

1. Kesin, केसि, having long hair; by hair, rays are meant, i.e. endowed with rays, so called on account of shining (√ कश्, to shine), or on account of being very bright (√ प्र + कश्) - (केसि केसा रमयः । तैसाद्यन् भवति । कश्नाद् वा । प्रकश्नाद् वा - Nir. XII.25).

Kesin bears fire, kesin water, kesin heaven and earth, kesin this entire universe for beholding the light. Kesin is called light. Visam, विस्व - this is a synonym of water, derived from the verb वि-स्व, vi-sna, from sna, preceded by vi, meaning to purify, or from √ सच्, √ sac, to accompany preceded by vi, (विषमिष्णुदकं नाम । विष्णाते; वि पूर्वस्य स्मृतेः शुद्धयर्थस्य । वि पूर्वस्य वा सन्नेते - Nir. XII.26).

Moreover, these two others are also called kesins (having long hair); terrestrial fire (अग्नि) on account of the smoke, and the atmospheric fire (वायु) on account of dust or mist. (अवाप्यते इतरे ण्येतिषी केसिन्नी दध्यते । धूमेसन्नी । रजसा च यज्यन्तः - Nir. XII.26).

For the three kesins, see Rv. I. 164.44 (Av. IX.10.26).

Juti - The radiant sun supports Agni, water, heaven and earth. It gives visibility to all.

Vatajuti - The Munis wear the yellow dirty vestments of bark; they

follow the course of the wind.

Viprajūti – Exhilarated by the sanctity of the Muni. We have mounted upon the winds. Behold, O mortals, our forms in them.

Vṛsanaka – The Muni flies through the firmament, illumining all objects

Karikrata – The Muni is the steed of the wind; it repairs to both oceans, the eastern and the western.

Etasa – Wanders in the tracks of the Apsaras and Gandharvas and delightful friend (the Sun).

Rśyaśṛṅga – Vayu churns for him, thunder grinds it, whilst the radiant sun drinks the water with his cup.

Hymn 137

There are seven verses in the hymn, each having a different Ṛsi : भरद्वाज, कश्यप, गोतम, अत्रि, विश्वामित्र, जमदग्नि and वसिष्ठ – the well-known seven seers forming a group (Bharadvaja, Kasyapa, Gotama, Atri, Visvamitra, Jamadagni and Vasistha). There are the seven Ṛsis associated with two eyes, two ears, two nostrils and a mouth.

Bharadvaja – Raise again the man; give life to him again.

Kasyapa – May one wind bring you vigour, and the other one blow away all evils.

Gotama – O wind, breathe the medicinal balm; thou art the universal medicine.

Atri – The wind says, "I have come to thee with pleasures and protections, fortune and vigour. I shall drive away thy disease.

Visvamitra – May the gods, Maruts and all beings give us protections. May this person be free from sins and ailments.

Jamadagni – Waters are medicinal, dissipators of diseases; they are medicines for all diseases.

Vasistha – The tongue is the fore-runner of speech. It is cleansed by hands of ten fingers. With these hands we touch thee; may ye be free from disease.

Hymn 138

For verse 1, Nir. IV.25

The R̥si of the hymn is Anga, son of Uru (अंग और).

1. **Dansayah**, दंसय , works; so called because they finish them (दंसय कमाणि । दंसयन्ति स्तानि – Nir. IV.25

Kutsaya manmannahyasca dansayah, कृतस्य मन्मनहारस्य दंसय Thinking (to make) the works (fruitful) for the present, you let the waters flow.

5. **Tujyani tejate**, तुज्यन्ति तेजते , thinks (the hosts of the asuras) which have to be attacked or sharpens his weapons (which are to be hurled against the asuras).

Hymn 139

For verse 6, see Nir. V.1. – *Sayana*)

Savitri, is the devata of the first trica, (सिन्धु) and the Gandharva visvavasu of the last three verses. **Visvavasu** (विश्ववसु) is the R̥si of the entire hymn. The words “gandharvam visvavasum” occur in verses 4 and 5, and word gandharvah in verse 6 also.

Gandharvam, गन्धर्वम्, thundering; noisy. (गन्धर्वं गन्धर्वानां गो गन्धर्वस्य नाम् – *Sayana*)

Visvavasu, विश्ववसु , clouds (the name of a Gandharva R̥si – *Sayana*).

विश्ववसु - X.139.5; विश्ववसुम् – X.85.21; 139.4

विश्ववसोऽस्ति विश्ववसो – (X.85.22).

5. **Yat gha satyam ut yat na vidma**, यत् न सत्यं ज्ञा यत् न विम – that which is the truth, and that which we do not know.

6. **Sasnim**, ससनि, cloud (ससनि ससन्तं मेघम् – Nir. V.1)

Sasnim avindat Carane nadinam, ससनि अविन्दत चरणे नदीन्म् – he found the cloud in the course of the rivers – Nir. V. 1.

Hymn 140

The devata is Agni, and the R̥si is Agni Pavaka. The metres are

Vistarapanktu (1) Satobhṛat (2-4), Upanistaj-jyous (5) tristubh (6). The whole of the hymn occurs in the Yajurveda XII, 106-11 and the Samaveda 1.9.2.1. 1-6 (1816-1821)

1. विष्ठातपेक्षित - 8+12+12+8 (यस्या द्वितीय तृतीय-पादौ इदराणी आद्यतुपायिष्ठकौ)

2. ततोदुवती - 12+8+12+8 (यस्या आद्यतुतीचौ इदराणौ द्वितीय तुपायिष्ठकौ)

3. उपरिध्यान्वयोति - 12+12+12+8 (यस्यास्तस्य पादा इदराणोऽप्यनुचोऽप्यदरा. - Mahidhara)

2. *Prnakṣi rodasi ubhe*, पूर्वाक्षि ऐदसी उबे, you unite both heaven and earth, or you fill both worlds, i.e., heaven with oblations and earth with rain.

3. *Urjo-napat*, ऊर्जे नपत्, the son of strength, vigour or energy (also grandson of waters; or, non-injurer of food.)

(हे ऊर्जे नपत् ऊर्जे अनस्य पार्थिवस्याण्यदेः पुत्रः - *Sayana*; अर्कशब्देनाप उच्यते । नपाच्छब्देन च पौत्र । हे अपापौत्र, अदस्य ओषधिवनस्पतयो जायन्ते, ओषधिवनस्पतिभ्योऽग्निजातो and hence *urjo-napat* is fire - *Uvata*; *Mahidhara*; also यदा ऊर्जेनास्य नपत्, न पातयति नशायति नपत्, i.e. हे अनस्यपितृशतकः - *Mahidhara*.)

4. *Jantubhīḥ prathayasva Irājya*, जन्तुभिः प्रथयस्व इरज्यान् - contending with enemies, bestow upon us riches. (इरज्यन् ईर्यन् स्वर्था कुर्वन्, or. यदा इरज्यति ईरिष्वर्ष वर्त्ता । जन्तु-विजयप्राप्तेश्चकौर्षीलेखेति इरज्यन् ईरिष्वपेयन् - *Sayana*; जन्तुभिः प्रथयिष्येति प्रदीर्घस्यैव प्रपुतीति इरज्यन् दीप्यमानः - shining by the priests, etc, offering oblations - *Mahidhara*).

Hymn 141

Agni as an ascetic, अग्निस्तपस्वः, is the Rsi of the hymn.

2. *Aryaman, Bhaga, and Bṛhaspati* are invoked. *Sarasvatī* is praised as truth - speaking, *Devi Sunṛta*, देवीसुक्ता - Divine speech (श्रियं सत्यं वाक्पूजा देवी देवसुक्ता सासुक्ता - *Sayana*).

3. Invocations to Soma, Agni, the Adityas, Visnu, Surya, Brahma.

4. Invocations to Indra, Vayu and Bṛhaspati.

5. Invocations to *Aryaman*, *Bṛhaspati*, *Indra*, *Vata*, *Visnu*, *Sarasvatī* and *Savitṛ* (food-bestowing)

6. Two demands (1) यज्ञवर्धय - augment the sacrifice, and (2) देवकृतये एवै दानाय यदेव, i.e. stimulate to give us wealth for public good (देवकृतये) or for the fulfilment of sacrifice.

Hymn 142

Four Rsis are assigned to this hymn, each being related to a couplet (द्विच): (i) Janitr (1-2); (ii) Drona (3-4); (iii) Sarisṛkva (5-6) (iv) Stambamitra (7-8) (जनिर्, द्रोण, सारिसृक्, and स्तम्बमित्र).

7 *Apam nayanam, samudrasya nivesanam*, अपा नयने, समुद्रस्य निवेशनम् - abode of waters and dwelling of the ocean.

8. *Ayane te parayane durvah rohantu, puspindh*, आयने ते परायणे दूर्वा रोहन्तु, पुष्पिन्दी - At thy arrival and at thy departure, the flowering durva grasses spring up.

Hrdah, हृदः - lakes and ponds.

Pundarikani, पुण्डरीकानि, lotuses.

Hymn 143

Atri, son of Sankhya (अत्रिः सांख्यः) is the Rsi of this hymn. The word Atri occurs in verses 1,2 and 3.

1. Addressed to Asvins.

Rtajuram, रतजुस् - ever diligent in worship; ever busy in acts of public good and in the performance of noble deeds. (इतो रतेभ्य यज्ञो यः । तेन योर्व्यसम् । सर्वदा युवयोः परिचाणरीतम् - *Sayana*)

2. Atri was dragged, bound by Asuras, like a swift horse; the Asvins unloosed him like a strong knot (इहै ऋषिं न विव्यसन्) For Atri, see previous references.

5. You came with the winged steeds to Bhujyu immersed in the ocean and restored him. See earlier references.

Hymn 144

The Rsi is Suparna, son of Tarksya (सुपर्णस्तार्ष्य पुत्रः) or Urdhva-kṛsana of the family of Yama (ऊर्ध्वकृशानः यामायनः)

2. *Urdhvakṛsanam, ऊर्ध्वकृशानम्*, effulgent like the fire, with flames going up The word does not occur anywhere else in the Rgveda.

Rbbah, रब्धः, effulgent; intelligent.

3. *Ahisuvañ*, अशिवुव - the name of an Asura (St. Petersburg Dict.) - sons and grand-sons of persons having keen intellect

4. Reference to Soma, brought to Indra from afar by Suparna, the son of a falcon (mythology).

Hymn 145

The subject matter of the hymn (devata) is the getting rid of a rival wife (अनित्सफली-वाचस्प) and the Rsi is Indrani (इन्द्रणी).

1. The physician speaks about a medicinal herb, a potent medicinal creeper by which her husband gets completely attached to her and does not go to the rival wife.

5. I am triumphant; the medicinal herb is triumphant; both will triumph over the rival lady.

The creeper referred to in the hymn is *patha*, पथ (अथवा पठ नवीनः सतम् । तत्तित्त्वमिरेषेधेयमन्त्रम् । कथयन्त्य सौमित्रं पठरं सुगतिं तथा तत्त्वं चतुर्लोकमभिधि । - *Sayana* quotes *Apastamba Grhyasutra*, IX. V. 8 in the introductory part of this hymn. It is difficult to say how much one can rely on the hypnotic action of the herb.

Hymn 146

For verse 1, see Nir. IX.30.

Aranyani is the devata of the hymn (the tutelary goddess of the forest - *Wilson*). The Rsi is Devamuni, the son of Irammada (देवमुनिः ऐम्माः).

The word Aranyani (wilderness) occurs in all the six verses of this hymn and nowhere else in the Rgveda.

1. O wilderness (aranyani), how is it that thou who disappearest in deserts over onwards does not seek the village? It appears that fear does not find thee.

Wilderness is the wife of the desert. Desert (aranya, अरण्य) is so called because it is far (apa-arna, अप-अर्ण) from the village, or because it is dull (a-ramana, अ-राम्ना).

(अरण्यानी अरण्यस्य फली । अरण्यं अर्णम् । अथादायमेव फलीति वा).

Na tva bhīr iva vindati, न त्वा भीरि वन्दति - It appears as if fear does not find

thee, or word *iva* (इव) is used in the sense of slight apprehension (i.e. just the slightest fear) (न त्वा भोविन्दतोवेति । इव परिमयाधे वा - Nir IX.30)

2. *Cicclikah*, चिच्चिक - *Vṛsaravaya* वृशरवय - said to be small animals with screaming noise (वृश रवाय । वृश सेवनसमर्थो रवः शब्दो यस्य सूक्ष्म जन्तु विशेषस्य झिल्लुष्यस्य स तपोमत) a small insect, jhilli, who screams during mating is *vṛsarava*, चिच्चिकः ची-ची शब्द कुर्वन्मन्योजन्तुः - any other insect who gives out sound *chi-chi-Sayana*).

Aghatibhih, अघाटिभिः, with cymbals.

5. *Anyah*, अन्यः, some other, as a tiger or even a robber.

Hymn 147

For verse 1, see Samaveda, I.4.2.4.2 (371).

The Rsi of the hymn is Suvedas, the son of Sirisa (सुवेदा सीरीषि-).

Indra is invoked for the sake of obtaining a son, a grandson, fulfilment of desires and honourable wealth, as well as food (3-5). Indra slays *Vṛtra* (1-2).

3. *Ahraye*, अहये, honourable (असम्मान्ये - *Sayana*).

Hymn 148

The Rsi is Raja *Prthu*, the son of Vena (पृथुर्वेनः-). Indra gets victory over the races of Dasas and fugitive Vala, lurking on secrecy hidden in the waters (2). The verse 5 refers to *Prthu*, the son of Vena (एत पृथ्व वैन्यस्याहं) *Prthu* means a person with wide and extensive learning.

Venyah is one full of wisdom and intellect. The references in the text, of course, do not refer to historical person ages.

Hymn 149

For verses 1 and 5, see Nir. X.32 and X.33 respectively.

The Rsi of the hymn is Arcan, the son of *Hiranyastupa* (अर्चनिराण्यस्तूप-) and the subject matter is *Savitṛ*, the sun (Nir. X.32).

The word "hiranyastupa" occurs in the last verse (5) - the only occurrence in the entire Rgveda. The word means "brilliance personified", and the word *Angirasah* means the fire-technician.

1 The sun is called Savitr also (Savitr because he is the impeller or stimulator of all – Nir. X.31). He is so praised in the Hiranyastupa hymn (Nir. X.32) The seer Hiranyastupa proclaimed this hymn in the act of worship – अरिहोऽपि नवितोऽयते । वषा प हीर्यस्तूपे स्तुत अर्चन् हिरण्यस्तूपमर्चिदि कृतं प्रेषाच – Nir. X.32).

5. Like Angirasa Hiranyastupa, I invite thee, O Savitr, to the sacrificial food Thus worshipping and bowing before thee for protection I kept watch as for a stalk of Soma.

Hiranyastupah, हिरण्यस्तूपः, golden tuft of hair, a tuft of hair made of gold or one having a golden tuft of hair (हिरण्यस्तूपो हिरण्यमयः स्तूपः । हिरण्यमयास्तूपोऽयं इति वा । – Nir. X.33)

Stupah, स्तूपः, tuft of hair, is derived from the verb स्तु (Stryat), to be collected into a heap), i.e. a collection.

(स्तूपः स्तुयते. संघातः – Nir. X.33).

Hymn 150

The Rsi is Mrlika, the son of Vasistha (मृलीको वासिष्ठः). Vasistha, the purohita, invokes the fire : वसिष्ठो ब्रह्मो पुरोहितो मृलीकस्य पुरोहितः (5).

1. Mṛlikaya, मृलीकस्य, for our felicity (मृलीकस्य सुखाय सुखार्थम्)

4. Agni was the purohita of gods; the Rsis, the descendents of Manu, kindled Agni.

5. Vasistha, as the purohita invokes Agni, the purohita, for our felicity.

The following terms also occur:

Atri, Bharadvaja, Gavisthira, Kanva and Trasdasya.

See our earlier notes on these terms.

Atri, अत्रि, free from triple bonds; i.e. "not three"; or from अत्र, to eat; a king that eats up or devours enemies अत्रिः न त्रय इति – Nir. III.17)

Bharadvajah, बल्लभः भक्ष्यः, from being brought up, bhṛ (Nir. IV.17); one that provides food to others.

Gavisthira, गविष्ठिरम् – from गविः, गौवयस्ये – (Nir. II.5) seated on the cow skin; or the one with stablized sense-organs; master of his own (for this term

see R̥v. गविष्ठः, V.1.12 and गविष्ठिन् X.150.5 – the word occurs nowhere else in the R̥gveda.

Kanvam, कण्वम् – men of wisdom (Nir. III.17 for प्रकण्वः, कण्वस्य पुत्र and कण्वप्रपञ्चः).

Trasadasyum, त्रसदस्युम्, one who suppresses infidels or wicked persons

त्रसदस्यवि – VIII.49.10

त्रसदस्युः – IV.38.1; V.27.3; VIII.19.36

त्रसदस्युम् – I.112.14; IV.42.8; 8; VIII.19.3;
VIII.8.21; 36.7; 37.7; X.150.5

त्रसदस्येः – V.33.8

Vasistah, वसिष्ठः – most notable one; a high-priest; man of great learning. वसिष्ठः, वसिष्ठानः those with most settled life (Daya.), they who provide settled life to others.

The term is used in singular and plural both.

वसिष्ठः – II.9.1; VII.9.6; X.65.15 and others.

वसिष्ठम् – I.112.9; VII.33.13; and others.

वसिष्ठस्य – VII.96.3

वसिष्ठस्य – VII.33.5

वसिष्ठाः – VII.7.7; X.15.8; 122.8 and others, in Book VII.

वसिष्ठः – (Vocative) – VII.33.3; 4; 8

वसिष्ठम् – VII.33.2

वसिष्ठानः – VII.23.6; X.66.14

वसिष्ठैः – VII.39.7; 40.7; 76.7

Hymn 151

For verse 1, see Nir.IX.31

The devata is Sraddha, श्रद्धा, Śrāṭ श्रद् is a synonym of truth सत्य (सद्, श्रद्, सत्य, श्रद्धा, श्रुत्य and श्रुत are six synonyms of truth – Nigh. III.10). Acceptance of truth for life is Sraddha – normally translated as faith. R̥si of the hymn is a lady named as Sraddha of family of Kama (श्रद्धा कामायनी).

1. Sraddha, श्रद्धा – Being based on truth, it is called so (श्रद्धा श्रद् पानात् – Nir. IX.30).

Through faith is fire kindled, through faith is oblation offered. With our speech, we announce faith at the head of fortune (chief limb of fortune, i.e. prosperity) (श्रद्धा पगस्य श्रद्गदेपस्य मूर्धनि प्रपन्नदेयं वक्तेनावेदयाम – Nir. IX.31)

5. Suryasya nīmrud, सूर्यस्य निम्रुदि, at the setting of the sun.

Hymn 152

For verse 4, see Nir. VII.2.

The deity or the subject matter of the hymn is Indra, and the R̥si is Sasah (ससः) of the race of Bharadvaja (भारदीयः).

1. Sasah, ससः, the ruler, the king.

4. Vi an Indra mṛdho jāhi, वि न इन्द्र मृदो जहि – O Indra, slay our enemies (or our evil tendencies, मृष.) – Nir. VII.2.

Also see Yv. VIII.44, and Samaveda, II.9.3.7.2 (1868).

Hymn 153

For verse 2, see Nir. VII.2

The R̥sis are the wives of the gods and the mothers of Indra (इन्द्रमतेर्ये देवजायते). Indra, the head of the state, is the subject matter.

1. Jataṁ upaste, जतमुपास्ते, worship him as soon as born, i.e. as soon as coronated or elected as the head of the state (See Samaveda I.2.2.41 (175) with variation.)

2. Tram indra balaḍ adhi, त्वदिन्द्र बलदधि, thou, O Indra, (art born) of strength or from the overpowering strength (Nir. VII.2).

See Samaveda, I.2.1.3.6 (120)

Indra is born of strength (बलत्), courage (सहसः) and vigour (ओजसः).

Hymn 154

Yami is the R̥si, the daughter of Vivasvat, whilst the creation is the topic (प्रवृत्तः).

1. According to Sayana, the students of the school of the Samaveda offer Soma to Pitṛs (Manes), the students of the school of the Yajurveda offer ghee (clarified butter), and the students of the school of the Atharvaveda offer honey. In fact, the knowledge gained through devotion and affection to God (the emotional approach to God) is likened to Soma and the Saman; the knowledge gained through Karma or actions of public dedication and service (serve approach to God) is likened to butter and the Yajuh, and the knowledge gained through study (mundane and spiritual both), i.e. the jnana marga is likened to honey and the Atharva school (Brahmaveda).

Hymn 155

For verse 1, see Nir. VI.30

The topic of the verses 1 and 4 is the averting of misfortune (अलक्षणेन), of verses 2 and 3 is Brahmanaspati, and of verse 5 is the all-gods (all-bounties of Nature) (Visvedevah). The R̥si is Sirimbitha, the son of Bharadvaja (सि-रिम्बिथे भारद्वाजः).

1. Go to the hill, O barren – अरुणि – one-eyed, काने, hideous ever-screaming (famine). We frighten thee away with those heroes (or beings) of the cloud.

Arayi, अरुणि, unliberal (अरुणिति), miserable, not giving, barren, the goddess of famine (दुर्मिच्छादि देवता – Sayana); distress, misery, alaksami or misfortune personified.

Kane, काने, one eyed is so called because his sight is crooked (काने विकटे).

Kane may be derived from the root √ कन्, meaning to be small. (काने दर्शनं ह्यसौमनस्य कान्तेर्वा स्यादनुपाय कर्त्तव्यः).

The verb कन् (kan) is used to denote the smallness of sound, as it sounds inaudible (कनति. ह्यमृतमुपाये क्षप्यते । ककुक्रणतीति । मायानुपायात् कनः). A person is called कन on account of the smallness of his size and कन्ध on account of his short vision; i.e. one-eyed, (दर्शनानुपायात् कनः) – Nir. VI.30.

Vikate, विकटे, crooked, hideous, i.e. whose manner of walking is crooked, says Aupamanyava, (विकटो विक्रान्तगतिरिषोमन्थकः); or the word vi-kata (वि + कट्) may be derived from √ कुट् √ kut (to be crooked) by metathesis: he is very crooked. (कुटो वा स्यात् । विपरीतस्य । विकुटितो पठति – Nir. VI.30).

Sadane, सदन्ये . ever-screaming . always screeching सदन्ये सदन्येनृषे शब्दकारिके - Nir. VI.30

Srimbithasya, शिखिबिठस्य - of the clouds - srimbitha means cloud (शिखिबिठो मेघः । शीयते बिठे । बिठमन्त्रिणम् । बिठं बीरिडेन व्याख्यातम्) . It is shattered in the atmosphere. Bitham (बिठम्) means atmosphere Bitham (बिठम्) is explained by biritha (बीरिठ)

Srimbitha is also the name of a seer of the family of Bharadvaja (शिखिबिठो भारद्वाजः) who, endowed with black ears, destroyed evil fortune (with this verse) (अग्निं वा शिखिबिठो भारद्वाजः कलकलमिति) .

Tebhis tva sattvubhih catayamasi, तेषां त्वा सत्त्वभिः चातयामसि - we frighten thee away with his heroes, i.e. actions. The verb चातय् (catay) means to frighten. (तस्य सत्त्वैः कर्षीमस्मि स्यात् । तैर्दृष्टा चातयाम । चातयन्निर्गमने - Nir. VI.30.)

Sattvalh, सत्त्वैः , by its heroes; by its waters, i.e. by actions

Hymn 156

The Rsi is Ketu, the son of Agni (केतुर्गर्गनेवः) the topic is Agni.

5. Agne ketuh visam asi presthah sresthah अग्ने केतुः विराज्यसि श्रेष्ठः श्रेष्ठः -- Thou, O Agni, art the best beloved and most excellent banner of the people (विशां प्रजानां, केतुः वैतापिता, ज्ञापयित, श्रेष्ठः शिष्यतः श्रेष्ठः प्रहस्तसहस्रः - Sayana).

Ketuh, केतुः - Synonym of prajna (प्रज्ञानम् - Nigh. III.9); See प्र केतुर्गने केतुः - I.3.12; उच्यते केतुमुक्त - I.92.1; दैवं वाहन्ति केतवः - I.50.1).

Hymn 157

The Rsi is Bhuvana, the son of Aptya (पुत्रः अपत्यः) or Sadhana, the son of Bhuvana (साधनो धौवनः) Indra, Adityas and Maruts are invoked, for the sake of rains (हविर्दं स्वर्गा पर्यस्यन् - men beheld around them the swift descending rain).

4. Svadhnam, स्वधन्म् - rains (स्वधः उदकं नम - Nigh. I.12; स्वर्गा वृष्टयुक्तम् - Sayana).

Hymn 158

The topic is surya, the sun; and the Rsi is Caksu (eye), the son of Surya (वसुः सौर्यः).

1. The sun protects us from the evils coming from heaven; air protects from those of the firmament, and fire from those upon earth.

4 The sun or the Surya gives sight to our eye (यसुनो मेति पशुने)

Hymn 159

Saci (सचि) is the R̥si as well as the devata of the hymn (राची पैलेचो).

Saci is the Queen-Empress of the State or the Queen on her own accounts in a democratic state (the lady-President, or the Lady-Prime Minister of the State). Her sons and daughters are also dedicated to the State (स्य पुत्रः सपुत्रः, ये दुहितः विपदः) (3). The verses 5 and 6 speak of the suppression of rival-ladies, influencing the head of the State.

Hymn 160

Purana, the son of Visvamitra (सुणे वैश्वमित्रः) is the R̥si of the hymn, and the topic is Indra, the lower self or resplendent Lord. He is fond of Soma (the emotional love); He is cognizant of all things (2). The person who serves Him with all his mind, offers sincere devotion to Him with all his heart, receives His blessings, wealth and cattle (material as well as spiritual) (3). The Lord unsolicited destroys his enemies, the despisers of Brahmanas (ब्रह्मणः or men of learning and character) (4).

4. Revan na, रेवन् - as a rich man (रेवन् = सयन् - Sayana)

Ananudistab, अन्नुदिष्टः, unsolicited. (अन्नुदिष्टः = अन्नुदिष्ट तेनानुष्ठः अप्रार्थित - Sayana)

Hymn 161

The object of the hymn is the cure of the disease raja-yakṣma (राजयक्ष्मा) or chronic (or declared) consumption, and hence the conceptual R̥si is Yaksmanasana the son of Prajapati (यक्ष्मनासः प्रजापतिः).

1. Kam, कम्, with ease.

Havisa, हविष, the medicine (lit. oblation)

Ajnata-yakṣmat, अज्ञतयक्ष्मत्, from the unobserved or undetected consumption.

Raja-yakṣmat, राजयक्ष्मत्, from the royal (declared, or observed, or chronic) consumption.

2. Nir-riteb upasthat, निर्रितेः उपस्थत्, from the lap of calamity. from the

clutches of the disease

3. *Sahasraksena sula-saradena satayusa havisa*, सहस्रक्षेप शतशार्दने शतायुषा हविषा, with a medicine having a thousand potency (eyes), conferring hundred years, giving a life for a century.

4. *Satam saradah, satam hemantan, satam vasantamh* — शतं शरद, शतं हिमन्तम्, शतं वसन्तम्, for a hundred autumns, a hundred winters, a hundred springs

Satayusa havisa, शतायुषा हविषा, this century-yielding medicine

Hymn 162

(For verse 2, see Nir. VI.12)

The subject of the hymn is to avert abortion (गर्भक्षयार्थे द्रव्यविषयम्), and the conceptual Rsi is Raksohan, the son of Brahma (रक्षोहन् ब्रह्म)

1. The disease (अमिवा) is called durnaman (दुर्नाम); it provides sickness to embryo (गर्भम्) and assails the womb (केनि).

Raksoha, रक्षोहन्, the destroyer of raksasas (the infections, contagions, virus etc).

2. *Kravyadam*, कृव्यदम्, cannibal, flesh-eating, the worms consuming flesh.

Amiva, durnama, अमिवा दुर्नाम—the disease of the evil name (दु + नाम) Amiva is explained by abhyamana (अभ्यमन्), i.e. disease. "Durnama, evil name" signified a germ of disease, a worm, whose name is sinful (दुर्नामं त्रिमूर्त्योऽपि पापकम् - Nir. VI.12)

Krimih, कृमिः, a worm is so called because it grows fat √ क्रि (क्रिद्) a raw flesh (कृव्य) or it may be derived from the root meaning to creep, or from √ कृम्, to crawl (कृमिः कृव्ये मेधति । क्रमतेत्यास्यात् सत्त्वकृमिणा । क्रमतेत्या - Nir. VI.12)

The word **Krimih**, कृमिः, does not occur in the R̥gveda

3. *Hanti Patayantam*, हन्ति पतयन्तम्, one that destroys the impregnating energy.

Nisatsnum, निषत्तन्, the germ as it settles.

Sarisrpan, सरिषृपन्, the moving embryo.

Hymn 163

The cure of phthisis (यस्मिन्) is the subject matter of this hymn and R̥si is Vivṛhan, the son of Kasyapa (विप्रा कश्यपः).

The disease spreads throughout all parts of body and hence its banishment is demanded from every place

These limbs are enumerated in the hymn (32 in all).

1. अक्षि - eye	गिरस् शीर्ष्ण - head
नासिका - nose	मस्तिष्क - brain
कण - ear	जिह्वा - tongue
ह्युक् - chin	
2. शीया - neck	दोमन्, दोणु - upper arm
दक्षिण - sinews	शंस - shoulder
शस्त्र - bones	बाहु - forearm
अनुत्प - joint	
3. अन्त्र - entrail	मान - kidney
गुदा - anus	यन्, यत् - liver
वनिदु - abdomen	प्लाशि - viscus (pl. viscera)
हृदय - heart	
4. ऊरु - thigh	श्रोणि - loin
अश्रोवद् - knee	प्रासद - buttock
पृष्णि - heel	भंसत् (पृष्ण) - private parts
प्रस - toe	
5. मेह - urethra	शेव - hair
कांक्ष - bladder	नख - nail

Angat-angat, अङ्गत्-अङ्गत् – from each limb, lomnah-lomnah, लोम्न लोम्न , from each hair, parvani-parvani, पर्वाणि-पर्वाणि , from each joint.

Hymn 164

(For verse 1, see Nir. I. 17)

The subject matter of the hymn is dissipation of bad dreams and the conceptual R̥si is Pracatas, the son of Angiras (प्रचेतः अङ्गिरसः ; versu)

1. **Paro nirṛtya a cakṣva**, परोनिर्ऋत्या आचक्ष्व . Far, far away, call for death (or calamity); (Nir. I.1) – a discussion on the pada-patha-

निर्ऋत्या = नि ऽहृत्य (in the dative case as ending in ai, ऐकाग्रताम्)

3. The evil thoughts or sins involved while speaking the others (or deliberately) (अनास); speaking against others (unknowingly or without intention) (नि रास); speaking about others (or with intention) (अपिरास); while waking (जाग्रत.); while dreaming (स्वपनः).

4. **Pracetah angirasah**, प्रचेतः अङ्गिरसः , very sensible man of austerity, and enlightenment.

Pracetah, प्रचेतः , highly sensible; having profound knowledge (प्रचेता, प्रमुदचेता – Nir. VIII.6; R̥v. X.110.1)

Hymn 165

For verse 1, see Nir. I.17

The R̥si is Kapota, the son of Nirṛti = (कपेते नैर्ऋतः) (a conceptual name).

1. **इत्थे निर्ऋत्य इदम् जगम** – Here has come this messenger of death, इत्थे निर्ऋत्य इदम् जाजगम (For padapatha, Nir. I.17); Nirṛtya is either in the ablative (संक्षय्य परोक्ष) or in the genitive case (संक्षय्य प्रेक्ष), so it is written in the padapatha (संक्षय्य), as ending in the visarjaniya (= निर्ऋत्या)

Kapotaḥ, कपेता , pigeon. For Kapota, see:

कपेतेः – X.165.1-4

कपेताग्रम् – I.30.4

कपेताम् – X.165.5

Pigeon has been sent as the messenger of Nirrti (a synonym of death or calamity), it brings bad news, and hence, its arrival is regarded as unlucky. Niskṛtim, निष्कृति, atonement.

2. May the arrival of the pigeon be auspicious (शिव).

2. 3 Paksini hetih, पक्षिणी हति, the winged weapon (of mischief), (पक्षिणी पक्षीपेता हति इत्यनेन कथं – Sayana), Hetih may be army also

4. Ulukah, उलूक, owl. It speaks amogham

Mogham, मोघम्, be in vain (मोघे निष्फलम् – Sayana)

Yamaya mṛtyave, यमाय मृत्यवे, for the controller (यमाय) death (मृत्यवे)

The word uluka has the following occurrences

उलूक. – X.165.4

उलूकःशत्रुम् – VII.104.22

(Only these two occurrences in the Rgveda)

Hymn 166

For verse 5, see Nir. X. 16

The topic of the hymn is to get away from the influence of the rival (समस्तम्). The hypothetical Rṣi is Rṣabha, the son of Viraj (ऋषयो वैराज)

The word ṛsabha occurs as follows in the Samhita:

ऋषभम् – X.166.1

ऋषभस्य – VI.28.8

ऋषभसः – VI.16.47; X.91.14

Yaska gives no comment on the word

1. Rṣabham, ऋषभे, bull; renowned like a bull (ऋषभम् प्रसस्तम् – Sayana). excellent and superior (स समस्तान् ऋषभम् – Superior among my equals).

5. Yaska quotes this verse (Nir. X.16) in connection with his discus-

sion on tautology (तत्प्रात्ययिकत्वम्). The recurrence of the same expression in the same verse means tautology, and is regarded as undesirable. Some of the schools of thought do not admit tautology, if there is some difference, even the slightest, as for instance "as from water the frogs (सम्भूता इव उदकान्) and "as frogs from water (सम्भूता उदकान् इव) (Nir. X.16)

Yoga-Ksemum, योगक्षेम, goods and chattles (Wilson), acquisitions (योग); preservations (क्षेम) - war efforts and peace plans (acquisition of all that one does not possess in Yoga and the preservation of that which has been acquired is Ksema (अक्रयस्य वनस्य प्राप्तियोगः । क्रयस्य रक्षणं क्षेम - Sayana).

This verse is the only one in the R̥gveda which has Yoga-Ksema (both the terms) occurring together. It is of common occurrence in the Yajurveda (e.g. योगस्य क्षेमो न कथ्यते - Yv XXII 22; अलम्ब्यतामयोगः, क्षेमस्य परिपालनं क्षेम - Mahidhara, योगो ह्यव्यादीनां संयोगः क्षेमस्तथाप्येव परिपालनम् - Uvar).

Hymn 167

For verse 3, see Nir. XI.12.

The Ṛsis are Visvamitra and Jamadagni. The words Visvamitra occurs in the text as follows:

विरवामित्र. - III. 53.9

विरवामित्र जम्दग्नि-इति - X. 167.4

विरवामित्रस्य - III.53.12

विरवामित्रा - III.53.13; X.89.17

विरवामित्राय - III.53.7

विरवामित्रेभि - III.1.21

विरवामित्रेषु - III.18.4

For jamadagni, see the following.

जम्दग्निः - III.62.18, VIII.101.8; IX.62.24; 65 25

जम्दग्नि उदात्त - III.53.15

जम्दग्निः - VII 96.3; IX 97.51

3. *Kalasan abhaksayan*, कलशान् अभक्षयन्, I have fed on the pitcher or on the jar, i.e. I have drunk the Soma left in the jar from that which had been offered (कलशान् कलशाभ्यन् हुतशिश्वन् सोमन् अभक्षयन् पशितवानसि – *Sayana*)

In the law of King Soma and Varuna, in the protection of Bṛhaspati and Anumata, today, in thy invocation, O Maghavan, and of Dhatṛ and Vidhatṛ, I partook of the jars

The meaning is: induced by these deities, I partook of the jars full of soma juices (एताभिर्देवतामिदं प्रदत्तं सोमकलशानप्रक्षयमिति – Nir. XI.13)

Kalasa, कलश, or jar, is so called because *Kalah* (कल) particular measures of Soma, are deposited in it (कल + श) (कलशः कलम् । कलः जलिक्येवमेव पात्रः Kalah (कलिरथ कलारथ) are both derived from क्, to scatter, their measures are scattered (कलिरथ कलारथ कितेः । विस्फेर्मात्र. – Nir. XI. 14)

Varunasya, वरुणस्य, of venerable Lord; of air.

Somasya, सोमस्य, of blissful Lord; of Soma, the nectar; the elixir.

Bṛhaspateh, बृहस्पतेः, of the Lord Supreme; of Agni or fire.

Anumatyah, अनुमत्यः, of concordance, of agreement, of approbation (Nir. XI.29; 30); of approval.

Dhatah, धाता, of sustainer (the samvatsara); Dhatṛ is the creator of all (Nir. XI.10).

Vidhatah, विधाता, of the creator or of the impeller.

Vidhatṛ is also explained by Dhatṛ (धाता सर्वस्य विधाता – Nir. XI.10)

Hymn 168

The conceptual Rsi is Anīlah, of the race of Vata (मनितो वतामनः). The word vata occurs in verses 1,2 and 4 of this hymn. Vata, anila, vayu and others are synonyms, not enumerated in the Nighantu. This air or wind is the deity of the midspace (वायुः प्रथमगण्यो भवति । वायुर्वतिः । वेतेर्वा स्पृष्ट गतिरुभयः – Nir. X.1). Anila has not been described by Yaska. We have in Yv.XI. 15 – वायुमिलत् । वायुः प्राणोऽनीलं स्ववतीयं प्रकुक्षिमपठते – *Uvata*.)

Air, Vayu, prana (the vital breath), the cosmic wind, all are invoked in this hymn: He moves along sweeping the sky, raising the dust of the earth (1). solid masses advance to meet the wind (2). vayu rests not for a single day; he is the friend of waters, the first-born (3) he is the germ of the world; his voices are heard but his form is not seen – such is this Vata: योगं कृष्वरो न रूपम् (4).

Hymn 169

For verse 1, see Nir. I, 17

The topic is cows (गावः), and the Rsi is Sabara of the family of Kaksivat (साबा काक्षिवतः).

1. *Avasava pad-vate rudra mṛṇaya*, अवसाव पद्वतो रुद्र मृणय - Be merciful, O Rudra, to the footed wanderer, the Padvate, पद्वतः, the footed - wanderer is the cow, provision for the journey (पद्वत् अवसं गावः पथ दत्तम् । अयोर्गवर्षं स्वातो नामकम् । *Avasaya*, अवसाव, is derived from √अप्, to go, with the suffix अत्, as it is therefore, not analysed in the padapatha (पदवत्)

2. *Angirasah*, अंगिरसः, the technicians; genetic experts (animal genetics and husbandry).

The cows are of similar forms, different forms, of single forms; Agni knows their names (2), Some knows them well, they nourish us with milk, they have calves (3), may we have auspicious cattle in our cow-pen (गोष्ठम्) (4)

For goṣṭha, see-

गोष्ठस्यम् - VIII.43.7; X.169.4

गोष्ठस्यम् इव - X.97.8

गोष्ठये - I.191.4; VI.28.1; X.169.3

Hymn 170

The topic of the hymn is the Sun, Surya (सूर्य) and the hypothetical Rsi is Vibhraj, the son of Sun (विभ्रज् सूर्यः). All the four verses have the term *Vibhraj*; विभ्रज् (1,2); विवभ्रज्-जम् (3), *jyotisa vibhrajān*, ज्योतिष विभ्रजन् (4).

The sun is the slayer of adversaries (अभिघ्नः), the slayer of *Vṛtra* (clouds, dazness and nescience) (वृत्र); slays *dasyus* (दस्युः), those who bring calamity to the State), killers of germs (भसुका), the slayer of rivals (rivalry to the purity of environments). (2) The light of the sun is the best light (इदं हेतुं ज्योतिषां ज्योतिः); it is the light of lights. It is superb (श्रेष्ठम्). (3)

Hymn 171

Ita, the son of *Bhṛgu*, (इत्ये बर्गः) is the Rsi. The term "the chariot of ita" (इतः रथम्) occurs in the first verse. The term *ita* or *itatah* occurs nowhere in the *R̥gveda*. Sayana regards *Ita* as the name of Rsi. The word may mean a "man of wisdom".

2. Wilson gives the following legend to illustrate the illusion: sacrifice, attempting to escape from the gods, assumed a human form, that of a warrior *Indra*, in the shape of an ant, gnawed the bowstring and then cut off his head. The head of the sacrifice is said by Sayana to be the *pravargya* or preliminary ceremony of pouring fresh milk into the boiling ghee.

3. *Venyam*, वेन्यम् - According to legend, Pṛthu, पु॒त्रः, the son of Vena, वेन्यम्, to jealous aspirants

Muhuh Srathna, मुहुः श्रथाः, drive away again and again (अस्मा अहिंसो, i.e. hast harmed - *Sayana*).

Manasyave astrabudhnaya, मनस्यैवास्त्रबुधनाय, for the Manasyu, the son of Astrabudhna (legend); for the learned intellectual, who disperses his knowledge universally.

The word आस्त्रबुधन्, astrabudhna, occurs nowhere else in the R̥gveda.

Hymn 172

The topic is *usa* (उषा), the dawn and the R̥si is Samvarta, the son of Angiras (संवर्त अग्निरसः). The word वरति (1) and सर्वपति वरतिम् (4) occurs in two verses. The metre is dvipada viraj (द्विपदा विराज), or the half-stanza - tristubh (1) 10 + 10, (ii) 10 + 9; (iii) 12 + 8; (iv) 9 + 11 (सप्तोऽपि द्विपदिक द्विपदा विराजः - *Sayana*).

For verse 1, see Samaveda 1.5.2.1.7 (443).

1. *Vartanīm*, वरतिम्, to the chariot wheel.

Udhabhih, ऊषभिः, of full udders (may mean dew of the morning).

Vanasa, वनसा, the desirable, the pretty.

Gavaḥ, गावः, cows; speech (divine) वाणी

4. *Svasustamah*, स्वसुस्तमः, the darkness of her sister (here night is the sister of dawn).

Hymn 173

The topic is an inaugurated king (the coronated king); or the appointed, nominated or duly-elected head of the State, just admitted to the high office. The R̥si is Dhruva (the hypothetical R̥si), a term which connotes stability. The word dhruva occurs in all the verses 1-6 of the hymn.

King is blessed by priest and people, during consecration for his stability (during the term assigned), steadiness and unvacillation. May the kingdom (राज्यं) never fall from him (1). Should be unvacillating like a mountain, firm and rigid (2). Firm is the heaven, firm is the earth, firm are the mountains, and so may this king of men be firm (4). May God give stability to his kingdom (5). May people always pay taxes to him (इन्द्रः ते विशः कोपसीः यज्ञिष्ठः कदा) (6).

For बलिदत्त - tax collected from people, see VII.6.5 and X.173.6 (these two references only in the R̥gveda (अग्निविशः चक्रे बलिदत्तः - VII.6.5) - The two parallel passages, अग्निं विशः बलिदत्तं चक्रे = इन्द्र विशो बलिदत्तं कनत् (may Indra (or Agni) render thy subject people payers of their taxes)

Hymn 174

The devata is any King or Raja, and the conceptual Rsi is Abhivarta of the race of Angiras (अभिवर्तः अगिरसः). We have the following terms in the verses of this hymn to this effect: अभिवर्तः (1), अभिवृत्त्य (2), अभिवर्तः and अभि-अभिवृत्तम् (3) Abhivarta is the name of an oblation in ecclesiastical sacrifices.

1. Rastraya abhivartaya, उद्याय अभिवर्तय, bring us to sovereign rule.

2. Abhivṛtya sapatnan, अभिवृत्त्य सप्त नन्, having overcome rivals.

3. May Savita and Soma establish thee (त्वां सविता सोमो अभि अभिवृत्तम्). So that thou mayest be supreme (यस्य त्वां अभिवर्तः अस्मिन्).

5. Aspatnah, अस्पतन्, may I become one without a rival.

Sapatnaha, सप्तनह, may I become a destroyer of my rival.

Abhirastrah, अभिरष्ट, obtaining the sovereignty (अभिरष्टः अभिराज-यष्ट, प्राप्तराज्यः कृत् - Sayana).

Visasahib, विशसहि, overcoming my foes (विशसहि शत्रूणां विरोधेन विजयितां चाप्यम् - Sayana).

Hymn 175

The devata is Gravana; ग्रावणः, the grinding stones for the Soma plant. The Rsi (hypothetical) is Urdhva - gravan, the son of the serpent Arbunda (अर्बुदस्य सर्पिः पुत्रः कर्णग्रावा नामभिः - Sayana), i.e. कर्णग्रावर्जुनः. The term gravanah occurs in all the four verses of the hymn.

Gravanah, ग्रावण. - According to Yaska, the word is derived from the root गृह्, to kill; or from गृ to praise, or from गृह्, to seize (ग्रावणो हन्तेष्वर्थः, गृहातेष्वर्थः, गृह्णातेष्वर्थः - Nir. IX.8). Grava, ग्रावा, is a synonym of cloud also (Nigh. I.10). Gravanah, ग्रावणः, is included in the list of 36 terms (Nigh. V.3). Gravanah also means the men of wisdom.

1. O men of wisdom, may the creator or the impeller Lord, bless and enlighten you, so that you be appointed on your respectable posts, and perform your duties honourably

2. O men of wisdom, may you drive away all the evils and evil-minded persons or evil intentions. May you use milk-giving cattle (or active solar radiations) as a remedy against diseases

3. Men of wisdom, with their uppermost position, with their popularity, are universally honoured, as they give energy and vitality to the active participants

4. May the divine creator quickly encourage you, O men of wisdom by his sustenance, for your good wishes to the worshipper who offers devotional oblations (or who renders good service to people).

(When by *gravana*, we mean grinding stone, the *upara*, is the large stone in the centre of the four stones, which bruise the plant; the plural is used for the singular, or it may imply the edges of the stone - Wilson).

Hymn 176

The Rsi is Sunu, सनु, which means the son; here the son of R̥bhu (रुधुः). The topic is R̥bhu (verse 1) and Agni for others.

1. Sunavah r̥bhunam, सनवः रूधुणम्, the sons of R̥bhuh; the sons of technicians or of intellectuals.

2. Jatavedasam, जातवेदसम्, one who knows all that has been born; a synonym of agni or fire.

Devya dhiya, देव्यः धिया, by divine wisdom.

Anusak, अनुसक्, in succession; one after the other in an orderly way

4. This agni saves (अव्यति) from (peril caused by the immortals (अमृतात्), as well as by men (स्यनन्मः).

Sahasasat sahiyan, सहस्रसित् सहीयन्, more courageous than courage (or stronger than strength).

Jivatava, जीवातवे, for life-producing.

Hymn 177

The subject of this hymn is Mayabheda, मायभेद, apparently a mystic one (the discernment of Maya). The Rsi of the hymn, a non-historical person, the son of Prajapati, is Patanga (प्राजपत्यः) Patanga may mean the sun also Yaska does not take notice of this hymn. Maya means prejna (विश्वमया सज्जनि प्राजानि - Nir. XII.17; all sciences, all arts, VI 58 1)

It means a symbol of speech (मयनं वाक् प्रति मया) - Nir 1 20; X 71.5 Again, commenting on X.88.6, Yaska equates mayam (मयम्) with prajnam, the profound vision (Nir VII 27) For the word maya, see, out of so many, the following references in the R̥gveda

मायया - I 80.7, II.17.5, III.27 7, IV.30 12, V 63 3, VI.22.6, VII.104 24, VIII.23 15; IX.73.5; X.71 5

माया - III.61.7; V.63 4, X.54.2

मया - I 32 4, II 11 10, III 20 3, V 2.9, VI.18 9, VII 1.10, VIII 41 8, X.53 9

मायाधि. - I.17.7, III.34.6, V 30.6, VI.47 18, VIII 14.14; X.147 2

मायाम् - V 85.5, 6; X.88 6

मायाऽयम् - IV 16 9

मायाऽयिन - IX 83.3

मायाऽयिन्स् - II.111.9

मायाऽयिना - X.24.4

मायिन - I 39.2; II 11.10, III 38.7, V.44.11; VI.61 3; VII.82.3; VIII 3 19, X.138.3

मायिनम् - I.11.7, II 11.5; V 30.6; VI.48.14; VIII.76.1; X 147.2

मायिना - VI 63 5

मायिनाम् - I.32.4, III.20.3; 34.3

मायिनि - V.48.3

मायिनी - V.48.1

मायिनो इति - X.5.3

मायो - VII.28 4; X.99.10, 147.5

1. **Asurasya mayaya**, असुरस्य मायया, by the art or intelligence of Asura. Sayana explains asurasya, as the Supreme Brahman devoid of all disguise (असुरस्य अतनकुरालस्य सर्वोपधिविहीनस्य परब्रह्मण सम्बन्धिनस्य मायया विगुणादिनकस्य, मायेति प्रज्ञानम् । प्रज्ञया सम्बन्ध सर्वज्ञम्)

Aktam mayaya, अक्षतं मायया , united to knowledge, all-knowing

Patangam, पतंगम् – the self or the soul, also the sun (पतंगे पतति गच्छन्तीति पतंगं दृश्यं – *Sayana*).

Vipascitah, विपश्चित , men of learning (विद्वान् – *Sayana*)

Kavayah, कवयः , seers (कवयः त्वनिदक्षिणः – *Sayana*).

Maricīnam, मरिचीनाम् , of the sun-rays.

2. **Vacam**, वाच , the divine speech; the self or the soul bears the word in his mind (पतंगोवाच मनस विभक्ति – compare यस्मिन्नुच सान यंयुषि यस्मिन्कृतिदिता रपसामविश्रवाः यस्मिन्निचते सद्यमेतं प्रजाना तन्मे मन शिष्यमेकल्पमास्तु Yv. XXXIV.5). The word vac has been explained by *Sayana* as the three Vedas (Tait. Br. III. 12.9). In the morning, the deity (the sun) moves in the sky with the hymns of the Rgveda; he abides at noon in the Yajurveda; at his setting, he is extolled with the Samaveda; the sun moves accompanied by the three Vedas” – अग्निः पूर्वाह्णे दिव देव ईषते यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्ने. सामवेदेनास्तमये वेदैरग्न्यग्निरिति मूर्ध – Taitt. Br. III.12.9.1

Gandharvah, गन्धर्व , the breath of life.

(गन्धर्वः वा शब्दान् धारयतीति गन्धर्वः प्रणवायुः – *Sayana*; from ग , gah, voices, dhṛ √ धृ , to hold; the prana vayu holds the speech, – *Sayana*)

3. For this verse, see I. 164.31; and also Yv. XXXVII.17 The verse is applicable to the Sun, his movements high up and low down. In the same way the verse also refers to the birth and rebirth of the soul, high up in certain lives, and low down in inferior species (अथ च पर च पथिभिः , through the species lower and higher; सप्रोचो विपूचो वस्तान , clothing in bodies superior and inferior)

Anipadyamanam, अनिपद्यमानम् , never descending, going up, never coming down, (उच्चैर्गच्छन्तम् । न हस्ती कदाचिन्मौर्वे पतते – *Sayana*); not decaying, going up in the series of rebirths.

A carantam, para carantam, आ चरन्ते पर चरन्तम् – going this way, going the opposite way (in the case of the sun, going to the east and to the west), from animals to men and from men to lower life.

Sadhricih, सधोचो , going together (सधोचो सङ्गम्यन्तीः).

Visucih, विपूची – going separately on their own lines (विपूचो द्विविध पृथक् पृथगगम्यन्ती).

Hymn 178

For verses 1 and 3, see Nir. X. 28.

For verse 1, see Samaveda, 14 1.5.1 (332). The deity is Tarksya; the Rsi is Aristanemi, the son of Tarksya (अरिष्टनेमिस्तार्क्ष्यं)

1 Let us, here, invoke Tarksya, which is rich in food, incited by gods, mighty, impeller of chariots, the felly of whose wheel is unhurt and who is a hero in battle, quickly for our welfare.

Tarksya, तार्क्ष्यं, is explained by Tvastr, (i) it dwells (क्षियति) in the crossed over place (from $\sqrt{\text{tr}}$), i.e. atmosphere. (तार्क्ष्यं त्वष्टा व्याप्यते । तौर्गेऽन्तरिक्षे क्षियति, or it is derived from the verb अष्ट्, $\sqrt{\text{as}}$, to pervade, (अस्तेनोत्तरं – Nir. X. 29)

Juti, जुति, signifies motion (जुतिर्गति) or pleasure (जुतिर्गता) (Nir. X.28).

Devajutam, देवजुत, one who is incited by gods or pleased by them (देवजुः देवगतं देवजुतं वा).

Prtanajam, पृतनाजम् (प्रतनाजितम्) – Nir. X.28), hero in a battle. (पृतनाजं पृतनानां सज्जं मेतानां प्राजितारं प्रगमयितारं जेतारं वा – Sayana)

Aristanemi, अरिष्टनेमि, the unhurt chariot, the felly of whose chariot is unhurt (अरिष्टनेमिः अक्षिस्तराधम् । यद्वा । नेमिर्गमनशीलमायुधम् । अक्षिस्तराधम् । अथवा तपसाचार्यजनकं जन्मशब्दः । अरिष्टनेमिर्मम जनकम् – Sayana)

3 “Who even spread with his might, the five tribes in a movement, as the sun, with his light, does the waters. A hundredfold, a thousandfold in his speed. Like a hurled javeline, they cannot keep him back (or like a discharged arrow made of reeds, they cannot keep him back) (तस्मैर्मां करयन्ति प्रमुवतोमिव शरपथोमिषम् – Nir. X.29).

Kṛsti or Kṛstayah (कृष्टौ = कृष्टयः) – synonym of man (कृष्टय इति मनुष्यनाम – Nir. X.22; see III.59 1, कर्मवन्तो भवन्ति); so called because they are active or because their bodies are long (कर्मवन्तो भवन्ति । विकृष्ट देवा वा Nir. X.22)

Panca-Kṛstih, पञ्चकृष्टीः – The five classes of people - (1) Either Gandharvah, Pitarah, Devah, Asurah, Raksasas; or (2) the four varnas (Brahmana, Ksatriya, Vaisya and Sudra) and the fifth (the unscheduled one) called nisada (नियद) (गन्धर्वः क्षित्ते देवा अतृण आश्लेषके, चत्वारो वर्णा नियदः पञ्चम इत्यौपमन्यवः – Nir.III.8.)

Nisadah, निषद - hunter The word does not occur in the Rgveda Yaska, however, discussed its etymology, "From what root is nisada derived? He is so called because he lives by killing animals. Sin is embodied (ni - |√ sad) in him, so say the etymologists. (निषद कस्मात् निषदो भवति । निषण्णमस्मिन्नापकमिति वैरुता Nir. III 8.)

Sahasrasah sataśah asya robih, सहस्रस्र शतस्र अस्र ऐहि thousand yielding hundred bestowing is the course of Tarksya (ऐहि मयि - Sayana).

Yuvatim saryam na varante sma, स्म वरन्ते युवति न सार्याम् - like an unfailing (युवति) arrow (सार्याम्). none can stop it (सार्यां शस्त्राण्डमद्योनिषु धनुषो युक्ता, युवति न लक्ष्येण विश्रीमयन्ती मित्र - Sayana)

Hymn 179

The entire hymn devoted to Indra is of three verses and the Rsis of all the three are different:

Verse 1 - Sibi, the son of Usinara (सिबि औशोकर)

Verse 2 - Pratardana, King of Kasi (प्रतर्दन कशिपवज)

Verse 3 - Vasumanas, son of Rohidasva (वसुमान रोहिदस्य)

1. **Yadi asratah mamattana**, यदि अश्रत गमन . if uncooked, continue to chant Vedic hymns of praise.

Sratah, श्रत , cooked (श्रात मत्न - Sayana)

Asratah, अश्रत , uncooked (अपक्व)

Mamattana, गमतन , gratify him with praises (स्तुतिभिर्गदयत - Sayana).

3 A reference to the midday sacrifice (midday pressing, मध्यन्दिनस्य सवनस्य)

Dadhnuh, दध्न , of curds.

Milk is first cooked in the udder of cows; (कृयनि श्रतम्), then cooked on fire (अग्ने श्रतम्); and finally, cooked well (सुश्रतम्).

Hymn 180

For verse 2, see Nir. I.20; also Samaveda, II.9.3.9.1 (1873), and also Yv. XVIII.71

The R̥si is Indra's son Jaya (जय), the topic is Indra.

1. **Puruhuta**, पुरुहूत, invoked by many

Jyastah, ज्येष्ठ, pre-eminent, superior to every one,

Susmah, शूष्य, strength (Nigh. II.9, चलनामनि).

2. **Mrgo na bhimah kucaro giristhah**, मृगे न भोमः कुचरो गिरिष्ठा, like a fierce animal, roaming everywhere, haunting the mountains

Mrgah, मृग, is derived from the root मृज् √ mrj meaning to go (मृगोपाद्वेगो कर्मणः – Nir. I.20)

Bhimah, भोम, fierce; of whom all are afraid. (भौमोविषत्यस्यात्)

Ku-curah, कुचर, one who moves in a crooked manner (if it is an epithet of some deity), it means "where does he not go." (कुचर इति चरति कर्म कुस्तिवम् अयं चेद् केवल-मिधानम् क्वाथं न चलीति – Nir. I.20).

Girih, गिरि, mountain (गिरि पर्वत – Nir. I.20); since it is raised up (समुद्रोर्गो भवति – Nir. I.20)

Parvatah, पर्वत, mountain; it is so called because it has joints (पर्व).

But parva is derived from पृ, to fill; or from प्री, to propitiate.

Here, during a period of a fortnight, they propitiate the gods, (पर्वचन् पर्वतः । पर्वं पुनः पूजते प्रीणातेवा । अर्पयन्तः पर्वं देवान् प्रीणन्तीति – Nir. I.20).

A mountain is called parvato on account of the similarity of the joints of the nature of the other (period) (तत् प्रकृतौ तत्सन्धिः सामान्यात्) (mountains have joints in the form of stone-slabs, and a period has joints in the form of time with its various divisions – Durga on the Nirukta).

Giristhah, गिरिष्ठा, seated on a cloud (गिरिस्थायी, मेघस्थायी – Nir. I.20).

A cloud is also called giri or mountain, from the same reason (i.e. from its being raised (विपोऽपिगिरितोऽस्मादेव – Nir. I.20).

(Parvatah, पर्वत and girih, गिरि are synonyms of clouds भयनामनि, Nigh I 10)

Hymn 181

The hymn is devoted to all Nature's Bounties (V isvadevah) and each verse has a different Rsi:

Verse 1 – Pratha, the son of Vasistha (प्रथो वसिष्ठ)

Verse 2 – Sapratha, the son of Bharadvaja (सप्रथोभरद्वाज)

Verse 3 – Gharma, the son of Surya (पर्यः सूर्य)

All the three names appear to be conceptual and not historical. The terms pratha and sapratha occur in verse 1. The words dhata, savituh and visnu stand for the three Adityas, the suns. This verse has two more terms agni and bharadvaja. The words gharma and surya occur in verse 3, whereas dhata, savita and visnu are also repeated in this verse

The Rathantara Saman and Anustup metre are mentioned in verse 1, and Brhat Saman in verse 2. Wilson writes on this hymn: "what is here exactly intended is not very obvious and is not explained by the Scholiast," and then, "The Sukta refers evidently to technical ritual', to which no key is given by the commentary."

1. Prathah, प्रथ , extended.

Saprathah, सप्रथ , with extensions in all dimensions.

Vasisthah, वसिष्ठ , the most celebrated in skill and crafts.

Dhatuh, धातु , of the sustainer.

Savituh, सवित्र , of the creator or of impeller.

Visnoh, विष्णो , of the pervading one.

2. Bharadvajah, भरद्वाज , well versed in sciences; one who stands for learning.

3 Yajuh, यजु . everything related to Yajna, the ritual – details (यजुः यज्ञ साधनम् – *Sayana*)

Gharmam, गर्मम्, fire or heat (न तपन्ति गर्मम् III 53 14; अभीदधेर्गम् , the heat kindled around us, I. 164.26)

Hymn 182

The devata of the hymn is Br̥haspati and the Ṛsi is Tapurmurdhan, the son of Br̥haspati (तपुर्मूर्ध्वाहिम्नस्य).

The word tapurmurdha occurs in verse 3.

1 Durgaha, दुर्गहा, the overcomer of difficulties. Also, the destroyer of durga, the impenetrable, or the wicked (दुर्गहा दुर्गमनाशं कृता – destroyer of those who go wickedly – *Sayana*).

Aghasamsaya – अघसंसाय, for the calumniator.

Manma, मन्म, bright weapon (मन्यतेदीप्तिं कर्मणे मन्म, दीप्तमायुधम् – *Sayana*).

Nesat, नेषत्, thrust aside.

Sam, शम्, health, i.e. freedom from diseases (शिवाण्यां शमम् – *Sayana*)

Yoh, यो ., prosperity, fearlessness, (योः धनतां याकम् – *Sayana*).

The burden of all the three verses is: क्षिपदशस्त्रितमं दुर्धतिं हन्त्याकम् यजमानाय शो यो (may he baffle the malevolent, and bestow upon the sacrificer health and fearlessness).

2. Prayaja and anuyaja, प्रयाज-अनुयाज; there are five prayajas and three anuyajas (sacrificial rites with these technical names).

The deity of prayaja is Narasamsa, नरसंसा (a name of Agni) (For narasamsa, see Nir. VIII.7).

The deity of anuyaja is Agni.

Narasamsah, नरसंसा it is sacrifice, such is the interpretation of Katthakya – seated men (सः) praise (√शंस) gods in sacrifice. "It is Agni" says Sakapuni, "he is to be praised by men (VII.2.2) – Nir. VIII.6).

Prayajah, प्रयाज and anuyajah, अनुयाज - see X.51.8-9: Nir. VIII.21, prayajas are introductory oblations and anuyajas are the concluding ones. According to some, they are offered to Agni (अथ किं देवता प्रयाजानुयाजा । आग्नेया इत्येके Nir. VIII.21, प्रयाजान् ये अनुयाजोश्च - X.51.8; स्य प्रयाजा अनुयाजाश्च - X.51.9 आग्नेया ये प्रयाजा आग्नेया अनुयाजा इति च ब्राह्मणम् - a quotation yet untraced).

According to other authorities, their devatas are meters (उन्मो देवता) or seasons (ऋतु देवता), or animals (पशु देवता), life breaths (प्राण देवता), or the self (आत्म देवता). But the well-considered view is that they are addressed to Agni (आग्नेया इति तु स्थितिः); the rest is mere apportionment (यन्ति मन्त्रमित्यतः) - Nir. VIII.22.

3 Tapurmudha, तपुर्मूढ - the best ones among the people who practise austerity and penance for spiritual attainment. An appellation for Brhaspati (तापनशिरम्वो बृहस्पति - *Sayana*).

Rakasah brahmadvisah, राक्षसा ब्रह्मद्विष, the wicked persons, jealous of Brahmanas (ब्राह्मण द्वेष्या उद्विषा - *Sayana*).

Sarava, शरवे, the leader of raksasas, the wicked teasers; (शरवे शरं हितकं शस्त्रमपिपत्तिम् - *Sayana*).

The word is crived from √ रु, हिसायाम्, to kill.

Hymn 183

A hymn of three verses, the topic of verse 1 is the sacrificer or yajamana; of the second verse is his wife and of the third is the hotṛ. The Rṣi is Prajavat, the son of Prajapati (प्रजापत्याशपच).

The wife speaks in the first verse: "do thou who art desirous of offspring beget offspring (प्रजायसव प्रजापुत्रकाय).

The yajamana reciprocates "mayest thou who art beautiful, come up to me, bear offspring, thou who art desirous of offspring" (मम् उप उज्या युतति, यपूयाः । प्रजायसव प्रजापुत्रकाये).

In the third verse, the hotṛ assists in the performance of the garbhadhana ritual, and blesses the couple. The words have been put into the mouth of the creator God, the Prajapati, who says "I engender progeny upon the earth; I beget children on other women." Wilson comments on this verse. "The share of the Hotṛ in the procreation of living beings is referable to the efficacy of the sacrifices at which he ministers."

Hymn 184

The conceptual R̥si is Tvastr (त्वष्ट), the maker of embryos, or Visnu, the son of Prajapati (विष्णुः प्राजपत्यः).

The following devatas have been invoked in these three verses, each having some assignment in the progeny – procreation.

Visnu constructs the wombs. (विष्णु)

Tvastr fabricates the members of the body. (त्वष्ट)

Prajapati sprinkles the seed. (प्राजपति)

Dhaty cherishes the embryo. (धातु)

Sinivahli sustains the embryo (सिनिवाहली), Sarasvati and Asvins also help in sustenance (सरस्वती-अश्विनौ).

The child is expected in the tenth month; for which the embryo is invoked (तं ते गर्भं दद्याच्छे दशमे ऋतिं सूतये). The Asvins are qualified with term देवौ (devau) and पुष्कर-मञ्जौ (garlanded with lotuses).

Hymn 185

The topic of the hymn is Adityas, the suns; or a propitiation (svastyayana, स्वस्त्ययनम्). The R̥si is Satyadhrti, the son of Varuna (सत्यधृतिवर्णिः).

1. Invocation of Mitra, Aryaman and Varuna for protection – These three are the Adityas.

2. They who have secured protection from these three, are not troubled by their adversaries (न वि हंसि विपुष्पराक्षः).

3. The enemy of such persons upon who in the adityas (अदित्यः or अदितेः पुत्राः) bestow their eternal light (अमरं न्येहिः), does not survive.

Hymn 186

For verse 1, see Nir. X.35.

Ula, the son of Vata (उलो वतामनः) is the R̥si, and the devata is air (वायु).

May Vata breathe into our hearts a healing balm; may he prolong our lives (1). Vata is our father, brother and friend. Vata maintains at his house

of a store of ambrosia (अमृतस्य निधि); may he give us a bit of it so that we live for long long years (हस्ते यो देहि जीवसे). (3).

1. The word vata, वत, is used for wind because the wind blows (वातोऽप्यतीति सत - Nir. X.34). In this context, Yaska refers to this verse:

May Vata blow toward us, what is healing, full of happiness and comfort of heart. He shall prolong our lives.

Hymn 187

For verse 2, see Nir. V.5

The Rsi is Vatsa, the son of Agni (वत्स आग्नेय). In this hymn of three verses, Agni is invoked, who is the benefactor of mankind (मित्रीनां वृषणय); he fiercely shines from a great distance (पातक्यः पश्यताः) upon the desert tract (वन्धुमि जलनितं देशम् - Sayana); he with his radiance destroys the raksas (worms, insects, germs etc.)

This Agni, the cosmic fire, is invoked to carry us beyond the reach of those who hate us (य नः पर्दन्ति हिंसः) - a burden of all the three verse in this hymn.

2. Tiro dhanvati rocate, तिरो धन्वति रोकते; it shines brightly from across the atmosphere.

Dhanvan, धन्वन्, means atmosphere, a synonym of antarikṣa, Nigh. I.3; waters flow from it. Nir. V.5.

Hymn 188

For verse 1, see Nir. VII.20.

The Jataveda - Agni is the subject matter of this hymn and Syena, the son of Agni (स्येन आग्नेयः) is the conceptual Rsi of this hymn.

The hymn is an invocation to the fire-divine, Jatavedas - For jatavedas, see Nir. VII. 19-20.

From what root is jatavedah derived? (Bṛhad - devata, I.92; II.30). He knows all created beings; he is known to all created beings, or else he (agni or fire) pervades every created being; or he has all created beings as his property or wealth; or he has all created beings as his knowledge, i.e. discernment. (जतवेदः कस्मात्? जतानि वेदः, पूजानि वेद - cf. Br. Devata, II.30; ज्ञाने वै जतवेदः, य इति जतानं वेद - Ait. Br. II.39; जतानि वै जितुः । जतोऽयतो विजय-इति यः, जतविजो यः । जतयनः । जतविजो यः जतयजनः - Nir. VII.19).

There is an untraced Brahmana passage, that because as soon as he was born, he found the cattle; that is the characteristic of jatavedas जातवेदसः पशून् विन्दत । तज्जातवेदसो जातवेदसम् । And also therefore in all seasons, the cattle move towards Agni (तस्मात् सवन् शतृन् पशवोऽग्निर्माधस्यति - See Sayana on I.44.1)

Yaska quotes a verse I.99.1. We shall press Soma for Jatavedas. He shall consume the property of the niggard, (जातवेदसे तुनक्षम सोममहनीयते ।) इह नो वदतः । Yaska also quotes the present verse: X. 188.1

Do ye impel jatavedas, the strong horse, to sit on this our grass (With your actions impel jatavedas, who pervades everywhere, or else it may be a simile, i. e. jatavedas, who is like a horse; may he sit on this our grass (प्रहिणुत जातवेदसं कर्माणि ममरजुषान् । अग्निं योजयथै स्मात् । अयमग्निव जातवेदसमिति । इदं नो वह्निरासतेदिति - Nir VII.20).

Yaska makes an interesting observation In the entire Samhita of the R̥gveda, consisting of ten Books, this is the only hymn of three verses in the Gayatri metre, addressed to jatavedas (तदे तदेकमेव जातवेदसं गावश्च तुष ददातपीषु विष्टते - Nir VII.20).

Yaska further says that one should know that when we speak of jatavedas as Agni (fire), it does not refer to the terrestrial fire alone obtained by attrition, the upper two lights (mid-space lightning and of the celestial sun) are called jatavedas also (स न मन्येतायमेकान्विति । अयेते उत्तरे ज्योतिषी जातवेदसौ उच्येते - Nir VII.20) To support this, yaska quotes अग्निप्रवन्त समेष योषाः - IV 58.8; and उद्वं जातवेदसं - I.50.1.

1. **Jatavedas**, जातवेदसं जातानां वेदितां जातधनदिकं वा, one who knows all that has been created, one whose all created beings are wealth.

Asvam, अश्वम्, by his functions, available everywhere (अश्वं कर्माणि-व्याप्नुवन्तम् - Sayana).

Vajinam, possessor of food (वज्रिणिं अन्नवन्तः); giver of food.

Nunam pra hinata, नूनं प्र हिनेत, must enhance or increase (नूनं अवश्यं प्र हिनेत प्रवर्धयत - Sayana)

Sayana gives an alternative interpretation also: "like a horse urged to sit down on the sacred grass (स अस्याकं इदं वाहिः अस्तौर्गं, आसदे आसन्तुं प्रवृत्तम्, - sit down on our sacred grass).

2. **Mihusah**, मीळ ह्व , to the showerer (सिन्धु)

3. The flames of the jatavedas fire are the bearers of oblations to gods

(देवता देवानां प्रति इव्ययाहिनी, हज्जानां हविषां कोरुष प्रसमिन्मो भवन्ति *Sayana*)

Tabhih, by them, i.e. by the flames (ताभि जिह्वभिः).

Yajnam, यज्ञः यज्ञसाधने हविः, the oblations offered at a sacrifice.

Invatu, इन्वतु, carry them to gods.

Hymn 189

The devata of the hymn is Surya or Sarparajni (सर्पराज्ञी), who is also the Rsi of the hymn (सर्पराज्ञी).

1. **Gauh**, गौ, the earth

Prsnih, पृश्निः, in the firmament; in the space.

A akramit, अ अक्रमेत्, moves, goes round, revolves.

Matarampurah, सतर्पुरः, carrying water in front.

Pitaram svah, पितरं स्वः all round its father; the sun.

Prayan, प्रयन्, moving.

This moving earth revolves in the space, round the sun, her father, carrying waters in the front.

Whilst Dayananda interprets 'गौ, Gauh, as the earth, other interpreters translate this term as the sun (गौ गमनशोल पृश्निः प्राप्दवर्गं प्राप्तेऽत्र अये सूर्य आ अक्रमेत् आक्रान्तवान् उदयावले प्राप्तावान् इत्यर्थः)

Purah, पुरः, is translated as in the east (पूर्वस्यादिनिः).

Mataram, मातरं, is translated as the mother of all beings, the earth (मातरं सर्वस्य धृतजातस्य निमात्री पृथिवी)

Pitaram, पितरं, is the sustaining celestial region (पितरं पालकं दुर्लोकं): the word, **Ca**, च, denotes the midspace or firmament (च शब्दादन्तरिक्षम्).

Prayan, प्रयन्, moves with speed (प्रयन् प्रक्रमेण शीघ्रं गच्छन्)

Svah, स्वः, moves with grace (स्वः स्वराण शोभनगमनं भवति).

Alternatively, Sayana interprets pitaram as the svarga or heaven (पितरं स्वर्गलोकं प्रयन् यती),

2 and 3 – These verses speak of the sun whose radiance is penetrating, drawing air down through the lungs, after having sent it up (2). Thirty stations of the day and night shine with the sun's rays (3).

3 Trinsat dhama, त्रिंशत् घाम, thirty stations; the thirty muhurtas.

Vastoh, वस्तो, full day (day and night together)

(वस्तो धामरस्याहोरात्रस्यायमव मुहूर्ति, अहं रात्रि अवधारणे – Sayana)

Hymn 190

The purport of each verse (श्लोकार्थम्) is the deity of this hymn. The *ṛṣi* is Aghamarsana, the son of Madhucchandas (अघमरर्षिः माधुच्छन्दसः).

1. *Ṛtam* and *Satyam*, ऋतं-सत्यं- both these terms are synonyms, when not used together; both mean truth. What is not *ṛte* is untruth, अन्तः, and the word *anṛta* is antithesis of *satya* also: अन्तः सत्यमुदीचि – Yv. I.5; अन्तः अन्तः सत्यमुदीचि – *Uvata*; अन्तः सत्यम् उद्गच्छामिदि सत्यमुदीचि – *Mahidhara*). According to Sayana, truth of thought is *Ṛta*, and truthfulness of speech is *Satya*. (ऋतमिदं सत्यम् । ऋतं मनसो यथार्थसंकल्पम् । सत्यं वाचिकं यथार्थं वाच्यम् – Sayana). A better explanation would be to regard eternal laws of Nature as *ṛta* and the ethical truth as *satya* (the truthfulness of thoughts, words and deeds are all *satya*).

Prakṛti and Tapas – The mother *Prakṛti*, the material cause of creation is an equipoise of three – *sat* (calmness, white); *rajas* (activity or red) and *tamas* (inertia, black) (अत्रापेक्षां लोहितरक्तस्य कृष्णा – *Sveta Svataṛa up.* IV.5; सत्त्वजलतप्तं सत्त्व्यावस्था प्रकृतिः – *Samkhya* I.61) The *tapas* or arduous penance of our Lord tickled the *rajas* of the *Prakṛti*; the equilibrium was disturbed – on one hand, from the *satoguna*, we had the creation of *ṛta* and *satya*, and from the *tamo-guna*, the night (*ratri*) generated; and from thence, the cosmic plasma, or the space-parameter (*samudra* – *arnava*, watery ocean) was produced (1). Thereafter the time-parameter (*Samvatsara*) was created, ordaining nights and days (*aho - ratra*), the ruler of every moment (विश्वस्य विप्लो यशो). (2). *Dhatṛ*, the sustainer and creator, in the beginning created the sun and moon, heaven, earth, and midspace, as in the previous creations (यथापूर्वमन्वन्तरम्). (3).

Hymn 191

Agni is the deity of the first verse; *Samjnanam* (संज्ञनम्) or the Assembly is the deity of the next three verses..

Samyananah, समन . is Rsi of this hymn of four verses

1. Agni is called vṛṣan (वृषन्), the showerer of benefits (वृषन् फलानां वसित - *Sayana*).

Aryah, अर्य, the lord (अर्य स्वाभ्याख्यायाम्) (अर्य ईरया - Nir. V.9; अर्य आहमस्मि ईरया - VII. 100.5, वृषाक्षिरयं ईरया Nir XIII.6 on X 86 1, अर्य ईरयसुत्र - Nir VI.26 on I 117.21; Arya, अर्य, means the son of the lord or a rich person. Arya means vaisya (वैश्य) also (सुहृदय चायायि य - Yv. XXVI.2; अर्य स्वाभिदैरययो - *Panini* III.1.103)

Ilaṣpade, इलस्पदे, on the footmark of Ila (the altar).

Ilah, इल, इला . of the earth (इलः पृथिव्या)

Pade, पदे, उत्तरवेदिसङ्घे, on the altar, the Uttara Vēdi (Ait Br. I 28)

Sam-sam yuvase, स सं-युवसे, Thou mixest, combinest (युवसे मिश्रयसि - *Sayana*).

Viṣvāni sam-yuvase, विश्वानि सम-युवसे - thou verily combinest with all creatures - O Agni, you associate with everyone; you alone, among all gods, pervade all living beings (*Sayana*); you give the sacrifice all the objects for which he prays (हे अग्ने, अर्यः स्वाभ्येत्यं विश्वानि सर्वाणि फलानि आ समन्तान् संयुवसे यजमानेन संगमयसि - *Mahidhara*, Yv. XV.30).

2. Samgacchadhvam, संयच्छध्वं, all of you move together, or work together in harmony. (संगतः संपृता यवत).

Sam Vadadhvam, सं वदध्वं, speak together; meet out mutual differences, and speak in one voice (पारस्परं विशेषं वदित्यर्थक विषयेय वक्तव्यं कृतेति यावत् - *Sayana*); व्यस्त वातां समुच्छदध्वे - *Panini* - I.3.48

Manasī Sam Janatam, मनसि सं जानताम् - may your minds apprehend alike (समानमेकसंगमेवार्थमवगच्छन्तु - *Sayana*)

Yatha purve devah, यथा पूर्वे देवाः, with unanimity and complete accord, used to accept their appropriate shares, you also without grudge or hesitation, with unanimity-accept your due in wealth and prosperity (यथा पूर्वे पूतजः देवाः संजानताः ऐक्यतया प्राप्तं इविषयि उपसते यथा त्वं स्वीकुरुष्वि; तथा युयमायि वैपत्यं प्रतिबन्ध्य धनं स्वीकुरुष्वेति शेषः - *Sayana*)

3. Samani Samiṭh, समनी समृप्तिः = समिप्तिः प्रप्तिः, acquisition, समिप्तिः प्रप्तिः - *Sayana*; may common (समनी) be your acquisition or acquirement.

Samanam manah, समनं मनः, common the purpose; common be your minds.

Saha cittam, सह चित्तं . common be the thoughts, associated to the desire (W.son) (चि ४ 'विचारजं ज्ञानं सहं सहितं परस्परसन्निवर्धये तौको भूयान्तु - Sayana)

Samanam mantram abhi mantraye, समानं मन्त्रं अभि मन्त्रये, repeat for you a common prayer. may our decisions and plans be of one accord. (ऐरुमिधाय सत्कलंनि - Sayana)

4 Akutih, अकृति intentions (अकृतिं सम्कल्पयेदध्यवसायः Sayana), culture

Vah Su-saha asati, व सुसह असति, no ill will, every relationship should be pleasant and of good understanding (व सुखात् सुसहं शोभनं सन्निवर्धये असति भवति - Sayana).

इति दशमं मण्डलं समाप्तम् ।

॥ ऋग्वेद संहिता समाप्ता ॥

॥ ऋषिसूची ॥

अ

अहोमुखामदेव्यः १०.११६
 अकृष्टा मायाः ९.८६.१-१०; ३१-४०
 अक्षो मौजवान् १०.३४
 अगस्त्यः १.१६५.११-१५; १.१६६-१६९;
 १.१७०.२; ५; १.१७१-१७८; १.१७९.१;
 ४; १.१८०-१९१
 अगस्त्यशिष्याः १.१७९.५; ६
 अगस्त्यस्य स्वसा १०.६०.६
 अग्रयो धिष्या ऐश्वराः ९.१०९
 अग्निः १०.१२४
 अग्निः पावकः १०.१४०
 अग्निः पावको बार्हस्पत्यः ८.१०२
 अग्निः सौचीकः १०.५१.२; ४; ६; ८; १०.५२;
 १०.५३.४; ५; १०.७९; १०.८०
 अग्निधुतः स्यौरः १०.११६
 अग्निधूपः स्यौरः १०.११६
 अग्निगृहपतिः सहस्रः सुतः ८.१०२
 अग्निर्येविष्ठः सहस्रः सुतः ८.१०२
 अग्निर्वैश्वानरः १०.७९; १०.८०
 अग्निश्चाक्षुषः ९.१०६.१-३; १०-१४
 अग्निस्तापसः १०.१४१
 अचमर्पणो माधुच्छन्दसः १०.१९०
 अङ्ग औरवः १०.११८
 अङ्गिरसः । द्रव्यताम्-वसुरोचिषः
 अजमीज्जः सौहोत्रः ४.४३; ४.४४
 अजाः । द्रव्यताम्-पृथग्यः
 अजिः सांख्यः १०.१४३
 अजिर्वांसः ५.२७; ५.३७-४३; ५.५६; ५.७७;
 ५.८३-८६; ९.६७.१०-१२; ९.८६;
 ४१-४५; १०.१३७.४
 अदितिः ४.१८
 अदितिर्वाक्षापणी १०.७२
 अनानतः पाकरोचिषः ९.१११

अनिलो वातायनः १०.१६८
 अन्धीयुः श्यावाकिः ९.१०१.१-३
 अवाला आग्नेयी ८.९१
 अप्रतिरथ ऐन्द्रः १०.१०३
 अप्सरसी । द्रव्यताम्-शिखण्डिन्यौ
 अभितपाः सौर्यः १०.३७
 अभीवर्त आङ्गिरसः १०.१७४
 अमहीयुः आङ्गिरसः ९.६१
 अम्यरीवो पार्पागिरः १.१००; ९.९८
 अवास्याः आङ्गिरसः ९.४४-४६; १०.६७;
 १०.९८
 अरिष्टवेमिस्ताक्ष्यः १०.१७८
 अरुणो वैतहव्यः १०.९१
 अर्चनाना आग्नेयः ५.६३; ५.६४; ८.४१
 अर्चन् हेरण्यस्त्पः १०.१४९
 अर्बुदः काद्रवेयः १०.९४
 अवतसारः काश्यपः ५.४४; ९.५३-६०
 अवस्तुराग्नेयः ५.३१; ५.७५
 अश्वमेधो भारतः ५.२७
 अश्वसूची काण्वायनः ८.१४; ८.१५
 अश्व्यः । द्रव्यताम्-वशाः
 अष्टको वैश्वामित्रः १०.१०४
 अष्टादंष्ट्रो वैरूपः १०.१११
 अस्तितः काश्यपः ९.५-२४
 अस्तुराः । द्रव्यताम्-पणयः

आ

आगस्त्यः । द्रव्यताम्-रुक्महयुतः
 आग्नेयः । द्रव्यताम्-कुमारः; श्वेतुः; वत्सः; स्येनः
 आङ्गिः । द्रव्यताम्-हविर्वांसः
 आङ्गिरसः । द्रव्यताम्-जीवर्तः; जममहीयुः;
 अवास्याः; अचप्याः; ऊरुः; ऊर्ध्वसन्नाः;
 कुत्सः; कृतमणाः; कृष्णाः; गृत्समदः; वोरः;
 तिराहीः; विष्यः; चक्षुः; नृमेधः; पवित्राः;
 पुक्लीज्जः; पुक्लीधः; पुक्लीन्मा; पूतवत्सः;

प्रवेताः; प्रभुवसुः; प्रियसेयः; धरुः विन्धुः;
 दृढमसिः; दृढरथतिः; भिस्तुः; मूर्धन्वान्;
 रङ्गराजः; चतुरोच्चियः; विरूपः; विहस्यः;
 धीतहस्यः; व्यसः; शिशुः; शीनहोत्रः;
 क्षुतकक्षः; संघननः; संघर्तः; सप्तगुः; सध्यः;
 सुकक्षः; सुवीतिः; हरिमन्तः; हरिण्यस्तपः

आश्रितरी । दृश्यताम्-साधती
 माजीगतिः । दृश्यताम्-शुनःशेषः

आत्मा ३.२१.७

आग्नेयः । दृश्यताम्-अर्चनानाः; अयस्युः; इषः;
 उरुधकिः; एवचामरुतः; कुमारः; गयः;
 गविष्ठिरः; गातुः; गृहसमदः; गोपवनः; गुहः;
 द्वितः; पुरुः; पौरः; प्रतिक्रमः; प्रतिप्रमः;
 प्रतिमानुः; प्रसिरयः; यभुः; बाहुवृक्तः;
 तुषः; मृक्तवाहाः; यनतः; रातहस्यः; यमिः;
 वसुभुतः; विश्वसामा; इषावाशः; क्षुतवित्;
 सत्यभवाः; सदाष्टणः; सप्तधमिः; सप्तः;
 सुतंभरः

आग्नेया । दृश्यताम्-वसूययः
 आग्नेयी । दृश्यताम्-अपाछा; विश्ववारा
 आयर्वणः । दृश्यताम्-गृहद्विषः; भिषक्
 लादित्यः । दृश्यताम्-विषस्वान्
 आप्यः । दृश्यताम्-भितः; द्वितः; सुवनः
 आप्सवा । दृश्यताम्-मनुः
 आमहीयुवः । दृश्यताम्-उरुक्षयः
 आम्बरीषः । दृश्यताम्-सिम्बुद्दीपः
 आम्भूणी । दृश्यताम्-वाक्
 आयुः काण्वः ८.५२
 भार्गुदिः । दृश्यताम्-उर्ध्वग्रावा
 भार्गवः । दृश्यताम्-सुनुः
 भार्गुदिणः । दृश्यताम्-देवापिः
 भासङ्गः श्रावोगिः ८ १.१०-११

इ

इदो भार्गवः १०.१७१
 इप्सवाहो वार्वस्युतः २.२१
 इन्द्रः १.११५.१; २; ४; ६; १०-१२;
 १.१७०.१; १; ४; ४.१८; ४.२६.१-२;
 ८.१००.४; ५; १०.२८.२; ६; ८; १०;

११; १०.८६.१; ८; ११; १२; १४;
 १९-२२

इन्द्रमसिर्धांसिष्ठः २.१७.४-६

इन्द्रमातरो देवजामयः १०.१५३

इन्द्रस्य स्तुषा १०.२८.१

इन्द्राणी १०.८६.२-६; ९; १०; १५-१८;
 १०.१४५

इन्द्रो मुष्कवान् १०.१८

इन्द्रो वैकुण्ठः १०.४८-५०

इतिभिदिः काण्वः ८.१६-१८

इष आग्नेयः ५.७; ५.८

उ

उचध्य आश्रितसः २.५०-५१

उत्कीलः काण्वः ३.१५; ३.१६

उपमन्युर्धांसिष्ठः २.१७.११-१५

उपस्तुतो वार्हिहस्यः १०.११५

उरुक्षय आमहीयवः १०.११८

उरुधकिराग्नेयः ५.६९; ५.७०

उर्वशी १०.१५.२; ४; ५; ७; ११; ११; १५;
 १६; १८

उलो वातायनः १०.१८६

उशनाः काण्वः ८.८४; ९.८४-८९

उशिक् । दृश्यताम्-कक्षीयान्

ऊ

ऊहाराश्रितसः २.१०.८.४; ५

ऊर्ध्वकृशनो यामायनः १०.१४४

ऊर्ध्वग्रावा भार्गुदिः १०.१७५

ऊर्ध्वनाभा प्राज्ञः १०.१०९

ऊर्ध्वसपा आश्रितसः २.१०.८.८; ९

आ

अजिधा भारद्वाजः ४.४९-५१; २.१८;
 २.१०.८.६; ७

अज्जाशो वार्षागिरः १.१००

अज्यवधः २.१०.८.१२; ११

अज्यसो वैराजः शाकरो वा १०.१६६

अज्यसो वैश्वामित्रः ३.११; ३.१४; २.७१

अज्यवो दृष्टिग्राः ५.४४

अज्यमृद्धो वातराजः १०.१३६.७

ए

एकमुनोवसः ८.८०

एतसो वातराजः १०.१३१.१

एन्द्रः । द्रव्यन्ताम्-अप्रतिरयः; जयः; कृष्णः,

वसुक्रः; बिम्बः; वृषाकपिः; सर्वहरिः

एवयामददात्रेयः ५.८७

ऐ

ऐकः । द्रव्यताम्-पुकरवाः

ऐरमदः । द्रव्यताम्-देवमुनिः

ऐरावतः । द्रव्यताम्-जराकर्मः

ऐल्लवः । द्रव्यताम्-कवयः

ऐश्वराः । द्रव्यताम्-अमयः

ऐशीरपिः । द्रव्यताम्-कृषिकः

औ

औचप्यः । द्रव्यताम्-दीर्घतमाः

औरदः । द्रव्यताम्-अङ्गः

औशिजः । द्रव्यताम्-कक्षीवान्

औशीनरः । द्रव्यताम्-शिबिः

क

कक्षीवान् दीर्घतमसः (औशिजः) १.११५-

११५; १.१२१.१-५; ९.७४

कण्वो पीरः १.११-४३; ९.१४

कतो वेधामित्रः ३.१७; ३.१८

कपांतो मेरुतः १०.११५

करिकतो वातराजः १०.१३१.५

कर्णमुद्रासिधः ९.१७.२२-२४

ककिः प्रागायः ८.१९

कवप ऐल्लवः १०.१०-३४

कविर्भोगवः ९.४७-४९; ९.७५-७९

कश्यपो मारीचः १.१९; ८.१९; ९.१४;

९.१७.४-९; ९.११; ९.१२; ९.११३;

९.११४; १०.१३७.२

काक्षीवतः । द्रव्यताम्-क्षत्रः; सुकीर्तिः

काक्षीवती । द्रव्यताम्-वोषा

काण्वः । द्रव्यन्ताम्-जायुः; हरिश्चिदिः;

कुक्षुतिः; कुक्षीदी; कृष्णः; त्रिशोकः;

देवातिथिः; नाभाकः; नारदः; नीलातिथिः;

पर्वतः; पुनर्वसुः; पुष्टिगुः; पृथक्; प्रयागः;

प्रकण्वः; महातिथिः; मातरिक्षः; मेधातिथिः;

मेघ्यः; मेघ्यातिथिः; वत्सः; वायकणः;

शुष्टिगुः; सध्वंसः; सुपर्णः; सोमरिः

काण्वापनः । द्रव्यताम्-अश्वसूक्ष्मी; गोषूक्ष्मी

काण्वः । द्रव्यताम्-उरकीकः

काण्वेयः । द्रव्यताम्-अमुदः

कासापनी । द्रव्यताम्-अद्या

काथिः । द्रव्यताम्-विश्वकः

कावयः । द्रव्यताम्-उषाभाः

काशिराजः । द्रव्यताम्-प्रतर्दनः

काश्यपः । द्रव्यन्ताम्-अवस्सारः; असितः;

देवकः; निभुमिः; भूतानाः; रेभः; रेभसून्;

विष्टहा

काश्यपी । द्रव्यताम्-मिसण्डिण्यौ

कुस माङ्गिरसः १.१४-१८; १.१-१-११५;

९.१७.४५-५८

कुमार आग्नेयः ७.१-१; ७.१-१.१ द्रव्यताम्-

वत्सः

कुमार आग्नेयः ५.१.१; ३-८; १०-१२

कुमारो वामाचनः १०.१३५

कुक्षुतिः काण्वः ८.७९-७८

कुम्भलब्धिरपः कैलपि १०.१२९

कुक्षिक ऐपीरपिः ३.३१

कुक्षिकः सौमरः १०.१२७

कुसीदी काण्वः ८.८१-८३

कूर्मो शास्त्रमदः २.२७-२९

कृतयशा माङ्गिरसः ९.१०८.१०-११

कुरुभोगवः ८.७९

कृष्णः काण्वः ८.५५

कृष्ण माङ्गिरसः ८.८५; ८.८९; ८.८७;

१०.४२-४४

केनुराग्नेयः १०.१५९

कौरसः । द्रव्यताम्-दुर्मित्रः; सुमित्रः

कौक्षिकः । द्रव्यताम्-गाथी

ग

गय आग्नेयः ५.९; ५.१०

गयः श्रवः १०.९३; १०.९४

गर्गो भारद्वाजः ६.४७

गर्भकता । द्रव्यताम्-स्वहा

गविष्ठिर आश्रयः ५.१

गह्वराश्रयः ५.३२

गायिनः । दृश्यताम्-विश्वामित्रः

गाथी कौशिकः ३.११-२२

गार्हपत्यम्-कर्मः

गृहसमद आश्रितः श्रीनहोषः पश्चाद्

गृहसमदो भागवतः श्रीनहोषः २.१-३; २.८-४३;

२.८६.४६-४८

गृहपतिः । दृश्यताम्-अग्निः

गोतमो राहुगणः १.७४-९३; ९.११;

९.६७.४-९; १०.१३७.३

गोधा १०.१३४.१३; ७

गोपधन आश्रयः ८.७३; ८.७४

गोपूकी काण्वायनः ८.१४; ८.१५

गौतमः । दृश्यताम्-नीचाः; धानदेवः

गौधायनः । दृश्यताम्-पशुः; विप्रयन्तुः;

भुतपशुः; सुयन्तुः

गौरिशीतिः शाकल्यः ५.२९; २.१०८.१; ९;

१०.७३; १०.७४

ग

घर्मः सौर्यः १०.१८१.३

घर्मस्तापसः १०.११४

घोर आश्रितः ३.३६.१०

घोषा काशीवती १०.३९; १०.४०

घौरः । दृश्यताम्-कण्वः; प्रगाथः

घोषेयः । दृश्यताम्-सुहस्यः

च

चक्षुः सौर्यः १०.१५८

चक्षुर्मानवः २.१०६.४-६

चाक्षुषः । दृश्यताम्-अग्निः

चित्रमहा वासिष्ठः १०.११२

च्यवनो भागवतः १०.१९

ज

जमदग्निर्भागवतः ३.१२.१६-१८; ८.१०१;

९.६३; ९.६५; ९.६७.१६-१८; १०.११०;

१०.१३७.६; १०.१६७

जय ऐन्दवः १०.१८०

जरारकः सर्प ऐरायतः १०.७६

जरिता शार्ङ्गः १०.१४१.१; १

जामदग्न्यः । दृश्यताम्-शमः

जारः (जाना) । दृश्यताम्-युधा

जुह्वर्षज्जाया १०.१०९

जुतिर्वांतरक्षः १०.१३६.१

जेता माधुच्छन्दसः १.११

त

तपुर्मुषां घाहृष्यः १०.१८९

तान्वः पार्थ्यः (पार्थः) १०.९३

तापसः । दृश्यताम्-अग्निः; घर्मः; मन्तुः

ताक्ष्यः । दृश्यताम्-अरिष्टनेमिः

ताक्ष्यपुत्रः । दृश्यताम्-सुपर्णः

तिरश्चिराश्रितः ८.९५; ८.९६

त्र्यक्षस्युः दीक्षुः ४.४२; ५.२७; ९.११०

त्रित आप्यः १.१०५; ८.४७; ९.३३; ९.३४;

९.१०९; १०.१-७

त्रिशिरास्वाष्टः १०.८; १०.९

त्रिशोका काण्वः ८.४५

त्रैदृणः । दृश्यताम्-व्यरुणः

व्यरुणस्त्रैदृणः ५.२७; ९.११०

त्वष्टा गर्भकर्ता १०.१८४

त्वाष्टः । दृश्यताम्-त्रिशिराः

द

दक्षिणा प्राजापत्या १०.१०७

दमनो यामायनः १०.१६

दाक्षायणी । दृश्यताम्-अदितिः

दादृश्युतः । दृश्यताम्-हृष्यवाहः

द्विष्ट आश्रितः १०.१०७

दीर्घतमा औघव्यः १.१४०-१६४

दुर्मित्रः कौसः १०.१०५

दुवस्युर्वाग्दत्तः १०.१००

दृढद्वयुत आगस्त्यः ९.२५

देषगन्धर्वः । दृश्यताम्-विश्वामित्रः

देवजायतः । दृश्यताम्-इन्द्रमातरः

देवसुनिरैरमदः १०.१४६

देवरातो विश्वामित्रः १.२४-३०

देवलः काश्यपः ९.५-२४

देववातो भारतः ३.२३

देवशुनी । दृश्यताम्-सरमा

द्वेषधवा भारताः ३.१३

द्वेषधवा वामापनाः १०.१७

देवाः १०.५१.१; ३; ५; ७; ९; १०.५३.१-३;

६-११

देवातिथिः काण्वः ८.४

देवापिराष्टिपेणः १०.९८

दैर्घतमसः । दृश्यताम्-कक्षीवान्

दैवोदासिः । दृश्यताम्-वरुणेषः; प्रतर्दनः

द्युतानो मारुतिः ८.९१

द्युक्तीको पासिष्ठः ८.८७

द्युक्ती विश्वसर्पभिरात्रेयः ५.२३

द्योणः शार्ङ्गः १०.१४९.३; ४

द्वितः । दृश्यताम्-सृक्कवाहाः

ध

धरुण आक्षिरसः ५.१५

धानाकः । दृश्यताम्-लुशः

धिष्ण्याः । दृश्यताम्-भस्यः

धुव आक्षिरसः १०.१७३

न

नद्यः ३.३३-४; ६; ८; १०

नभःप्रभेदनो वैरुपः १०.११२

नरो भारद्वाजः ६.३५; ६.३६

ननुषो मानवः ९.१०१.७-९

नाभाकः काण्वः ८.३९-४१

नाभानेदिष्टो मानवः १०.६१; १०.६२

नारदः काण्वः ८.१३; ९.१०४, ९.१०५

नारायणः १०.९०

नार्मेधः । दृश्यताम्-शकपूतः

नादुषः । दृश्यताम्-ययातिः

निधुविः काश्यपः ९.६३

निवावरी । दृश्यताम्-सिकताः

नीपातिथिः काण्वः ८.३४.१-१५

नृमेध आक्षिरसः ८.८९; ८.९०; ८.९८;

८.९९; ९.२७; ९.९९

नेमी भार्गवः ८.१००.१-३; १-१२

नैर्ऋतः । दृश्यताम्-कपोतः

नीचा गीतमः १.५८-६४; ८.८८; ९.९३

नीषसः । दृश्यताम्-पृक्पूः

प

पण्योऽसुराः १०.१०८.१; ३; ५; ७; ९;

पतङ्गः प्रजापत्यः १०.१७७

परमेष्ठी । दृश्यताम्-प्रजापतिः

पराशरः शार्ङ्गयः १.६५-७३; ९.९७.३१-४४

परुच्छेपो दैवोदासिः १.१२७-१३९

पर्यंतः काण्वः ८.१२; ९.१०४; ९.१०५

पवित्र आक्षिरसः ९.६७.२२-३३; ९.७३;

९.८३

पायुभारद्वाजः ६.७५; १०.८७

पाकुरछेपिः । दृश्यताम्-भनानतः

पाथ्यः (पायः) । दृश्यताम्-तान्वः

पाथकः । दृश्यताम्-भमिः

पुनर्वरसः काण्वः ८.७

पुरुमीळ आक्षिरसः ८.७१

पुरुमीळः सोहीनः ४.४३; ४.४४

पुरुमेध आक्षिरसः ८.८९; ८.९०

पुरुहन्मा आक्षिरसः ८.७०

पुरुवा षेळः १०.९५.१; ३; ६; ८-१०; १२;

१४; १७

पुष्टिगुः काण्वः ८.५०

पूतक्ष आक्षिरसः ८.९४

पूरणो वैशामित्रः १०.१९०

पूरुशारेया ५.१६; ५.१७

पृथुर्वन्वः १०.१४८

पृथयोऽजाः ९.८६.२१-३०; ३१-४०

पृथमः काण्वः ८.५६

पैजयनः । दृश्यताम्-सुदाः

पीर आत्रेयः ५.७३; ५.७४

पीरुङ्कुरस्यः । दृश्यताम्-श्रसदस्युः

पीलोमी । दृश्यताम्-नाची

प्रगाथः काण्वः ८.१.१; ९; ८.१०; ८.४८;

८.६२-६५

प्रगाथो घौरः । दृश्यताम्-प्रगाथः काण्वः

प्रघेता आक्षिरसः १०.१६४

प्रजापतिः ९.१०१.१३-१६

प्रजापतिः परमेष्ठी १०.१२९

प्रजापतिर्वाण्यः ३.३८; ३.५४-५६; ९.८४

प्रजापतिर्वैशामित्रः ३.३८; ३.५४-५६

प्रजापान् प्रजापत्यः १०.१८३

प्रतर्दनः फासिराजो देवीदासिः ९.१९;

१०.१७९.२

प्रतिसत्र आग्नेयः ५.४६

प्रतिप्रभ आग्नेयः ५.४९

प्रतिमानुराग्नेयः ५.४८

प्रथो वासिष्ठः १०.१८१.१

प्रभूवसुराक्षिरसः ५.३५; ५.३६; ९.३५; ९.३६

प्रपश्वन्तोऽन्नयः ५.२०

प्रयागो भार्गवः ८.१०२

प्ररक्षन्तः काण्वः १.४४-५०; ८.४५; ९.९५

प्रागाधः । दृश्यन्ताम्-कलिः भर्गः; हयंतः

प्राजापत्यः । दृश्यन्ताम्-पतङ्गः; प्रज.पान्;

यक्ष्मनाशनः; यक्षः; विमदः; विष्णुः;

संवरणः; हिरण्यगर्भः

प्राजापत्या । दृश्यताम्-वृक्षिणा

प्रियमेघ आक्षिरसः ८.२.१-४०; ८.१८;

८.१९; ८.८७; ९.२८

प्रियमेघः । दृश्यताम्-सिन्धुक्षिप्

प्लूतः । दृश्यताम्-गवः

प्लापोणिः । दृश्यताम्-भासकः

व

वधुर्गोतापको कोपायनो वा ५.२४.१;

१०.५५-९०

वधुराग्नेयः ५.३०

वसुराक्षिरसः १०.९६

वाहंस्पत्यः । दृश्यन्ताम्-भूमिः; तपुर्मूर्धः;

वरदाज्ञः; वीयुः

वादुवृक्ष आग्नेयः ५.७१; ५.७२

विन्दुराक्षिरसः ८.९४; ९.३०

वृष आग्नेयः ५.१

वृषः सौम्यः १०.१०१

वृषदुष्यो वामदेव्यः १०.५४-५६

वृषदिव आधर्वणः १०.१२०

वृषम्मसिराक्षिरसः ९.३९; ९.४०

वृषस्पसिराक्षिरसः १०.७१; १०.७२

वृषस्पसिर्लोभ्यः १०.७२

वृषजपा । दृश्यताम्-वृहः

वृषासिधिः काण्वः ८.५

वृषाः । दृश्यताम्-ऊर्ध्वनामा; रक्षंदा

भ

भयमानो वार्पागिरः १.१००

भरद्वाजो वाहंस्पत्यः ६.१-३०; ६.३५-४३;

६.३१-४४; ९.९७.१-३; १०.१३७.१

भर्गः आग्नेयः ८.९०; ८.९१

भारतः । दृश्यन्ताम्-भक्षमेघः; देववातः; देवअवाः

भारद्वाजः । दृश्यन्ताम्-कलिष्ठा; गर्गः; भरः;

पायुः; पशुः; वासः; शिरिम्बिठः; शुनहोत्रः;

समयः; सुधीत्रः

भारद्वाजी । दृश्यताम्-रात्रिः

भार्गवः । दृश्यन्ताम्-दृष्टः; कविः; कृत्तुः;

गृहसमदः; यवनः; जमदग्निः; वेमः; प्रयोगः;

वेनः; सोमगदुतिः; रघूमराक्षिः

भान्यन्धः । दृश्यताम्-सुहृलः

भालन्दनः । दृश्यताम्-वस्तमिः

भाविष्यः १.१२६.६

भिष्णुराक्षिरसः १०.११७

भिषगाधर्वणः १०.९७

भुवन आप्यः १०.१५७

भृतांशः काश्यपः १०.१०६

भृगुवार्हणिः ९.९५; १०.१९

भूमिः । दृश्यताम्-भूमिः

भौवनः । दृश्यताम्-विभक्तमां; साधनः

म

महस्यः सांमदः ८.६७

मत्स्याः ८.९७

मयितो वामापाजः १०.१९

मधुच्छन्दा वैश्वामित्रः १.१-१०; ९.१

मनुः सांवरणः ९.१०१.१०-१२

मनुरापसवः ९.१०६.७-९

मनुर्वैवस्वतः ८.२७-३१

मन्युर्वासिष्ठः ९.९७.१०-१२

मन्युस्तापसः १०.८३; १०.८४

मरुतः १.१६५.३; ५; ७; ९

मासशिवा काण्वः ८.५४

माधुच्छन्दसः । दृश्यताम्-अधमर्षणः; जेता

मानवः । दृश्यताम्-चक्षुः; नहुषः; नामानेदिष्ठः;

सापार्तः

माध्वराता वीथिनाथः १०.११४.१-११
 माध्वो मैत्रावरुणिः ८.१७
 मारीषः । दश्यताम्-कश्यपः
 मारुतिः । दश्यताम्-घुस्तानः
 माषाः । दश्यताम्-भक्रुष्टाः
 मुहुरी मार्यन्धः १०.१०२
 मुष्कवान् । दश्यताम्-इन्द्रः
 मूर्धन्वान् भाग्निरसो वामदेव्यो वा १०.८८
 मृक्त्वधाहा हित आग्नेयः ५.१८
 मृळीकी वासिष्ठः ९.९७.२५-२७; १०.१५०
 मेधातिथिः काण्वः १.१२-२३; ८.१.३-२९;
 ८.२; ८.३२; ९.२
 मेघ्यः काण्वः ८.५३; ८.५७; ८.५८
 मेघ्यातिथिः काण्वः ८.१.३-२९; ८.३; ८.३३;
 ९.४१-४२
 मैत्रावरुणिः । दश्यताम्-माध्वः; वसिष्ठः
 मौजवान् । दश्यताम्-भक्षः

म

मध्वनावानः प्राजापत्यः १०.१६१
 मजत आग्नेयः ५.६५; ५.६८
 मक्षः प्राजापत्यः १०.१३०
 यमी १०.१५४
 यमी वैश्वरवती १०.१०.१; ३; ५-४; ११; १३
 यमी वैश्वरवतः १०.१०.२; ४; ८-१०; १२;
 १४; १०.१४
 यथासिर्माहुषः ९.१०१.४-६
 यविष्ठः । दश्यताम्-भक्षः
 यामायनः । दश्यन्ताम्-ऊर्ध्वरुक्मानः; कुमारः;
 दमनः; देवश्रवाः; मधितः; मङ्गः; संकुसुकः
 यौवनाश्वः । दश्यताम्-मान्वाता

र

रक्षोहा श्राक्षः १०.१६२
 रहूगण भाग्निरसः ९.३५; ९.३८
 रातहव्य आग्नेयः ५.६५; ५.६६
 रात्रिर्भारद्वाजी १०.१२७
 रामी जामदग्न्यः १०.११०
 राहूगणः । दश्यताम्-गोतमः
 रेणुर्वैधामिन्नः ९.७०; ९.८९

रेमः काश्यपा ८.१७
 रेमस्य काश्यपो ९.९९; ९.१००
 रोमसा १.१२६.७
 रौहिदश्वः । दश्यताम्-वसुमनाः

ल

रुव ऐन्द्रः १०.११९
 लुगो धानाकः १०.३५; १०.३६
 लोपासुद्रा १.१७९.१; २
 लौषयः । दश्यताम्-शुहस्पतिः
 लौषायनः । दश्यन्ताम्-वसुधुः; विप्रवसुधुः;
 धुतवसुधुः; सुवसुधुः

व

वक्ष आग्नेयः १०.१८७ दश्यताम्-कुमारः
 वस्तः काण्वः ८.६; ८.११
 वरसमिर्माळन्वन. ९.६८; १०.४५; १०.४६
 वज्रो वैश्वानसः १०.९९
 वरुणः १०.१२४.१; ५-९
 वमिराग्नेयः ५.१९
 ववोऽभ्यः ८.४६
 वसिष्ठपुत्राः ७.३३.१०-१४
 वसिष्ठो मैत्रावरुणिः ७.१-३२; ७.३३.१-९;
 ७.३४-१०४; ९.६७.१९-३२; ९.९०;
 ९.९७.१-३; १०.१३७.७
 वसुकर्मो वासुकः १०.६५; १०.६६
 वसुकृद्वासुकः १०.२०-२६
 वसुक ऐन्द्रः १०.२७; १०.२८.१-५; ७;
 ९; ११; १०.२९
 वसुकपत्नी १०.२८.१
 वसुको वासिष्ठः ९.९७.२८-३०
 वसुमना रौहिदश्वः १०.१७९.१
 वसुरोचिषोऽङ्गिरसः ८.१४.११-१८
 वसुर्भारद्वाजः ९.८०-८२
 वसुश्रुत आग्नेयः ५.३-६
 वसुयव आग्नेयः ५.२५; ५.२६
 वागांमृणी १०.१२५
 वाभ्यः । दश्यताम्-प्रजापतिः
 वार्जभरः । दश्यताम्-सतिः
 वातवृषिर्वातरघ्नः १०.१३६.२

पातरशनः । दृश्यन्ताम्-ऋष्यशृङ्गः; धृतशः;
करिकतः; गूति; पातगूति; विप्रगूति;
वृषाणकः

पातायनः । दृश्येताम्-अनिलः; उलः

याच्यश्वः । दृश्यताम्-सुमित्रः

वान्वनः । दृश्यताम्-दुषस्युः

वामदेवो गौतमः ४.१-४१; ४.४५-५८

वामदेव्यः । दृश्यन्ताम्-अहोमुक्; धृदुदुष्यः;
मूर्धन्वान्

वार्णिः । दृश्येताम्-भृगुः; सत्यधृतिः

वार्णागिरः । दृश्यन्ताम्-अवरीपः; ऋश्राश्वः;
मयमानः; सहदेवः; सुराश्वः

यार्हिह्व्यः । दृश्यताम्-उपस्तुतः

वासिष्ठः । दृश्यन्ताम्-इन्द्रप्रमतिः; उपमन्युः;

कर्णध्रुवः; चित्रमहाः; सुनीलः; प्रपः; मभ्युः;

मृलीकः; वसुकः; वृषाणः; व्याघ्रपातः;

शक्तिः

वासुकः । दृश्येताम्-वसुकर्णः; वसुकुव

विप्रगूतिर्वातरशनः १०.१३६.३

विप्रमभ्युर्गौपायनो लौपायनो वा ५.२४.४;
१०.५७-६०

विभ्राट् सौर्यः १०.१७०

विमद धृन्द्रः प्राजापत्यो वा १०.२०-२६

विरूप आश्रितः ८.४३; ८.४४; ८.७५

विवस्वान् आश्रितः १०.१३

विवृहा काश्यपः १०.१६३

विश्वकर्मा जीवनः १०.८१; १०.८२

विश्वचर्षणिः । दृश्यताम्-धुम्रः

विश्वमना वैश्वः ८.२३-२६

विश्ववरा आश्रितः ५.२८

विश्वसाता आश्रितः ५.२२

विश्वकः कर्णिः ८.८६

विश्वामित्रो गाधिः ३.१-१२; ३.२४; ३.२५;

३.२६.१-६; ८; ९; ३.२७-३२;

३.३३.१-३; ५; ९; ११-१३; ३.३४;

३.३५; ३.३६.१-९; ११; ३.३७-५३;

३.५७-६२; ९.४७.१३-१५; १०.१३७.५;

१०.१६७

विश्वामभ्युर्वैश्वशर्वः १०.१३१

विष्णुः प्राजापत्यः १०.१८४

विह्व्य आश्रितः १०.१२८

वीतह्व्य आश्रितः ६.१५

वृषो जारः (जानः) ५.२

वृषाणो वासिष्ठः ९.९७.७-९

वृषाकपिरैन्द्रः १०.८६-३; ७; १३; १३

वृषाणको वातरशनः १०.१३६.४

वेनो भार्गवः ९.८५; १०.१२३

वैकुण्ठः । दृश्यताम्-इन्द्रः

वैखानसः । दृश्यताम्-वन्नः

वैखानसाः शतम् ९.९६

वीतह्व्यः । दृश्यताम्-अरुणः

वेन्यः । दृश्यताम्-पृथुः

वैश्वः । दृश्यताम्-विश्वमनाः

वेराजः । दृश्यताम्-ऋषभः

वैरूपः । दृश्यन्ताम्-मष्टावष्टः; नभः प्रभेदनः;

शतप्रभेदनः; सभिः

वैवस्वतः । दृश्येताम्-मनुः; यमः

वैवस्वती । दृश्यताम्-यमी

वैखानरः । दृश्यताम्-भूमिः

वैश्वामित्रः । दृश्यन्ताम्-मष्टकः; ऋषभः; कतः;

वैवरातः; पूरणः; प्रजापतिः; मधुपुच्छाः;

रेणुः

व्यश्व आश्रितः ८.२६

व्याघ्रपादासिष्ठः ९.९७.१९-१८

॥

शंयुर्बाह्विष्यः ६.४४-४६; ६.४८

शकपूतो नार्मेचः १०.१३२

शक्तिर्वासिष्ठः ७.३२.२६; ९.९७.१९-२१;

९.१०८.३; १४-१६

शङ्खो यानायनः १०.१५

शशी पीलोमी १०.१५९

शतप्रभेदनो वैरूपः १०.११३

शबरः काक्षीवतः १०.१९९

शशकर्णः काण्वः ८.९

शशपाश्रितो ८.१३४

शाक्यः । दृश्येताम्-गौरिकोतिः; पाराशरः

शाक्यः । दृश्यताम्-ऋषभः

शाङ्गः । दृश्यन्ताम्-अरिता; शोणः; सारिच्छः

स्तम्भमित्रः

शार्पतो माभवः १०.९२

शास्त्रो सारदाजः १०.१५२

शिलाण्डिन्यावत्सरतो काश्यपो ९.१०४

शिविरीशीनरः १०.१७९.१

शिरिम्बिडो भारद्वाजः १०.१५५

शिशुराश्रितः ९.११२

शुनःशेष भाजीगर्तिः १.२४-३०, ९.१
 शुनहोत्रो गारद्वाजः ६.१३; ६.१४
 शैरीपिः । दस्यताम्-सुवेदाः
 शैत्यपिः । दस्यताम्-कुहमल्यर्हिपः
 शौनिकः । दस्यताम्-गृहसमदः
 शौनहोत्रः । दस्यताम्-गृहसमदः
 श्यावाश्व आश्वेयः ५.५२-६१; ५.८१; ५.८२;
 ८.३५-३८; ९.३२

श्यावाश्विः । दस्यताम्-अन्धीगुः
 श्येन आश्वेयः १०.१८८
 श्रद्धा कामायनी १०.१५१
 श्रुतकक्ष आश्विरसः ८.१२
 श्रुतवत्पुर्गोपायनो कौपायनो वा ५.२४.३;
 १०.५५-६०

श्रुतविदाश्वेयः ५.६२
 शुद्धिगुः काण्वः ८.५१

स

संवनन आश्विरसः १०.१९१
 संवरणः प्राजापत्यः ५.१३; ५.१४
 संवर्त आश्विरसः १०.१७२
 संकुसुको यामायनः १०.१८
 सत्यश्रुतिर्षोणिः १०.१८५
 सत्यश्रवा आश्वेयः ५.४९; ५.८०
 सदापूज आश्वेयः ५.४५
 सद्भिर्वैरुपाः १०.११४
 सध्वंसः काण्वः ८.८
 सप्त ऋषयः ९.१०४; १०.१३७
 सप्तपुराश्विरसः १०.४७
 सप्तपथिराश्वेयः ५.७८; ८.७३
 सप्तर्षोर्जभरः १०.७५; १०.८०
 सप्तम्यो गारद्वाजः १०.१८१.२
 सप्तमा वैषश्वनी १०.१८८.२; ४; ९; ७; १०;

११

सर्पः । दस्यताम्-अर्द्धवः; जरत्कर्णः
 सर्वहरिरिन्द्रः १०.१६
 सस्य आश्विरसः १.५१-५७
 सस आश्वेयः ५.२१
 सहदेवो वार्षागिरः १.१००
 सहस्रः सृजुः । दस्यताम्-अग्निः
 सौवरणः । दस्यताम्-मनुः
 सौर्यः दस्यताम्-अग्निः
 साधनो औषनः १०.१५७
 सामदः । दस्यताम्-मत्स्यः
 सारिस्तः शार्ङ्गः १०.१४२.५; ९

साधराज्ञी १०.१८९
 सावित्री । दस्यताम्-सूर्या
 सिकता निवापरी ९.८९.११-२०; ११-४०
 सिन्धुद्विष्य ग्रैयसेधः १०.७५
 सिन्धुद्वीप आम्बरीषः १०.९
 सुकक्ष आश्विरसः ८.९२; ८.९३
 सुकीर्तिः काक्षीवतः १०.१११
 सुतंभर आश्वेयः ५.११-१४
 सुदाः पैजवनः १०.१३१
 सुदीतिराश्विरसः ८.७१
 सुपर्णः काण्वः ८.५९
 सुपर्णस्ताम्रयुग्नः १०.१४४
 सुव-पुर्गोपायनो कौपायनो वा ५.२४.२;
 १०.५५-६०

सुमित्रः कौरसः १०.१-५
 सुमित्रो वाङ्मयः १०.६९; १०.७०
 सुरावा वार्षागिरः १.१००
 सुवेदाः शैरीपिः १०.१४७
 सुवस्तो वौषेयः १०.४१
 सुहोत्रो गारद्वाजः ६.२१; ६.२२
 सुनुरामेयः १०.१७९
 सूर्या सावित्री १०.८५
 सोमरिः काण्वः ८.१९-२१; ८.१०३
 सोमः १०.१२४.१; ५-९
 सोमाहुसिर्गोवा २.४-७
 सौचीका । दस्यताम्-अग्निः
 सोमरः । दस्यताम्-कुशिकः
 सोम्यः । दस्यताम्-जुषः
 सौर्यः । दस्यताम्-अग्निस्तपाः; धर्मः; ऋतुः;

विभ्राद्

सौहोत्रः । दस्यताम्-अजमीकः; पुलमीकः
 सत्त्वमित्रः शार्ङ्गः १०.१४२.७; ८
 स्यौरः । दस्यताम्-अग्निपुतः; अग्निमूषः
 स्युमरविमर्गंघः १०.७७; १०.७८
 स्वसयाश्वेयः ५.५०; ५.५१

ह

हरिमन्त आश्विरसः ९.७२
 हर्यंतः प्राजापत्यः ८.७२
 हविर्धान आग्निः १०.११; १०.१२
 हिरण्यगर्भः प्राजापत्यः १०.१२१
 हिरण्यवस्तु आश्विरसः १.११-३५; ९.४; ९.६९
 हिरण्यस्तुपः । दस्यताम्-अर्धेन्द्र

॥ देवतासूची ॥

अ

अक्षकृपिमर्शसा चाक्षकितवनिन्दा च^१ १०.३४

अक्षाः १०.३४

अग्रयः पुरीयाः^२ ३.२९

अग्रायी । दृश्यताम्-दृग्वाणी धरुणानी अग्रायी च

अग्निः^३ १.१; १.१२; १.१५.४; १.१; १.२२.९;

१.०; १.२६; १.२७.१-१२; १.३१;

१.३६.१-१२; १.५-२०; १.४४.३-१४;

१.४५.१-१०^४; १.५८; १.६०; १.६०-७८;

१.७९.४-१२; १.९४.१-७; ८४;

९-१६१-२; १.११२.१^२; १.१२७-१२८;

१.१३९.७; १.१४०; १.१४१;

१.१४३-१५०; १.१८९; २.१; २.२;

२.४-१०; ३.१; ३.५; ३.६; ३.७;

३.९-११; ३.१३-१९; ३.२०.२-४;

३.२१; ३.२३; ३.२४; ३.२५.१-३; ५;

३.२७.२-१५; ३.२८; ३.२९.१-४;

६-१६; ३.५५.२-१०; ४.१; ४.२; ४.३;

४.६-१२; ४.१५.१-६; ५.१; ५.२;

५.३.१; २; ४-१२; ५.४; ५.६-२५;

५.२६.१-८; ५.२७.१-५; ५.२८; ६.१-६;

६.१०.१६; ६.४८.१-१०; ७.१;

७.३; ७.४; ७.७-१२; ७.१४-१७;

७.५०.२; ७.१०४.१०; १४; ८.११;

८.१९.१-३३; ८.२३; ८.३९; ८.४३;

८.४४; ८.६०; ८.७१; ८.७४.१-१२;

८.७५; ८.८४; ८.१०२; ८.१०३.१-१३;

९.६६.१९-२१; ९.६७.२३; १४;

१०.१-७; १०.८.१-६; १०.११; १०.१२;

१०.१६; १०.२०; १०.२१; १०.४५;

१०.४६; १०.५१.१; ३; ५; ७; ९;

१०.५३.१-३; ९-११; १०.६९; १०.७९;

१०.८०; १०.९१; १०.११५; १०.१२२;

१०.१२४.१; १०.१४०; १०.१४९;

१०.१५०; १०.१५६; १०.१७६.२-४;

१०.१८७; १०.१९१.१

अग्निः अग्निः वैश्वानरो वा १.९८

अग्निः अग्निः शुचिर्वा^५ १.९७

अग्निः अग्निरौषस्यो^६ वा १.९५

अग्निः अग्निर्जातवेदा^७ वा १.९९

अग्निः अग्निर्द्विणोदा^८ वा १.९६

अग्निः अग्निर्मध्यमो वा^९ १.७९.१-३

अग्निः अग्निर्वरुणश्च वा ४.१.२-५

अग्निः अग्निः सविता^{१०} च वा ९.६७.२९

अग्निः अग्निर्नो उषाश्च १.४४.१; २

अग्निः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः अग्निश्च

अग्निः क्रतवश्च १.१५.४; १२; २.३७.६

अग्निः क्रतवो वा ३.२७.१

अग्निः क्रतुर्वजो वा ३.२९.५

अग्निः त्वष्टा च अथवा अग्निः इन्द्रः पर्जन्यारसा

च । दृश्यताम्-त्वष्टा अग्निश्च

अग्निः चावाष्टुयिष्यौ वा २.४१.१९^१

अग्निः पर्जन्यश्च अथवा सूर्यः १.१६४.५१

१. १०.३४.१; ७; ९; १२ अक्षाः, १३ कृपिः,
शेषा अक्षान् निन्दन्ति-बृहदे.

२. धिष्ण्या अग्रयः-बृहदे.

३. १.२७.१० अग्निर्मध्यमः, १.५८; १.९४;
१.१४०-१४१; १४३-१४४; २.२ जात-
वेदाः, १०.१६ अग्निः कष्यवाहनः,
१०.४५ १२^१ चावाष्टुयिष्यौ, १२^२ विश्वे
४.६५

देवाः-बृहदे.

४. अग्निः शुचिः-बृहदे.

५. अग्निरौषसः-बृहदे.

६. जातवेदाः-बृहदे.

७. अग्निर्द्विणोदाः-बृहदे.

८. अग्निर्मध्यमः-बृहदे.

९. अग्निः सविता च-बृहदे.

अग्निः मरुतश्च^१ १.१९; ५.१० (मरुतो वा);
८.१०३.१४

अग्निः मित्रावरुणौ रात्री सविता च १.१५.१

अग्निः अथवा मित्रो वरुणोऽदितिः सिन्धुः
पृथिवी द्यौश्च १.१४.१६३-४

अग्निः लिङ्गोक्तदेवता वा ४.१३; ४.१४

अग्निः वरुणश्च ४.१२-५

अग्निः विश्वामित्रो वा^२ ३.२६.५; ८

अग्निः विश्वे देवा वा^३ ९.१७.२७

अग्निः शुचिश्च २.३६.४

अग्निः सविता वा^४ ९.१७.२५

अग्निः सूर्यश्च^५ ८.५६.५

अग्निः सूर्योऽनिलश्च^६ ८.१८.९

अग्निर्वा सूर्यो वापो वा गावो वा घृतं वा ४.५८

अग्निः सोमश्च १.९३; १०.१९.१३-४

अग्निः सौचीकः १०.५१.१; ३; ५; ५; ९;
१०.५३.१-३; ६-११

अग्निः हविषां स्तुतिर्वा^७ ८.७२

अग्निराहवनीयः १.१२.६^१

अग्निर्जातवेदाः १०.१८८

अग्निर्निर्मम्वः १.१३.६^१

अग्निर्वैश्वानरो वा^८ । दृश्यताम्-वैश्वानरः

अग्नी रक्षोहा^९ ४.४; १०.८७; १०.११८

अग्नेरात्मस्तवः १०.१२४.२-४

अग्निरसः विश्वे देवा वा १०.६१.१-६

अग्निः^{१०} ५.४०.६-९

अदितिः^{११} १०.१८५

अदितिः इन्द्रो वामदेवश्च । दृश्यताम्-संवादः

अदितिः मित्रावरुणौ सिन्धुः पृथिवी द्यौश्च,

अथवाग्निः १.१४.१६१-४

अदितिः सोमावृणौ च २.४०.६^१

अधिषवणचर्म प्रभापसिर्हृरिखन्दो वा^{१२} १.२८.९

अप्येवृस्तुतिः । दृश्यताम्-पावमान्य^{१३}

अनिलः । दृश्यताम्-अग्निः सूर्योऽनिलश्च ।

अन्तरिक्षम् ७.१०४.२३^१ (पृथिव्यन्तरिक्षे)

अन्नस्तुतिः १.१८७

अप् । दृश्यताम्-भावः

अर्षा नपात् २.३५

अर्षा नपात् आपो वा १०.३०

अपृणसूर्याः^{१४} (अपनिपत्) १.१९१

अप्वा १०.१०३.१२

अञ्जा अहिः ७.३४.१६

अभिवापः ३.५३.२१-२४

अभ्यावर्ति चाग्रमानः^{१५} (दानस्तुतिः) ६.१७.८

अरण्यानी १०.१४६

अर्कः सोमश्च १०.८५.१८

अर्धसा वरुणो मित्रश्च १.१४१.१-३; ७-९

अलक्ष्मीलाक्षः १०.१५५.१; ४

अक्षमेघः । दृश्यताम्-अक्षः

अन्नस्तुतिः १.१६२; १.१६३

अथाः ६.१५.७

अथिनी^{१६} १.३१-३; १.१५.११; १.२१.१-४;

१.३०.१७-१९; १.३४; १.४६; १.४७;

१.९२.१६-१८; १.११९.१३-४-२५;

१.११६-११९; १.१२०.१-११;

१.१३९.३-५; १.१५७; १.१५८;

१.१८०-१८४; २.३९; २.४१.७-९;

३.५८; ४.१५.९-१०; ४.४३-४५;

१. १.१९ अग्निः पार्ष्विषः मरुतश्च, ८.१०३.१४

अग्निर्मरुद्भौ रुद्रश्च सह-वृद्धे.

२. 'दृष्ट आत्मस्तुतिर्वा' इति सर्वास्तुक्कमसूत्रम्.

३. विश्वे देवाः-वृद्धे.

४. सविता-वृद्धे.

५. ८.५६.५^१-३ अग्निः, ५^१ सूर्यः-वृद्धे.

६. ८.१८.९^१ अग्निः, ९^१ सूर्यः, ९^१ अनिलः-
वृद्धे.

७. ८.७२ हविषां स्तुतिः पयःपशोषधीनां च-
वृद्धे.

८. अग्निर्वैश्वानरः-वृद्धे.

९. १०.८७ अग्निः-वृद्धे.

१०. ५.४०.५-९ अत्रीणां कर्म कीर्त्यते-वृद्धे.

११. आदित्याः (वरुणोऽर्धमा मित्रश्च)-वृद्धे.

१२. अधिषवणचर्म सोमो वा-वृद्धे.

१३. केवाचिन्मते अपृणसूर्यानामियं स्तुतिः ।

विषममेतत्सूक्तम्-वृद्धे.

१४. अभ्यावर्तिनः सार्कस्य च दानस्तुतिः-वृद्धे.

१५. १.४६.५ अथिनी आदित्यश्च-वृद्धे.

५.७३-७८; ६.६२-६३; ७.६४-७४;
 ८.५.१-१७; ८.८-१०; ८.१८.८; ८.२२;
 ८.२६.१-१९; ८.३५८.४२.४-६; ८.५७;
 ८.७३; ८.८५-८७; ८.१०१.७; ८;
 १०.२४.४-६; १०.३९-४१; १०.१०६;
 १०.१३१.४; ५; १०.१४१
 अग्निनी अग्निरुपाय १.४४.१; २
 अग्निनी अस्तवध १.१५.११; २.३७.५
 अग्निनी धावामुमी च १०.१३२.१
 अक्षौ (इन्द्रस्य) ६.३२.२३-२४
 असमाप्तिः १०.६०.१-४; ६
 अस्तुनीतिः १०.५२.५; ६
 अहिः अक्षाः ७.१४.१६
 अहिर्मुष्णः ७.३४.१७
 अहोरात्रे ३.५५.११

आ

आत्मा । दृश्यन्ताम्-इन्द्रः धामदेवो वा;
 असद्वस्तुः कथः; धागामृणी; विश्वामित्रः;
 विश्वावस्तुः; हाची पीछोमी
 आवित्वा उपाय ८.४७.१४-१८
 आवित्वाः १.४१.४-६; २.२७; ७.५१;
 ७.५२; ७.६६.४-१३; ८.१८.१-७;
 १०-१२; ८.१२.३४; ३५; ८.४७.१-१३;
 ८.५६; ८.६७; ८.१०१.५^१; ६

१. २.२७ आवित्वाः = मित्रावरुणी दक्षः अथाः
 तुविजातः ममः अयमा च, ८.१८.४; ६; ७
 अदितिः, ८.१२.३४-३५ वरुणोऽयमा मित्रथ,
 ८.४७.९ अदितिः, ८.६७.१-१२ अदितिः-
 बृहदे.
२. १०.३०.३-४ अर्षा नपादिति नाम्ना अमि-
 र्मयमः-बृहदे.
३. १०.१९.२ इन्द्रामो निपातभाजः; ६ इन्द्रः-
 बृहदे.
४. १०.१७.११-१३ सोमः-बृहदे.
५. ७.१०४.२३ आत्मन आशीः-बृहदे.
६. ८.३१.१-२ शक्रो यजतां पतिः, ३-४
 यज्वा-बृहदे.
७. १.१३.१ इष्मः-बृहदे.

आपः १.२३.१६-२३^१; १.१६४.४२^१; ७.४७;
 ७.४९; १०.९; १०.१७.१०; १४
 आपः चाग्निर्वा सूर्यो वा गावो वा पृथं वा ७.५८
 आपः अर्षा नपाद्वा^१ १०.३०
 आपः गावो वा^१ १०.१९.१^१; २-८
 आपः सोमो वा^१ १०.१७.११-१३
 आप्रियः १.१३; १.१४२; १.१८८; २.३; ३.४;
 ५.५; ७.२; २.५; १०.७०; १०.११०
 आम्भृणी । दृश्यताम्-वाक्
 आर्क्ष्यः । दृश्यताम्-ब्रुवतां
 आर्त्ता ६.७५.४
 आशीः^१ ७.१०४.२३^१; ८.३१.१०-१८;
 १०.८५.२०-२८; १०.१८३.३; १०.१८४
 आसक्तः (दानस्तुतिः) ८.१.३०-३३; ८.१.३४
 आहवनीयः । दृश्यताम्-अग्निः

इ

इज्यास्तवो र्षममानप्रमंसा अ^१ ८.३१.१-४
 इष्मः समिद्धो वाशि^१ १.१३.१; १.१४२.१;
 १.१८८.१; २.३.१; ३.४.१; ५.५.१;
 ७.२.१; २.५.१; १०.७०.१; १०.११०.१
 इन्द्रः १.१९१.६
 इन्द्रा^१ १.३.४-६; १.४; १.५;
 १.६.१-३; १०; १.७-११; १.१५.१; ५;
 १.१६; १.२८.१-४; १.२९; १.३०.१-१६;

८. १.२८.१-४ इन्द्रोद्धखलो (इति यास्कः फलप
 क्यथ), १.८०.१६ दृश्यद् मलुरर्षा व निपा-
 तिताः, १.१३२.६ इन्द्रापर्वतो, १.१७०.२;
 ४ इन्द्रः, १; ३ अगस्त्या, ३.३३.६ विश्वा-
 मित्रः, ३.३३.७ नक्षः, वष्टां सप्तम्या च
 इन्द्रसवितायो निपातिनी, ६.३१.१५ सूर्यः
 (आसत्तायनः), ६.३७.३ वायुरिन्द्रश्च,
 ६.४४.२२-२४ सोमः । इन्द्र इत्येके ।
 ७.१८-३२ मरुतो निपातभाजः, ७.३२.१०
 र्षवनस्य दानस्तुतिः, ७.१०४.८ इन्द्रासोमी,
 ८.६.३० अग्निर्वैश्वानरः (इति शाकपूणि-
 सुब्रह्म), ८.१७.१४^१-२ वास्तोष्मतिः,
 ८.३३.१९ दानवी इन्द्रममवांते, ८.४६.४-५

(अग्निमे पृष्ठे)

१.१२; १.१३; १.५१-५५; १.६१-६३;
१.८०-८४; १.१००-१०४; १.१२५.१-५;
५-११; १.१३०-१३१; १.१३२.१-५;
६^१; १.१३३; १.१३४.४-८; १.१३९.६;
१.१४२.१३; १.१४५१; १.१६९; १.१७०;
१.१७३-१७८; २.११-१२; २.३०.१-५;
५; ८^१; १०; २.४१.१०-११; ३.३०-३१;
३.३१.६-५; ३.३४-५१; ३.५३.३-१४;
२१-२४; ४.१६; ४.१७; ४.१९-२१;
४.२३.१-४; १३; ४.२४; ४.२५; ४.२९;
४.३०.१-८; १२-२४; ४.३१;
४.३४.१-२१; ५.२९.१-८; ९^१; १०-१५;
५.३१.१-५; ८^१-१; १०-१३;
५.३२-३९; ५.४०.१-४; ६.१७-२०;
६.२१.१-८; १०; १२; ६.२२-२६;
६.२७.१-५; ६.२९-४४; ६.४५.१-३०;
६.४६; ६.४७.६-१९; १०^१; २१; ३१^१-४;
७.१८.१-२१; ७.१९-३१; ७.५५.२-८;
७.९७.१; ७.९८.१-६; ७.१०४.८; १६;
१९-२३; १४; ८.१.१-२९; ८.२.१-४०;
८.३.१-२०; ८.४.१-१४; ८.६.१-४५;
८.१२-१७; ८.२१.१-१६; ८.२४.१-२७;
८.३२-३४; ८.३६; ८.३७; ८.४५.२-४२;
८.४६.१-२०; २९-३१; ३३; ८.४९-५३;
८.५४.१-३; ५-८; ८.६१; ८.६२;
८.६३.१-११; ८.६४-६६; ८.६८.१-१३;
८.६९.१-१०; १३-१८; ८.७०;
८.७६-७८; ८.८०.१-९; ८.८१; ८.८२;

८.८८-९२; ८.९३.१-३३; ८.९५;
८.९६.१-१३; ८.९७-९९; ८.१००.१-९;
१२; १०.८.७-९; १०.२२; १०.२३;
१०.२४.१-३; १०.२७; १०.२८.१; ३-५;
७; ९; ११; १०.२९; १०.३३-३; ३;
१०.३८; १०.४२-४४; १०.५४; १०.५५;
१०.६०-५; १०.७३; १०.७४;
१०.८९.१-४; ६-१६; १०.९९;
१०.१-३.१-३; ५-११; १०.१०४;
१०.१०५; १०.१११-११३; १०.११६;
१०.१२०; १०.१२४.९; १०.१३१.१-३;
६; ७; १०.१३३; १०.१३४; १०.१३८;
१०.१४४; १०.१४७; १०.१४८; १०.१५२;
१०.१५३; १०.१६०; १०.१६१;
१०.१६७.१; २; ४; १०.१७१; १०.१७९;
१०.१८०

इन्द्रः अग्निश्च^१ १.२१; १.१०८; १.१०९;
१.१३९.९; ३.१२; ३.२५.४; ५.२७.९;
५.८६; ६.५९; ६.६०; ७.९३; ७.९४;
८.३८; ८.४०; ८.४५.१

इन्द्रः अदितिर्षर्मदेवश्च । इत्ययताम्-संवाच

इन्द्रः इन्द्राग्नी वृषाकपिश्च १०.८६

इन्द्रः इन्द्रासोमी वा^१ ४.२८

इन्द्रः उक्षणा वा^१ ५.२९.९^१; ५.३१.८^१

इन्द्रः उषाश्च^१ ४.३०.९-११

इन्द्रः ऋणक्षपश्च ५.३०

इन्द्रः कतदेवो वा ४.२३.८-१०

इन्द्रः कतवश्च १.१५.१-५

(गतपुष्टान्)

मित्रोऽर्यमा मरुतश्च, ८.६५.१० देवाः (इति
मागुरिः), १०-१२ विश्वे देवाः (इति यास्कः),
८.१००.८ सुपर्णाः, ९ वज्रः, १०.२७ १५
मरुतः, १६ वज्रः, १७^१-२ अग्निस्त्रिदश
सोमश्च, १७^२-४ पर्जन्यावायु, १८ अग्निः,
१९ सूर्यः, २०-२१ इन्द्रो वज्रश्च, २१ इन्द्रस्य
धनुः, २३ पर्जन्योऽनिलो मास्करश्च, २३^१
अनिलो भास्करश्च, २४ इन्द्रः सूर्यो वा,
१०.४४.११^१-२ बृहस्पतिः, १०.५५.५
सूर्योऽन्नमसौ, १०.६०.५ ऐश्वक्रोः स्तुतिः,

१०.१२०.६ आप्त्या निपातमाजः,

१०.१२४.९^१-३ सोमः, ९^१ इन्द्रः, १०.१९१

इन्द्राग्नी (इति यास्कः), लिङ्गोक्तदेवतम्
(इत्येके)-बृहदे.

१. १.१३९.९ अथवा ऋषिः ऋषीनात्मानं वा
स्तौति । इन्द्राग्नी निपातमाजी, ८.४५ इन्द्रः-
बृहदे.

२. इन्द्रासोमी-बृहदे.

३. ५.३१.८^१ उक्षणाः-बृहदे.

४. ४.३० उषा मध्यमा च (शाकटायनः),
४.३०.२४ मया पूषा अर्यमा च-बृहदे.

इन्द्रः भ्रमवक्षः ३.६०.५-७; ८.१३-१४
 इन्द्रः कपिअकस्पी २.४२; २.४३
 इन्द्रः कुस्तस्य ५.३१.९
 इन्द्रः कुस्तो वा ५.३१.८^१
 इन्द्रः गावो वा ६.२८.२; ८^४
 इन्द्रः त्वष्टा वा २.३२.२; ३
 इन्द्रः वावापुमिन्वी वा १०.५९.१०^१
 इन्द्रः वृषणो वा १०.१०२
 इन्द्रः ममथ २.३९.५
 इन्द्रः पर्वन्वात्मा अमिथ। दृश्यताम्-त्वष्टा अमिथ
 इन्द्रः पर्वतस्य १.१३२.९^१; ३.५३.१
 इन्द्रः पूषा च ६.५७
 इन्द्रः पूषा वा ८.४.१५-१८
 इन्द्रः नृहस्पतिश्च ४.४९; ४.५०.१०; ११;
 ७.९७.१०; ७.९८.७; ८.९९.१५
 इन्द्रः वज्रणक्षतिः सोमस्य १.१८.४
 इन्द्रः वज्रणक्षतिश्च २.२४.१२; ७.९३.३; ९
 इन्द्रः मधुश्च २.३९.१
 इन्द्रः मरुतस्य १.६.५; ७
 इन्द्रः मरुतो वा १०.१०३.१३
 इन्द्रः लिङ्गोक्तदेवता वा १०.१९७.३
 इन्द्रः वरुणश्च १.१७; ३.९२.१-३; ४.४१;
 ४.४२.७-१०; ६.९८; ७.८२-८५; ८.५९
 इन्द्रः वामदेवो वा ४.२९.१-३
 इन्द्रः वायुश्च १.२.४-६; १.२३.२; ३;
 २.४१.३; ४.४९.२-७; ४.४७.२-४;
 ७.९०.५-७; ७.९१.२; ४-७; ७.९२.२
 इन्द्रः विश्वे देवा वा १.१२.१

१. ८.९३.३४ कम्बः-बृहदे.
२. वृषण इन्द्रो वा (इति यास्कः), विश्वे देवाः (इति शीनकाः)-बृहदे.
३. इन्द्रापर्वतो-बृहदे.
४. ८.४.१५-१६ इन्द्रः, १७-१८ पूषा (इति यास्कः)-बृहदे.
५. ७.९८.७ इन्द्रः, ८.९९.१३-१५ इन्द्रो मरुतो नृहस्पतिश्च। इन्द्रः (इति शीनकाः), इन्द्रा-नृहस्पती (ऐ. मा)-बृहदे.
६. 'आद्यामिस्तिष्ठतिनिर्न्निमिवात्मानमृषिस्तुष्टा-

इन्द्रः विष्णुश्च १.१५५.१-३; ६.९९;
 ७.९९.४-६
 इन्द्रः इमेनो वा ४.२७.५
 इन्द्राणी इन्द्रस्य वृषाकपिश्च १०.८६
 इन्द्राणी गृध्णुः सिनीवासी राका सरस्वती
 वरुणानी च २.३२.८
 इन्द्राणी वरुणानी अग्राणी च १.२२.१२
 इन्द्राणी ४.३२.२३-२४
 इन्द्रासोमो २.३०.६; ६.७२; १०.८९.५
 इन्द्रासोमो इन्द्रो वा ४.२८
 इन्द्रासोमो रक्षोहणो ७.१०४.१-७; १५; २५
 इन्द्रो मरुवान् १.२३.७-९; १.१९५;
 १.१७१.३-७
 इन्द्रो वैकुण्ठः १०.४७-५०
 इन्द्रः १.१३.४; १.४१.४; १.१८८.३; २.३.३;
 ३.४.३; ५.५.१; ७.२.३; ९.५.३;
 १०.७०.३; १०.११०.३
 इन्द्राः दृश्यताम्-वेष्मः तिष्ठा
 इषवः ६.७५.११-१२; १५-१६
 इषुभिः ६.७५.५

उ

उपनिषत्। दृश्यन्ताम्-अप्युणस्योः, गर्भं छा-
 विष्यु", प्रस्थापिन्", रोगप्र", सपत्नीवाचनम्।
 उपमथवा मित्रातिथिपुत्रः १०.३३.९-९
 उपाप्यावस्तुतिः ३.२९.९
 उर्वशी १०.९५.१; ३; ६; ८-१०; १२; १४;
 १७

- वेन्द्रो वात्मानम् १ इति सर्वानुक्रमसूत्रम्।
- अहमित्यात्मसेस्तावः-बृहदे.
७. इन्द्रः। स्वरसामञ्च विश्वे देवाः-बृहदे.
८. ४.२७.१-५ इमेनस्तुतिः-बृहदे.
९. देवपत्न्य इन्द्राणी वरुणानी अग्राणी च-बृहदे.
१०. १.१९५ मावतैन्द्रस्तु संवादः। १; २; ४;
 ६; ८; १०-१५ मरुतः, ३; ५; ७; ९ इन्द्रः-
 बृहदे.
११. ६.७५.११ इषुः, १२ कम्बः, १५^१ दिग्ध
 इषुः, १५^२ अयोमुखी, १५^३ वारुणमन्त्रम्,
 १६ चतुर्मुख इषुः-बृहदे.

उल्लसलम् १.२८.५; १
 उल्लसलसुसले १.२८.७; ८
 उशनाः । दृश्यताम्-इन्द्र उशना वा
 उषाः १.३०.२०-२२; १.४८; १.४९;
 १.१२.१-१५; १.११३.१^१; २-२०;
 १.१२३; १.१२४; ३.५५.१; ३.९१; ४.५१;
 ५.७९; ५.८०; ६.६४; ६.६५; ७.४१.७;
 ७.७५-८१; १०.१७२
 उषाः अग्निश्विनी च १.४४.१; २
 उषाः मादित्याश्च ८.४७.१४-१८
 उषाः इन्द्रश्च ४.३०.९-११
 उषाः रात्रिश्च १.११३.१^१
 उषाः सूर्यप्रभा वा^१ ८.१०.१-१३
 उषासानक्षा^१ १.१३.७; १.१४२.७; १.१८८.९;
 २.३.६; ३.४.६; ५.५.६; ७.२.६;
 ९.७.६; १०.७०.६; १०.११०.६

ॠ

ऋक्षाश्वमेधी (दानस्तुतिः) ८.६८.१४-१९
 ऋणधयः इन्द्रश्च ५.३०
 ऋतदेव इन्द्रो वा ४.२३.८-१०
 ऋतवः १.१५; २.३६; २.३७
 ऋतवः अग्निर्वा ३.२७.१
 ऋतवः अश्विनी च । दृश्यताम्-अश्विनी ऋतवश्च
 ऋतवः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः ऋतवश्च
 ऋतवः खष्टा च । दृश्यताम्-खष्टा ऋतवश्च
 ऋतवः द्रविणोदाश्च । दृश्यताम्-द्रविणोदाः

ऋतवश्च

ऋतवः भरतश्च । दृश्यताम्-भरतः ऋतवश्च
 ऋतवः मित्रावरुणौ च । दृश्यताम्-मित्रावरुणौ
 ऋतवश्च
 ऋतविजोऽग्निश्च ३.२९.५
 ऋतविजो विश्वे देवा वा ८.५८.१; १०.१०१
 ऋतव इन्द्रश्च ३.६०.५-५; ८.९३.३४

१. १.११३ रात्र्युपसी, ७.४१.७ इष्टम्
 आशीर्वा, ७.७६.१ मध्यमः (अग्निः)-बृहदे.
२. उषाखन्दसूर्ययोः प्रभा वा-बृहदे.
३. १.११.७ नक्षीपासा-बृहदे.
४. ३.६०.३-४ इन्द्रो निपाती-बृहदे.

वाभयः^५ १.२०; १.११०; १.१११; १.१६१;
 ३.६०.१-४; ४.३३-३७; ७.४८.१-३;
 १०.१७६.१

ऋभवो विश्वे देवा वा ७.४८.४

ओ

ओषधयः १०.९७

औ

औपसः । दृश्यताम्-अग्निः अग्निरोपसो वा

क

कः^५ १.२४.१; १०.१२१
 कपिश्वरूपी इन्द्रः २.४२; २.४५
 कपोतोपहृती प्रायश्चित्तम्^६ १०.१६५
 कवच-सौम-वरुणाः ६.७५.१८
 कशुश्रुणः (दानस्तुतिः) ८.५.३७^२-३९
 कान्तिः । दृश्यताम्-वृष्टध्रुवाः
 कालः संवत्सरात्मा १.१६४.४८
 कुत्स इन्द्रश्च ५.३१.९
 कुत्स इन्द्रो वा ५.३१.८^३
 कुरुहः (दानस्तुतिः) ८.४.१९-२१
 कुरुध्रुवणक्षासदखयः (दानस्तुतिः) १०.३३.४; ५
 कृषिः १०.३४
 केशिनः (अग्निसूर्यवायवः) १०.१३६
 कौर्याणः । दृश्यताम्-राकस्थामा
 क्षेप्रपतिः ४.५७.१-३

॥

गङ्गादिनद्यः ७.५०.४
 गर्भसंलावे प्रायश्चित्तम्^७ १०.१६३
 गर्भसंलाविण्युपनिषत् १.१०.१.१; ५.७८.५-९
 गर्भार्थांशीः १०.१८४
 गाव आपो वा । दृश्यताम्-आपः गावो वा
 गाव इन्द्रो वा^८ ६.२८.२; ८^९
 गावः ६.२८.१; ३-७; ८^१-३; १०.१६९

५. १०.१२१ प्रजापतिः-बृहदे.
६. कपोतः-बृहदे.
७. स्रवतां गर्भाणामनुमन्त्रणम् । अग्नी रश्मिहा-
 बृहदे.
८. इन्द्रः-बृहदे.

गायः घासिर्वा सूर्यो वा मापो वा घृतं वा ४.५८
 गुह्युः । दृश्यताम्-हन्दाणी गुह्युः
 गौः ८.१-१.१५; १६
 प्राचाणः^१ ७.१-४.१७; १०.७६; १०.९४,
 १०.१७५

घ

घृतम् । दृश्यताम्-गायः घासिर्वा

च

चन्द्रमाः^२ १०.८५.१९
 चर्मप्रशांसा १.२८.९
 चायमानः । दृश्यताम्-अभ्याघर्तो
 चित्रः (दानस्तुतिः) ८.२१.१७; १८
 चैष्यः । दृश्यताम्-कथुः
 चिन्तयूपस्य मूलभूतः स्थाणुः ३.८.११

ज

जातवेदाः । दृश्यताम्-अग्निः अग्निजातवेदा वा
 ज्ञानम् १०.७१
 ज्या ६.७५.३

त

तक्षः । दृश्यताम्-वृषुः
 तनूनपाव् १.१३.३; १.१४२.२; १.१८८.२;
 ३.४.३; ९.५.३; १०.११०.२
 तारन्तमहिषी शालीषली ५.६१.५-८
 तारन्तो वैददधिः ५.६१.१०
 ताद्वयैः १०.१७८
 तिरिभिद्वरः पार्श्वेभ्यः (दानस्तुतिः) ८.६.४६-४८
 तिष्ठः । दृश्यताम्-देव्यः तिष्ठः
 तृणपाणिर्कं पृथिसूक्तम् ६.४८
 तृणम् । दृश्यताम्-अप्युत्सर्गः १.१९१
 त्रसद्वस्युः (दानस्तुतिः) ८.१९.३६; ३७

१. १०.९४ प्राचा-बृहदे.
२. १०.८५.१९^१-२ सूर्यः, १९^२-४ चन्द्रमाः-
 बृहदे.
३. ४.४२ इन्द्रावरुणी-बृहदे, 'पळाभा आत्म-
 स्तवः' इति सर्वानुक्तासुप्रश्नः ।
४. प्राजापत्या दक्षिणा दक्षिणादातार इत्येके,
 ८-११ भोजः-बृहदे.

त्रसद्वस्युः पीरुक्षस्यः^३ ४.४२.१-६
 त्रासद्वस्यवः । दृश्यताम्-कुरुक्षवणः
 त्वष्टा १.१३.१०; १.१५.३; १.१४२.१०६
 १.१८८.९; २.३.९; ३.४.९; ५.५.९;
 ७.२.९; ९.५.९; १०.१८.६; १०.७०.९;
 १०.११०.९
 त्वष्टा अग्निश्च अथवा अग्निः इन्द्रः पर्जन्यास्ता वा
 ३.५५.१७-२२
 त्वष्टा इन्द्रो वा २.३२.२; ३
 त्वष्टा भूतवध १.१५.३
 त्वष्टा शुक्रश्च २.३६.३

द

दक्षिणा तद्दातारो यजमाना वा^४ १०.१०७
 दक्षिणा अक्ष्णस्पतिश्च १.१८.५
 दधिक्राः ४.३८.२-१०; ४.३९; ४.४०.१-४;
 ७.४४.२-५
 दंपती ८.३१.५-९
 दंपत्योराक्षिपः^५ ८.३१.१०-१८
 दानस्तुतिः^६ १.१२५; ६.२७.८;
 ६.४७.२२-२५; ७.१८.२३-२५;
 ८.१.३०-३३; ८.२.४१-४३;
 ८.३.२१-२४; ८.४.१९-२१;
 ८.५.३७^७-३९; ८.६.४६-४८;
 ८.१९.३६; ३७; ८.२१.१७; १८;
 ८.२४.१८-३०; ८.४६.२१-२४;
 ८.५५; ८.५६.१-४; ८.६८.१४-१९;
 ८.७४.१३-१५; १०.३३.४; ५;
 १०.६३.८-११
 दाल्भ्यः । दृश्यताम्-रथवीतिः
 दिंशः ३.५५.१६
 दुःस्वमनाशनम् १.१२०.१२; १०.१६४

५. ८.३१.१० आशीः, ११-१२ पूषा, १३
 मित्रार्यमवरुणाः, १४ अग्निः, १५-१८ यज्ञा-
 बृहदे.
६. ८.२४.२८-३० उषाः, ८.६८.१४ ऋतवः,
 १५-१९ ऋक्षाश्चनेषयोर्दानस्तुतिः,
 ८.७४.१३-१४ ऋषेराभस्तुतिः क्षुतवर्णः
 दानस्तुतिश्च, १५ परुष्णी-बृहदे.

पुन्नुभिः ६.४७.२९-३११-२

देवमन्धर्वः । दृश्यताम्-विषाद्यः

देवपत्न्यः ५.४६.७; ८

देवाः^१ १.२७.१३; १.४५.१०^२; १.९४.८१-३;
६.४७.२०^३; ७.१०४.११; ८.६३.१३;
८.८०.१०; १०.५१.२; ४; ६; ८; १०.५२;
१०.५१.४; ५; १०.७२; १०.८५.१७;
१०.९८

देवा मन्धर्व ६.७५.१९

देवा विष्णुर्वा १.३२.१६

देवीर्द्वारा १.१३.६; १.१४२.६; १.१८८.५;
२.३.५; ३.४.५; ५.५.५; ७.२.५; ९.५.५;
१०.७०.५; १०.११०.५

देव्यः १.३२.११

देव्यः^२ तिलः सरस्वतीकामात्यः १.१३.९;
१.१४२.६; १.१८८.८; २.३.८; ३.४.८;
५.५.८; ७.२.८; ९.५.८; १०.७०.८;
१०.११०.८

दैव्यौ । दृश्यताम्-हीतारी दैव्यौ प्रचेतसौ

द्यावापृथिव्यौ १.२२.१३; १४; १.११२.१२;
१.१५९; १.१६०; १.१८५; २.३२.१;
४.३८.१; ४.५६; ६.७०; ७.५३;
१०.५९.८; ९; १०^३

द्यावापृथिव्यौ इन्द्रो वा^४ १०.५९.१०^१

द्यावापृथिव्यौ हविर्वाग्ने वा^५ २.४१.१९^{१-२};
२०; २१

द्यावापृथिव्यौ वा हविर्वाग्ने वा अग्निर्वा^६ १.१५९

द्यावामृमी अग्निनी च १०.११२.१

द्यावामृमी वा मरुतो वा पृथिवी^७ ६.४८.२१

पुनिलौ रोदसी वा ३.५५.१५

१. १.२७.१३ विश्वे देवाः, ८.८०.१० विश्वे
देवाः, १०.७२ विश्वे देवाः, २^{१-२} नृद-
स्पतिः, १०.८५.१७ विश्वे देवाः,
१०.९८.१-३ नृदस्पतिः, ४-७ देवाः, ८-१२
अग्निः-नृददे.

२. १.१३.९ तिलो देव्यः-नृददे.

३. इन्द्रः-नृददे । द्यावापृथिव्यौ इन्द्रश्च-सायण-
भाष्यम् ।

४. हविर्वाग्ने-नृददे.

घौः मित्रावरुणौ अदितिः सिन्धुः प्रथिवी च

अथवाग्निः १.९४.१६^२ ४

प्रथिवीवाः अग्निर्वा १.९९

प्रथिवीवाः अमरवध १.१५.७-१०; २.३०.१-४

मुषण इन्द्रो वा १०.१०२

च

अमावस्याम्^३ १०.११७

वज्रः ६.७५.२

धाता १०.१८.५

न

नक्तः । दृश्यताम्-वषासन्नक्तः

नद्यः ३.३३.१-३; ५; ९; ११-१३; ७.५०.४;
१०.७५

नमः । दृश्यताम्-इन्द्रः नमश्च

नमस्यः । दृश्यताम्-मित्रावरुणौ नमस्त्वय

नराशंसः १.११.३; १.१४२.३; २.३.५;
५.५.९; ७.२.३; १०.७०.२

नराशंसः सदसस्पतिर्वा^४ १.१८.९

निर्ऋतिः १०.५९.१-३

निर्ऋतिः सोमश्च^५ १०.५९.४

निर्मथ्यः । दृश्यताम्-अग्निर्निर्मथ्यः

प

पण्यः १०.१०८.९; ४; ६; ८; १०; ११

पृथ्वास्वस्तिः^६ १०.६३.१५; १६

परमात्मा इन्द्रो वा ४.२९.१-३

पत्रंश्चः ५.८३; ७.१०१; ७.१०२

पत्रंश्चः अग्निश्च अथवा सूर्यः १.१६४.५१

पत्रंश्चात्मा इन्द्रः अग्निश्च । दृश्यताम्-स्वष्टा अग्निश्च

पर्वत इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः पर्वतश्च

पवसानः^७ ८.१०.१.१४

५ द्यावापृथिवी शुश्रिर्वा-नृददे । सर्वाणु (६.४८)
टिप्पणी द्रष्टव्या ।

६. अजम्-नृददे.

७. नराशंसः-नृददे.

८. १०.५९.४^{१-३} सोमः, ४^४ निर्ऋतिः-नृददे.

९. १०.६१.१५ मरुतः-नृददे.

१०. ८.१०.१.१४^{१-२} अग्निः, १४^१ सूर्यः,

१४^४ मय्यमोऽग्निः (ऐ. भा.)-नृददे.

पाकस्थाना कौरवाणः (दानस्तुतिः) ८.३.११-१४
 पाशान्यः (वारशान्यः) । दृश्यताम्-तिरिन्दरः
 पावमान्यभ्यस्तुतिः ९.६७.३१; ३२
 पितरः १०.१५

पितरौ किष्किदेवता वा १०.१४.५-९

पितृमेघः १०.१८.५-११

पितृमेघः प्रजापतिर्वा १०.१८.१४

पुरीष्वा अन्नयः ३.११

पुस्तीजहो वैद्वमिः ५.११.९

पुरुषः १०.९०

पुस्त्या ऐकः १०.९५.९; ४; ५; ७; ११; १३;

१५; १६; १८

पृषा १.२३.१३-१५; १.४३; १.१३८;

३.१२.५-९; ६.४८.१६-१९; ६.५१-५६;

६.५८; १०.१७.३-६; १०.२६

पृषा सोमोदितिक्ष २.४०.१३

पृषा इन्द्रश्च ६.५७

पृषा इन्द्रो वा ८.४.१५-१८

पृषा सोमश्च । दृश्यताम्-सोमः पृषा च

पृषा सोमो वा । दृश्यताम्-सोमः पृषमानः

पृथिवी १.२२.१५; ५.८४

पृथिवी योः मित्रो वरुणोदितिः सिन्धुश्च,

अध्वनामिः १.९४.१६३ ४

पृथिव्यन्तरिक्षे ७.१०४.२३२

पृथुश्चक्रः कानीतः (दानस्तुतिः) ८.४६.२१-२४

पृथिसंस्तो चावामूमी वा ६.४८.२१

पृथिसृक्तम् (तृणपाणिकम्) ६.४८

पूजवनः । दृश्यताम्-सुदाः

पौष्कमी । दृश्यताम्-शची

प्रभैतसौ । दृश्यताम्-हीतारी

प्रजापतिः । दृश्यताम्-हरिश्चन्द्रः

प्रजपतिः पितृमेघो वा १०.१८.१४

१. १०.१८.७-९ मरुतः, १०-१३ पृथिवी-बृहदे.

२. सामिग-बृहदे.

३. १.२३.१३-१५ पृषा आधुनिः, ६.५५.२

४. १.२३.१३-१५ पृषा आधुनिः, ६.५५.२

५. १.२३.१३-१५ पृषा आधुनिः, ६.५५.२

६. ५.८४ पृथिवी अध्वना-बृहदे.

प्रतोदः ६.७५.१३

प्रस्कम्भः (दानस्तुतिः) ८.५५; ८.५६.१-४

प्रस्ताकः सार्जयः (दानस्तुतिः)

६.४७.२१-२५

प्रस्थापित्य उपनिषत् ७.५५.२-८

प्रायश्चित्तम् । दृश्यताम्-‘गर्भसंज्ञावो’ ‘कपोतो-
 पहती’

॥

वहिः १.१३.५; १.१४.२-५; १.१८८.४; २.३.४;

३.४.४; ५.५.४; ७.२.४; ९.५.४;

१०.७०.४; १०.११०.४

बुध्न्योदहिः ७.३४.१७

बृहस्तक्षा ६.४५.३१-३३

बृहस्पतिः १.१३९.१०; १.१९०;

२.२३.२-४; ६-८; १०; १२-१६; १८;

२.३०.९; ३.११.४-६; ४.५०.१-९;

६.४७.२०३; ६.७३; ७.९७.१; ४-८;

१०.६७; १०.६८; १०.१०३.४; १०.१८३

बृहस्पतिरिन्द्रश्च ४.४९; ४.५०.१०; ११;

७.९७.१०; ८.९६.१५

वस्र अभिर्वा ३.२६.७; ८

वस्रणस्पतिः १.१८.१-३; १.४०; २.२३.१;

५; ६; ११; १७; १९; २.१४.१-११;

१३-१६; २.२५; २.२६; १०.१५५.२; १

वस्रणस्पतिरिन्द्रः सोमश्च १.१८.४

वस्रणस्पतिरिन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः वस्रण-
 स्पतिश्च

वस्रणस्पतिर्दक्षिणा च १.१८.५

वस्र देवाश्च ६.७५.१९

॥

मगः ७.४१.२-६

मगः सविता वा १.२४.५; ७.३८.६३

५. आत्मन आर्वाः-बृहदे.

६. कशा-बृहदे.

७. अभ्यर्वाणि. ग. ५.८४ च दानस्तुतिः-बृहदे.

८. ७.१०.७-९ पुरोधातुः कर्मांशा,

१०.६७.७३-४ वस्रणस्पतिः-बृहदे.

९. ७.३८.६३ मगः-बृहदे.

भारती । दस्यताम्-दैव्यः । तद्यः

माधवव्यः^१ १.१२६.१-५; ७

माधवव्यम्^२ १०.१२९; १०.१३०; १०.१५४;
१०.१९०

मूमिः ६.४७.२०^३

म

मण्डूकाः ७.१०३

मधुः इन्द्रव्य । दस्यताम्-इन्द्रः मधुव्य

मधुव्यः अग्निः । दस्यताम्-अग्निः अग्नि-
मधुव्यो वा

मन्-आवर्तनम्^४ १०.५८

मन्युः १०.८३; १०.८४

मरुतः^५ १.६४; ६; ८; ९; १.१५३;

१.३७-३९; १.६४; १.८५-८८; १.१३९.८;

१.१६६; १.१६७.२-११; १.१६८;

१.१७१.१; २; १.१७२; २.३०.११;

२.३४; ३.२६.४-६; ५.५२-५९;

५.६१.१-४; ११-१६; ५.८७; ६.४८.११;

१९; २०; २१; ६.६६; ७.५६-५८;

७.५९.१-११; ७.१०.४.१८; ८.७; ८.२०;

८.२४; ८.५६.१४^६; १०.७७; १०.७८

मरुतः अग्निमरुतव्य वा ५.६०

मरुतः अग्निव्य १.१९; ८.१०३.१४

मरुतः इन्द्रव्य^७ १.६.५; ७

मरुतः इन्द्रो वा १०.१०३.१३

मरुतः ऋतव्य १.१५.२

मरुतः पृथिव्यापामृती वा ६.४८.२९

मरुतः माधवव्य २.३६.२

१. १.१२६.६; ७ जायापत्योः संप्रवादः-बृहदे-

२. १०.१२९ परमेष्ठी । भाववृत्तम्-बृहदे-

३. जीवावृत्तिः सुकधीर्मनसः रतवो वा-बृहदे-

४. ३.२६.४-६ 'कृन्वी वैश्वानरीपमावती'-सर्वातु-

पङ्गुवृत्तिव्यमते द्वितीयवृत्तस्य मावतोऽग्नि-

देवता । ५.५६.८०-८३, ५.५७.१३-१५; ५.८७

मरुतः । विष्णुर्निपातभाक्, ६.४८.११-१३

मरुतः, १४-१५ मरुत आवित्वा विधे देवा वा,

८.९६.१३-१५ इन्द्रो नरुतः बृहस्पतिव्य । इन्द्रः

(इति शीनकः), इन्द्रावृत्तस्य (ऐ.मा.)-बृहदे-

५. सप्तमन्त्रस्य तृतीयपाद इन्द्रामरुदेवताकः-

मरुतः इन्द्रो विष्णुव्य ५.६.३

मरुतः लिङ्गोच्छेदवता वा^८ ६.४८.१३-१५

मरुतव्यमिन्द्रः । दस्यताम्-इन्द्रो मरुतव्यम्

माधवः मरुतव्य । दस्यताम्-मरुतः माधवव्य

माधवमेव^९ १०.१७७

मित्रः १.१५१.१; ३.५९

मित्रावरुणौ^{१०} १.२.७-९; १.१५.६; १.२१.४-६;

१.४३.३; १.१३६.१-५; १.१३७;

१.१३९.३; १.१५१.२-६; १.१५२;

१.१५३; २.४१.४-६; ३.६२.१६-१८;

५.६२-७२; ६.६७; ७.५०.१;

७.६०.२-१२; ७.६१; ७.६२.४-६;

७.६३.५^{११}; ९; ७.६४; ७.६५; ७.६६.१-३;

१४-१९; ८.२५.१-९; ११-१४;

८.१०.१.५^{१२}-३; १०.१३२ २-७

मित्रावरुणौ अग्निः रात्रिः सविता च १.३५.१

मित्रावरुणौ अवितिः सिन्धुः पृथिवी धीव्य,

अथवाग्निः १.९४.१६^{१३}-४

मित्रावरुणौ अयमा च १.४१.१-३; ७-९

मित्रावरुणौ ऋतव्य १.१५.६

मित्रावरुणौ नमस्यव्य २.३६.६

मित्रावरुणौ रुद्रव्य^{१४} १.४३.३

मित्रातिथिपुत्रः । दस्यताम्-उपमधवाः

मुसलम् । दस्यताम्-बृहस्पत्यमुसले

मृग्युः १०.१८.१-४

मृग्युविमोचिनी ७.५९.१२

य

यदमनाशनम् १०.८५.३१; १०.१६३

बृहदे-

१. ६.४८.११-१३ मरुतः, १४-१५ मरुत

आदित्वा विधे देवा वा-बृहदे-

७. सप्तमं माधवमेव वा । १०.१७७.२ वाक्

(इति शीनकः)-बृहदे-

८. १.१५२.९ अदितिरभिवा । अदितिरेवा-

मिरिति शीनकः, ७.६०.५ अयमा मित्रा-

वरुणौ च, ८.२५.१०-२१ विधे देवाः,

२२-२४ यरोदानस्तुतिः, ८.१०१.५^{१५}-३

अयमा च-बृहदे-

९. मित्रावरुणौ रुद्रौ विधे देवाश्च-बृहदे-

यजमानपत्नीहोत्राक्षिपः^१ १०.१८३.१
 यजमानप्रशंसा पूज्यास्तवय ८.३१.१-४
 यजमानप्रशंसा दक्षिणा वा । दश्यताम्-दक्षिणा
 तद्यातारो यजमाना वा
 यथानिपातम्^२ १०.१२४.५-८
 यमः^३ १०.१०.१; १; ५-७; ११; १३;
 १०.१४.१-५; १३-१६; १०.१३५
 यमी १०.१०.२; ४; ८-१०; १२; १४
 यूपः १.३६-१३; १४; ६.८.१-५
 यूपः ३.८.६; ७; ९; १०
 यूपः शिष्टयूपो वा ३.८.११
 यूप विधे देवा वा^४ ३.८.८

र

रक्षोहणी । दश्यताम्-हन्दासोमी रक्षोहणी
 रक्षोहा । दश्यताम्-जमी रक्षोहा
 रतिः १.१७९
 रयः^५ ६.४७.२६-२८; ६.७५.८
 रयगोवाः ६.७५.९
 रयवीतिर्योक्म्यः ५.६१.१७-१९
 रयाह्वानि ३.५३.१७-२०
 रश्मयः ६.७५.६^६
 राका २.३४.४; ५; दश्यताम्-हन्दाणी गुह्यः
 राजयक्षममम् १०.१६१
 राक्षः स्तुतिः^७ १०.१७३; १०.१७४
 रात्रिः १०.१२७; दश्यताम्-अग्निः मित्रावरुणी
 राश्रुपाश्च १.११३.१३^८
 रक्षा^९ १.४३.१; २; ४-६; १.११४; २.३३;
 ५.४२.११; ७.४६; ७.५९.१२
 रक्षासोमी ६.७४

रक्षो मरुतो विष्णुश्च^{१०} ५.३.१
 रक्षो मित्रावरुणी च १.४३.३
 रोगस उपविषत् १.५०.११-१३
 रोदसी ३.५५.१२-१४
 रोदसी युनिमो वा ३.५५.१५
 रोमणा^{११} १.१२६.६

ल

लघः^{१२} १०.११९
 लिङ्गोक्तदेवताः^{१३} १.१३६.६; ७; २.३९.८;
 ६.४४.२०^{१४}; ६.७५.१०; १७-१९;
 ७.४१.१; ७.४४.१; १०.१४.६; १०.५९.७;
 १०.१२४.५-८; १०.१३२.१; १०.१८४
 लिङ्गोक्तदेवताः अग्निर्वा ४.१३; ४.१४
 लिङ्गोक्तदेवताः इन्द्रो वा १०.१६७.३
 लिङ्गोक्तदेवताः पितरो वा^{१५} १०.१४.७-९
 लिङ्गोक्तदेवताः मरुतो वा ६.४८.१३-१५

व

वधूवासःसंस्पर्शनिन्दा १०.८५.२९; ३०
 वनस्तुतिः १.१३.११; १.१४२.११;
 १.१८८.१०; २.३.१०; ३.४.१०; ५.५.१०;
 ७.२.१०; ९.५.१०; १०.७०.१०;
 १०.११०.१०
 वरुः सौपाण्याः (वानस्तुतिः) ८.२४.२८-३०
 वरुणः १.२४.६-१५; १.२५; २.२८; ५.८५;
 ७.८६-८९; ८.४१; ८.४२.१-३;
 ८.६९.११^{१६}; १२
 वरुणः अग्निश्च ४.१.१-५
 वरुणः अदितिः सिन्धुः पृथिवी पौमित्रश्च,
 अथवाग्निः १.२४.११२-४

१. १०.१८३.१ पुत्रकामस्याशीः; २ पुत्रकामाया आशीः; ३ ऋषेरात्मस्तवः-बृहदे.
२. १०.१२४.५ वरुणः, ६ सोमः, ७-८ वरुणः-बृहदे.
३. १०.१४.१-५ यमो मध्यमः, १०.१३५ युस्थानो यमः-बृहदे.
४. विधे देवाः-बृहदे.
५. ६.४७.२६^१ नावयुतम्, ६.७५.८ आयुधा-गारम्-बृहदे.
६. राक्षेऽभिषिक्त्यानुमन्त्रणे-बृहदे.

७. २.३३.११ ऋषिर्भृगमस्तीव्र, ७.५९.१२ ऋग्यजुः-बृहदे.
८. ५.३.३ मरुतो रक्षो विष्णुश्च-ओमिह्दु ऋ. २ घृ. ४७७.
९. दश्यतां दिष्णो 'भावयन्त्या'
१०. सन आत्मानं गृह्य-सर्वाह.
११. ६.७५.१० रणदेवताः, ६.७५.१७ युद्धादि,
१८ कवचस्य वप्यतः स्तुतिः, १९ युयुत्सुः,
१९^१ आत्मन आशिषः-बृहदे.
१२. १०.१४.७-९ मेताशिषः-बृहदे.

वरुणः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः वरुणश्च
 वरुणः मित्रश्च । दृश्यताम्-मित्रावरुणौ
 वरुणः मित्रोऽयमा च १.४१.१-३; ७-९
 वरुणः सोमः कवचश्च ६.७५.१८
 वरुणाभी । दृश्यताम्-इन्द्राभी वरुणानी भस्त्रायी च
 वनं^१ ६.७५.१
 वसिष्ठः^२ ७.३३.१०-१४; ७.१०४.२३^३
 (वसिष्ठस्य आत्मान आशीः)
 वसिष्ठपुत्राः^४ ७.३३.१-९
 वसुक्तः १०.३८.३; ६; ८; १०; १३
 वाक् १.१६४.४२^५; १.१६४.४५, ८.१००.१०;
 ११
 वाक् सप्तर्षी^६ ३.५३.१५; १६
 वामाश्मृणी^७ १०.१२५
 वाजिनः ७.३८.७; ८
 वामदेव इन्द्रो वा । दृश्यताम्-इन्द्रः वामदेवो वा
 वामदेवेन्द्रादितयः । दृश्यताम्-संवादः
 वायुः १.२.१-३; १.३३.१; ८.१.३४;
 १.१३५.१-३; ९; २.४१.१; ३; ४.४६.१;
 ४.४७.१; ४.४८; ७.९०.१-४; ७.९१.१;
 ३; ७.९२.१; ३-५; ८.३६.१०-२५;
 ८.४६.२५-२८; ३२; ८.१०१.९; १०;
 १०.१६८; १०.१८६

वायवमिस्त्र्याः १.१६४.४४; १०.१३६
 वायुमिन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः वायुश्च
 वास्तोष्पतिः ७.५४; ७.५५.१
 विभिन्दुः (वानस्तुतिः) ८.२.४१; ४२
 विषाहमश्रा आशिषश्च^८ १०.८५.२०-२८
 विश्वकर्मा १०.८१-८२
 विश्वामित्रः ३.३३.४; ८-१०
 विश्वामित्रोवाष्पायः ३.२६.९
 विश्वामित्राऽमित्रा^९ ३.२६.७; ८
 विश्वावसुर्देवगन्धर्वः^{१०} (आत्मानमस्तीत्)
 १०.१३९.४-६
 विश्वे देवाः^{११} १.३.७-९; १.१४;
 १.२३.१०-१२; १.८९; १.९०;
 १.१०५.१०७; १.१२३; १.१३९.१; ११;
 १.१६४.१-४१; १.१८६; २.२९; २.३१;
 २.४१.१३-१५; ३.२०.१-५; ३.५४-५७;
 ४.५५; ५.२६.९; ५.४१; ५.४२.१-१०;
 १२-१८; ५.४३-४५; ५.४६.१-६;
 ५.४७-५१; ६.२१.९; ११; ६.४९-५२;
 ७.३४.१-११; १८-२५; ७.३५-३७;
 ७.३९; ७.४०; ७.४२; ७.४३; ७.५०.३;
 ८.२५.१०-१२; ८.२७-३०; ८.५४.३;

१. योद्धा यमी-बृहदे.
२. ७.३३ वसिष्ठस्ययोः तनयः सह इन्द्रेण
 संवादः-बृहदे.
३. वाक्-वृषरे.
४. वाक्-बृहदे । 'वामाश्मृणा तुष्टावात्मानम्'-
 सर्वालु.
५. १०.८५.२० सूर्या, २१-२२ गन्धर्वो विश्वा-
 वसुः, २३ दैपती, २४-२८ वसुः-बृहदे.
६. 'दृष्ट्वा आत्मस्तुतिर्वा'-सर्वालु.
७. इन्द्रसूर्या निपातिभौ-बृहदे.
८. १.८९.१; २; ८; ९ देवाः, १.१३९.११
 देवाः, ५.४१.१९ इन्द्रा, ५.४२.३ सविता
 (शीनकः), ७-९ बृहस्पतिः, १० मरुतः,
 १४ दक्षस्पतिः (शाकपृणिः), पर्जन्यामी
 (गालवः), पूषा (वास्तुः), इन्द्रः (शीनकः),
 विश्वानरः (भाशुतिः), १५ मरुतः, १८
 अभिनी, ५.४३.३ वायुः, ४ सोमः, ५ इन्द्रः,

६ आग्निः, ७ पर्मा, ८ अभिनी, ९ वायुः
 पूषा च, १०-१२ अग्निः, १०-१४ दिवीकसः,
 ११ वाष्पप्यमा, १२ बृहस्पतिः, ५.४४.१
 सोमो देवा इन्द्रः प्रजापतिर्वा, ४ वायुः, ८
 आदित्याः, ५.५१.५ वायुः, ४; ६; ७
 इन्द्रवायु, ६.५१.१-२ सूर्याः, ६.५२.१६
 अमीपजेय्यो, ८.२५.१०-२१ विश्वे देवाः,
 ८.५४.३-४ बहुर्देवतः प्रगायः, ८.६९.११^१
 इन्द्रोऽमित्रिंशे देवाश्च, ८.८३ देवाः,
 १०.३६.१२-१४ सविता (इत्येके), १४
 सविता (शीनकयास्त्रालवाः), १०.९२.७
 अग्निर्वास्तुतिः, १०.६४.५ अदितिः,
 १०.६६.१४-१५ वाष्पप्यमा मनुष्य,
 १०.९३.१४-१५ राशो दानस्तुतिः, १०.११४
 एकैषां मते देवाः; इन्द्रः; छन्दांसि; अग्निर्म-
 न्यमश्च, १०.१५७ विश्वेर्देवादित्यैर्मरुद्भिश्च
 सहन्द्रः-बृहदे.

४; ८.५८.९; ३; ८.११.११^१; ८.८३;
 १०.३१; १०.३९; १०.३३.१; १०.३५;
 १०.३६; १०.५१; १०.५७; १०.६१;
 १०.६२.७; १०.६३.१-१४; १७;
 १०.६४-६६; १०.६७; १०.९१; १०.१००;
 १०.१०९; १०.११४; १०.१२६; १०.१२८;
 १०.१३७; १०.१४१; १०.१५५.५;
 १०.१५७; १०.१६५; १०.१८१
 विश्वे देवाः अग्निर्वी^१ ९.६७.२७
 विश्वे देवाः अग्निरसो वा^१ १०.६२.१-६
 विश्वे देवाः इन्द्रो वा १.१२१
 विश्वे देवाः अश्विनो वा^१ ८.५८.१; १०.१-१
 विश्वे देवाः यूषा वा ३.८८
 विष्णुः १.२२.१७-२१; १.१५४;
 १.१५५.४-६; १.१५६; ७.११.१-३; ७;
 ७.१००
 विष्णुः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः विष्णुश्च
 विष्णुः देवा वा १.२२.१६
 विष्णुः रुद्रो मरुतश्च ५.३.३
 वृषाकपिरेन्द्रः इन्द्राणीन्द्रश्च^२ १०.८६
 घेनः १०.१२३
 वैकुण्ठः इन्द्रः । दृश्यताम्-इन्द्रो वैकुण्ठः
 वैवदन्धिः । दृश्यताम्-पुरुसीकहः, सरस्तः
 वैवस्वतः । दृश्यताम्-धमः, धमी
 वैश्वानरः (अग्निः) १.५९; १.९८; ३.२-३;
 ३.२६.१-३; ४.५; ६.७-९; ७.७; ७.६;
 ७.११

वैश्वानरः सूर्यश्च । दृश्यताम्-सूर्यः वैश्वानरश्च
 वसनी ३.८.११

शु

शक्रधूमः १.१६४.४३^१
 शची पीलोमी^१ (आत्मानं सुष्टाव) १०.१५९

१. विश्वे देवाः-बृहदे.
२. १०.६२.१-७ अश्विनो वा स्तुतिः-बृहदे.
३. १०.१०१ ऋत्विक्स्तुतिः-बृहदे.
४. वृषाकपिः-बृहदे.
५. पीलोमी स्वान् गुणान् सधन्वीनां च शसति-
 बृहदे.

शत्रुणाभानम् १०.१६६
 शसीमसी सरस्तमहिषी ५.६१.५-८
 शाग्यपर्यः पादः १०.२०.१^१
 शक्रः स्वष्टा वा । दृश्यताम्-स्वष्टा शक्रश्च
 शुचिः अग्निश्च । दृश्यताम्-अग्निः शुचिश्च
 शुनः ४.५७.४
 शुनासीरी^१ ४.५७.५; ८
 श्वेनः ४.२६.४-७; ४.२७.१-४
 श्वेनः इन्द्रो वा ४.२७.५
 श्रद्धा १०.१५१
 श्रुतर्वा आह्वयः (दानस्तुतिः) ८.७४.१३-१^१
 श्यामी १०.१४.१०-१२

स

संवासरसंस्थं कालचक्रवर्णनम् १.१६४.४८
 संवादः इन्द्रादितिवा मदेवानाम् ४.१८
 संशानम् १०.१११.२-४
 सद्यस्परतिः १.१८.६-८
 सद्यस्परतिर्नारासी वा १.१८.९
 सपानम् १०.१६६
 सपानीवाधनम्^२ (उपनिषत्) १०.१४५
 समित् १.१४२.१
 समिद्धः १.११.१
 सरण्युः १०.१७.१; २
 सरमा १०.१०८.१; ३; ५; ७; ९
 सरस्वती^१ १.१-१०-१२; १.१६४.४९;
 २.३०.८^१; २.४१.१६-१८; ६.६१;
 ७.१५.१; २; ४-६; ७.१६.१-३;
 १०.१७.७-९ दृश्यताम्-देव्यः तिस्रः;
 इन्द्राणी गुह्युः
 सरस्वान् ७.१५.३; ७.१६.४-६
 सरस्वान् सूर्यो वा १.१६४.५२

१. ४.५७.८^१ कृषिः, ८^२ कृषिर्वा मनुष्याः,
 ८^३ पर्जन्यः, ८^४ धनम् । अथवा सर्वमिदं सूक्तं
 कृषिदेवताकम्-बृहदे.
७. भाववृत्तमीपनिषदं सूक्तम् । १-५ सप्तत्य-
 पनोदिकाः, ६ पतिधननी-बृहदे.
८. २.१०.८^१ वाऽप्यधमा-बृहदे.

सविता^१ १.२२.५-८; १.२४.१; ४.
१.१५.२-११; ७.३८; ३.९२.१०-१२;
४.५३; ४.५४; ५.८१; ५.८२; ६.७१;
७.३८.१-६^२; ७.४५; १०.१३२.१-३;
१०.१४९

सवितामिनित्रावरणी रात्री च १.३५.१

सवितामिवां ९.१७.२५

सवितामिष्व अथवाभिः ९.६७.२६

सविता भगो वा^३ १.२४.५; ७.३८.६^२

ससर्परी धाक् । दृश्यताम्-पाक् ससर्परी

साध्याः १.१६४.५०

साधभिः ६.७५.६^१

साधंयः । दृश्यताम्-प्रस्तोकः

साधंरात्री सूर्यो वा^३ १०.१८९

साधर्णिः (दानस्तुतिः) १०.६२.८-११

साहृद्व्यः सोमकः ४.१५.७-८

सिनीवालीर. ३२.६; ७; दृश्यताम्-इन्द्राणी गृह्युः

सिन्धुः पृथिवी शीमिन्त्रो वरुणोऽग्निश्च,

अथवाभिः १.२४.१६^२ ४

सीता ४.५७.६; ७

सुधाः वैजयनः (दानस्तुतिः) ७.१८.२२-२५

सुवन्पुजीवादानम्^४ १०.६०.७-११

सुवन्पुलीक्यसंज्ञस्य ससर्पनम् १०.६०.१२

सूर्यः^५ १.५०; १.११५; १.१६४.४६; ४७;

४.४०.५; ५.८०.५; ७.६०.१; ७.६२.१-३;

७.६३.१-५^१; ७.६६.१४-१६; ८.१०.१.११;

११; १०.१७; १०.१३९.१-३; १०.१५८;
१०.१७०

सूर्यः अमिरिमिष्व ८.१८.९

सूर्यः अमिवांयुष १.१६४.४४; १०.१३९

सूर्यः अमिष्व ८.५६.५

सूर्यः अमृणो च १.१११

सूर्यः निरुतिश्च १०.५९.४

सूर्यः पर्जन्याग्री वा १.१६४.५१

सूर्यः वासिर्वा । दृश्यताम्-अमिवां सूर्यो वा

सूर्यः वैशानरश्च^६ १०.८८

सूर्यः सरस्वान् वा १.१६४.५२

सूर्यः साधंरात्री वा १०.१८९

सूर्यप्रभा उपा वा ८.१०७.१३

सूर्या^७ १०.८५.३२-४७

सूर्याधिवाहः^८ १०.८५.६-१६

सोमः^९ १.४३.७-९; १.९१; १.१६४.४३^२;

३.६२.१३-१५; ६.४७.१-५; ७.१०४.९;

१२; १३; ८.४८; ८.७९; १०.२५;

१०.८५.१-५

सोमः^{१०} (पवमानः) ९.१-४; ९.६-६५;

९.६६.१-१८; २२-३०; ९.६७.१-१;

१३-२९; २८-३०; ९.६८-११४

सोमः अग्निश्च १.९३; १०.१९.१^१

सोमः अधियवणचर्म वा १.२८.९

सोमः अर्कश्च १०.८५.१८

सोमः आपो वा १०.१७.११-१३

१. ५.८२.४ तुःस्वप्रनाजिनी, ७.३८.१३-४;
५^३ अहिः-बृहदे.

२. ७.३८.६^२ भग-बृहदे.

३. साधंरात्र्या आत्मरूपः । सूर्यं दृश्यते । वागिति
सुहृदश्चाकवृणिश्चाकट्याणाः-बृहदे.

४. १०.६०.७ सुवन्पुर्जवादानम्, ८-१२
'सुक्षेत्रं जगुश्चास्य धेतसो धारणां तै'-
बृहदे.

५. १.५०.६ तुभक्तिर्वेदजः, ४.४०.५ अमिवांयुः
सूर्यश्च । सूर्यं अर्कस्तरेवके, ७.६६.१४-१६
तिलः सौर्यः आशाः, १०.३७.६ निपातिन्यो
देवताः, ११-१२ विश्वे देवाः-बृहदे.

६. त्रयोऽमयः-बृहदे.

७. १०.८५.३२-३३ सूर्याग्नौ, ३८ सूर्यावासः
प्रतिगृह्णन्, ३^१ वावर्तमान, ३६ पनाशिकः,
३७ संयोगाक्षिपः, ३८ ४७ संपर्ताभ्यामा-
क्षिपः-बृहदे.

८. १०.८५.६-१३ सूर्याधि भावश्चनम्, १४-१५
अग्निर्वा, १६ सूर्यः-बृहदे.

९. ६.४७.१-५ सोमः । अत्रावा इन्द्रः प्रधानः
सोमो निपातभाक्, १०.८^१ सत्यर्ग्यसोमैः
सह सूर्या, २-४ सोमः, ५ चन्द्रमाः-बृहदे.
१०. ९.६७.२९ अग्निः, ९.७३ यामो रसोद्य,
९.८३ धर्मसंस्तवः, ९.८१.३^१ ऋगुः, ९.११२
इन्द्रः-बृहदे.

सोमः इन्द्रश्च २.१०.१; ४.२८; ६.७२;
१०.८९.५

सोमः इन्द्रश्च (रक्षोहर्षा) ७.१०४.१-४; १५;
२५

सोमः इन्द्रश्च अथवेन्द्रः ४.२८

सोमः इन्द्रो वृहस्पतिश्च १.१८.४

सोमः निर्ऋतिश्च १०.५९.४

सोमः पयमानः पूषा वा^१ २.१७.१०-१२

सोमः पूषा च^२ २.४०.१-६^१

सोमः पूषाऽदितिश्च^३ २.४०.६^२

सोमः रुद्रश्च ६.७४

सोमः वरुणः कवचश्च ६.७५.१८

सोमः हरिश्चन्द्रः प्रजापतिर्वा^४ १.२८.९

सोमकः साहदेव्यः ४.१५.७; ८

सौवीकः अग्निः । इत्यताम्-अग्निः सौवीकः

स्ववधः (दानस्तुतिः) १.१२५

स्वस्त्ययनम् १०.१८५

स्वाहाकृतयः १.१३.१२; १.१४२.१२;
१.१८८.११; २.३.११; ३.४.११; ५.५.११;
७.२.११; ५.११, १०.४०.११;
१०.११०.१

६

हरिस्तुतिः^५ १.१८.९

हरिश्चन्द्रः । आपतिः अधिवचनचर्म वा^६
१.२८.९

हविर्जन्म १०.१३

हविर्वा वावापृथिव्यौ वा २.४१.१९^१; २०;

हविर्वा वा वावापृथिव्यौ वागिर्वा २.४१.१९^२

हविर्वा स्तुतिरग्निर्वा ८.७२

हस्ताः^७ ६.७५.१४

होतारी दैव्यौ प्रचेतसौ^८ १.१३.८; १.१४२.८;

१.१८८.७; २.१.७; ३.४.७; ५.५.७;

७.२.७; ९.५.७; १०.७०.७; १०.११०.७

१. पूषा सह पयमानः-बृहदे.

२. २.४०.६ सोमापूषणौ अदितिश्च-बृहदे.

३. इन्द्रो-बृहदे.

४. अधिवचनचर्म सोमो वा-बृहदे.

५. हस्तप्राणम्-बृहदे.

६. दैव्यौ होतारी-बृहदे.

INDEX

अनुक्रमणिका

- अरा, 445, 1296
अरा इव, 1951
अरु, 4010
अरुना, 1873
अशुमती, 3566
अशुमतीम्, 3566
अशुम्, 3090, 4762
अस, 4815
असेषु, 873
अहः, 2742; 2761; 3132; 4793
अहसः, 823; 2663
अहो, 487; 3507
अहो चित्, 1938
अहोयुवः तन्वः तन्वते वि,
1894
अह ण्येति बाधमानः तगासि,
2578
अकष-अरी, 2787
अकरि ते ब्रह्म, 1839
अकारि ब्रह्म, 1832
अक्षरस्य दाक्ने, 1912
अक्षरताम्, 3529
अक्षरम्, 1826
अक्षतं मायया, 4825
अक्षुभिः, 474, 2328
अक्षुष्य, 4750
अक्षुत्, 2272
अक्षुत्, 2234
अक्ष, 832
अक्ष, 857
अक्षे अव्ययम्, 2687
अक्षे न चक्रयो, 459
अक्षरा, 2646
अक्षरे, 864
अक्षरेण, 860
अक्षरा, 4050, 4402, 4750
अक्षि, 4443
अक्षि, 494, 4815
अक्षितम्, 1889
अक्षिपत्, 2250
अक्षिमतः, 4443
अक्षी 4450
अक्षे, 3459
अक्षेत्रवित्, 1913
अक्षेत्रवित् क्षेत्रवित् वि अत्राद्,
4407
अक्षय-चित्, 3152
अक्षय्याधुक्, 808
अखण्ड अग्नि, 4771
अखर्वम्, 2685
अखली कृत्या, 2801
अगव्युति क्षेत्रम्, 2286
अगस्त्य, 883
अगस्त्यः यत्त्वा विरा भाजगार,
2690
अगस्त्य, 2690; 3091
अगस्त्यम्, 3090
अगस्त्यस्य नतः, 4427
अगस्त्ये, 536
अगिरीकसः, 822
अगृहीत, 3537
अगोह्यस्य गृहे, 845
अग्नयो, 452; 1921
अग्निः, 1887, 1942
अग्नि इव मन्यो त्विषि स हस्व
4455
अग्नि कृतम्, 3571
अग्नि न च भाजरा रुक्मवक्षत,
4450
अग्नि द्रुक् सुतुकेपि अर्ये,
4374
अग्नि, 423, 465; 471; 472
495, 866, 1322, 1329,
1330 1876 2244; 2254,
2706, 2708 3449; 4746,
4837
अग्निजिह्वा, 2306
अग्नि-तपोपि, 2804
अग्निदग्धा, 4387
अग्निदग्धा, अनग्निदग्धा,
4387
अग्निना, 1916, 3169
अग्निमिन्ध, 847
अग्निम्, 511, 890; 2711
अग्निरस्मि जन्मनाजात वेदा,
1328
अग्निर्नृमेषम्, 4451
अग्निवेशिन्, 1910
अग्निवदो, 450
अग्निवक्षा, 4387
अग्निस्तत्त्वा, 520
अग्नि से संयुक्ता देवता, 430
अग्निः स्वाता पितरः, 4388
अग्नीत्, 1290
अग्नीध, 847
अग्नीध, 1280

- अग्नीषोम, 428
 अग्ने अनीकम्, 2772
 अग्ने परि वृत्तिं, 4429
 अग्ने पित्र जिह्या, 1340
 अग्ने पूर्वे भ्रातर, 4419
 अग्ने, 449, 830 1894 2657, 3451
 अग्ने के विरातां असि प्रेष्ठः श्रेष्ठः, 4812
 अग्ने तं अथ अत्रम्, 1834
 अग्ने याहि सुविदत्रेभि अर्वाङ्, 4598
 अग्ने सरत्रे मा रिषाम त्व, 509
 अग्ने समुद्रे त्वा ईष, 4414
 अग्नी भ्रातृ, 4827
 अग्न्याधान, 1314
 अग्न्याधेयम्, 450
 अग्रम्, 2780
 अग्रिय, 4799
 अग्र्य, 828, 898, 1844, 4007
 अग्र्य पुत्रम्, 1855
 अग्ने रूप आरुपितं जगत्, 1830
 अघमर्षण, 4836
 अघशंसम्, 1803
 अघशसाय, 2804 4830
 अघस्य यत्, 3543
 अघा, 1825
 अघाय, 894
 अघायु, 835
 अघ्यम्, 467
 अघ्न्या, 3528
 अघ्न्या, 861, 868, 2770 4023
 अघ्न्यानाम्, 3512
 अघ्न्याया ऊध प्रपिये, 4036
 अघ्न्ये, 864
 अद्कः, 1865
 अद्कसम्, 1865
 अद्का, 848
 अद्कुराम, 4414
 अद्कूपतां अमूरम्, 2247
 अद्म, 427, 570, 3566, 4797
 अद्मगम्, 1307
 अद्म वेद यदि वा न वेद, 4796
 अद्मात् अद्मात्, 4816
 अद्मरः, 427, 459, 485, 2249, 3579
 अद्मर-भि, 2712
 अद्मरः तथा पश्चात् अर्ज्यम्, 2756
 अद्मरसः, 475, 1893, 2296, 2709, 4386, 4429, 4430, 4435, 4436, 4820
 अद्मरसाः पंचम्, 1825
 अद्मरस, 450, 2249
 अद्मरस्तम्, 460, 4050
 अद्मरस्तम्, 3450
 अद्मरस्तम्, 3146
 अद्मरस्तमा, 2777, 4430
 अद्मरस्तमा, 2756
 अद्मरस्वत्, 3449
 अद्मरस्वान्, 2252
 अद्मरोभिः, 514
 अद्मरोभ्यः, 825, 4000
 अद्गुलि, 3963
 अद्गुल्य, 4762
 अद्गभिर् अरुपेभिरुप्यते, 830
 अचक्रया यत् स्वधया, 1851
 अचितम्, 4745
 अचितं ब्रह्म युवान्, 837
 अचित्ति, 2768
 अचित्ती, 2774
 अचित्तम्, 2296
 अच्छ, 836, 1309 1314, 1824, 1844, 1930, 2237, 2303, 2650, 2657, 2695
 अच्छावाक्, 1280
 अच्छिद्रा गात्रा, 849
 अज - एकपात्, 4432
 अजः पुरः नीयते नाभिरस्यानु पश्चात् कवयो यन्ति रेवा, 851
 अज एकपात्, 2303 2698
 अज-एकपाद, 2698
 अजकावम्, 2718
 अजधुपी, 3507
 अजमायु, 2801
 अजमोलह, 1870
 अजरोभि, 2804
 अजस्य नाभी, 4453
 अजस्रं ज्योति, 4832
 अजा, 3171
 अजा इव, 1305
 अजामिभि, 514
 अजामिन्, 810
 अजायत, 4757
 अजाश्व पृषन्, 4009
 अजाश्व, 824
 अजास, 2667
 अजिरः न, 2321
 अजिरास, 827
 अजोग, 2321
 अजो मागः, 4390
 अजम्, 3460
 अजम्भि, 3458
 अजम्सु, 503
 अज्ञात-यक्षमा, 4813
 अज्जते, 4032
 अज्जसा शासता रज, 825
 अज्जसोनां स्तुतिम्, 4407
 अण्वे वितन्वते, 3970
 अण्वः, 3963
 अण्व्या धिया, 3982
 अतसत, 503
 अतप्त-तनू, 4026
 अतस, 482
 अतसस्य घासे, 1319
 अतपि घर्मो मनुषो दुयेणे, 2749
 अति, 3984
 अति क्षयः, 3153

अनि क्षिप्रं विध्यति, 1833

अतिजगती, 1823

अतिरन्ध्री पर्वरवान्, 4426

अतिथि, 2709

अतिथि, 1866, 2656

अतिथिग्व, 479, 527, 1851

3484

अतिथिग्वम्, 2254

अतिथिग्वस्म, 1289, 2287

अतिथिग्वाय, 476, 876, 2672

अतिथिनी, 4436

अतिथिम्, 890

अतिद्विष अन्त्या ऋणावरी स्वस्;

2317

अतिष्ति, 1823

अति पर्यत्, 2789

अतियाज्यम्, 2305

अतिघने सोमयागे, 2802

अति रोमाण्यव्यय सोमासो

अत्यव्यया, 821

अतिशक्वरी, 1823

अतीर्णम्, 3538

अतुल्यम्, 2681

अन्कम्, 2266; 4416, 4417

अत्स, 481

अत्स न, 3475; 3985

अत्सः न वाजी, 1341

अत्सः न हियान् 4030

अत्स कलशे दश क्षिपः मृजन्ति,

4028

अत्सतिष्ठत् दराङ्गुलम्, 4753

अत्सथ, 3458

अत्सथि, 1823

अत्सान्, 1339

अत्सास कृत्या, 3992

अत्रय, 1897; 1912

अत्रये, 525; 528, 538, 2747,

3522 3523

अत्रा, 847; 2275

अत्रा पित्त दुहितु गर्भ उत्पद्यते,

863

अत्रा सरवाय सख्यानि जानते

4441

अत्रि, 887, 4802

अत्रि, 475, 826, 2752, 3173

3448, 4808

अत्रिण रक्षस, 4033

अत्रिणम्, 503, 2304

अत्रिम्, 1894

अत्रियत्, 1890, 1897, 1925

अत्रे इव, 3170

अथयुम्, 2644

अथर्वण वध, 4415

अथर्वणा, 4397

अथर्वणि, 3111

अथर्वन्, 2249

अथर्वम्, 2287

अथर्ववत् ज्योतिषा दैव्येन, 4744

अथर्वा, 497

अथर्वाणि, 3972, 4386

अथा, 1312

अथा न शं यो. अपो दधात, 4388

अथा नो वस्यस कृधि, 3966

अथमे भन्त्य उपरे, 857

अथो वय भगवन्तो स्याम, 864

अद सलिले सुसंरब्धा अतिष्ठत

4444

अदक्षिणासः, 4428

अदत्रया दयते चार्याणि, 1924

अदवध, 4028

अदवधा, 877

अदात्, 2803

अदाभ्य, 3997

अदागुरि, 3455

अदितयः, 2720

अदिति, 505; 1864, 2656,

3117, 4383

अदिनि मुपुत्रा स्वाहा, 2650

अदिति, 456 470, 849, 1824

1841, 1876; 1921, 1925;

2298, 3461; 4377, 4444

अदितित्वे, 2719

अदितिम्, 504, 1937, 2657;

3133, 4771

अदिते, 889, 2771; 2773:

4018

अदिते अनागान्, 1835

अदिते अप्ठौ पुत्रास, 4445

अदिते उपस्थे, 3982

अदिते गव्यूति उर्वी, 4018

अदिते दक्ष अजायत, दक्षात्

अदिति परि 4444

अदिते पुत्रासः, 3128, 4832

अदिते वृष्ण, 4383

अदिते, 2735; 2739, 4432

अदितेरिव व्रतम्, 871

अदृष्ट, 4744

अदृष्टा, 897

अदृष्टा, 896

अदेवयुः, 3567

अदेवयून्, 4400

अदेवा शत्रु, 3493

अद्वि तृणम्, 864

अदधुतम्, 875

अदगुन्, 3155

अदभ्य, 3997

अद्य, 481

अद्यस्त, 810

अद्य-स्त, 3453

अद्यसद्याय, 3450, 3453

अद्य, 875

अद्य इदं जानुगच्छथ, 845

अद्य न गाथ उर्विया सुविद, 4785

अद्या, 852, 1817, 1925, 2299,

2300, 2309

अद्या च सर्वतातये रवः च सर्वतातये,

2309

- अथा चित् नृषिर्ना अप नयेनान्, 2266
 अथाप्या श्वे श्वे, 3498
 अथा पमार न श्वे नमान्, 4122
 अद्युत्ये, 529
 अद्रय, 2289; 3521
 अद्रय त्वा छानन्ति 4023
 अद्रय. न. 4450
 अद्रय नश्ये, 3481
 अद्रि, 1912; 2705
 अद्रि युञ्जे, 1309
 अद्रि गन्ने धनिनन्, 1825
 अद्रि, 2289
 अद्रिगु, 1325
 अद्रिजा, 1867
 अद्रिम, 1309, 1845, 4784
 अद्रिवः, 815, 819, 1910, 2278, 2281; 2774, 3994
 अद्रुहा, 1876, 2744
 अद्रेः, 2676
 अद्रि सून, 4396
 अद्रोघ न, 2245
 अद्रया, 891, 3128
 अद्रयाविन, 843
 अध क्षस्ती आप पृथिव्या दिवां जनितां विदु, 2694
 अध स्विच् आसीत् उपरि स्विच् आसीत्, 4795
 अध क्त् श्येन द्यौ 313 अस्वनीत्, 1852
 अधस्पद, 3093
 अधा, 2682
 अधि ब्रध्नस्य अद्रय, 3086
 अधिभोजना, 2287
 अधिवस्त्रा, 3154
 अधिपवण, 457, 458
 अधोक् स्तर्य दंसुपत्नी, 1843
 अधिगु, 3144
 अधिगु जन, 3559
 अधिगु, 529
 अधिगुम्, 3116
 अध्वन, 2248, 3493
 अध्वन यान्, 3543
 अध्वर, 447, 1280 1222 3 10
 अध्वरम्, 426, 516, 121
 अध्वरधिय, 3086
 अध्वरण्याम्, 3578
 अध्वर्येयसि 1280
 अध्वरं, 1320 1901
 अध्वयं, 3519
 अध्वयं वति, 3576
 अध्वयं, 466 847, 1280, 1383, 1879
 अध्वयो हस्तात्, 1340
 अनक्षास, 4017
 अनग्नित्रा, 849
 अनग्निदग्धा, 4387
 अनत्, 862
 अनपस्फुरत्याम्, 1869
 अनपावृत्, 4749
 अनपीशु, 1861
 अनय दीद्यान दिव अग्ने बृहता रचनेन, 2232
 अनर्वा, 894, 2673, 2707
 अनर्वणि, 1925
 अनर्वाणम्, 467, 2790
 अनर्शदातिम्, 3570
 अनर्शिनम्, 3163
 अनर्शरति वमुदा उपस्तुहि, 3570
 अनव, 2666
 अनवि, 3115
 अनवज्जव, 4455
 अनश्च, 1861
 अनस खे, 3554
 अनसा, 1338
 अनसु, 1854
 अनस्वन्त, 813
 अनाकृत्, 830
 अनागा, 2769
 अनागास्त्वं, 2720
 अना जन, 3461
 अनाधृष्टिभि अतिभि, 3579
 अनानत, 2278
 अनानुदित, 4813
 अनारम्भण, 2814
 शनास, 1903
 अनाम दस्युन् अमृष, 1903
 अनितया, 1929
 अनिन्द्य वृजन जागृहि, 4026
 अनिपपयानम्, 4825
 अनिराम, 2751
 अनिल, 4819
 अनौक, 1848
 अनौकम्, 1831, 2645
 अनौके, 4041
 अनु, 3115, 4751
 अनु अधिन्यन्, 2758
 अनु धृन्, 4400
 अनुपथा, 1927
 अनुपभूयत, 3984
 अनुमते, 4426
 अनुमत्ता, 4819
 अनुयाज, 4419
 अनुरीषते धृतम्, 502
 अनुदुतिम्, 3509
 अनुदुष्ट सावित्री, 1946
 अनुदुष्टे अनु च चूर्चमाणम्, 4793
 अनुदुष्टा कृणुहि अद्रयाण, 1829
 अनुसत्यम्, 1328
 अनुस्वापम्, 3567
 अनूक्य, 4815
 अनूचान द्राहण, 3491
 अनूचीना जीविता, 1876
 अनूपा, 4403
 अनूपे अक्षा, 4050
 अनूतस्य प्रयोता, 2769
 अनूता, 1830
 अनेद्य, 870
 अनेह, 3130, 3162
 अनेहस व ऊतय सु ऊतयो व

ऊतय , 3461
 अनंहसन्, 3471
 अनोनुव., 3516
 अन्तः, 1353
 अन्त उपधा, 1927
 अन्त पश्यन्ति, 1296
 अन्त याता मातु, 862
 अन्त सन्त, 2323
 अन्तकम्, 524
 अन्तम, 3088
 अन्तमेमि, 870
 अन्तर, 1306
 अन्तरिक्षम्, 843, 1949
 अन्तरिक्षाणि, 3095
 अन्तरिक्षे, 3983
 अन्तरीयसे दुष्पांश्च देशान् विश आ
 च मतान्, 1824
 अन्तरेः चक्रे, 2319
 अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः, 1880
 अन्तिवाम्, 2759
 अन्ति सत् भूतु वांअथ, 3522
 अन्यः, 1847, 2772, 4000
 अन्ये माप्तेयम्, 834
 अन्यस, 2775
 अन्ये श्रेणम्, 4399
 अन्यस, 3126, 3172, 3503.
 3556
 अन्यसा, 1844, 3995
 अन्यस, 867
 अन्ये चित् तमसि, 514
 अन्येन तमसा, 4751
 अन्यमय कोश, 1859
 अन्ये, 1345
 अन्य, 4807
 अन्यात् अद्य कर्वरं अन्यत् रव ,
 अस्तु च सत्, 2262
 अन्यथा, 2270
 अन्यद् अन्यद् चरत, 1295
 अन्यस्तेषां परिधि अस्तु, 812
 अन्यस्मिन् युधे, 1355

अन्यन्य, 827
 अन्यस्य इव इह तन्वा विवप, 1303
 अन्यस्य चित् अग्नि संचरण्यम्, 875
 अन्यस्या अरात्वा, 4023
 अन्यस्या वत्सें रिहतां मिमाय, 4401
 अन्यस्या वयसाः अतिथि पश्यत,
 4793
 अन्यस्या वत्सें रिहतां मिमाय, 1354
 अन्यां इप उरुधाराम्, 3072
 अन्येन पश्यन्, 2242
 अन्येन मदाहनां याहि त्वयम्, 4382
 अप, 1320, 1868, 1921
 2657, 3123, 3164 3968
 अप अपार्, 1336
 अप ओषधी, 4425
 अप गाः युवसे स इन्दुन्, 2285
 अप गाः वसान, 3989
 अपः दक्षिणतः, 2268
 अपः वसिष्ट, 3964
 अप आवः, 2755
 अप ऊर्णुहि चक्षुः, 4445
 अपमूलहम्, 1630
 अपचन्त, 865
 अपच्यवम्, 458
 अप द्वारा मतीनाम्, 3971
 अप न शोशुषत् अघम्, 512
 अपनुदस्व मृध, 1344
 अपपित्वम्, 3076
 अपभ्रतम्, 4426
 अपर्वन्, 1843
 अपवय, 4796
 अपथो, 4410
 अप्णोरवान्, 4426
 अपवृक्त, 3540
 अपश्य गोपा अनिपद्यमानम्, 862
 अपश्यताम्, 2691
 अपसम्, 431
 अपसि, 1309
 अपस्याम्, 2717
 अपस्तुव शतं धारा, 3995

अपां कर्मि सचत, 4030
 अपां गर्भ, 2657
 अपां गर्भम्, 1311
 अपां जग्मि निचुम्भुणः, 3560
 अपां दुरोषे सविध्यसे, 1328
 अपां नपावम्, 1320, 2694
 अपा नपात्, 451, 832, 1302
 2302, 4405
 अपां न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम्,
 4805
 अपा फेनेन, 3122
 अपां मध्ये, 2774
 अपां रेतोसि, 3452
 अपा 1857, 2681
 अपाकचक्षस, 3528
 अपाकाः, 523
 अपाह, 853
 अपाची- अपराः अपजते, 1923
 अपाघी, 3158
 अपाच्या, 3158
 अपादम्, 1908
 अपाद्, 837, 2313
 अपाम्, 867, 1310
 अपाला, 3552, 3553
 अपिधान, 848
 अपिशक्वी 1321
 अपि शक्वी, 3075
 अपीच्यम्, 501
 अपीवृता अप ऊर्णुवन्त अस्थु ,
 895
 अपूपवन्तन्, 1348
 अपूर्वम्, 3140
 अपेजते, 1923
 अपो वसाना, 866
 अपो व्ययति, 2777
 अस्त्यस्य 810
 अप्णवान्, 7832
 अप्णवानवत्, 3579
 अप्या, 2301, 2698
 अप्या 4774

- अग्रति, 2678
 अग्रमि-सत्य मयवन्, 3497
 अग्रायुधि, 3149
 अप्स, 4765
 अप्स न, 3454
 अप्सरस, 2690, 2692, 4022
 अप्सरस, 452
 अप्सरा, 4764
 अप्सरा, 4764
 अप्सस, 3454
 अप्सु, 454; 1309, 2282
 अप्सु अग्निम्, 1949
 अप्सु-अन्तरा, 518
 अप्सु गिरिष्ठा. अगु., 3993
 अप्सुजित्, 4048
 अप्सु सूर्ये, 3509
 अफाणयत्, 3515
 अनुधनेषु रजःसु, 3532
 अब्जा, 1866
 अब्जित्, 1293
 अवलक्षणः, 2680
 अभयं ज्योति, 1297
 अभवत्, 4030
 अभि अस्ति, 1831
 अभि-आवर्तिते, 2263
 अभि क्रन्दन्ति हरितेभिस्सर्पिः .
 4761
 अभिग्राय, 3137
 अभिष्टु, 2648
 अभिष्टु नमस्यं नमस्यन्, 493
 अभि जयांसि पाथिवा वि तिष्ठसे,
 1850
 अभि तृणति, 3581
 अभिद्यवः, 1329
 अभिद्यवे, 3528
 अभिद्रोहम्, 2774
 अभिधारण, 1282
 अभिद्युक्, 808
 अभिन्ने छित्वे, 2265
 अभिपित्वे, 3075
 अभिषु, 2270
 अभि प्र गायत, 3974
 अभि यद् वां विश्वस्य जिगाति
 2751
 अभि योनि अय हतम्, 4023
 अभिराष्ट, 4822
 अभिवृत्य सपत्नान्, 4822
 अभिशसा, 4816
 अभिशस्तिम्, 1885
 अभिशस्ते, 2659
 अभिषाच, 2698
 अभि सव्येन प्र मृषा, 3542
 अभिस्वर घन्वा पृथमान्., 4040
 अभिस्वन्ति, 859
 अभी, 1856
 अभीक, 540
 अभीके, 4422
 अभीके चिदु लोककृत्, 4799
 अभीक्ष्णम्, 1337
 अभीष्ट., 861
 अभीवर्त, 4822
 अभीशुष्य, 4762
 अभीषव, 2336
 अभ्यञ्जम्, 3536
 अभ्यर्ध-यन्त्रा, 2300
 अभ्यावर्ती, 2264
 अभ्येनं घ्नन् आयस, 496
 अग्र आ अप, 1923
 अग्रातव, 810
 अग्रेष्ण, 1949
 अग्रहत्, 3490
 अग्रतिः, 487
 अग्रते, 4413
 अग्रते इत्, 1911
 अग्रत्र, 1340
 अमर्त्यो मर्त्येन सयोनि, 862, 864
 अमर्मणः, 2262
 अमवती, 874
 अज्माजुर चित् मयथ युवां भग
 अनाशो, 4410
 अज्माजुर, 1291
 अज्मा ते तुभ्यं वृषभ पचामि तीक्ष्णं सुतं
 पञ्चदशं निधिञ्चम्, 4400
 अजात, 4040
 अजित्, 4820
 अजित्त्रिया, 3161
 अजिनः सहोभिः, 2255
 अजिनती, 810, 1876
 अजीवहा, 2724
 अजीवा, 894; 2704
 अजीवा, 4814
 अजीवा दृष्टाना, 4814
 अजीवाम्, 2751
 अमुत्, 4024
 अमुय, 3168
 अमूर, 2656
 अमूर, 3525
 अमूष, 490, 493; 2712
 अनृतं मे आसन्, 1328
 अमृतत्वम्, 1886
 अमृतम्, 889
 अमृतस्य, 876; 2732
 अमृतस्य गिर., 2306
 अमृतस्य घाम, 4036
 अमृतस्य नहुत्. हवे सूर्ये, 808
 अमृतस्य नाभिम्, 1305
 अमृतस्य निधि, 4833
 अमृतस्य भागम्, 859
 अमृतस्य सूनव, 2306
 अमृतानाम्, 2652
 अमृतान् वित्, 1905
 अमृषिः, 2695
 अम्वरीष, 454
 अयः शिप्रा, 1861
 अयः शीर्षः, 3575
 अयं अग्निः, 2234
 अयं त्रिधातु दिवि येचनेषु वितेषु
 विन्दत् अमृतं निगूलहन्, 2276
 अयं दीर्घाय, 3121
 अयं मे हस्त. भगवान्, 4427

अयंसत्, 821
 अयन्चनः, 3162
 अयन्वान्, 463
 अयस न धारम्, 2235
 अयस्, 2235
 अयस्यः, 4434
 अयस्मयः, 1905
 अया चितो विषा अनया, 4005
 अयातु साधन् ऋतैः, 2694
 अया ते अग्ने समिषा विद्ये, 1829
 अया वीतो परि स्रवः, 3998
 अयास्यः, 485, 3990
 अयुद्धः, 3454
 अयोदधः, 4743
 अयोध्या, 454
 अयोहतं योनिम्, 3961
 अयोहनुः, 2331
 अरक्षः, 1952
 अरक्ष्युभिः, 2766
 अरद्वे, 3459
 अरणः, 2338; 2652
 अरणस्य, 2651
 अरणा इव, 3073
 अरण्यानी, 4806
 अरण्योः, 2644
 अरतिः, 814
 अरत्नयः, 3540
 अरयः, 4410
 अरमतिः, 2695, 2701
 अरमतिम्, 2701
 अरन्, 2655; 3558
 अराणां चरमः नः, 3137
 अरातयः, 3110
 अरातिम्, 1828
 अरातीः, 2250, 2791
 अराघसं श्वानं अपहता 4046
 अरायि, 4811
 अरावा, 2730
 अरावा चन मर्त्यः, 3158
 अरावीत्, 4019

अराव्यः, 3495
 अराव्ये, 2683
 अरिः, 836; 4404
 अरित्रः, 828
 अरिघायसो गाः, 812
 अरिप्रम्, 2714
 अरिप्राः, 2779
 अरिप्रा, 3107
 अरिष्ट-ग्रामा, 871
 अरिष्टनेमिम्, 4828
 अरिष्टान्, 2789
 अरिषण्यन्, 486
 अरुणऽप्युः, 3524
 अरुणप्युम्, 1945
 अरुणः सुपर्णः, 4405, 4422
 अरुण्यः गावः, 3171
 अरुषः, 4396
 अरुषं रूपं वसनाः, 2790
 अरुषम्, 531
 अरुषस्य, 502
 अरुषा वयः, 1939
 अरुषाय, 2751.
 अरुषासः, 2664, 2790
 अरुषो हरितः, 446
 अन्ध्याति अमृतान् इव जन्मन्
 4823
 अरपसः, 1928
 अरेपसा तन्वा नामभि स्वे, 685
 अरेपसौ, 1925
 अर्कः, 3551
 अर्कः त्रि-घातुः, 1328
 अर्कं बुद्धिः, 484
 अर्कः, 1328, 2708
 अर्कम्, 860, 2323, 2706
 2789, 3557
 अर्कं शोकैः, 2236
 अर्कसातौ, 880; 2256
 अर्किणः, 436
 अर्कभिः, 436
 अर्केषु, 881

अर्कः, 894, 1837, 2236
 अर्कं अनुवाणः, 4378
 अर्चा, 1932
 अर्चनानाम्, 1938
 अर्चिः, 4390
 अर्चुनं अर्चयं वारम्, 4012
 अर्चुनं सारमेयः, 2724
 अर्चुनि, 3072
 अर्चुन्योः, 3072
 अर्चुयस्य, 3121
 अर्णः, 808, 1843, 2736
 अर्णवः, 4292
 अर्णवम्, 1346
 अर्णसो मध्ये, 642
 अर्णोभिः, 879
 अर्धिन विमुजति, 474
 अर्धं इत् अस्य, 2266
 अर्धं देवम्, 1869
 अर्बुदः, 476
 अर्बुदम्, 1289, 3166, 4761
 अर्बुदस्य, 3164
 अर्बः, 492; 2250, 2270, 2676.
 2695; 2716, 2746, 2781,
 2796; 4749, 4837
 अर्बः अदाशुषः गयन्, 3980
 अर्बं गय मेहमानं विदाशुषे, 3149
 अर्बः विदुरः अभि द्यौत्, 1828
 अर्बं राज्ञः, 2716
 अर्बः, 3480
 अर्बणाद्यतः, 4409
 अर्बमणम्, 504; 880, 1825
 अर्बमन्, 445; 457, 465, 469,
 505, 506, 822, 1297,
 1856, 1876, 2299; 2703
 2706, 2707, 2735, 3133,
 3154, 3461, 4436, 4804,
 4832
 अर्बमा, 4004
 अर्बम्, 1849
 अर्बम्यः, 3462

- अर्धन्यम्, 1950
 अर्धे रुद्राग्ने पर्वतवि, 3481
 अर्धतीर्था, 4376
 अर्धोद्गम, 2279, 2779, 3556
 अर्धन्तः, 2698
 अर्धः, 2702
 अर्धः, 2265, 2732
 अर्धम् अवसा, 2763
 अर्धार्चिना, 3143
 अर्धवर्ति, 1939 3484, 4006
 अलक्ष्मीघ्न, 4811
 अलातृणो, 1333
 अलिनात्, 2665
 अलिम्पत्, 896
 अवः, 2773; 4799
 अवः परेण, एन अवरेण, 858
 अवः पर्यन्ति, 498
 अवः विदः, 3978
 अवशस्त, 2733
 अव-ईमहे, 2733
 अव तस्मिन् वृषमः क्रन्दतु घोः, 1932
 अवघ्नतो, 896
 अवतं न वंसग, तातृपाणो न वंसमः, 815
 अवतम्, 3521
 अवतान् इव, 3498, 4398
 अवते, 1840
 अवत्रिका, 4424
 अवत्सार, 1918
 अवदान, 1282
 अवघात, 889; 2658
 अवघानि, 2323
 अव हके, 4426
 अवनय, 1950, 4762
 अवनयो न रक्षः रिशदस 891
 अवनोः, 485, 2769
 अवमे स, 519
 अवमस्याम्, 2751
 अवमाय, 1303
 अवशीत गौर एतत्, 18 9
 अवने, 516, 889
 अवयज, 1823
 अवयत-हेला, 876
 अवयुनम्, 2258
 अवर, 4748
 अवरोण, 2242
 अव रमशा रुधत्वा, 4775
 अवसा, 4409
 अवसा तत्तथाने 4791
 अवसाय पद्धत रुद्र मूलय, 4820
 अवसे, 2703
 अव स्पृधि पितरं याधि विद्वान पुत्र यः ते, 1885
 अवस्यवे, 1284
 अवस्यु, 1906 1942
 अवस्युवः, 3990
 अघातः स्वधया तत् एकं आसीत्, 4795
 अवा रथम्, 1911
 अवाम्, 2315
 अविः, 2733; 4022
 अविः स्व कृणुते गृहते वुसं स पादुः अस्य नि निजः न मुच्यते, 4403
 अविधवाः, 4394
 अविधिः, 1303
 अविवासाताम्, 2807
 अविष्यवे, 894
 अविहर्षतक्रतोः, 486
 अवृक्कः वाजी त्वां याति, 2233
 अवृक्कं छदिः, 3156
 अवृक्कम्, 2773
 अवोचाम निवचनानि, 894
 अवोदेवम्, उपरि मर्त्यम्, 3133
 अवोधिः, 889
 अव्यः वारे, 3973
 अव्यः वारैभिः, 3978
 अव्यं वारम्, 4043
 अव्यनत्, 4789
 अव्यन वारं सनया अपति, 4028
 अव्यसम्, 4030 4044
 अव्यया, 4000
 अव्ययो, 4014
 अव्या वारम्, 4020
 अव्युष्टा इन्नु यूयसीरुपास, 1298
 अव्ये, 4011
 अव्यो वारं विधावसि, 3976
 अव्रत, 3567
 अव्रतं दत्तु साक्षात्, 3989
 अशत्रुनिद्रा अशिषे, 4799
 अशत्रो, 3542
 अर्शास्ता, 3570
 अशिपदा भवन्तु, 2719
 अशिवा, 4792
 अशुपं अग्निम्, 879
 अशोपसः, 2645
 अशमनः, 1279
 अशमन्, 2722
 अशमन्मयोनां पुणम्, 1855
 अशमन्मयि, 3804
 अशमा, 1922
 अश्याम तत् साधाम्, 1293
 अश्रातः, 4827
 अश्रीरः इव जामात, 3079
 अश्वं इत्त गाम्, 3525
 अश्व, 447, 2750
 अश्वजित्, 1293
 अश्वत्थ, 4767
 अश्वत्थम्, 822
 अश्वथाः, 2287
 अश्वपते, 3140
 अश्वबुध्वाः, 4379
 अश्व-मघा, 2750
 अश्वमेध, 1899
 अश्वमेधस्य, 1899; 1900
 अश्वमेधाय, 1899, 1900
 अश्वमेधे, 1899, 1900
 अश्वम्, 4834
 अश्वयुः, 1857, 3536

- अश्वघसः, 439.
 अश्ववत्, 4002
 अश्व-सूतैः, 1945
 अश्वस्य अत्र जानिम्, 1303
 अश्वस्य चित्, 2236
 अश्वाः, 1318, 2334, 2662,
 4022
 अश्वा च उग्रायत, 4757
 अश्वा, 880
 अश्वा इव, 1874
 अश्वानाम्, 1896
 अश्वान्, 517
 अश्वान् धूर्प, 1930
 अश्वजनि, 2337
 अश्वाम, 3558
 अश्वामते, 2280
 अश्वायन्त, 2686
 अश्वायती, 2708; 4767
 अश्ववत्, 2784
 अश्विनः, 3164
 अश्विना, 504; 508, 841;
 1835, 1921; 2711; 2720
 अश्विनो, 1921
 अश्विनौ, 431, 450, 464; 473;
 2708, 2754, 3448; 4025;
 4391; 4392
 अश्विन्, 885
 अश्विभिः, 2279
 अश्विभ्याम्, 861
 अश्वेषितम्, 3460
 अश्वैः, 2751
 अश्वो न चाश्वो, 2749
 अश्व्यः, 462; 2661, 3459;
 3504
 अश्व्यम्, 526, 2781
 अश्व्यस्य, 3148
 अश्व्या, 2661
 अश्व्यानाम्, 2661
 अश्व्यानि, 2661; 3168
 अश्व्ये, 2661
 अश्व्यै, 2661
 अष्टकर्णः, 4430
 अष्टपदी, 864, 869
 अष्टापदीभिः, 1284
 अष्टापदीम्, 3529
 अष्टा सहस्रा, 3081
 अष्टि, 1823
 अष्टौषद्, 4815
 अष्टौषन्तौ कुष्मा, 3718
 असंदिनम्, 3579
 अस्त, 4444
 असत् च सत् च, 4377
 अस्त्य, 1830
 अस्तद् वदन्तम्, 2806
 असपलः, 4822
 असमना, 827
 असंश्रवतः, 4019; 4031
 असमा, 2324
 असमावि, 4423
 असम्प्रतिम्, 4426
 असम्प्रतिम्, 4427
 असामि, 4397
 असिकनी, 3138
 असिकनी एति रुशती अपाजन्,
 4374
 असिकनी, 4448
 असिकन्याम्, 1840; 3137
 असितं अव्ययन् वस्य, 1836
 असिन्वतो, 4450
 असिन्वती वप्सती भूर्यन्तः, 4450
 असिन्वन् अत्रि जिह्वा वनानि,
 4450
 असिन्वन् वष्टैः पितु अत्रि भोजनम्,
 1287
 असिन्वा, 4751
 असुतानाम्, 3501
 असुनोति, 4425
 असुनोते मनो अस्मासु धारय, 4425
 अनुन्वते, 3499
 असुर, 465, 487; 1280; 1900;
 1925
 असुर, 879; 1880; 3551
 असुरस्य, 2653
 असुरस्य मायसा, 1937; 4824
 असुरता, 4820
 असुरः, 3157
 असुरा, 3151
 असुरान्, 4420
 असुर्य, 3576
 असुर्य अत्य तं वर्णम्, 4015
 असुर्यम्, 2741
 असुर्यस्य, 2677
 असुर्या इव जञ्जतो, 874
 असुर्योणि, 1868
 असुरे सुते रजसि निपते ये भूतानि सं
 अवृण्वन् इमनि, 4453
 असो यथा नः, 2271
 अस्कृद्यो, 2326
 अस्तं भरन्तो, 3554
 अस्तम्ना, 4422
 अस्तम्नात् सिन्धु अर्णवम्, 1350
 अस्तम्, 1349, 1888
 अस्तावि पूर्वम्, 3483
 अस्ति इदं अधिमन्यम्, 1331
 अस्ति ज्यामान् क्तोयस उपारे,
 2768
 अस्ति हि च सजात्यं रिशदसो
 देवासो अस्ताप्यम्, 3156
 अस्तु, 4021
 अस्तोव, 2321
 अस्थन्वन्तम्, 854
 अस्थभिः, 500
 अस्थुरि नो गार्हपत्यानि, 2248
 अस्तातारा, 1855
 अस्म, 1894
 अस्मद्-स्यक्, 2777
 अस्मभ्यं द्वित्रे वृषणं रवि दाः, 4415

- अस्माकं अर्थम्, 1857
 अस्माकं पितरः, 1824
 अस्मे आरात् सित् द्वेपं सन्त युजेतु,
 2285
 अस्ते प्रयन्ति मयवन् ऋक्षीणि,
 1340
 अस्मै, 4749
 अस्मे अरमन्त देवी, 1356
 अस्य केतव उत्त, 3116
 अस्य धास उ अविषा, 1895
 अस्य वेदयः, 3154
 अस्य हनव, 3496
 अस्तिथ, 505
 अह, 2748
 अह-अह जायते, 4420
 अहं च त्वं च वृत्रहन्, 3499
 अहं पूर्वं, 885
 अहमन्, 3497
 अहना, 809
 अहनि, 809
 अहनो, 4449
 अहनो चक्रिया इव, 888
 अहन्, 890
 अहन् त्रिः, 1313
 अहन्य, 895
 अहभ्यः, 2769
 अहम्, 1868
 अहर्दृशः, 3506
 अहर्था, 4766
 अहर्षम्, 3488
 अहर्विद, 431
 अहस्ता इन्द्र से पिषक् कुणारम्,
 1313
 अहा च, 2741
 अहानि इय धासुणि, 3466
 अहा वि, 1951
 अहि, 2695
 अहि बुध्य 2296 2703
 अहि वृत्रम्, 2256
 अहि 461, 478 484, 2297
 अहिगोषा, 462
 अहिना, 4785
 अहियुध्य 1876
 अहिमानव, 877
 अहिम् 1814 1902 1903,
 3084
 अहिवुध्यः, 890, 1914
 अहिवुध्यः, 1299 2302
 अहिवृत्रम्, 2695
 अहिशुभम्, 1908
 अहोयुव, 4806
 अहोयुवम् 3164 3166 3530
 अहमहि, 2278
 अहेम, 2754
 अहेन्ता, 2754
 अहोरात्र, 4836
 अहनवाय्यम्, 3456
 अहना सुदिनत्वे, 2772
 अहनाम्, 889
 अहन्य, 3517
 अहनये, 4807
 आ अक्रमीत्, 4815
 आ-अतान्, 2325
 आ अरबुम्, 3516
 आ इन्द्रस्य एदि, 4027
 आकृति, 4838
 आकेनिपासः, 1871
 आखण्डल, 3126
 आखण्डल द्रुमपते, 3126
 आग, 889; 1827, 1885;
 2732, 2771
 आगत्या, 1345
 आगन्तु समनसः, 2711
 आ गहि, 825
 आग्नौघ, 1280
 आवादिपि, 4607
 आधूने स सचावह, 2308
 आङ्गिरसः, 2720, 4837
 आङ्गिरसस्य, 1865
 आङ्गिरसम्, 2270
 आङ्गुष्म, 483
 आङ्गुष्म साम, 485
 आ च पय च, 862
 आ च परा च पयिम्, 4825
 आ चरन्ते परा चरन्म्, 4825
 आचरन्ती, 864
 आचिता, 2741
 आचगन्, 844
 आजन्तु, 479
 आ जनयन्त एण, 2238
 आर्जान् 499
 आजमार, 2691
 आजा = आजौ, 2763
 आजौ, 4426
 आजितुरे, 3485
 आजिपते, 3487
 आजिम्, 883; 2335
 आजिषु, 2765
 आजौ, 1839
 आज्य, 4797
 आज्यम्, 4756
 आज्यातुति, 1314
 आज्यनेन, 4394
 आणि, 1917
 जातप, 1940
 जातुच, 3157
 जातुशी, 2744
 जातुजे, 2684
 आ तु सिन्धु हरि ई द्रो उपस्थे
 वाश्रीम तक्षत अरमन्तयोमि,
 4772
 आ ते कारो गुणवामा, 1336
 जात् इत् पूतेन पृथिवी वि उद्यते
 866
 जात् इत् ते हर्यता हरी ववक्षन्,
 3118
 जात् ईम् हस यथा गणम्, 3985
 आत्मन्, 4790
 आत्मन्, 4767

आत्मा जगत , 53	2289 2711, 2714	आयस , 481, 496
आत्मा ते चात , 2770	3487 3513; 4049	आयसो , 2785
आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुरा	आप चित् निदधा पदम्, 3579	आ यासीष्ट, 870
जोषमृषो यथा, 4767	आप मातर , 4393	आयुः, 846, 1352, 2713, 4415
आ त्वा रथं यथा ऊत्राये, 3508	आपथय , 1926	आयुः तारि, 4425
आ त्वा विपान्तिचन्दय , 3558	आपथ्या न, 487	आयुः, 477, 1289, 3484
आदध्नास = आस्यदध्नास , 4443	आपनीफथा, 1865	आयुधम्, 2713 3095
आददिरस , 4450	आपयायाम्, 1327	आयुधानि, 1839
आदारिणम्, 3455	आपश्च मित्र धिपणा च, 512	आयुधि , 4000
आदित्य, 429, 445, 472, 1329	आपातनन्यु , 4750	आयुम्, 2254
1825 1836, 1879, 2766	आपि , 2773	आयुवत्, 4022
3461 3483, 4460, 4748,	आपित्वे 3085	आयुषु, 3175
4768	आप्ता न, 3475	आयुधं सुमति पश्य आसन्
आदित्या , 1297, 2318 2697	आपो न जोष्यं सर , 3471	दक्षता यत् तन्मा अस्मि
2711, 2720, 2736	आपो हि प्ता, 4380	1826
आदित्या- अदिते, 2304	आप्य , 519	आया , 512, 2325
आदित्या दानुस्मृती, 1306	आप्या , 477, 4789	आयौ, 3482
आदित्यानाम्, 1356, 2719,	आप्यम्, 2762	आरथा, 2307
3128; 3162	आप्री, 892, 2646, 4437	आरुजन्त , 4454
आदित्यान्, 445, 2303, 3506	आप्री सूक्त, 1281, 4781	आरुजम्, 3455
आदित्यास , 1925 2720, 3156	आभग , 823	आरुषोणाम्, 3489
आदित्येन नाम्ना, 4450	आभर वीर पृतनापहम्, 3569	आरोक्त इव, 3448
आदित्येभि , 2657, 2712	आभि , 2262, 2780	आ रोदसी वसुना दम्, 2235
आदित्येषु, 3156	आभूषण्यम्, 1930	आर्षाः, 3524
आदित्यै , 3169	आभोगम्, 2785	आर्षे श्रुतवीणि, 3526
आदिशे, 3979	आम , 4026	आर्जक, 3104
आदु युवाते मिथुनानि नाम, 1353	आमत्रेभि सिञ्चता मधमन्धः,	आर्जकात्, 3502; 4054
आदु इत्, 3098	1288	आर्जकीया, 3104
आदृत्या, 3504	आमद , आमदन्द , 4744	आर्जकीया, 3104, 4448
आधव , 4399	आमासु, 1306	आर्जकीये, 3502
आधून्वते शिक्षन्, 4016	आयति, 896	आर्जक, 3104; 3502
आध्यात्मिक, 869	आ यत् सेदधुः ध्रुवसे न योनिम्,	आर्जकेषु, 3502
आनत्, 851	2749	आर्जुनेयं कुत्सम्, 3072
आनन्दा , 4055	आयने ते पत्न्येषु दूर्वा रोहन्तु	आर्जुनेयम्, 529, 1850
आनव, 3115	पुष्पिणीः, 4805	आर्जुनेयाय, 2670
आनवे दुर्वंशे, 3085	आयष , 3117, 4446	आर्त्तो, 2334; 2335
आनुषक्, 3453, 3454, 4823	आयव सोमास , 4051	आर्य, 476
आ नो भर दक्षिणेन, 3541	आयवस, 3097	आर्यस्य, 2665
आन्त्र, 4815	आयवे, 3124, 4417	आर्या , 2689
आप , 1296, 1310, 1340,	आयवे मनवे च, 3124	आर्या, 2314

- आर्षाङ्ग, 2260, 2762
 आर्षाङ्ग, 482, 537, 3253, 2262
 अर्षिष्टेय, 4768
 आर्षाङ्गा, 2337
 आ व ऋजसं ऊर्जा व्युष्टिम्, 4449
 आवसा, 847
 आवर्तमान, 4424
 आवह, 4772
 आ वा दधत् निर्वर्तते उपन्थे, 2805
 आश व, 3461
 आशव, 827, 3472, 3572
 आशसा, 4818
 आशत् 1307
 आशिरम्, 820, 3161, 3512
 आशिर, 883
 आशी, 3096, 3513
 आशु, 1279
 आशुधि, 3472
 आशुशुक्षणि, 1279
 आशुर् इव 4436
 आशुत्कणं शुद्धो हवम्, 439
 आश्वध्वस्य, 4429
 आसङ्ग, 3168
 आसङ्गस्य, 3076
 आसदे चोदय, 3968
 आसाभ, 4449
 आसलाणास, 2271
 आसा, 827, 2249
 आसिञ्चामि कुक्ष्यो, 3126
 आसीनः ऊर्ध्वा उपसि क्षिणाति,
 4401
 आसुतिम्, 2791
 आ सूर्या इव 872
 आमूर्ये, 872
 आस्यम्, 4443
 आहवनीय, 460, 2251
 आहवनीय अग्नि, 1832
 आहवेयु, 2283
 आहुत, 1284
 आहुति, 460
 ईक्ष्याहु, 4121
 इततो रथम्, 4820
 इडा, इषा, 460
 इडा, 814, 873
 इत, 4024
 इत 5 अति, 4428
 इतस्य, 2250
 इति वा इति मे मनो गमश्च
 सनुयापिति, 4788
 इत् गमश्चोरा विषासा, 4429
 इत्था, 2312, 3158, 3574
 इथी, 810
 इद-इदम्, 2734
 इदं ऊ इति, 1873
 इद पदं अजनता गभीरम्, 1830
 इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योति, 4820
 इदा, 3569
 इध्म, 1324; 2648; 4437
 4438, 4781; 4782
 इन, 2673, 2700
 इनुहि, 2244
 इनोति, 2235
 इन्दव, 3471
 इन्दवे 3511
 इन्दु, 2273
 इन्दु देवेयु पत्यने, 3991
 इन्दु, 3554
 इन्दुमि, 2250
 इन्दो, 2723, 3967; 3968
 इन्द्रा, 844, 1885, 1905,
 2263, 2677, 2720, 2783,
 3513, 4762
 इन्द्र अस्मान् अयदत्, 1338
 इन्द्र इत् सोमपा., 3077
 इन्द्र ते विशः कवली-चलिहृत
 करत्, 4822
 इन्द्र वरुण., 3156
 इन्द्र शम्भूणि हरिता अभि पुष्पुत,
 4398
 इन्द्र अतुष्टवम्, 1350
 इन्द्र अनुगमन्तु, 1860
 इन्द्र न त्वा शवसा देवता वाभु
 पूर्णन्ति, 2236
 इन्द्र, 433; 443, 445, 453,
 469, 476, 477; 478;
 1336, 1339, 1342; 1344,
 1345, 1854; 1876, 1906,
 2283, 2285, 2310; 2326,
 2329, 2706, 2707; 2761,
 2765; 3544, 3961, 4429,
 4749
 इन्द्र इति, 3067
 इन्द्र-ज्येष्ठ्यास, 2658
 इन्द्रतम 886
 इन्द्रत्वांता, 3133
 इन्द्रपानम्, 2714
 इन्द्रमातरो देवगामय, 4810
 इन्द्रम्, 447; 2657; 2711; 3105
 इन्द्र-वायु, 429, 1871
 इन्द्रवायु, 453
 इन्द्रशत्रु, 462
 इन्द्र-साराथि, 1871
 इन्द्र से संयुक्त देवता, 430
 इन्द्रस्य जठरं प्रगति, 4024
 इन्द्रस्य धाम्ने अरम्, 3981
 इन्द्रस्य सोमं जठरे यद् अदधु
 4015
 इन्द्रतृप्तिम्, 2271
 इन्द्राग्नी, 450, 1322, 1921
 1950
 इन्द्राणी, 452, 1921, 4459
 इन्द्रा पर्वता, 807; 819, 1349
 इन्द्रापूर्णा., 846
 इन्द्राय, 438, 4027
 इन्द्राय साम पायत, 3568
 इन्द्रावरुणयो, 447
 इन्द्रा-विष्णु, 840
 इन्द्रियम्, 2263
 इन्द्रियाय, 518
 इन्द्रियाय धायसे 4030

- इन्द्र ओक्कम्, 819
 इन्द्रेण, 3169
 इन्द्रेण मित्रेण दिधिषेम नीमं, 3564
 इन्द्रेण एते तृत्सव वेविषाणा, 2666
 इन्द्रेण युजा तत्सपेम वृत्रम्, 2716
 इन्द्रो दिव इन्द्र ईशो पृथिव्या, 4750
 इन्द्रो महता, 4436
 इन्धान एवं चले स्वाधी, 4414
 इन्वति, 448
 इन्वतु, 4835
 इम राजा इव, 3996
 इमम्, 225
 इमानि विशा, 812
 इमे चिद् इन्द्र रोदसी, 1333
 इमे भोजा अशिरासो विरूपा, 1350
 इयं दक्षिणा, 812
 इयं मे नाभिः, 4429
 इय वः अस्मत् प्रति, 1931
 इय वेदि, 863
 इयक्षसि, 2294
 इयत्तिका, 897
 इयान, 3475
 इरावती, 1939
 इरावती धेनुमती, 2793
 इरावन् वति, 2746
 इरिणम्, 4408
 इल, 1282, 1314, 2231,
 2647; 2714, 4437, 4837
 इल-पदे, 2231
 इलस्पदे, 4760; 4837
 इला, 469; 814, 831; 1330,
 1915, 4439
 इला दुहे, 3161
 इला धेनुमती, 3161
 इलाभि, 890 2741, 3164
 इलाम्, 2306, 2740 2799
 इलाया पदे, 4373
 इलाया पदे नाम्ना पृथिव्या भूमि,
 1331
 इलाया पुत्र, 1331
 इलावतीम्, 4341
 इला रातग्नि, 1260
 इला, सरस्वती, मही, 831; 1887
 इष, 503, 1870 2272
 इष परीवृता, 816
 इषं, वृजतं, जोरदानुम्, 871, 878,
 882
 इषं इव च धीमहि, 2743
 इषम्, 884, 3522
 इषव, 2334
 इषस्पतिम्, 3975
 इषा मदेम, 2740
 इषितं सवित्रा, 1305
 इषित मेन, 4768
 इषिर, 2697, 2791
 इषिया, 4436
 इषिरां स्वर्घा पर्यपरयन्, 4812
 इधु, 2337
 इधुकृता इव, 887
 इधुधिः, 2234, 2236
 इधो वा गृहे, 3154
 इष्कतारिम्, 3570
 इष्कृति, 4766
 इष्टारव, 808
 इष्टे पुत्रम्, 812
 इष्मिण, 2728
 इह इह जाते यम्या सवन्यु, 1922
 इहा, 1856
 इहेह जाता, 885
 इहेह मातर, 2313
 ईक्षि, 2255
 ईक्षि हि वस्व उभयस्य राजन्, 2255
 ईक्ष्वा, 892
 ईक्षानम्, 4799
 ईधे दिव आग्ने ऊधन्, 4414
 ईम्, 848, 1922, 2285, 2736
 ईयते, 833
 ईरिणम्, 891
 ईरिणे, 3549
 ईर्मा, 1851, 4414
 ईर्मा अन्यत् वपुये वपु चक्रं रघस्य
 येमधु, 1939
 ईरान्तासः सिलिकमध्यमास, 851
 ईलाते, 4438
 ईलायता, 897
 ईला, 4782
 ईलानस्य, 1284
 ईलितः ईदित, 441, 1887
 ईलि, 424
 ईवत्, 3459
 ईवते ब्रह्मण, 1828
 ईशानः, 2663
 ईशानाय, 2775
 ईशानकृत, 3483
 ईशे, 2197
 उक्थ, 431, 435, 4797
 उक्थ-मृतम्, 2693
 उक्थ-शुष्मान्, 4431
 उक्था, 1846
 उक्थिनम्, 1348
 उक्थे उक्थे, 2680
 उक्थेषु आपन्नम्, 1855
 उक्थै, 887, 2329
 उक्थे अनुच्युवीमह, 3112
 उक्षः, 3449
 उक्षण, 3153
 उक्षण्यायने, 3153
 उक्षतं धृतेन, 2739
 उक्षन्, 3489, 4459
 उक्षामि, 2776
 उक्षमाणे, 1876
 उक्षाण, 2251
 उक्षाणं पृथिनम्, 865
 उक्षान्नाय, 3449
 उक्षितास, 502
 उल्लिच्छन्, 1844
 उखा, 848, 1352
 उग्र इन्द्र, 2679

उग्रपुत्रे, 3507
 उग्रादेवम्, 466
 उग्रो यः शम्भुः पुरुषूत तेन, 4413
 उच्चा-चक्रम्, 3521
 उच्चैः श्रवस्, 1303
 उच्छन्ती, 4409
 उच्छिद्यम्, 458
 उज्जातम्, 3499
 उत शम्भुत्वस्य इंगान्, 4754
 उत ग्ना अग्निर् अध्वर, 1833
 उत जायिषु, मा उत जायिषु, 825
 उत त्वं चौरं अवसे हवामहे, 3547
 उत द्विर्हो अग्निः सहोर्ग, 2255
 उत पञ्चा रथानां अग्निं भिन्दन्ति
 ओजसम्, 1926
 उत प्र गाव गणे आ निगद्य, 2273
 उत स्वराजः अदितिः, 2742
 उतापीतं विनश्यति, 875
 उतो रसास्मिन् आ शिशोह न वसो,
 3141
 उत ईरयति, 3538
 उत ईरयति, 271
 उत उ ज्योतिः अमृतं विस्वजन्य
 विरयानरः सविता देवो अश्रेत,
 2757
 उत्तमः घासि, 4028
 उत्तमम्, 3980; 4820
 उत्तमा ते मयवन् न किन्तु न, 870
 उत्तमे पदे, 3479
 उत्तरे युगे, 4444
 उत्तान पदः, 4444
 उत्तानयोः, 863
 उत्तिष्ठन् ओजसे, 3529
 उत्सं कबन्धं उद्विगे दुसहे, 3102
 उत्सधिम्, 504
 उत्सम्, 502, 2277
 उत्सस्य मध्ये हितं पदं वेः, 4375
 उत्तानाम्, 1882
 उदक, 866
 उदक्, 3158

उदतिष्ठ विवस्वतः, 1893
 उदधिम्, 2785
 उदन्यजैव, 4776
 उदन्यु, 1932
 उद-प्रुतम्, 1940
 उदयनीय, 1879
 उद-त्रजे, 2287
 उदान, 1851
 उदारधिः, 892
 उदारिया, 1285
 उदिता सूर्यस्य, 1943
 उदोजस, 4767
 उद् उ देव सविता प्रति दोषं
 अस्थाय, 2431
 उद्गा, 2741
 उद्गा-इव, 3133
 उद्गाता, 1280
 उद्गात्, 466; 1879
 उद्धितम्, 3478
 उद्धितम्, 3537
 उद्भिदः, 1933
 उद्भिदा, 4449
 उद्विगम्, 3102
 उद्री इव अवतः, 3472
 उन्नेता, 1280
 उप + अक्षय, 2663
 उप गासि-मत्, 3541
 उपध्यवम्, 458
 उपजिह्विकाः, 1483; 3580
 उपजिह्विका, 4770
 उप छां स्कन्मधुः स्कन्मनेन, 2331
 उप नः, 3561
 उप प्रेत कुशिकाः चेतयध्वम्, 1350
 उपन्दिः, 2806
 उपब्दैः, 2806
 उपमृत्, 1889
 उपमम्, 3499
 उपमश्रवसः, 4408
 उपमश्रवस्, 4407
 उपमा, 3160

उपमाते, 3495
 उपमात् इव, 2325
 उप मे, 3542
 उप मे सेचने दिव, 3542
 उपस्ताति, 2716
 उपरम्, 1907, 2259
 उपरस्य, 516
 उपरा, 872
 उपराय, 2770
 उपरसः, 4387
 उपरसु, 813
 उपरिः शुभान् वनिनः चक्रं, 4445
 उपरिष्टज्योतिः, 4804
 उपरिषिणी, 4053
 उपवक्ता, 1833
 उपवक्ता इव, 2331
 उपवाकम्, 856
 उपविदा विन्दते वसु, 3145
 उपरवास्य षूयिषीं दिवं च, 2289
 उपसि, 4401
 उपस्तरण, 1282
 उपस्तुतम्, 3089
 उपस्तुतः, 3090
 उपस्तुतासः, 3090
 उपस्तुतिः, 3073
 उपस्थे निष्योः कथः सिष्वित, 4376
 उपह्वये, 861
 उपाक, 1314
 उपासद्याय मौलह्वये, 2660
 उपो जयामि, 2781
 उपोनुः, 2782
 उपयंकरम्, 3071
 उपयानि हव्य, 2647
 उपयान् अभियान् दासा धृवाणि
 आर्या च, 2268
 उपयाविनम्, 3071
 उपयासः, 2646
 उपयोभिः, 889
 उपये यथा विदुः, 1933
 उपा, 1310

उषा कर्णाक्षिरण्यया, 3521

उषा क्षयी, 1297

उषे, 511; 2736; 4405

उषे अन्यसी, 2787

उषे कृष्णे, 1335

उषे जन्मनी, 830

उषे दवी, 1889

उषे द्यावा काव्येन विशाश्रये, 4013

उषे रजसी, 2792

उषे विश्वौ नृचक्षा, 4013

उषौ अर्षी, 1297

उषौ वहतु, 2646

उषे पुंस आहुः, 858

उष्णम्, 1289

उष्ण्याः, 2754

उरुः कश्यो न गाह्याः, 2280

उरु, 2779

उरुक्त् उरु कृषि, 3529

उरुक्तमः, 507

उरुक्षयेषु, 4788

उरुगायः, 4000

उरुग्वयम्, 2699

उरुगायस्य, 1318

उरुग्वयाय, 2794

उरुचक्षाः, 2697

उरु ज्योतीषि, 4035

उरुजयः, 2704, 3172

उरु घार इव दोहते, 3559

उरुञ्जम्, 4022

उरु ष सरथे कः, 2256

उरुभ्यत्, 1317

उरुभ्या, 507

उरुभ्या नो अपावतः समस्तम्,

1898

उरुची, 2697

उर्वचिन्ति, 1293

उर्वचपते, 3140

उर्वरासाम्, 1862

उर्वशीः, 1826

उर्वशी, 4762; 4763; 4764;

4765

उर्वश्यः, 2692

उर्वरिकम्, 2734

उर्वी गव्यूतिम्, 4028

उर्वी, 2658; 2699, 2767

उर्वी काष्ठा, 3539

उर्वी गव्यूतिम्, 4023

उर्वी यवा, 893

उर्वीम्, 2759

उलूकः, 4817

उलूकयातुम्, 2808

उलूखल, 457

उशनस्, 1903; 1906, 3544

उशनाः, 3103

उशना, 1850, 1903, 3104

उशना काव्यः, 499; 3146

उशानाम्, 3104; 4412

उशाने, 3104

उशान्तः यन्ति वीतये, 3560

उशिज्, 3112

उषतीः, 1283

उषती, 4036

उषनस्, 477

उषने, 2257

उषर्षुधः, 471; 2758

उषर्षुधम्, 1832

उषसः, 508

उषसः व्यष्टौ, 4378

उषसं अस्तुम्, 4432

उषसम्, 2711

उषसा उपस्थात्, 2739

उषस्, 459; 1854; 1876; 1943

उषा, 473

उषासम्, 1882

उषासा, 471; 2710

उषासान्क्ता, 890; 1282; 2647;

4438; 4783

उषिक् पावकः, 483

उषो न जातः, 491

उष्ट्रो न, 824

उष्णिह्, 4815

उन्नः पिता इव जारयाय यज्ञः, 2245

उन्न रेजमानं अग्निम्, 4378

उरयः, 4009

उर्याः, 3528

उर्यिकम्, 895

उर्यिः, 4018

उर्यियाः, 436

उर्यियाभिः, 4038

उर्यियाभ्यः, 2252

उर्यियायाः, 4429

उर्यियाधु, 1306

ऊं शु णो, 1831

ऊतयः, 502

ऊतये, 3165

ऊतिः, 3508

ऊतिभिः, 524

ऊतिभिः, 2678

ऊती, 882; 1856; 2266; 4409

ऊषः, 2322; 2797; 4376;

4405; 4428

ऊषः रोमसम्, 3162

ऊषनि ब्राह्मम्, 4827

ऊषन्, 837

ऊषनिः, 4821

ऊषर्न नानाः जन्ते, 3078

ऊषस्, 1301

ऊमः, 1318, 1843; 2706;

1450

ऊमासः, 871

ऊमेभिः, 1925

ऊरु, 4815

ऊर्जः, 1889; 3451

ऊर्जः नपातम्, 3132; 3451

ऊर्जः नषत्, 1284; 3545; 4397

ऊर्जः नषे, 1869

ऊर्जम्, 2330; 3522

ऊर्जयन्ती, 4767

ऊर्जस्वती, 1310

- ऊर्जस्वन्त हविषो भागम्, 4419
 ऊर्जा, 3172, 4396
 ऊर्जादि, 4421
 ऊर्जानि, 538
 ऊर्जाम्, 4449
 ऊर्जो नपातम्, 1330
 ऊर्जो नपात्, 4804
 ऊर्ज, 4421
 ऊर्णप्रदाः, 1887
 ऊर्णप्रदा, 4395
 ऊर्णवापि, 3530
 ऊर्णा पृथ्वीम्, 1846
 ऊर्णावन्तम्, 2247
 ऊर्ध्वकृशन्म्, 4805
 ऊर्ध्वप्रावा, 4822
 ऊर्ध्वा, 4033
 ऊर्मि, 1878
 ऊर्मि, 3529
 ऊर्मिणा, 4019
 ऊर्मिभिः, 2315
 ऊर्मिम्, 2714
 ऊर्म्याः, 1283
 ऊर्म्या, 887; 3563
 ऊर्म्याया, 2321
 ऊर्म्यासु, 2290
 ऊर्म्ये, 1935
 ऊर्व गोमन्तम्, 4446
 ऊर्व मेषसंघातम्, 4446
 ऊर्व इव पद्मये कामो अस्मै, 1334
 ऊर्वम्, 1302
 ऊर्वात्, 2252
 ऊर्वोः मध्ये वसिष्ठ, 3517
 ऊयसं सूर्यं गाम्, 4435
 ऊह, 1896
 ऊहिविधि, 4053
 ऊह्ना, 1832
 ऊह्मियम्, 3174
 ऊहावा, 1849
 ऊहः, 4757
 ऊर्चोक्, 454
 ऊर्चोपम, 3551
 ऊर्चोपम, 2282
 ऊर्चोपमाय, 483
 ऊर्जिषवना, 515
 ऊर्जिरवने, 2257
 ऊर्जिरवन्, 479
 ऊर्जिरव, 1904
 ऊर्जोपम, 3547
 ऊर्जोपा, 1301
 ऊर्जोपिणः, 1301
 ऊर्जोपिणम्, 487; 3547
 ऊर्जोपिन्, 1912; 3538
 ऊर्जोपी, 1837, 3548, 3551
 ऊर्जोपी सोमः, 4750
 ऊर्जु, 2735
 ऊर्जुनीती, 506
 ऊर्जुनासि, 3482
 ऊर्जुनस, 3470
 ऊर्जः, 4396
 ऊर्ज, 880
 ऊर्जप्रारव, 534, 537
 ऊर्जौ, 3510
 ऊर्ज्यन्तः, 2271
 ऊर्जा वाजं न गध्यं युयुपन्, 1838
 ऊर्जे रथ्यी, 2320
 ऊर्जति, 4449
 ऊर्णकान्तिम्, 3498
 ऊर्णचित्, 1294
 ऊर्णया, 1294
 ऊर्णयावा, 503
 ऊर्णावानम्, 875
 ऊर्तं ऊर्तेन सपन्ता, 1938
 ऊर्तं च सत्यं च, 4836
 ऊर्तं दध, 3157
 ऊर्तं यते, 4012
 ऊर्त, 1297; 1298, 1848; 2289
 ऊर्त, ऊर्तस्य धार, 1893
 ऊर्तयुधिः, 2751
 ऊर्तयाः, 1866
 ऊर्तजात, 894
 ऊर्तजातस्य, 1319
 ऊर्तजाता, 2743
 ऊर्तजुर्म्, 4805
 ऊर्तजाः, 2704
 ऊर्तया, 2674
 ऊर्त-पेशसि, 1938
 ऊर्तयु, 884
 ऊर्तम्, 1867, 1894
 ऊर्तवान्, 2743
 ऊर्तवृधः, 2743
 ऊर्तसत्, 1866
 ऊर्तसोपः, 883; 2259
 ऊर्त-सापः, 2729
 ऊर्तस्य, 427; 1354; 2290,
 2740, 3095; 4004
 ऊर्तस्य गर्भम्, 840
 ऊर्तस्य जिह्वा, 4020
 ऊर्तस्य दीधितिम्, 4047
 ऊर्तस्य देवा अनुवृत्ता, 488
 ऊर्तस्य धारया, 4002
 ऊर्तस्य नाभिः, 4019
 ऊर्तस्य पत्न्यभिः, 3110
 ऊर्तस्य पथा नमसा विवासेत्, 4406
 ऊर्तस्य भागे, 841
 ऊर्तस्य योगे, 4405
 ऊर्तस्य धोना, 4031
 ऊर्तस्य योन्न सदने, 4016
 ऊर्तस्य योनिम्, 3968
 ऊर्तस्य योनौ, 4379
 ऊर्तस्य रथ्यः, 2304
 ऊर्तस्य परिमन्त्र ददे, 1889
 ऊर्तस्य वारसि क्षयम्, 818
 ऊर्तस्य वाहसा, 3095
 ऊर्तस्य मृक्षाम्, 3548
 ऊर्तस्य सदने, 2721
 ऊर्तस्य सदसि, 1319
 ऊर्तस्य सा पयसा अश्विन्वत इत्या,
 1354
 ऊर्तस्य सुदुघा, 4413

ऋतावरी, 1319; 1874; 2317

ऋतावा, 2650; 2655, 2737

ऋतावानम्, 1312

ऋतावाना, 3147

ऋतावाप्तौ, 3151

ऋतावृधः, 3550

ऋताव्ये, 3581

ऋतीपहम्, 3508

ऋतुः, 849

ऋतु, 446; 1337

ऋतुकाल, 1921

ऋतुमिः, 4007

ऋतुथा विचक्षते, 865

ऋतुमिः ध्रुवमिः, 501

ऋतस्तुभम्, 529

ऋते, 855; 895

ऋतेजाः, 2674

ऋतेन, 1894; 1936; 2755

ऋतेन य ऋतजातो विवावृधे राजा देव

ऋतं बृहत्, 4051

ऋत्विजम्, 425; 1279; 1283;

3451

ऋत्विजौ, पुरोहितौ, 4439

ऋत्वियः, 895

ऋत्वियावतौ, 3116

ऋदु + ऋदर, 1301

ऋददरः, 3944

ऋददरेण सख्यं सचेय, 3466

ऋदुपे, 3535

ऋषक्, 2295; 3575, 4004

ऋवीसात्, 535

ऋमवः, 474; 523; 844; 1921;

1925; 2720; 3081; 4452

ऋमुः, 522

ऋमु, 450; 539; 1858; 1861,

1906; 2301; 2715; 2716;

4412; 4805

ऋमुक्ष, 2716

ऋमुक्षणः, 3103

ऋमुक्षणम्, 523; 3456; 3561

ऋमुक्षा, 846, 891; 1299;

1861; 1915; 2301; 3456

ऋमुक्षा, 486

ऋमुक्षिण, 2701

ऋमुक्षिन्, 1861

ऋभुमत, 523

ऋभुमन्तम्, 1348

ऋभुर्न, 2235

ऋभु, वाज, 4761

ऋभु, विभु, वाज, 845

ऋभुष्टिर, 3532

ऋभमम्, 4817

ऋषमस्य रेतसि, 2265

ऋषभास, 2251

ऋषभो वैराजः, 4817

ऋषयः, 3107, 4755; 4797

ऋषिः, 3125

ऋषिः मनुर्हितः, 4399

ऋषि, 459

ऋषिचोदनः, 3479

ऋषिमिः, 426; 454

ऋषिवः, 3079

ऋषिषु प्रविष्टां अविन्दन्, 4441

ऋषूणां पर्येति, 4378

ऋषूणां पुत्रः, 1898

ऋषे, 4055

ऋष्यः, 2726; 3136, 3158

ऋष्यिः, 874

ऋष्यिविधुतः, 873

ऋष्येषेण, 4768

ऋष्यः, 3086

ऋष्यमृद्ग, 4801

ऋष्यः ऋष्येभिः आ गहि, 3476

ऋष्यम्, 2295, 2767

ऋष्या त इन्द्र स्थविरस्य बाहु, 2285

ऋष्ये, 2739

ऋष्येभिः, 3084

एकः, 2680

एकः अक्षरन्, 1355

एकं एकम्, 3517

एकं घक्रम्, 866

एकं सद् विभ्रा चतुषा वदन्ति, 865.

॥66

एकत, 477

एकद्यु, 3538

एकधना, 1302

एकधेनुभिः, 2703

एकपद विष्टुप्, 1840

एकपद विराज, 1840

एकपदी, 864; 869

एकपात, 2698

एकपाद्, 1299

एकम्, 4043; 4423

एकया, द्वितीयया, तिसृभिः,

चतसृभिः, 3495

एक्या सह, 3160

एकस्य, 2278

एकदश, 826

एको अस्वः, 853

एजत्, 862

एत ठ नु, 3541

एतच्चन त्वो एषाम्, 837

एतथे न, 2245

एतशः, 539; 873; 1907, 1946;

2247; 4801

एतशः विश्वस्मै चक्षसे अरम्, 2744

एतशाम्, 484; 1840; 1854,

2247; 3073; 3476

एतशस्य, 2246

एतशा, 2247

एतशः, 1902; 2247

एतशेभिः, 2247

एतशेभिः एवैः, 2738

एनां अक्षरेण प्रतिमिमे, 4385

एता वि पृच्छ किं इदं भनन्ति, 1841

एता विश्वा सवना, 4418

एधमान-दिद् उभयस्य राजा चोष्क्यते

विश इन्द्रः मनुष्यान्, 2285

एनः, 893; 2733

एनसः, 4431

- एनस्वन्तः, 2773
 एना फल्गु तन्वं सप्तमस्य, 4456
 एना वो अग्निम्, 2663
 एनी, 1950
 एनीं रयिम्, 1908
 एमभिः, 1932
 एमीदेवां निष्कृतं जारिणीव, 4408
 एमेनम्, 437
 एमेनं सृजता सुतो, 437
 एवयाव, 506; 2795
 एवयावरो, 2291
 एवयावन्, 1301
 एवाः, 1918; 2795
 एवा, 879; 1843; 1854; 2251, 2266; 2292; 2711
 एवा अस्मे मत्स्य, 3486
 एवा चन ग्रीवा आदधते वैः, 2292
 एवावद, 1918
 एवैः, 1858; 4378
 एवैः अन्यस्य, 885
 एवैः च चर्चणीनां कृती हुवे रयानम्, 3509
 एषः एतानि चकार विस्वा, 3079
 एषः छागः, 847
 एष तां वेद मे सचा, 825
 एष देवो रययति, 3965
 एषां मृत नवेदा म् श्रुतानाम्, 870
 ओ, 2707
 ओकः, 2651
 ओगणासः, 4751
 ओजः, 4454
 ओजसा अपस्युवः, 3964
 ओजस, 3570
 ओजिष्ठेभिः, 1844
 ओण्योः घतरम्, 4005
 ओदतीनाम्, 3511
 ओदनम्, 3515
 ओपशनिष छां र्ति, 878
 ओपशम्, 4014
 ओमना, 2749
 ओमस, 434
 ओषधीः, 2798, 3156
 ओषधीः अषः, 3493
 ओषधीभिः, 2297
 ओषधीषु, 2749
 ओषधीषु जातो गर्भः, 4373
 और्णवाभ, 3166
 और्णवाभम्, 3166; 3530
 और्णोः, 2252
 और्व, 3578
 और्वभृगुवत्, 3578
 औशिजस्य, 1845
 औशिजसु, 807
 कः, 501; 4790
 कः तं विद्वान् अभिमन्यते मन्त्रम्, 4001
 कः ते मातरं विधवां अचक्रत, 1842
 कं स्विद् अर्घं परा अगात्, 858
 कं हनः कं वसौ, 497
 क, 4790
 ककुम्भः, 885
 ककुम्भम्, 2792
 ककुम्भः, 1941; 4009
 ककुहासः, 1870
 कक्षीवन्त, 3097
 कक्षीवन्तम्, 448
 कक्षीवान्, 3112
 कक्षीवान् श्रुभिः, 1850
 कक्षेभ्यः, 4762
 कक्षन्तः, न कक्षन्तः, सतीन कक्षन्तः, 896
 करक, 1928
 कटे, 520
 कण्वः, 3083; 3106
 कण्वः मेघ्यातिभिः, 466
 कण्वं घनस्मृतम्, 3103
 कण्व, 443; 466; 467; 473; 474; 536; 538; 826; 3473
 कण्वतमः, 3106
 कण्वम्, 3103, 3109, 4809
 कण्ववत्, 3107
 कण्वाः, 3107
 कण्वाः इव भृगवः सूर्याः इव विस्वा, 3084
 कण्वासः, 3107
 कतिषा व्यकल्पयन्, 4757
 कदाचन स्तरीः न, 3479
 कदाचन प्रपुच्छसि, 3483
 कद्रुक, 3120
 कद्रुवः, 3456
 कद्रू, 4761
 कनायाः, 4429
 कनिक्कदत्, 3984, 4009
 कनिक्कदत् कलशे गोभिः अज्यसे, 4028
 कनीनकैव, 1857
 कन्या, 2294
 कपदिनः, 2765
 कपदिनम्, 2308
 कपदिने, 4009
 कपदिने रुद्राय, 530
 कपिञ्जल, 1308
 कपिलम्, 4402
 कपोतः, 4816
 कबन्धम्, 1949; 3102
 कमद्यु, 3114
 कमऽद्युक्म्, 4433
 कमनीयः, 1880
 कम्, 2771; 3452; 3968; 3991; 4813
 करञ्जम्, 479
 करम्भ, 892; 3553
 करम्भ-आत्, 2309
 करम्भम्, 2310
 करम्भिणम्, 1348
 करली, 1317
 करिक्कतः, 4801; 4802
 कर्कन्धु, 2734

कर्णन्, घृष्य, 525
 कर्णरिषध, 1308
 कर्णः, 4443
 कर्ण, 4815
 कर्णशोभन, 3536
 कर्णे वहन्, 1906
 कर्तम्, 539
 कर्तृभिः, 2738
 कर्तार, 3992
 कर्म, 3088
 कर्हि स्विन्, 4751
 कलय, 3506
 कलश, 4407
 कलशान्, 4024
 कलशान् अमल्यम्, 4819
 कलाम्, 3464
 कलि, 528
 कल्प, 1879
 कल्पेषु, 3970
 कल्याणीः आया सुखं गृहे ते, 1349
 कवयः, 4825
 कवयः पूर्वाङ्गः, 1943
 कवयो न गुहाः, 4043
 कवच, 4407
 कविः, 440; 1851; 3969;
 3974; 4432
 कविः, कवित्व, 4793
 कविः गीर्भिः कव्येन कविः, 4038
 कवि इयकसि प्रयज्योः, 2294
 कवि, 431; 1309; 3451
 कविर्ब्रह्म, 3969
 कविर्ब्रह्म, 426
 कविर्ब्रह्म, 1330; 3451
 कवितमं कवीनाम्, 1915
 कवितर, 2769
 कवित्वना कवी, 3176
 कविभिः, 1310
 कविम्, 1838
 कविसस्तः, 1325
 कवेः, 2272

कवे. अपत्यम्, 3971
 कवेः चित् उन्तु मनस विवन्तः,
 4376
 कवे, 3453
 कश., 527
 कशा, 451; 2337
 कश्यपः, 4055, 4802
 कस्यचित् रक्षन्तस्य, 4427
 कस्य शर्मन्, 4795
 काकम्बोरं वनस्पति मा उत्तृहः,
 2292
 ककम्बोरम्, 2292
 काकुत्, 2273
 काकुदम्, 3514
 काणे, 4811
 काण्वस्य, 3087
 काण्वयानाः, 3489
 काण्वस्य, 3459
 कानोते, 3459
 कामाः, 4055
 कामेन कृतं तवसे सु-अन्वम्, 2311
 कनखः, 1317; 2760; 3084;
 3557; 3977; 4429
 काण्डुनीव, 884
 कारः, 4053
 कारुघायाः, 2275
 कारे, 3141
 कारोः, 835; 888; 2258
 कार्ष्णम्, 3987
 कार्ष्णेव, 534
 कार्शः, 1338
 कार्ली, 1317
 काव्य, 1310
 काव्यस्य, 536
 काव्या, 1834; 1932
 काशिना, 3536
 काष्ठाः भिन्दु कर्मभिः भिन्मानः,
 1880
 काष्ठा, 467; 3539
 काष्ठा, 2782

काष्ठासु अर्कतः, 2281
 किं अद्य, 3538
 किं अपि स्विद् एकम्, 855
 किं ऋचा करिष्यति, 864
 किं ते कृण्वन्ति क्षीकटेषु ग्रावः,
 1350
 किंशुकम्, 4456
 किकिदीहिन्, 4767
 कितव, 4413
 किमीदिनः, 2804
 किमीदिना, 4746
 किमीदिने, 2804
 किमीदिने, 2803
 किमीदिन्, 4744
 किष्कम्, 4390
 किष्किनः कुक्षेव धृक्, 3471
 किन्, 4420
 कीकृष्टा, 1351
 कीकृष्टा, 4815
 कीरेवः, 3504
 कीनाशाः, 1878
 कीरिः, 2676
 कीस्तासः, 813
 कुक्षिः, 437
 कुचरः, 839; 4828
 कुण्डपायः, 3127
 कुण्डपायः, 459
 कुत आकृता कुत इवे निरुष्टिः,
 4796
 कुत्स, 464; 476; 479; 486;
 520; 529; 539; 1289;
 1838; 1903; 3484
 कुत्सम्, 526; 879; 1850;
 1906; 2254; 2670
 कुत्साय, 2256; 3149
 कुत्साय मन्मन्तृयश्च दंसयः, 4803
 कुत्सेन, 1903; 2267
 कुमया, 4449
 कुमा, 4447
 कुमारं साहदेव्यम्, 1837

- कुमारतृष्णा 4408
 कुमारा विशिखा इव, 2338
 कुम्भे, 2692
 कुयव, 518, 880
 कुयवम्, 1838
 कुयवम्, 2670
 कुयवाचम्, 880
 कुहङ्गा, 3087, 3150
 कुम्भवन, 4407
 कुलाययत्, 2718
 कुजिशो. वीरपत्नी, 518
 कुवित्, 1343, 3566, 3978
 कुवित् संसर्गो मरुत. पुनर्न, 2733
 कुवित्सस्य, 2279
 कुवित् सोमस्यामामिति, 4788
 कुरास, 896
 कुशिक, 1338
 कुशिकास, 1328; 1332; 1346
 कुषवा, 1842
 कुसुम्पकः, 898
 कुह रिवत् घोषा कुह वस्तो, 4412
 कुह, 1300
 कुविद् अर्थिनम्, 1833
 कूल, 1333
 कूड, 1940
 कूकदारवम्, 459
 कृष्णतं उ लोकाः, 1298
 कृणोत धूमम्, 1332
 कृणांति पूर्व अपरम्, 2285
 कृतः, 2738
 कृतं न श्वघ्नो वि विनोति देवने,
 4413
 कृतध्वजः, 2763
 कृतब्रह्मा, 2750
 कृतात्-अकृतात्, 4431
 कृतानि इत्, 3992
 कृत्तिः, 3551; 3552
 कृत्तु, 3537
 कृष्टुकणम्, 4400
 कृषी, 2681; 2710
 कृन्तत्रात्, 4403
 कृप 3085
 कृपम्, 3083
 कृप, 2233
 कृपाऽमीलम्, 4396
 कृपा, 3486
 कृशानि, 2669
 कृशस्य, 3494
 कृशान्, 517 4432
 कृशानो, 4021
 कृशानो अन्तु, 839
 कृष्टय, 467, 1357, 3093
 3525
 कृष्टि, 894, 3526
 कृष्टि-ओजसा, 2762
 कृष्टिभि, 514
 कृष्टिषु, 1351
 कृष्टीः, 1845; 2253; 2669
 कृष्टीः, कृष्टयः, 4826
 कृष्टीनाम्, 2253; 2653
 कृष्टेः, 1868
 कृष्णः, 3566; 4396
 कृष्णं अहं अर्जुनं अहः, 2242
 कृष्णं नियानम्, 866; 869
 कृष्ण, 3546, 3566
 कृष्णगर्भा, 515
 कृष्णया वाधित. विशा, 3524
 कृष्णयोनीः दासीः, 1293
 कृष्णपवि, 2655
 कृष्णयामम्, 2237
 कृष्ण-वर्तनि, 3147
 कृष्ण सीतासः, 827
 कृष्णां त्वचं अपघ्नन्, 3989
 कृष्णा रूपाणि अर्जुना, 4397
 कृष्णयाय, 535, 536
 कृष्णीः, 2751
 कृष्णे वसुधितो, 1872
 कृष्ण दुर्वासि अन्तमा सचा इमा,
 2677
 केतवः, 3448
 केतवेदा, 518
 केतान्, 834
 केतुः, 492, 2744, 4812
 केतु अर्णव, 2739
 केतुना, 434
 केतुमन्तम्, 3492
 केतुम्, 4374
 केन वा ते मनसा दाशेम्, 495
 केवन, 2792
 कवलाधो भवति केवलादी, 4778
 4787
 केशिन, 865
 केशिना, 1318
 केशिना हरे, 3122
 केशो, 4801
 कोक, 2808
 कोशा, 503
 कोशे, 4021
 कौशिक, 439
 क्रक्षमाणम्, 3529
 क्रतुः, 2683
 क्रतुं पुनीत उक्थ्यम्, 3118
 क्रतुं सचन्त मारुतस्य वेधसः, 841
 क्रतुना, 4406
 क्रतुना सुकृत् काव्येन कविः, 4707
 क्रतुमन्ता, 887
 क्रतुम्, 2686
 क्रतुम्, 3499
 क्रतुर्न नित्यः, 489
 क्रत्वा, 497; 2738
 क्रन्दत् अश्वः, 877
 क्रन्दन्, 2709
 क्रन्दन् देवान् अजीवन्त, 3990
 क्रमुः सिन्धुः, 1929
 क्रमुम्, 4449
 क्रविषः, 848
 क्रव्यावाहनः अग्निः, 4390
 क्रव्यादं अग्निम्, 4390
 क्रव्यादम्, 4814
 क्रव्यादे, 2803

क्राणा, 1892, 4428
 क्रिमिः, 4746, 4814
 क्रिवि, 3549
 क्रिवि दत्ती, 871
 क्रिवि, 3479, 3480
 क्रिविम्, 1294
 क्रोडन्तः, 3979
 क्रोळन्तः, 1829
 क्रोळन्ती पुत्रेः नत्पुषि, 4457
 क्रोशा, 1357
 क्रोष्या, 4404
 क्व स्विच् सृते, 858

 क्षण, 1337
 क्षत्र, 1918, 3170
 क्षत्राय, 2681
 क्षत्रिय, 4757
 क्षत्रिया, 2740
 क्षत्रिया क्षत्रे आशतुः, 3151
 क्षत्रेव, 816
 क्षपा, 4405
 क्षपावत्, 491
 क्षपावान्, 2658, 3518, 4405
 क्षमया, 1948
 क्षमा, 4426
 क्षमि, 2681
 क्षय, 3500
 क्षयथ, 4406
 क्षयद्दीपय, 530
 क्षयम्, 1342; 2233
 क्षयस्य, 1891
 क्षयाय, 4380
 क्षये, 4397
 क्षरन्नापो ... तुष्यते गोतमस्य, 533
 क्षा, 1839
 क्षां वपन्ति, 2237
 क्षामा, 1305, 1825
 क्षाम्, 2667
 क्षानु, 814
 क्षितयो न्वग्वाः, 463

क्षितिः न राया पुरुषाणे अर्घ्यात्,
 1831
 क्षितिभ्यः, 4750
 क्षितिभ्यः अवनीः अविन्द
 विषमेभ्यः अन्नव, 2316
 क्षिप, 3975, 4024
 क्षिपदशस्तिं अप दुर्मतिं हन्त्या
 करदयजमानाय शं योः, 4830
 क्षियन्तः, 3543
 क्षुद्रा इव, 3471
 क्षुमनोः विश्वजन्ता, 4374
 क्षुमन्तः, 4406
 क्षुमन्तम्, 3550
 क्षुप्ये इत, 500
 क्षेति, 3545
 क्षेत्रपत्येषु, 527
 क्षेत्रम्, 1877
 क्षेत्र-साधतम्, 3162
 क्षेत्रासाम्, 1862
 क्षेमस्य, 2760
 क्षेमस्य-प्रयुजश्च, 3173
 क्षेमे, 2723
 क्षेमेण, 2761
 क्षेमेभिः साधुभिः, 3545
 क्षेमे योम्, 4750
 क्षो, 4041
 क्षोणी, 3483
 क्षोणीभिः, 1302
 क्षोदः, 4423
 क्षोत्र, 1305
 क्ष्मा, 2713
 क्षिब्धकाः, 4744

 खजकृत्, 2673
 खदिरस्य सारम्, 1352
 खनमानः, 883
 खनित्रिया, 2717
 खनित्रेः, 883
 खर्गला इव, 2806
 खले, 4415

खादय, 2729
 खादिपु, 1928
 खादिहस्तम्, 1928
 खानि, 1907
 खिन्न विभर्षि, 1948
 खिन्नम्, 1948
 खिल, 3467, 4381, 4457
 खेदया, 3521
 खेलस्य, 534

 गङ्गा, 4447, 4448
 गच्छतम्, 821
 गणश्रिय, 3146
 गणे, 2273
 गन्धर्वः, 4027, 4825
 गन्धर्वः, 452, 850
 गन्धर्वम्, 3531, 4803
 गन्धर्वस्य धुवे पदे, 452
 गन्धर्वन्, 1341
 गन्धाणे, 813
 गमस्तौ, 2702
 गमस्त्योः, 498, 504, 816
 गय, 4433
 गय, 2723
 गयम्, 1892, 3149, 3455,
 4024, 4434
 गयस्फान, 2723
 गयस्य, 2670
 गर्ग, 3513
 गर्त-अरुगिव, 811
 गर्तम्, 1937; 2741
 गर्तं मित्र आसाधे, 1936
 गर्दभम्, 459
 गर्भं वनानाम्, 491
 गर्भं आदधत्, 3978
 गर्भं माता सुधितं वक्षणासु अवेनन्तं
 तुषयन्ती विभर्ति, 4401
 गर्भम्, 4791
 गर्भरसा, 855
 गर्भसञ्ज्ञावे प्रायश्चित्तम्, 4814

- गर्भे भ्रातृत्वं प्र भरामहे, 3544
 गर्दया, 3074, 3558
 गर्दा, 3074
 गर्वां अङ्गिरस- गृणन्ति, 2322
 गर्वा निहिता, 854
 गर्वां मत्ता, 2758
 गर्वां सर्प इव, 1931
 गर्वां सर्गां न, 1874
 गर्वामिव सुतयः संवरणीः, 2261
 गर्वाम्, 2331
 गर्वाशिरः, 823, 892, 3484
 गर्वाशिरं मथिनं, शुक्रम्, 1336
 गर्वि, 1880, 4762
 गर्विष्ठौ, 507
 गर्विष्ठिरम्, 4808
 गर्वे, 3558
 गर्वेशण, 818; 2674
 गर्वेश्यम्, 2677
 गर्व्यं आजिम, 1881
 गर्व्यते, 2280
 गर्व्यन्त, 2686
 गर्व्यम्, 1826, 2781
 गर्व्ययौ, 4014
 गर्व्यस्य, 3504
 गर्व्यानि, 3168
 गर्व्या सुतस्य प्रभृतस्य मध्वः सत्रा
 खेदामरुषा वृषस्व, 4787
 गर्व्युः, 2683
 गर्व्युः-गिर्ययुः, 3983
 गर्व्यूति, 456; 1357
 गर्व्यूतिम्, 2739, 2741, 2759
 गाः, 507, 879, 2699, 3989,
 4022; 4031; 4380; 4436
 गाः अदि उष्णान्, 4042
 गाः अपि अनाविष्ट, 4015
 गाः अपि असन्, 4026
 गाः आजत् अङ्गिरसेभ्यः, 3122
 गाः उत्सृज, 2252
 गाह्यः, 2280
 गातुं कृष्वन् जनाय, 1873
 गातुम्, 878, 1873; 1904; 2715
 गातुवित्, 3506
 गातुवित्-त्तु, 3152
 गात्राद् अङ्गिस्त्र पच्यमानात्, 848
 गन्धान्यम्, 3555
 गाथिनः, 436
 गाथेषु, 3516
 गाम्, 4784
 गायत्रं उच्यम्, 468
 गायत्र, 860
 गायत्रम्, 3174
 गायत्र-वर्तनिम्, 3173
 गायत्र-वेपसम्, 3072
 गायत्रवेपसे, 832
 गायत्रस्य, 496
 गायत्री, 4387
 गायत् साम नमन्यम्, 877
 गार्हपत्य, 447; 460
 गावः, 877; 1905; 1931; 2265;
 2321; 2657; 2662; 3564;
 3982; 4045; 4406; 4821
 गावः न धेनवः, 2280
 गावश्चित्, 3137
 गावौ, 1352
 गिरः, 438; 881; 1914; 2329;
 3120; 3964; 3986; 4055
 गिरयः निजहते पर्वताः चित् नित्येगिरे,
 3105
 गिरा, 4397
 गिरिः, 3465; 3475; 4828
 गिरि, 467
 गिरि-क्षिते, 839
 गिरिम्, 481; 3457; 3501
 गिरिष्ठः, 839
 गिरिष्ठाः, 4828
 गिरिन् अग्रान्, 3123
 गिरेः अधि, 3164
 गिरेः रसाः, 3470
 गिर्वणः, 1347; 2268; 3084;
 3471; 3551
 गीः, 878; 887, 2766
 गीभिः, 3581; 4378
 गीर्भिः, 2233; 2324; 2783;
 2784; 3486
 गीर्भिः तं वासयापसि, 3990
 गुः, 2675
 गुह्यम्, 1300
 गुदा, 4815
 गुहा, 436; 488, 490, 1895,
 4397
 गुहा अकः, 1841
 गुहा गुहं गाः, 490
 गुहा = गुह्यम्, 4450
 गुहा चरन्ती मनुषो न योषा, 872
 गुहा विद् दधिषे गिरः, 3967
 गुहा त्रीणि निहिता वेष्टयन्ति, 865
 गुहा प्र, 1845
 गुहा शिरः निहितम्, 4450
 गुह्यं नाम, 1885
 गुह्यम्, 4421
 गुह्याः, 2802
 गुह्या नामानि, 1888
 गुह्यानि नाम, 4037
 गुह्यानि पदा (नि), 494
 गुह्येन व्रतेन, 850
 गुह्यज्वाः, 4427
 गुत्स, 1309
 गुत्सम्, 2769
 गुधस्य, 4792
 गुप्ताय जिह्वा मधु, 3126
 गुप्ताति निघया निघापति, 4027
 गृहपति, 440, 1280
 गृहे असंशक्तौ दिवे दिवे, 3161
 गृहे गृहे, 4760
 गोः, 1847; 1848
 गोः अधि त्वचि, 4023
 गोः त्वचि अधि, 4006
 गोः सनि इलाम्, 1311
 गोः, 447; 2750
 गो अग्रया, 479

- गो अग्रया सं नस्तो, 4015
 गो अग्रः, 875; 2272
 गो ऋचीकम्, 2260, 2674
 गोघ्नम्, 531
 गोजाः, 1866
 गोजातः, 2301
 गोजित्, 1293
 गोतमः, 887; 4802
 गोतमस्य तृष्णा, 502
 गोतमाः, 486; 495
 गोतमात्, 1829
 गोतमासः, 483; 485
 गोत्रं अक्षिरपेभ्यः अबृणो जम्, 4031
 गोत्रं हरिभ्रियम्, 3476
 गोत्र, 1838
 गोत्रभिदम्, 4774
 गोत्रस्य, 4789
 गोदत्र, 3141
 गोदरे, 3557
 गोदः, 435
 गोद्व, 3513
 गोघुक्, 861
 गोनाम्, 1885; 4380; 4452
 गोपस्य, 3512
 गोपते, 3140
 गोपरीणस, 3455
 गोपवनः, 3526
 गोपाम्, 427; 862
 गोभिः, 1885; 2288; 2336; 3985; 3990; 4019
 गोभिः परी-आवृतम्, 2288
 गोभिः मधुघ्नम्, 1340
 गोभिः क्षीणीत मत्सरम्, 3992
 गो-मया, 2750
 गोमत्, 3164; 3550
 गोमत्तः बाजान्, 4008
 गोमतिः, 1935
 गोमति, 3141; 3516
 गोमति जज्ञे, 2684; 3479
 गोमतीः, 810; 1945; 2708; 3150
 गोमती, 3151; 4447; 4449
 गोमतीम्, 3150
 गोमते, 3151
 गोमत्, 2784
 गोमदिम्, 2279
 गोमन्तं अरिषन्, 4008
 गोमन्तम्, 4002; 4446
 गोमन्तरः, 502
 गोमायुः, 2801
 गोरधि त्वचि, 458
 गोरधस्य दाता, 3483
 गोरधित्, 4774
 गोरधित् अरववित्, 3995
 गोरधर्, 3474
 गोरधर्म्, 3110
 गोभ्रीते, 3140
 गोघ, 2269
 गोघतमाः, 2269
 गोघाता, 3545
 गोघु, 458
 गोघु तिष्ठति, 3976
 गोष्ठम्, 4820
 गोहा, 2731
 गोहे, 1845
 गौः, 878; 2265; 2770; 3561; 4435
 गौः अमीमेत् अनु घत्सम्, 861
 गौ, 2309
 गौरः, 1879; 3456
 गौर, 2792
 गौरिधीतेः, 1904
 गौरीः, 864
 गौरी, 3972; 4460
 गौरौ, 1943
 गौरौ इव, 3549
 गौर्यम्, 1835
 ग्नाः, 1906; 1916; 2327; 4764
 ग्ना, 1917; 2295
 ग्नाभि, 1299; 2295; 2697
 ग्नाम्, 1916
 ग्नास्पतिः, 1305
 ग्नास्पतीभिः, 1860
 ग्नाः, 457; 467
 ग्रावभिः सुतः, 4024
 ग्रावष्टुत्, 1280
 ग्रावहस्तास, 447
 ग्रावा, 458; 499; 1912
 ग्रावा इव, 1899
 ग्रावाग्राम, 847
 ग्रावाण, 2697; 3155; 4761.
 ग्रावा
 ग्रावाण न, 4450
 ग्रावाणम्, 2693
 ग्राव्या सोमे महीयते सोमेन अन्नन्दे
 जनयन्, 4054
 ग्रीवा, 1865; 4815
 ग्लाफ्यन्ति, 856
 घर्म, 2748; 2749
 घर्मं मधुमन्तम्, 884
 घर्म, 1897; 1916; 1942
 घर्मम्, 861; 3111; 3549; 4830
 घर्मश्चित्, 1905
 घर्मस्तुभे, 3111
 घर्म-स्वरसः, 3111
 घर्मस्वेदेभिः, 3111
 घर्मासः, 2689; 3111
 घर्म-सर्दिभः, 3111
 घर्मिणः, 3111
 घर्मो न वाज-जठरः, 1896
 घर्म्येस्थाः, 3111
 घसत् ते इन्द्रः उक्षणः प्रियम्, 4459
 घा, 882; 1851
 घासेः, 4751
 घृणः, 2748
 घृणा, 1939
 घृणान् नमीषान्, 819

- धृत अजनन्त, 4453
 धृतं आशिरम्, 3095
 धृत मे चक्षुः, 1328
 धृत, 1324, 1890
 धृत आहवनम्, 3525
 धृतकेशम्, 3495
 धृत-निष्पिन्, 1330
 धृतपदी भ्राता, 4439
 धृतपूवा, 2330
 धृतपृष्ठम्, 1886
 धृतपृष्ठा, 1911
 धृतप्रतीक, 1892
 धृतप्रतीकाम्, 2767
 धृतपुष्पम्, 2714
 धृतम्, 874
 धृतवर्तन, 2748
 धृतश्चुत, 2788
 धृतश्चुतम्, 3486
 धृतस्नु, 841
 धृतस्य, 1325, 1878
 धृतस्य धारा, 1880
 धृताक्षी, 2653, 2710, 2736
 धृताक्षी, 872, 1317, 1333,
 1831, 1900, 2644
 धृताक्षीम्, 431
 धृताच्या, 1329
 धृतावृषा, 2330
 धृतेन, 841; 2655, 4394, 4425
 धृत्वे, 2782
 धोर-चक्षसे, 2803
 धोरया, 3557
 धोरवर्षस, 449
 धोष, 2677
 धोषम्, 1319, 4761
 धोषा, 535, 539
 धोषात्, 825
 धंस, 2748
 धंसम्, 2748
 चकर्थ कारम्, 817
 चकम्, 889 1836 2683
 चक्रवीस 841
 चक्र, 1302
 चक्षन्ता, 2780 2792
 चक्षन्ति प्रिय दधान, 3977
 चक्षुः, 531, 4414
 चक्षुः चित् मूर्ते स्या 3971
 चक्षुर्ना धरि चक्षुष, 4819
 चक्षुष मित, 4453
 चतस्र 1910
 चतस्र नाम 4019
 चतस्र प्रदिश, 4424
 चतस्र नाव, 886
 चतु त्रिंशत्, 4422
 चतु श्रृंग, 1878
 चतु, 450
 चतुरक्ष, 460
 चतुर्णाम्, 3526
 चतुर्धा, 1860
 चतुर्भिः साकं नवतिम्, 840
 चतुर्भूषि भूमिम्, 4424
 चतुष्पदी, 864, 869
 चतुष्पात्, 4400
 चतुष्पाद, 840
 चतुष्पादेति द्विपदामभिम्बरे, 4787
 चतुर्भिः शत, 849
 चत्वार, 1922
 चत्वारि, 4012
 चत्वारि अन्या भुवनानि निर्णिजे,
 4013
 चत्वारि अयुता, 3081
 चत्वारि ते असुर्याणि नाम
 अदाभ्यानि, 4421
 चत्वारि परिमिता पदानि 865
 चन, 2235 4787
 चन, 2297
 चनिष्ट देवी ओषधीषु अग्न्यु यत्
 याग्य, 2749
 चन्द्र, 836, 2706, 2708
 चन्द्र इव, 1231
 चन्द्र भद्रा, 4
 चन्द्रमस, 2322
 चन्द्रम्, 1312
 चन्द्ररथा, 2371
 चन्द्ररथम्, 1313
 चन्द्रण, 821
 चमसम्, 450, 844 1860, 4436
 चमनान्, 845
 चमसम्, 3542
 चम्, 3529
 चम्पद, 4022
 चम्पू, 3542 3979
 चम्पू, 1355
 चम्पा 458 863 2310 3987
 4014, 4038 4042 4047
 चयमाना कृणानि, 1296
 चरन्तम्, 862
 चराया, 489
 चरिष्य मिथुनौ, 4748
 चर न, 3994
 चरुणाम्, 848
 चरो, 2741
 चर्मना, 3093
 चर्मणि, 3093
 चर्मव य, 2739
 चर्पणय, 2232
 चर्पणप्राम्, 2298
 चर्पणी-धृतम्, 1346
 चर्पणीना नेता, 1318
 चर्पणीनाम्, 1856, 2253
 चर्पणीसहे, 3981
 चलाचलास, 866
 च सत्सि दिव पृथिव्या अगति
 युवत्यो, 4374
 चाकशीति, 859
 चातयम्ब, 2645
 चायमानाय, 2263
 चारुण अमृतस्य, 4013
 चारु नाम, 1354
 चार्पण, 4767

- चिकित्सा, 456
 चिकित्सन्तो, 809
 चिकित्सा, 2286
 चिन्विक, 4807
 चित्तम्, 4774
 चित्ति अचित्ति चित्तवत्, 1825
 चित्तिभिः, 861
 चित् नु वायो अमृतं वि दम्येत्, 2271
 चित्र, 4373
 चित्र ग्राह्यायणि, 3141
 चित्र गौश्रायणि, 3142
 चित्रभानु, 457
 चित्रभानो, 434
 चित्रमया, 2759
 चित्रमया यस्य योगे अधिजज्ञे, 3492
 चित्र-तजा, 3141
 चित्रश्रवस्तम्, 427
 चिद् ऋदूषा, 3535
 चिबुक (छुबुक), 4815
 चुमुरि, 2258
 चुमुरिम् 1290, 2253, 2263; 2671, 4785
 चेतति प्रलेपु धामसु, 3121
 चेतथा, 1932
 चेतसा, 3978
 चेदि, 3093
 चैद्य, कशु, 3093
 चैद्यस्य, 3093
 चोदयन्, 3458
 च्यवतन्, 1909
 च्यवन, 1941, 2752
 च्यवनाय, 2747
 च्यवानम्, 536, 538, 1941
 च्यवानात्, 1940
 च्यौत्, 3533
 च्यौत्सम्, 2672
 च्यौत्सा, 2284
 च्यौत्सानि, 877, 3533
 छन्द, 4797
 छन्दसु, 1343, 3105
 छन्दसि, 4387, 4757
 छदि, 1874, 2755
 छदि अधितम्, 2283
 छदि -पी, 3113
 छाया, 4391, 4392
 छायेव, 494
 छुबुक, 4815
 जगत् आ कृणुध्वम्, 2294
 जगत्सौ, 3113
 जगार, 1842
 जगुरि, 4779
 जग्ध ई पुनः, 827
 जघनम्, 2337
 जघ्निः, 849
 जज्ञानाः पथ्या अनु स्वा, 4385
 जञ्जणाभवन्, 3449
 जनं जनम्, 4760
 जनयथा, 1932
 जनयो न, 485
 जनयो न पत्नी, 486
 जनानाम्, 2232, 4385
 जनाय, 1873, 3988
 जनिता, 815, 863, 4374
 जनिन्तु, 1840
 जनिम माप्नुयाणाम्, 2728
 जनिमा, 1824; 1826
 जनिमानि, 1823, 4749
 जनिवत्, 1905
 जनीयन्त, 2787
 जनुषा पिपर्तन्, 840
 जने न मित्र न, 4436
 जनेषु पञ्चेषु, 4006
 जन्तुभिः, 1313
 जन्तुभिः प्रथयस्व इत्यन्त, 4804
 जन्म रोदस्यो, 836
 जवार, 1830
 जमदग्नि, 3574, 4802
 जमदग्नि, 3574
 जमदग्नि-दत्ता, 1351, 3574
 जमदग्निना, 3574, 4001
 जमदग्निवत्, 2787
 जयुषा, 537
 जरणा, 830
 जरणा इव, 4412
 जरत, 4451
 जरत कर्णम्, 4451
 जरतो इव, 2323
 जराहिषम्, 1890
 जरयन्तो, 2756
 जरत्व, 1313
 जराबोध, 457
 जरिता, 1286; 1346, 4377, 4425
 जरितारः, 2684
 जरितारम्, 2675
 जरितृभ्य, 881
 जरित्रे, 3567
 जरुधम्, 2644, 2645, 2657, 4451
 जर्भते, 4776
 जलसिञ्चन, 1314
 जलापः, 2697
 जलापभेषज, 3160
 जलापभेषजम्, 471
 जस्वने, 2275
 जहो, 1885, 2275
 जह्नावीम्, 534
 जा, 4036
 जा पनिम्, 889
 जागत् एद, 860
 जागृवि, 4014, 4408
 जागृविम्, 1341
 जागृवे, 3558
 जाग्रत, 4816
 जात, 489

- जातनुपासते, 4810
 जातवेदः, 1323, 2653
 जातवेदसः, वैश्वानस्य, अग्नये,
 2239
 जातवेदसम्, 471; 4823
 जातवेदस्, 1322, 1891, 4747,
 4833, 4834
 जातवेदाः, 1316; 4454
 जातवेदा वघ्न्यश्च, 4437
 जातृष्टिरस्ये प्र वयः सहस्वतः,
 1288
 जातैः अजातान्, 1894
 जातो जातः, 2775
 जाना, 4444
 जामाता, 3079; 3155
 जामि अजमिम, 1828
 जामि, 3095; 3520
 जामि तन् नः, 1353
 जामित्यम्, 872
 जामिन स्वमुष्णम्, 1310
 जामि श्रुतम् अनुष्णम्, 3095
 जामिभिः, 514; 4010
 जामिभिः सूर्य सह, 3987
 जामिम, 810
 जाम्योः, 1846
 जायमानो मातरं गर्भे अति, 4451
 जायसे मातरोः, 1892
 जाया, 1349
 जाया इव पत्ये, 811
 जाया इव पत्ये उशती सुवासाः,
 4760
 जाया पत्ये इव शेष अधि मंहसे,
 4026
 जायेव पत्य वषट्ठी सुवासाः, 1826
 जारः, 2656
 जारः कर्मीनाम्, 489
 जारं कर्मीनाम्, 837
 जार आ मगम्, 4384
 जाल, 3507
 जावतः, 3562
 जास्पति = जा - पति, 2703
 जाहुषम्, 534, 2752
 जिघृषुषे, 2281
 जिघ्रिषा, 2296
 जिघ्रिम, 3478
 जिघ्णीः, 1865
 जिह्मानां ऊर्ध्वः, 511
 जिह्मया, 873, 2325, 3520
 जिह्मया अदन् रेरिहयते धुवर्ति
 विरपति. सन्, 4375
 जिह्मया गृह्णन्ति, 3520
 जिह्मा, 4815
 जिह्माभिः, 2248
 जिह्मया अग्ने वरुणस्य, 4018
 जिह्माम्, 2234
 जीजनत् सप्त कास्न् अहना चित्
 शक्रुः वधुना गृणन्तः, 1837
 जोरः, 2781
 जोरदानुम्, 884
 जीवः युतस्य, 862
 जीवं ज्ञातम्, 4424
 जीव, 1840
 जीवगुणः, 4767
 जीवघन्याः, 4406
 जीवम्, 862
 जीवयाजं यजते, 461
 जीवसे, 4424
 जीवसे जागृहि, 4026
 जीवातवे, 4425; 4823
 जुजुषः, 1940
 जुजुवांसम्, 1907
 जुजुषुः, 3144
 जुनन्ति, 874
 जुवः, 827
 जुष्टं गिर्वणसे बृहत्, 3551
 जुहुणः, 878
 जुहुणम्, 893
 जुह्, 1889; 4780
 जुहः, 3449
 जुताः, 4003
 जूति, 4801, 4826
 जूणि, 814
 जेता, 4423
 जेन्य, 492
 जेन्यम्, 3576
 जेमना, 4776
 जोषवाकं वदतः, 2313
 जोषार इव, 1868
 ज्ञान, 4440
 जम्, 841; 4751
 जम्नः, 2675, 2735
 जम्भयन्ताम्, 3508
 ज्या, 2334
 ज्येष्ठ, 4828
 ज्येष्ठम्, 3484
 ज्योक्, 1849
 ज्योक् पश्यात् सूर्य उत धरन्ताम्,
 1849
 ज्योतिः, 1849
 ज्योतिः निहितम्, 2243
 ज्योतिषा बाधते तम्, 4794
 ज्योतिषि, 1890
 तं इदं वर्धन्तु नो गिर, 3120
 तं इन्दुः परिवस्वजे, 3973
 तं कै त्वा, 2278
 तं तं इत् आ ईषते, 2274
 तं तिग्मम्, 3462
 तं ते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे.
 4832
 तं प्रन्तया पूर्वया विश्वया इमया,
 1919
 त इमे समास्तो, 864
 तक्धानस्य, 539
 तक्वे, 4043
 तक्वतः, 3985
 तक्वम्, 2290
 तक्वः, 3515
 तक्ववीये, 820
 तक्वा न भूणिः, 488
 तक्षन्, 2740

- तक्ष्या, 3578
 तत्., 2692, 4053, 4754
 तत् शरति अक्षरम्, 864
 तत्, 3554
 तत्तनुष्टिम्, 1909
 तत्तपते, 1825
 तत्तम्, 2690
 तत्तुरि, 2261
 ततो नो देहि जीवसे, 4833
 तत्, 4789
 तत् अन्य. न अनु जायते, 2293
 तत् न सन्यसे, 3507
 तत् नाम गुह्यम्, 4421
 तत् एतिपाच, 2696
 तत्सार, 833
 तत् सूर्यम्, 3152
 तदपा, 1304
 तद् अग्रे कामः, 479
 तद् अन्नाय, 3464
 तद् उ बु प्रवोचम्, 861
 तद् विश्वं वपजीवति, 864
 तनयः, 2290
 तनयम्, 2714; 2731
 तनयस्य पत्न्यु, 871
 तनया, 3151
 तनयाय, 894
 तना, 495, 3986, 4015
 तना च, 2805
 तना न, 3151
 तना पूतस्य, 3562
 तनाय, 3130
 तनुत्यजा इव तस्मिन् वनर्गूरशनाभि
 दशभिः अभ्यघोताम्, 4375
 तनुयु, 2282
 तनुकये, 3547
 तनूपात्, 440, 451; 1282,
 1313; 1332, 2647, 2648;
 3966; 4437, 4782
 तनूपा, 2742; 3113
 तनूशुभ्रम्, 1909
 तन्नाय, 2261
 तन्तु तन्मनम्, 3980
 तन्तु विहरन्, 1836
 तन्व., 4761
 तन्वं वि मामृजौत, 2786
 तन्वा, 2805
 तन्वे, 3566
 तप., 2761, 4390
 तपः, शोचि, अचि, 4390
 तप, 445
 तपन्त., 1917
 तपसा, 3496, 4454
 तपस्य, 445
 तपिष्ठ तपसा तपस्वान् तथा, 2237
 तपुर्ज्यस्य, 3145
 तपुर्मूर्धा, 4831
 तपुर्वधेभिः, 2804
 तपो., 4026
 तपत्त घर्मा, 2802
 तपः आसीत् तमसा गृह्यमग्रे, 4795
 तम, 535
 तमस्, 1868
 तमांसि अक्तून्, 4373
 तमिन्, 1830
 तमोवृधः, 2803
 तमा., 4445
 तमः, 3508
 तमः तन्व, 2780
 तमणि, 814
 तमन्तः इव, 1935
 तमस्वती, 1310
 तमिन्वतः, 1865
 तमणी, 3449
 तमता, 3457, 3515
 तमः, 879
 तमज, 1333
 तमजम्, 2331
 तमप्यति, 2716
 तम्यशीवरी, 2727
 तम शर्मन्, 2786
 तमस तवीयान्, 4454
 तमिषी, 1845
 तमिषीम्, 1907, 1930
 तमिषीव, 2679
 तमसम्, 2769
 तमसे, 2267
 तमसो न तन्दते, 823
 तमिषीभि, 871
 तमिषीम्, 891
 तम्या, 520, 1341
 तम्या इव, 484
 तम्यणि, 4796
 तम्यक्रम, 2726
 तम्यात् यज्ञात्, 4757
 तम्यात् यज्ञात् सर्वहृत्, 4756
 तस्मिन् सन्ति प्रशिषः, तस्मिन्
 इष्टय, 833
 तस्य वित्तम्, 2752
 तस्या समुद्रा अधि विहरन्ति, 864,
 869
 ता अस्य सीति परशो इव, 1923
 तां विदु ब्राह्मणा ये मनीषिण, 865
 ता तरेम, 2234
 तात्या पितरा, 845
 तादीना, 461
 तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्, 865
 तानि विश्वानि परि असीति, 4027
 तामि, 4835
 ताभिरूपु कतिभिरश्विनागतम्, 524
 ता मे जगन्वजरं मय्यु, 4776
 तायम्, 2767
 तायु, 1894
 तायुम्, 1863
 ताह्यं, 505, 4826
 ता सनाजा, 822
 तिग्मे आयुधं विपति हस्ते, 3160
 तिग्म, 1848; 2713
 तिग्मशृङ्गाः, 2669
 तिग्मेन शोचिषा, 4746
 तिग्मेयवः, 4454

- तित्त, 4441
 तित्पाज, 4443
 तिर, 3073
 तिर - अह्न्यम्, 3172
 तिर चित् अर्थ या पठितं यात
 अट 124, 1942
 तिरश्चित्, 1853
 तिरग्या, 3562
 तिरस्, 1942
 तिरिदिर्, 3100
 तिरं अह्न्यम्, 473, 1331
 तिरं धन्वातिवेचते, 4833
 तिल्विलायध्वम्, 2776
 तिष्ठन्ति विधर्मणि, 863
 तिष्य, 1930
 तिसृषु, 2284
 तिस्र, 880, 1312, 1355; 1910,
 2797
 तिस्र चम्ब, 3078
 तिस्र बिह, 1324
 तिस्र तन्त्र, 1325
 तिस्र देवी, 4439
 तिस्र देवी- इव्य (इडा), सरस्वती.
 मही 442
 तिस्र दव्य, 4438
 तिस्र पृथिवी, 1875
 तिस्र मातर, 856
 तिस्र शरद, 493
 तिस्र-शुक्रस्य तन्त्र, 4778
 तिस्र-समिध, 861
 तिस्र उपस, 1324
 तिस्रो दिव, 1875
 तिस्रो देवी, 1303, 4783
 तिस्रो देव्य सरस्वती, इव्य, भारती.
 1282, 2647, 2649
 तिस्रो द्याव, 2771, 2798
 तिस्रो निरुहती, 4786
 तिस्रो भूमि, 1297
 तिस्रो वाच, 3985, 3993, 4041
 तीर्थेन, 4406
 तीर्थेन न तातृपाणम्, 878
 तीर्थेन नार्य पौष्यानि तस्यु, 875
 तुक्, 2290
 तुग्र, 532, 536, 538
 तुग्रम्, 2257
 तुग्रस्य मुनुम्, 2318
 तुग्यम्, 3526
 तुग्यावधम्, 3456, 3570
 तुचे, 3130
 तुजेन तने, 1914
 तुग्यानि तेजते, 4803
 तुतुजिम्, 2257
 तुम्र वृषभम्, 4400
 तुम्रम्, 4400
 तुगातु, 862
 तुग्यव, 2721
 तुग्, 1547
 तुण्य, 2267
 तुरीयं धाम, 4038
 तुरीयं नाम, 3540
 तुरीयं वाचः मनुष्या वदन्ति, 865
 तुरीय, 3483
 तुरीयेण, 1913
 तुफरीतु, 4776
 तुर्य, 1919
 तुवणे, 3456
 तुर्वश, 2665
 तुर्वश, 3115
 तुर्वशम्, 466, 480; 2257;
 2264, 2277; 2672; 3086,
 3103, 4417
 तुर्वशा यद्, 1855
 तुर्वशे, 3114, 3456
 तुर्वशेषु, 521
 तुर्वसु, 1906
 तुर्वीतय, 484, 1288
 तुर्वीति, 529, 1483
 तुर्वीतिम्, 467, 480
 तुवि तम, 890
 तुवि, 3508
 तुविकूर्मम्, 3508
 तुविकूर्मो, 3541
 तुविक्रतो, 3508
 तुविसम्, 3535
 तुविग्रोव, 1884; 3126
 तुविग्रोवा इव ईरते, 892
 तुविग्रोपि, 828
 तुविग्रोपिः सत्त्वपिर्विगाति, 828
 तुविज्जतः, 896
 तुविज्जातयोः, 2742
 तुविज्जातस्य, 1900
 तुविदेणम्, 3541
 तुविमृण, 3150; 3517
 तुविमृणम्, 1899
 तुविमधम्, 3541
 तुविमात्रम्, 3541
 तुविराधसम्, 2678
 तुविराम, 2274
 तुविशुम्, 2327; 3508
 तृयायण, 3473
 तृक्षिम्, 3143
 तृणाकन्दस्य, 877
 तृतीयं अस्य, 4373
 तृतीयं अस्य नकिः, 840
 तृतीयं सवन, 1331; 3491
 तृतीयेन कर्मणा, 4423
 तृतीये रजसि, 4019
 तृतीये सवने, 1348
 तृतीये अग्निः ते पतिः, 4457
 तृतीये प्राता, 853
 तृत्सव, 2666; 2764
 तृत्सवे, 2666; 2764
 तृत्सुभिः, 2667; 2764
 तृत्सुभ्य, 2665, 2667; 2687
 2764
 तृत्सुनां विरा, 2688
 तृत्सुनाम्, 2667, 2764; 2765
 तृपल प्रमर्मा, 4750
 तृपलम्, 4040
 तृप्त-अशव, 873

- तृपुच्युतम्, 827
 तृप्यामया, 4448
 तृप्यामा, 4447
 तृप्यज, 1931
 तृप्यजे योतमाय, 502
 तृप्वी, 1827
 तृप्वीम्, 1828
 ते, 3522
 ते अङ्गिरसः सूनवः, 4429
 ते आववृत्रन् सदनान् ऋतव्य, 866
 ते तन्व्यं भूरिकृत्वः, 1324
 तेतिक्त, 1848
 ते ते, 2251
 तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः, 864
 तेन पाप्मि गुह्यं नाम गोनाम्, 1985
 तेभिः त्वा सत्वभिः चातयामसि,
 4812
 ते मन्वतं प्रथमं नाम धेनोः, 1824
 ते योनिः, 1332
 ते रथस्य पूषन् अजाः घुरम्, 4399
 ते वरुणस्य रजः, 507
 ते श्येनः उपते, 1343
 ते हि रया ते हि आपूचे सचेमहि
 सघव्यैः, 1924
 तोकं तनयम्, 2290
 तोकम्, 2714
 तोकस्य तनयस्य, 2290
 तोकाय, 893
 तोकाय तनयाय, 2290; 2300,
 2720
 तोके तनये, 2290
 तोकेषु तनयेषु, 2291
 तोकम्, 2290
 तोदः, 2245
 तोदः अध्वन् न, 2245
 तोदस्य, 836; 2245
 तोशतमाः, 3173
 तोशते, 3173; 4051
 तोशसे, 3173
 तोशा, 3173
 तोशासा, 3173
 तोपते, 3475
 तोय्य, 3088
 तोय्य, 884, 3527
 तोय्यम्, 4410
 तोय्याय, 842; 886; 3089
 त्मना = आत्मना, 3471
 त्मनि खादति ह्यमम्, 842
 त्वं कर्णम्, 4451
 त्यजः, 3462
 त्यजसा, 2234
 त्रयः, 1870
 त्रयः कृण्वन्ति रेतः, 2689
 त्रयः केशिनः, 865; 869
 त्रयः कोशासः, 2798, 3078
 त्रयः तस्युः वृषणासः तिसृणां
 धिषण्णानाम्, 1939
 त्रयस्तपन्ति पृथिवीम्, 4403
 त्रसदस्यवि, 1899
 त्रसदस्युः, 3134
 त्रसदस्यु, 1862; 1869; 1899,
 1900; 3173; 3473
 त्रसदस्युम्, 527, 1899, 2670;
 '3110; 4809
 त्रसदस्योः, 1899
 त्रासते वरुणस्य धूर्तर्महो देवस्य
 धूर्तैः, 814
 त्रासदस्यवम्, 2671; 3134; 3144
 त्रिः, 2658; 4789
 त्रिः अन्तरिक्षम्, 1875
 त्रिः + आ + सप्तानि, 450
 त्रिः उत्तमा दुःशशा रोचनानि, 1356
 त्रिः पूर्वी अकुण्ठोः, 3555
 त्रिः पट्टिः, 3564
 त्रिः सप्त, 1824; 2770, 3563
 त्रिः सप्त दुद्रुशनः आशिरम्, 4031
 त्रिः सप्त धेनवः, 4012
 त्रिः सप्त ययूर्यः, 898
 त्रिः सप्त विष्णुलिङ्गाकाः, 897
 त्रि सप्त सप्त नद्यः, 4432
 त्रि स्म माहन् शनघयो वैतसेन,
 4764
 त्रिशतं योजनानि, 809
 त्रिशति त्रय देवासः, 3157
 त्रिशत् धाम, 4836
 त्रिशत पदा, 2313
 त्रि-अनीका, 1356
 त्रि-ऊषः, 1356
 त्रिकहुक, 461
 त्रिकहुकेषु, 4386
 त्रिकहुकेषु, 1285, 1289; 1294;
 3120, 3558
 त्रिच, 1307
 त्रिचक्रम, 3492
 त्रित, 850, 1299; 1929; 4037,
 4379
 त्रितः त्वाष्टस्य ग्वं चित् निःसृजे,
 4380
 त्रित, 477; 1286; 1302; 1913;
 1951
 त्रित आप्य, 3463
 त्रितस्य, 3987
 त्रिताय, 4415
 त्रिताय आप्याय परा वर, 3463
 त्रिते आप्ये, 3463
 त्रितेषु, 2277
 त्रिदेवः, 2795
 त्रिधातवः, 1922
 त्रिधातुः, 3462; 3521; 4032
 त्रिधातु, 464; 1868; 2276;
 2797; 3963
 त्रिधातु अकृतं बर्हिः, 3579
 त्रिधातु गा, 2269
 त्रिधातुम्, 3479
 त्रिधातु शरणं विवरुषम्, 2282
 त्रिधातुमृद्गाः, 1917
 त्रि-धातूनि, 3175
 त्रिनाभि, 854
 त्रिनाभि चक्रम, 867

त्रिपस्तम्, 3175
 त्रिपात्र, 1356
 त्रिपादस्वः, 1356
 त्रिपादस्यामृतं दिवि, 4754
 त्रिपुष्पे, 4000, 4020
 त्रिपुष्पैः, 2701
 त्रिबन्धुरः, 886; 2748; 2751
 त्रिबन्धुरे, 4001
 त्रिबन्धुरेण, 3546
 त्रिभिः, 839
 त्रिभिः एकादशैः, 464
 त्रिभिः पवित्रैः, 1329
 त्रिभिः व्रतैः, 1875
 त्रिभिः साप्तेभिः, 3494
 त्रिमन्तुः, 524
 त्रिमूर्धन्म, 834
 त्रि रज्ज्वांसि, 1875
 त्रिरा, 831
 त्रिवयः, 1299
 त्रिवरुधः, 3462
 त्रिवरुधं अहसः, 4434
 त्रिवरुधम्, 2282, 3131; 4042
 त्रिवरुधेन, 1886
 त्रिवर्तु, 2797
 त्रिविष्टयेति, 1831
 त्रिवृतम्, 4420, 4792
 त्रिवृता, 3521, 3546
 त्रिवृदन्म, 827
 त्रिवृष्ण, 1883
 त्रिभिरम्, 2753
 त्रिशौर्याणाम्, 4380
 त्रिशोकः, 4405
 त्रिशोक, 527
 त्रिशोक्य, 3457
 त्रिषधस्थः, 841, 1872
 त्रिषधस्थ, 1886
 त्रिषधस्थे, 1892
 त्रिषु, 3512
 त्रिषु दुपदेशु, 456
 त्रिषु योजनेषु, 856

त्रिषु योनियु, 1304
 त्रिष्टुप्, 860, 4387
 त्रिष्टुपं इषम्, 3101
 त्रिष्टुभम्, 3511
 त्रिष्टुम्, 4799
 त्रि-सधस्थस्य, 3561
 त्रि-सप्त समिधः, 4758
 त्रि-सप्तैः, 819
 त्रीणि, 3175
 त्रीणि आर्युधि, 1324
 त्रीणि एक उरुगाय विचक्रमे, 3160
 त्रीणि पदा विचक्रमे, 3117
 त्रीणि बन्धनानि, 850
 त्रीणि ये येम् विदधानि घीतिभिः
 त्रिष्वानि परिभूतिभिः, 2743
 त्रीणि रोचना, 1875
 त्रीणि विदधानि, 2303
 त्रीणि व्रताः, 1297
 त्रीणि शता त्री सहस्राणि अग्निं
 त्रिशत् च देवाः नव, 1321
 त्रीणि सरांसि, 2252, 3102
 त्रीन्-एकादशम्, 3175
 त्रीन् हून्, 1297
 त्रीन् पितृन्, 856
 त्री पवित्रा, 4018
 त्री-सेवना, 1902
 त्री वाजिना, 1324
 त्री षधस्था, 1324
 त्री सधस्था, 4047
 त्रीणा निदधे पदम्, 453
 त्रीणा भुवे, 4748
 त्रीणा यातुधानस्य मूलम्, 4744
 त्रीणा सप्तु, 2796
 त्रीतनः, 843
 त्रीवृष्ण, 1899
 त्रीष्टुभेन, 1902
 त्र्यम्बकम्, 2734
 त्र्यरुण, 1883, 1899, 1900
 त्र्यर्यमा, 1902
 त्र्ययिम्, 1355

त्वः, 834
 त्व अर्यमा भवसि यत् कनीशम्,
 1885
 त्वे अस्माक स्मसि, 3559
 त्वे इन्द्र बलादाधि, 4810
 त्वं पारया नव्य अस्मान् स्वसि,
 893
 त्वं भगः न, 2246
 त्व विश्वस्य धनदा अस्मि, 2685
 त्वं सूक्तस्य दर्दहि तव दर्दतुं सूक्तः,
 2726
 त्वं हि आने प्रथमो मनोता अस्या
 धिय अभव, 2231
 त्वचं कृष्णम्, 816
 त्वष्टा, 844, 893; 1282, 1921,
 2286, 2647; 2649; 3578,
 4025
 त्वष्टुः, 450; 501; 3155
 त्वष्टुः गृहे अभिबत् सोम इन्द्रः,
 1841
 त्वष्टुः, 442; 461; 478; 496
 502, 1859, 1906, 2302,
 2753, 4391, 4392, 4438
 4439, 4783, 4832
 त्वां शर्धं पदति अनु मारुतम्,
 3124
 त्वा आसा गर्भं परि अचक्रिन्,
 3096
 त्वा जनिता जोजनद वसो, 815
 त्वादातम्, 1911
 त्वा महिमा सक्षदवसे महे भिन्नम्,
 815
 त्वायव, 1343
 त्वाऽवत वय म्मसि, 3457
 त्वाष्ट्रम्, 537
 त्वा सविता सोम अभि अबीवृत्तम्,
 4822
 त्विमे, 2761
 त्वे रायः इन्द्र तोशतमा., 875
 त्सरू, 2718

द्वयाकिन , 4028
 द्वयोमि स्वसृभिः जामिभिः , 4016
 द्वयु , 3129
 द्वयेन , 835, 1893
 द्वादश मासा , 456
 द्वादशास्य , 2802
 द्वादशाकृतिम् , 857
 द्वादशारम् , 856
 द्वा वृक्षकं बहतः पुरीषम् , 4403
 द्वा यन्ताश्च , 849
 द्वार , 4438, 4782
 द्वारं श्वतस्य , 2787
 द्वारा , 3500
 द्वौ , 474
 द्वा चपूयन्ता , 2668
 द्वविचि , 896
 द्वा सुपर्णा समुजा सख्या , 859
 द्विः , 4789
 द्विजन्मा , 826; 835
 द्विजन्मानः , 2299
 द्विजन्मानम् , 483
 द्वित , 477; 1343; 2248; 3515
 द्वित अदधुः , 1283
 द्विता , 3544; 4041
 द्विता नुनुदे , 2767
 द्विता मर्येषु नि आदधुः , 3545
 द्विताय , 1896
 द्विता यः भूत अमृतः , 3518
 द्वितासनम् , 3157
 द्विता हव्यः , 3075
 द्विता सेतारम् , 1311
 द्वि-पञ्च , 808
 द्विपदी , 864; 869
 द्विपदे-क्तुष्यदे , 841
 द्विपात् , 4400
 द्विपाद , 860
 द्विबर्हसः , 881; 4429
 द्विबर्हसं रथिम् , 3966
 द्विबर्हाः , 1829; 2656; 2678
 द्विमाता , 524

द्विष-जति , 4793
 द्वे विरूपे , 510
 द्वेष श्वषक् कृणुत , 3129
 द्वेषांसि , 1329
 धनजित् , 1293
 धनिष्ठा , 4445
 धनुः , 2334
 धनुम् , 4402
 धन्याय धन्वसि , 4031
 धन्व , 468
 धन्वन , 2269; 4023, 4833
 धन्वा , 4040
 धन्वा अक्षितं दाता न दाति अन्नं
 1999
 धन्वानि आयुधाः , 3136
 धरणेषु , 4017
 धर्णसिम् , 3982
 धर्मिणि , 4041
 धर्मिणिः , 4030
 धर्मा , 4786
 धातः , 4819
 धाता , 2706
 धातुः , 4829
 धातुः , 445; 4832; 4836
 धानम् , 3536
 धानावन्तम् , 1348
 धान्यं बीजं अक्षितम् , 1929
 धामनी , 4007
 धामभिः , 1312; 3133
 धामानि , 507; 2736
 धाम्ने , 3558
 धायेषिः , 2235
 धारयन्त , 1894
 धारः , 1310
 धासिना , 2325
 धासिम् , 826; 3448; 3450
 धियः , 1357; 2680; 2760;
 3098; 3556
 धियंघा , 4427

धियं धृतावीं स्रगन्त , 431
 धियं धियम् , 2295
 धियम् , 2295; 2306, 2745,
 4435
 धिया , 2745, 2784, 3497;
 3511, 3982, 4003; 4021
 धिया मनोक्तं प्रथमो मनीषी , 4035
 धियषा , 452; 1304
 धिषणाभ्यः , 3997
 धिषणायाः , 4394
 धिष्यः , 1304
 धिष्यया , प्राण , देवाः , 1326
 धिष्वा , 1285
 धी-जवः , 4029
 धी-जवनः , 4033
 धीतयः , 824; 3475; 3977
 धीतिभिः , 863; 1348; 2663;
 3486; 4398
 धीतिम् , 2740
 धीनाम् , 2275
 धीमिः , 2678; 3133; 3450;
 4049
 धीरः धृग्वः , 4415
 धीवतः , 3556
 धीवु , 2745
 धुनयः , 2653; 4785
 धुनिः , 4750
 धुनिं च चुमुरि च , 4785
 धुनि , 2258
 धुनिम् , 1290, 2253; 2671;
 4785
 धुनीनाम् , 3137
 धुम् , 1917; 4399
 धुरि , 856
 धू , 4762
 धूमकेतुः समिधा पात्रजैः , 4384
 धूमवर्णा , 1317
 धूर्वन्तम् , 4744
 धूर्वदम् , 4799
 धूर्धु , 2694

- नमस्ताना, 1316
 नमस्य, 1316
 नमस्य, 4055
 नमस्यम्, 493
 नमस्त्यानि, 4431
 नमस्त्याभि, 2327
 नमस्त्विन, 2659
 न मातरा-पितरा नू चिद् इष्टौ, 1831
 न निर्गन्ति, 2258
 नमुचि मज्जम्युम्, 4445
 नमुचि, 479; 1289, 1904, 1905
 नमुचिम्, 2671, 3123
 नमुचा, 2671, 4797
 न धेनव, 4406
 नपातं च विक्रमणं च, 4388
 न मृत्यु आसीत् अमृतं न, 4795
 न मृष्यते प्रथमं नापरं वच 833
 नम, 2685
 नमे नमि तप्या इव, 2685
 नमोभि, 2709, 4385
 नयन्तव्य, 495
 नयमान, 877
 न ये देवास आहसा न मता
 अयज्ञस्ताव अय्य न पुत्रा,
 2326
 न ये स्तौना अयासो महान नु चित्,
 2323
 नर, 1340, 4445
 नरा नृत्, 2319
 नराशंस, 1282; 1887, 2647,
 2648, 4830
 नराशंस, 441; 4437, 4438
 नराशंसम्, 448, 4432
 न रेजन्ते, 832
 नर्यम्, 480; 526
 नर्यापसम्, 3559
 नर्याय, 3079
 नवग्व, 4386
 नवग्वा, 2237
 नवग्वा, 4428
 नवग्व, 1873
 नवग्व, 485
 नवति नव सहस्रा अधिरथा, 4769
 नवति नव, 2284
 नवतीर्त्तव, 500
 नव-नवतिम्, 1902, 2672; 2793
 नवपदा, 864, 869
 नवम्, 3149
 नवचान्त्वम्, 466, 2257, 4417
 नवग्रक्षितम्, 3530
 नवाना नवतीर्त्तानाम्, 898
 नवानु प्रसृप्, 511
 न विज्ञानामि इदम्, 863
 न विज्ञानामि यदि वेदमास्मि, 869
 नविष्टया गिरा, 3137
 नवे, 1858
 नवेदा, 1847
 नव्यः, 893
 नव्यं ब्रह्म, 4749
 नव्यम्, 3507
 नव्यसो, 483; 2722
 नव्यांस गायत्रम्, 457
 नव्येभि, 2782
 नशते, 2761
 नशत्, 2233
 नशद्, 1847
 नशन्त, 2646
 न सप्त पदा, 4428
 न स स्वो दक्षो धृतिः, 2768
 न सायं अस्ति देवया अजुष्टम्,
 1943
 न सो अस्य वेद, 862
 न स्रजन्ती, 880
 न हि अस्याः अपरं च न जरसा
 म्रियते पतिः, 4458
 न हि ईशे विपुलशंस, 4832
 न हि यूथे अन्तः, 858
 नही नु अस्य प्रतिमानं अस्ति, 1841
 नहुव, 2654; 3096, 3097,
 3460, 4430, 4452
 नात्प, 460, 808
 नतुपा, 2654, 3096
 नहुपे, 3459
 नहुष्टर, 3097
 नहुष्य, 4430
 नहुष्यस्य, 3097
 नहुष्याणि, 2654, 3097
 नाक, 4460
 नाकम्, 1317, 2296, 2732
 नाकं, 4796
 नाडी, 4801
 नानारथम्, 1318
 नानासूर्या, 4055
 नाभा, 824, 831
 नाभाक, 3176
 नाभाकस्य, 3447
 नाभानेदिष्ट, 4427
 नाभा पृथिव्याः, 4373
 नाभा यज्ञस्य दोहना प्र अध्वरे, 3118
 नाभि, 519; 866; 2288
 नाभि अन्न, 863
 नाभिं अरण्यम्, 4793
 नाभिं यज्ञानाम्, 2238
 नाभिम्, 889, 1917, 3971
 नाभ, 1316, 4417
 नाभ दधे, 517
 नाभधाधि, 4786
 नाभ बिभ्रत्, 517
 नमानि, 4431
 नमानि चिद् दाधरे यज्ञियानि, 2231
 नमानि तिरध्वम्, 2730
 नार्मरं सहवसुम्, 1287
 नार्धदाय, 536
 नावः, 4017
 नावं उरुष्यत्, 3152
 नावं नित्यारित्रां पद्धतीम्, 828
 नावा, 3130
 नावा न क्षोदः प्रदिश पृथिव्या,
 4423
 नास्त्या, 464, 473; 532; 538,

धृतद्रो, 830
 धृतस्रताय, 3452
 धृति, 1823
 धृपत् + दुषद्, 3471
 धृषिता, 4454
 धृष्यवा, 3524
 धृष्यु, 2674
 धृष्यु, 459
 धृष्युया, 3470
 धेनवः, 877; 1355, 1916,
 2709; 3472; 3516
 धेना, 1339, 1880, 2675
 धेना, 431, 2784
 धेनु, 890, 3986; 4401
 धेनु अश्वम्, 524
 धेनु न इषं पिवन्त असक्राम्, 2320
 धेनु, 861; 2322
 धेनुम्, 2291
 धेनू, 1318
 धेनो, 2270
 ध्यातरी, 1891
 ध्याता, 1891
 ध्याजिः एकस्य ददुशे न रूपम्, 865
 द्युवं ज्योतिः, 2243
 द्युव, 4821
 द्युव क्षमासः, 1354
 द्युवम्, 862
 ध्वन्यस्य, 1909
 ध्वसनौ अधिश्रिताः, 861
 ध्वसा, 3996
 ध्वसिराः, 2763
 ध्वस्रयोः, 3996

नः, 3148
 नः दक्षि, 2255
 नः देवाः अनुतस्य वर्षसः माकिः,
 4771
 नः महे तने प्र अवसि, 3990
 नः विश्वे अर्यः, 3561
 नः सप्तधपतं धियः, 2742

नंसन्, 2733
 न, 814, 2235
 न अत ईपते, 1909
 न अवर्कं न पर चरन्ति, 4443
 न अवथे न उपयै, 3463
 न अहं तन्तुं न विजानामि ओतु य
 वयन्ति स अरं अतमाना, 2242
 न इन्द्रं देवं अमंसत्, 4458
 न इन्द्रात् ऋते पवते धाम किंचन,
 4012
 न उप दस्यन्ति धेनव - न
 अपदस्यन्ति, 822
 न कर्मय, 2276
 न ऋतं श्रान्तस्य सख्याय देवा,
 1859
 नकि आत् एव ओहते, 3493
 नकि त्वा नि यमत् अ, 3167
 नकिः देवैभिः यतथः, 2326
 नकि धो अस्ति, 1295
 नक्तं - उपम्, 441
 नक्तं ऊर्याः सुवाजः, 3563
 नक्तं, 1943
 नक्तया चित्, 1834
 नक्ता, 2710; 4438
 नक्षत, 4446
 नक्षत् दामं ततुरि पक्तेष्टाम्, 2259
 नक्षत्रम्, 2777
 नक्षत्र-शवसाम्, 4397
 नक्षन्, 3486
 नक्षन्तः अक्षिरस्वत्, 2296
 नक्षमणाः, 4393
 नख, 4815
 नग् = नक्, 2750
 नगम्, 1850
 न आमये, 1335
 जामये रिक्थं अरैक्, 1335
 नं तं अश्नेति कः चन, 4430
 न तस्य चापि भ्यागः अस्ति, 4443
 न तां पशुक्षुम्, 2767
 न त्वा भीरिव विन्दति, 4806

नदम्, 3511
 नदस्य मा रुषत कम् आमन्, 883
 नदीनाम्, 1940, 3162
 नदीभिः, 1915
 नद्य, 4030
 नद्यु, 1894
 ननक्ष, 3479
 नना, 4053; 4054
 न निविक्च्युरन्यम्, 864
 न निमिषन्ति, 4017
 नपात्, 1860; 3503
 नपात् अद्याम्, 807
 नपातम्, 2289; 2263; 3495
 नपात्, 2250
 न पाणसो मनामहे, 3497
 न पाणसो मनामहे नाययासो न
 जलह्वः, 3497
 न पुवाः, 2326
 नप्तीः, 4011
 नप्तीभिः विवस्वतः, 3975
 नप्योः, 3969
 न प्र मिनन्ति, 2802
 न प्र मिनाति, 2739
 नभः, 4014, 4019; 4027
 नभः ओपशं पय, 4014
 नभ, 445
 नभन्तां अन्यके समे, 3174; 3175
 नभन्य, 835
 नभन्यम्, 877
 नभन्यस्य, 2709
 नभस्य, 445
 नभाक्, 3176
 नभो न, 2790
 नभः, 488
 नभः दाधर पृथिवी उत द्याम्, 2304
 नभसः, 895
 नभसा, 531, 876, 890; 1309;
 1312; 2231, 2324; 2663;
 2765; 2789, 3147
 नभसा जूहिभिः, 1313

- 887, 1862, 1943, 2244
 2319; 2745, 2754, 3111,
 3133, 3448, 3491
 नासत्या तान् अध्वर वशत यक्षि
 अग्ने शुष्ये भगं नासत्या
 पुयन्धम्, 2706
 नासत्याम्याम्, 449
 नासत्या, वन्दन, 533, 538
 नासत्या, 3089
 नासदासीत्, 4794
 नासदीय सूक्त, 4794
 नासिका, 4815
 नाहुषा, 3097
 नाहुषाणि, 2260; 3097
 नाहुषाय, 2786
 नाहुषा युष्म, 1939
 नाहुषीषु, 3096; 3097; 4431
 नाहुषीषु विश्व, 514
 निः-अधमः, 3084
 निः-ऋतेः, 2732
 निः जगन्वान् तमसः, 4373
 नि शसा, 4816
 निःसिध्वरी, 3493
 निसत, 4446
 निसते, 832
 नि अन्यं चिन्म, 864
 निकामाः, 4055
 निष्ठातं पुरु सम्मृतं वसु उद्धपति,
 3504
 निधातमन्तः, 2752
 निचक्र्या, 3105
 निचमनेन, 3560
 निधाम्य, 1328
 निचुम्पुणः, 3559
 निण्यः, 863; 2728
 निण्यं हृदयस्य प्रवेत्तेः सहस्रवल्कलम्,
 2689
 निण्यम्, 4376
 नितोश, 4775
 नितोशमय, 2232; 4426
 नितोशनास, 2781
 नित्यः, 2773
 निदः, 1952
 नि दधतौ पूर्वाणि युगानि अनु
 चरव्यधुः, 2749
 निदान, 4797
 निदे, 2683; 2784
 निद्र, 3466
 निधया इव, 4446
 निन्दिष, 844
 नि पान्ति गुहा नामानि दधिरे फ्राणि,
 4376
 निघुचि, 3157
 निऽययिनं रथम्, 4426
 नियुतः 2678; 2775; 3171;
 3576
 नियुत, 1306
 नियुत्वता, 820
 नियुत्वान्, 1871; 2273
 नियुद्दिषः, 2279; 2319
 निरमन्थतम्, 4398
 निरेकं उत्, 3148
 निरेक चित्, 3148
 निरेके, 2775
 निर्वर्तिः, 2702; 4409; 4425;
 4395
 निर्वर्ति, 456; 468; 1827;
 1914; 2333; 4382
 निर्वर्तिम्, 862
 निर्वर्तेः उपस्थम्, 4813
 निर्वर्तेः उपस्थे, 2805
 निर्वर्त्याः, 4816
 निर्वर्त्यम्, 2806
 निष्पिञ्जं वयन्ति, 4045
 निष्णिजा, 846
 नि रूत, 1844
 निवचना कन्नव्यानि, 1827
 निवतः उद्धतः, 4794
 निविदः, 184
 निविदा, 512
 निवेशयन्व प्रसुवन्व भूम्, 2712
 निशितम्, 2247
 निशितौ, 3133
 निशिरनयो हथैः, 3516
 निपत्तनुम्, 4814
 निषादः, 4826
 निषाद, 4421
 निषोद, 495
 निषु स्वप, 2726
 निषेदुः, 864
 निष्क, 1301, 3463
 निष्कग्रीव, 3464
 निष्कृति, 4766
 निष्कृतिम्, 4817
 निष्पृयः, 2338
 निष्पिषः, 1347
 निसानम्, 3449
 निहन्कया, 4767
 नि हि चकार मर्त्यम्, 861
 निहितं गुहा निधिम्, 815
 निहोयताम्, 2805
 नीचाममानम्, 1863
 नीचीनधारम्, 3521
 नीपातिथिम्, 3470; 3473
 नीपातिथौ, 3477
 नीलपृष्ठम्, 1917
 नीलवत्, 2790
 नीळे, 1824
 नीळ्याणि, 2268
 नु, 2673
 नृ, 1839; 2677; 2681; 2684;
 2717
 नूनं प्र हिनोत, 4834
 नूनमथ, 3458
 नूनम्, 3528
 नृध्वे रुद्राय, 1827
 नृचक्षः, 1296
 नृचक्षरः कर्मयोगः, 1295
 नृचक्षसम्, 3969
 नृचक्षः, 507

दंसना, 1315
 दंसनाम्नः, 1313
 दंसयः, 4803
 दंसु, 820, 829
 दस, 445
 दक्षपितृन्, 2299
 दक्षम्, 504
 दक्षस्य, 3547
 दक्षस्य जन्मनि, 4432
 दक्षस्य जन्मन्, 4377
 दक्षस्य पितरं तना, 1330
 दक्षिणः, 498
 दक्षिण अग्नि, 1832
 दक्षिणतः-कपर्दाः, 2686
 दक्षिणया इव, 875
 दक्षिणा, 448; 4776; 4777
 दक्षिणा अस्य पूर्वीः, 1340
 दक्षिणाभिः, 3174
 दक्षिणा यधोनी, 1286
 दक्षिणायाः, 809
 दक्षिणावताम्, 812
 दधनम्, 4443
 ददः, 2726
 दत्-भिः, 3448
 दधन्वतः, 2292
 दद्याति पुत्रोऽथर्वं परं पितुनाम तृतीयम्,
 ॥४॥
 दद्यानाः, 4435
 दधि, 1862
 दधिक्रा, 1324; 1864; 1865;
 2711
 दधिक्ताम्, 1862; 1864
 दधिक्राव्यः, 1864, 1865
 दधिष्व इमं जठरे इन्दुम्, 1339
 दधीचः, 500
 दधीचे, 4415
 दध्मः, 4827
 दध्यद्, 497, 533, 826
 दध्याशिरः, 823; 2684; 4002
 दधो विश इन्द्र मृधवाचः, 879

दन्, 835, 838
 दधोतये, 1287, 2263
 दधोतिम्, 4785
 दध्येभिः अनीकैः, 1311
 दध्नस्य, 497
 दधूनसम्, 1834
 दधूनाः, 4406
 दधून्, 4759
 दधूना रथिः, 1311
 दधे, 427, 490, 3102
 दध्मती, 1305
 दध्मती समनसा ऋणापः, २९८
 दयते वनानि, 2238
 दयध्वम्, 2701
 दधासिः, 896
 दधातः, 3516
 दधि, 1355
 दधिघृतति, 3136
 दशऽअन्तरूच्यात्, 4418
 दशऽओणये कथये, 2256
 दश कक्षाभिः, 4772
 दश कोषयीः, 2287
 दश कोशान्, 2287
 दश क्षिपः, 1327
 दशगवः, 1302
 दशग्विनः रातिनो ये सहस्रिणः,
 3071
 दशगवे, 1873
 दशगवैः, 485
 दशतयस्य, 808
 दशाते, 894
 दशाद्यु, 464
 दशाभिः, 2765; 3520
 दशभिः दशगवैः, 1342
 दशभिः सुकर्माभिः, 4013
 दशयन्त्रं उत्सम्, 2277
 दशयन्त्रम्, 2277
 दशभिः सनीलाभिः, 4016
 दशभिः सहस्रैः, 3077
 दश मासो नवगवाः, 1920

दश युक्ताः, 857
 दश योषणः स्वसार अप्यौ, 3963
 दश सजान, 2765, 3093
 दश राज्ञः अ मंतत, 3093
 दशव्रजं, 3109, 3474
 दशशिप्र, 3470
 दशशिप्रि, 3483
 दश सहस्रणि, 479
 दशसु वाहृषु, 3576
 दश सहस्रा दस्यवे वृकाः, 3490
 दश स्वसारः, 1332, 4015
 दश हरितः, 3988
 दशानां एक कपिल समानं त
 हिन्यन्ति क्रतवे पायायि, 4401
 दशेमम्, 510
 दशोणि, 2256
 दशोण्य, 3470
 दशोण्ये, 3483
 दसारः, 2259
 दस्यः, 1312
 दस्य, 2231; 3525, 3581
 दस्यवचः, 877
 दस्यवे, 517
 दस्यवेवृक, 3470
 दस्यवे वृकः, 3478, 3490
 दस्यु ओषः, 881
 दस्यु, 463; 476; 1906, 2267
 दस्युतर्हणा, 3992
 दस्युम्, 2671
 दस्युहा, 4820
 दस्यून, 486
 दस्यूनः, 514; 1852, 2253
 दस, 533, 538; 539, 2754
 दसाः, 3106
 दसा, 537; 884, 887, 1869,
 1870, 1941; 3546, 3548
 दसा, 4423
 दातिवारः, 873
 दात्रम्, 3536
 दाघर्षं प्राचैः ककुपं पृथिव्याः, 2793

- दाधार दक्षं उत्तमं अहर्विदम्, 841
 दाजीच, 533
 दानवम्, 1902, 1907
 दानवस्य भामम्, 1907
 दानस्तुति, 3100
 दाना, 3167
 दानु, 462
 दानुं और्णवाभम्, 1285
 दानुचित्रा, 880
 दाम, 847
 दाम्ना, 2767
 दारु वन्दे, 2653
 दारु, 1858
 दानवे, 820, 2330, 3558
 दाशत, 4791
 दाशराजो, 2687, 2688, 2765
 दाशुषे, 2751; 3470
 दाशवासम्, 2781
 दाशवान्, 836
 दास, आर्य, अदेव, 4410
 दास, 3149, 3480
 दासपत्नी, 462
 दासस्य, 1293, 3149
 दासा, 2768, 2762
 दासानि, 2260, 2314
 दासाय, 880
 दासी, 1853, 2262, 3093
 दासी. पुर., 517
 दिति, 1937
 दित्सु, 1912
 दिद्युत्, 2713
 दिधिषाम्य, 494
 दिनम्, 2748
 दिव, 480; 1922; 3512
 दिव-अर्णम्, 1326
 दिव-अश्मानं उपनोतम्, 539
 दिव असुष्य, 1913
 दिवः असुष्य पुत्रास चौराः, 4435
 दिव-दास, 538
 दिव दुहित, 2321
 दिव नपाता, 887, 4428
 दिव पुण्ड्रं चेतसा अग्निं तिष्ठन्ति, 4026
 दिवः रजसः पृथिव्याः, 3491
 दिवः शर्घायं शुचयो मनोषा गिरयो नाप उग्रा अस्मृधन्, 2323
 दिव-शिशुम्, 2294
 दिवस्, 3971
 दिवस्परि प्रथमं जले अग्नि, 4411
 दिवस्पुत्रा अङ्गिरसो गवेम, 1825
 दिवा, 1943; 2748
 दिवावसो, 3168
 दिवा हरि ददुशे, 4040
 दिवि अर्चा इव, 2269
 दिवि इव द्यां अधि न श्रोमते ध, 2679
 दिविजाः, 2755
 दिवि शतं श्वेतासः उक्षणः तपो न रोचन्ते, 3488
 दिविष्टिषु, 825, 3086; 3529
 दिविस्मृश, 1892
 दिवे, 4402
 दिवे दिवे, 822, 2748, 2792
 दिवे दिवे सूर्यः दर्शितः, 2266
 दिवोदास, 527, 538, 816, 1851; 2274
 दिवोदासम्, 2255; 2314, 2669, 3580
 दिवोदासम्, 2287
 दिवोदासाय, 156; 2248, 2250, 2267
 दिवोदासेभिः, 817
 दिवो दुहितः, 2777
 दिवो दुहितः, 1873
 दिवो दुहिता, 508
 दिवो दुहितः उषस, 2744
 दिवो नर, 1930
 दिवो बृहतो दक्षमापुवं गां न धुर्युधपुञ्ज्याथे अप, 836
 दिव्यः, 2300
 दिव्यस्य, 2272, 2741
 दिव्यानि धामानि, 4385
 दिव्याम जन्मने, 482; 4028
 दिव्येषु स्थानेषु, 4031
 दीधया, 1341
 दीधितौभि, 2644
 दीयत्, 883
 दीर्घं यत् आवि अधि अख्यत् अयं 1849
 दीर्घ-तन्तु, 4437
 दीर्घतमम्, 835, 3112
 दीर्घतमस् मामतेष, 843
 दीर्घनीधे, 3476
 दीर्घप्रततयस्य, 817
 दीर्घं प्रयज्युं अति यो वनुष्यति वयं जयेम पूतनासु दूक्ष, 2778
 दीर्घं प्रयज्युम्, 817, 2778
 दीर्घ-प्रसवनि, 3152
 दीर्घश्रवस्, 526
 दीर्घायुः अस्या यः पतिः जीवाति शरद शतम्, 4457
 दु-दृशीकम्, 2718
 दु-नाशम्, 2280
 दु-शंसम्, 3129
 दुस्त, 843
 दुच्छुनायै, 894
 दुदहे शुक्रं अंशु, 1916
 दुधिता, 1837
 दुन्दुभिः, 458
 दुन्दुभि, 2283
 दुर, 478, 892, 2252, 2270
 दुरध्य, 4023
 दुरश्च विश्वा अबृणोत् अप स्वाः, 1335
 दुरित, 4793
 दुरिता, 3997
 दुरितात्, 889
 दुरितानि, 2658; 2761
 दुरितेभ्यः, 3553
 दुरोकशोवि, 488

दुगेणे, 491; 1311; 1849,
2709, 2736, 2781

दुर्ग, 4769

दुर्गहा, 4830

दुर्गहा वाधस्व, 4769

दुर्गाणि, 893, 4423

दुर्गे, 1852, 2679

दुर्गे दुगेणे, 1853

दुर्णाम्, 4814

दुर्घर्तवः, 1952

दुर्गदासो न सूर्यम्, 3078

दुर्य, 2654

दुर्यम्, 3524

दुर्यान्, 2645

दुर्योनि, 880

दुर्हणावान्, 3129

दुवसः, 873

दुवसनासः, 1832

दुवस्यु, 4771

दुष्याव्यः, 1850

दुहन्ति, 4037

दुहन्ति अग्निम्, 823

दुहितरं दिवः, 1854

दुहितरा, 2294

दुहितादिवः, 4794

दुहिता, 1291; 1334

दुहिता दिवः जा, 2321

दुहितुः बोधयन्ती, 1922

दुहे ई पिता, 4034

दुहे ई पितुः जाम्, 4034

दुहे + दुहते, 2797

दृढ्य, 2778; 3526

दृढ्ये, 895

दृणाशम्, 881

दूतः, 1322; 3154

दूतं विवस्वतः, 1832

दूत इयसे प्रदिव उषसः, 1833

दूतम्, 439

दूतान्, 1948

दूतो देवानां असि मर्त्यानाम्, 4375

दूतो निर्ऋत्या इदं आजग्मम्, 4816

दूत्यम्, 492

दूरात् इन्द्रं अन्यन्, 2686

दूरे, 4421

दूरे अग्निं तच्छ, 2759

दूरे उपब्धः, 2675

दूलम्, 1833

दृढः, 2252

दृढे चित्, 3580

दृढ्यम्, 817

दृष्टि, 1871

दृतिः न घ्यात, 2774

दृति, 2801

दृतिम्, 897

दूते इव, 2292

दृष्टीकम्, 1288

दृळह, 2325

दृळहं ग्रन्थिं न विष्यतम्, 4805

दृळहा, 1948; 1951

दृळहानि, 2278

दृशीके, 1867

दृषदम्, 3520

दृषद्वती, आपया, सरस्वती, 1327

द्रे, 1913

देव ऽइव सविता सत्यधर्मा, 4409

देवं देवं इन्द्रं इन्द्रम्, 3117

देवं देवस्य देवस्यु, 3972

देवकामाः, 1315

देवकृतम्, 3132

देवकृतस्य, 2789

देवक्षेत्रे, 1938

देवगोपाः, 2699; 2798

देवज, 1350

देवजातस्य, 846

देवजुत, 1350

देवजुताः, 1834

देवतया, 4398

देवतातये, 3499; 3575

देवतातये रायो दानाय षोडश, 4804

देवताता, 2704

देवतातिम्, 830

देवतं ब्रह्म, 467

देवत्राः, 4388

देवत्रा, 2720

देवत्रा हव्यवाहिनी, 4835

देवपानम्, 844

देवपुत्रे, 889; 1876, 2721, 4364

देवम्, 424

देवयन्ती, 1318

देवयव, 3581

देवयानैः, 887, 2704

देवयुः, 4049

देवयुः जनः, 1923

देवयुक्ता, 2745

देवयुग्मि, 2783

देवरम्, 4412

देववतः, 2668

देववातः, 1327

देववीः, 3964

देववीतये, 3974; 3991

देववीतिभिः, 3488

देववीतिम्, 2745, 2767

देववीतौ, 4038

देवव्रताः, 1327

देव सवितु, 2703

देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः,

1355

देवस्य पश्य काव्यं महित्वा, 4422

देवहितम्, 2802

देवहृतिः, 2271

देवहेळनम्, 2737

देवाः, 2283; 4755

देवाः त्रयः एकादशासः, 3491

देवाः देवेभिः, 426

देवातिथि काण्व, 3087

देवानां अहनाम्, 889

देवानां जन्म, 2303

देवानां जन्मन्, 3512

देवानां पितरम्, 1296

देवानां पिता पुत्रः सन्, 491

- देवानां पूर्वे युगे असत सद्
 अजायत, 4444
 देवानां ब्रह्मा, 4037
 देवानां माता, 530
 देवानां य इत् मनः, 3163
 देवानां श्रेष्ठं वसुधम्, 1936
 देवानाम्, 890; 1354; 4021
 4444
 देवान् अग्नि, 3991
 देवाभि, 4768
 देवाय जन्मने, 449
 देवी द्वार, 1282
 देवीः पद् उर्वी. उरु, 4794
 देवी, 1876
 देवी अदिति, 2703
 देवी अदिति, 2707
 देवी जनित्री अजीजनत्, 4800
 देवी देवस्य खेदस्यै जनित्री, 2791
 देवी घिषणा, 522; 2775
 देवीद्वारः, 441; 2647, 2648.
 4438
 देवी सूक्त, 4804
 देवेभिः, 2256
 देवेभिः देवि अदिते, 3128
 देवेभिर्ये देवपुत्रा सुदंससा, 483
 देवेभ्यः, 1304
 देवेभ्यश्च पितृभ्य आ, 4390
 देवेषु, 3991
 देवेषु निधुवि, 3159
 देवेषु मेधिरः, 3159
 देवैः, 3451
 देवैः मनुष्येभिः, 2650
 देवैः संपिबते यमः, 4800
 देवौ पुष्करजौ, 4832
 देव्यः कृपा, 3156
 देव्या च, 4013
 देव्या धिया, 4823
 देव्यैः, 2783
 देहि लोकं वज्राय विष्कम्पे, 3573
 देहयः, 2284
 देह्यो अन्मयत्, 2654
 दैवधाताय, 2264
 दैवोदासः, 3580
 दैव्यं जनन, 473; 4027
 दैव्याः ऋत्विजः, 4373
 दैव्या होताय, 1282; 4439; 4783
 दैव्येन मधुना, 1320
 दैव्यौ होतासौ, 1282; 4438
 दैव्यौ होतासौ प्रचेतसौ, 2647, 2649
 दोः, 1934
 दोषणैः, दोष्ण, 4815
 दोषा, 883
 दोषा, 1825, 2272
 दोषा-वसि, 3144
 दोषावस्ताः, 427
 दोगहि, 1869
 द्यवि द्यवि, 2748
 द्यावः, 1914; 2271
 द्यावा-क्षाम, 516; 828; 3130
 द्यावा च, 2741
 द्यावा-पृथिवी, 1876
 द्यावा पृथिवी विचरन्ति तन्यवः,
 1937
 द्यावा-पृथिवी माहि भूतं उर्वीम्,
 4760
 द्युः, 2748
 द्युनत्-याम्नाम्, 1945
 द्युम्, 1951
 द्युम्, 2679; 4405
 द्युम्निः, कृधि, 824
 द्युम्नी, 3548; 3582
 द्युम्नेन जगत्वे, 1327
 द्युम्नैः द्युम्निनी, 3525
 द्युलोक, 843
 द्यौः, 1845
 द्यौः इव, 2771
 द्यौः ते जनिता मन्यत, 1840
 द्यौः न, 2270
 द्यौः मे पित्र, 863
 द्यौः, 1353; 1921; 2330
 द्रप्सः, 4393
 द्रप्सः न, 2771
 द्रप्स, 3566
 द्रप्सम्, 2692; 4383
 द्रप्सस्य, 4017
 द्रप्सान्, 4043
 द्रवत् अश्वम्, 1869
 द्रवत् चक्रेषु, 3168
 द्रवि, 2234
 द्रवि. न द्रवयति दारु घक्षत्, 2234
 द्रविणसः, 446
 द्रविणोदत्, 446
 द्रविणोदः, 1304
 द्रविणोदम्, 512
 द्रवित्या, 3557
 द्राघीयः आयुः, 3130
 द्राघीयांसं पन्थाम्, 4787
 द्राघि वसानः यजतः दिविस्मृशम्,
 4030
 द्रापिम्, 456
 द्रापिमिव च्यवनात् प्रामुञ्चतम्, 533
 द्रु, 1858
 द्रु घानि, 2768
 द्रुघणः, 4773
 द्रुष्ण, 3962
 द्रुष्ण हितः, 4044
 द्रुहः रक्षसः पाति, 4014
 द्रुहं जिघांसन् ध्वरसं अनिन्द्रम्,
 1848
 द्रुह्यवः, 2665; 2666
 द्रुह्यवि, 3115
 द्रुह्यु, 3115
 द्रोघवाचः, 2806
 द्रोण, 455; 4772
 द्रोण-आहाव, 4772
 द्रोणम्, 2276
 द्रोणानि, 3965; 3984
 द्रव्यन् रथिनोः विशति गाः वधूमतः,
 2264

- पुर्वणीक, 496
 पुलुकामः, 883
 पुष्कर, 454; 2249, 2692
 पुष्करात् अथि, 2249
 पुष्करे, 3521
 पुष्टिगी, 3477
 पुष्टिवर्धनम्, 2735
 पुष्टे, 4458
 पुष्पवती, 4767
 पुष्यन् रथि सचते घ्नन् अमित्रान्,
 1835
 पू, 2720, 2785
 पू च, 893
 पू-मित-व्यतिष्ठ, 3166
 पूतकता, 3470
 पूतकृत्, 3470
 पूतदक्षम्, 2741
 पूतदक्षस्य, 3147
 पूरवः, 2257
 पूरवे, 2652
 पूरः, 1895
 पूरुम्, 2656; 2671
 पूर्णाहुति, 1314
 पूर्त आददे, 3459
 पूर्धि, 4446
 पूर्णतिम्, 878
 पूर्भिः, 2290
 पूर्मित, 1339
 पूर्वचित्तये, 3095
 पूर्वजे पितर, 2722
 पूर्वपा इव, 3075
 पूर्वपीतये, 819
 पूर्व-पेयम्, 2781
 पूर्वभाजं रथिम्, 2782
 पूर्वया निविदा, 504
 पूर्वापुषम्, 3143
 पूर्वासः, 4387
 पूर्वाः, 3092
 पूर्वोः ऋतस्य बृहतोः अनुषत, 3483
 पूर्वोः चन, 2685
 पूर्वोद्भव, 4429
 पूर्वे देवाः, 2675
 पूर्वभिः ऋषिभिः, 426
 पूर्वभ्य, 881
 पूर्व्याम्, 3509
 पृथगम्, 520, 891, 2711; 4432
 पृथक्वते, 1349
 पृथन्, 443; 445, 454; 470;
 887 1921, 2307; 2310;
 2709 4491, 4768
 पूषा, 506; 1925, 487, 4025
 पूषा-भग, 1846
 पूषा भुवनस्य गोपा, 4992
 पूष्या, 1917
 पूष, 829, 882; 1941, 2702;
 2755; 2779
 पूषुघः, 829
 पूषुक्तं वाजस्य रथविरस्य घृष्टेः,
 2782
 पूषुक्तम्, 2782
 पूच्छम्भन्-जेष्वाग्नि, 4408
 पूच्छ्यमाना, 3176
 पूषाक्षि रोदसी उभे, 4804
 पूषता, 2260
 पूषान् आपि. अपूषन्तं अपि प्यात्,
 4787
 पूषन्तं च पपुर् च, 812
 पूषनाः, 4405
 पूषनाजम्, 4826
 पूषनाज्येषु, 4774
 पूषनाषत्, 2278
 पूषनाषाद, 880
 पूषनासु, 817; 841; 2760; 2778
 पूष, 3128
 पूषु, 882, 2269; 3123; 3162
 पूषुती मत्स्यानाम्, 1886
 पूषुधु, 815
 पूषक्, 4413
 पूषिम्, 518
 पूषिवो मत्तरम्, 2331
 पूषिवो, 843; 1336; 1921,
 1948; 2699
 पूषिवीम्, 1950; 2795; 3156
 पूषिव्याः, 4405
 पूषिव्या इडायास्यदे, 1327
 पूषिव्या नामा, 1282
 पूषिव्या नामा गिरिषु क्षयं दधे
 4025
 पूषी, 3112
 पूषु स्वहः, 3454
 पूषु, 2699, 4807
 पूषुभ्याः, 1345
 पूषु-पर्शवः, 2762
 पूषुपाजाः, 1315
 पूषुधुन्ध, 458
 पूषुधुवत्स, 3459
 पूष्यो, 889
 पूषाक्-सानुः, 3127
 पूषने, 4043
 पूषन्धः, 4428
 पूषनयः, 3512
 पूषिनः, 1922; 2322; 2728,
 2801, 4835
 पूषिन. अश्मा विचक्रमे रजस
 पात्यन्ती, 1922
 पूषिन, 874
 पूषिन, 1301; 1827
 पूषिनगुम्, 525
 पूषिनमातरः, 454; 468; 1933,
 3101
 पूषन्या दुग्धम्, 2292
 पूषन्या शुक्र ऊषनि, 1301
 पूषती, 3171
 पूषतीनाम्, 3503
 पूषतीभिः, 487
 पूषत्-अश्वः, 2707
 पूषद् आज्यम्, 4756
 पूषध, 3482
 पूष्टः, 513
 पूष्टिगी, 3470

- पृष्ठः, 4007
 पृष्ठेव, 1889, 4749
 पृष्ठ्येन, 1844
 पेत्येन, 2667
 पेटु, 533; 538
 पेटु, 2752, 4033
 पेरव, 4018
 पेरुके, 2320
 पेशनानि, 4373
 पैजयनस्य, 2668, 2669
 पैङ्गः, 533
 पैङ्ग न. 4033
 पोता, 1280, 1283; 1833; 2664
 पोतारम्, 1280
 पोतु, 466
 पौंस्यम्, 496
 पौतकृतः, 3490
 पौर, 3476
 पौरम्, 1940; 3083
 पौराय, 1940
 पौरसः, 3486
 पौरकुत्स, 3134
 पौरकुत्सिम्, 2670
 पौरकुत्स्यः, 3134
 पौरि हवम्, 3475
 पौलोमाः, 1910
 प्र अग्ने तिष्ठ जवान् अति, 3496
 प्र अस्मान् अब पूतनासु विष्णु, 2273
 प्र ईम् अग्युः तस्मिन् अतीर्णम्, 3538
 प्रउग, 4797
 प्रकृति, 4401
 प्रकृति तथा तपस, 4836
 प्रखादः, 882
 प्रख्यै, 2777
 प्रगाथाः, 3142
 प्रघ्नत इव, 4011
 प्रचेतसः, 469
 प्रचेताः, 4816
 प्रचेताः आङ्घ्रिरस 4816
 प्रजननम्, 1331
 प्रजापति, 454, 4011, 4791
 4832
 प्रजाम्, 4394
 प्रजायस्व, 4831
 प्रजायमहि वयम्, 512
 प्रजावत् वयः, 4775
 प्रजावन्तः, 4424
 प्रजर्दितानि, 3073
 प्रजा हि तिष्ठ, 357
 प्रणपात्, 3127
 प्रतरणम्, 3471
 प्रति अट्टश्रन्, 897
 प्रति औहत्, 861
 प्रति धेनुं इव आयतां उपासम्, 1082
 प्रतिप्रप्तात्, 847
 प्रतिप्रस्थाता, 1280
 प्रतिमा, 4797
 प्रतिमानं युवः, 478
 प्रतिहता, 1280
 प्रतीकम्, 2335; 2699
 प्रतीची, 811
 प्रतीचीम्, 1893
 प्रतृप्तिषु, 3570
 प्रतृदः, 2693
 प्रतोदः, 2334
 प्रत्या, 2251
 प्रत्याम्, 3147
 प्रत्यावत्, 3120
 प्रत्यास्य रेतसः, 3098
 प्रत्या मतीनां कारवः, 3971
 प्रत्यास आगवः, 3980
 प्रत्ये मातरा यद्वां श्रुतस्य, 2252
 प्रत्यक्षकृत, 869
 प्रथः, 4829
 प्रथमः, 2231
 प्रथमम्, 512
 प्रथमं जायमान. उत्-यन् समुद्रात्
 उत वा पुण्ड्रिणात्, 850
 प्रथम, 4403
 प्रथमजा ऋतस्य, 863
 प्रथमे ऋतेन, 4384
 प्रथमो मातरिष्वने, 460
 प्रथस, 4751
 प्रदक्षिणित्, 1933
 प्रदिच आप, 2779
 प्रदिशः, 2697
 प्रघने, 4773
 प्रघय, 866
 प्र घान्वासि, 3981
 प्रपथेषु खादय, 871
 प्रपद, 4815
 प्रपित्वे, 517; 3075, 3085, 4799
 प्र प्राप्ये यन्ति पर्यन्त आसते, 1321
 प्र प्रेङ्खे ईद्विज्यावहै शुभे कम्,
 2772
 प्रभरत, 3571
 प्रभृथः, 1908
 प्रमगन्तः, 1351
 प्रमतिः, 2682
 प्रमा, 4797
 प्रमिनती, 810
 प्रमुदः, 4055
 प्रयः, 3166
 प्रयज्वाः, 2730
 प्रयतस्य, 1831
 प्रयन्ता, 3559
 प्रयन्ति, 2674
 प्रयन्ति यज्ञम्, 2674
 प्रयन्, 4835
 प्रयस्वतीः, 1318
 प्रयस्वन्तः, 1897, 2784
 प्रयाज, 4419
 प्रयाज, अनुयाज, 4830
 प्रयियुः, 3135
 प्र ये वसुभ्यः ईद्वत् आ नमः, 1924
 प्र राधसा चोदयस्ते महित्वना, 3148
 प्र रिचि, 861
 प्र वः अच्छ जुजुषाणसः अस्युः
 अभूत विश्वे अग्रिया उत वाजाः,
 1859

- प्रवतः परीची, 4425
 प्रवत्ततो पृथिवी, 1929
 प्रवय, 4796
 प्रवर्ग, 1879
 प्र वां धृतस्य निर्णिजो ददीरन्, 2740
 प्र-वृणोति भूयस, 2761
 प्रत्राजे चिन् नद्यो गाथं अस्ति, 2736
 प्रशस्तिभिः, 1895
 प्रशास्तु, 847
 प्रशास्त्र, 1283
 प्रशास्त्रम्, 1280
 प्र स मित्र मतो, 1357
 प्रसवीता, 2739
 प्रसिति, 1827
 प्रसितिम्, 1828; 4745
 प्रसुचन्, 2712
 प्रसूचयी, 4767
 प्रस्कण्व, 472; 3478; 3488
 प्रस्कण्वम्, 3082
 प्रस्तरम्, 4386
 प्रस्तार पंक्ति, 4798
 प्रस्तुतिर्वान प्रवृत्तिः अयस्मि, 838
 प्रस्तोकः, 2287
 प्रस्तोक, 2283
 प्रस्तोता, 1280
 प्रस्व, 2697
 प्रहोषिणः, 3556
 प्राइ, 864
 प्राचाभन्यो, 3497
 प्राची वाशी इव, 3117
 प्राज्वे यज्ञं चक्षुः, 1309
 प्राणमय कोश, 1859
 प्रातः, 1943
 प्रातः जुषस्व, 1348
 प्रातः यज्ञध्वम्, 1943
 प्रात सकन, 1331
 प्रातः स्वये, 1348
 प्रातयाजिः, 473
 प्रान्धम्, 526
 प्रात्रवीत, 846
 प्रायणाय, 1879
 प्राये प्राये, 1292
 प्रवणेषिः, 1326
 प्रवृता जल्प्या, 4453
 प्रावृषि, 2803
 प्राशुधाद, 1850
 प्रियं अपि पाथ, 839
 प्रियतमे, 2786
 प्रियमेघ, 472; 3080, 3108,
 3549
 प्रियमेघ, 826
 प्रियमेघम्, 3089
 प्रियमेघस्तुतम्, 3108
 प्रियमेघस्तुता, 3166
 प्रियमेघा, 3080
 प्रियमेघास, 3081; 3513
 प्रियमेघैः, 3087
 प्रियरथे, 807
 प्रिया शर्म पितृणाम्, 2283
 प्रेङ्खम्, 2771
 प्रेङ्गनिः, 1315
 प्रेष्ठाम्, 2772
 प्रो त्ये आनय. अग्निषु विश्वे
 पुष्यन्ति धर्मम्, 1868
 प्रोष्ठेयाया, 2727
 प्लतेः, 4431
 प्लवं पक्षिणम्, 886
 प्लायोगिः, 3077
 प्लायोगि, 3168
 प्लाशि, 4815
 फलिगम्, 539
 फालाः, 1877
 घट्, 3576
 वत. बतासि, 4383
 वत्, 1948
 वधिरुस, 4018
 वन्धुः मे माता पृथिवी यज्ञे इयम्,
 863
 वन्धु, 868, 4423
 वभाज, 855
 वभूचुषी सहजालस, 864
 वभवः एते आशवः सोमाः, 4002
 वधुः, 3159
 वधुधृता, 1905
 वधुम्, 2711
 वहिः, 499; 892; 1282; 1314;
 1323; 1339; 2319; 2647;
 2648; 2658; 2678; 2756,
 3119; 3156; 3579; 4437,
 4438, 4782
 वहिषः, 3119
 वहिषदः, 4387
 वहिषि, 499; 2306; 2328;
 2658, 3451, 4756
 वहिष, 441
 वहिष्य, 499; 1323; 4756
 वहिष्यती, 4756
 वहिसदः, 4756
 बल, 4429
 बलम्, 1289
 बलस्य नपात्, 1284
 बलित्या, 828
 बलिहृतः 4821: 4822
 बल्वजस्तुक्रः, 3489
 बलिष्मते, 1884
 बहुप्रजा निः ऋति आविवेश, 862
 बहूनां अवमाय, 1303
 बहूनीनां अपसां उपस्यात्, 511
 बार्हत प्रगाथ, 3142
 बाहु, 4815
 बाहुता न, 3575
 बाहुवृन्, 1918
 बाहु अम्राक्, 1875
 बिसखा, 2315
 बीभत्सुः, 855
 बीरिटम्, 2705
 बीरिटे, 2705
 बुध, 460

- बुध, 829
 बुधम्, 511; 2297
 बुधे, 1824; 2694
 बुधे रजसः, 1281
 बुध्यः, 2695, 2730
 बुद्, 3532, 3535
 बुधुमिरे, 824
 बुसम्, 4403
 बृवत्-उक्थम्, 3165
 बृवुः, 2280
 बृयु- पणीनां बर्षिते मूर्धन् अधि
 अस्थान्, 2280
 बृवृक्कम्, 4403
 बृसयस्य, 2315
 बृसयस्य पाजम्, 2315
 बृसयस्य शेषः, 508
 बृहतः, 1945
 बृहतः क्षत्रियस्य, 1835
 बृहतो इव सूनवे, 482
 बृहत्, 478; 1286; 3577
 बृहत् उक्तमाणाः, 1932
 बृहत् पृथुः, 3503
 बृहत् श्रवः, 3991
 बृहदुक्थान्, 4421
 बृहद्विधः, 4789
 बृहद्देव, 4789
 बृहद्देवता, 2773
 बृहद्व्याम्, 457
 बृहद्रथम्, 466, 4417
 बृहद् वरूथम्, 3130
 बृहन् क्षयः, 3124
 बृहस्पतिः, 485; 1872; 2332;
 4025, 4394, 4768
 बृहस्पति, 444; 1294; 1298,
 2283, 4436, 4804
 बृहस्पतिम्, 894, 895; 1328,
 2657
 बृहस्पतेः, 1865; 4819
 बृहस्पते चयसे इत्थिर्याम्, 895
 ब्रह्मज्ञातम्, 3505
 ब्रोधतम्, 3112
 ब्रोधयन्त, 2711
 ब्रधा, 4396
 ब्रधम्, 3086
 ब्रधस्य, 3513
 ब्रधस्य विष्टपम्, 4055
 ब्रह्म, 863, 1846, 2676, 2700,
 2702, 3170, 3486, 4014,
 4452
 ब्रह्मकृत, 2684
 ब्रह्म-कृतिम्, 2681
 ब्रह्म जनानां य अविष्टम्, 3088
 ब्रह्मणः, 1332, 2789, 4041
 ब्रह्मणस्कवेः, 2251
 ब्रह्मणस्पतिः, 4435
 ब्रह्मणस्पति, 448, 469, 1294,
 1921; 2708, 4444
 ब्रह्मणस्पतिम्, 2711; 3156
 ब्रह्मणस्पते, 4026
 ब्रह्मणे, 515; 2737; 2791; 4784
 ब्रह्मद्विधः, 1294, 1915, 3501
 ब्रह्मद्विधम्, 2305
 ब्रह्मद्विधे, 1334, 2260, 2305;
 2803
 ब्रह्मन्, 2692; 3172
 ब्रह्म पति, 2252
 ब्रह्मपुत्र, 1308
 ब्रह्मवर्हिः, 2250
 ब्रह्मवर्हसम्, 2278
 ब्रह्मवाहाः, 1342
 ब्रह्मा, 466; 847, 1280, 1879;
 1833, 2655, 2681; 3103;
 3125
 ब्रह्माणः, 2709; 3125
 ब्रह्माणम्, 2278
 ब्रह्माणा इव, 1305
 ब्रह्मणि, 483; 870, 882; 1283,
 2260; 2750; 2766; 3165
 ब्रह्मोः, 3985
 ब्रह्मोदनम्, 1879
 ब्राह्मण, 4757
 ब्राह्मण, 1873, 1879, 3088
 ब्राह्मणा, 438
 ब्राह्मणाच्छंसि, 1280
 ब्रुवाणः, 2700
 भसम्, 4815
 भगः, 1895, 1908, 2702,
 2742, 4436
 भगः कर्त्तव्यम्, 851
 भगो इव, 830
 भगो न, 3497
 भगो विभजन्तम्, 1923
 भग, 443, 444; 445; 1286,
 1876, 1921, 2291, 2302,
 2707; 3133; 4804
 भगम्, 504; 2299; 2711; 4384
 भगवतो हि धृष्टः, 864
 भगस्य, 822
 भजतना, 2731
 भजेरथस्य, 4426
 भद्रं नो अपि कृतय मनः, 4396
 भद्रं भद्रम्, 3560
 भद्रम्, 1947; 4441
 भद्रा अनित्यो अजीवनत्, 4800
 भद्रा लक्ष्मीः, 4441
 भद्रा वस्त्रा, 820
 भद्रा वस्त्राणि गर्जुना वसन्ता, 1341
 भन्दते, 1312
 भस्त, 2248
 भस्तस्य, 1353
 भरतस्य पुत्रः, 1353
 भरतस्य सूनवः, 1303
 भरता, 2688, 3097
 भरतेभ्यः, 1892
 भरतु चक्रं एतशः, 1907
 भरद्वाजः, 4802, 4829
 भरद्वाज, 4808
 भरद्वाजम्, 527
 भरद्वाजम्, 3994

- नृचक्षा, 4414
 नृजित्, 1293
 नृत, 1294, 3148
 नृतमानः, 1908
 नृत्, 3509, 3556
 नृत् इव, 508
 नृत्तो, 816
 नृत्यन्ति, 3154
 नृपाय्यम्, 3154
 नृपीतौ, 2674
 नृभि, 814, 2678; 3457
 नृभि सुवीर उच्चसे, 2278
 नृम्भ, 523, 2673
 नृमण, 477
 नृमणा, 4414
 नृ-मादन, 3981
 नृमेधम्, 4451
 नृम्णम्, 496; 2728; 3111
 नृम्णा, 4013
 नृषता रयेन, 2318
 नृषत्, 3130
 नृषत्, 1866
 नृषता, 2681
 नृषूतः, 3085
 नृषा, 2731
 नृन्, 1890
 नृन् अतिधीन्, 1924
 नेतरि, 1283
 नेता, 2707
 नेत्रौ, 1876
 नेदिष्टं याम्यप्यम्, 3523
 नेदीय इत् सुप्यः पक्वमेयात्, 4772
 नेम उ इति त्वा आह, 3571
 नेमधिता, 2268; 2680
 नेमानम्, 2250
 नेमि ऋषयः, 3527
 नेषत्, 4830
 नेष्टा, 1280
 नेष्टुः, 1283
 नेष्टु, 446; 466
 नेष्टुम्, 1280
 नेष्टुत्, 447
 नेचाराखम्, 1351
 नोधसु, 810
 नोधाः, 484; 486
 नो नाभि सद्ने, 1834
 नौ, 3529
 न्यक्तु, 3158
 न्यक्तुसारिणी, 4798
 न्यत्रये महिष्वन्तं युयोतम्, 2747
 न्युप्ताः, 4402
 न्योक्ते, 438
 पवती, 2684
 पक्थम्, 3144
 पक्थासः, 2665
 पक्थे, 3473
 पक्थे अहनि, 4428
 पक्वं आमासु अन्नः नि गावां इत्
 दधधुः चक्षणासु, 2331
 पक्व आमास्वन्तः जनद् उमिष्यसु,
 1305
 पक्षिणी हेति, 4817
 पक्ष्या, 1352
 पक्षतः, 1331
 पक्षत् शतं महिष्यन्, 2252
 पचन्ति ते वृषमान्, 4404
 पचाति च, 3161
 पञ्च, 536
 पञ्चसु, 842
 पञ्चहोषिणा, 2313
 पञ्चाः, 812; 895; 3112
 पञ्चाया गर्भ, 4026
 पञ्चिषाय, 533
 पञ्चियेण कक्षीवता, 535
 पञ्चे, 807
 पञ्च, 881; 1910; 2317; 4421
 पञ्च-अरे, 857
 पञ्च कष्टयः, 4426
 पञ्च कष्टिणु, 1281
 पञ्च कृष्टी, 4826
 पञ्च क्षितौः मानुषी, 2776
 पञ्च क्षितौनाम्, 437
 पञ्च चर्षणी, 1951; 2660
 पञ्चजनाः, 505; 1281, 2245.
 4414, 4421
 पञ्चजन्यया, 3500
 पञ्च देवान्, 4422
 पञ्चघोरः, 4035
 पञ्चपादम्, 857
 पञ्चयामम्, 4420, 4792
 पञ्चरश्मिम्, 1306
 पञ्च संदृशः, 1288
 पञ्च होतृन्, 1302
 पञ्चाशत् कृष्ण नि वप सहस्रा
 अत्कम्, 1839
 पञ्चोक्षणः, 519
 पठर्वन्, 528
 पद्मपुष्पम्, 4417
 पणयः, 837; 1873, 2256
 पणिः, 884, 1338
 पणि, 462; 1880; 4434; 4778
 पणिम्, 509; 2276; 2304;
 3455; 3528
 पणीनाम्, 2656
 पणीन्, 887, 3506; 4427
 पण्यं पण्यम्, 3525
 पतङ्गः प्राजपत्यः, 4823
 पतङ्गम्, 4825
 पतिः कर्णोन्म, 489
 पतिः यः उच्यते कृष्टीनां एकः, 3120
 पतिः शतिनः पतिः सतमिणः, 3527
 पतिः शुच्याराच शुचस्य च, 4399
 पतिम्, 2789
 पतिवेदन, 3553
 पत्तः जागार पत्यञ्च अस्ति, 4401
 पत्नीः, 828
 पत्नी वृषभिः जगम्युः, 883
 पत्नीघतः त्रिस्तं श्रीन्, 1318
 पत्नीवन्तः, 3560

पत्त्वभि, 1888
 पथ, 499
 पथः एकः पौपाय तस्कर यथा,
 3160
 पथ-पथ, 2295
 पथिभि, 862
 पथ्याऽऽव सुरे, 4385
 पथ्या जनानाम्, 2776
 पदज्ञा, 4042
 पदपाठ, 3467
 पदम्, 1895, 4435
 पदवी, 2700
 पदवीः कवीनाम्, 4038
 पदवीयमायन, 4441
 पदा वराह अग्नि एति रेहम्, 4040
 पदे, 4837
 पदे गोः, 842
 पट्टेन रपसा, 2718
 पट्टे, 828; 4820
 पनयति, 2236
 पनस्यते, 1346
 पनस्यते अद्वा, 3576
 पन्थिन्पत्तम्, 4009
 पन्थिः, 2312
 पन्थाः, 1865
 पन्थे इत्, 3165
 पपुरिः, 473
 पपुरिम्, 1847
 पप्रथानाः, 1354
 पयस्ते पयोभिः, 861
 पयसा, 2701
 पयसि, 890
 पयस्त्वत्तै, 1310
 पयोभिः, 4000
 पयोवृधम्, 4052
 पयः, 1306, 2242; 2792, 4748
 परः गव्यतिः, 3496
 परः - पा, 3113
 परं अन्त पृथिव्याः, 863
 परमे पदम्, 453

परमऽऽज्या, 3551
 परमे, मध्यमे, अवमे, 516
 परमे व्योमन्, 864, 1894
 परशुः, 4009, 4413
 परशु यथा वनम्, 2807
 परशो इव, 1923
 परस्या, 4422
 परस्या पयवते, 4833
 परा परावत, 4425
 पराकात्, 4397
 पराकात्तात्, 3558
 पराक्ते, 815, 2796
 पराचैः, 516
 परातरं सु निर्वर्हति जिहीताम्, 4425
 परायति, 896
 परावतः, 3084, 4430
 परावति, 1939; 3484; 4006
 पराऽवृक्, 4428
 परावृक्तम्, 1855
 परावृजम्, 526
 परावृजं प्रन्धं श्रोणम्, 1288
 पराशरः, 2667, 2668; 2807
 परि अक्रभीत्, 1836
 परि कोशं अर्पति, 821
 परि गधिता, 813
 परि ग्रंसे ओपना वा वयः ग्रात्,
 2748
 परि चित् मर्ताः द्रविणं ममन्यात्,
 4406
 परिज्जन्, 1298; 1847
 परिज्ज्मा वातः, 2708
 परि णीयते, 1836
 परितस्म्या, 1867, 4779
 परितस्म्यायाम्, 1867; 1869;
 1907
 परि तृन्धि आरया, 2307
 परिदेवना, 869
 परि द्यां सद्यः अपसः धमुवः, 1858
 परि द्यां जिह्वया अतनत्, 3522
 परि धर्मेव सूर्यम्, 3096

परिधि, 4756, 4797
 परिधिम्, 2690
 परिपतिम्, 2295
 परि पासत, 2696
 परिपूतो अद्रिभि, 821
 परिप्रिय, 4015
 परिभवन्ति विश्वतः, 863
 परिमुवः, 863
 परि मृशन्ति, 4408
 परि याति, 4452
 परि रोधना गोः, 539
 परिवीतः, 862
 परिशयानम्, 1843
 परिश्वः, 4028
 परिह्वृता इत् अना, 3461
 परिह्वृति, 2761
 परोणसा, 872; 3533
 परोयसे, 3472
 परुच्छेप, 455
 परुषे गवि, 2309
 परुष्णी, 3527, 3559, 4448
 परुष्णीम्, 2666
 परुष्यां कर्णा, 1926
 परोक्षकृत, 869
 परो निर्वृत्त्या आचद्व, 4816
 पर्कः, 2795
 पर्जन्यः, 1947; 4025; 4768
 पर्जन्य, 866; 1947; 2302,
 2798; 3094
 पर्जन्य-रेतसे, 2338
 पर्जन्याथ, 2799
 पर्णयम्, 479
 पर्णा मृगस्य पतयेः इव आरमे, 886
 पर्फरीका, 4775
 पर्वतः, 2297; 3517, 4828
 पर्वत, 461, 1876; 1921
 पर्वतम्, 3501
 पर्वतस्य, 1919; 2702
 पर्वताः, 1340; 1914
 पर्वताः नि अहास्त, 3101

पर्वतानाम्, 1316, 1843, 1948; 2162	पशव सुधितेन बर्हणा, 871	पायं घनः, 3556
पर्वतान्, 449	पशव इष्टो, 884	पार्यद् वाण , 3470; 3478
पर्वतान् प्रकुपितान् अरम्णात्, 1287	पस्यानाम्, 862, 2789	पार्थि, 4815
पर्वतान् बृहतः, 4425	पस्यावति, 3105	पायक, 440
पर्वतावध, 3991	पाक , 854	पावोरवो, 3481, 4433
पर्वतासः, 1949	पाकदूर्वा, 4390	पाशगुम्नस्य, 2687
पर्वते, 475	पाकयज्ञा, 450	पाशान्, 1884
पर्वतेन, 2260	पाकरांसम्, 2805	पाप्य, 481
पर्वतिभिः, 1860	पाकस्थामा कौरयाणः, 3684	पिठोनम्, 2263
पर्वतिभ्यः, 4436	पाकेन मनसा, 2805	पितरः, 520, 2312, 2662, 3466, 4387, 4436
पर्वशः चक्रे गा इव असि, 4451	पात्रे, 1827, 2650	पितरं स्वः, 4835
पर्वशः, 4407	पाञ्चजन्य, 514, 2776, 4008	पितरम्, 859, 860, 4835
पर्वशः, 3100	पाञ्चजन्यया, 2776	पिता, 2232
पलस्ति-जमदग्नयः, 1352	पञ्चजन्यासु, 1351	पिता इव सूनवे, 427
पलारा, 4767	पातु-अंहसः, 3129	पिता मत्तोनाम्, 4021
पलारा, 4800	पात्रे द्रविणोदा-पिबतु द्रविणोदसः, 1304	पितुः, 4015
पवयः, 884	पात्रे हारियोजनम्, 498	पितुः ऊघः, 1310
पवस्व, 3961	पात्राणि यूष्ण आसेचनानि, 848	पितुः पयः प्रतिगुम्नाति माता तेन पिता वर्धति तेन पुत्रः, 2798
पवा, 4042	पात्रेव भिन्दन्, 2807	पितुः परमात्, 829
पविः, 1936, 4426	पादः अस्य विश्वा भूतानि, 4754	पितुः, 891
पवि, 3481	पापत्वाय, 2784	पितृनाम्, 491
पवित्र, 458	पापधियम्, 817	पितृभिः, 4393
पवित्रम्, 821; 2715; 3073	पापाः, 895	पितृभ्यः ऊतये, 1283
पवित्रयन्तः, 4017	पायवः, 1829	पितृणां आपिः, 2258
पवित्रयन्त-वाच परि अगस्ते, 4017	पायवे, 2289	पितृणां मन्त्रभिः, 4424
पवित्रे, 3973; 3976; 4001	पयुभिः, 894	पितृणाम्, 2687
पविभिः, 2748	पारम्, 2315	पित्रोः, 4379
पविभ्यः, 874	पारया तुर्वशं यदुं स्वस्ति, 880	पित्रोः अपीर्च्यं नम तृतीयम्, 4020
पवीरवान्, 4426	पाखवतच्छोम्, 2315	पित्रोः उपस्थे अग्निः उरुम्यत्, 1317
पवीरवि, 3481	पारावतम्, 3572	पित्र्याः धीः, 1341
पवीरु, 3480; 3481	पारावतस्य गतिषु, 3168	पित्र्यामनु प्रदिशम्, 1308
पशवः, 1321	पार्यवानाम्, 2264	पितृवो भिक्षत, 837
पशुं पुरुषम्, 4758	पार्थिवा, 1890	पिविशुः, 2802
पशुम्, 4032; 4399	पार्थिवानि, 838; 1946	पिप्पलम्, 859, 860
पशवात्, 2754	पार्थिवानि रजांसि, 838	पिम्रिये, 1347
पश्यन्तो धर्मिव स्तुभिः, 1832	पार्थिवासः, 2300	पिपु, 476; 515, 1289
पश्यात्, 4444	पार्थिवे रजसि, 4388	पिपुम्, 1838; 1904, 2253,
पश्येम नु सूर्य उच्चरन्ताम्, 4425	पार्थ्यः, 4761	3163
पश्येम सूर्य उच्चरन्तम्, 2305	पार्ये दिवि, 2685, 2765, 3963	

पिप्रोः, 2256
 पिव शुद्धमुदकम्, 864
 पिव सुतस्य अन्धसः अमिप्रयः,
 1925
 पिबा, 2676
 पिबा पिव, 1285
 पिब्जन्, 2282
 पिशङ्गं द्रापि प्रतिमुञ्चते, 1875
 पिशङ्ग-रूपम्, 3166
 पिशा, 2662
 पिशाचिम्, 819
 पीपयत्, 3967
 पीपिवांसम्, 1942; 2788
 पीयति त्वो अनु त्वो गृणाति, 834
 पीयूषम्, 4745
 पीवः अन्नान्, 2779
 पीवरी इषः, 3144
 पीवसा, 837
 पीवानं मेघं अपचन्, 4402
 पुंसः, 811
 पुण्डरीकाणि, 4805
 पुनः, 491; 2242
 पुनः कण्वस्य, 3106
 पुनः यत् धानं पित्रोः अधिऽइयति,
 4406
 पुत्रान्, 4422
 पुत्रीयन्तः, 2787
 पुत्रो न ह्यर्पणाम्, 1891
 पुनः यतीव, 2757
 पुनः समव्यहितं वयन्ती, 1305
 पुनानः वाचं इष्यति, 3984
 पुननाः, 2323
 पुमान्, 2337; 4796
 पुरः, 1839; 2251; 4835
 पुरः-योधः, 2683
 पुरः शास्त्रोः, 817
 पुरः हितः, 1311
 पुन्दरस्य, 2654
 पुरन्धिः, 885; 1851; 1915;
 2696; 2706, 4036

पुरन्धी, 2745
 पुरन्ध्या, 3511
 पुरम् + दर, 2654
 पुरम्-दर, 3071
 पुरयस्य, 2320
 पुरस्तात्, 2744, 3077, 3158
 पुराणवत्, 3523
 पुरा तनयित्वोः अचितात्, 1926
 पुरा तस्य अधिशस्त्रेऽप्योहि, 493
 पुरीषम्, 4403
 पुरीषाणि, 2249
 पुरीषात्, 1845
 पुरीषिणः, 1930
 पुरीषिणम्, 857
 पुरीषिणी, 1929
 पुरीष्यासः, 1326
 पुरु-अनौक, 2236
 पुरु काव्या, 3174
 पुरुकुत्सम्, 526
 पुरुकुत्सः, 879; 2670
 पुरुकुत्सानी, 1869
 पुरुकुत्साय, 487, 2257
 पुरुकुत्सी, 3134
 पुरुगूर्तः, 2269
 पुरुणीये, 482
 पुरुतया, 2754
 पुरुत्रा, 2802
 पुरुदंसम्, 1311
 पुरुदंससा, 2320
 पुरुदंसा, 2754
 पुरुपन्याः, 2320
 पुरुप्रशस्तः, 2269
 पुरुप्रशस्तं कृतये, 3117
 पुरुप्रियः कविः, 1312
 पुरुप्रियम्, 440
 पुरुप्रिये, 3128
 पुरुश्रेष्ठः, 2756
 पुरुमायः, 1347
 पुरुमाय्यम्, 3509
 पुरुमित्र, 537; 4411

पुरुमीळह, 887
 पुरुमीळह, 1870
 पुरुमीळहस्य, 836
 पुरुमीळहाय, 1935
 पुरुमीळह, 3518
 पुरुमेघ चित्, 4043
 पुरुवाजाभिः, 2243
 पुरुवारेभिः, 826
 पुरुवीरम्, 2298
 पुरुवीरभिः, 2268
 पुरुवेपसम्, 3452
 पुरुव्रतः, 3965
 पुरुशाक, 2259; 2261
 पुरुषः, 4752
 पुरुष सूत, 4751
 पुरुषन्म, 531
 पुरुषान्तिम्, 529
 पुरुषन्त्योः, 3996
 पुरुसंभृतम्, 3572
 पुरु सम्भृत्, 3504
 पुरुस्तुतः, 3167
 पुरुस्पृहं कां विप्रत्, 3974
 पुरुहन्मन्, 3515
 पुरुहूतः, 881; 2269; 3125
 पुरुहूत, 879; 2678; 4413; 4828
 पुरु, 1891
 पुरुचीः, 4394
 पुरुवरसे, 460
 पुरुवा, 4762
 पुरुवसो, 3581
 पुरोहता, 1330
 पुरोहताम्, 3161
 पुरे न शुभ्राः, 1914
 पुरोव्यः, 2664
 पुरोव्यश, 1348
 पुरोव्यशम्, 1857
 पुरोहितः, 482; 3155; 4769
 पुरोहित, 1872
 पुरोहितम्, 424
 पुरोहितिः, 2765

- भरद्वाजवत्, 2322
 भरद्वाजाय, 2248, 2267, 2291
 2320
 भरद्वाजेयु, 482, 2243
 भरुणाम्, 3176
 भरुमहे, 3544
 भरुय, 3119
 भराय सानसि, 4048
 भरे, 2279, 2658
 भरे कृतम्, 818
 भरे भरे, 516, 2762
 भरेषु, 3485
 भलानसः, 2665
 भवन्ती, 1319
 भवा, 840, 1834, 2655, 2682
 2684; 2686; 2723
 भागधेयानि, 3493
 भागम्, 809
 भात्वक्षसः, 832
 भानुः, 2748
 भानुः शुक्लेण शोचिषा व्यस्यैत, 4029
 भानुना, 1290, 2657
 भानुम्, 1835
 भारत, 1264
 भारता, 1327
 भारती, 452; 893
 भारती भारतीभिः सञ्जोषा, 1315
 भारती, सरस्वती, इला, 1314
 भार्म्यश्वः, 4774
 भार्वरस्य, 1845
 भासद्, 4815
 भासाकेतुम्, 4396
 भास्वती, 1310
 भिन्त ओदतं पथ्यमानः परं गिरा,
 3515
 भिन्द, 4751
 भिषक्, 4053
 भिषज्यतं यत् आतुम्, 3144
 भीम, 839, 4828
 भीमं गाम्, 3541
 भीषारजं, 3567
 भुज्यु, 2749
 भुज्यु न, 1852
 भुज्यु पृथ्व्यम्, 3458
 भुज्यु, 529, 536, 2318, 3089
 भुज्युम्, 525, 538, 2747, 4433
 भुरिजो, 3982
 भुर्वणि, 820
 भुव आशाः अजायन्त, 4444
 भुवद्-वसु, 3135
 भुवनस्य गोपा, 2720
 भुवनस्य नाभिः, 863
 भुवनस्य रेतः, 863
 भुवना भवित्वा, 1295
 भुवने विश्वे अर्पितः, 2311
 भुवनेषु अन्तः, 862
 भूः जज्ञे उत्तानपदः, 4444
 भूतं च भव्यं च, 4425
 भूतं देवानां अवमे अबोधिः, 889
 भूना, 4453
 भूम अभि, 2270
 भूमनः, 2330
 भूमा, 2695
 भूमा पृष्ठ इव रुरुहुः, 1889
 भूमिः, 2283
 भूमि, 854
 भूमिम्, 1948, 2325
 भूम्यस्य, 1914
 भूम्याददे, 3998
 भूयसा बलं अचरत् कनीयः, 1849
 भूरि अक्षः, 1296
 भूरिजोः, 4015
 भूरि ज्योतीषि, 3499
 भुरिधायसम्, 3982
 भूरि नाम वन्दमानो दधति, 1885
 भूरिवायम्, 3492
 भूर्णयः, 3569, 3575; 4017
 भूर्णयः सोमः, 3976
 भृगवः, 814; 832; 2246, 2665,
 3081; 4046; 4386
 भृगवं रातिम्, 483
 भृगु, 539, 1839; 3578
 भृगु-वत्, 3449
 भृतिम्, 3506
 भृमात्, 2646
 भृष्टिमता वधेन, 478
 भृजानास बृहत् दिवस्य यय
 आकाव्यस्य दावने पुरुक्षो
 1953
 भृदं गुभि जयान, 2687
 भृद, 2687
 भृदम्, 2687, 2764
 भृदस्य, 2657
 भृषजम्, 3137; 4381
 भृषजोभिः भिषकृतम्, 1300
 भोजः, 3517
 भोजनम्, 1946
 भोजनानि, 2672
 भोजस्येदं पुष्करिणीव वेश्म, 4718
 भ्रातः, 1349
 भ्रात अगस्त्य, 876
 भ्राता, 867; 4769
 भ्राता इन्द्रस्य, 2309
 भंज, 1879
 भंजना, 3988
 भंजनेऽस्थः, 4428
 भंहिष्ठः, 3124
 भंहिष्ठा, 2327
 भंहिष्ठाव, 481
 भसः, 1871
 भक्षु, 3166; 4428
 भक्षु, 1869; 3542
 भक्षुतमेभिः अक्षभिः, 3995
 भक्षः, 538, 824; 2330
 भक्षः न, 3979
 भक्ष, 3999
 भक्षम्, 4046
 भक्ष-स्य, 3998
 भक्षेभ्यः, 2323

- मगन्द., 1351
 मघवत्, 462
 मघवत्सु, 3474
 मघवद्भ्यः, 2755, 2786
 मघवन्, 478, 480, 482, 870,
 3484; 4777
 मघवा, 876; 3581
 मघवानः, 513
 मघवानम्, 1346
 मघवाना, 888
 मघानि, 1892
 मघोनः, 2778
 मघोनम्, 2327
 मघोनीः, 1873
 मघोनी, 462
 मद्गलम्, 1307
 मन्मना, 2761; 3580
 मण्डूकाः, 2799; 2800
 मण्डूकाः इषोदकम् मण्डूकाः
 उदकात् इव, 4818
 मण्डूक्या, 4390
 मतयः, वाचः, सुष्टुतयः, 4760
 मतिः, 3129
 मतिः समजैः, 4016
 मतिभिः, 2701; 4378
 मतिम्, 2772
 मतीनां च साधनं विप्राणां चाध्वम्,
 4399
 मतीनाम्, 2659
 मती पवसे, 3978
 मतुषाः, 4015
 मत्सथ्य, 890
 मत्सरः, 880
 मत्सर, 823
 मत्सना, 4815
 मत्स्य, 3100
 मथितः, 2289
 मथीनां अग्रे, 3486
 मद्, 881
 मदा., 3471
 मदाय शवसे वावृधे, 497
 मदाय शुम्भसे, 3964
 मदित्तमं य ईमहे, 3121
 मदे, 2760
 मदेरू, 4776
 मदे सुशिप्रम्, 3504
 मद्रयद्रिक्, 2260
 मद्रिक्, 881
 मधु, 445; 1344; 1863; 4436
 मधुजिह्वम्, 441
 मधुना धृतेन, 841
 मधुपेयः, 2276
 मधुमत् पुन आजनयन्म्, 4398
 मधुमत् मे परायणम्, 4398
 मधुमत्या नः कश्या, 841
 मधुमन्तः, 2788
 मधुल, 897
 मधुवर्णा, 3153
 मधुविद्या, 897
 मधुश्चतुर् कोशं जिन्यन्, 3973
 मधुश्चतुर् कोशम्, 3980
 मधुहस्तः, 1887
 मधूनाम्, 535
 मधूयुवा, 1940
 मघौ न मक्षा आसते, 2684
 मध्यदिन, 1943
 मध्य आ पस्त्यानाम्, 862
 मध्यम, माध्यमिक, 4392
 मध्यमासु मातृषु प्रमे, 4013
 मध्या कर्तोऽद्विततम्, 532
 मध्यः, 2732; 2780; 4454
 मध्यं रसम्, 3485
 मध्यादः, 860
 मनः न तिग्मं द्रवन्ता, 4420
 मनवे, 466; 528; 1904; 3115;
 3124; 3143
 मनसस्मृतिः, 3983
 मनसा, 495; 1918; 2744; 2745
 मनसा ये विपश्चितः, 863
 मनस्यये अस्त्रजुष्णाय, 171/3
 मनोसि सं जानताम्, 4837
 मनोमहे, 3485
 मनीषा, 2324; 2678, 2693,
 4035; 4405
 मनीषाम्, 1830
 मनोविणः, 3088, 3450
 मनुः, 496; 1850
 मनु, 460; 826, 2259, 2753;
 3097; 3477; 4391; 4392,
 4429
 मनु आह्विरस और ययाति, 461
 मनुम् समावृतम्, 528
 मनुहितः, 2249; 3133
 मनुषः अपत्यम्, 3472
 मनुषे गाः अभिन्दत, 1902
 मनुषिता, 3500
 मनुष्याः, 2774; 4797
 मनुष्ये, 1310
 मनुष्येभिः देवैः इला, 1315
 मनुष्यत्, 471; 1897; 3449
 मनुष्यद, 1336
 मनोः वृधः, 3568
 मनोजवा, 1317; 2746
 मनो जविष्ठम्, 2243
 मनोजवेषु असन्ना वपुषुः, 4443
 मनोजवः, 885
 मनोता, 2231
 मनोमय कोश, 1859
 मनो यत्र वि तत् दधुः विचेत्सः,
 3121
 मनोरपत्ये, 490
 मन्त्र, 860; 2715
 मन्त्रकृताम्, 4055
 मन्त्रम्, 2655
 मन्त्रयन्ते, 856
 मन्थम्, 458
 मन्दसाना, 3549
 मन्दत्-बीषय, 3511
 मन्दानः उदक्ष्णायते, 3992
 मन्दिने, 515

मन्द्र, 3655
 मन्द्र, 3525
 मन्द्रजिह्वम्, 894; 1834, 1898
 मन्द्रजिह्वा, 831
 मन्द्रस्य, 2272, 3175
 मन्धातरम्, 527
 मन्धातुः, 3175
 मन्य, 1831, 4830
 मन्यनि, 4384
 मन्यमाना, 895
 मन्यवे, 2251
 मन्यु, 2768
 मन्युम्, 517; 2737
 मन्ये त्वा ध्यवनं अच्युतानाम्, 3564
 मन्योः, 4745
 मन्यो, 4454
 ममता, 2243
 ममत् चन, 1842
 ममतन, 4827
 मम हिता रण्डे क्षत्रियस्य विश्वायोः,
 1868
 मम पुत्राः शत्रुहणः, ये दुहिता विण्ड,
 4813
 ममे, 1949
 मया कृणवः वीर्याणि, 3571
 मयुः, 2801
 मयूखैः, 2793
 मयूर-रोमणिः, 1344
 मयोपुवः, 2798
 मयोपुः, 866
 मरौक्षीनाम्, 4825
 मरुतः, 453; 459; 471; 477;
 487; 503; 876; 1876;
 1904, 2252; 2657, 2720;
 2783; 3102; 3131; 3487;
 3544; 4004, 4025, 4768
 मरुतः जगद्धृती इव, 1926
 मरुतां अनौकम्, 2288
 मरुतां इव र्वनः, 4013

मरुतां गणम्, 445
 मरुतां पित्रे, 531
 मरुताम्, 1864
 मरुत्, 467, 468, 469, 502,
 1336, 1345, 1906, 1921,
 2706, 2761
 मरुत्तम्, 886
 मरुत्वत, 1915
 मरुत्वत्, 1951
 मरुत्वन्ते सख्याय हवामहे, 515
 मरुत्वन्तो भवतु इन्द्र ऊती, 513
 मरुदिभः, 449; 876
 मरुदिभः इन्द्र सज्यम्, 3564
 मरुद्ध्यः वायवे मदः, 3982
 मरुदधुधाः, 4448
 मरुतः न वृत् तत् वधः, 4046
 मरुतभोजनम्, 497; 2702; 2778
 मरुतस्य गावः, 2265
 मरुतेषु अन्यत् दोहसे, 2322
 मरुतः दध्रवेताः, 3577
 मरुतं दुर्विद्वांसम्, 2785
 मरुतकृतम्, 3132
 मरुतसिः, 1333
 मरुतेषु, 1824
 मरुतम्, 4745
 मरुतणि, 2338
 मरुतजन्त, 821
 मरुतजन्तो, 3964
 मरुतः, 877
 मरुतः, 2728
 मरुतं न शुभ्रः, 4038
 मरुतशार, 3097
 मरुतश्च, 4815
 मरुतः, 2702
 मरुतः ह्रुः, 1852
 मरुतः पितुः जनितुः, 1353
 मरुतः यतः सुमतये चक्रनः, 2265
 मरुतः राये चितवन्, 1895
 मरुते सौमगाय, 861

मरुत्, 1309
 मरुत् तत् उल्वे स्थकिं तत् आसीत्,
 4418
 मरुत् देशानां असुत्त्वं एकम्, 1354
 मरुत् नाम गृह्यम्, 4422
 मरुतय, 2677
 मरुतां अनौकम्, 1831
 मरुतां अमत्रो वृजने विरप्ति, 1340
 मरुतानाम्, 3555
 मरुतम्, 3125
 मरुतपक्ति, 4799
 मरुतसतोबृहती, 4799
 मरुतः सप्रण र्गम्, 4028
 मरुतिकेव, 472
 मरुति तमः, 2777
 मरुतिष्ठा, 861
 मरुतिमधस्य राधः, 808
 मरुति-मरुतिवम्, 1297
 मरुतिरस, 830
 मरुतिः, 1294
 मरुति, 829
 मरुतिपायां अघः माः, 1903
 मरुतिषा त्रि शतानि, 1903
 मरुतां सहस्रधारां बृहतां दुदुक्षन्, 4446
 मरुती, 831; 1922, 1944; 2728
 मरुतीनां जनुषे पूर्यायि, 1919
 मरुतीभिः शचीभिः, 3125
 मरुतम्, 2271
 मरुते गविष्टये, 4007
 मरुतने, 3153
 मरुतेन्द्रे, 3527
 मरुते रण्डाय चक्रसे, 4380
 मरुते दिवः, 2700
 मरुतेभिः, 3518
 मरुता, 861
 माः, 1903
 मरुतिवये, 4043
 मांसभिक्षाम्, 848
 मा-अतथा-इव, 499

- मा अन्तं स्यु न असातय , 4424
 मा-अप स्वरो , 2317
 मा अस्य त्वचं मा शरीरम्, 4390
 माघोनें शव , 2274
 माघोनेम्, 4777
 मा चिद् अन्यत् विशंसत, 3071
 मातर , 2279
 मातर पुर , 4835
 मातरं भूमिम्, 43^{१५}
 मातरम्, 4835
 मातरा, 807, 831
 मातरा पुन पुनः नष्ट्यसां क , 1317
 मातरा भरति नोः, 1847
 मातरिश्चना, 4009
 मातरिश्वने, 832
 मातरिश्वन्, 492, 3482; 4747
 मातरिश्वा, 509; 829; 895; 1332
 मातरौ, 115/1
 मातलिन्, 4386
 मातली, 4386
 मातलै हिङ् इति, 861
 माता, 889; 1354, 1922, 2232, 4786
 माता गवां ऋतावर्षा, 1874
 मातु , 3544
 मातुः दिधिषुम्, 2309
 मातुः पितुः, 2251
 मातृभ्यः, 437
 मातृः जनयते, 511
 मातृन्, 4409
 मां ते एनस्वन्तः पुजेय, 2773
 मात्रोः, 1311
 मा दध्म, 2731
 माघव, 445
 माघ्यदिनस्य सवनस्य, 1348
 माघ्यदिन सवन, 1331
 माघ्यन्दिनस्य सवनस्य, 3173
 माघ्यन्दिने सवने, 2284
 माघ्वी, 888; 1870; 2745
 माघ्वी मम श्रुतं हवम्, 1941
 मान , 2692
 मानस्य स्रुन्, 894
 मा निष्कर्त्ति, 3542
 मानुषस्य, 539
 मानुषा , 457
 मानुषाणाम्, 2232
 मानुषाय, 537
 मानुषा युगा, 3973
 मानुषीः मनुष , 4452
 मानुषाणाम्, 2253
 मानुषी विशाः, 1318
 मानुषेषु विशु, 2745
 मानुषे, 1327
 मानुषेमा युगाणि, 517
 मानेन, 1950
 मा नो गयं आरे अस्मत् परा सिचः, 4024
 मा प्र गाम पयः वयम्, 4424
 मामतेयम्, 838; 1829
 मा मर्धियम्, 2755
 मामहन्त = ममहन्त, 2720
 मामुप उच्चा युवतिर्वभूया प्रजायस्व प्रजया पुत्रकामे, 4831
 मामृजे, 2680
 मायया, 1330; 1856, 2808
 मायया वावृषानम्, 2259
 मायाः, 1884; 2278, 4445
 माया, 2792; 4823; 4824
 मायातुम् = मा अयातुम्, 2806
 मायाभिः, 1339
 मायाम्, 1949
 मायिनः, 480; 843; 2760
 मायिनं मृगम्, 496
 मायिनम्, 439
 मायिनी, 1923
 मायिन्, 1918
 मा रधाम द्विपते सोम राजन्, 4794
 मा रेरिपः, 2774
 मास्तम्, 2291
 मास्तस्य, 1915
 माडीकम्, 2762
 मार्तण्ड, 4445
 मा श्रियत्, 848
 मासस्य पाथ शरदश्च, 2779
 मासा , 2271
 मासा, 2269
 मासि अवतून्, 4384
 मासि मासि, 4420
 माह राजन् अन्यक्तेन मात्रम्, 1298
 माहिन , 870
 माहिन वय , 3498
 माहिनम्, 837
 मितज्ञच , 2760
 मितशुभिः , 2786
 मिराद्रव , 2703
 मित्रः, 506; 1884; 2293; 3133; 4004; 4025; 4768
 मित्र-वरुणः, 2720
 मित्र, 429; 443; 444; 465; 469; 815, 1297; 1314, 1835; 1876; 1936, 2244, 2703, 2706; 2707, 2708, 3131; 3154, 3156, 3461, 3562; 3575, 4436, 4837
 मित्रऽऽजतिथेः नपात्, 4408
 मित्रहृन् , 4751
 मित्रपति, 876
 मित्र-मह , 2134
 मित्रम्, 504; 4379
 मित्रयुजः, 891
 मित्रयोः, 2303
 मित्रयोः वरुणयोः, 2742
 मित्रयोः वरुणयोः प्रियम्, 2303
 मित्र-वरुण, 453
 मित्र, वरुण, अग्नि, 531
 मित्रस्य गर्भः, 2288
 मित्रस्य यायां पथा, 1937
 मित्राऽश्व, 4775
 मित्राय, 823; 2735
 मित्रायुवः, 878

मित्रावरुण, 430; 446, 465
 मित्रावरुण, 839, 1921; 2293;
 2700, 2720, 2735
 मित्रासः न, 836
 मित्रेभ्यः, 880
 मित्र्यम्, 1950
 मिथती, 2783
 मिथस्तुर, 2680
 मिथदृशः, 459
 मिथुन, 817
 मिथुनाः त्रयः, 1870
 मिथुना, 2808, 4745
 मिथुनसः, 856, 1917
 मिथुनौ, 883, 4748
 मित्रन्ति, 2325
 मित्राति, 2766
 मिमाति मायुम्, 861
 मिमाय सलिलानि तपसो, 864
 मिमीत इव, 3117
 मिमेघ, 882
 मिषन्तम्, 861
 मिहो नपातम्, 1908
 मीतुषः, 3579
 मीतुवे, 823
 मीद्वः गान्धुम्, 4028
 मीलहृषः, 2707; 4834
 मीलहृष, 2660
 मीलहृषी, 1931; 2660
 मीलहृषे, 2772
 मीलहृष्टम्, 2660
 मीलहृष्टी इव, 1930
 मीलहृष्ट्यत्, 2660
 मीलहे, 1839
 मुक्षीजयेव पदि उत्तिनाति, 812
 मुचध्वं अरक्वन्, 876
 मुचाति, 1304
 मुदः, 4055
 मुदगलः, 4774
 मुदगलानी, 4773
 मुनि, 3127; 4801

मुनीनाम्, 3127
 मुमुक्षु, 828
 मुमुग्धि, 4446
 मुमोचतम्, 3547
 मुष्पयति, 817
 मुष्पयत्, 484
 मुष्कयोः कद्धः, 4410
 मुष्टिना, 3536
 मुष्टिना-इव हव्यः होतृषु, 3137
 मुहुः, 1337
 मुहुः श्रध्ना, 4821
 मूरा अमृ न वयम्, 4375
 मूर्धन् यज्ञस्य, 3977
 मूर्धा, 2249; 4748
 मूर्धाकवी, 3527
 मूर्धानम्, 861
 मूलम्, 1334
 मूषः, 4407
 मूषो न, 4407
 मूषो न शिरश्च, 519
 मूषतवाहसे, 1896
 मूषा, 3504
 मूषा, 3526
 मृगः, 496; 838; 1941; 3167,
 4828
 मृगं न त्वाः मृगयन्ते, 3078
 मृगयम्, 1838; 4417
 मृगो न भीमः कुचरो गिष्टिः, 4828
 मृगो न हस्ती, 1839
 मृग्यते, 3990
 मृत्यु, 4394
 मृत्यु-बन्धवः, 3131
 मृषः, 4455
 मृषल्लवः, 879
 मृषेभ्यः, 3453
 मृलता, 2304
 मृलता = मूलत, 2737
 मृलव, 1877
 मूलवदम्भाम्, 822
 मूलयति, 2771

मूला मूलव, 2774
 मूलोकाय, 4808
 मेयति, 3457
 मेद, 1325
 मेदसः, 1325
 मेघसातये, 3176; 3511
 मेघसात, 2784
 मेघसातौ, 3518
 मेघातिथिम्, 3109
 मेघिराणाम्, 4750
 मेघिराय, 2770
 मेघिरस, 3450
 मेघे, 3477
 मेघ्य, 3482
 मेघ्य-अतिथिम्, 3081
 मेघ्यातिथिः, 3076; 3473
 मेघ्यातिथे, 3166
 मेघ्यातिथौ, 3477
 मेना, 1905; 1906
 मेनाम्, 4784
 मेने, 1305
 मेयम्, 474; 3567
 मेहत्यु, 4447
 मेहन्ता, 4449
 मेहन, 4815
 मेहनास्ति, 1911
 मैत्रा-वरुणः, 2691
 मैत्रावरुण, 1280
 मोक्षी, 1304
 मोघम्, 2806; 4817
 मोदाः, 4055
 मोषु अथ दुर्हणावान् सायं कद्धः,
 3079
 मोषु षः मृत्यवे पण दाः, 4425
 मौजवतः, 4408
 म्लानानि चर्मणि, 3489
 यः, 2727
 यः अस्कृधोयुः अजरः स्वः वान्,
 2259

- य- इत वृष्टे ईशो वसिष्ठ . 4018
 यः इमा विश्वा भुवनानि जुह्वन्,
 4452
 य एव इदं इति ब्रवीति, 2308
 यः तत् न वेद, 864
 य तुभ्ये सचा, 3165
 य धा स्तवत्, 2313
 यः सखिभ्यः सख्या आविवाय,
 4378
 यं ते ज्येन पदा अमरत्, 3543
 यं त्वा अध्वना अभ्यनूयत्, 4023
 यंसत्, 894
 यं सूरि अर्थो पृच्छमान. एति, 2646
 य इत् तद् विद्, 864
 य ई आहु. सुरभि निर्हर इति, 848
 य ई चकार, 862
 य ई ददर्श तस्मात्, 862
 य उक्थेभिर्न विन्यते, 3478
 य एष स्वप्न नशानः, 4459
 यकृत्, 4815
 यक्ष, 452
 यक्ष-दृशः, 2730
 यक्षवाः, 2667
 यक्षि, 2664
 यक्षुः, 2665
 यक्ष्म हृदये निघते, 808
 यक्ष्मणम्, 4815
 यच्छा, 2661; 2682
 यजते पस्त्यानाम्, 2295
 यजत, 1918
 यजज्ञाः, 2732
 यजज्ञा, 884; 894; 3491
 यजमान, 466
 यजाते, 2794
 यजिष्ठः, 1323
 यजुः, 4757; 4830
 यज्ञः, 2664
 यज्ञः यन्त्रः, जज्ञ, 4418
 यज्ञं वर्धय, 4804
 यज्ञ, 4431
 यज्ञन्यम्, 4778
 यज्ञम्, 434, 1309, 1325
 1332, 4835
 यज्ञवाहसे, 1320
 यज्ञस्य, 424
 यज्ञस्य गुह्या जिह्वाम्, 4420
 यज्ञस्य वा निशिति वा उक् इति वा,
 2247
 यज्ञात्, 4756
 यज्ञा-यज्ञा, 873
 यज्ञासाहम्, 4396
 यज्ञिथस, 2236
 यज्ञियेभ्य, 825
 यज्ञेभि, 2232
 यज्ञैः वा, 503
 यतः परि ज्ञार इव आचरन्ती, 2757
 यतते सुर्येण, 513
 यतये, 2658
 यतरत् ऋजौयः, 2805
 यत्, 4004
 यत् अति उपबिहिका यत् वमः
 अतिसपीति, 3579
 सत् अन्नेन अतिरोहति, 4753
 यत् अस्मृषेष्वा त्रेष्वा सहस्रम्, 2329
 यत् इन्द्रं आजहातन, 3105
 यत् ई विप्रतः, 1922
 यत् क्रज्ज नः शरदः पूषोये, 2738
 यत् ख दुष्टरम्, 825
 यत् धिक्ते सत्यम्, 4423
 यत् जातं यत् ख जन्तवम्, 3551
 यत् जायमानः पित्रोः उपस्थे, 2238
 यत् ते जामित्वं अवरम्, 4422
 यत् ते ... मनो जगाम दूष्कं वत् त
 आवर्तयामसीह क्षयाय जीवसे,
 4424
 यत् दूरे सन् इह अमवः, 1321
 यत् पदं निधान्यम्, 3522
 यत् पर्वति न समशीत, 481
 यत् पुरुषं व्यदधुः, 4757
 यत् प्राक्षिणः पितरं पादगृह्य, 1842
 यत्र अमदत् वृषाकपि अर्यं
 भत्सखा, 4458
 यत्र अहं अस्मि तौ अव, 3529
 यत्र बहूनि अभिहित, 1924
 यत्रा = यत्र, 2739
 यत् समुद्र अहित, 4004
 यत् सूर्यं दिवि आरोहयन्ति, 1835
 यत् स्या अहं त्वं, त्वं वा षा स्या
 अहम्, 3452
 यथा, 1944
 यथा कार्मन् वाजीन्यक्रमीत्, 3986
 यथा त्वा अभीवर्तः अससि, 4822
 यथा पूर्वं अकल्पयत्, 4836
 यथा पूर्वं देवाः, 4837
 यथा यथा पतयन्तः वि - येमिरं,
 1876
 यथावशं तत्त्वं चक्रे, 2798
 यथा विदे, 3512
 यदा ते भर्ताऽनु भोगमनन्द, 4379
 यदा मा आगम्, 863
 यदि अश्रातः ममत्तन, 4827
 यदी, 874; 1317; 1318
 यदी गणस्य रक्षन्ः अजोगः, 1882
 यदीमह त्रितो दिवि उपघ्माता इव
 धमति, 1891
 यदी मातरो जनयन्त वक्षिम्, 1335
 यदु, 1906, 3115
 यदुम्, 466; 480; 2257; 2277;
 3086; 3103; 4417
 यदौ, 3114; 3456
 यद् अन्य-रूपः समिधे वषूष, 2797
 यद् इव अस्मि, 863
 यद् गोक्ष, 1291
 यद् धा सत्यं उक् यत् न विध, 4803
 यद् ब्रह्मणि राजनि वा, 521
 यन्तासि, 3538
 यन्ति मातरः, 508
 यन्त्रिक्षणं योस्यचन्या उखायाः, 848
 यमं वैवस्वतम्, 4424
 यम, 2312

यम, यमो, 4391, 4392

यमस्य, 468; 4420

यमस्य धुवने, 465

यना, 1305

यन्मय मृत्यवे, 4817

यमिष्ठः, 2324

यमुना, 2667, 4448

यमुनाष्मन्, 1927

यमेन, 2690, 2692

यमेन तत्ते परिधिं वयन्तः अम्सरस

उप सेदु. वसिष्ठा, 2690

यमो नो गातुं प्रथमो विवेद, 4385

यमो ह जातो, यमो जन्तित्वम्, 489

यमो, 2312

याम्या 1847

यया ज्योति न विदासि, 3986

ययातोः नहुषस्य बहिषि आसते,
4430

यवं इव, 4436

यवं चित्, 4797

यवं यवम्, 3995

यव-आश्रितः, 892

यवमन्तः, 4797

यवम्, 3537

यवयुः 3536

यवसे, 3650

यवसेषु, 3557

यवशिरः, 3556

यविष्ठः, 829; 2655

यविष्ठ, 834

यविष्ठम्, 471

यविष्ठ्य, 471

यवेन पिपिशे, 4010

यव्या, 878

यव्यावत्याम्, 2264

यराः, 456; 3581

यशस्वान्, 4396

यस्मिन् हस्ते, 2266

यस्य त्यक्त शम्बरं मदे, 2274

यस्य बाहु, 4790

यस्या पर्वणि सख्याय विव्ये, 1846

यस्या उशान्त प्रहराम शोषम्, 4457

यहुः, 1309, 2252, 3496

यहो, 3545

यद्, 1309, 1310, 2654

यद्धं न, 1845

यद्वा इव प्र वयां उज्जिहाना, 1882

यद्वा, 492; 1309; 3985

यद्वा, 831

यद्वा नारी न रोदसी सदे नः, 4707

यद्वाभिः, 1310

यद्वाषु ओषधीषु, 2731

याजुषी पंक्तिः, 1915

याजुषी पंक्ति, 1840

यातयज्जनः, 822

यातयमानः अधि सानु पृस्ने, 2237

याति, 3969

याति अग्निः आ रोदसी, 4379

यातुज्जान्, 4743

यातुघानः, 2806

यातुघान इति, 2806

यातुघानान्, 465; 4743

यातुघान्यः 4743

यातुभावान्, 4743

यातुमतीनाम्, 819

यातुम्पतीनाम्, 4743

यातुविद्, 4743

यात् नु छावः ततमन् यात् उवांसः,
2773

यादमानः, 1340

यादृशिमन् धायि ते अपस्यया विदत्,
1919

याद्, 2672; 3076

याद्म, 2672

याद्वा नां राधांसि, 3100

याद्वा नाम्, 2672

याधि. परिन्म तनयस्य मग्मन्, 524

यामः, 877; 4396

याननि, 873; 4451

यामन्, 2741

यामतमा, 3523

यामाय, 467

यामास, 1886

यावयद् द्वेषसम्, 1874

यावयद् द्वेषा, 530

यावयन्तु = यवयन्तु, 2711

यावी अरहे शूर मर्त्यं परिवृषधि
मर्त्यम्, 814

यासि दूत्यो सूर्यस्य, 2311

यासिष्ठम्, 2746

यासु, 2718

युः, 4410

युक्तश्रावा, 1315

युगस्थ खे, 3554

युगानि, 531

युजः, 3543

युज्यं पयः, 2306

युत्तु, 2760

युध्यामधिम्, 2669

युजन्ते, 2681

युयुतम्, 3111

युयोधि, 1284

युयोतन नः अंशसः, 3129

युवं च्यवानं सनयं यथा रथं

पुनर्युवानं चरयाय तप्तयुः, 4410

युवं महानि प्रथमस्मिन् चक्रयुः, 2331

युवतयः, 4405

युवतिः, 2644

युवतिम्, 4395

युवतीः, 1842

युवत्योः, 2294

युवनाम्, 3175

युवयूः, 1867

युवशा, 844

युवा अकुमारः, 840

युवाकुः, 2745; 2747

युवाकु, 448

युवाकोः, 2746

युवाम्, 4398

युवोः अस्कृद्येयु, 2326

- युक्तं हि न. सख्या पित्र्याणि, 2752
 युष्मे इत् व अपि प्लसि सज्ञात्ये,
 3130
 युष्मोत्, 2733
 यूधम्, 1863
 यून्, 3137
 यूने, 4405
 यूपव्रस्का, 847
 यूपाद्, 1884
 यूयं पात स्वस्तिमि सदा न,
 2696, 2722; 4040
 ये अस्या, ये अह्या, 897
 ये अवाञ्चस् तान् व पयचः आहु,
 858
 ये ते मदा आह्नसो, 4020
 ये ते हवेभि. वि पणोन् अदाशान्,
 2673
 येन गौः अभीकृत्वा, 861
 येन पुष्टस्य पुष्टम्, 4422
 येन वस्यः अनशामवै, 3157
 येन स्मा सिनं भरथ सखिष्य,
 1357
 ये पत्न्यभिः शम्भनां व्रजा भुरन्त
 गोनाम्, 1888
 ये पराञ्चस् तान् उ अवाचि. अह्नु,
 858
 ये चर्हिपदः सुतस्य पितृः स्वधय्य
 भजन्त ते इह आगमिप्ताः, 4388
 ये मनुं चक्रुः उपरं दसाय, 2259
 ये वा भद्रं दूषयन्ति स्वधमिः, 2805
 येषन्ती, 1352
 येषां धाचि भद्रा, 4441
 योः, 4410; 4830
 योकेभ्यः, 4762
 योग, 4405
 योगक्षेमम्, 4818
 योगे, 2723
 योग्याभिः, 1318
 योजते विरव-भोजसा, 2663
 योजना, 4047
 योजनेभ्यः, 4762
 योना वसतौ इव वि, 4000
 योनि अन्त, 863
 योनिं आ ससाद, 3159
 योनी, 882
 यो व्रह्मणे सुमतिं आयजातं 2737
 योयुक्तीन्तम्, 3511
 यो वाचा विवाचो मृधवाच पुरु,
 4378
 योगणासु, 2786
 योगणो दश, 3967
 योपत् न योपति, 3163
 योषां वृहत् पितुर्जां, 4374
 योषा जास्त्य, 508
 योषेव, 4038
 रंसु, 1283
 रंसुजिह्वः, 1823
 रक्षः, 2808
 रक्षः, 503; 4751
 रक्षः सिंहः न, 879
 रक्षः सिंहः न, 879
 रक्षतं नो अश्वात्, 888
 रक्षसः, 4745
 रक्षसः ब्रह्मद्विषः, 4831
 रक्षसु, 450; 465; 466; 4745
 रक्षस्त्वेन, 3129
 रक्षस्विन्म, 2785
 रक्षोहणम्, 4743
 रक्षोहणा, 2754
 रक्षोह्य, 4814
 रघुह्वः, 827
 रघुमन्यवः, 807
 रघुम्, 3167
 रघुवर्तिनः, 4024
 रघुष्वदः, 827
 रजः, 497; 498
 रजः पूर्वोष्मानि मिमन्ताः, 4423
 रजतं हरयाणे, 3152; 3153
 रजसः, 449; 463; 859; 1922;
 2330, 2697, 2740 2771
 2796
 रजसः पराकं, 2796
 रजसः परे, 3493
 रजसि, 4388
 रजसो महस्मरम्, 873
 रजसु, 873, 1869
 रजस् पृथु, 474
 रजसि, 855, 892, 1946
 रजसि चित्रा विकरन्ति तन्व्य,
 1937
 रजिम्, 2262
 रजितैः, 3576
 रजैषितम्, 3460
 रजो व्याममे, 481
 रण्या, 3535
 रणवः, 491
 रणवः पुरि-इव जूर्यः, 2233
 रणवा सुदृशी-इव पुष्टिः, 1839
 रत्नधाः, 866
 रत्नघातम्, 425
 रत्नधेवनि, 2722
 रत्नम्, 2703
 रत्निनः, 2707
 रत्निनीम्, 886
 रथः, 1292; 3080
 रथः विचक्रः, 1861
 रथं एकचक्रम्, 853
 रथं गव्यन्तम्, 3079
 रथं युज्यमानम्, 2759
 रथ, 436; 828; 2283; 2334
 रथगोपाः, 2334
 रथचर्षणि, 3088
 रथन्तर, 861
 रथप्रोष्ठेभ्यु, 4426
 रथयति, 3965
 रथस्य खे, 3554
 रथस्य मूर्धो, 4799
 रथा इव, 2755
 रथाय नावं नः गृह्य, 828

रधिउयताम्, 4036
 रधिरास, 3476
 रधीतम्, 886
 रध्या, 3151
 रध्या इव, 2705
 रध्यासः अश्वा 2271
 रद्य-वसो, 2685
 रघ्नचोदन, 3538
 रघ, 2694, 3140, 4426
 रभसाणि, 4037
 रमध्वं मे ववसे, 1337
 रम्भ, 3455
 रभिमणो, 873
 रम्भी, 1290
 रयि अरवपस्त्यम्, 4032
 रयि कृष्वन्ति चेतनम्, 3984
 रयि चित्रश्रवस्तमम्, 3147
 रयिम्, 426; 830; 875; 1897;
 3567
 रयिवृषः, 2780
 रयीणां सिंहासतुः, 3992
 रयीणाम्, 3527; 4376
 रयद, 2717
 रवत-कृधि नः, 4398
 रवेण, 1872
 रशाना, 850
 रशाना ऋतस्य गोपाः, 850
 रशमयः, 2334; 2336
 रशिमभिः चक्षुर्भगस्य रशिमभिः, 822
 रशमेव, 2324
 रसवान्, 2283
 रसाः 1892
 रसा, 1929; 4447; 4449; 4779
 रसा, अनितभा, कुमा, 1928
 राका, 1299
 राजकाः इत्, 3141
 राजन् सोम, 507
 राजभिः, 2765
 राजयक्ष्मात्, 4813
 राजसु, 3575

राजा इव अमवान् इमेन, 1827
 राजानम्, 454
 राजा रयीणाम्, 3133
 राजा विशाम्, 1281
 राट्, 892, 1921
 राततमा, 483
 राति, 874
 राति गृभीताम्, 846
 रातिम्, 875
 रातिपाचः, 2297, 2698, 2703
 राती, 2646
 रात्रि उपसे यानिम्, 530
 रात्रे, 887
 रादावसो, 2685
 राघ, 1911
 राघसः, 4024
 राघसे, 2777; 4394
 राघानो पते, 1347
 राघोदेयाय, 1873
 राम्याणाम्, 2656
 राम्यासु, 2321
 राय, 513
 रायतः शुनः, 886
 रायस्योवम्, 3479
 राये, 2775
 राश्चि, 4425
 राष्ट्रम्, 4821
 राष्ट्यान्, 2694
 राष्ट्याव अभिवर्तय, 4822
 राष्ट्रो, 2236
 रासभः, 532
 रासभ, 464
 रासभम्, 3556
 रासभौ, 3171
 रास्मिणसः, 1917
 रिप्रम्, 4022; 4393
 रिषिवांसः तन्वः कृष्वत त्राम्, 1849
 रिषिवाति, 3129
 रिषिवाः, 894
 रिषिरोष्ट, 3129

रिषिहि, 2322
 रिशादत्त, 2734, 3543
 रिष्टं न यामन्, 817
 रीपत, 3451
 रूक्म, 2729
 रूक्म वषस, 2729
 रूक्मा इव, 2729
 रूक्मास, 2729
 रुक्मिभिः, 2730
 रुक्मिभिः शुभ्रभिः अंशुभिः, 3975
 रुक्मेभिः, 2730
 रुचा गा अभि इहि, 4003
 रुजत् दृक्कानि, 2756
 रुजन, मृणन्, प्रमृणन्, 4455
 रुजाना, 462
 रुद्र, 1925, 2697
 रुद्र, 468; 470; 472, 482,
 2301; 2713; 3520
 रुद्र-पूरिन, 445
 रुद्रम्, 2657
 रुद्रवर्तनी, 3143, 3144
 रुद्रस्य, 502, 1915; 2265, 2733
 रुद्रस्य भयैः, 487
 रुद्रस्य यद्धम्, 3121
 रुद्रस्य सूनव, 2300
 रुद्रा, 3081; 3102, 3487
 रुद्राणाम्, 516
 रुद्रासः, 3121
 रुद्रिया, 493
 रुद्रियास, 2318
 रुद्रियेवु स्तोमेवु, 1285
 रुद्रेभिः, 2657; 2697
 रुद्रैः, 3169
 रुद्रौ, 3144
 रुधिक्ता, 1289
 रुम्, 3085
 रुमे, रुशमे, श्यावके, कृपे, मादयसे
 सचा, 3085
 रुशीणां, 2337
 रुशत्, 1882

- रुशत् पशु, 1942
 रुशत् पिप्पलम्, 1930
 रुशद्वत्सा, 530
 रुशन्तम्, 2237
 रुशम्, 3085; 3480. 3481
 रुशामम्, 3083
 रुशामाः, 1905
 रुशामास, 3083
 रूपं रूपं मघवाब्धौ भवति, 1350
 रूपं रूपं प्रतिक्रमे बभूव, 2285
 रूपैः सं अन्यते, 3986
 रेक्थः, 4429
 रेक्थ, 842; 2651
 रेजन्ता, 3580
 रेणुः, 4445
 रेणुककाट, 2265
 रेतः, 2692
 रेतसः, 3099
 रेतस्, 2338
 रेपः, 885
 रेभं, वन्दनम्, 524
 रेभम्, 535; 538
 रेभा, 4745
 रेभाः सप्त अभि सं नवन्ते, 4442
 रेभासः, 3567
 रेवतः, 3462
 रेवतीः, 4406
 रेवतीः पुन्योः, 842
 रेवान्, 3455
 रेवान् न, 4813
 रेवतासः, 1933
 रोचनं दिवः, 3568
 रोचनं दिवः, 3987
 रोचने, 1326
 रोचनेन, 2232
 रोदसी, 460; 482; 872; 1336;
 1339; 1905; 1921; 1931;
 2707; 2708; 2787
 रोदस्योः जनिता, 4034
 रोघचक्रः, 895
 रोघना, 539
 रोघस्वतो, 1310
 रोपणाकासु, 474
 रोमशा, 813
 रोमाणि, 4000
 रोमाणि अव्यया, 4020
 रोमा पृथिव्याः, 488
 रोहितः, 2709; 3170
 रोहित, 454
 रोहिता, 820, 3510
 रोहिदश्च, 1823; 3450
 रौद्रः, 4374
 रौहिणम्, 517
 लक्ष्मण्यस्य, 1909
 लक्ष्मीः, 4441
 लिबुजा, 4383
 लोककृत, 4030
 लोककृत, 3124
 लोकम्, 2673
 लोगम्, 4395
 लोधं नयन्ति, 1353
 लोधं नयन्ति पशु मन्यमानाः, 1352
 लोषामुद्रा, 883
 लोपाशः सिंहं प्रत्यञ्च अस्ता-
 4404
 लोम, 4815
 लोहिता, 1317
 वः, 3458
 वः सु सह असति, 4838
 वंशमिव, 438
 वंसु, 3996
 वक्तवे, 2683
 वक्ता, 4020
 वक्व, 830
 वसाः, 810
 वक्षः सु रुक्मा, 2729
 वक्षणाः, 847
 वक्षणासु, 2331
 वग्नः, 2801
 वडकुम्, 531
 वडकु, 3072
 वडगुदः, 479
 वचनस्य, 2272
 वचांसि, 833
 वचो यथा, 3458
 वचोविदं चाच उदीरयन्तीम्, 3577
 वज्रं विभर्ति हस्ते, 3159
 वज्र, 1336
 वज्रमायसम्, 497
 वज्रिणे, 3513
 वज्रिन्, 3455
 वज्रिवः, 3173
 वज्री, 437, 461, 2694
 वट, 2313
 वाणक वडकु आपा पुरीषम्, 1920
 वतेम्, 2650
 वत्सः, 3108, 3115
 वत्सः मातुः जघानि उपसर्जि, 4010
 वत्सं न मातरं, 2280
 वत्सम्, 493; 3517
 वत्सस्य, 5094
 वत्सस्य अवसे, 3110
 वत्सानं न तन्नायः, 2261
 वत्सिनोन्म, 2801
 वत्सेन अधुजता मातरं पुनः, 523
 वत्से बध्कये अधि, 854
 वत्सैः, 1905
 वदति, 2801
 वद नव्यस्यामति, 3478
 वधः, 515
 वधूयुः इव योषणा, 1348
 वधुयुः अध्ये त्वचि परि पश्यते, 4011
 वधयः, 4436
 वधि, 4437
 वधिऽअश्चः, 4436; 4437
 वधि-अश्चाय, 2314
 वधिमती, 538
 वधिमत्यः, 2318
 वधिमत्यः, 533; 4411; 4433

वध्वा, 2748	वन्धन् अवतत परिधीन् अप ऊर्णुहि	वयो वयो, 1894
वनकरण, 4815	4038	वय्य, 1843, 1945
वनाधिति, 539	वन्वन्ता, 2764	वय्यम्, 480
वनम्, 1315, 3520	वपा, 1325	वय्यस्य, 1288
वनर्गुः, मृगः, 833	वपावन्तम्, 1916	वरः, 1286
वनर्षदम्, 4799	वपु, 829, 2275, 3515	वरम्, 2750
वनवसे, 2250	वपुषे, 835	वर्शिष्ठस्य, 2263
वनसा, 4821	वपुषो वपुष्टः, 402	वरय मन्यवे, 3545
वनस्पति, 442, 4438, 4439	वप्सत, 2726	वराह, 4040
वनस्पति, 831; 1282, 1352;	वन्नास, 873	वराह, 4435
1943, 2647, 2649, 4784	वम, 476, 527	वराहम्, 484, 531, 3533, 4404
वनस्पतिम्, 2292	वम्रक, 4770	वराहैः, 4435
वनस्पते, 1315; 1320, 1887,	वम्रस्य मन्ये मिथुना, 4770	वरिवऽङ्ग, 4000
2650	वम्रोधिः, 1843, 4770	वरिवः पूजे कः, 1846
वना, 2289	वम्रयाः, 3579	वरिवः स्वस्तिमत्, 4027
वना, 1321	वयः 830, 1299, 1894, 1917,	वरीवर्ति, 862
वनात्, 459	2320, 2713, 3526; 4403;	वरुणः, 506; 890, 1884;
वनानि, 876; 4436	4406; 4445	3133; 3513; 3562; 4004;
वनिः, 436	वयः अनारिक्ष पतन्तः, 4452	4025; 4793
वनिनः, 827	वयः इव रुरुहः सप्त विरुहः, 2238	वरुणम् = वरुणकृतम्, 1823
वनिन्तुः, 4815	वयः कृण्वानः तन्वे स्वायै, 1886	वरुण, 430, 465; 469; 471;
वनयाम वनुष्यतः, 817	वयः वृषम्, 3495	1297; 1835; 1876; 2244;
वनुषः 2703	वयं घ से त्वे, 3506	2293; 2326, 2703; 2706,
वनुषः मर्यस्य, 2679	वयं होत्राधिः ... ममामहे, 3485	2707; 2708; 2761; 2770;
वनुषाम्, 2676	वयन्तः, 2690	2778; 3154, 3156; 3448,
वनुष्यतः, 2652; 2731	वयश्चन पतयन्तः पतत्रिणः, 840	3461; 3575, 4768; 4832
वनुष्यताम्, 2319	वयश्चित्, 2321	वरुण, अर्यमन्, 519
वनुष्यति, 2716; 2778	वयः, 2261; 2707	वरुणम्, 504
वने, 4007	वयांसि, 3969	वरुण शैबसः, 1938
वनेज्जः, 2234	वया-इव, 3120	वरुणस्य, 809, 4034; 4819
वर्न न वायः नि अघायि चाक्रम,	वयाम्, 872	वरुणस्य धूर्ते, 888
14004	वयावन्तम्, 2233	वरुणयोः, 2303
वनेव, 813	वयुनम्, 1316; 2258	वरुण्यन्ती, 452; 1921
वने वने, 4760	वयुनवत्, 2258	वरुणाय, 2735; 4027
वनेषु, 1339; 4000; 4038	वयुना, 1295	वरुणाय मीदुषे, सुमृत्कीकाव मीदुषे
वनेषु विशववित्, 3983	वयुनानि, 837; 893; 2796	वरुणाय, 823
वन्दनं यत्, 2718	वयुनानि विद्वान्, 2796	वरुणारणम्, 1950
वन्दनम्, 524, 4411	वयुनेषु, 2238	वरुणेन, 3169
वन्दमानः असुरस्य प्रशस्ति पुम	वयोषाः, 3466; 3520; 4024	वरुणेषु, 3156
2653		

- वहुणो न सिन्धून्, 4035
 वरुता, 874
 वरुभी, 1357
 वरुभी, 452, 1914; 2703
 वरुथम्, 2722; 3538
 वरुथ्य, 1898
 वरुथ्यम्, 2324, 3575
 वर्चिनः 1289
 वर्तनिभ्याम्, 2748
 वर्तनिम्, 4821
 वर्ति, 888
 वर्धयन्तीम्, 845
 वर्धया, 894, 2295
 वर्म, 2334, 4044
 वर्मणा, 2338
 वर्मं स्युतम्, 460
 वर्षिष्ठम्, 1857
 वर्षिष्ठानि, 3533
 वल, 439; 477, 2276
 वलम्, 3122; 4434
 वलस्य विलम्, 439
 वल्गु, 2319
 वल्गु, 2746
 ववन्म, 2702
 वववृष, 877
 ववृत्याम्, 838
 वव्या इव, 1282
 वव्रिम्, 861; 4015
 वशः 3459
 वशः, 535; 3109
 वशम्, 526
 वशा, 2251
 वशान्नाय, 3449
 वशाभि, 1284
 वशैः, 3542
 वषट्, 2659; 2793, 4389
 वषट्कार, 2660
 वषट्-कृतम्, 2659; 2794; 4394
 वषट्-कृतस्य, 2659
 वषट्-कृतः, 2659; 3157
 वषट्कृति, 460, 2794, 3158
 वषट्-कृतिम्, 2659, 2663
 वसतीवरी, 2289
 वसतीवरी अग्निः धार मध्वः
 प्रविगाहते, 3968
 वसर्गा, 807
 वसवः 850, 2300; 2318
 2699, 2717; 2720, 3487
 वसवानम्, 3571
 वसवो न वीर, 1914
 वसा, 1343
 वसान, 862
 वसान अत्कं सुर्धम्, 2266
 वसिष्ठ 2643, 2662, 2692;
 2710, 4802, 4808; 4829
 वसिष्ठ, 2643; 2645, 2677;
 2690; 2692, 2708
 वसिष्ठम्, 526; 2750; 2768
 वसिष्ठवत्, 2787
 वसिष्ठाः, 2643; 2655; 2658
 वसिष्ठान्, 2687
 वसिष्ठासः, 2643; 4434
 वसिष्ठैः, 2643
 वसुः, 3148, 4024
 वसु, 438; 460; 472, 842;
 1866, 1876; 2717; 3576
 वसुजुवम्, 3571
 वसुधितिम्, 2775
 वसुपति, 876
 वसुपते वसूनां गोपति गोनाम्, 4415
 वसुफलौ, 861
 वसुभिः, 2657; 2712; 3169;
 4451
 वसुभिः सचामुवा, 3169
 वसुभिः सुजातः, 4451
 वसुभिः सूर्यस्य भानुं कर्ष्यं स्तपयन्
 विभाति, 4374
 वसुमन्तम्, 2751
 वसुम्, 471
 वसुविदः, 3496
 वसुचीरम्, 2307
 वसुश्रवा, 1898
 वसूनां देवं गंधो जनानाम्, 2664
 वसूनां वसुः, 4760
 वसूयव, 1899
 वसोः आवने, 1346
 वसोः = वासयितुः, 3550
 वसो, 1324
 वस्तीवरी, 1302
 वस्तोः, 1837; 2272, 2748;
 4836
 वस्त्रम्, 1863
 वस्यः, 2284; 3466
 वस्वः, 4406
 वस्वोभिः धीतिभिः, 1323
 वस्वोन्तु स्वर्ग्यम्, 500
 वस्वी गु ते जस्त्रि अस्तु शक्तिः,
 2674
 वहा, 2646
 वहयः, 2760; 3095
 वह्निः, 843, 1315, 4041
 वह्निः विदुष्टः, 2249
 वह्नि एतशः, 4004
 वह्निभिः, 2756
 वह्निम्, 483; 1322
 वह्नी, 2754
 वह्नेः, 2272
 वह्येशयाः, 2727
 वाः न त्वा यव्याभिः वर्षन्ति, 3569
 वा एकः पविः आ ववर्त, 1936
 वाक्, 860; 865, 3572
 वागाध्मणी, 4793
 वाग्देवी, 452
 वाघतः, 482
 वाघर्धुभिः कषत्, 4047
 वाघः परमं व्योम, 863
 वाचं ईन् खवे पुनात वात्स्यामसि,
 3986
 वाजं जनयन् यजध्वै, 1845
 वाचं मुपायति, 817

वाचं वाचम्, 886
 वाचम्, 4825
 वाचास्तेनम्, 4745
 वाचो मरुतुषे षागमस्याः, 863
 वाचः, 524; 1329; 2301
 वाचः विम्बान् ऋषुः, 1858
 वाच, 434; 1858; 1861; 2715;
 2716
 वाजगन्ध्यम्, 4044
 वाज-जठरः, 1897
 वाजदान्नाम्, 448
 वाजपत्नी, 2758
 वाजम्, 809; 2710; 2732;
 3962; 3991
 वाजयन्तः, 3524; 3571
 वाजयुः, 1293; 2683; 3539;
 4038
 वाजयुः आजिम्, 3486
 वाजयुम्, 3539
 वाजवन्तम्, 1348
 वाजसातम्, 1897
 वाजसातये, 3119; 3176, 3974
 वाजसातये हियाना अत्याः, 3974
 वाजसातो, 523; 1839; 1844,
 2696
 वाजस्य, 2775; 2782
 वाजाः, 2701
 वाजानां पते, 458
 वाजानाम्, 3555
 वाजान्, 524, 2279
 वाजान् इयति गोमतः, 4399
 वाजाय, श्रवसे, इषे, रये, 2252
 वाजिनः, 846; 1861; 2703;
 4434
 वाजिनम्, 821; 2786, 4834
 वाजिना, 1353
 वाजिनोवतो, 508
 वाजिनीवसु, 3144
 वाजी, 1836; 2233
 वाजे, 3140; 3141; 4378

वाजे - आ, 2754
 वाजे वाजे, 2704
 वाजेभिः, 2279
 वाजेषु, 3516
 वाजैः, 875
 वागाः, 3136
 वाणम्, 502
 वाणस्य, 4407
 वाणस्य चोदया पविम्, 3993
 वाणीभिः, 3112
 वाणीषु अन्तः सु प्रचर, 4026
 वातः, 3487
 वात, 2302
 वात, 4819; 4832
 वातजुताः, 827
 वातजूताः, 2237
 वातजूतिः, 4801
 वातरश्ना मुनयः, 4801
 वातस्य पत्मन्, 1887
 वाता इव प्रसक्षिणः, 3472
 वातान् अतस्त, 1852
 वातापे पीच इत् भव, 892
 वातो न जूतः, 4043
 वापुषः, 1941
 वामनोतिः, 2284
 वामे वामम्, 4449
 वामदेव, 1840
 वामदेवस्य, 1839
 वामम्, 895; 2759; 3543
 वामस्य, 855
 वामानि, 3581
 वाम, 1862; 4385; 4397
 वायं, 4404
 वायतस्य, 2687
 वायव राघसा अगता इन्द्रश्च राघसा
 आगतम्, 821
 वायवे, 2741; 4027
 वायव्यान्, 4757
 वायसुः, 3135
 वायुः, 2301; 4025

वायु, 427, 453, 1329, 1345,
 2271, 2707, 3966, 4819
 वायुभिः, 3101
 वायुम्, 3982, 4009
 वायो, 1917
 वाय्य, 1945
 वारं अकृण्वत क्षयम्, 818
 वारं अव्ययम्, 3987
 वारण, 3167
 वारेण, 3962
 वारो, 3152
 वार्तिकम्, 526
 वार्यम्, 3152
 वार्यणाम्, 4381
 वार्यणि, 866
 वार्षी सामन्, 1883
 वार्षागिरः, 514
 वार्षागिरा, 3097
 वालखिल्य, 3466
 वावशानः, 4036
 वावशाना, 861
 वावाता, 3086
 वावृते, 871
 वावृणामो अमति क्षत्रियस्य, 1939
 वावृधे, 2275
 वावृधे ई भरतो दातिवारः, 873
 वाशी, 2790
 वाशीभिः, 4772
 वाशीम्, 3159
 वाश्रासः, 3101
 वाश्रासः गिरः, 3452
 वासः, 849
 वासः वायः अवीनाम्, 4399
 वासरं ज्योतिः, 3098
 वासरम्, 2748
 वासंस्ति मर्गजा, 4399
 वासोदा, 4777
 वास्तोः पतिम्, 4428
 वास्तोण्यते, 2723; 2724, 3127
 वाहिष्ठः, 3154

- वि, 4383
 वि न पर्णे, 886
 वि अल्कशा, 4390
 वि आव, 2755
 विकटे, 4811
 विक्रमणेषु तिष्ठथ, 3114
 विभु, 1316
 विचक्रमाण त्रेधा, 838
 विचक्रमे, 453
 विचर्मणि, 1322
 विचिक्राप, 89/1
 विचिन्वन्, 4041
 विधेत, 895
 विधेतस् आप, 498
 विज्यामन् परुषि, 2718
 विज्यामातु, 521
 विजेष्यञ्कृत् इन्द्रऽइव अन्वऽन्नवः, 4455
 विद्, 2728
 विततः रश्मिः तिरश्चीनः, 4795
 वितस्ता, 4448
 वित्तं मे अस्य खेदसी, 518
 विश्रुता, 2282
 विदथ, 815; 859
 विदथम्, 1312
 विदथस्य, 1312; 1909
 विदथानि, 1330
 विदथानि काव्यानि, 1311
 विदथा निर्विक्रयत् तिरः अराति परि आपः, 1863
 विदथानोव स्रपतिः अस्तं राजेव सत्पतिः, 815
 विदथे, 2675; 4032
 विदथेषु, 838; 2707; 2793
 विदथेषु बर्हिः, 2732
 विदध्यम्, 507
 विदद् गौरस्य गवयस्य गोहे, 1846
 विदद् वसुः दयमानः वि शत्रुन्, 1339
 विदाना अस्य योजनम्, 3967
 विद्या ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्या ते धाम, 4414
 विद्युद् भवन्ती, 861
 विद्रे, 2728
 विद्वान् अरुनोति अनुत इत च यत्, 4024
 विधर्तरी, 3992
 विधर्मणि, 3966
 विधर्मन्, 1845
 विधात, 4819
 विधाता, 2301
 वि न इन्द्र मृधो जहि, 4810
 विनगृस, 4016
 विनोयसे, 3981
 विपः, 2296
 विपः न, 2274
 विपः न ययः, 1871
 विषणिहितावान्, 884
 वि पथः सातये सितम्, 3097
 विपथयः, 1926
 विपथ्या, 4444
 विपथ्यव, 2784
 विपथन्ति बर्हिः, 2675
 विपश्चितः, 1945; 3979, 4825
 विपश्चित् सोमः, 3972
 विषा, 3979
 विषा-कृतः, 3965
 विषाद्, 1336
 विषाद्, विषाश्, 4448
 विषिपानम्, 527
 विप्रः, 1850; 1945; 2770; 4427
 विप्र, 3097
 विप्रजुतिः, 4802
 विप्रतम्, 1335
 विप्रबन्धु, 4423
 विप्रमन्थन, 2272
 विप्रस्य, 1945
 विप्रस्य मेघ्यातिघेः, 3990
 विप्रस्यः यावयत् सखः, 4399
 विप्रा, 2705
 विषाः अनु अमादिषुः, 3968
 विप्राय, 536
 विप्रा यज्ञेषु मानुषेषु कारु मन्ये, 2650
 विप्रासः, 4378
 विप्रास इत् ऋषयः, 4429
 विषागे, 2707
 विषावरी, 1874
 विषावसुः, 3452
 विषि, 1941
 विभिः द्वा चरतः, 3160
 विभिन्दो, 3081
 विभीदक, 2768
 विभीदक, 4408
 विभु, 1858; 2715, 2716
 विभूत-द्युम्नः, 3167
 विभूतिमक्षिता वसुम्, 3472
 विभूत्रम्, 510
 विभ्युषा मनसा ह, 4021
 विप्राद्, 4820
 विष्वत्ष्टम्, 1345, 1932
 विष्वन्ता, 4449
 विष्वन्, 1861
 विष्वा, 1921
 विष्वीः, 893
 विमद, 475; 3114
 विमदस्य ऋषेः, 4398
 विमदाय, 532; 3114; 4433
 विमन्ताः, 3547
 विमानः, 2771
 विमानः अह्नाम्, 4032
 विमानं सप्तचक्रम्, 1306
 विमुचः नपात्, 2308
 विमन्ता, 864
 वि ययुः कृते पर्वशः, 3103
 विराजो पूरुषः, 4754
 विराद्, 892
 विराड् रूपा, 4799
 विरूपः, 472; 3528; 4785
 विरूपे, 1882

विवस्वान्, 2745
 विवक्षणम्, 3471
 विवरे गौर्धर्षस, 528
 विवस्वतः, 1347, 1893, 3100
 4430
 विवस्वतः सदनं, 4384
 विवस्वतः हस्ति, 3508
 विवस्वति, 824
 विवस्वति मनौ, 3482
 विवस्वत्, 2753, 3970, 4391
 4392
 विवस्वान्, 2656
 विवस्विभि, 3580
 विवाच, 2268
 विवाचि, 2280, 2282
 विश, 2262, 2690
 विशः दासोः अकृणोः अप्रशस्ताः,
 1853
 विश विशः, 2294
 विशं विशम्, 4760
 विशम्, 2754
 विशां विशपतिम्, 1886
 दिशा, 3524
 विशाम्, 1312
 विशि, 3518
 विशि-शिप्रम्, 1920
 विशे-विशे, 457
 विशो-विशः, 3524
 विशपति, 440
 विशप्रतिम्, 2232
 विशपला, 4411
 विशपल्लवम्, 526; 534
 विशया इव ज्ञाः, 813
 विश्वः स्वर्द्वक्, 2733
 विश्वं अनु-प्रमुता, 2759
 विश्वं जमि अंसि मन्त्र, 1831
 विश्वं इदं जगत्, 4425
 विश्वं एकः अभिचष्टे, 865
 विश्वं स्वदूशे, 3472
 विश्व-आयुः, 4379

विश्व-आयु अप धायि, 1852
 विश्वक, 3546
 विश्वकर्मान्, 4452, 4453
 विश्वकाय, 535, 536, 4433
 विश्वकृष्टि, 483
 विश्वकृष्टी, 874
 विश्वगूर्तो, 884
 विश्वचन्द्रा, 3542
 विश्वचरणं, 437
 विश्वजन्या, 875
 विश्वजित्, 1293, 3537
 विश्वतः, 3570
 विश्वदानिम्, 864
 विश्वदृष्टा, 897
 विश्वदेवः, 2325
 विश्वदेवम्, 1947
 विश्वदेवाय, 1872
 विश्वघा, 2677
 विश्वघेनः, 1843
 विश्वपिशा, 2756
 विश्वप्स्यः, 2752
 विश्वमनसः, 3145
 विश्वमनसः, 3145; 3148
 विश्व-प्रनुषां मरुतो इयक्षसि, 3458
 विश्वरूपो, 1317
 विश्वरूपाः, 3171, 3573
 विश्वरूप्यं गाम्, 856
 विश्ववारः, 1901, 2780
 विश्ववार, 1901, 1918, 4035
 विश्ववारम्, 1901; 3518
 विश्ववारस्य, 1901
 विश्ववाराः, 1901
 विश्ववारः, 1900; 1901
 विश्ववारणि, 1901
 विश्ववारणि पुरुवारः, 2236
 विश्ववारे, 1901
 विश्ववार्यः, 1901
 विश्ववार्यम्, 1901
 विश्ववैदसः, 3129
 विश्ववेदसम्, 471

विश्वसामन्, 1897
 विश्वस्य घ इत्, 3461
 विश्वस्य भुवनस्य गोपा, 859
 विश्वस्य मिपतो वशी, 4836
 विश्वह, 3466
 विश्वहा, 2231
 विश्वा स्मृध, 3570
 विश्वा अभियुज. विपूचो आर्याय
 विशः अव तारी, 2262
 विश्वादम्, 3455
 विश्वानरः, 890, 2757
 विश्वानर, 3509
 विश्वा नहुषा जातानि, 403
 विश्वानि दुर्गा पिपूतं तिरो नः, 2737
 विश्वानि भुवना ज्ञान, 1306
 विश्वानि वयुनानि विद्वान्, 1316
 विश्वानि स सं युवसे, 4837
 विश्वामि भुवना, 3556
 विश्वामित्रः, 4802; 4820
 विश्वामित्र, 454
 विश्वामित्रजमदग्नी, 4818
 विश्वामित्रा, 4751
 विश्वामित्रेभिः, 1311
 विश्वायु, 2235; 4378; 4775
 विश्वा रूपाणि, 3124
 विश्वा रूपाणि अभि अपक्षि, 4003
 विश्वा रूपाणि प्रति मुञ्चते, 1946
 विश्वावसु, 4803
 विश्वासाहम्, 3555
 विश्वासु कृष्टिषु, 3557
 विश्व स्वपत्यानि सत्रा दक्षिणे, 3124
 विश्वे अमृता यथा नः, 1868
 विश्वेत् स्वपत्यानि चक्षुः, 2780
 विश्वे देवाः, 864, 2307
 विश्वेदेवा, 3513
 विश्वेदेवासः, 434
 विश्वे देवासः, 3487
 विश्वेभ्यः यज्जेभ्यः, 1284
 विश्वे मानुषा, 3457
 विश्वे मायिनः, 1341

- विश्व वसव , 2703
 विषम्, 2316; 4801
 विष विद्या, 897
 विषाणिन , 2666
 विपासहि , 4822
 विपुद्रुहा इव, 3154
 विपुरुषा, 4384
 विपुरुषाणि, 2329
 विपृच्छां, 862, 2262, 4825
 विपृचीना, 864
 विपृच्छा अश्वान् युयुजान ईयत एक
 समान आ रथे, 2313
 विषृक्ता पर एनाक्षरेण, 865
 विषेण, 4745
 विष्टभम्, 3513
 विष्टपि, 3567
 विष्टारपक्षिः, 4804
 विष्णवे, 1951
 विष्णापु, 3547
 विष्णाप्वम्, 535, 536, 4433
 विष्णाप्वे, 3547; 4433
 विष्णु , 484, 2296, 2301,
 2783, 3124, 3487
 विष्णुः ओजसा, 3117
 विष्णु, 445, 452, 506, 1876,
 1921, 2328, 2706, 2796,
 4832
 विष्णुना, 3169
 विष्णुम्, 2711
 विष्णोः 838; 2793; 3113,
 3162, 4829
 विष्णोः एषस्य मोक्षद्वय , 3135
 विष्णोः परमे पदे, 839
 विष्णोः प्रदिशा, 863
 विष्णो, 3544
 विष्पट्, 894
 विष्पर्थस , 878
 विष्मला, 536; 538
 विष्मलावसु, 886
 विष्मिलस्य, 2737
 विष्मलिङ्का , 897
 विष्मक्, 2710
 विष्मन्स्य, 3558
 विष्माच , 537
 विसर्गम्, 2802
 विहायसम्, 314.
 विज्ञाया , 2246
 वीहु अधारय , 3533
 वीह्वङ्गो, 3546
 वीत अश्रितम्, 1832
 वीत पातं पयस उन्निषाया , 838
 वीतम्, 2746
 वीतहव्याय भरद्वाजाय, 2246
 वीतहव्ये, 2246
 वीती , 3488
 वीती, 2237
 वीती , .. शृण्वरे, 3488
 वीते अध्वरे ऋषिभि सं नसते, 4026
 वीस्क , 3554
 वीरगत्नी, 518
 वीरपेशा अग्नि , 4451
 वीरवती , 2708
 वीरवत्, 3581, 4002
 वीरवत् पातु, 2678
 वीरा , 865
 वीरा, 1305
 वीरान्, 1289, 4394
 वीराय, 1934
 वीराय शूरय, 3079
 वीरुषः, 4766
 वीरैः दशभिः, 2806
 वीर्यस्व, 2288
 वीरिता, 1295
 वीरुः, 4750
 वीरुपाणिः, 2646
 वीरुपाणि, 2755
 वीरु वीरिता वीर्यस्व, 1352
 वीव = वि-इव, 2726
 वीहि शूर पुरोव्यसम्, 1342
 वृक , 887; 2304
 वृक धित् उरामधि , 3506
 वृक, 534, 537
 वृकम्, 519, 2704
 वृकश्चित् अस्य वारण उद्यमाध
 3505
 वृकाय, 2747
 वृकाय वृत्त्य गोरधता 2304
 वृको, 534
 वृक्क , 892
 वृक्कतवर्हिष , 468, 1311, 2327
 3103, 3496
 वृक्ये, 2304
 वृक्ष परशुमान् इव, 3524
 वृक्ष, 4402
 वृक्षम्, 860
 वृक्षस्य नु सै पुरुहूत वयाः, 2261
 वृक्षे, 4800
 वृक्षे वृक्षे, 4402
 वृचीवतः, 2263
 वृचीवन्तः, 2264
 वृजनम्, 884
 वृजनाणि, 494
 वृजनेषु, 2793
 वृजिनम्, 2805
 वृजिना, 2736
 वृजिनीषु, 856
 वृणीध्वं हव्यवाहनम्, 1902
 वृतः इन्द्रः, 879
 वृतः शूरपत्नीः, 879
 वृत्र, 462; 466; 477; 480; 484,
 496; 1336; 1338; 1854;
 1907; 2672; 2680, 3573
 वृत्र-खाद, 1347
 वृत्रघ्न, 881
 वृत्रतुर, 2327
 वृत्रतूर्ये, 3525
 वृत्रम्, 3165
 वृत्रहृते, 2284
 वृत्रहृतेषु, 2645
 वृत्रहयानाम्, 1323

वृत्रहन्ता, 2785
 वृत्रहा, 447, 1281, 4820
 वृत्रा, 2762
 वृत्राणाम्, 435
 वृत्राणि, 2268, 2314, 2678, 3470
 वृत्रक, 3448
 वृथा, 816
 वृधासः, 876
 वृश, 1883
 वृश्च, 4744
 वृश्चिक, 898
 वृष, 877
 वृषक्रतुः, 2279
 वृषगणः, 4040
 वृषणः, 2276
 वृषणः पत्नीः जगम्युः, 883
 वृषणं वृषन् वृषणः, 1330
 वृषणश्वेन, 3136
 वृषणा, 1291
 वृषणा हरी, 3086
 वृषणे, 3136
 वृषत्-अञ्जयः, 3136
 वृषनाभिना, 3136
 वृषन्, 1291; 4837
 वृष-प्रयाज्ने, 3136
 वृषप्सुना, 3136
 वृषमः, 2670; 2727, 2786; 2799; 3491
 वृषमः च धेनुः, 4377
 वृषमः महः दिवः सदने जायमानः अधिक्रदत्, 2700
 वृषम, 534; 1344
 वृषभम्, 438; 894; 1314; 2262; 3521; 4400
 वृषभस्य, 829; 1824
 वृषभान्नय, 1291
 वृषभाय, 1291
 वृषभाय क्षितीनाम्, 2792
 वृषभसः, 1291

वृषभिः, 2748
 वृषभेण भानुना, 1290
 वृषभणाः अहंयुः स्मिप, 872
 वृषरय, 2276
 वृषरथासः, 2275
 वृष-रश्मयः, 2275, 2276
 वृषा, 513, 514, 1854; 1912; 2786, 3122; 4024
 वृषाकपिः, 4458
 वृषाणकः, 4801; 4802
 वृषा न फेनं अस्यत्, 4428
 वृषा रथः, 3988
 वृषारवाय, 4807
 वृषा सिन्धूनी वृषमः स्तियानाम्, 2276
 वृष्णः, 1291; 3971
 वृष्णे, 3168
 वृष्णे अश्वस्य, 1948
 वृष्णे अश्वस्य रेतः, 863
 वृष्ण्यानि नून्, 1845
 वृषण्वसू, 3089
 वेः, 1852
 वेणून्, 3489
 वेतसः, 1880
 वेतसश्चे, 2262
 वेतसुम्, 2257
 वेतसून्, 4417
 वेदः, 497; 2660; 3455; 4455
 वेद्याभिः, 2242
 वेघसः, 493
 वेघसः, 493
 वेनः, 481; 826; 4791
 वेनः न, 3084
 वेन, 464
 वेनति, 3084
 वेनन्ति, 4432
 वेनाः, 4432
 वेनाः दुरुन्ति अक्षणं गिरिष्ठम्, 4028
 वेन्यः, 4807
 वेन्यम्, 4821

वेपसा, 1834
 वेविजान इत्, 4021
 वेशम्, 4417
 वेशया, 891
 वेधि, 2264
 वैतसः, 455; 4457; 4764
 वैतसेन, 4764
 वैदत् अश्विः, 1935
 वैदथिनाय, 1904
 वैन्यः, 3112
 वैयश्च, 3147
 वैलस्यानक, 819
 वैलस्थानम्, 819
 वैशन्ताम्, 2687
 वैश्यः, 4758
 वैश्वानरः, 2652
 वैश्वानर, 482; 515; 1830; 1933 4747
 वैश्वानरम्, 2653
 वोढा, 2312
 वोढ्या, 2321
 वोढ्या, वोढा, 4024
 वोषद्, 2659
 व्यसः, 1842
 व्यक्तः, 2727
 व्यञ्जनम्, 3536
 व्यनत्, 4789
 व्यश्चः, 3146
 व्यश्च, 3113
 व्युष्टौ, 2751
 व्योमन्, 2653
 व्योमसत्, 1866
 व्रजम्, 818; 841; 1844, 4022; 4412
 व्रजै, 3516
 व्रतम्, 823
 व्रते, 4424; 4432
 व्राः, 812; 3078
 व्राताः, 3078
 व्रातासः, 3078

- त्रिंश, 833
 जोहि, 3536

 श न, 2696
 शधुवा, 1307
 शयु, 464; 471
 शं योः, 894; 1835, 1939,
 2300, 2696
 शं योश्च, 3518
 शं शोचाः, 1323
 शसः, 2696
 शसाव अध्वर्यो प्रति मे, 1349
 शंसिषं नु ते अपिकर्णे, 2291
 शंस्तु, 847
 शकट, 1307
 शकटम्, 4405
 शकपूते, 4799
 शकुनि, 1308
 शकमये धूमं आरुत् अपश्यम्, 865
 शकुन्तिका, 897
 शक्रः, 1837; 2807
 शक्र, 438; 480, 1340, 3120,
 3482
 शक्रम्, 3474
 शक्वरी, 4799
 शशिघ स्वस्तये, 1895
 शग्मः, 2274
 शङ्कवः, 866
 शचिष्ठ, 3506
 शचिष्ठया, 1856
 शची, 459; 4813
 शचीनाम्, 448
 शचीपति, 520
 शचीपते, 3173, 3497
 शचीभिः, 865; 1854, 2654,
 2747; 4398
 शचीवः, 3079
 शचीव, 479
 शचीवते, 480
 शचीवतो, 3495

 शण्डिकानाम्, 1298
 शतं-कृते, 2676
 शते ते ऊक्तयः, 2679
 शतं निष्कान्, 812
 शतं पूर्ध्व आयसोमिः, 2650
 शतं चयिन सहस्रं च असुस्य वोरन्,
 2793
 शतं शरद् शतं हेमन्तान् शतं
 वसन्तान्, 4814
 शतं सहस्रम्, 2780
 शतं सेना अजयत् साकमिन्द्रः, 4774
 शतं हिमाः, 2290
 शतक्रतु, 1855, 3072
 शतक्रतु, 435, 447, 529, 1341
 शतक्रतुम्, 1346, 3555
 शतक्रतो, 2273; 3560
 शतक्रतो, 1910
 शतग्विनम्, 843
 शतदुरस्य, 4770
 शतदुरे, 475
 शतधारा, 4031
 शतपत्रः, 2790
 शत-पथिना स्वधया मदन्तीः, 2715
 शतपातु, 2666
 शतर्चसम्, 2795
 शतहिमाः, 2243
 शतहिमाय, 4019; 4020
 शतानीकाः, 3474
 शतानीका इव, 3470
 शतामघ, 3071
 शताय, 3071
 शतायुषा हविषा, 4814
 शतारित्रम्, 532
 शतिनीभिः, 482; 820
 शत्रिम्, 1910
 शन्तनवे, 4768
 शपथा, 4745
 शपातः, 4745
 शफ, 850
 शफ-आरुजः, 3464

 शफ5आरुजः, 4414
 शफ-च्युतः, 3464
 शफम्, 3464
 शमी, 523
 शम्, 506, 4409, 4830
 शम्ब, 4412
 शम्बर, 476, 480, 515, 1289
 1851, 1855
 शम्बरम्, 816, 2254, 2287,
 2667
 शम्बरस्य, 517, 2267, 2283,
 2793
 शम्बरहत्ये, 527
 शम्या, 499
 शमवे, 535, 538, 2318, 2747
 शयु, 528, 537, 538
 शयु, धेनु, 4412
 शये, 862
 शरणं न वृक्षम्, 2786
 शरणम्, 2798
 शरदः 2271; 2273, 4457
 शरद्वान्, 885
 शरभाय, 3572
 शरवे, 1827, 4831
 शरस्य, 535
 शरसः, 896
 शरुः, 877; 891, 3507
 शरु, 1827
 शरुमान्, 4750
 शरुम्, 2750
 शर्धः, 2291; 4034
 शर्धन्, 3450
 शर्धीसि इव, 3526
 शर्म, 1850, 2798, 4004
 शर्मणा त्रिवरुधेन पाति, 1886
 शर्मोष, 1938
 शर्मन्, 2662; 4434
 शर्म सप्रथः, 2766
 शर्म, 4013
 शर्मणावतः, 3501

शर्यणावति, 3099; 3104 3501
 4006; 4054
 शर्यणावन्त, 3099
 शर्यहा, 4013
 शर्यात, 1347
 शर्यातम्, 528
 शर्याभिः, 4053
 शर्याभिः न भरमण्यः यमन्त्योः,
 4053
 शर्वा, 2767
 शल्मलि, 4456
 शल्मलिम्, 2719
 शल्मली, 2719
 शवः, 3499
 शवसा, 829
 शवसानम्, 2271
 शवस्रना, 2782
 शवसा युजन्त रोदसो, 2323
 शवसा शुषुवांसा, 2782
 शविष्ठः 3497
 शशमानः, 4383
 शशमनस्य, 1847
 शशमे, 2232
 शशयः, 866
 शशयम्, 3488
 शशीयसो, 1935
 शशक्ता तना, 3962
 शशक्ताम्, 3503
 शशवन्ता, 864
 शक्ताः, 2261
 शक्विनः, 1927
 शाक्तस्य, 26.1
 शाकृन्ना शाकः, 4423
 शाखाः, 2261
 शाखा, 1351
 शाक्षिगो, 3126
 शाक्षिभूजन्, 3126
 शाण्डः, 2320
 शातबनेय, 482
 शातदीः, 879; 2257

शार्यात, 1347
 शार्याते, 1347
 शाल्मली, 2719
 शशवतो नापे, 3077
 शास', 4810
 शासद् वहिः, 1334
 शास्त्रे, 3167
 शिशुमारः 534
 शिषयः, 3493
 शिष्यमाण', 2801
 शिष्या, 3081
 शिक्षयं अस्मै दित्संय मनीषिणे,
 3122
 शिप्रवः, 2667
 शिञ्जार, 3090
 शिञ्जारम्, 3089; 4412
 शितिपृष्ठ, 1319
 शिपिविष्टः, 2296; 2794
 शिपिविष्ट, 455, 2328; 2795,
 2796
 शिप्राः, 1930
 शिप्रिणे, 3165
 शिप्रिन्, 458, 1340, 2679, 3079
 शिप्रे, 516; 1911
 शिफायाः, 518
 शिमि, 2719
 शिमोवान्, 4750
 शिम्बलम्, 1352
 शिम्या, 835
 शिम्यु, 3097
 शिम्युम्, 2665
 शिम्यून, 514
 शिस्विष्ठस्य, 4812
 शिरो यद् अयम् त्रैतनो वितक्षन्, 842
 शिष, 891, 2279, 4817
 शिष, 2724
 शिवास्तः, 2666
 शिशानः, 4743
 शिशन्तम्, 1305
 शिशोहि, 3141

शिशुं एकम्, 512
 शिशुम्, 4792
 शिशन्, 2675
 शिशनयः, 3149
 शिशनदेवाः, 2675
 शिशनदेवान्, 4769
 शिशना, 4407
 शिशवः, 808
 शोतिका, 4390
 शोपालम्, 4436
 शोरं पावक-शोचिपम्, 3450, 3579
 शोर शोचिपम्, 3518
 शोर्ष, 4815
 शौर्यन् क्रतवः निरंके आसन् आ
 इपन्त, 3563
 शोर्षं शोर्षं जगत तस्थुष पतिम्,
 2744
 शोष्ट, 3470
 शोष्टेषु, 3485
 शु, 1279
 शुकेषु, 474
 शुक्र, 1871
 शुक्रं पय, 3978
 शुक्र, 445; 1306
 शुक्रदुष्यम्, 2270
 शुक्रम्, 1852
 शुचयः, 493
 शुचि मातरा रोदसी प्रारूढन्त,
 2670; 4029
 शुचयः मधुमन्त, 2775
 शुचन्तिम्, 525
 शुचयः आपः, 1302
 शुचा-शुचा, 1313
 शुचि मातरा रोदसां प्रारूढन्त,
 4029
 शुचि पयस्मा अत्रित् प्र
 स्वधितोव रोपते, 1890
 शुचि, 445
 शुचिक्रन्दम्, 2789
 शुचिष्टन्, 1890

- शुवि-दन्, 2651
 शुविषः, 2775
 शुचिद्वत-तमः, 3452
 शुचे, 2774
 शुतुद्री, 1337; 4448
 शुनः, 1877; 3479
 शुनः शेष, 454
 शुनः शेषम्, 1884
 शुनं हुवेम मयवानमिन्द्रम्, 4775
 शुनपृष्ठः, 2749
 शुनम्, 1877
 शुनस्यै, 455
 शुनेषितम्, 3460
 शुन्यत, 4411
 शुन्यन्तु, 4411
 शुन्यन्तुः, 810
 शुन्यन्तुं नि कुरुतुः पुरुषिजस्य
 येषणाम्, 4411
 शुन्यन्तुम्, 4411
 शुषः पत्नी हिरण्यवर्तनी, 3087
 शुषस्त्री, 3144; 3154
 शुषानैः चोचेः, 870
 शुषः, 875; 2234; 2677; 2738
 शुष, 2677
 शुषत्रय, 2761
 शुशुलूक, 2808
 शुशुलवान्, 874
 शुष्कम्, 2801
 शुष्पः, 2256
 शुष्पं असुषम्, 515
 शुष्पा, 476; 486; 1906; 1907;
 3479; 3480
 शुष्णम्, 439; 1289; 1838;
 2254; 2267; 4397
 शुष्णस्य, 539; 1906; 2256
 शुष्पाय, 881
 शुष्पः, 2728; 4828
 शुष्पि, 819
 शुष्पिणम्, 3119
 शुष्प्ये, 4034
 शुष्पी शर्धः न मारुतम्, 4033
 शुष्मेभिः, 2315
 शुष्मैः, 486
 शुष्पः, 2742
 शुची, 1299
 शुद्धः, 4758
 शुने, 2645
 शूरः, 851
 शूरपत्नीः 879
 शूर पृथ्या वेनस्याकैः, 4807
 शूरम्, 4024
 शूरः, 2682
 शूलम्, 848
 शूशुवानः, 2673
 शूरीः, 2245; 2327
 शूरा-वृषः, 3126
 शूरीषि, 4744
 शूषिते, 3488; 3530
 शूतपाकम्, 848
 शूतम्, 4390
 शेषः, 4054; 4457
 शेष, 455; 4764
 शेषो रोमण्यन्त्रे मेदी, 4054
 शेष, 1350
 शेष, 2724
 शेषम्, 1319
 शेषम्, 2651
 शैलस्य मध्यात्, 2717
 शोचिः, 4390
 शोचिषा, 3496
 शोषः, 4396
 शोषुवानः, 4744
 शौरदेवः, 3517
 शमश्रुषु, 3166
 श्यालान्, 521
 श्याव, 3135
 श्यावक, 3085
 श्यावकम्, 3083
 श्यावम्, 538; 4433
 श्यावा, 3171. 4433
 श्यावाय, 536; 1935
 श्यावाय, 1934, 3170; 3173
 श्यावो, 3489
 श्यावोः पथः, 3489
 श्येनः न दीव्यन् अनु एति पाथ, 2739
 श्येनः पथवृत्त. आश्वत्थ, 4010
 श्येन, 870; 4833
 श्येनभुतम्, 3562
 श्येनम्, 1863
 श्येनस्य इव प्राजितः, 1865
 श्येनासः, 1832
 श्येनासः न पक्षिणः, 3136
 श्येनी, 828
 श्रत, 517
 श्रद्धा, 4810
 श्रवः, 1351; 3539; 3962
 श्रवः नृहतं, 3161
 श्रवः यौरवत्, 1861
 श्रव, 1863
 श्रवसः, 2662
 श्रवसि श्रवः, 3525
 श्रवसु, 540
 श्रवस्मत्, 4446
 श्रवस्म्यः, 818; 3970
 श्रवस्म्यु, 2756
 श्रवोभिर्युष्यं चिदप्यसत्, 840
 श्रान्तः, 4827
 श्रियः अवि अशित, 4794
 श्रीणानाः, 4006
 श्रुतनन्ध, 4423
 श्रुतरथे, 807
 श्रुतर्यम्, 526
 श्रुतवर्णे, 4417
 श्रुतवी, 3524
 श्रुतवित्, 1919
 श्रुधी, 1285; 2279
 श्रुष्टिः, 882; 2706
 श्रुष्टि इव, 2754

श्रुष्टिगौ, 3470, 3477

श्रुष्टी, 2327

श्रोणम्, 526

श्रोणि, 851; 4815

श्रोता = श्रोत, 2705

श्रोमतम्, 2678

श्रोपद्, 824

श्रोष्टी इव, 3465

श्लोकः, 2701

श्लोक, 4761

श्लोकम्, 468, 895

श्व, 875

श्व, 2808

श्वघ्नी, 4413

श्वघ्नोव, 508

श्वयातव, 2807

श्वसुर, 4404

श्वानं बोधयितारम्, 846

श्वान्तम्, 833

श्वान्त्रम्, 4747

श्वापदः, 4390

श्वेतः, 4396

शिवतोवे, 1301

शिवत्यञ्चः, 2686

श्वेतं कलशं गोभिः अक्षतम्, 4019

श्वेतं नयति सुदृशोक्तं अश्वम्,

2759

श्वेतया धिया, 3155

श्वेतयावरे, 3155

श्वेतयावरे नदोनाम्, 3155

श्वेती, 4447

श्वेत्या, 3155; 4449

षद् इत् यमाः, 858

षद् ठवीः, 2284

षद्, 3509

षद्-अरे, 857

षद् ठवीः, 4386

षद् पाण्डु, 1356

षद् विधानाः, 2771

षद् विष्टिः, 1288

षददिडस्मदे परिवीत इडस्मदे, 814

षटिः शता शत सहस्रा षटिः अधि

षट्, 2666

षटिं सहस्रा, 2263

षटिं सहस्रा नवति नव, 479

पिताममुज्यता, 1835

पीदन्, 2695

पीळहा, 1355

प्ला, 876

प्या, 1853; 1856; 1889

स. पितृ, पिता अस्तु, 858

स मन्दना उत् इयति प्रशंवती,
4032

सं + अमे, 3486

सं अविद्धि, 3557

सं आनुधे, 4451

संऽइधनिम्, 4409

संगच्छध्वम्, 4837

संगतिं गोः, 1870

संगथ, 507

संगथे, 3097

संगमे, 516

सं गयोम्, 4041

संजगिरे, 4376

संजालाना उपासते, 4837

संजामत्यं सुयमं आ कृणुष्व, 1901

संतनिः, 4011

सं त्री पवित्रा विततानि, 4043

सं दधन्ते, 4036

संदान, 847

सं नः शिशिहि भुरिजोः इव क्षुम्,

3066

संपूच्यते, 517

संपूच्छसे, 870

सं नलम्, 2760

संभृता, 2754

सं मात्राभिः यमिरे, 1341

संमिशलाः, 871

सं यः वना युवते, 2651

सं यन् मही मिथती स्पर्धमाने तनून्वा
सूरसाता यतेते, 2783

संवत्सरः, 4836

संवत्सर, 867

संवत्सरोष्णम्, 4745

संवत्सरे इदं अद्या वि अज्यत, 846

संवत्सरे वपते एकः एषाम्, 865

संवदध्वम्, 4837

संवर्गं यत् भयवा सूर्यं जयत, 4413

सं शिशोमसि, 516

सं सं युवसे, 4837

संस्कृतम्, 2265

संहितोकरण, 1840

स इत्तमोऽवयुनं क्तन्क्त् सूर्येण

वयुनवच्चकार, 2258

स ई भूरिपद् रथः न अयोधि, 4033

सकृत्ऽस्वम्, 4446

सक्षणिम्, 4022

सखायः, 4441

सखायं आविश, 3969

सखायं न ईशे, 4749

सखा सुशेव एधि नः, 2724

सख्यम्, 2762

सगरस्य बुधात्, 4749

सङ्काः, 2336

सचनस्य, 2272

सचन्ता, 1917

सचन्ते, 2780

सचा, 825; 1299

सचामुवः, 3162

सचिक्विदम्, 4443

सञ्जात्येन, 3137

सञ्जुः देवेभिः, 2694

सञ्जोषाः, 2736; 4454

सञ्जोषा नष्ठा अपाम्, 2246

स्तः, 2807

स्ती, 1291

स्तोत्रहती, 4804

स्तवैः, 4812

- सत्यतिम्, 3512, 4426
 सत्य, 426, 1898
 सत्यमन्त्रा, 2758
 सत्यम्, 4744
 सत्यराधसे, 2683
 सत्यराधा, 1849
 सत्यश्रवणि, 1944
 सत्यश्रुत, 1944
 सत्यस्य मृतम्, 3512
 सत्या, 495
 सत्या, 2764
 सत्यान्तु अवश्यम् जनानाम्, 2717
 सत्यास, 4388
 सत्या सत्येभि महती महद्भि, 2756
 सत्रा, 2281
 सत्रावा मनसा, 2794
 सत्राधी रतिम्, 2731
 सत्राध्या, 3497
 सत्राजित्, 1293
 सत्रावाजं न जिग्युषे, 2281
 सत्रासाहम्, 1339
 सत्राहा, 2282
 सत्रे, 2692
 सत्व, 1868
 सत्वाभिः, 828
 सत्वानः, 487
 सद्ने, 2700
 सद्ने ऋतस्य, 1868
 सद्सम्पत्ति, 448
 सदस्य, 1833
 सदान्वे, 4812
 सदापूज, 1918
 सदावृधः, 3991
 सदासदः, 4449
 सद्यः जातः, 3532
 मधमात् अस्तु, 1845
 मधमादः, 2329
 मधमादे, 2676, 4000
 मधमादं, 3497, 3980
 मधस्तुतिम्, 3073
 मधस्य आसदम्, 3976
 मधस्थम्, 2790
 मधि, 1918
 मधोचौ, 862, 4825
 मधोचौ विधुचौ वसानः, 4825
 स न पर्यत् अति द्विषः, 4833
 सनका, 463
 सनये, 2777
 सनये धनानाम्, 811
 सनात् अनीलः, 4423
 सनाभिः, 857
 सनिता, 4428
 सनिता बाजं अर्वा, 2731
 सनिष्ठया, 3557
 सनिष्यन्, 2798
 सनील्य, 2727
 सनुत्यः, 2236
 सनुत्येन त्यजसा, 2319
 सनेभि, 857; 874
 सन्त्य, 447; 3451, 3452
 सनद्धो मनसा धरणि, 863
 सन्यसे, 3507
 स पतत्री त्वरं स्या यत् श्वानं अग्नि
 कृणोत् जातवेदाः, 4747
 सपत्न्यम्, 4817
 सपत्न्या, 4822
 सपत्नीः, 4407
 सपत्नी, 1310; 1318
 सपत्नीवाधनम्, 4806
 सपर्व, 1346
 सपर्येषः, 2232
 सपितृम्, 522
 सप्त, 1843; 1916; 2736, 4031
 सप्त अर्धगर्माः, 863
 सप्त आदित्याः, 4056
 सप्त आपः, 3563
 सप्त आ प्रवत, 3994
 सप्त आस्य, 1872
 सप्त-आस्ये, 1873
 सप्त ऋषीणा वाणी, 4047
 सप्तचक्रम्, 854
 सप्तचक्रे, 857
 सप्त छन्द, 2317
 सप्त जिह्वा, 1317
 सप्ता तन्तु, 854
 सप्ततन्तुम्, 4420, 4792
 सप्त तस्थुः, 854
 सप्तधस्य घ्रातु, 4769
 सप्तथी, 2701
 सप्त दानू, 4789
 सप्त दिशः, 4055
 सप्त द्युम्नानि, 3159
 सप्त घातवः, 4406
 सप्तघातुः, 2317
 सप्तघातु, 1830
 सप्त धाम, 4046
 सप्त धामभिः, 453; 1832
 सप्त धामानि, 4791
 सप्त धारका, 2317
 सप्त धीतयः, 3968
 सप्त धीतिभिः, 3970; 4001
 सप्त धेनव, 4031
 सप्त नद्यः, 2317
 सप्त नद्यः यद्वीः, 4035
 सप्तनामा, 854
 सप्त पदानि, 4379
 सप्तपदीम्, 3522
 सप्तपुत्रम्, 853
 सप्त पृक्षासः, 1314
 सप्तभ्यः, 4399
 सप्तभ्यः जायमानः अशत्रुभ्यः, 3566
 सप्त मर्यादाः, 4377
 सप्त मातरः, 4047
 सप्तमातरम्, 4777
 सप्त मानुषः, 3174

सप्त मे सप्त, 1927
 सप्तय, 502, 3086, 4006
 सप्त यद्वी, 1836
 सप्त युज्यते एक अरव सप्तानाम्,
 853
 सप्त रश्मय, 1283
 सप्तर्षिम्, 1287
 सप्तर्षिमम्, 834, 4380
 सप्त-वक्षि, 3523
 सप्तवक्षिम्, 1944
 सप्त वनि, 860
 सप्त वाणी, 1319, 3493
 सप्त वहन्ति अश्वा, 854
 सप्त विप्रा, 1916
 सप्त विप्रा ऋषय, 4035
 सप्त वीरस अधरत्, 4401
 सप्त शतानि विशति, 857
 सप्त शिवासु, 829
 सप्त-शीर्षाणम्, 1316; 3479
 सप्तशीर्षाणम्, 4435
 सप्त संसदः, 3557
 सप्त सप्त, 4422
 सप्त सिन्धवः, 3487, 3514
 सप्त सिन्धुषु, 3150
 सप्त सिन्धून्, 462; 1287
 सप्त-स्वसा, 3447
 सप्त स्वसारः, 854, 2744; 3494
 सप्त स्वसारः मातरः, 4031
 सप्त स्वसुः, 4376
 सप्त स्वसुः अरुवा वावशानिः,
 4376
 सप्त हरितः, 474
 सप्त होता, 1332
 सप्त होतारः, 466; 4055
 सप्त-होतृ, 1322
 सप्त होतृन्, 4428
 सप्त होत्राः, 4393
 सप्त होत्राणि, 1314
 सप्तानां सप्त ऋषयः, 3158
 सप्तात्यम्, 4412

सप्ति चावधरम्, 4451
 सप्ति, 1339
 सप्ति-इव, 2312
 सप्तीवन्ता, 2784
 सप्रथ, 4829
 सऽप्रथ शर्म, 3462
 सप्रथा, 1894
 सप्सरसः, 874
 सब दुधां धेनुम्, 2291
 सबध, 2721
 सबन्धव पञ्च ब्राता अपस्यव,
 3974
 सद्यर्दुधां धेनुम्, 449
 सद्यर्दुधा, 820
 सद्यर्दुधाया, 4429
 सभावती विदध्यैव संवाक्, 872
 स भूमि विश्वतः वृत्वा दशाक्षरुलं
 अति-अतिष्ठत्, 4753
 सभेयम्, 507
 सम, 481
 समजैः, 4016
 समत्सु, 488, 878; 3146
 समद, 2335
 समन, 2235
 समन इव वपुष्यत, 3499
 समनसः, 2721
 समना, 3505
 समने, 2335
 समन्यवः, 3137
 समन्यवः देवासः, 1823
 समयंस्त सारथिः, 833
 समयो पाप्या, 481
 समरणे, 876
 समर्थः, 1908; 2750
 समर्थम्, 1849
 समस्य, 3528
 समर, 2774
 स मा घोरः पाकं अत्र आविवेश,
 854
 समानः, 2680

समान वन्धु, 2752
 समानं अज्जि अज्जते, 2732
 समानं नाम, 2802
 समानं मनः, 4837
 समानं मन्त्रं अग्नि मन्त्रये, 4838
 समानं वत्सम्, 834
 समानम्, 4749
 समानी समिति, 4837
 समाने ऊर्वे अधि, 2758
 समाने धारुणे, 4034
 समानैर्नृभिः, 491
 समानो राजा, 1354
 समान्या, 3544
 समाना विद्युते दूरं अन्ते, 1353
 समित्, 1313
 समित्, 4437
 समित्ये, 2796
 समित्येषु, 494; 2766
 समिदाघान, 1314
 समिद्, 4419
 समिद्धः, 2647; 4437
 समिद्धः अग्निः, 1282
 समिद्ध, 892, 4782
 समिधम्, 2647
 समीके, 1849
 समीधिरे, 1892
 समुद्रः अर्णोवि, 4836
 समुद्रं अग्नि प्रपथि, 2257
 समुद्रं अर्णवम्, 4425
 समुद्र, 449; 878; 1878
 समुद्र ज्येष्ठाः, 2717
 समुद्रतः, 1930
 समुद्रम्, 3098; 4003; 4004;
 4030
 समुद्रवाससम्, 3578
 समुद्रस्य चिदनयन्ता पारे, 872
 समुद्रात्, 1845; 1880
 समुद्रात् अवधत्, 2654
 समुद्रात् आ पत्स्तात्, 2654
 समुद्रात् ऊर्धिः मधुमान् वत् आरत्,

1871
 समुद्रार्थः, 2717
 समुद्रियाः, 4022
 समुद्रे, 456; 3117; 3503
 समूळहमस्य पांसुरे, 453
 सम्राजः, 2653
 सम्राज्, 3151
 सम्राजोः, 447
 सम्राट्, 892
 सम्राट् अन्यः, 2778
 सरण्यु, 2753; 4391
 सरण्यु, 1318; 2780
 सरभा, 485; 494; 1335; 1920;
 2724; 4779
 सरयु, 1929; 4433
 सरथिः सुर्वे सभा, 821
 सरथि, 4042
 सरस्त्री, 2801
 सरस्वती, 434; 485; 505; 831;
 893; 1310; 2295; 2301;
 2315; 2701; 2706; 2726;
 2787; 3487; 4025; 4433,
 4439; 4448
 सरस्वतीय, 2657; 4393
 सरस्वतीवतोः, 3174
 सरस्वती, सरयुः, सिन्धुः, 4433
 सरस्वती सारस्वतोः, 1315
 सरस्वत्, 866
 सरस्वत्याम्, 1327
 सरसि, 3994
 सरसि त्रिशूलम्, 3531
 सरसस्य वष्टपम्, 3989
 सरी पक्व, 824
 सरीसृपम्, 4814
 सरूप वि वां चिकित्सत् ऋक्षित् ऋ
 नारी, 1838
 सगर्भः, 3172
 सगर्भः, 4399
 सर्पिः-आसुरि, 3160
 सर्वज्ञातिम्, 4771

सर्वहुतः, 4756
 सर्वे सखायः, 4443
 सवन, 435
 सवयसा, 833
 स बाजी वारमव्ययम्, 3987
 स बावुधे - यशियासु, 2786
 सविता, 2330, 2702, 2757;
 3548; 4025; 4402
 सविता यमः, 1947
 सवितुः, 523; 1341; 2721; 4829
 सवितु, 451; 465; 1304; 1338;
 1876; 1921; 1946; 2299;
 2302
 सवितेव, 895
 सवीमनि, 2330
 सव्याय, 4417
 स त्रजे दर्ता पायै अष छोः, 2323
 सन्नता, 2330
 सश्चतः, 2789
 सश्चति, 515
 ससं न पक्वं अविदत् शुचताम्,
 4450
 ससम्, 3520; 4451
 ससर्वांसः, 3485
 ससर्वांसं स्व. अपश्च, 1339
 ससस्य धर्मन् अधि पूरनेः, 1830
 ससृग्महे उदेव यन्तः उदधिः, 3568
 ससृवांसं इव, 1321
 सस्तु विरपतिः, 2726
 सतिनं अविन्दत् चरणे नदीनाम्,
 4803
 सतिन, 4789
 सतिनम्, 4803
 सस्मिन्, 837
 सस्मिन् कचन्, 2700
 सत्ते, 2785
 सत्सर्वा, 2733
 सहः, 4454
 सह, 445; 2740
 सह चित्तम्, 4838

सह छन्दसः, 4797
 सहत्त्वचा हिरण्यया, 3076
 सहदेव स्मरञ्जय, 1836
 सहध्रमा, 4797
 सहश्चित्, 2790
 सहसः सुनः, 2255; 2655
 सहसः सुनोः, 3134
 सहसश्चित् सहीयान्, 4823
 सहस्वत्, 3450
 सहस्तोपाः, 4797
 सहस्य, 445
 सहस्रं ते स्वपिपात मेपजा, 2714
 सहस्र-पासः जमार शरदश्च पूर्वोः,
 1841
 सहस्रद्वारम्, 2773
 सहस्रनिर्णिजा, 3107
 सहस्रपृष्टिम्, 1909
 सहस्र-मघम्, 2772
 सहस्रम्, 2329
 सहस्रशीर्षाः, 4753
 सहस्रशृङ्गाः, 2727
 सहस्रशृङ्गाः वृषभः, 2727
 सहस्रसः शक्तः अस्य रंहिः, 4827
 सहस्रसाम्, 3580
 सहस्रश्रावे, 2803
 सहस्राक्षः, 496
 सहस्राक्ष, 453
 सहस्रक्षेत्रेण शत शारदेन शतामुषा
 हविषा, 4814
 सहस्रा त्रिशतम्, 1856
 सहस्रिणः, 1872
 सहस्रिणं गोमन्तं धाजम्, 3978
 सहस्रिणं वाजमत्यं न सत्तिम्, 1326
 सहस्रिणी, 2663
 सहस्रियम्, 2730
 सहस्रे ... शृङ्ग पृथु, 3503
 सहस्रेण इव मंहते, 3474
 सहस्वः, 2651
 सहस्रान्, 880; 4454
 सहस्रिः, 4454

सहुरे, 4454
 सहस्रिम्, 4751
 सहस्राः, 1285
 सावर्ण्यौ, 3470, 3477
 सा, 1934
 साकं वृधा, 2782
 सा कञ्चीचौ, 858
 सातये, 2786
 सातिम्, 4012
 सातौ, 2243
 स्रद्धने क्षेति, 3972
 सादन्यम्, 507
 साधारणः, 3503
 साधारण्येव, 872
 साध्याः, 4755
 सानु, 2315
 सानुना, 2700
 सानुषक्, 881
 सानुषु त्रिषु, 1282
 सानोः सानुम्, 438
 साप्तस्य, 3489
 साम, 1896
 सामभूतम्, 2693
 साम-विप्रम्, 1930
 सामवेद, 2249
 सामानि, 4757
 सायं सवन, 1331
 सायक, 4454; 4455
 सायकस्य, 1352
 सारथिः, 2334
 सारमेय, 2725
 सारपण्डी, 4835
 सावर्ण्यः, 4429
 सावर्णिः मनुः, 4429
 सावर्ण्यस्य, 4430
 साविषत्, 861
 साशन्ननशने अभिव्यव्रजम्, 4754
 सासह्यात्, 1890
 साहदेव्यात्, 1837

सिश्वरी, 3513
 सिंहं इव हृत्स्पदे, 1940
 सिंहं प्रति जोषयेते, 511
 सिनीधः, 2766
 सिनीवाली, 1299; 1300; 4832
 सिन्धवः, 3138, 3139, 3176,
 4446
 सिन्धुः, 807; 890; 4433
 सिन्धुं विबाल्ये वितस्यानां अधि
 क्षमि, 1854
 सिन्धु, 1870; 1876; 3138,
 4446
 सिन्धु-पती, 3139; 4447
 सिन्धुधिः, 464
 सिन्धुभ्यः अभवत् लोककृत्, 4030
 सिन्धुमातरः, 3139; 4447; 4450
 सिन्धुमाता, 4447
 सिन्धुम्, 861; 1290
 सिन्धुवाहस्र, 3139; 4447
 सिन्धु, सुगोमा, 4448
 सिन्धुन् पर्वतान् अर्यणावतः, 4409
 सिन्धोः उत् शक्यते, 4032
 सिन्धोः ऊर्मा, 3972
 सिन्धोः ऊर्मा व्यधरन्, 3979
 सिन्धोः ऊर्मा अधिश्रितः, 3974
 सिन्धोः, 3152
 सिन्धौ, 3137
 सिमा, 3085
 सिषासति, 2685
 सिष्विदान्, 2802
 सीताम्, 1877
 सीमिका, 3579; 4770
 सीम्, 514
 सीराः, 880
 सु-अरवाः त्वा सुरयाः, 1828
 सुकर्मभिः, 4014
 सुकृत्, 2738
 सुकृत्यया, 3992
 सुकृत्वनि, 3459; 3460

सुकृत्, 3964
 सुकृतो, 3074
 सुक्षत्र, 2774
 सुक्षितिम्, 2755
 सुक्षितीः, 2741
 सुखं सुषदम्, 3492
 सुखरथम्, 1904
 सुगन्धिम्, 2734
 सुगाथा, 2791
 सुगर्भैः विश्वा दुरिता तरेम, 4785
 सुषक्ते, 2271
 सुषनिमा, 2795
 सुषनिमानः, 2739
 सुजाते अश्वसूनुते, 1944
 सुबिद्धाः, 871
 सुतः, 823
 सुतः अयं सोमः इन्द्रस्य, 4048
 सुतः सोमः, 1339
 सुतं सोमं न, 1938
 सुतम्, 3961
 सुतम्बर, 1919
 सुतरा सुगाथा, 2791
 सुतष्टः, 2693
 सुतस्य मघ्नः, 3981
 सुतानाम्, 3501
 सुतावन्तः, 3125
 सुतासः, 2775; 3475
 सुतासः उद्भिदः, 825
 सुवेथम्, 3463
 सुवीर्याः, 1853
 सुतुकाः, 882
 सुतेषुय 3493
 सुदक्षः, 2330
 सुदक्षः दक्षैः, 4760
 सुदक्षस्य, 3556
 सुदत्रः, 866; 2695; 2696
 सुदानवः, 469; 877; 3103; 3588
 सुदान्, 2324
 सुदासः, 2669; 2763

सुदास, 2765
 सुदासम्, 2762; 2764
 सुदासे, 487; 529, 2665, 2672,
 2737; 2763
 सुदास्तराय, 889
 सुदिनत्वे, 2773
 सुदिने, 891
 सुदुषाम्, 861
 सुदेवो अथ प्रपतेद् अनावृत्, 4765
 सुधन्वन्, 450; 522
 सुनिष्कः, 1862; 2728
 सुनोता, 2684
 सुन्वतः, 3499
 सुन्वते, 3474
 सुन्वानस्य अविता, 3538
 सुपत्नी, 2235
 सुपर्णः अव्ययिः परत्, 3993
 सुपर्णः हव्यम्, 1851
 सुर्षथ, 465; 828; 2808; 4786
 सुपर्णं गुरुमान्, 865; 869
 सुपर्णाः, 859; 1343
 सुपिप्लाः, 2799
 सुपुत्रा अदितिः, 1315
 सुप्रकरस्तम्, 3165
 सुप्राह्-अवः, 846
 सुप्राव्यः, 1850
 सुबन्धु, 4423
 सुबन्धो, 4427
 सुब्रह्मा, 2664
 सुब्रह्मण्या, 1280
 सुभगः पुत्रः, 885
 सुभत् पुंस इत् मद्रः चरतुः परिष्कृतः,
 4406
 सुभत् रथः, 3490
 सुभनसः, 2759
 सुभहस, 3130
 सुमित्राः, 4437
 सु मुनयं गृहम्, 2774
 सुमेधाः, 2780
 सुम्नाः, 874

सुम्नाय, 3508
 सुम्ने सुछर्दिष्टमे, 2743
 सुम्नेः, 2291
 सुम्नेः एव यावरी, 2291
 सुयमा सरस्वती, 4025
 सुयवस, 895
 सु-यवस् - आत्, 864
 सुरभा उ, 1882
 सुरभि नो मुखा करत्, 1864
 सुरभिम्, 2266
 सुरभिष्टमम्, 890
 सुरभौ, 1882
 सुर, 2768
 सुरश्वः, 3141
 सुराघसम्, 3474
 सुवसि, 1875
 सुवनः = स्वानः, 3994
 सुवानाः, 4006
 सुवास्तुः, 3134
 सुवास्त्वः अधि तुवन्ति, 3134
 सुविताय, 2669
 सुविदत्रः, 2696
 सुविदशम्, 4393
 सुविदशभिः, 2780
 सुविदत्रिवेद्यः, 4393
 सुविप्रः, 847
 सुवीरः, 2278; 2288
 सुवीरम्, 2663
 सुवीराः, 4032
 सुवृक्तिभिः ब्रह्म अकारि, 2791
 सुवृत्तं रथः, 887
 सुशमी, 2664
 सुशमीभिः, 3128
 सुशिश्रः, 1333
 सुशिश्र, 437
 सुशिश्रिन्, 3126
 सुशिल्ये, 3966
 सुश्रवस्, 479
 सुश्रातम्, 4827
 सुषन्त्याः इव, 1944

सुषामणि, 3153
 सुषाम्णे, 3150
 सुषिरम्, 3514
 सुषुतः, 4028
 सुषोमा, 3104; 3501; 4448
 सुषोमायाम्, 3502
 सुष्टुतिः, 1848
 सुष्टुतिं यव्यं आजिम्य, 1881
 सुष्टुतौ, 3125
 सुसमिद्धः, 1887
 सुसमिद्ध, 440
 सुसर्तु, 4447
 सुसत्वी, 4449
 सु-सोम, 3104
 सुहवेभिः, 4432
 सुहस्तः, 861
 सुहोता, 2744
 सु, 835
 सूकरस्य, 2726
 सूक्तानि, 3450
 सूद-वोहसः, 3512
 सूदय, 2661
 सुनः, 1328; 2255
 सुनरः, 3159
 सुनरी, 1874; 2777
 सुनवः ऋषूणां, 4823
 सुनवे, 464
 सूनाः, 848
 सूना, 2701; 2777
 सूनातानां शचीनाम्, 3165
 सूनावती, 2778
 सूनावरी, 1874
 सुनोः, 536
 सुनोः वत्सस्य मातरः, 3977
 सूपायनः, 427
 सूषर्वम्, 4773
 सूषयम्, 3535
 सूरः, 1867
 सूरः चित् अस्मे अनु दात् अपस्यम्,
 2712

सूरं पवमानम्, 4009
 सूरम्, 4005
 सूर्यः, 2743; 3495; 4450
 सूर्यः सखायः, 4044
 सूर्यचक्रं प्रवृत्तम्, 816
 सूरः, 3970
 सूर्यः, 850
 सूरिः, 881, 890, 3517; 4008;
 4452

सूरिभिः, 3128
 सूरिभिः विरवा दुरिता, 2685
 सूरिन्, 2746
 सूर्यम्, 3514
 सूर्या, 2644
 सूर्यः, 1850; 3152
 सूर्यः अरुहत् शुक्रं अर्णः, 1920
 सूर्यः न रोदसी अवर्धयत्, 3116
 सूर्यः रश्मिभिः गाः ससृजे, 2699
 सूर्यं अरोधयन्, 3160
 सूर्यः, 1946; 2735
 सूर्य-त्वचः, 2734
 सूर्यत्वचम्, 3554
 सूर्य-त्वचा, 3106
 सूर्यस्य उपवाके, 1834
 सूर्यस्य चक्रम्, 2267
 सूर्यस्य चक्षुः, 857
 सूर्यस्य दुहिता, 534, 538; 1351;
 3963

सूर्यस्य दुहितुः, 4016
 सूर्यस्य निपुचि, 4810
 सूर्यस्य रश्मयः, 522
 सूर्यस्य सन्त रश्मिभिः, 3522
 सूर्यस्य साक्षी, 2256
 सूर्या, 888; 4455
 सूर्यात् पृथ्वयस्व, 1915
 सूर्यामासा, 4436
 सूर्यामासा चन्द्रमसा, 4432
 सूर्याय, 809
 सूर्यायै अदद्दुः, 2311
 सूर्यावसु, 2746

सूर्ये, 2282
 सूर्येण, 1285; 2712
 सूर्ये न चक्षुः, 2245
 सृजयाय, 2264
 सृके, 462
 सृज्याणम्, 861
 सृचोकाः, 897
 सृज्ये, 1836
 सृणि, 4772
 सृण्या, 4775
 सृविन्दम्, 3163
 सृतिभिः, 2766
 सृष्टा, 2275
 सृष्टाः, 891
 सृष्टा-नीः, 2673
 सृष्टा, 2781
 सृष्टारः, 4001
 सृष्टिभिः, 3472
 सृष्टोः, 4458
 सृष्टयः, 3134; 3582
 सृष्टि, 3131
 सृष्टिम्, 3091
 सृष्टी, 3145; 3582
 सृष्टीणम्, 3135
 सृष्टीयवः, 3132; 3135; 3582
 सृष्टे, 3131; 3582
 सृष्टीः, 3132; 3582
 सृष्टः, 863; 2792; 3941
 सृष्टः न वेष्टा, 488
 सृष्टः पवमानः, 3941
 सृष्टं अद्रौ, 1949
 सृष्टं पिब मन्दसालो गणाश्रिभिः,
 1933
 सृष्टः, 428; 454; 464; 471;
 1306; 2277; 2283; 2284;
 3465; 4455; 4793
 सृष्टः, अरुहन्, 3956
 सृष्टः, दयानन्द, 3950
 सृष्टकः, 1837
 सृष्टपतिम्, 495

सृष्टपते, 3140
 सृष्टपाः, 435; 3164
 सृष्टपा, 472
 सृष्टपातम्, 437
 सृष्टपाम, 3125
 सृष्टपालाः, 1343
 सृष्ट-पाञ्चे, 2683; 2684
 सृष्टपीतये, 437
 सृष्टपृष्ठाप, 3449
 सृष्टप्राजाः, 1343
 सृष्टम्, 458; 504; 1346; 1846;
 3161; 4762
 सृष्ट याग, 465
 सृष्टयाजी, 1836; 3540
 सृष्टवती, 4767
 सृष्टशितम्, 2806
 सृष्टस्य, 435; 4819
 सृष्टा-पूषणा, 1305
 सृष्टासः, 2684
 सृष्टासः इन्दवः, 447
 सृष्टिनः, 3498; 4761
 सृष्टिनि, 2685
 सृष्टे, 2260
 सृष्टे सुते, 2260
 सृष्टेः सत्यमद्वा, 3080
 सृष्टो दुष्टाभिः अक्षाः, 4050
 सृष्ट्यासः, 4386
 सृष्टन्वनाः, 1860
 सृष्टन्वना, 844
 सृष्टन्वनासः, 523
 सृष्ट्याः, 4387
 सृष्टशब्दे, 484
 सृष्टम्भेन, 2284
 सृष्टः, 866
 सृष्टम्, 2788
 सृष्टयदभिः अर्णैः, 1840
 सृष्टमहे, 3528
 सृष्टीः न, 807
 सृष्टा, 1285
 सृष्टे वज्रो ऋचोभम्, 4397

स्तिपाः, 2276, 4437
 स्तिपा, 2742
 स्तिपाः, 4437
 स्तिपानाम्, 2652
 स्तोत्रं, 2306
 स्तुक, 1300
 स्तुक्-अविनाम्, 3526
 स्तुकेव वीता, 4041
 स्तुक्ते, 3474
 स्तूपः, 4808
 स्तुणन्ति बहिः आनुणक्, 3453
 स्तुभिः, 2294, 2296
 स्तेनम्, 2726
 स्तोकानाम्, 1325
 स्तोतृभ्यः गृणते, 2650
 स्तोतृन् इन्द्रस्य रायसि किम्, 2726
 स्तोत्रभाजः, 1913
 स्तोत्रेषु, 3475
 स्तोमः, 435; 874
 स्तोमः वाहिष्ठः, 2280
 स्तोमम्, 888, 1846, 3471
 स्तोमसः, 2328
 स्तोमैः, 3452
 स्तोलाभिः घौतरीभिः, 2275
 स्त्रियः, 1906
 स्त्रियः याः पुण्यगन्धाः, 2727
 स्त्रियः सतीस्तान्, 858
 स्थविः, 876
 स्थविरस्य, 2795
 स्थातुश्चरथम्, 490
 स्थिविभ्यः, 436
 स्थूणा, 482; 3127
 स्थूणाम्, 4395
 स्थूरः, 3087; 3150
 स्थूरम्, 3077; 3488
 स्थूयूष-वत्, 3147
 स्तुभिः चरावः, 2772
 स्तुषा, 4459
 स्मद्, 1932

स्मद् उत, 3498
 स्मर्धन्ते, 4036
 स्पर्हाः, 4436
 स्पर्शः, 1828; 3325; 2770;
 3463; 4017; 4018
 स्पर्शः अद्वयासः अभूराः, 2325
 स्फुलिङ्गिनी, 1317
 स्मदिभम्, 4417
 स्मदिष्टाः, 2770
 स्नाः, 2232
 स्ना = स्म, 2731
 स्ना वरन्ते युवति न शर्याम्, 4827
 स्यूम्-गृभे दुषये अर्वत, 2270
 स्यूमरश्मये, 528
 स्यूमरश्मौ, 3482
 स्रक्वे, 4016
 स्रक्वेषु, 2726
 स्रवतः सप्त यज्ञीः, 492
 स्रवन्ती, 463
 स्रिघः, 474
 सुतयः, 2261; 4022
 सुताः, 3563
 स्वः, 1921; 2338; 2711;
 3123; 4835
 स्वः-ऽदृक्, 2763
 स्वः-ऽदृशः, 2763
 स्वः-ऽदृशा, 2763
 स्वः-नरे, 3099
 स्वः-नरात्, 3099
 स्वः यवः, 1346
 स्व उ लोके, 1331
 स्वमूर्तीः, 4764
 स्वञ्चाः, 1911
 स्वतवसः, 873
 स्वतवसो हि सन्ति, 891
 स्वधया, 1314; 2759; 4389
 स्वधया गृभीतः रति, 864
 स्वधया पिन्वते, पदम्, 4010
 स्वधा, 833, 1303

स्वधा अवस्तात् प्रयतिः परस्तात्,
 4795
 स्वधा गयः, 2234
 स्वधापते, 2274
 स्वधामिः, 862; 2697; 4393
 स्वधामिः अन्नं जुषस्व, 4389
 स्वधाम्, 4812
 स्वधाम्, 2258; 2769; 2773
 स्वधाम्, 1829, 2673
 स्वधिति, 1890
 स्वधेनवान्, 3165
 स्वधरे, 3475
 स्वनय भावयन्, 3113
 स्वपत्यानि चक्षुः, 1860
 स्वपत्याय, 499
 स्वपन्तः, 4816
 स्वपूभिः, 2728
 स्वप्नः च न इत् अतस्तस्य प्र-याता,
 2769
 स्वये सा मित्रं वृते जने चित्, 4401
 स्वराजः, 2742; 3561
 स्वराज्यम्, 3559
 स्वराट् अन्यः, 2760
 स्वरः, 3554
 स्वरम्, 3554
 स्वरूपाय, 2697
 स्वरो स्वधितौ रिपयम्, 848
 स्वर, 1920
 स्वर अभवत् जाते अग्नौ, 1827
 स्वर्काः, 2698; 2704
 स्वर्जित्, 1293
 स्वर्ण = स्वः + न, 2695
 स्वर्णः, 1929; 3099
 स्वर्णम्, 3099; 4013
 स्वर्णि, 1896
 स्वर्णि = स्वः + नरे, 3503
 स्वर्दृशः, 2763
 स्वर्दृशे, 2777
 स्वर्नरे, 3582

- स्वर्धनुः, 1913
 स्वर-मोक्षे, 1839
 स्वर्वतो, 874
 स्वर्षिदः, 4042
 स्वर-विदम्, 1346
 स्वर्षिदम्, 3119, 3969
 स्वर्षाः, 2791
 स्वर्षाता, 2269, 4033
 स्वश्नम्, 1289
 स्वश्वयुः, 3455
 स्वशवा, 2746
 स्वसम्, 2327
 स्वसराणि, 2748
 स्वसरे, 4037
 स्वसरेषु, 3549
 स्वसा, 1300
 स्वसारः, 1847; 4376
 स्वसारः अपः, 4025
 स्वसारः जाम्यः, 4005
 स्वसारः द्विः यं पञ्च, 1831
 स्वसारम्, 508
 स्वसार, 882
 स्वसार, 4376
 स्वसार जामो पित्रोः उपस्थे, 889
 स्वसारो, 4376
 स्वसुः, 2750
 स्वसुः जारः, 2309
 स्वसुस्तमः, 4821
 स्वसुः, 4376
 स्वमृणाम्, 1309
 स्वस्तये, 427
 स्वस्ति, 1876; 3162
 स्वस्तिभिः अति दुर्गाणि विश्वा,
 4423
 स्वस्मिन्नञ्जसि, 818
 स्वस्याः अरात्याः, 4023
 स्वा तन्वं पित्रयस्व, 3116
 स्वा तनुः, 4454
 स्वादुः, 2283
 स्वाध्यः प्रतारिः, 2249
 स्वापे स्वपिभिः, 3485
 स्वायुधम्, 3976
 स्वाहा, 442; 443; 1315; 1888;
 4389; 4439; 4440; 4784
 स्वाहाकृत्यः, 1282; 2647;
 2649; 4438
 स्वाहाकृतानि, 832
 स्वाहाकृतिषु, 893
 स्विष्टकृत आहुति, 1314
 स्वे दमे, 1322
 स्वेदाञ्जिभिः, 4435
 स्वेन मनुना, 824
 स्वेभिरक्षिभिः, 824
 हंसः, 851
 हंस, 1866
 हंसवती ऋच, 1866
 हंससः, 1871; 4040
 हंसि दुष्कृतः, 1948
 हंसो, 1943
 हतः वृत्राणि, 2314
 हन्ताहं पृथिवीमिमां नि दध्मनीह वेह
 वा, 4788
 हन्ति पतयन्तम्, 4814
 हनु, 873
 हनु, 1911
 हरयः, 1343; 1346; 2275;
 2681; 3472; 3476; 4022
 हरयः सुपर्णा दिवमुत्पतन्ति, 866
 हरसा, 4744; 4745
 हरस्वतो, 1310
 हरिः, 1344; 2657; 3966;
 3986; 3990; 4014
 हरिः अति, 4049
 हरि, 435
 हरि-अश्व, 2674; 2702
 हरि-अश्वस्य, 1335
 हरि इव, 458
 हरिकेश, 4765
 हरिजात, 4765
 हरिणो, 4765
 हरिणोश्श्रे, 4766
 हरिणोश्शूदो शिशानः, 4014
 हरिणौ, 1943
 हरितः, 532; 1344; 2653;
 2709; 3170; 3577
 हरितः न सूर्य वहन्ति, 4406
 हरितम्, 1343
 हरिता, 2286
 हरितेन, 2801
 हरितोः, 1344
 हरिधायसम्, 1343
 हरिभिः, 447; 1343; 1853; 3560
 हरिभिः युजानः, 3476
 हरिष्याम्, 495; 1904; 2677;
 2684
 हरिमाणम्, 474
 हरिम्, 1344
 हरियूपीयायाम्, 2264
 हरि-वः, 2681
 हरिवः, 878; 880; 2680; 3148
 हरिवन्तम्, 4766
 हरिवर्षसम्, 1343; 1344
 हरिश्चन्द्र, 454
 हरिश्मशासः, 4766
 हरिश्प्रियम्, 3124
 हरिस्तुतिः, 4765
 हरो, 497; 849; 879; 882; 885;
 1343; 1857; 1900; 2701;
 3170; 3510; 4762
 हरो इन्द्र प्रतद्वसु अभि स्वर, 3121
 हरोणा स्मातः, 3149; 3167
 हरोणाम्, 1872
 हर्म्यम्, 4022
 हर्म्यो, 871
 हर्म्येष्वः अधि, 2757
 हर्यतः, 1343
 हर्यत, 3450
 हर्यतम्, 4766
 हर्यन्, 1343

हर्यश्व, 1336; 1343; 2671;
2676
हर्यश्व-प्रसूताः, 1333
हर्यश्वाय, 1349; 2680; 2682
हर्यसि, 4766
हर्यमाणसः, 4454
हवनं इन्द्रियम्, 3483
हवन, 465; 1345
हवनश्रुताः, 2764
हवनश्रुता, 3107
हवनोय, 1345
हविः, 1345
हविः त्रिधा समकतम्, 1282
हविः ऽपा, 4388
हविः-मयीनाम्, 2807
हविः शाला, 1345
हविः शेष, 1345
हविर आलुति, 1314; 1345
हविर गृह, 1345
हविर्बुधा इव, 3475
हविर्धान, 1307; 1879
हविर्भाजः, 1913
हविर्भिः, 2789
हविषा, 481; 4813
हविषि, 2307
हविष, 1345
हविष्कूल, 1345
हविष् पात्र, 1345
हविष्मः, 4027
हविष्मता यज्ञियेन, 2744
हविष्मन्ता, 1329
हविष्मो आविवाप्सति, 440
हवे, 2306
हवेयु, 2698
हव्यः अस्ति, 3516
हव्य, 1324
हव्यदातये, 3575
हव्यदातिम्, 2661
हव्यवाद, 490
हव्यवाद अग्निः, 3490
हस्कृतिः, 3551
हस्तः, 1286

हस्तघ्न, 2334, 2327
हस्तघ्युती, 2644
हस्तयोर्दुर्नियन्तवः, 822
हस्ताय, 3515
हस्तिभिः आ पदभिः, 1938
हस्ते दधे दक्षिणे, 1342
हस्तैः, 4023
हस्त्रिवेषु, 474
हार्दि, 3968
हिङ् कृष्कती, 861
हिङ् अकृणात्, 861
हितः विनीयते, 3975
हितो शिरः, 2313
हिनुरी, 2279
हिनीति, 2805
हिन्विरे, 1888
हिमेन, 3522
हियानः, 3472
हिरण्य, 2784
हिरण्यकर्ण, 808
हिरण्यगर्भः, 4790
हिरण्यगर्भ, 1321
हिरण्यजिह्व, 451
हिरण्यपाणिः, 2331
हिरण्यपिण्डान्, 2287
हिरण्यपेशसा, 3106
हिरण्य प्रहगम्, 465
हिरण्यम्, 2662; 3159
हिरण्यया, 3536
हिरण्ययो, 3092
हिरण्ययुः, 2683; 3536
हिरण्यये कोशे, 4020
हिरण्यये रथे दत्ता हिरण्यये, 825
हिरण्य-रथः, 1823
हिरण्यरूपम्, 4396
हिरण्यवतः, 3164
हिरण्यवत्, 2784, 4002
हिरण्य-वर्तनि, 3106
हिरण्य-वर्तनी, 1941; 3088; 3106
हिरण्यवासीः, 2790
हिरिशिप्रः, 2266

हिरण्यशिप्राः, 1301
हिरण्यशृङ्गः, 851
हिरण्यस्तूप, 451; 4808
हिरण्यहस्त, 538
हिरण्यपादा, 451
हिरिरमश्रुः, 1889
हिरुक् इत् तु, 862
हीळः, 3130
हुत, 1345
हृदय, 4815
हृदा मनसा मनोषा, 484
हृदि अन्तः आदये, 4018
हेतयः, 3474
हेतिः, 4751
हेम्यवान्, 1825
हेळः, 2766
हेळ्यसि, 2766
हेळे, 2766
हेपसा, 4751
होता, 426; 1280; 1283; 1833;
1866; 2655
होतास्म, 425; 1279
होतास दैव्या, 441
होतास दैव्यो प्रचेतसी, 4438
होता, होतु, 3519
होतुः चित् पूर्वं हविः अद्य आसत्,
4761
होतु, 466; 847; 1879
होत्रा, 452; 3560
होत्रात्, 4419
होत्राभिः, 465; 3485; 3487;
4383
होत्रोय वृत्तः, 4769
होत्राविदः, 4388
ह्यः, 875; 3569
हृदाः, 4443; 4805
हृदिका, 4390
हुणाति, 871
ह्यसि अतिपावति, 3695
ह्यारः, 830
ह्यारः न, 884